

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

Yayın No: 003

V. ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMU

“Osmanlı Klasik Çağı Sonlarından
Cumhuriyet’e Kadar Ahilik”

THE V. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF AKHISM

03-05 Ekim / October 2019

KIRŞEHİR

BİLDİRİLER

CİLT 1

Kırşehir, 2020

V. ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMU

“Osmanlı Klasik Çağı Sonlarından Cumhuriyet’e Kadar Ahilik”

03-05 Ekim / October 2019 KIRŞEHİR

-BİLDİRİLER-

Editörler

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ

Doç. Dr. Ahmet DOĞAN

Öğr. Gör. İsmail KASAP - Öğr. Gör. Fatih ÇİL

Haberleşme Adresi:

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörlüğü

Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği

web: <https://basin.ahievran.edu.tr>

e-mail: basin@ahievran.edu.tr

Sayfa & Kapak Tasarım

Mert SARIYILDIZ

Baskı

SARIYILDIZ OFSET LTD. ŞTİ.

İvogsan Ağaç İşleri Sanayi Sitesi 1358. Sokak No: 31 Ostim / ANKARA

Tel: 0.312 395 99 94 - 95

sariyildizofset@hotmail.com

© Bu kitabın bütün hakları **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi**ne ait olup elektronik/dijital ortam dâhil, herhangi bir şekilde çoğaltılması, yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

V. ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMU

“Osmanlı Klasik Çağı Sonlarından Cumhuriyet’e Kadar Ahilik”

03-05 Ekim / October 2019 KIRŞEHİR
-BİLDİRİLER-

ORGANİZASYON KOMİTESİ

ONURSAL BAŞKANLAR

Ruhsar PEKCAN
Ticaret Bakanı

İbrahim AKIN
Kırşehir Valisi

Prof. Dr. Vatan KARAKAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü Yardımcısı

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Kırşehir AEÜ, Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN, Kırşehir AEÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YILDIRIM, Kırşehir AEÜ İslami İlimler Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Rıfat İlhan ÇELİK, Kırşehir AEÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi
Öğr. Gör. Fatih ÇİL, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi A.İ.İ.T. Bölümü
Öğr. Gör. İsmail KASAP, Kırşehir AEÜ, Eğitim Fakültesi
Öğr. Gör. Kağan GÜL, Kırşehir AEÜ, Çiçekdağı Meslek Yüksek Okulu
Öğr. Gör. Mehmet ÖZDEMİR, Kırşehir AEÜ, Basın ve Halkla İlişkiler M.

SEKRETERYA

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Kırşehir AEÜ, Eğitim Fakültesi,
Öğr. Gör. Dr. Fatih ÇİL, Kırşehir AEÜ, Rektörlük A.İ.İ.T. Bölümü
Öğr. Gör. Özden ARIKAN, Kırşehir AEÜ, Rektörlük A.İ.İ.T. Bölümü

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet KALA, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK, TOBB Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali AKTAN, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali BOLAT, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ali YAKICI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Deborah G.TOR, University of Notre Dame, ABD
Prof. Dr. Güllü YOLOĞLU, Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan
Prof. Dr. Güray KIRPIK, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İlyas GÖKHAN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Lyubomir MÍKOV, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan
Prof. Dr. M. Ali HACIGÖKMEN, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mashhour Al-Habazi SROUR, Al-Quds University, Filistin
Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞDU, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK, Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet DEMİRCİ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet ERSAN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nezzat TOPAL, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet S. SARIKAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nader, ASİM, University National, Filistin
Prof. Dr. Nadir İLHAN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Necdet HAYTA, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ, Priştine Üniversitesi, Kosova
Prof. Dr. Nuri YAVUZ, Artvin Çoruh Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Osman KÖSE, Polis Akademisi, Türkiye
Prof. Dr. Scott REDFORD, Koç Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Adil ŞEN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ergali ESBOSINOV, El-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Fəridə Hicran VƏLİYEVA, Azərbaycan Milli İlimlər A. Azərbaycan
Doç. Dr. Masoumeh DAEİ, Peyame Nur Üniversitesi, İran
Doç. Dr. Mohammadamin SHAHJOUE, Shahid Beheshti University, İran
Doç. Dr. Murat TUĞLUCA, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Naile SÜLEYMANOVA, Turizm ve Menecment Ü. Azerbaycan
Doç. Dr. Nurettin HATUNOĞLU, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Süleyman ÖZBEK, Gazi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yaseen KİTTANİ, Al-Qasemi Acadimic College, Yemen
Dr. Abdul-Ghani A. AL-AHJURY, Al Yemenia University, Yemen

SUNUŞ

XIII. yüzyıldan itibaren dinî-ictimai hayatımızı derinden etkileyen “Ahilik”, Türk-İslam medeniyetine pek çok alanda katkı sağlamış bir teşkilattır. Temelinde iş ve meslek ahlakının kazandırılmasına yönelik bir gaye bulunmasının yanı sıra millet olma suurunun pekişmesine önemli katkılar sağlayan Ahilik, hiç şüphesiz Türk-İslam Medeniyetinin önemli ve incelenmesi gereken müesseselerinden biridir.

Bu öneme binaen, Gümrük ve Ticaret Bakanlığımızın himayeleriyle Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörlüğü olarak 2017 senesinde “*XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri*”, 2018 senesinde “*XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik*” başlıklarıyla iki sempozyum düzenlenmiş ve bu bilgi şölenlerinde sunulan bildirler ikişer ciltlik kitaplar hâlinde neşredilerek ilim âleminin istifadesine sunulmuştur. Elinizde bulunan bu kitap da Üniversitemiz ev sahipliğinde bir seri hâlinde düzenlenmekte olduğumuz sempozyumların üçüncüsünde sunulan bildirimlerden oluşmaktadır. “*Osmanlı Klasik Çağı Sonlarından Cumhuriyet’e Kadar Ahilik*” başlığıyla 03-05 Ekim 2019 tarihleri arasında hem nicelik hem de nitelik itibarıyla oldukça memnuniyet verici bir düzeyde gerçekleşen bu sempozyumda gerek yurt dışından gerekse yurdumuzun değişik illerinden teşrif eden katılımcılar tarafından toplam 44 bildiri sunulmuş ve sunulan bu bildirimlerin tamamı bildiri kitabımız içerisinde yer almıştır.

Sempozyumun düzenlenmesinden bildiri metinlerinin basımına kadarki süreçte değerli katkıları bulunan Ticaret Bakanı Sayın Ruhsar Pekcan başta olmak üzere, Esnaf, Sanatkarlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürü Sayın Necmetin Erkan’a, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı Sayın Rifat Hisarcıklıoğlu’na, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar

Konfederasyonu (TESK) Başkanı Bendevi Palandöken'e, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği (TESKOMB) Başkanı Abdülkadir Akgül'e ve Üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. Vatan Karakaya'ya, düzenleme kurulundaki arkadaşlarımıza, bilim kurulundaki saygıdeğer akademisyenlere ve hepsinden önemlisi bildiri sahibi kıymetli bilim insanlarına teşekkür ederiz.

EDİTÖRLER
Kırşehir 2019

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI	XI
BİLDİRİLER	XV
1792 TARİHLİ ‘SAKALAR FÜTÜVVETNAMESİ’NDEKİ AHİLİK MERASİMLERİ VE AHLAK İLKELERİ Doç. Dr. Adil ŞEN	1
OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE TOKAT, KIRŞEHİR, TRABZON, AMASYA VE ANKARA/BEYPAZARI’NDA BULUNAN AHİ ZAVİYELERİ İLGİLİ YAZIŞMALAR (1677-1909) Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ	8
AHİLERİN FİNANSMANLA İLGİLİ KARŞILAŞTIKLARI HUKUKİ SORUNLAR VE ÇÖZÜMLERİ Doç. Dr. Ahmet İNANIR	26
AHİLİK’TE GELİR DAĞILIMINI DENGELİYİCİ SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ Prof. Dr. Ali ACAR	57
TOPLAM KALİTE ANLAYIŞINDA AHİLİK İŞ AHLAKININ İNCELENMESİ Prof. Dr. Ali ACAR	72
AHİ TEŞKİLATININ İDARİ YAPILANMASINDAKİ DEĞİŞİM Doç. Dr. Ali ERBAŞI	83
AHİLİKTE ORTA SANDIKLARININ FONKSİYONLARI Doç. Dr. Ali ERBAŞI	93
ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMLARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ Doç. Dr. Ali ERBAŞI & Öğr. Gör. Hasan HAKSES	102
EMİR ABDULKADİR EI-CEZAYİRÎ’NİN UHUVVET VE FÜTÜVVET ANLAYIŞI Dr. Öğ. Üyesi Amira Samy Mahmood HUSSEIN	120
17. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA KADAR KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA AHİLİK’İN İZLERİ Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÇELİK	132

AHÎ BABA ATAMALARI (17, 18 ve 19. YÜZYILLAR) Dr. Öğr. Üyesi Aziz ALTI	142
AHÎ MUHİDDİN ZAVİYESİ VAKFI Doç. Dr. Cafer ACAR	150
ARŞİV BELGELERİNDE AHİLİKTE ESNAFLIĞA Cemile YAĞMUR	160
ADRİYATİK KIYILARINDA AHİLİK: OSMANLI DÖNEMİ ARNAVUTLUK'UNDA AHİLER Dr. Eduart CAKA	178
OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TOPLUMSAL SERMAYE KURUMU OLARAK AHİLİK VE BUGÜNE YANSIMALARI Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ	190
FÜTÜVVETNAMELERİN İSLAM İKTİSAT DÜŞÜNCESİ İÇİNDEKİ YERİ Prof. Dr. Ekrem ERDEM	208
FÜTÜVVETNAMELERLE AHİLİK VE ESNAF TEŞKİLATLANMASI ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME Prof. Dr. Ekrem ERDEM	227
OSMANLI DÖNEMİ'NDE ANKARA'DA ESNAFLIK VE GAYRİMÜSLİMLERİN MESLEK GRUPLARI Prof. Dr. Ergün LAFLI	243
OSMANLI DÖNEMİ'NDE SİNOP'DA ESNAFLIK VE GAYRİMÜSLİMLERİN MESLEK GRUPLARI Dr. Öğr. Üyesi Gülseren KAN ŞAHİN	254
OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA XVI. YÜZYILDAN SONRA GEDİK VE LONCA SİSTEMİNE DÖNÜŞEN AHİLİK İLKELERİ VE KURALLARININ GÜNÜMÜZ ÇALIŞMA YAŞAMI İLE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ AÇISINDAN ÖNEMİ Prof. Dr. Gürol ÖZCÜRE	263
OSMANLI SON DÖNEMİNDE ESNAF ŞİKÂyetLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME Doç. Dr. Halide ASLAN & Arş. Gör. Fatmanur İBRAHİMOĞLU	291
ERKEN MODERN DÖNEMİN SONLARINDA AVRUPA'DA TÛCCAR LONCALARI İbrahim HAMALOĞLU	313
OSMANLI DEVLETİNİN YÛKSELİŞ DÖNEMİ VE SONRASINDA AHÎ TEŞKİLATININ DÖNÜŞÛM SEYRİ Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE	329

BALIM SULTAN'A NİSPET EDİLEN BİR FÜTÜVVETNÂMEYE DAİR BAZI DEĞERLENDİRMELER Kamile ÜNLÜSOY	342
BALKANLARDA GELENEKSEL HELVA SOHBETLERİNİN AHİLİKLE İLGİSİ Öğr. Gör. Mahmut SEYFELİ	359
ESKİŞEHİR'İN ASIRLIK MESLEKLERİ VE AHİLİK KÜLTÜRÜ Mehmet Can ÇETİN & Hamiyet BİLGİLİ	381
OSMANLI ŞEHİR İDÂRESİNDE ESNÂF TEŞKİLÂTI Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER	393
18. ASIRDA KUDÜS'TE SANAT VE MESLEK SAHİPLERİ ÇALIŞMA KURALLARININ TANZİMİNDE AHİLİK PRENSİPLERİNİN ETKİSİ Prof. Dr. Mashour HABAZİ	410
HOY ŞEHİR MEDENİYETİNİN AHİLİĞE TESİRİ Prof. Dr. Minahanm HASADOVA	424
1988 NUMARALI VE 1831-1834 TARİHLİ KAYSERİ NÜFUS DEFTERİNE GÖRE KAYSERİ ŞEHRİNDE İCRA EDİLEN MESLEKLER Dr. Öğr. Üyesi Muhammed KÖSE & İbrahim Kurtcebe AKKUŞ	434
FÜTÜVVETLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR VE RAZAVÎ FÜTÜVVETNAMESİ'NDE PEYGAMBERLER Dr.Öğr. Üyesi Murat KEKLİK	453
ESRÂR DEDE (1749-1796) FÜTÜVVET-NÂME'Sİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME Doç. Dr. Mustafa GÜNEŞ	477
II. MEŞRUTİYET'TEN CUMHURİYET'E BİR TOPLUMSALLAŞTIRMA ARACI OLARAK İŞ AHLAKI VE DEĞERLER EĞİTİMİ (1908-1923) Öğr. Gör. Özden ARIKAN & Nurullah KIRKPINAR	487
BİR AHİLİK GELENEĞİ OLARAK DEBBAĞCILIK VE BİLECİK'TEKİ YANSIMALARI Dr. Öğretim Üyesi Refik ARIKAN & Mehmet Can ÇETİN	512
OSMANLI DEVLETİ'NDE TARIM, HAYVANCILIK VE SÜT SEKTÖRLERİNDE MODERNLEŞME ÇABALARINA TİPİK BİR ÖRNEK: BİRİNCİ OSMANLI NUMUNE-İ TERAKKİ ZİRAAT ANONİM ŞİRKETİ'NİN KURULUŞU Ruhat ALP	522
ŞANLIURFA'DA OSMANLIDAN GÜNÜMÜZE AHİLİK GELENEĞİ BAĞLAMINDA SIRA GECESİ ve TOPLANMA ADETLERİ Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU	540

OSMANLI İSTANBULU'NDA TEKNECİ ESNAFI Sadık Müfit BİLGE	567
BİR HİMAYE BİÇİMİ OLARAK AHİLİK Doç. Dr. Semra ÇEVİK	582
18. YÜZYILA KADAR OSMANLI DEVLETİ'NDE AHİLERDE KOLEKTİVİZM RUHU VE SOSYAL HAYATA ETKİLERİ Sinan DOĞAN	588
1734 TARİHLİ BİR ELYAZMASINA GÖRE OSMANLI İSTANBULUNDA MESLEKLER Dr. Öğr. Üyesi Süleyman LOKMACI & Dr. Öğr. Üyesi Muhammed KÖSE	605
KÖPRÜLÜLER DÖNEMİNDE (1656-1676) TRABZON'DA AHİLİĞİN İZLERİ: KADI SİCİLLERİNDEKİ ESNAF KAYITLARI Prof. Dr. Temel ÖZTÜRK	617
OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE GEÇEN (1760-1912) DENİZLİ AHİ TEKKELERİ YAZIŞMALARI Prof. Dr. Turgut TOK	631
TOPLUMU KRİSTALİZE EDEN SOSYO – KÜLTÜREL DEĞERLER: AHİ BİRLİKLERİ Yasemin ÇİFTÇİ	655
تزرغ تئيدمي في اجدومنا تيلدناشلا تئويرطلا تئينيطسلفلا تئيفوصلا تئكرحلا في فونوقلاو تئيدلا رئا ناونعب ثحب ي دلايملا نيرشعلاو رشع عساتلا نينرقلا في Hancin KEHAİL	666

AÇILIŞ KONUŞMALARI

PROF. DR. AHMET GÖKBEL
Düzenleme Kurulu Başkanı

Sayın Valim, Saygıdeğer Rektörüm,

İlimizin değerli protokolü, yurt dışından ve yurdumuzun farklı illerinden gelen kıymetli katılımcılar, değerli öğretim elamanı arkadaşlarım ve sevgili öğrenciler... Ahi Evran-ı Veli'nin diyarına ve dahi bu büyük zatın ismini taşıyan Üniversitemize hoş geldiniz.

Bu sempozyumun, Fütüvvetin ve dolayısıyla Ahiliğin bir fikir, ahlak ve meslek hareketi olarak Türk-İslam medeniyetinin temel dinamikleri arasına girmesinde paha biçilemeyecek bir rolü bulunan Ahi Evran-ı Veli'nin yaşadığı bu şehirde yapılması, onun manevi mirasına öz yurdunda sahip çıkılması adına şüphesiz ayrı bir önem arz etmektedir. Bu öneme binaen, Ticaret Bakanlığımızın himayeleriyle Üniversitemizin ev sahipliğinde gerçekleştirilen bu bilgi şöleninin, dört aşamalı olarak planlanan Ahilik Sempozyumlarının üçüncüsü olduğunu belirtmek isterim.

Kıymetli misafirlerimiz, 2016 yılında yaptığımız istişareler neticesinde, Sayın Rektörümüzün öncülüğünde Ahiliği, 4 yıllık bir plan dâhilinde incelemeye karar verdik. 2017 yılında "XIII. Yüzyıla Kadar Türk ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri"ni, 70 bilim insanı ile burada tartıştık. Bu bildirimleri 2 cilt hâlinde yayınladık. 2018 yılında "XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik"i yine 70 civarında bilim insanıyla ele aldık. Bu bildirimler de 2 cilt hâlinde 1.000 sayfa olarak basıldı.

Bu yıl 4 aşamalı olarak planladığımız bu sempozyumların üçüncüsünü gerçekleştiriyoruz. "Osmanlı Klasik Çağı Sonlarından Cumhuriyet'e Kadar Ahilik" başlığıyla planladığımız bu sempozyumda iki gün süresince 12 oturumda yaklaşık

50 bilim insanının sunacağı bildirileri dinleyeceğiz. Bunu da vakit kaybetmeden yayınlayacağız.

Nasip olursa 2020 yılının Ekim ayının ilk haftasında da “*Ahiliğin Günümüze Yansımaları*”nı, belli branşlarda tespit edeceğimiz bilim insanlarıyla ele alıp bu planımızı tamamlamış olacağız.

İki gün olarak planladığımız bu bilgi şöleninin ardından üçüncü gün, arzu eden katılımcılarımızla birlikte Ahi Evran-ı Veli başta olmak Kırşehir’de medfun bulunan büyük şahsiyetlerin kabirleri ziyare tedilecek ve ardından Hacıbektaş ilçesine bir gezi yapılarak programımız tamamlacaktır.

Ahilik konusunda son derece önemli olan bu bilgi şölenleri hususunda bizi yüreklendiren ve menzile ulaşma yolunda desteklerini esirgemeyen değerli Rektörümüz Prof. Dr. Vatan Karakaya’ya, burada ismini ayrı ayrı zikredemediğim düzenleme kurulundaki bütün arkadaşlarıma, bilim kurulundaki saygı değer akademisyenlere ve hepsinden önemlisi bildiri sahibi kıymetli bilim insanlarına teşekkür ediyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

PROF. DR. VATAN KARAKAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Rektörü

Sayın Valim,
Değerli Konuklar ve Katılımcılar,
Değerli Basın Mensupları,
V. Ahilik Sempozyumu açılış törenine hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Bugün Ahi Evran-ı Velinin diyarında onun maneviyatı altında kurumsallaştırdığı Ahilik geleneğini tartışmak üzere toplanmış bulunmaktayız. Bu toplantıda bu medeniyet değeri, uzmanları tarafından tartışılacak ve geleceğe bir değer, bir miras olarak bırakılacaktır. Ahiliğin uzmanlarının toplandığı bir mecliste Ahilik üzerine konuşmayacağım ancak Ahiliğin sadece bir esnaf hareketi olmadığını ve bir insan yetiştirme metodu olduğunun daha yüksek sesle anlatılması gerektiğini hâzırûn ile paylaşmak isterim. Kapitalizm, Liberalizm ve de tüm “izm”lerin kol gezdiği çağımızda ekonomi ve finans, çağa insanı unutturmuş durumdadır. Bu seçkin topluluğun katkılarıyla, dünyayı kasıp kavuran kazanma duygusunun içine insanı ve onun değerlerini tam da Ahi Evran-ı Velî'nin yaptığı gibi katabilmek ve o esnafı yetiştirecek değerleri yeniden topluma hâkim kılma gayretinin ortaya konulması en büyük dileğimdir. Bu değerlere sahip insanı yetiştirmek için önce bu değerlerin ilmî delillerle ortaya konması gerekir. Bir seri hâlinde gerçekleştirdiğimiz bu sempozyumlar, inşallah bu amaca hizmet edecek ve Ahiliğin başlangıcından hangi kaynaklarla bugüne aktırıldığı ortaya çıkarılacak ve tartışılacaktır. Bu sağlam ve güvenilir kaynaklarla da yeni Ahilerin yetişmesi sağlanacaktır.

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi olarak Ahilik değerlerinin hayat bulması için çalışmalar ve uygulamalar yapmayı üzerimize bir görev saymaktayız. Bu bağlamdaki çalışmalarımızın yalnızca bir ayağını oluşturan bugünkü sempozyumun da dört seri hâlinde planlanan bilgi şöenlerimizin üçüncüsü olduğunu belirtmek isterim. Bu bilgi şöenlerinden ilki 2017 senesinde “XIII. Yüzyıla Kadar Türk İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri” başlığıyla, geçen yılki ise “XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik” başlığı adı altında gerçekleştirilmiş ve her iki sempozyumda sunulan bildiriler de kitaplaştırılarak bilim insanlarımızın istifadesine sunulmuştur.

Bu yıl “Osmanlı Klasik Çağı Sonlarından Cumhuriyet'e Kadar Ahilik” başlığıyla planlanan ve gerek yurt içinden gerekse yurt dışından ellinin üzerinde akade-

misyenin katılımıyla gerçekleştirilen bilgi şölenimizde sunulan bildirler de en kısa sürede basılarak yazılı kayda dönüştürülecektir.

Konuşmamı sonlandırırken Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı olan Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL ve ekibine, sempozyumun giderlerini karşılayan başta Ticaret Bakanlığımız olmak üzere Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliğine (TESKOMB) teşekkür ediyorum.

Tüm katılımcılara yeniden hoş geldiniz diyor ve sempozyumun hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

Saygılarımla...

V. ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMU

“Osmanlı Klasik Çağı Sonlarından
Cumhuriyet’e Kadar Ahilik”

THE III. INTERNATIONAL
SYMPOSIUM OF AKHISM

03-05 Ekim | October 2019 KIRŞEHİR

1.^{CILT}

BİLDİRİLER

**1792 TARİHLİ ‘SAKALAR
FÜTÜVVETNAMESİ’NDEKİ AHİLİK
MERASİMLERİ VE AHLAK İLKELERİ**

**AKHİSM CEREMONIES AND MORAL PRINCIPLES IN THE
‘SAKALAR FUTÜVVETNAMESİ DATED 1792**

**Doç. Dr. Adil Şen
ESOGÜ İltâhiyat Fakültesi
senadil26@gmail.com**

Özet

Genel bir kabule göre XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyılın sonuna kadar Ahilik, Loncalar ve Gedikler tarafından yürütülmüştür. Bu tarihlerde Ahilik prensipleri ve merasimleri her mesleğin kendi tabiatına uyarlanmış ve gelenek yaşatılmağa çalışılmıştır. Bu cümleden olmak üzere elimizdeki Fütüvvetname Yeniçeri Sakalar Bölüğü için hazırlanmıştır. Sakalık mesleği için bir el kitabı mahiyetindedir. Üslup olarak soru-cevap tarzındadır. Eserin dili Türkçe'dir. 53-60. yapraklar arası Arapça, yer yer Farsça bölümlere de yer verilmiştir. Ağırıklı olarak mesleğe ait yol, âdâp, erkân ve merasim tarifleri ve merasim sırasında okunacak duâlar bulunmaktadır. Bu tarifler sırasında bir Saka'ya aidiyet kazandıracak atıflarda bulunduğu gibi ahlâkî prensiplere de işaret etmektedir. Fütüvvetnamemiz, İstanbul Millet Kütüphanesi AE Şer'iyye 810 numarada kayıtlı tek nüsha yazma anonim bir eserdir. Şimdiye kadar tafsilatlı bir şekilde ele alınıp, münderecatı ilim dünyamızın istifadesine sunulmamıştır. Doküman incelemesi ve içerik analizi şeklinde, eserimizdeki bilgileri paylaşabilirsek mühim bir hizmetin eda edileceğine inanıyoruz.

Anahtar Sözcükler: *Fütüvvetname, Saka, yol, âdâp, erkân*

Abstract

According to a general acceptance XV. Century XIX. Until the end of the century, Akhism was conducted by the Guilds and Professional associations. At that time, Akhism principles and ceremonies were adapted to the nature of each profession and tradition was tried to be kept alive. In this sentence, we have prepared the Futuvename for the Janissary Sakalar Company. It is a handbook for the profession of clumsiness. The style is question and answer. The language of the work is Turkish. 53-60. between the leaves in Arabic, Persian sections are also included in places. There are predominantly the way of the profession, recipes of adjectives, men and ceremonies and prayer to be read during the ceremony. During these recipes, he makes references to a Saka, as well as moral principles. Our futuristic name is an anonymous work, the only copy of which is registered at Istanbul Millet Library AE Şer'iyye 810. Up to now, it has been handled in a detailed way and not presented to the benefit of our world of knowledge. We believe that if we can share the information in our work in the form of document analysis and content analysis, an important service will be provided.

Keywords: *Fütüvvetname, Waterman, way, proprieties, methods*

Fütüvvetnameler, teşkilatın adap, töre ve kaidelerini didaktik/öğretici bir usulle açıklayan ve teşkilat mensuplarının el kitapları hüviyetini kazanan eserlerdir¹. Elimizdeki nüsha da bu eserlerden birisidir. 1792 tarihini taşıyan Fütüvvetnamemiz muhtemelen kendisinden

¹ Sarıkaya, M. *Saffet.XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara 2002, s. 40

önce yazılmış bir veya birkaç fütüvvetnameden istinsah edilmiştir. Çokça istinsah hataları ile birlikte zaman zaman mevzu birliği olmadan, ayrıca yer yer Arapça ve Farsça olarak sorulu cevaplı olarak devam etmektedir. XVIII. Yüzyılın sonuna doğru artık bütün meslekler Lonca ve Gedikler tarafından idare edilir durumdaydı. Yeniçerilerin ‘Sakalar Bölüğü’ne ait el kitabı durumundaki, Fütüvvetnamemiz, İstanbul Millet Kütüphanesi AE Şer’iyye 810 numarada kayıtlı tek nüsha yazma anonim bir eserdir. Şimdiye kadar tafsilatlı bir şekilde ele alınıp, münderecatı ilim dünyamızın istifadesine sunulmamıştır. Aynı yerde 898 numarada kayıtlı olan yine tek nüsha diğer, ‘*Kitâb-ı Sakkâ*’ tarafımızdan metin tahlili ve transkripsiyonu ile birlikte yayımlanarak ilim dünyamızın istifadesine sunulmuştur²

Fütüvvetnamemiz, ‘Sakaların yolun erkânın beyan ider Dergâh-ı âli Yeniçeriyan eğer sual idse; ‘Sakâ demek ne dimekdir?’ Cevab: ‘Serbest dimektir (1b).’ cümlesi ile başlamaktadır. Burdan da anlaşılacağı üzere sakaların yol, erkân ve âdâbına dair hususlar, merasimler, rumuzlar, sorulu cevaplı sembolik bir anlatımla verilmektedir. Ahmet Hamdi TANPINAR, «Beş Şehir» adlı eserinde Konya'yı anlatırken, semâ âyininin de bahseder ve bu âyin için söylediği hususlar Fütüvvetnamemizdeki unsurlar için de geçerlidir: “*Mevlevî âyini son defa dergâhların kapanmasından biraz evvel, bir Kadir Gecesi, Konya'da görmüştüm. Bu kadar sembollerle konuşan bir terkîp azdır. Her duruşun, tavrın, kımlıdanışın ve adımın mânâsı vardır. O hırkaya bürünmüşler, ilk ney sesinde uyanışlar (ölüm ve haşır), kol açışlar ve ayak kilitleyişler (Mevlevî âyini her Mevlevî, Ali'nin Zülfikar"ı olur) bir kitap gibi derin derin anlatan şeylerdir. Asıl semâa gelince, şüphesiz dünyanın en güzel rakslarından biridir. Mukaddesin iklimini zaptetmiş, orada hilkatin sırrını tekrarlayan bir bale. Yazık ki, Degas cinsinden bir ressamı çıkmadı*”³. Bu semboller, remz ve sır denilen hususlar hemen her tarikatta buna benzer uygulamalara rastlamak mümkündür⁴. Elimizdeki Fütüvvetname, Yeniçerilerin Saka Bölüğü el kitabı olması hasebiyle bir değerlendirme yapacak olursak, Yeniçeriler meşreben Bektâşi tarikatine, mezhep itibariyle Hanefî, meslek olarak da askeriye mensupturlar. Fütüvvetnamede bu üç unsur birbiriyle imtizaç edecek şekilde bir terkibe varılmıştır. Fütüvvetnamemiz boyunca Sakaların kendi meslekleri ve umumi olarak dervişlerin kullandıkları eşya vs. maddi unsurlar; tek tek üzerinde durulmaktadır. Bu eşyanın kimden kaldığı ve kime nisbet edildiği, aidiyeti, sakaların kendi aralarındaki münasebet ve muâşeret

² Şen, Adil, *Kitâb-ı Sakkâ (Sakalar El Kitabı)*, Ankara 2013

³ Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Baskı 31, İstanbul 2013, s.90

⁴ Bakınız: Yahya Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, *Mecmûatu'z-Zarâif Sandukatu'l-Maârif (Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm) Neşr. Yusuf Özbek, İstanbul 2005*

kaideleri, yol ve erkânın icapları, şeyh ve âmir durumundaki kişilere karşı bağlılık gibi manevi unsurlar, bütün bunları teyit için bir takım menkıbeler nakledilmektedir. Merasimlerde takip edilecek yol ve erkân ve bu sırada okunacak duâ, ayet ve salât u selam gibi uygulamaya yönelik unsurlar bulunmaktadır. Uygulamalara ilave olarak, sual ve cevaplar arasında bir Saka'nın kuşanması gereken ahlâkî meziyetlere de dikkat çekilmektedir.

Şimdi bu hususlara örnek verecek olursak; Sakaların gömlek üzerine giydikleri yelek nevinden 'Çapraz' denilen giysinin sembolik anlamı ve aidiyetini Fütüvvetnamemiz ne şekilde açıklama getirmektedir:

"Eğer sorsalar: 'Çapraz demek ne demektir?' 'Gizli seyr demektir.'

Eğer sorsalar: 'Sakaların pîri kimdir?' 'İbtidâ Ceb râil çaprazın kuşandı, hazreti Âdem'e kuşattı.'

Eğer sorsalar: 'Âdem'e kim kuşattı?' 'Yedinci oğlu Şit.' (1b)

Suâl: Çapraz leyl ne okur ve nehar ne okur?' Cevap: 'Gündüz yâ Fettâh, gice; (yâ) Sabur, yâ Gafur, yâ Şekûr.'

Suâl: 'Çaprazın içi nedir, dışı nedir? Cevap: 'Lâ ilahe illallah Muhammedun Rasulullah.' Dışı: 'Rabbi yessir'(2a)

Aynı şekilde, sakaların gündelik kullandıkları tennure, post, kırba, kamçı, sofrâ vb. alet edevatla ilgili açıklamalar getirmekte en üst seviyeden bir aidiyet/ illiyet rabitası kurarak mesleğin kudsîyetine atıf yapmaktadır. Mesela 'Sakalık Kisbetini ilk giyenin 'Hacı Bektâş-ı Veli olduğu kisbetin sağına 'Allah' soluna da 'Kelime-i Şehadet okuduğu (2a)' dolayısıyla daha ilk adımda Hacı Bektâş-ı Veli ile irtibatı ortaya koymaktadır.

Sakaların birbiri ile olan münasebeti için de;" *Suâl: 'Bir (saka öbür) sakaya selam virse, elin kaldırıp dursa eyu dur dise.' Cevab budur ki, (2a) sakabaşı olan kimse ibtidâ dört kapıya selam vire ve andan sonra yedi kerre sûre-i Fâtiha okur. Ve çihâryâr-ı Güzîn'i zikredersin(2b).* Bilindiği üzere iki askerın ast-üst selamlaşması vazgeçilmez resmi bir vazifedir. Burada bile hemencecik dört kapıya, yani Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapılarına atıf yapıp sözü Kur'an-ı Kerim'den 'Fatiha suresi ile devam ettirmekte, sonra da Türk-İslâm kültüründe Çihâryâr/ Peygamber Efendimizin dört sevgili arkadaşı diye anılan, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin anılması/ salavatı ile işe başlanılmaktadır.

Suâl: 'Bir sakâ bir sakâya karşı gelub selam virsem ve disem kim ortak mısın, vakıf mısın?' Cevab: 'Canımızdan ve dinimizden vakıf olmuştur.'(4a)

Eğer suâl etseler, gerektir ki, sakalara sakkâ-i Hüseyin diyessin. Zîrâ kim Hazreti Hüseyin gayretine her cum'ası su virmek lâzımdır. (13a).

Sorsalar, yol nedir, erkân nedir? El-Cevab, yol, üstaddır, erkân; Hazreti Rasul diyeler(15b)

Sorsalar dört kapunun selamı kimden kaldı? El-cevab Hazreti Musa aleyhi's-Selamdan kaldı.

Sorsalar Şeriat kimden kaldı? El-cevab, Hazreti Muhamed Mustafa'dan kaldı.(16b)

Tarikat Hazreti Âdem'den kaldı. Ma'rifet Hazreti Cebrâil'den kaldı. (Hakikat) Hazreti Ali'den kaldı(17a).

Bir Saka'nın mesleğe ehil olması, yeterliği için: "Ey Talib esrâr-ı âgâh olgil ve her mü'mine Müslümana caizdir ki şeriatlar günde kifâyet mikdarınca taleb idüp öğrene ve Kur'an-ı Şerif'den namaz mikdarınca öğrenmek farz-ı ayındır. (17b) ... İslâm şeriatinden bir şey bilmesey ve Kur'an'dan namaz mikdarınca öğrenmesey; pek tarikat yoluna bilesin ve sorasın ve pek kerâmet gösteresin, ol şahsa itibar yokdur, şeytandır, (Eûzü billah minhâ) şeriat yolun bilüb tamam muradın aldıktan sonra tarikat yoluna şüru ister...(18a)

Eğer suâl etseler, zâhir üstâdın kimdir ve Bâtın üstâdın kimdir? Zâhir üstâdım akıl, ve Bâtın üstâdım fehîmdir (23a-b)

Eğer suâl etseler, vücudun ne üzere durmuşdur? Eyit kim, Ruhum üzerine durmuşdur.

Eğer suâl etseler. Ruh nedir? Eyit kim, Ruh Kur'an'dır(24b).

Eğer suâl etseler, pirinden sana ne irişdi? Eyit kim, üç cevher; eyit kim, biri dilindir ve bi(i) eldedir ve biri dizdedir. Diyeler kim, Dilde olan nedir? Eyit kim, Kelime-i şehadet; elde olan nedir? Eyit kim, Sehâvet; Diyeler, dizde olan nedir? Eyit kim, İbâdetdir (26a).

Eğer suâl etseler, postun kaç köşesi var? Eyit kim, Beş köşesi vardır; zira namaz beş vakittir.

Diseler kim beş köşesi kime taallukdur? Eyit kim mihrâbı Hazret-i Resûl'e taallukdur. Ol bir köşesi Hazret-i Ebû Bekir'e taallukdur. Ol bir köşesi Hazret-i Ömer'e taallukdur. Ol bir köşesi Hazret-i Osman'a taallukdur. Ol bir köşesi Hazret-i Ali'ye taallukdur. Rızvânu'llâhi Teâlâ aleyhim ecmaîn(30a).

Dikkat edileceği üzere her vesile ile islâmî unsurlara atıfta bulunulmakta Allah'ın kitabı Kur'an, Hz. Peygamber'in Sünnet'i başta olmak üzere İslâm tarihi birikiminin tüm renkleri ayırım yapmaksızın bir Saka neferinin gündelik hayatına hâkim kılınmak üzere soru ve cevaplarla, bir zihniyet yapılanması kademe kademe inşa edilmektedir.

Mesela 27a -29b yaptıkları arasında uygulaması verilen icazet merasimi sırasında yöneltilen onlarca soru- cevap bu hususları en ince ayrıntılarına kadar işlemektedir.

Ahlâki prensipler ise bu konuda bir müstakil bölüm içinde değil, merasim sırasında herhangi bir safhada yöneltilen sorular veya saka neferine verilen nasihatler arasında serpiştirilmiş durumdadır. Bunları maddeler halinde verecek olursak:

1. Kur'anî düsturlar esastır ve her şeyin ruhu Kur'an'dır.
2. Akıl ve anlayış/fehim sahibi olmak,
3. Devleti başta tutmak,
4. Niyeti sağlam ve samimi olmak,
5. Rıza ve teslimiyet üzere olmak,
6. Marifet baş sermayedir,
7. Haya ve edepli olmak,
8. İbadetlerinde devamlı olmak,
9. Mütevazı ve mahviyetkâr olmak,
10. Adanmışlık ruhuna sahip olmak,
11. Üstat şakirt âdâbına riayet etmek,
12. Kardeşlik esaslarına riayet etmek,
13. Dünya geçimi için san'at öğrenmek,
14. Yolun erkânın gözetmek,
15. Cömert olmak,
16. Emr-i bi'l ma'rûf nehy-i ani'l münkere riayet etmek,
17. Emanete riayet etmek,
18. Nimete şükür halinde olmak.

Sonuç olarak incelemeye tabi tuttuğumuz fütüvvetname, muhtevası itibarıyla bir saka neferinin iyi bir meslek erbabı, samimi bir müslüman olarak yetişmesini hedefleyen el kitabıdır. Bu kitapta Osmanlı Devlet anlayışı içinde, din ü devlet, mülk ü millet birlikteliğini temin edecek bir vatandaş prototipi çizilmiştir. Bu hedef ise, tali bir meslek temelinde de olsa incelikle ele alınmıştır. Kur'an Sünnet bütünlüğü, bütün peygamberler, Dört büyük Halife, İslâm büyükleri, On iki imamla, İmam-ı A'zâm'ı, Hacı Bektaş'la Ahi Evran'ı, inanç, zihniyet ve amel/davranış dünyasına birbiriyle barışık ve her birinin vaz geçilmezliğinin idraki, maharetle işlenmiştir. Herhangi bir ayrılık gayrılık havası ve davası mevcut değildir. Geleceğimizi ve becamızı tasavvur ederken bu zengin ve birleştirici tecrübenin bize esas teşkil etmesi dileğimiz ve

temennimizdir. Bu dileğin kuvveden fiile çıkması en büyük bahtiyarlığımız olacaktır.

Kaynakça

Sarıkaya, M. Saffet (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara.

Şen, Adil, Kitâb-ı Sakkâ (Sakalar El Kitabı), Ankara 2013

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Baskı 31, İstanbul 2013

Yahya Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, *Mecmûatu'z-Zarâif Sandukatu'l-Maârif* (Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm) Neşr.Yusuf Özbek, İstanbul 2005

***OSMANLI ARŞİV BELGELERİNDE TOKAT,
KIRŞEHİR, TRABZON, AMASYA VE
ANKARA/BEYPAZARI'NDA BULUNAN AHİ
ZAVİYELERİ İLGİLİ YAZIŞMALAR (1677-1909)***

***CORRESPONDENCES WITH THE RELEVANT AHİ
ZAWİYAS IN THE OTTOMAN ARCHİVES DOCUMENTS IN
TOKAT, KIRŞEHİR, TRABZON, AMASYA AND
ANKARA/BEYPAZARI (1677-1909)***

***Prof. Dr. Ahmet Gündüz
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
agunduz@ahievran.edu.tr***

Özet

Ahilik Teşkilatı XIII. Yüzyılda Anadolu'da kurulmuş bir teşkilattır. Bu teşkilat sadece bir esnaf teşkilatı olmayıp dini, sosyal, eğitim, siyasi, askeri yönleri de bulunan bir teşkilattır. Her ne kadar Anadolu Selçuklu Devleti zamanında kurulmuş bir teşkilat ise de Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde de önemini koruyan bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlılar kuruluş dönemini gerçekleştirdikten sonra bu teşkilatın siyasi yönlerini engelleyerek sadece bir esnaf teşkilatı olarak faaliyet göstermesini sağlamışlardır. Ahiler, Selçuklulardan itibaren yayıldıkları coğrafyalarda kendilerine has birtakım zaviyeler açarak faaliyetlerini buradan yürütmüşlerdir.

Bu çalışmada Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan ve yazışmalara konu olan Tokat, Trabzon, Kırşehir, Amasya ve Ankara/Beypazarı'nda bulunan Ahi zaviyelerine atanmış olan şeyhlerin karşılaştıkları problemler hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı Arşiv Belgeleri, Tokat, Kırşehir, Trabzon, Amasya, Beypazarı, Zaviyeler.

Abstract

Akhism organization founded in Anatolia in the 13th century is an institution. This organization is not only an organization ofcraft, but also religious, social, educational, political, military aspects. Although it was established during the time of the Anatolian Seljuk State, it appears as an organization that maintained its importance during the foundation of the Ottoman Empire. After the establishment of the Ottomans, they prevented the political aspects of this organization and enabled them to act only as an organization of tradesmen. Ahis from the Seljuks in the geographies they spread, opened a number of their own zawiya and carried out their activities there.

In this study, will be given informations about the problems faced by the Sheikhs assigned to the Ahi zawiya in Tokat, Trabzon, Kırşehir, Amasya and Ankara / Beypazarı.

Keywords: Ottoman Archive Documents, Tokat, Kirsehir, Trabzon, Amasya, Beypazarı, Zawiya.

Giriş

Ahilik XIII. Yüzyılın ilk yarısından başlayarak 20. Yüzyıl başlarına kadar Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkâr kuruluşlarına eleman yetiştirme, çalışma ve kontrollerini düzenleyen bir müessesedir⁵.

⁵ Ahmet Gündüz; "Osmanlı Öncesi Anadolu'da Beylikler-Devletler Döneminde Ahi Unvanı Taşıyan Şahıslar ve Siyasi Faaliyetleri," IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu (XIII-XVI. Yüzyıllarda Ahilik (1200-1600), Edt. Prof. Dr. Ahmet

Ahilik, Abbasi halifesi Nasuridinillah'ın fütüvvecilik adıyla şekillendirdiği bu kuruluşu, bir tüzüğe bağlayıp teşkilatlandırarak başına geçmesinden sonra bu tüzüklere “fütüvvetname” adı verilmiştir. Kuralları, prensipleriyle fütüvvecilik, islam ülkelerinin her yerinde ilgi görmüştür. Fütüvvetnameler, fütüvveciliğin kanun, nizam ve özelliklerinin içerisinde yer aldığı tüzüklerdir. Fütüvveciliğin yüzyıllarca Anadolu'da ve Arap-İslam aleminde eski Arapça adıyla (olgun kişilik) anılırken sonradan Türk teşkilatçılığının şaheser kuruluşlarından olan ve Anadolu'da kurulan Ahiliğin Arapça “Ahi” kelimesiyle anılmaya başlanmıştır⁶.

Ahi kelimesi zahiren Arapça'da “erkek kardeşim” (ahi) kelimesi gibi görünürse de esasında en eski bir Türkçe kelime olduğu sanılmaktadır. Zaten Uygurca ve Kaşgarca'da kelime “aki” şeklinde “cömert, asil, alicenap, nezih ve civanmert” gibi anlamlarda kullanılmaktadır⁷.

Ahilik ahlak ve dayanışmaya dayanan İslamî bir esnaf-sanatkâr teşkilatıdır. Bu teşkilat gelenek, görenek, dayanışma... gibi moral değerlerini Türk töresinden ve ilkelerini İslamiyet'ten alan bir kuruluştur. Ahiliğin temellerini Türk tarihinin derinliklerinde ve İslam Dininin yüce ilkelerinde aramak gerekir. Fakat Ahilik teşkilatının Anadolu'ya girmesi Anadolu Selçukluları zamanına rastlamaktadır⁸. Ahiler Anadolu'da ortaya çıktıktan sonra gelişmeye başlamış ve buldukları yerlerde birtakım zaviyeler kurmaya başlayarak insanlara hizmet vermişlerdir. Örneğin; bu teşkilat dahilinde bulunan yamak, çırak, kalfa, usta düzeyinde çalışanlarına zaviyelerde dersler vererek onları yetiştirmişlerdir. Ayrıca bu zaviyelere gelen kişilerin misafir edilmesini sağlamışlar, gelip-geçen yolcuların yemesini, içmesini sağlamışlardır. Bu açıdan zaviyelere bakıldığında zaviyeler sadece dinî özelliği olan yerler değil dinî ve dünyevî derslerin verildiği ve doğudan batıya gelip gidenlerin ihtiyaçlarının karşılandığı ücretsiz bir barınma yerleri olduğu

Gökbel- Doç.Dr. Ahmet Doğan-Doç.Dr. Ahmet Gündüz- Öğr. Gör. Fatih Çil, C.I., Kırşehir,2019, s.48-49.

⁶ Mustafa Uslu; *Ahi Kelimesi Hakkında, Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı,18,İstanbul,1988,s.43.*

⁷ Franz Taeschner; *Türk Ahiliği ve Ahilik Müessesinin Mevlevilikle Olan Münasebetine Dair, Çağrı, Sayı113, Konya,1967,s.5.*

⁸ Kutlu Özen; *Sivas Yemenici esnafında Ahilik Geleneği, Türk Folklorü, Sayı, 42, İstanbul,1983,s.67.*

ortaya çıkmaktadır. Zaviye kuran şeyhler farklı tarikatlara bağlıydılar. Ancak bunların ortak özellikleri çoğu “Ahi” unvanını taşımaktaydılar⁹.

Bu zaviyelerde görev yapan kişilerin zamanla birtakım problemlerle karşılaştıkları ve problemlerinin çözümü konusunun birtakım yazışmalara/arşiv belgelerine yansıdığı görülmektedir. Bu çalışmada Osmanlı arşiv vesikalarında yer alan -tespit ettiğimiz kadarıyla- birtakım yazışmalardan örnekler verilecektir. Bu yazışmalardan ilki Tokat sancağında bulunan Ahi Evran Zaviyesi ile ilgili olanlardır.

1. Tokat Sancağında Bulunan Ahi Evran Zaviyesi İle İlgili Yazışmalar

Evkaf-ı mülhakadan Tokat sancağında Ahi Evran Zaviyesi vakfının senevi 2 müd¹⁰ hinta¹¹ ile şeyh-i zaviye'nin nısf hissesi Mehmet Efendi'ye ve diğer nısf hissesi Osman Efendi'ye bi'l-muvacehe berat verildiği¹². Bu belgede anlatılan zaviye vakfının gelirinin yarısı zaviyenin şeyhi olan Mehmet Efendi'ye diğer yarısı ise şeyh Osman Efendi'ye verilmiştir. Başka bir belgede ise Tokat'taki Ahi Evran Zaviyesi şeyhine ve zaviyeye gelen misafirlerin yiyecek (ta'amiye) ihtiyacı için, imamet ve meşihat cihetleri için tahsis edilen ücretlerin yetersizliğinden bahsedilerek bu ücretlere zam yapılması istenmiştir. Konunun görüşülerek verilen ücretlere zam yapıldığı arşiv belgelerine şu şekilde yansıdığı görülmektedir. “Tokat sancağında Ahi Evran Zaviyesi kura-yı mevkufesi varidatının bedel-i batından sonra ayende ve revende'ye şehri-i it'am'da müzayaka ve ihtiyaca düşer olduğundan zaviyenin postnişini ve şeyhi Osman Hilmi Efendi tarafından bildirilmiş olmağla yapılan açıklamada adı geçen şeyhin uhdesinde bulunan imamet ciheti için şehri 85, meşihat ciheti için şehri 15, hazinece mukayyed olmadığı halde ta'amiye olarak şehri 127. 5 guruş ita olunmaktadır. İmamet ve meşihat cihetleri için ödenen miktar emsallerine göre pek dūn (az) olmağla vakf-ı mezkurdan mahlul olup esasen lüzumsuz cihetden olmasına mebni kimseye tevcih olunmayan nezaret ve kitabet ve cibayet ve mürselik cihetlerinin ve nezaret-i seneviyeleri olarak vakfına irad kaydı iktiza eden 524 guruş 30 pareden mezkur imamet ciheti için mahallince muamele verilen şehri 85 guruş vazife üzerine şehri 15 guruş zammıyla miktar-ı şehrinin 100,

⁹ M. Akif Erdoğan; *Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı, IV, İzmir, 2000, s.41.*

¹⁰ Müd: Kuru bakliyatların ölçümünde kullanılan eski ölçü birimi. Bkz: Cengiz Kallek; “ Müdd”, TDV, C.31, s. 457- 459.; Aynı yazarın, Cengiz Kallek; “Kile”, TDV, C.25, s. 568-571.

¹¹ Hint: Buğday.

¹² EV. d.- 31174-00003, Tarih 1327 Za 03 (M. 16.12.1909).

meşihat ciheti için verilen 15 guruş vazife üzerine kezalik 15 guruş zam ile miktar-ı şehrinin 30 guruşa, mezkur ta'amiyenin verilgelelen 127.5 guruş üzerine 12.5 guruş zam ile 140 guruşa yükseltilmiştir¹³. Bazen zaviye görevlileri hakkında birtakım şikayetler olmaktadır. Bu durumda problemlili olan şahıs hakkında şikâyet söz konusu olup kendisinin görevden el çektilirilmesi istenmektedir. “Tokat sancağında Ahi Evran Zaviyesi’nde iki müd hınta ile imametine mutasarrıf olan Horos oğlu Vakfi mütevellisi Ömer bin Ali nam kimesne kendi halinde olmayıp yerine Halil Halife’ye berat-ı Alışan verilmesi talep edilmiştir¹⁴. Bir başka belgede ise görevli olan şahıs vefat ettiği için yerine başka birisinin getirilmesi talep edilmektedir. Örneğin; Tokat’da Ahi Evran Evkafı mahsulünden almak üzere senevi Takyeciler Camiinde devirhan¹⁵ olan Mehmet vefat ettiğinden yeri hali boş olmağla onun yerine erbab-ı istihkaktan olan monla Ahmet her vechile layık olduğundan yedine berat-ı alışan verilmesi talep edilmiştir¹⁶. Başka bir belgede ise Tokat’da bulunan Ahi Evran tekkesinde görevli iken görevini kendi isteği ile terk eden kişinin yerine bir başkasının getirilmesi söz konusudur. Örneğin; Tokat’da bulunan Ahi Evran tekkesinde “ferraş”¹⁷ olan Mehmet “terk-i hizmet” eylediğinden yerine tekke-i mezburda sakin olan şeyh Osman “salih ve her vechile müstehak olmağın” boş kalan ferraşlık görevinin kendisine tevcih edildiğine dair berat verilmesi ricasında bulunulmuştur¹⁸. 1906 tarihinde Tokat kasabasında evkaf-ı mülhakadan olan zaviyenin şeyhi Osman Hilmi Efendi, ta’amiye olarak tahsis edilmiş olan 100 guruşun yetmediğinden bahsederek bu ücretin 300 guruşa arttırılmasına dair dilekçe yazmıştır¹⁹. Yazılmış olan dilekçe kontrol edilerek gerekli incelemeler yapılmış maliye nezaretinden cevap olarak dilekçe sahibinin

¹³ ŞD; 00179-001-001, Tarih 1324 L 29. (M. 16.12.1906). BEO; 002967-222473-002-001, Tarih, 1324 ZA 07.

(M. 22.1.1907)

¹⁴ İE-EV; 00049-05470-001-001, Tarih 1119 ZA 10. (M. 3.3. 1708).

¹⁵ Devir-hân: Camilerde namaz vakitlerinden önce Kuran okumak vazifesiyle mükellef olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bkz: Mehmet Zeki Pakalın; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, MEB Basımevi, İstanbul, 1971, s.438. 17.7.2019.

¹⁶ İE-EV; 00026-03012-001-001, Tarih 1111, B 26. (M. 17.1.1700).

¹⁷ Ferraş: İmaret, cami, mescid benzeri müesseselerin temizlik hizmetlerini sağlama, hasır gibi mefruşatını sağlamakla görevli kimsedir. Bkz: <https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i-%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-kay%C4%B1tlar%C4%B1-ar%C5%9Fivi/vak%C4%B1f-deyimleri-ve-terimleri-s%C3%B6z%C3%BCmleri> 17.7.2019.

¹⁸ İE-EV; 00010-01191-001-001, Tarih 1088 R 05 (M. 7.6.1677).

¹⁹ İ.ML; 00074-00028-001-001, Tarih 1324 N 27 (M. 12.11.1906).

“şayan-ı atifet-ı seniyye” ve “duayandan” bulunduğu cihetle 200 guruş zamla ta’amiye miktarı 300 guruşa yükseltilmiştir²⁰.

Tokat sancağında Ahi Evran Evkaf-ı şerifesinden olan Takyeciler Camiinde müteveli, senevi 1 müd ve nisf ile müezzin ve yevmi 3 akçe ile Çerağdar²¹ olan Seyfettin adındaki şahıs vefat etmiş dolayısıyla yeri boş kalmıştır. Seyfettin’in yapmış olduğu görevlere çocukları olan Hüseyin ve Mehmet ale’l-iştirak atanmışlardır. Bu konu ile ilgili bilgiler belgelerde şu şekilde ifade edilmektedir. “Tokat’ta Ahi Evran evkaf-ı şerifesinden Takyeciler Cami-i şerifi mahsulünden almak üzere yevmi nim akçe vazife ile cami-i mezkurda ba berat-ı şerif-i alişan ve ber vech-i iştirak nisf farraş ve evkafın mütevellisi olan es seyyid Seyfettin nam daileri fevt olunca yeri boş kalmış yerine erbab-ı istihkaktan sulbi oğulları Hüseyin ve Mehmet nam karındaşlar layık olmağla bir kıta berat-ı alişan verilmesine dair dilekçenin Tokat kadısı Abdullah tarafından yazıldığı görülmektedir²². Yukarıda Tokat kadısı tarafından ayrı ayrı yazılan dilekçelerin karşılığı olarak Seyfettin’den boş kalan yerlere oğulları Hüseyin ve Mehmet atanmıştır ki şu şekilde taksimin yapıldığı görülmektedir. Takyeciler Camiinde müezzinlik ve çırağdarlık cihetleri hisseleri oğullarından merkuman Hüseyin’e diğer müezzinlik ile farraşlık ve tevliyet hisseleri Mehmet halifeye tevdi edilmiştir²³. Tokat’da Takyeciler Cami-i şerifinde devirhanlık yapan ve Tokat’da Ahi Evran vakfından almak üzere iki müd hinta alan Ömer Halife fevt olup yeri ve hali boş olup yerine Mehmet Mahmut kullarına berat şerif verilmiştir²⁴. Tokat’ta bulunan Ahi Evran Zaviyesi’nin vazife-i muayyene ile nisf farraş ve tabah? olan Halil fevt olduğundan hizmet-i lazimesi muattal olmağla yerine erbab-ı istihkaktan Abdurrahman ve es seyyid Arif Mehmet aliyü’l-iştirak tevcih ve yedlerine berat-ı alişan verilsin babında arz ve ilam verilmiştir²⁵. Tokat Takyeciler camiinde Ahi Evran vakfı mahsulünden almak üzere nisf meşihata ve nisf vazife-i muayyene ile mutasarrıf olan el hac Mehmet bila veled fevt olup yeri hali boş olmağla erbab-ı istihkaktan es seyyid ibni es seyyid Hüseyin her vechile layık ve mahal olmağın meşihat-ı mezbure ve vazife-i mersume es seyyid İshak’a

²⁰ İ.ML; 00074-00028-004-001, Tarih 1324 N 27 (M. 12.11.1906).; BEO; 002784-208778-002-001, Tarih 1324 M 22 (M. 18.3.1906).

²¹ Çerağdar: Görev yaptığı yerin aydınlatılmasıyla ilgili görevli.

²² C-EV; 557-28134-001-001, Tarih 1252 R 29. (M. 13.8.1836).; C-EV; 557-28134-002-001, Tarih 1252 R 29. (M. 13.8.1836).; C-EV; 557-28134-003-001, Tarih, 1252 R 29. (M. 13.8.1836).

²³ C-EV; 557-28134-004-001, Tarih, 1252 R 29. (M. 13.8.1836).

²⁴ AE.SMST.III.; 00055-04067-001, Tarih, 1171.RA 05. (M. 17.11.1757).

²⁵ C-EV; 000363-18407-001-001, Tarih 1151 Z 29. (M. 10 3.1739).

tevcih edilerek yedine bir kıta berat verilmiştir²⁶. Tokat'da Ahi Evran vakfından senevî 2 müd hınta almak üzere Alaca Mescid'de devirhan olarak görev yapan İsrafil fevt olunca yeri ve hali boş kalmıştır. İsrafil'in yapmış olduğu devirhanlık görevinin Osman Halife'ye tevcih edildiğine dair berat verilmiştir²⁷.

Tokat Zile'de Tutlu Pınar mahallesinde Ahi Evran Zaviyesi bulunmaktadır. Bu zaviyenin vakfının yevmi bir akçe ile mutasarrıfı olan Yahya adlı kişi fevt olmuş yerine sulb-i oğullarından ve erbab-ı istihkaktan es seyyid Ahmet ve es seyyid Mustafa mahal ve müstehak olduğundan babalarından boşalan zaviyedarlık cihetlerinin kendilerine verilmesine dair Zile kadısı İbrahim Efendi arz etmiştir²⁸. Başka bir belgede ise Tokat/Zile'de Ahi Evran vakfının tevliyeti Mehmet adındaki kişinin uhdesinde iken 1088 tarihinde fevt olmuştur. Yerine de kimse görevlendirilmemiştir. Bu kişi evlad-ı vakıf olup evlad-ı vakıf dahi münkariz olup adı geçen kaza ahalisinden yedi kişi ile irtibata geçilerek konu soruşturulmuş ve alınan bilgiler doğru olunca vakfin tevliyeti Ahmet Halifeye tevcih edilmiştir²⁹. Tokat merkezdeki Ahi Evran vakfının tevliyetine Mustafa, Süleyman, Mehmet ve Abdurrahman adındaki şahıslar bakmaktadır. Bunlardan Abdurrahman adındaki şahıs beratını yenilemek için İstanbul'a gitmiş fakat beratların yenilediği yerde eski beratının kaybolduğunu söyleyerek rub (1/4) hisse vakıf tevliyetine dair kendisine yenilenmiş bir berat istemektedir³⁰. Bazen de dinî bir yerde çalışan kişilerin katledildiği ve bu olay sonucunda görev yerinin boş kaldığı yerine yine kendi sulbünden birinin atandığını görülmektedir. Örneğin; Tokat'ta Ahi Evran vakfından almak üzere görevli olan Salih Mehmet veled-i Kebir maktulen fevt olmakla yeri ve hali boş olmağın erbab-ı istihkaktan Çelebi oğlu Mustafa Halife her veçhile mahal ve müstehak olmağla babası yerine zaviye meşihatına mutasarrıf olup³¹ şeklinde belge devam etmektedir. Tokat Ahi Evran vakfında görevli olanlardan bazıları kendi istekleriyle görevden ayrılmışlardır. Örneğin, "Tokat Ahi Evran Vakfının imamet cihetini ba berat idare eden es seyyid Mustafa bin es seyyid Ali kendi hüsn-i rızasıyla ferağ ve kasr-ı yed-i şer'i teslim-i berat etmekle imamet-i merkumun ferağ ve kasr-ı yedinden mezbur es seyyid Mustafa dailerine vazife-i mersumiyesiyle tevcih ve

²⁶ C.EV; 00219-10920-001-001, Tarih 1205 N 26. (M. 29.5.1791).

²⁷ AE.SMMD-IV; 00005-00548-001-001, Tarih, 1088 Z 29. (M. 22.2. 1678).

²⁸ C.EV; 00351-17839-001-001, Tarih 1213 B 27. (M. 4.1.1799).

²⁹ C.EV; 00140-06963-001-001, Tarih 1155 CA 16. (M. 19.7.1742).

³⁰ C.EV; 00212-10589-001-001, Tarih 1171 Ş 28. (M.7.5.1758).

³¹ C.EV; 00117-05813-001-001, Tarih 1194 ZA 21 (M. 18 12.1780).

yedine bir kıta berat-ı şerif verilmesi ricasında bulunmuştur³². Tokat'da medfun Ahi Evran Veli Zaviyesi postnişini olan Osman Hilmi Efendi Nakşibendi tarikatı halkasından olan Tokadî Balak Baba-zade soyundan olmağla Tokat'da Ahi Evran zaviyesinde gece ve gündüz dua ile meşgul olduğundan kendisine maaş tahsis edilmesi için yazı yazılmış ve kendisine maaş tahsis edilmiştir³³.

2. Kırşehir Sancağında Bulunan Ahi Evran Zaviyesi İle İlgili Yazışmalar

Günümüzde Ahi Evran Cami olarak kullanılan ve bilinen cami aslında başlangıçta mescid düzeyindedir. H.1243 (M.1828) tarihinde mescid içerisinde yapılan bir takım düzenleme ile cami haline getirilmiştir. Örneğin; Kırşehir'de Ahi Evran mescid-i şerifi tamir olunarak cami haline getirilmiş, camiye minber vazedilerek cuma (namazı) kılınmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren ba berat-ı şerif imam ve hatip olan es seyyid Hafız İsmail Halife ibni İsmail öldüğü için yerine erbab-ı istihkaktan karındaşı oğlu es seyyid eş şeyh Hüseyin halifeye tevcih ve yedine berat-ı şerif sadaka ve ihsan edilmiştir³⁴. Daha önceki yıllarda olduğu gibi M.1860 tarihinde de tamir ile ilgili bir diğer belgede Kırşehir'de bulunan Ahi Evran hankah-ı şerifinin harap olan yerlerinin tamir edilmesi için müracaat edilmiştir. Yapılan müracaat üzere keşif yapılarak sonuçta tamire muhtaç olan yerlerinin 31.400 guruşluk harcama ile tamir edilebileceği ortaya konulmuştur³⁵. Konu ile ilgili bir başka belgede ise camiiin bazı yerlerinin harap olmasından dolayı tamire muhtaç olduğu ve camiye ek olarak bir minare yapılması konusu üzerinde bilgi verilmektedir. Örneğin; Kırşehir'de Ahi Evran-ı Veli hazretlerinin dergâhıyla yanında (ittisalinde) bulunan cami-i şerif ve müstemilatının bazı yerleri harab olmasına mebni tamirat-ı muktezanın icra ve müceddeden bir minare inşası 15 bin guruşa geleceği anlaşıldığı ve dergâh-ı mezkûr vakfının sülüs ve sülûsan hesabıyla mahalli mal sanduğunda mevkuf 181.536 guruş müterakem? varidatı bulunduğu beyanıyla tamirat ve inşaat-ı lazıme icra olunmak üzere mezkur 15 bin guruşun mal sanduğundaki müterakem? varidatından tesviyesine dair varid olan meblağ-ı matlubun hazine-i evkaf ve evkaf-ı saire varidatına dokundurularak adı geçen vakfın mal sanduğunda bulunan

³² C.EV; 00117-05812-001-001, Tarih 1219 M 15. (M. 26.4.1804).

³³ BEO; 002496-187163-002-001 Tarih 1322 ZA 25 (M. 2.3.1905).; BEO; 02471-185281-001-001 Tarih 1322 L 10 (M. 18.12.1904).

³⁴ Hat; 01575-00013-0001-01, Tarih 1243 Z 02, (M. 16.5.1828).

³⁵ A.MKT.NZD; dosya 369-Gömlek 98-1, Tarih 1278 R 02, (M. 7.10.1861). Konu ile ilgili diğer belge bkz. A.MKT.UM.; 00436-00033-001-001, Tarih, 1277 R 29, (M. 14 11.1860)

varidatından sarfıyla evkaf müdirinin nezaret-i tahtında tamirat ve inşaatın icrası zımında keyfiyetin huzur-ı ali-i canib-i sadaret-penahilerine arz edildiği görülmektedir³⁶. H.1258 (M.1842) tarihinde Ahi Evran zaviyesinin postnişini ve şeyhi olan Mustafa Efendi dilekçe yazarak kendilerine verilen ta'amiyenin miktarının az olduğunu ta'amiye ücretine zam yapılmasını istediği görülmektedir. Şeyh Musa ta'amiye ücretine zam isterken çocukları olan Şeyh Osman ve Şeyh Efendilere kayd-ı hayat şartıyla verilmiş olan Çanakçı nam-ı diğer Kurna Tepesi mukataasının faiz-i seneviyesi 890 guruşa dokunulmamasını talep etmektedir. Ta'amiye ücretine zam istediği vakit daha önce verilen ücrete 254 guruş zam yapılmıştır³⁷. Yukarıda adı geçen şeyh Musa Efendi Kırşehir Ahi Evran Veli hankahına mahsus olarak Kırşehir sancağında Çanakçı diğer adı Kurna Tepesi mukataasının geliri 890 guruştur. Bu para Şeyh Musa Efendi'ye verilmek istenince kabul etmeyerek mukataanın öşrünü hankah için istemektedir³⁸. Ahi Evran evkafının vakıf köylerinden olan 12 adet köyün aşar bedelinin nasıl değerlendirildiğine dair padişaha takdim kılınan belgeye göre "12 adet karyenin aşar bedeli tahvil olunarak iltizama daha sonra sülüsümü kat' edilerek bedel-i iltizamdan bakiye kalan 5-6 bin guruşun tahsili zımında Yeni Cami türbe-i şerifesinde misafir olarak ikamet eden Şeyh Mustafa Fevzi imzasıyla padişaha takdim kılınmıştır³⁹. Kırşehir'deki Ahi Evran zaviyesi vakfının süls hissesinin nazırı olan ve evlad-ı vakıftan pederim Şeyh İsmail kulları fevt olup hissesi mahlul olmağla merahim-i aliyyelerinden mercudur ki müteveffayı merhum pederim İsmail'in mahlulünden nezaret hissesinin bu kullarına tevcihi ve yedime berat-ı şerif-i alişan buyurulması talep edilmiş⁴⁰, devamı olan belgede Ahi Evran zaviyesinin vakfının süls hissesinin diğer müştereki olan kardeşi Şeyh Mustafa'ya tevcih olunarak berat verilmiştir⁴¹. Kırşehir Ahi Evran Zaviyesi vakfının evladları arasında farklı şekillerde anlaşmazlıklar olabilmektedir. Örneğin; H.1237 (M.1821) tarihli belgede kardeşlerden biri diğeri hakkında öldü diye merkeze dilekçe vererek onun hissesini de uhdesine almıştır. Aynı yıl tekrar dilekçe verilerek konu çözüme ulaştırılmıştır⁴². Kırşehir Ahi Evran

³⁶ ŞD; 00157-00017-001-001, Tarih, 1320 M 10, (M. 19.4.1902).

³⁷ İ.MVL; 00259-009727-001-001, Tarih, 1269.R.01, (M.12.1.1853).

³⁸ İ.DH; 00065-003233-001-001, Tarih, 1258.B.17 (24.8.1842)

³⁹ İ.DH; 01224-095826-001-001 Tarih, 1308 N 18 (M. 27. 4.1891)

⁴⁰ C.EV.- 00224-11179-001-001, Tarih, 1230 S 16, (M. 28.1.1815).

⁴¹ C.EV; 00358-18165-001-001, Tarih, 1230 C 29, (M. 8.6.1815). (Dönemin Kırşehir Kadısı Mevlâna İbrahim zide ilmuhu).

⁴² C.EV; 00246-12275-001-001,Tarih, 1237 RA 13, (M.8.12.1821); C.EV; 0246-12275-001-002 (H. 1237/ 1821)

Zaviyesi vakfının tevliyet, nezaret ve zaviyedarlıklarına Şeyh Musa ve Şeyh Ömer Halife birlikte bakmaktadırlar. Fakat aralarında anlaşamayan bu şahıslardan Şeyh Musa dilekçe yazarak hisselerinin ayrılmasını talep etmiştir. Verilen dilekçe sonucunda evkaf müfettişi Mevlâna Mehmet Emin durumu soruşturarak Şeyh Musa'ya kendi hissesinin ayrıldığına dair berat-ı hümayun verilmiştir⁴³. Başka bir belgede ise Kırşehir'de medfun ve türbesi bulunan Ahi Evran-ı Veli türbe-i şerifinin şeyhi seyyid Musa Efendi türbe-i şerif vakfı dâhilinde bulunan Kızılca karyesi maktu'undan türbe-i mezkûr vakfına zam ve ilave olunmasını isteyerek dilekçe yazmıştır. Dilekçesinde "Hankah-ı şerife başka bir şey tedarik olunmak üzere 6.500 guruş havale olunmuş idiği belirtilmiş ise de maktu'-ı mezbur ashabı 8.500 guruşa razı olarak ashabına teslim ettirilmiş olduğuna dair Kırşehir mütesellimine emirname-i sami yazılmıştır⁴⁴. Kırşehir'de medfun Ahi Evran-ı Veli'ye ait Hankah'ın vakıf galesi "kalil" (az) olduğu için it'am-ı fukara için ianeye muhtaç olduğundan dolayı Kırşehir köylerinden Kızılca köyü malikânesinin muaccesinin ita edilmesiyle ashabı olan mutasarrıf Cabbarzade Süleyman Bey kethüdası Feyzullah Ağzade Ahmet, Abbas ve Abdullah nam kimesneler kasr-ı yedinden muaccesinin verilmesi hankâh-ı şerifin postnişinin Şeyh Musa Efendi tarafından inha ve iltimas olununca adı geçen malikânenin sahiplerinin rızalarıyla muaccele-i merkume ile uhdelerinde olan maktu'alarını feragat ettiklerine dair berat verileceği konusunun resmiyete döküldüğü görülmektedir⁴⁵. H. 1268 (M.1852) tarihli bir belgede Ahi Evran-ı Veli dergâhının nisf zaviyedar ve tevliyet ve nezaret cihetlerine mutasarrıf ve postnişini olan Şeyh Mehmet Efendi mağdur durumda olduğunu belirten dilekçe yazmıştır. Dilekçeye nazaran yapılan soruşturmada Şeyh Mehmet Efendi'nin 1/3 hisseye sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır⁴⁶. Bazen de yerel idareciler Kırşehir dahilindeki Ahi Evran zaviyesinin gelirleri içerisinde bulunan mukataalara haksız müdahalelerde bulunmaktadır. Bu konu şikâyete sebep olmuştur. Örneğin H.1260 (M.1844) tarihinde Ahi Evran-ı Veli zaviyesinin postnişini es seyyid eş şeyh Musa Efendi tarafından verilen dilekçede Kırşehir kazasında var olan mukataalara kaza-i mezbur müdürünün müdahalesinin engellenmesini istemektedir⁴⁷. Bazen de zaviyenin vakfının gelirlerine birtakım müdahaleler yapılmaktadır. Örneğin; Kırşehir'de bulunan Ahi

⁴³ C.EV; 00077-03820-001-001, Tarih 1258 C 18,(M. 27.7.1842).

⁴⁴ BOA; AE-SMHD-II, 00022-01311-005, Tarih,1251 C 14 (M. 7.10.1835).; Aynı konu BOA; AE-SMHD-II, 00022-01311-006, Tarih,1251 C 14 (M. 7.10.1835'te de işlenmektedir.

⁴⁵ BOA; AE-SMHD-II, 00022-01311-001, Tarih,1251 C 14 (M. 7.10.1835).

⁴⁶ A.MKT.NZD.; 00052-00073-001-001, Tarih, 1268 C 20 (M. 11.4.1852).

⁴⁷ HR-MKT; 00007-00048-001-001, Tarih 1260 L 15, (M. 28.10.1844)

Evran Veli zaviyesinin gelirleri arasında bulunan Çarıklı ve Başgetiren köylerinin aşarının muhasebesini yapan kasaba-i mezbure müdürü Mehmet Ağa H.1259 (M.1847) senesinden beri muhasebesini yaptırmayarak usulsüzlük yaparak zaviye fukarasına gadri dokunmaktadır. Konu ile ilgili seyyid Şeyh Ömer Efendi tarafından dilekçe yazıldığı görülmektedir⁴⁸. 23699 Numaralı Evkaf defterinde Ahi Evran-ı Veli Vakfı'nın gelirleri arasında şu bilgiler bulunmaktadır.

Ahi Evran-ı Veli Vakfı, Kaza-i Kırşehir, Der Liva-i Kırşehri

1. Bir kıta bağ: Mercimek oğlu Hüseyin'in oğlu Mehmet uhdesinde
2. Bir kıta bağ: Gök Ali zade Osman Efendi'nin oğlu İzzet uhdesinde
3. Bir kıta bağ: Hacı Halil Ağa'nın oğulları Hacı İbrahim ve Mehmet uhdesinde
4. Bir kıta bağ: Merhum Mehmet uhdesinde
5. Bir kıta bağ: Çend Ahmet oğlu Hacı Ali uhdesinde
6. Bir kıta bağ: Şaban oğlu Mehmet uhdesinde
7. Bir kıta bağ: Hacı Osman kerimesi Meryem-i merkume uhdesinde⁴⁹ bulunmaktadır.

3. Trabzon Sancağında Bulunan Ahi Evran Dede Zaviyesi İle İlgili Yazışmalar

Konu ile ilgili belgede şu şekilde bilgiler verilmektedir. “Evkaf-ı Hümayun Müsteşarlığına - Trabzon'da Boztepe nam mahalde medfun Ahi Evran Dede türbedarlığının uhdesine tevcihi hakkında bazı ifadeyi şamil Nazif Baba'nın verdiği arzuhal lef'en irsal kılınmış olmağla me'aline nazaran icabının icra ve ifadesi mütevakıf-ı himmet-i şerifeleridir”⁵⁰. Bu bilgiden yola çıkarak konu hakkında bilgi toplamaya başladığımızda şu şekilde bir malumat ile karşılaşmış oluyoruz.

“Trabzon'a hâkim Boztepe denilen yerde yapılan bu camiin yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Şemsettin Sami, Sultan Orhan zamanında Ahi Evran Dede'nin Trabzon'da bir tekke yaptırmış olduğunu kaydettirmiştir. Hiç kuşkusuz, bugünkü caminin yerinde dergâh, cami ve türbe bulunuyordu. Ancak şekilleri hakkında hiçbir bilgi olmayan bu yapı topluluğunun yerine aynı ismi taşıyan cami yapılmıştır. Günümüze ulaşan Ahi Evran Dede Camii

⁴⁸ A.MKT.; 00063-00016-001, Dosya 63/ Gömlek 16, Tarih 1263 S 05 (M. 23.1.1847).

⁴⁹ Evkaf Defteri; Defter No: 23699- Sayfa:00004.

⁵⁰ ZB; 00004-00065-001-001, Tarih,1289 S 15 (M. 24 4.1872).

H.1305 (1888) yılında Trabzon'un sevilen kişilerinden, Sultan Abdülaziz'in baş müezzinlerinden Hacı Hakkı Baba tarafından onarılarak bugünkü şeklini almıştır. Cami kare plânlı, taş duvarlı ve ahşap çatılı iken 1976 yılında yapılan onarımda üzerine kubbe ilave edilmiştir. Mihrap ile minberi sade olup, minaresi küçük ve tek şerefelidir. Yapı ile ilgili görsel aşağıda görülmektedir⁵¹. Burada türbesi bulunan Ahi Evran Dede adındaki şahıs büyük ihtimalle Ahilik teşkilatı içerisinde faaliyet gösteren ve bulunduğu bölgede saygın bir kişiliği olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. Amasya Sancağında Bulunan Ahi Evran Zaviyesi İle İlgili Yazışmalar

Amasya'da bulunan Ahi Evran Zaviyesi ile ilgi belgede geçen bilgiler şu şekildedir. "Amasya'da müteveffa Ahi Evran'ın bina eylediği zaviyesinde mermatcısı? (Harmancısı) olan Ali fevt olduğundan yeri ve hali boşalmış olmasından dolayı yerine Ebubekir adındaki şahsa tevcih edilmesi ve yedine berat-ı alişan sadaka ve ihsan buyurulması hakkında Amasya kadısının yazdığı arz" ile bilgi sahibi olunabilmektedir⁵². Şehirlerde bulunan ve Ahi zaviyeleri ilgili yapılan bir çalışmada XVI.

⁵¹ Fotoğraf ve bilgi www.trabzon.gov.tr adresinden alınmıştır/ Kenthaber Kültür Kurulu.

⁵² İE-EV; 00017-02040-001-001, Tarih 1079 RA 12 (M. 20.8.1668).

Yüzyılda Amasya sancağında 5 adet Ahi adını taşıyan zaviye bulunduğu belirtilmektedir⁵³.

5. Ankara/Beğpazarı'nda Bulunan Ahi Evran Zaviyesi ile İlgili Yazışmalar

H.1151 (M.1739) tarihli belgede Ahi Evran zaviyesinin zaviyedarlığı boş kalınca buraya asıl atanması gereken kişi olan İbrahim bin İsmail açıkta kalınca şikâyet etmiştir. Dilekçesinde “buldukları yerde 12 adet esnafın babalıkları zabtoluna gelmiştir ve ayrıca kendisinin erbab-ı huruf ve esnaf sanatıyla alakası yoğ iken esnaf-ı mezkurede Ahi babayım deyu meşruh üzere ittirüb deyü şikâyette” bulunduğu görülmektedir⁵⁴.

Ankara Beğpazarı'nda bulunan Ahi Evran zaviyesi vakfının vazife-i muayyene ile mütevellisi olan Mehmet bin Mustafa vefat ettiği için yeri boş kalmıştır. Onun yerine erbab-ı istihkaktan 12 esnafın Ahi Babası işbu bais-i arz-ı ubudiyet İbrahim Halife ibn-i Mehmet her veçhile layık olmağla kendisine berat-ı şerif verilmesine dair Ankara/Beğpazarı kadısı es seyyid elhac İbrahim tarafından yazılan arz⁵⁵ incelenmiş devamı olan belgede ise şu şekilde bilgiler bulunmaktadır. Bir önceki belgede İbrahim halife bin Mehmet Ankara/Beğpazarında bulunan Ahi Evran zaviyesinin zaviyedarlık görevinin kendisine verilmesine dair dilekçe vermişse de yapılan soruşturmada Ankara/Beğpazarı'nda bulunan zaviyenin sahib-i evveli olan Ahmet Halife bin Ali'ye tevcih edilmiş ve kendisine 1161 senesi Safer ayının 2. günü (2 Şubat 1748) itibarıyla beratı şerif tevcih edilmiştir⁵⁶.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti döneminde de Ahi zaviyeleri varlıklarını ve işlevlerini devam ettirmektedir. İncelediğimiz belgelerde adı geçen zaviyeler sadece dinî bir merkez olarak varlıklarını devam ettirmektedir. Buralarda görevli olan şahıslara verilen ücretler zaviyelerin vakıflarından gelen gelirlerdir. İncelenen dönemin ilgili tarihlerinde zaviyelerde görevli kişiler arasında birtakım problemler ortaya çıktığı gibi bu tür yerlere müdahalede bulunanlar da bulunmaktadır. Her iki konuda ortak nokta problemlerin çözümü konusunda resmiyete başvurdukları görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde zaviyelerin merkezî otorite tarafından kontrol altında tutulduğunu göstermektedir. Yukarıda yazılanlara ek olarak zaviyelerde görevli olan kişilere belli

⁵³ İlker Yiğit; *XVI. Yüzyıl Türkiyesi'nde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı*, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/5 Spring 2013, s.966-967.

⁵⁴ *A.SMHD,I; 00096-06653-001-001, Tarih, 1151 ZA 15 (M. 26.3.1739).*

⁵⁵ *C.EV; 00508-25694-001-001, Tarih, 1187 S 29 (M. 22.5.1773).*

⁵⁶ *C.EV; 00512-25882-001-001, Tarih, 1187 S 29 (M. 22.5.1773).*

miktarlarda ücretler verilmesi, bu kişilerin geçimlerini buralardan yaptıkları gibi iş istihdamı açısından da zaviyelerin ekonomik açıdan da değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir.

KAYNAKLAR

A- ARŞİV KAYNAKLARI

A.MKT.; 00063-00016-001, Dosya 63/ Gömlek 16, Tarih 1263 S 05 (M. 23.1.1847).

A.MKT.NZD.; 00052-00073-001-001, Tarih, 1268 C 20 (M. 11.4.1852).

A.MKT.NZD; dosya 369-Gömlek 98-1, Tarih 1278 R 02, (M. 7.10.1861).

A.MKT.UM.; 00436-00033-001-001, Tarih, 1277 R 29, (M. 14 11.1860)

A.SMHD,I; 00096-06653-001-001, Tarih,1151 ZA 15 (M. 26.3.1739).

AE.SMMD-IV; 00005-00548-001-001, Tarih, 1088 Z 29. (M. 22.2.1678).

AE.SMST.III.; 00055-04067-001, Tarih, 1171.RA 05. (M. 17.11.1757).

BEO; 002496-187163-002-001 Tarih 1322 ZA 25 (M. 2.3.1905).

BEO; 002784-208778-002-001 Tarih 1324 M 22 (M. 18.3.1906).

BEO; 002967-222473-002-001, Tarih,1324 ZA 07 (M. 22.1.1907)

BEO; 02471-185281-001-001 Tarih 1322 L 10 (M. 18.12.1904)

BOA; AE-SMHD-II, 00022-01311-001, Tarih,1251 C 14 (M. 7.10.1835).

BOA; AE-SMHD-II, 00022-01311-005, Tarih,1251 C 14 (M. 7.10.1835).

BOA; AE-SMHD-II, 00022-01311-006, Tarih,1251 C 14 (M. 7.10.1835).

C.EV.- 00224-11179-001-001, Tarih, 1230 S 16, (M. 28.1.1815).

C.EV; 00077-03820-001-001, Tarih 1258 C 18,(M. 27.7.1842).

C.EV; 00117-05812-001-001, Tarih 1219 M 15. (M. 26.4.1804).

C.EV; 00117-05813-001-001, Tarih 1194 ZA 21 (M. 18 12.1780).

C.EV; 00140-06963-001-001, Tarih 1155 CA 16. (M. 19.7.1742).

C.EV; 00212-10589-001-001, Tarih 1171 Ş 28. (M. 7.5.1758)

C.EV; 00246-12275-001-001,Tarih, 1237 RA 13, (M.8.12.1821).

C.EV; 00351-17839-001-001,Tarih 1213 B 27. (M. 4.1.1799).

C.EV; 00358-18165-001-001, Tarih, 1230 C 29, (M. 8.6.1815).

C.EV; 00508-25694-001-001,Tarih, 1187 S 29 (M. 22.5.1773).

C.EV; 00512-25882-001-001,Tarih, 1187 S 29 (M. 22.5.1773).

C.EV; 0246-12275-001-002 (H. 1237/ 1821).

C-EV; 000363-18407-001-001, Tarih 1151 Z 29. (M. 10 3.1739).

C-EV; 00219-10920-001-001, Tarih 1205 N 26. (M. 29.5.1791).

C-EV; 557-28134-001-001, Tarih 1252 R 29. (M. 13.8.1836).

- C-EV; 557-28134-002-001, Tarih 1252 R 29. (M. 13.8.1836).
 C-EV; 557-28134-003-001, Tarih, 1252 R 29. (M. 13.8.1836).
 C-EV; 557-28134-004-001, Tarih, 1252 R 29. (M. 13.8.1836).
 EV. d.- 31174-00003, Tarih 1327 Za 03 (M. 16.12.1909).
 Evkaf defteri; Defter No: 23699- Sayfa:00004.
 Hat; 01575-00013-0001-01, Tarih 1243 Z 02, (M. 16.5.1828).
 HR-MKT; 00007-00048-001-001, Tarih 1260 L 15, (M. 28.10.1844)
 İ.DH; 00065-003233-001-001, Tarih, 1258.B.17 (24.8.1842)
 İ.DH; 01224-095826-001-001 Tarih, 1308 N 18 (M. 27. 4.1891)
 İ.ML; 00074-00028-001-001, Tarih 1324 N 27 (M. 12.11.1906).
 İ.ML; 00074-00028-004-001, Tarih 1324 N 27 (M. 12.11.1906).
 İ.MVL; 00259-009727-001-001, Tarih,1269.R.01, (M.12.1.1853).
 İE-EV; 00010-01191-001-001, Tarih 1088 R 05 (M. 7.6.1677).
 İE-EV; 00017-02040-001-001, Tarih 1079 RA 12 (M. 20.8.1668).
 İE-EV; 00026-03012-001-001, Tarih 1111 B 26. (M. 17.1.1700).
 İE-EV; 00049-05470-001-001, Tarih 1119 ZA 10. (M. 3.3. 1708).
 ŞD; 00157-00017-001-001, Tarih,1320 M 10, (M. 19.4.1902).
 ŞD; 00179-001-001, Tarih 1324 L 29. (M. 16.12.1906).
 ZB; 00004-00065-001-001, Tarih,1289 S 15 (M. 24 4.1872).

B- ARAŞTIRMA VE TETKİK ESERLER

- ERDOĞDU, M. Akif; Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Sayı, IV, İzmir,2000, s.41. (37-55)
 KALLEK, Cengiz; "Müdd", **TDV**, C.31, s. 459-571.
 ÖZEN, Kutlu; Sivas Yemenici esnafında Ahilik Geleneği, **Türk Folkloru**, Sayı, 42, İstanbul,1983, s.67.
 PAKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.I, MEB Basımevi, İstanbul,1971.
 TAESCHNER, Franz; Türk Ahiliği ve Ahilik Müessesinin Mevlevilikle Olan Münasebetine Dair, **Çağrı**, Sayı.113, Konya, 1967, s.5.
 USLU, Mustafa; Ahi Kelimesi Hakkında, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı,18, İstanbul,1988,s.43.
 YİĞİT, İlker; XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 8/5 Spring 2013, s.959-973.

C- İNTERNET KAYNAKLARI

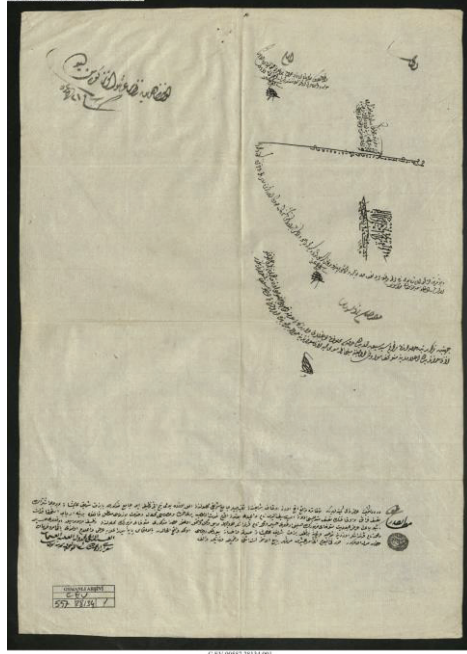
<http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

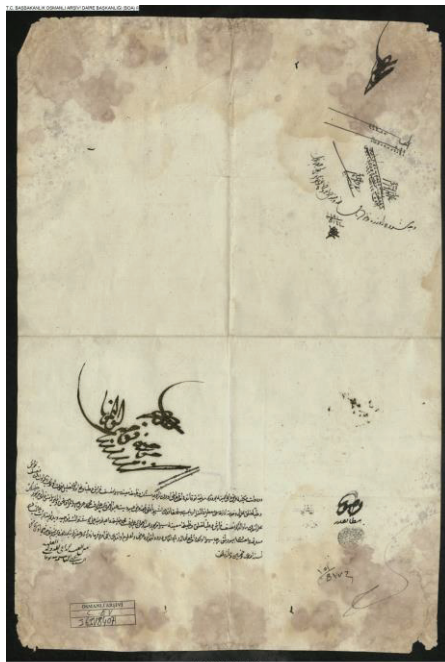
<https://www.vgm.gov.tr/vak%C4%B1f-i%C5%9Flemleri/vak%C4%B1f-kay%C4%B1tlar%C4%B1-ar%C5%9Fivi/vak%C4%B1f-deyimleri-ve-terimleri-s%C3%B6zl%C3%BC%C4%9F%C3%BC#D17.7.2019>

www.trabzon.gov.tr adresinden alınmıştır/ **Kenthaber Kültür Kurulu**

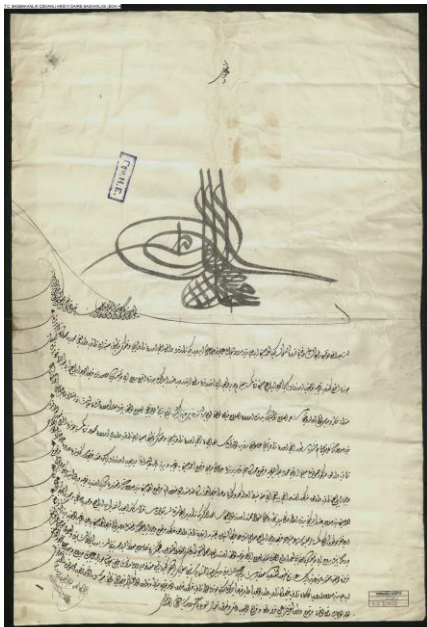
EKLER

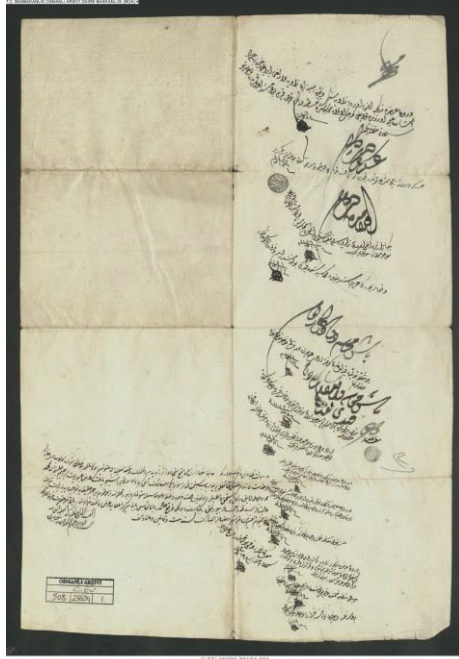
C-EV; 557-28134-001-001, Tarih 1252 R 29. (M. 13.8.1836).

C-EV; 00363-18407-001-001, Tarih 1151 Z 29 (M. 10.3.1739)

C.EV; 00512-25882-001-001, Tarih, 1187 S 29 (M. 22.5.1773).

C.EV; 00508-25694-001-001, Tarih, 1187 S 29 (M. 22.5.1773).

***AHİLERİN FİNANSMANLA İLGİLİ
KARŞILAŞTIKLARI HUKUKİ SORUNLAR VE
ÇÖZÜMLERİ***

***OBSTACLES OF LAW AND THEIR SOLUTIONS
REGARDING FINANCIAL ISSUES FACED BY THE AHI
COMMUNITY***

Doç. Dr. Ahmet İnanır
Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
ahmet.inanir52@gop.edu.tr

Özet

İşletmeler, piyasa şartları gereği ortaya çıkan fırsatlar ve tehditler sebebiyle üretim ve ticaretle ilgili faaliyetlerini sadece kendi öz sermayeleri ile sürdüremezler. Zira iş hacimleri büyüdükçe genellikle işletme sermayeleri ihtiyaçlarını karşılamaya veya yeni yatırımlarını finanse etmeye yetmeyecektir. Bu sebeple ya çeşitli ortaklıklar tesis ederek ya da kredi kullanarak bu ihtiyaçlarını çözmek zorunda kalırlar. Ne var ki faizin ve faizli işlemlerin yasak olduğu bir iktisadi sistemde finansman teminin kendine mahsus bazı zorlukları vardır.

Osmanlı Devletinde; hukuk yapısı bakımından şer'î hukuk esastır, fakat aynı zamanda örfî hukuk da onun tamamlayıcısı olarak sistemdeki yerini almıştır. Bu hukuk sistemine göre faizli işlemler meşru değildir. Ahilerin bir ticaret örgütü olmanın yanında helal ve haram gibi dini ve ahlaki değerleri takva düzeyinde yaşamaya çalışan bir meslek örgütü olduğu dikkate alındığında faiz konusunda özel hassasiyet göstermeleri gerektiği açıktır. İşte bu noktada Ahilerin finans sorunlarını nasıl hallettikleri meselesi önem arz edecektir.

Bu devirlerde "Allah'a ödünç verme" olarak ulvileştirilen ve malî bir ibadet olarak kabul edilen karz-ı hasen Ahiler arasında yaygın bir finansman yöntemi olsa da vade belirsizliği vb. sıkıntılar nedeniyle bu yolla borçlanarak iş kurmalarına ya da işlerini yoluna koymaya yetecek gerekli finansmanı sağlamalarına imkân vermeyeceği açıktır. Bu durumda Ahilerin uzun vadeli borçlanmalarına imkân sağlayacak başta muamele-i şer'îyye, bey' bi'l-vefâ ve bey' bi'l-istiğlâl olmak üzere farklı ürünlerden yararlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Bu tebliğde Ahilerin faizsiz bir iktisadi sistemde işletmelerini nasıl finanse ettikleri tespit edilerek İslam hukuku açısından meşruiyeti ve günümüzdeki faizsiz ürünlerle ilişkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Ahiler, finans, faiz, muamele-i şer'îyye ve bey' bi'l-vefâ.*

Abstract

Businesses cannot continue their activities related to production and trade only with their own capital because of the opportunities and threats arising owing to the market conditions. Because as the business volumes of enterprises grow their capital will not afford to meet their needs or to finance their new investments. For this reason, they have to meet these needs by establishing various partnerships or by using credit. However, there are some difficulties in finding credit in an economic system where interest and interest transactions are prohibited.

The Ottoman Empire took the ecclesiastical law basically, and customary law took its place in the system as a complement to ecclesiastical law. According to the ecclesiastical law, transactions with interest are not legal. In addition to being a trade organization, it is clear that the Ahi communities should also show special sensitivity on the subject of the interest when it is considered that they are professional organizations trying to live religious and

ethic values such as halal and haram within the scope of the taqwa. At this point, it is important how Ahis handle financial problems.

Although “karz-ı hasen” (interest-free loan) accepted as financial worship is a common financing method among the people who were glorified as “a loan to Allah” in this century, it is clear that owing to problems such as maturity uncertainty, such debts will not allow them to establish a business firm or to provide the necessary financing for their business. In this case, it is seen that the Ahis are trying to develop different products that will enable long-term borrowing. It can be said that the most preferred financial instruments of the Ahis are the “muamele-i şer’iyye”, “bey’ bi’l-vefâ” and “bey’ bi’l-istiğlâl”, in a row.

In this study, it will be tried to determine how the Ahis finance their business in an interest-free economic system, the legality of this in terms of Islamic law and its relation with current interest-free products.

Keywords: *Ahis, finance, interest, muamele-i şer’iyye and bey’ bi’l-vefâ..*

Giriş

Hayatın bütün alanlarıyla ilgili düzenlemeler getiren bir dinin, insan hayatının önemli bir bölümünü teşkil eden iktisadî konulara dair nizam getirmemesi düşünülemez. Dolayısıyla İslam’ın inanç boyutu yanında muâmelât alanı diye tabir edilen iş ve ticaretle ilgili birtakım düzenlemeleri vardır. Adalet ve hakkaniyet ilkeleri yanında İslam’ın iktisadi alanda en dikkati çeken özelliklerinden biri de faiz yasağıdır.⁵⁷ Dolayısıyla Ahilerin kullandıkları sözleşmeleri de kendi inanç değerlerinin bir gereği olarak faiz içermemesi gerekir. Kazancın helal ve meşru olabilmesi için bu etmek şarttır. Zira hak olan gayeye, bâtil vesilelerle ulaşılamaz.

İnsanlar ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri hukûkî sözleşmelerle karşılar. Dolayısıyla sözleşmesiz toplumsal bir yaşam düşünülemez. Asr-ı saadet’e kadar insanlık sözleşmeler sahasında binlerce yıllık tecrübeye sahiptir. Ancak bu sözleşmeler fetret ehli insanların değerlerini taşımaktadır. Hz. Peygamber’in (sav) sözleşmeler alanında; ibkâ, ıslah ve ilgâ şeklinde yapmış olduğu düzenlemeler, fetret ehli insanların tecrübelerine dayalı mevcut sözleşmeler üzerinde gerçekleşmiştir. Allah Rasûlü, adalet ve hakkaniyet ilkelerine uygun olanları ibkâ etmiş, özellikle faiz, ihtikâr ve aldatma vb. gibi durumlara sebep olanların bir kısmını ya yeniden düzenlemiş ya da yasaklamıştır.

İlk dönemlerden itibaren meşru finansman temini Müslümanlar açısından büyük önem arz etmiştir. Klâsik fıkıh kaynakları incelendiğinde

⁵⁷ Bakara 2/275, 2/279; Nisa 4/161; İsmail Özsoy, “Faiz”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 13: 113-119.

akidler; maksat bakımından değişmese de insanın dünyadaki gelişimine paralel olarak şekil, boyut ve isim bakımından çeşitli değişimlere uğramıştır. Bu sebeple fakihler, ilk dönemlerden itibaren Müslümanların helal ve meşrû dairede kazanç elde etmelerini sağlamak amacıyla hayatı çepçevre kuşatmış olan bu akidlerin mahiyetini ortaya koyarak yapılan akitlerin faizsiz, kazancın ise “*rihb-i şer’î*” olmasına hassaten dikkat etmişlerdir. Ancak ne var ki faiz yasağıyla finansman ihtiyacı arasındaki iktisadî gerilim her dönemde çeşitli çıkış yollarının aranmasını gerekli kılmıştır. XVI. asra gelinceye kadar Müslüman devlet ve toplumlar faizsiz finansman teminiyle ilgili gerek teori gerek ise uygulamaya yönelik on asrı aşan tecrübeye sahiptir. Osmanlı Devleti zamanında iktisadi alandaki değişim günümüzdeki kadar dinamik olmasa da tarıma dayalı iktisadi hayatın kendi şartları gereği Hz. Peygamber döneminde var olan sözleşmeler yanında yeni finansal sözleşmeler icad edilmesini gerekli kılmıştır. Bu amaçla faizsizlik ilkesini dikkate alan istisna’, bey’ bi’l-vefâ, bey’ bi’l-istiğlâl ve bey’u’l-îne gibi finansal sözleşmeler geliştirilmiştir. Onların ihtiyaca cevap vermekte yetersiz kaldığı hallerde mehâric ve hile-i şer’iyye yöntemleriyle geçici çözümler geliştirilerek Müslüman bir toplumda insanların faizin haramlığı ilkesini açıkça ihlal etmesinin önüne geçilmiştir.

Ahilik teşkilatı, özü itibariyle birbirini yardım eden, fakiri ve yoksulu gözeten, çalışmayı bir ibadet olarak telakki eden, şeriat, ahlâk ve meslek kurallarına, ferdî kazancı yanında kamu maslahatına sıkı sıkıya bağlı kendine mahsus belli kurullarla işleyen esnaf ve sanatkârlar birliği mahiyetindedir.⁵⁸ Bu birlik mensupları daima İslâmî-tasavvufî düşünce ve hayat telakkisinin içinde yer almış, her Müslüman gibi kazançlarının helal olmasını aslî amaç edinmişlerdir.⁵⁹ Hiç şüphesiz helal kazanç elde etmenin yollarından biri de ticarettir, ticaret ise Ahilerin

⁵⁸ Ferhat Erarı, “Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadî Hayatımızdaki Anlam ve Önemi”, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1999), 118.

⁵⁹ 1471 tarihli *Ahi seçeranamesinde şer’î şerif ve emr-i padişahiye itaat etmeyenlerin teccid-i iman ve teccid-i nikah etmeleri gerektiği inatları halinde katledileceği fetvası yer almaktadır. [Bk. Seyfi Yıldırım, Bazı Ahi Seçere-nâmelerinin Muhtevaları ve Tarihi Değerleri (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994), 51, 70].*

⁶⁰ Mehmet Demirci, “Ahilikte Tasavvufî Boyut: Fütüvvet”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1992) 84; Ziya Kazıcı, “Ahilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 540; Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 262-263; Saffet Sancaklı, “Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Bahar 1* (2010): 3.

meslekleridir o da sözleşmelerle gerçekleşir. Ahiler, finansman işlemlerini söz konusu sözleşmeleri kullanarak ve kendi şartlarına göre kısmen güncelleyerek sağlamaya çalışmışlardır. Yararlanılan kaynaklarda doğrudan Ahiler zikredilmemiş olsa bile onların da aynı iktisadi şartlarda aynı finansal sözleşmeleri kullanacağı kabulünden hareket edilmiştir. Zira sözleşmeler anayollara benzer, bir menzile giden herkes o yollardan geçmek zorundadır. Dolayısıyla herkesin kullandığı bu sözleşmeleri hiç şüphesiz Ahiler de kullanmak durumundadır. Ancak bu sözleşmeleri belirli yüzyıllarla sınırlandırmak pek mümkün gözükmemektedir. Zira bunların bir kısmı XVI. Asrın öncesinde var olduğu gibi günümüzde de işlevselliğini devam ettirmektedir. Fakat şartlara göre kısmen bazı değişimlere uğradıkları söylenebilir.

Ahilik teşkilatı, Anadolu'ya göç eden Müslüman Türk göçmenlerin, bu yeni vatanlarında gayrimüslim halkla rekâbet edebilmeleri için kaliteli, sağlam ve her bakımdan üstün mal üretmelerini sağlamak üzere XIII. yüzyılda kurumsallaşmış bir esnaf örgütüdür.⁶¹ XIII-XV. yüzyıl Anadolu'sunda Moğol istilası sebebiyle güçlü bir merkezi otorite olmadığından Ahiler, zanaatın dışında şehirlerin yönetimine de etkin olmuşlardır.⁶² Bu dönemlerde Ahiler, yöneticilerini kendi içlerinden seçtikleri gibi, ham madde ve imal edilen ürün fiyatlarının belirlenmesinden üretimin miktar ve kalite olarak planlamasına kadar özerk bir yapıya sahiptir.⁶³ Fatih Sultan Mehmet'le birlikte merkezleşmeye yönelen Osmanlı Devleti, Ahileri sadece bir esnaf teşkilatına dönüştürmeye çalışmıştır.⁶⁴ Yavuz Sultan Selim(1512–1520) döneminde cebeci ve topçu gibi bazı iş kolları askerileştirilmiş ve teşkilatın başına da resmî görevliler atanmıştır. Ayrıca bazı yetkileri kısıtlanarak ham madde ve ma'mûl eşya fiyatlarının onayı kadırlara ve

⁶¹ Sabahattin Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri* (İstanbul: Ötügen Yay, 1977), 92.

⁶² Kadir Arıcı, "Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği (Ahiyan-ı Rum)", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara, KBY., 1999, s. 38; Kazıcı, "Ahilik", 1: 540.

⁶³ Yıldırım, *Bazı Ahi Şeçere-nâmelerinin Muhtevaları*, 51, 63; Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, 120.

⁶⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik* (İstanbul: y.y., 1953), 275; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, 2. Baskı (Ankara: TTK Yay., 1997), 50 vd.; Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer (İstanbul: y.y., 2003), 158; Kazıcı, "Ahilik", 1: 540-541; Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, 103; Ünver Günay, "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Kayseri Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 74.

denetimi ise muhtesiplere bırakılmıştır.⁶⁵ Böylece bu birlikler bağımsız esnaf birliği olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştır.⁶⁶ Fakat yine de Ahilerin doğrudan ve dolaylı bir şekilde iktisadî ve sosyal hayattaki etkinlikleri azlmakla beraber büyük oranda devam etmiştir.⁶⁷ Ekseriyetle tüccarların finansa ihtiyaçları olduğu düşünüldüğünde özellikle de para vakıfları üzerinde hem yönetici/mütevelli hem de müşteri olarak Ahilerin etkin oldukları söylenebilir.

Şimdi Ahilerin finans ihtiyacını sağladıkları sözleşmeler tespit edilerek hususiyetleri açıklanmaya çalışılacak, bu esnada karşılaştıkları hukukî sorunlar ve çözümler değerlendirilecektir:

1. Ahilerin Kullandıkları Finansal Sözleşmeler ve Onlarla İlgili Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözümleri

Klasik fıkıh kitapları incelendiğinde Ahilere finansman sağlayan akitlerin hususiyetlerinin ayrıntılı bir şekilde açıklandığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada söz konusu malumatı tekrarlamak yerine seçilen örnek fetva mecmuaları çerçevesinde Ahilerin ne amaçla bu sözleşmeleri yaptığı ve ne tür sorunlarla karşılaştıkları konu edilmektedir. Çalışmada XVI. asra ait İbn Kemal ve Ebussuûd Efendi fetva mecmuaları yanında XVII. ve XVIII. asırda derlenmiş Şeyhülislâm Fezzullah Efendi'nin(ö. 1115/1703) Fetâvâ-yı Fevziyyesi ile Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin(ö. 1156/1743) Behcetü'l-fetâvâsı esas alınmıştır. Bu mecmualar fıkıh kitaplarındaki teorik bilgilere bağlı olarak mahkemeye intikal etsin yahut etmesin yaşanan çağlarda her kesimin sorunlarını ve bunların çözümlerini tarihi akışı da gösterecek şekilde ihtiva etmektedir.⁶⁸

Fetva kaynakları incelendiğinde Ahilerin ihtiyaç duydukları finansmanı karz-ı hasen, selem, istisna', bey' bi'l-vefâ, bey' bi'l-istiğlâl ve bey'u'l-îne sözleşmelerinden hareketle halletmeye çalıştıkları görülmektedir.

⁶⁵ Güllülü, *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*, 123 vd.; Niyazi Berkes, *Türkiye İktisat Tarihi* (İstanbul: Gerçek Yay., 1969), 2: 279; M. Fatih Köksal, *Ahi Evran ve Ahilik*, 2. Baskı (Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yay., 2008), 113.

⁶⁶ Doğan Yörük, "XV. Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2008): 667.

⁶⁷ İnalçık, *Klâsik Çağ*, 35; Yörük, "Ahiler ve Ahi Vakıfları", 679-680.

⁶⁸ Ahmet İnanır, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Fetvanın Yeri ve Günümüz Osmanlı Araştırmaları Bakımından Kaynak Değeri", *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*, Ed. Süleyman Kaya, Haşim Şahin vd. (Sakarya: Mahya Yayıncılık, 2017), 133-149.

1. Karz-ı Hasen

İslam'da karz-ı hasenin 69 faize alternatif bir çözüm yöntemi olarak önerildiği görülmektedir. Bir fıkıh terimi olarak karz, bir kimsenin diğerine, misli olup ancak tüketilerek (istihlak edilmek) faydalanılan bir malı, sonunda kendisine ödenmek üzere temlik etmesidir.⁷⁰ Nitekim âyet-i kerimede “Allah'a güzel bir ödünç verip de Allah'ın da onun karşılığını kat kat artırarak vereceği hani kim vardır.”⁷¹ buyurulmaktadır. Hatta Hz. Peygamber (sav) de bizzat kendisi ödünç almış ve ödünçünü fazlasıyla ödemiştir.⁷² Ayrıca “Sizin en hayırlınız, borcunu en güzel ödeyeninizdir” buyurmuştur.⁷³ Hz. Peygamber (sav), inananları ödünç vermeye teşvik etmiş, ödünç vermenin sadaka vermekten iki kat daha faziletli olduğunu haber vermiştir.⁷⁴

Ahilerin hem kendi aralarında hem de toplumun birikimlerinden karz-ı hasen yoluyla finansman sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Ancak karz-ı hasendeki vade belirsizliği yani mukrizin istediği zaman geri isteyebilmesi Ahilerin bu yöntem ile ihtiyaç duydukları finansmanı sağlamakta zorlandıkları görülmektedir.⁷⁵ Diğer taraftan karz-ı hasenin yalan şahitlerin tanıklığıyla inkâr edildiği durumların bulunması İslâm'da “Allah'a ödünç verme” olarak ulvileştirilen ve malî bir ibadet olarak kabul edilen⁷⁶ ödünç verme yolunun etkin bir şekilde kullanılmasına mani olduğu söylenebilir.⁷⁷

Zeyd Amr'dan karz-ı hasen cihetinden bin beş yüz akçe dava edip Amr, inkarından sonra yine beyyinesi adil ile ispat edip hükmü kadıyla alsa, sonra Amr, döne gelse Zeyd'den kadı huzurunda dava eylese, Zeyd, “ol akçeyi senden eğerci aldım ama nâhak yere aldım” dedi diye şahitler ikamet etmek dilese, şer'an mesmû' olur mu? *el-Cevap*:

⁶⁹ Maide 5/12; Hadid 57/11,18; Teğabün 64/17; Müzzemmil 73/20.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 24: 520-525.

⁷¹ Bakara 2/245.

⁷² Buhari, İstikraz, 7; Müslim, Salatü'l-müsafirin, 71; Ebü Davud, Büyü', 11.

⁷³ Buhari, Vekale, 6; İstikraz, 4; Müslim, Müsakat, 120; Ebu Davud, Büyü', 11; Tirmizi, Büyü', 75.

⁷⁴ İbn Mace, Sadakat, 19.

⁷⁵ Zeyd Amr'a karz akçe verse ba'dehû Zeyd akçesini isteyip Amr vermeyip Zeyd istedikten sonra Amr, ol akçeyi hizmetlenmesi şer'an helal olur mu? *el-Cevap*: Helal olmaz. (İbn Kemal, Fetâvâ-yı İbn Kemal, Nuruosmaniye, 1967, vr. 66a, 173a; İbn Kemal, Fetâvâ-yı İbn Kemal, Dârü'l-Mesnevi, 118, vr. 66a).

⁷⁶ Celâl Yeniçeri, *İslâm İktisadının Esasları*, (İstanbul: Şamil Yay., 1980), 261.

⁷⁷ (); İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî*, Slm. Ktp. Çorlulu Ali Paşa, 280, vr. 63a; Vejdi Bilgin, *Fakih ve Toplum*, (İstanbul: İz Yay., 2003), 150.

Mesmû' olur. Zeyd Amr'a karz akçe verip geri aldıkta aded ile alıp vezinde ziyadesi olsa şer'an helal olur mu? *el-Cevap*: Olur, tefâvüt fâhiş değil ise.⁷⁸

Bazen de borçlunun borcunu vadesinde ödememesi veya geciktirmesi çeşitli maduriyetlere sebep olmaktadır. Bu sebeple kefiller alınarak karzın geri ödenmesi teminat altına alınmaya çalışılmaktadır:

Zeyd'in Amr zimmetinde, karzdan olan oniki kese akçesinden Bekir ve Beşir ve Halid'den her biri dörder kese akçesine kefil olup, ba'dehu meblâğ-ı mezbûrun sekiz kesesini Amr Zeyd'e verip lakin Bekir ve Beşir ve Halid'den hangisini kefil olduğu akçe için verdiğini beyan eylemese Zeyd bâki kalan dört kese akçeden Bekir ve Beşir ve Halid'den her birinin üzerine lazım gelen meblağı mezbûrlardan talep ettikde mezbûrlar bi-gayr-i vech vermemeğe kâdir olurlar mı? *el-Cevap*: Olmazlar.⁷⁹

Dolayısıyla Ahiler, karz-ı hasen yoluyla borç alarak iş kurmak ya da işlerini yoluna koymak için gerekli finansmanı sağlayamadığı söylenebilir. Bu sebeple şartlı satış yoluyla karz temin etmeye çalıştıkları görülmektedir:

Zeyd, şu kadar kantar demirini Amr, kendüye şu kadar akçe karz vermek şartıyla, Amr'dan semen-i malûma iştirâ ve kabzedip Amr'dan ol kadar akçe karz aldıktan sonra Zeyd ol demiri istihlâk eylese Zeyd, karz aldığı akçeyi Amr'a eda edip ol demirin mislini Amr'a verirken, Amr razı olmayıp semen-i müsemâyı almağa kâdir olur mu? *el-Cevap*: Olmaz.⁸⁰

İyilik akdi olan karzdan kişinin kendisine bir yarar sağlamaya çalışması literatürde "ribe'l-kurûz" (karz ribâsı) olarak adlandırılmaktadır.⁸¹ Hanefilere göre karz akdinde satım ve icâre gibi

⁷⁸ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal, Nuruosmaniye, 1967, vr. 65b, 87a, 173a.*

⁷⁹ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye, 230 (1442 no'lu fetvâ. Aynı konuyla ilgili diğer fetvalar için, 1441 ve 1443 no'lu fetvalara bakılabilir).* Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ, haz. Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan (İstanbul: Klasik Yay., 2011), 345-346 (1789 ve 1790 no'lu fetvâlar).*

⁸⁰ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye, Haz. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik Yay., 2009), 200, (1272 nolu fetvâ). Diğerleri bk. 1271, 1273 ve 1274 no'lu fetvalar.*

⁸¹ Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, (İstanbul: Bilmen Yay., t.y), 6: 99-101; Nezhîh Hammâd, Akdû'l-karz fi 'ş-şer'iatî'l-İslâmiyye, (Beirut: y.y., 1991), 11.*

muâvaza akdinin şart koşulması, karzın haram olan faizli krediye dönüşmesine sebep olacaktır.⁸²

Sonuç itibariyle Ahiler başta olmak üzere Osmanlı esnaf ve toplumu İslam'ın teşvik ettiği karz-ı hasenden yararlandığı, geri ödenmeme riskine karşı da gerektiğinde birden fazla kefil aldıkları ve bazı kimselerin karzdan menfaat temin etmeye çalıştıkları görülmektedir.

1.2. Selem

Selem⁸³ Hanefilere göre "*Selem, semende peşin, müsemmede ise vadeli olarak mülkiyet doğuran bir akittir*".⁸⁴ Peşin bedel ile özellikleri belirlenen malın vadeli olarak satımını ifade eder. Selem, "*muacceli müeccel karşılığında almak*" şeklinde de. Tarif edilebilir.⁸⁵ O, iş insanlarının faizsiz finansman bulmasına öncülük etmiş, onlardan gelen finansmanla ilgili makul talepleri de mümkün olduğu kadarıyla dikkate almıştır. Nitekim Allah Rasûlü, bir kimsenin sahip olmadığı şeyi satmayı, bey' ve selefi (borç) ve bir satışta iki satış ve iki şartı yasaklaması üzerine Medine çiftçileri, tarım faaliyetleri için finansman temin etmek amacıyla bir veya iki yıllığına selem sözleşmesi yaptıklarını kendisine arz etmişlerdir. Hz. Peygamber de bazı kayıtlarla selem akdini yapmalarına izin vermiştir:⁸⁶

Zeyd Amr'dan selem tarîkı ile bir metâ' aldıkda metâ-ı mezbûrun cinsin ve nev'in ve sıfatın ve kadrin ve bir ay ya daha ziyâde vâdesini ve mekîl ve mevzûnda ve ma'dûde re's-i mâlin kadrini ve mü'net-i haml olanda mekân-ı ityân beyân edip kable'l-iftirâk Amr re's-i mâl dAhi kabz

⁸² İbn Âbidîn, Muhammed Emin, *Hâşiyet-ü Reddi'l-Muhtâr alâ Dürri'l- Muhtâr*, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1421/2000), 5: 167; Buhûfî, Mansur b. Yunus, *Keşşâfu'l-kına' an metni'l-Ikna'*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye., t.y.), 3: 317.

⁸³ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*; thk. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi, 2. baskı, (Beyrut: Dâru'l-ihyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1997/1417), 9: 371; Şemseddin Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-marife, 1414/1993), 12: 124-126.

⁸⁴ Abdullah b. Mahmud b. Mahmud b. el Mevsîlî, *el-İhtiyar li Ta'lîli'l Muhtar*, (Bulak: y.y., 1975), 2: 33; Ebû Bekr Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmîyye, 1984), 1: 8.

⁸⁵ *Mecelle, md:123*.

⁸⁶ *Zekiyüddîn Şa'ban, İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fikh)*, Çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV. Yay., 1990), 164; Bilal Aybakan, "*Selem*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009)*, 36: 402-403.

eylese şerâit-ı selem tamam riâyet olunmuş olur mu? *el-Cevab*: Olur tamamdır. Ebussuûd.⁸⁷

Fetvalarda sermayesi yetersiz üretici Ahilerin, peşin bedel ile vadeli üretim yaptıkları, bir nevi müşterilerin üreticilere peşin finansman sağladıkları anlaşılmaktadır. Mübadeleli satım işlemleri için bedellerden en az birinin peşin olması gerekir.⁸⁸ Fetvalarda pastırma, şıra, fındık, şap, peynir, portakal ve ekşimsi üzüm pekmezi(nardenk) yapmak üzere selem akdi yapıldığı görülmektedir.⁸⁹

Zeyd, Amr'a "Pastırma zamanında kantarın şu kadar akçeye şu kadar miktar kantar iç yağı veresin" deyû seleme bir miktar akçe verip Amr dAhi alıp kabul edip pasdırma zamanında ol miktar yağı vermeğe kâdir olmasa Zeyd, Amr'dan ol zamandaki yağın bahâsını almağa kâdir ya yağı buldurmağa kâdir olur mu? *el-Cevab*: Eğer iç yağı eydî-i nâsda her vakit bulunursa selemi sahihdir yağı buldurur. Eğer her vakit bulunmayıp hemân pasdırma vaktinde bulunursa akd-i selem eydî-i nâsda bulunur iken olundise sahihdir yağı buldurur alır. Eğer eydî-i nâsdan munkatı' olunduğu vakitte akdedip bulunduğu vakit vermek üzerine kavil ettiler ise hemân verdiği akçeyi alır selem fâsiddir. Eğer akd-i selemi hâssaten Amr'ın boğazlayacağı pasdırmadan hâsıl olan iç yağı üzerine ettiler ise yine fâsiddir verdiği akçeyi alır. Ebussuûd.⁹⁰

Zeyd şıra zamânı geldikte mukâbelesinde şıra vermek kavli ile seleme akça üleştirse sonra ol miktar şırayı Zeyd akça verdiği kimselerden talep edip almağa kâdir olur mu? *el-Cevab*: Selemin sekiz şartı bile ri'âyet etti ise olur.⁹¹

Sakız ahalisinden Zeyd, turunç nev'inden şu kadar aded portakal için Amr'a selem tarikiyle şu kadar akçe verip şerâit-i selemi riâyet eylese ecel-i hulûlünde Zeyd ol kadar portakalı Amr'dan talep ettikde Amr vermeyip, "akçeni al" demeye kadir olur mu? *el-Cevab*: Olmaz.⁹²

⁸⁷ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, vr. 106b, 113b.*

⁸⁸ Beşir Gözübenli, "İslam Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem Vadeli Satışlarda Vade Farkı Problemi", *Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1997): 7.

⁸⁹ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ, 324.* (1693-1697 no'lu fetvâlar). Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye, 218.*

⁹⁰ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, vr. 113b.*

⁹¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, (İstanbul: Şûle Yay., 1998), 160.

⁹² Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, İstanbul: Klasik Yayınları, 2011, 324. 1693-1697 no'lu fetvâlar. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye, 218.*

1.3. İstisnâ'

İstisnâ', Mecelle'de "bir şey yapmak üzere ehl-i san'at ile akd-i mukâvele etmek" diye tanımlanmıştır.⁹³ İşin ehli olan sanatkara/ustaya bedel mukabilinde eşya yaptırmak üzere anlaşmaya denir. İstisna' bir kimsenin, bir sanatkârla belirli bir bedel karşılığında aralarında kararlaştırdıkları özelliklerde bir ürün yapması üzerine kurulur. Yani bir anlamda sipariş akdidir. Malın peşin olmaması yönüyle selem sözleşmesine benzer. Zira burada da müşteriye teslim edilecek ürün bayinin zimmetinde borç olarak bulunur, bu alım-satımda akdin konusu sözleşme esnasında mevcut olmadığından bir nevi "yanında olmayanı satmak (ma'dum)" kapsamında değerlendirilebilir.⁹⁴ Fakat insanların bu hususta teâmülû bulunduğundan icthad ehlinden olan hiçbir fakih bu akde karşı çıkmamıştır. Günümüzde de yararlanılan bir akit olarak canlılığını muhafaza etmektedir.

İstisna', bazı hukukçulara göre akit/sözleşme bazı hukukçulara göre ise yalnızca bir vaaddir. Vaad olduğunu iddia edenlere göre mevcut olmayan şey üzerinde akit gerçekleşmez. Sipariş veren de sipariş ettiği ürünü tamamlanmış şekilde görene kadar kararından vazgeçebilir.⁹⁵ Fakat Hanefi mezhebinde çoğunluk, istisnayı sözleşme olarak görür. Çünkü sipariş ihtiyaca binaen verilmiştir ve sipariş veren istediği ürünü tafsilatıyla tarif de etmiştir. Siparişi hazırlayan sanatkâr da onu müşteriye özel olarak imal etmiştir. İstisna'yı akid olarak gören çoğunluğa göre başlangıçtaki muhayyerlik hakkı yani sipariş verilen ürün daha yapılmaya başlanmadan vazgeçme hakkı, henüz sözleşme sayılmadığını gösterse de ürün tamamlandıktan sonra sipariş edenin görene kadar muhayyer sayılması satım sözleşmesi niteliğine aykırı değildir.⁹⁶

İstisna' öteden beri bilinen ve uygulanan bir akit olduğundan onunla ilgili pek fazla mesele fetvalara yansımadağı anlaşılmaktadır. Sadece kayık siparişiyle ilgili bir örnekte bu akitten yararlandıkları, imal edilen kayığın beğenilmemesi sebebiyle de sorun çıktığı görülmektedir:⁹⁷

Zeyd, kayık yapmak sanatı ile ma'ruf olan Amr'a şu kadar akçe verip "Keresten ile bana bir kayık yap" deyip Amr dahi kerestesiyle bir

⁹³ Mecelle, md. 124.

⁹⁴ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret İlmihali*, (İstanbul: Erkam Yay., 2016), 324; Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yay, 2007), 145.

⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 12: 138 vd.

⁹⁶ Ferhat Koca, "İstisnâ'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23: 390-392.

⁹⁷ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 219.

kayık yapıp lakin Zeyd kayığı gördükde beğenmeyip terk eylese Amr'a verdiği akçeyi istirdâda kadir olur mu? *el-Cevap*: Olur.⁹⁸

Burada müşterinin sözleşme esnasında peşin para ödemesi her ne kadar fetva mecmuasında istisnâ' başlığı altında yer alan bir fetva olsa da bu akdin istisna' akdinden çok selem akdi olduğu anlaşılmaktadır.

1.4. Geri Alma Şartıyla Satım (Bey' bi'l-Vefâ)

Tarafların usûlüne uygun olarak yaptıkları vaadlere vefâ göstermek zorunda bulunmaları sebebiyle *bey' bi'l-vefâ* adı verilen bu alış veriş, *bey' bi-şarti'l-vefâ*, *bey'ul-câiz*, *bey'ul-muâmele* diye de anılır. Bu akdin esası; bir malı bedelini iade edince geri almak şartıyla satmaktır. Anlaşmaya sadık kalarak mebi iade edildiği için bu akit, *vefâ* olarak da isimlendirilmektedir. Bazı Hanefî hukukçularının Müslüman halkın faizsiz borç para temin etmekte karşılaştıkları güçlükleri aşmak, kredi ihtiyacını karşılamak üzere V. (XI) yüzyılda geliştirdikleri bir akiddir. Bu akdin mahiyeti hakkında fakihler arasında bazı ihtilaf vardır. Bir kısmı bu akdi mekruh derecesinde fasit bir satış, bir kısmı akit yapanların niyetlerini esas alarak rehin, bazıları sahih satış, bazıları da bunların birleşiminden meydana gelen bir akit olduğunu görüşündedir.⁹⁹ Bu satış türü, İbn Kemal'e göre fasit bir satıştır. Çünkü mebi, kabz edildikten sonra temlik edilmesi gerekir. Ayrıca şartlı bir akit olduğu için diğer fasit akitlerin hükümlerine tâbidir.¹⁰⁰ Bey' bi'l-vefânın rehin akdi olduğu görüşündekiler satıcının müşterinin parasını iade edinceye kadar mebiyi hapsedmeyi amaçladığını iddia etmektedir. Bu durumda merhunun gelirinin de satıcıya ait olması gerekir. İbn Kemal, bazı Hanefî fukahâsının bey'bi'l-vefânın satım değil rehin işlemi olduğu görüşlerine itibar eder.¹⁰¹ Sonraki asırlarda da Osmanlı uygulamasının bu minvalde devam ettiği görülmektedir:

Zeyd, Amr'a bey' bi'l-vefâ ile iki dükkan bey' ettikten sonra Amr, Zeyd'e akçesin verip dükkanları kabzedip tescil olunduktan sonra dükkanlar yanıp intifâa kâbiliyetleri kalmadığı takdirce Zeyd-i mezbûrdan Amr akçesin almağa kâdir olur mu? *el-Cevab*: Bey'-i vefâ rehin hükmündedir. Eğer dükkanların kıymeti deynle beraber olup

⁹⁸ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan, İstanbul: Klasik Yayınları, 2011, 324; Benze r fetva için bkz. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 219.

⁹⁹ İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî*, vr. 55a; Abdülaziz Bayındır, "Bey' bi'l-Vefâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 20.

¹⁰⁰ İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî*, vr. 54b.

¹⁰¹ Bayındır; "Bey' bi'l-Vefâ", 6: 20-21.

dükkanların yerleri şimdi evvelki kıymetinin rubuun değer ise Zeyd, Amr'a deynin rubûun verip dükkanların yerlerin alır. Ebussuûd 102.

Bey' bi'l-vefâda yakîn-i ecel lâzım olur mu? *el-Cevab*: Ecel yakîn olmayacak bey' fâsîd olur. Lâkin va'de tamamından sonra her ne vakit akçesin verse mebîi alır. Her bâr akçesini vere mebîi almak üzere bey' dAhi câizdir. (İşkâl olundukda Mevlânâ Hazretleri bi'l-müşâfehe böyle buyurdular).103

Bey' bi'l-vefayile bey' olan mebiin gallesi (menfaati-kirası) şer'an bâyinın midir müşterinin midir? *el-Cevap*: Bâyinindir.104

Zeyd, Amr'a bağıni bey' bi'l-vefayile bey' eylese ol bağıni gâllesi Zeyd'in mi olur? *el-Cevap*: Zeyd'in olur.105

Bey' bi'l-vefâda satılan mal bir rehin kabul edilirse, rehin alan kimsenin rehni kullanması veya ondan bir şekilde yararlanması mal sahibinin iznine bağlıdır. Çünkü bu akit kullanma ve yararlanmayı sağlama hedefine yönelik değil, bir borcu teminat altına alma hedefine yöneliktir. Ancak mal sahibi kullanmaya izin de verebilir. Akitten önce satın alan kimse, satın aldığı şeyin semerelerinden istifade etmeyi şart koşabilir.106 Böyle bir şart bulunmaz ve akitten sonra da satan, satım konusu malın gelirini satın alana helal etmez ve almasına izin vermezse, satın alan bundan istifade edemez, ettiği takdirde karşılığını tazmin etmesi gerekir.107 Zira önceden kullanma ve yararlanma şartıyla borçlanılması ve rehin verilmesi, faiz mahiyetinde görüldüğünden, İslâm hukukçuları tarafından genelde câiz görülmemiştir. Bunun faizli bir borç işlemi olmaması için akde, satım akdi mahiyeti kazandırılmıştır.108 Böylece, sermaye sahiplerinin paraları karşılığında, borçlunun gayri-menkulünü, alacağına karşı hem rehin olarak tutmasına hem de ondan yararlanmasına imkân sağlanmıştır.109

¹⁰²Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, vr. 104a.

¹⁰³Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, vr. 104a.

¹⁰⁴İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 47b.

¹⁰⁵İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 150b.

¹⁰⁶*Mecelle*, Mad. 398.

¹⁰⁷Hoca Eminzade Ali Haydar Efendi, *Dürerül- Hükkam Şerhu Mecelletü Ahkam*, (İstanbul: Hukuk Matbaası, 1330), 1: 224; Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, (İstanbul: Nesil Yay., 1991), 181.

¹⁰⁸İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî*, vr. 55a; Komisyon, *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 3. Baskı (Diyarbakır: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983), 3: 208 vd.; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 3: 179.

¹⁰⁹İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî*, vr. 55a; *Menkûlâtta bey' bi'l-vefa caiz olur mu?* *el-Cevap*: Olmaz. (Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya, Betül Algin, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan,

Karşılığında mülkleri olup fakat nakit finansman ihtiyacı olan Ahilere bey' bi'l-vefâ akdi cazip görülmektedir. Ancak işler planladığı gibi gitmediği takdirde bey' bi'l-vefâ yoluyla satma konu olan yerlerini alacaklılarına yok pahasına satmaları söz konusu olabilecektir. Zira kendilerine cazip teklifler gelmeden hiç kimsenin bu tür akitleri tercih etmeyecekleri gibi tercih ettikten sonra da alacaklarını tahsil edebilmek için borçluyu sıkıştırabilirler. Hatta bunu ilk baştan daha parayı verirken temin etmeye çalıştıkları görülmektedir.¹¹⁰ Söz konusu kaynaklardan hareketle bu dönemde bey' bi'l-vefâ yöntemiyle finansman sağlamaya çalışan Ahilerin bazı sorunlarla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir:

1) Bey' bi'l-vefâ yoluyla bir gayr-i menkul satın alan kimse, bir müddet sonra malın gerçek sahibi olduğunu ve “bey-i bât” yani mutlak satım akdi ile satın aldığını iddia edebilmektedir. Satıcı, satarken satım türünü yazılı belge veya şahitlerle belgelendirmesi gerekir, aksi takdirde yapabileceği fazla bir şey yoktur.¹¹¹ Bazen de “bey-i bât” ile yapılan bir satışın bey' bi'l-vefâ gibi değerlendirilerek mutlak olarak satılan malın geri alınmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır:

Zeyd, murabahayla akçe almak talep ettikte Amr-ı mütevellîye on bin akçe kıymetli evini mal-ı vakıftan iki bin akçeye bey-i bât ile bey' edip Amr-ı mezbûr mal-ı vakfı verip evini geri almak talep ettikte Amr-ı mezbûr “bey-i bât ile aldım” diye vermemeye şer'an kadir olur mu? Beyan buyurub me'cûr ve müsab oluna. *el-Cevap*: Şer'an kadir olur, ama bu mekûle tayini kadar(?). (Harrarahû Fakir Ahmed)¹¹²

Zeyd, Amr'ın yedindeki bağı bey' bi'l-vefâ ile bey' eylediğine beyyine ikamet edip aldıktan sonra Zeyd Amr'ın bağından eklettiği gâllesi dAhi Amr'dan almak istese şer'an alabilir mi? *el-Cevap*: Alamaz.¹¹³

Zeyd bi'l-vefâ ile Amr'a bey' ettiği mülkünü geri alacak Amr'da olan mahsûlünü dAhi alabilir mi? *el-Cevap*: Mahsûl meyve ise alır

İstanbul: Klasik Yayınları, 2011, 316); Ali Haydar Efendi, Dürerül- Hükkam, 1: 224.

¹¹⁰ Zeyd Amr'dan iki bin akçe alıp bağı ve fûrûnu Amr'a Bey' bi'l-vefayile bey' edip, “eğer iki aya dek akçeyi vermezsem bağ ve fûrû senin olsun” dese iki aya dek Zeyd, Amr'a akçe vermese bağ ve fûrû Amr'ın olur mu? *el-Cevap*: Olmaz. (İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 150b)

¹¹¹ Zeyd, Amr'a evini bey' bi'l-vefayile bey' eylese ba'dehû Amr'ı mezkûr evi Bekir'e bey' etmek istese Zeyd, Amr'ın evi bey'ine mani olabilir mi? *el-Cevap*: Olabilir. (İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 150b).

¹¹² *Mecmûatü'l Fetâvâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1072, vr. 10a.*

¹¹³ *İbn Kemal, Fetâvâ-yı İbn Kemal, Nuruosmaniye, 1967, vr. 151a.*

Amr'ın zirâati ile ise alınmaz. Ebussuûd. Bu sûrette mebî bağ olup Amr'ın bağçeyi timar etmesiyle mahsûl hâsıl olsa asla tutulur mu? el-Cevab: Tutulur. Ebussuûd 114. Bu sûrette Zeyd vakt-i muayyene bey' ettim deyû beyyine ikâmet eylese hangisinin beyyinesi evlâdır? el-Cevab: Amr'ın evlâdır.115

2) Bazen de vakıf parasını sipahinin müdahalesinden kaçırarak üzere bey' bi'l-vefâyı bey-i bât olarak kaydettirdikleri görülmektedir.

Zeyd-i mütevellî Amr-ı sipâhînin şerrinden kaçıp vakıf akçe ile Amr'ın evin iştirâ edip hüccette bey'-i bât yazdırsa ba'dehû hâkim evi vakfa hükmedip evi bey'a emreylese Zeyd evi bey' edip vakıf akçeden bir miktar fazla kalsa Amr-ı sipâhî zikrolan fazlayı talep edip almağa kâdir olur mu? el-Cevab: Vermek gerektir. Egerçi sûretâ bey'-i bât zikrolunmuş lâkin bey' bi'l-vefâdır. Ebussuûd.116

3) Bazı kimselerin bey' bi'l-vefâ ile bey'i birbirine karıştırdıkları anlaşılmaktadır. Meselâ bir evi, bey' bi'l-vefâ ile satın alan bir kimsenin onu kendi özel mülkü olarak kabul edip bir başkasına satmaya çalıştığı görülmektedir. Ancak bunu engellemenin bir yolu da evi alan kimseye olan borcu ödemektir. Belki de müşteri, verdiği borcu tahsil edebilmek için bu yola başvurmaktadır. Ayrıca borcunu ödemediği takdirde bey' bi'l-vefâ ile sattığı evi geri alıp alamayacağı konusunda hukuki durumu bilmek isteyen kimseler de fetvalara konu olmaktadır:

Zeyd, Amr'a bey-i vefâ yerlerini bey' eylese sonra Amr'dan geri talep eylese şer'an Amr'dan alabilir mi? *el-Cevap*: Alabilir.117

4) Bey' bi'l-vefâ yoluyla yapılan satımda satıcının vefât etmesi beraberinde müşteri ile verese arasında bazı sorunlara yol açtığı görülmektedir:

Zeyd, mülk evlerini bey' bi'l-vefâ tarîkiyle Amr'a üç bin beşyüz filoriye dört yıl va'de ile bey' eyleyüb iki yıldan sonra Zeyd fevt olub karındaşları kalsa Amr va'dden evvelde evleri bey' eylemeğe kâdir olur mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. *el-Cevab* -Allah-u a'lem-: Cebr ile olmaz verese izinsiz. Ketebehû Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu. Bu sûrette verese-i Zeydden Amr malını talep ettikde verese dAhi şimdi mala kâdir degilün ve acele ile bey' edicek o haylî noksan üzre satılır ednâ behâ ile bey' olunduğuna râzî degilüz iki yıl tamam olunca evvelki zabt-i tam ba'dehû mâliki verelim derlerken Amr... (?) cebren beyyine kâdir olur

¹¹⁴ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, vr. 104b.

¹¹⁵ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, vr. 105a.

¹¹⁶ Ebussuûd, *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187, vr. 103a-103b.

¹¹⁷ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 46b; İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Süleymaniye Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevi, 118, vr. 46a

mu? Beyân buyurulub müsâb oluna. *el-Cevab* - Allah-u a'lem-: ikrâhla bey' sahih olmaz. Gayri vechile verese tedârük eylemek lâzımdır. Bu sûrette Zeyd'in evinde gayri... (?) terekesi olmayub evi müsâra'a ile bey' edicek hayî izni bahâ edüb vereseye dAhi özl olcuk verese biz malı verelim amma bir mikdar müddet verin ol müddet zamanına değin ya evi bey' eyleyüb verelim ya akçe tedârik edelim biz müsâraa ile evi ednâ behâ ile bey' ettirme...(?) demeğe kâdir olurlar mı? Beyân buyurulub müsâb oluna. *el-Cevab* -Allah-u a'lem-: Amr'ı irzâ etmezler ise Amr bey'i fesh edüb vereseyi habs ettirüb malın almağa kâdirdir. Ketebehü Ebussuûd el-hakîr ufiye anhu.118

Borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda bey' bi'l-vefâda kesin satış şart koşulmuş olsa da, yeni bir akit yapılmadıkça mal müşterinin mülkiyetine dâhil olmaz. Bey' bi'l-vefâda vâde şartı yok ise alan da satan da akdi feshetme imkânına sahiptir. Bu hüküm, bey' bi'l-vefânın bağlayıcı bir akit olmamasına dayanmaktadır.

1.5. Kiralama Vaadiyle Satış (Bey' bi'l-istiğlâl)

Bey' bi'l-istiğlâl Mecelle'de “baya bir malı isticâr etmek üzere vefâen bey' etmektir” şeklinde tanımlanmaktadır.119 Burada bir malı vefâen satın alan kimse bunu ya bizzat kullanma veya kiraya vererek hukuki semerelerinden faydalanma hakkına sahip olmakta ve mal sahibi de malını tam olarak elinden çıkarmadan bir nevi ipotek yoluyla gerekli finansmana ulaşmaktadır.

Literatürde bey' bi'l vefâ ya karşı çıkan alimler aynı gerekçelerle bey' bi'l istiğlâle de karşı çıkmaktadır. Zira vefâen satılan mal kendi satıcısına kiraya verildiği takdirde kişi aslında borçlu olduğu kimsede rehin olarak bulunan ve kendi malı için kira ödemektedir ki bu hukuken mümkün değildir. Ancak insanların borç para bulma ihtiyacını göz önüne alarak bey' bi'l vefâyı geçerli kabul eden fakihler ise aynı gerekçe ile bey'l bi'l istiğlali de geçerli sayarlar. Fıkıhta bey' bi'l vefâ için sabit olan hükümler bey' bi'l istiğlâl için de geçerlidir.120

Bey' bi'l-istiğlâlde kiraya vermenin en çok rastlanan türü de bizzat satıcısına kiralamaktır ki, bu yolla satılan mal, asıl malikin kullanımından hiç çıkarılmadan gerekli finansman sağlanmış olur.121 Meselâ finansman ihtiyacı olan bir kimse sermaye sahibine gidip “bana 100.000 TL ver, sana falanca dükkânımı borcumu ödeyinceye kadar

¹¹⁸ Komisyon, *Mecmûatü'l Fetâvâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1072, vr. 4b.*

¹¹⁹ Mecelle, md. 119.

¹²⁰ Bayındır, “Bey' bi'l-istiğlâl”, 6: 20.

¹²¹ Mecelle, md. 119; Ali Haydar Efendi, *Dürerül- Hükkam, 1: 224; Gözübenli, “Vadeli Satışlar ve Selem”, 118.*

satayım. Borcumu ödeyince geri alırım. Bu arada dükkânın kira gelirinden yararlanabilirsin” der. Sermaye sahibi bu teklifi kabul edip parayı verince bey’ bi’l vefâ akdini yapmış olur. Burada onu teslim alan sermayedar onu bizzat kullanabilir, ya da kiraya verebilir. Çünkü bu temelde rehin (ipotekli mal) niteliğindedir.¹²² Borçlu, alacaklı ile kira sözleşmesi yapmakla bu maldan onun yararlanmasına izin vermiş sayılır.

Bey’ bi’l istiğlal yoluyla satışta; tahliye ve teslim ettikten sonra gayrimenkulün kiralanması asıldır, aksi takdirde kiralama şartıyla satış söz konusu olacağından bir akidde iki akit olacağından meşru olmaz ve dolayısıyla kira ücreti ödenmesi gerekmez. Mesela bir kimsenin diğer bir kimseden bey’ bi’l-istiğlal yoluyla satın aldığı evi (henüz) tahliye ve teslim etmeden o kimseye (satın aldığı kimseye) bir seneliği 1000 TL karşılığı kiraya verip kiralayan şahıs da mezkur evde ikamet etse ne belirlenen ücret ne de ecr-i misil ödenmesi gerekir:

Zeyd, mülk menziline dâini Amr’a deyni mukabelesinde istiğlal tarihiyle bey’ edip ba’dehu menzili Amr’dan bir sene tamamına dek şu kadar akçeye istîcâr ve sene tamamına dek zabdettikten sonra Amr Zeyd’den ecr-i müsemmayı talep ettikde Zeyd “Ben menzili sana tahliye ve teslim etmeden istîcâr etmişim öyle olunca ücret lazıme olmaz” deyu dava ettikde Amr Zeyd’e “Sen menzili bana tahliye ve teslim, ben dahi kabzettikten sonra istîcâr edip hatta vech-i muharrer üzere ikrar edip hüccet dahi vermişdin” deyu dava ve takrir-i meşruhuna mutabık bir hüccet ibraz ettikde Zeyd vech-i muharrer üzere ikrar edip hüccet verdiğiğine mu’terif iken “Amr’a kâziben ikrar etmişdim, teslim ve kabzı isbat eyle ve illâ ecr-i müsemmayı vermem” demeğe kâdir olur mu? *el-Cevap*: Olmaz.¹²³

Bu durumda mal sahibinin kiracı sıfatıyla, kira süresince kira bedelini ödemesi gerekir. Kira süresi bittikten sonra ise ecr-i mislin ödenmesi konusu literatürde tartışılmış, söz konusu malın yetim veya vakıf malı olması halinde kira ücretinin ödeneceği konusunda istisnalar getirilmiştir. Mesela bir kimse, mütevelliden ödünç aldığı vakıf parası mukabilinde evini mütevelliyeye istiğlal yoluyla satıp ve fakat tahliye ve teslim olunmadan mezkûr evi şu kadar liraya kiralaması ve zapt etmesi (fiili olarak kullanmaya başladıktan/zil yed) halinde ecr-i misil ödenmesi gerekir:¹²⁴

¹²² Ali Haydar Efendi, *Dürerül- Hükkam, 1: 664; Döndüren, Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, 331.*

¹²³ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü’l-Fetâvâ, 523.*

¹²⁴ Sabri Erturhan, “Muvaaza ve İstiğlal”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 5 (2005): 267-296, 292*

Zeyd, mütevellisi olduğu nukûd-u mevkûfeden Amr'a şu kadar akçe karz verdikde Amr, mülk menziline meblağ-ı mezbûr mukabelesinde istiğlal tarikiyla Zeyd'e bey' ve tahliye ve teslim edip ba'dehû Amr menzil-i mezbûru Zeyd'den bir sene tamamına dek şu kadar akçeye isticâr ve kabz ve bir sene tamamına dek zabtedip ecr-i müsemâyı Zeyd'e verdikten sonra Amr, tecdid-i akd-i icâre olunmadan menzilde birkaç sene dAhi sâkin olsa Amr tecdid-i akd-i icâre olunmayan senelerde süknâsı için menzilin ecr-i mislini Zeyd'e verdikte Zeyd razı olmayıp ecr-i mislinden ziyade nesne almağa kadir olur mu? *el-Cevap*: Olmaz.125

Bir malı istiğlal yoluyla elinde tutan malik, borçlunun aynı şekilde borçlu da yeni malikin izni olmadan başkasına satamaz ve hibe edemez. Vefatları halinde söz konusu hak, tarafların mirasçılarına intikal eder:

Zeyd, mülk menziline Amr'a şu kadar akçe deyni mukabelesinde istiğlal tarikiyle bey' ve teslim ettikten sonra meblağ-ı mezbûru Amr'a eda etmeden Zeyd menzil-i mezbûru Amr'ın izninsiz Bekir'e hibe ve teslim eylese Amr hibeyi mûciz olmamakla menzili Bekir'den alıp meblağ-ı mezbûru istifa edince(ödeyinceye dek) imsâka kadir olur mu? *el-Cevap*: Olur.126

Osmanlı toplumunda başta Ahiler olmak üzere toplumun neredeyse bütün kesimleri, para vakıflarından finansman temininde ve borçların geciktirilmesinde bey' bi'l-istiğlal yönteminden yararlandıkları görülmektedir.

Öte yandan bu yöntem para vakıflarının muamele-i şer'iyeye dışında kullandıkları kredi karşılığında faizli işlem yapmadan işletebilmelerine imkan sunmaktadır Ancak söz konusu gayrimenkulün yanması, kira süresi bittikten sonra ödenecek kira miktarı gibi hususlarda çeşitli ihtilafların çıktığı da görülmektedir. Kısaca sermaye sahiplerinin fevkalade hadiselerin meydana gelmesiyle risk altında kaldıkları anlaşılmaktadır:

Zeyd, binasının kıymeti bin kuruşdan ezyed, yeri vakıf ve binası mülk menziline binasını yüz kuruş dâini Amr'a deyni mukabelesinde bi-tariki'l-istiğlal bey' ve teslim ettikten sonra bir sene tamamına dek ba'de't-tahliye şu kadar akçeye isticâr ve kabzedip ba'dehu menzil bikazâillAhi Teâlâ harikde (yangın) bi'l-külliyeye muhterik olsa deyn-i mezbûr sâkit olur mu? *el-Cevap*: Olur.127

¹²⁵ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 368 (2195 no'lu fetva). Aynı konuyla ilgili diğer fetvalar için bk. 2193-2196 no'lu fetvalar..

¹²⁶ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, 202 (1283 no'lu fetva).

¹²⁷ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 523.

Zeyd, bin kuruş kıymetli mülk menziline dâini Amr'a bin kuruş mukabelesinde bi-tarîki'l-istiğlal bey' ve teslim ve bir sene tamamına dek ba'de't-tahliye şu kadar akçeye isticâr ve kabzedip yedinde iken harîk vâkî olup bilâ teaddî menzil muhterik olmakla menzilin kıymetine şu kadar guruş noksan terettüb eylese ol noksan mikdarı sâkıt olur mu? *el-Cevap*: Olur.128

1.6. Bey'u'l-îne/Muâmele-i Şer'iyye

Îne (ıyne) satışı; genellikle bir kimsenin bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satıp aynı malı peşin parayla sattığı fiyattan daha ucuza geri satın almasını ifade eder.¹²⁹ Bu satışa, îne satışı denilmesi hususunda iki görüş ileri sürülmektedir: Birincisi karz veren karzdan yüz çevirip ayn satışına yöneldiğinden müşterinin de hemen nakit parayı(ayn) elde etmesidir.¹³⁰ İkincisi ise müşterinin satıcıdan istediği parayı almak için yardım istemesi nedeniyle, yardımlaşma anlamındadır.¹³¹

Osmanlı Devleti döneminde Ahilerin finansman sağladıkları ve birikimlerini istedikleri amaçlara yönelik işletme yollarının en başın muamele-i şer'iyye gelmektedir. Osmanlı fetva literatüründe îne satışı yerine özellikle "muâmele" ve "muâmele-i şer'iyye" ismi tercih edilmekte ve bu işlem sonucu elde edilen kazanca da meşrû kâr anlamında "ribh-i şer'î" denilmektedir.¹³² Bu dönemde muamele-i şer'iyye, resmî ölçüler dâhilinde ve herhangi bir borçlanma gibi mahkeme kayıtlarına işlenerek yapılmaktadır.¹³³

Îne satışı, borç para isteyen bir kimseye herhangi bir malını veresiye bir bedelle satma ve aynı malı daha az peşin bir bedelle geri alma şeklinde yapılabileceği gibi, borç vereceği kişinin sembolik değere sahip bir malını kredi vereceği para kadar bir bedel karşılığında önce peşin olarak satın alınıp sonra da bu mal, vakıf tarafından belli bir yüzde eklenmiş bedelle vadeli olarak yine aynı kişiye ve üçüncü bir kişiye de

¹²⁸ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, 522-523.

¹²⁹ H. Yunus Apaydın, "Îne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 283; Nezih Kemâl Hammâd, *el-Ukûdü'l-mürekkebe fi'l-fikhi'l-İslâmiyyi*, (Dımeşk: Dâru'l-kalem, 1325/2004), 19-20.

¹³⁰ Şerif Cürcânî, *Ta'rîfât*, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1403/1983), 48, 160.

¹³¹ Hattâb, Abdurrahman Muhammed b. Muhammed, *Mevâhibu'l-celil li-şerhi Muhtasar-ı Halil*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992), 4: 404.

¹³² İbn Kemâl, *Fetâvâ, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Ef.*, 270, vr. 100a; Bilal Aybakan, "Muâmele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 320; Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 240-241.

¹³³ Bilgin, *Fakih ve Toplum*, 152.

araya dâhil ederek satılması suretiyle de yapılır. Meselâ Ali, Bekir'den borç ister. Bekir, Ali'nin yanında üçüncü bir kişiden yani Ömer'den belli bir fiyata bir mal satın alır ve kabzeder. Ardından bu malı daha yüksek bir fiyata Ali'ye vadeli olarak satar. Ali de aynı malı tekrar ilk sahibi Ömer'e daha ucuz fiyatla (Ömer'in Bekir'e sattığı fiyatla) satar.¹³⁴ Burada Ömer, hiçbir kârı veya zararı olmaksızın malına kavuşmuş, Ali istediği borç parayı temin etmiş ve Bekir de verdiği borçtan daha fazlasını vadeli olarak kazanmış olmaktadır. Burada asıl maksat finans sıkıntısını gidermektir. Bu işlemde araya üçüncü bir kişinin sokulmasının göstermelik olduğu ve tarafların asıl amacının alım satım yapmak değil krediyi meşru bir şekilde temin etmektir.¹³⁵ Bu uygulamanın başka bir türü de doğrudan iki kişinin kendi aralarında alışveriş yapmaları şeklindedir:

Zeyd, Amr'a bin akçeye bir kaftan bey' eylese kable nakdi's-
semen Amr, o kaftanı yine Zeyd'e bin yüz akçeye bey' eylese, bu sûrette
şer'an bey-i sâni sahih midir? *el-Cevap*: Câizdir.¹³⁶

Zeyd, vakfın mütevellisinden vakıf akçe aldıktan muamele etmek için müteveli Zeyd'e bir nesne bey' edip, o mecliste Zeyd yine müteveliye bey' edip ya hibe eylese, müteveli mebiyi alsa bu sûrette muamele sahih olup ribh lazım olur mu? *el-Cevap*: Lazım olur.¹³⁷

Bu yöntem, XII. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığı, XIV-XV. yüzyıllardan itibaren de "muâmele-i şer'iyye", "murâbaha-i mer'iyye" gibi terimlerle vakıfnamelerde yer aldığı görülmektedir.¹³⁸ Bu işlemin meşruiyeti etrafında ilk dönemlerden itibaren birçok tartışma yapılmıştır. Hanefi mezhebinde İmam Züfer ve Muhammed'e isnad edilerek caiz olduğu ileri sürülmüştür. Sonuç itibariyle genel olarak dış iradeyi esas alan Hanefi ve Şafii mezhepleri muamele-i şer'iyyeye cevaz verirken, iç iradeyi esas alan Maliki ve Hanbeliler ise bunu reddetmiştir.¹³⁹

¹³⁴ *İbn Âbidîn, Hâşiyet-ü Reddî'l-Muhtâr*, 5: 273; *Apaydın, "İne"*, 22: 283

¹³⁵ *Bayındır, Ticaret ve Faiz*, 224; *Apaydın, "İne"*, 22: 283; *Hammâd, el-Ukûdü'l-mürekkebe*, 56-57.

¹³⁶ *İbn Kemal, Fetâvâ, Âşir Ef.*, 270, vr. 100a.

¹³⁷ *İbn Kemal, Fetâvâ-yı İbn Kemal, Nuruosmaniye*, 1967, vr. 172a.

¹³⁸ *Murat Çizakça, Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 1993), 27-29; Tahsin Özcan, "İbn Kemal'in Para Vakıfları Dair Risâlesi", İslâm Araştırma Dergisi 4 (İstanbul: 2000):31-41; Servet Bayındır, İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık (İstanbul: Rağbet Yay, 2005), 36-38.*

¹³⁹ *Ahmed el Hafid İbni Rüşd, Bidayetül Müçtehid ve Nihayetü'l Muktesid (Mısır: Matbaaatü'l İstikame t.y.), 2: 123*

XVI. asır Osmanlı devletinde bu akdin meşruluğu etrafında ciddi tartışmalar olmuştur. Şeyhülislam Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi¹⁴⁰ (v. 954/1547) ve Birgivî Mehmed Efendi bu akdin caiz olmadığına dair bir görüş ortaya koymuşlardır. Hatta Çivizâde şeyhülislamlığı esnasında, devrin padişahı Kanûnî'ye (v. 974/1566) para vakfı uygulamasını yasaklatmıştır. Buna bağlı olarak finansal darlık başta olmak üzere çeşitli bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Karşı görüş sahipleri Rumeli fethedildiği tarihten itibaren yaklaşık üç yüz yıldan beri ulemânın ittifakı ve padişahların emriyle para vakıflarının kurulduğunu, hatta bazı kadıların beratlarında Hanefî mezhebi içinde para vakıflarının cevazıyla hükmetmesi gerektiğinin yazıldığı belirtmiştir.¹⁴¹ Kanûnî söz konusu sıkıntı üzerine vezirlerine âlimlerden oluşan bir komisyon kurdurarak konunun etraflı bir şekilde değerlendirilmesini emretmiştir. Komisyon nihai kararında Çivizâde'nin hatalı olduğu neticesine ulaşmıştır. Bunun üzerine Kanûnî, Çivizâde'yi şeyhülislâmlıktan azletmiştir. Böylece şeyhülislâmlıktan azledilmezlik prensibi, bu sebeple ilk defa Çivizâde'nin azliyle bozulmuştur.¹⁴² Kâtip Çelebi (ö. 1657) konuyla ilgili değerlendirmesinde muâmele-i şer'iyeye karşı çıkanların alternatif teklifleri, örf ve âdete aykırı olduğundan hiçbir yararı olmayıp halkla başa çıkamadıklarını belirtmektedir. ¹⁴³ Zira muâmele-i şer'iyenin yasaklanması piyasada belli oranlarda borçlanamayan kimselerin tefecilere yönlendireceği haliyle yasağın örtülü bir şekilde tefeciliğin çoğalmasına sebep olacaktır.¹⁴⁴ İktisadî zorunluluk yüzünden İbn Kemal (Kemalpaşazade)¹⁴⁵ ve Ebussuûd Efendi¹⁴⁶ fetvalarında muâmele-i

¹⁴⁰ Muhyiddin Mehmed Çivizâde, *Risale fi Vakfı'd-Derâhim ve'd-Denânir*, Slm. Ktp., Şehid Ali Paşa, 2766.

¹⁴¹ Bâli Efendi, *Padişah'a Mektup*, Slm. Ktp., Esad Ef., 188, vr. 38b-43a; Tahsin Özcan, "Sofyalı Bâli Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları", *İslâm Araştırma Dergisi* 3 (İstanbul: 1999): 132.

¹⁴² Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 348.

¹⁴³ Kâtip Çelebi, *Mîzanü'l-Hakk fi İhtiyari'l-Ahakk* (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi), Haz. O. Şaik Gökyay (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1980), 109; Vejdi Bilgin, "Câhiliye'den İslâm'a Geçiş: Tebliğ ve Sosyal Akışkanlık", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14: 1 (2005): 129-130.

¹⁴⁴ Ömer Lütfi Barkan-Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihleri*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1970), 37; İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal, Dârü'l-Mesnevi*, 118, vr. 78b.

¹⁴⁵ Bir kimse "muamele-i şer'iyeye hiledir, Hak Teâla'yı aldatmaktır. Bundan hâsıl olan ribh haramdır ve câiz değildir" dese şer'an ne lazım olur? *el-Cevap: Kâfirdir, ol itikaddan dönmez ise katli lazım olur.*" (İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 21a, 30a).

¹⁴⁶ Ebussuûd, *Mecmûat'ül-Fetâvâ*, Slm., Ktp., Esad Ef., 3463, vr. 3a.

şer'iyyenin Allah'ı aldatmak olduğunu söyleyen kimselerin şer'an kâfir olup tecdid-i iman etmeleri, şayet bu itikattan dönmezlerse katledilmeleri gerektiğini belirtmektedir.¹⁴⁷

İne satışına cevaz veren âlimler İslâm'ın açıkça yasaklamış olduğu faizden kaçınmak adına yine İslâm hukukunun zâhirine bağlı kalarak, muâmele-i şer'iyye yoluyla finansman ihtiyacını karşılamaya çalıştığı görülür. Çünkü o dönemde resmen müsamaha yolunu bulmuş olan makul ve mutedil bir muâmele-i şer'iyye, finans ihtiyacını kaşılamak açısından iktisâdî bir gereklilik taşımaktadır. Nitekim muamele-i şer'iyyenin yasaklanma süreci ve sonrasında bunun ortaya çıkardığı mahzurlar dikkate alındığında bunun iktisâdî ve sosyal bir çıkış yolu olduğu söylenebilir.¹⁴⁸

Para vakıflarına ait paraların, karz verenin alacağını her an talep edebilmesi hükmüne takılmadan ve faiz yasağını açıktan ihlal etmeksizin, resmen belirlenen oranda bir fazlalıkla ödünç verilmesine imkân sağlamak üzere uygulanan bir formüldür. Bu formül sayesinde bir yandan karzdaki vade belirsizliği sorunu aşılmakta, öte yandan da bu sayede para vakıflarına belirli bir gelir sağlanmaktadır.¹⁴⁹ Bu meşru kâr tarafların kendi iradeleriyle değil sultanın emri ve şeyhülislâmın fetvasıyla tespit olunmaktadır. Belirlenen oranlardan ziyadeye yapılacak muamele hükümsüz kabul edilerek, yapanların ta'zir ve uzun hapisle cezalandırılacağı ifade edilmektedir.¹⁵⁰ Nitekim 1501 tarihli İstanbul ihtisâb kanunnâmesinde bu oran yüzde yirmidir.¹⁵¹ Yavuz Sultan Selim'e ait kanunnâmede ise yüzde ona geri çekilmiştir. Kanûnî'nin ilk yıllarındaki kanunnâmelerde bu oran yine yüzde on olarak kalmış, iktidarının sonlarına doğru yüzde on beşe kadar çıkmıştır. Kanunnâmenin haşiyesinde “sebebi sorulmak memnudur” notu yer alır ki, konuyla ilgili tartışmaların resmen yasaklandığı anlaşılmaktadır.¹⁵²

¹⁴⁷ Bir kimse “muamele-i şer'iyye hiledir, Hak Teâla'yı aldatmaktır. Bundan hâsıl olan ribh haramdır ve câiz değildir” dese şer'an ne lazım olur? *el-Cevap: Kâfirdir, ol itikaddan dönmez ise katli lazım olur.*” (İbn Kemal, *Fetâvâ*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 21a, 30a).

¹⁴⁸ Bilgin, *Fakih ve Toplum*, 152; Aybakan, “Muâmele”, 30: 320.

¹⁴⁹ *Şâtübî, a.g.e., c. I, s. 380; İmrânî, a.g.e., s. 164; A. Bayındır, Ticaret ve Faiz, s. 224.*

¹⁵⁰ “Onun on ikiye muâmele ile akçe vermek helâl midir? *el-Cevap: Men'-i küllî ile memnûdur, hâkim tağyîr eder.*” (Bkz. Ebussuûd Efendi, *Fetâvâ*, İsmihan Sultan, 223, vr. 139b).

¹⁵¹ *Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri (İstanbul: Fey Vakfı Yay., 1990), 2: 295; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi (1453-1559) (İstanbul: Cem Yay., 1995), 2: 273.*

¹⁵² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 3: 93; 4: 303.

Bir kimse akçe vakfeylese ama vâkîf bu akçeyi “ona on bire midir ona on ikiye midir tayin eylemese ama mütevellî onu on bire veririz” dese vazifehûrlar ona on iki talep etseler şer’an mütevelliden alabilirler mi? *el-Cevap*: Alamazlar.153

Hatta yüzde on muamele-i şer’iyye yoluyla bile yeterli kredinin temin edilemediği, ihtiyaç sahipleri ya da müteşebbislerin yüzde yirmi muamele yoluyla borçlanmaya çalıştığı görülmektedir:

Zeyd-i vakıfdan muamele ile vakıf akçe alıp vakıf fevt olup nice mütevelliler gelip kırk yıl onun on iki üzerine Zeyd, ol akçenin muamelesini verse, hâlbuki şart-ı vakıf “onun on bir üzerine muamele olunmak” olsa onun on birden ziyade verdiği muameleyi Zeyd, asıl mala tutabilir mi? *el-Cevap*: Tutabilmez.154

İbn Kemal, muamele-i şer’iyye yapılmadan bir miktar akçe alıp, muamele-i şer’iyye olmadan “ribhimi al” diyerek bir miktar akçe fazlalık verip bunu helal etmeyi faizli bir işlem olarak değerlendirmekte, verenin helal etmesinin durumu değiştirmeyeceğini belirtmektedir:

Zeyd Amr’dan bir miktar akçe alır oldukça, “muamele-i şer’iyye olmadan ribhimi al” diye bir miktar akçe verip helal eylese, şer’an helal olur mu? *el-Cevap*: Olmaz hurmet-i riba Zeyd’in helal etmesiyle gitmez.155

Mütevellî parayı işletirken kredinin geri dönmesini sağlayacak gerekli tedbirleri almakla sorumludur. Ancak alınan tedbirlerinde yeterli olmadığı durumlar olmaktadır. Nitekim bir fetvada vakıf akçeyi, muamele-i şer’iyye ile alan borçlu ve kefilin ortadan kaybolduğu yani mütevellinin dolandırıldığı görülmektedir:

Mütevellî vakıf akçey-i Zeyd’e muamele-i şer’iyye ile verip kefil olsa, sonra Zeyd dAhi vekili nâbedîd (kayıp) olsalar, akçe mütevellîye tazmin ettirilir mi? *el-Cevap*: Ettiremez.156

İbn Kemal, mütevellî kefil aldığı için taksiri olmadığından dolayı tazminle sorumlu olmayacağını belirtir: Bazen muameleyle para alan kimselerin, borçlarının bir kısmını inkâr ettikleri görülür.¹⁵⁷ Özellikle vakfedilen paraların işletilmesi esnasında, bazı kimselerin kendilerine birtakım menfaatler temin etmek amacıyla mütevellîyi tehdit ettiği anlaşılmaktadır. İbn Kemal’e göre, mütevellinin bunlardan korkarak

¹⁵³ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 162a-b.

¹⁵⁴ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 172b.

¹⁵⁵ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 66a, 172b.

¹⁵⁶ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967, vr. 161a.

¹⁵⁷ *Mecmûatü’l-Fetâvâ, Şehid Ali Paşa*, 2867, vr. 6a.

zikrolunan vakıf parayı bir yıl boyunca murabahaya vermemesi hâlinde, bundan elde edilecek ribhi mütevelliden isteyemezler:

Bir kimesne akçe vakf edip bu akçeye berat ile bir kimse müteveli olsa bazı eşhas müteveliye hükm irad eyleseler mezkûr akçeyi senden alırız diseler müteveli dAhi bunlardan havf idüp zikrolan vakıf akçe-i bir yıl Murahabaya vermese mani olsalar ol ribhi vazifehûrlar mütevelliden şer'an alabilir mi? *el-Cevap*: Alamazlar.158

İbn Kemal, mütevellinin bilgisi dâhilinde olmayan harcamaları onaylamaz, tazmin edilmesi gerektiğini ifade eder:

Zeyd müteveli olup vakıf olan akçeyi murabahaya verse müteveli gaib iken bazı eşhas, "biz ribhi masarîfına sarf eyledik" deseler müteveli dAhi akçeyi verdiği kimselerden talep eylese müteveli ol kimselerden ribhi alabilir mi? *el-Cevap*: Alabilir.159

Osmanlı Devleti'nde, hayati zarûretler karşısında ticaret ve sanayi sahasında veya hayır işleriyle sosyal yardımlaşma kurumlarını desteklemek maksadıyla, resmen müsamaha yolunu bulmuş olan makul ve mutedil bir murabaha yanında tefecilik de vardır.160 Ancak Osmanlılar'da faizle para vermeye, özellikle kanunî sınırın üstünde faiz şartı içeren borç mukavelesine ve aşırı kârla satış yapmaya murâbaha, faizle para verenlere murâbahacı denilmiştir. 1596'dan sonra bir kısmı murâbahacılık kurbanı olan binlerce insan Celâlî saldırılarından kurtulabilmek için civardaki emniyetli şehir ve kasabalara, İstanbul'a hatta Rumeli'ye kaçmıştır. 1609'da I. Ahmed, reâyâyı tefecilerden ve ehl-i örfün baskı ve haksız salgınlarından korumayı amaçlayan bir adâletnâme çıkarmıştır. Ayrıca Osmanlı idaresince 22 Mart 1303 (3 Nisan 1887) tarihinde çıkarılan ve faiz hadlerini % 9 ile sınırlandıran tüzük de Murâbaha Nizamnâmesi adını taşımıştır.161

2. Ahilerin Kullandıkları Finansal Sözleşmelerin Günümüzdeki Faizsiz Sözleşmelerle İlişkisi

Müslüman toplumların faiz yasağı ile finansman ihtiyacı arasındaki meşru finansman temin etme sıkıntısı günümüzde de halen devam etmektedir. Önceki asırlardan farklı olarak Müslüman devlet ve toplumlar iktisadî olarak doğrudan veya dolaylı olarak maalesef başka kapitalist değerlerin hâkimiyeti altındadır. Osmanlı Devleti'nin tarih

¹⁵⁸ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal, Nuruosmaniye*, 1967, vr. 162a.

¹⁵⁹ İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal, Nuruosmaniye*, 1967, vr. 162b.

¹⁶⁰ Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihleri*, 37.

¹⁶¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Murâbaha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006)*, 31: 148-152.

sahnesinden çekilmesiyle birlikte İslam da meşruiyet kaynağı olarak devlet sisteminden çıkmıştır.

XX. asrın ortalarına gelindiğinde özellikle petrol zenginliğine sahip Körfez ülkeleri biriken petro-dolarlarını sermaye yaparak çeşitli finansal ürünler ile çağdaş faizsiz finans sektörünü geliştirmeye çalışmışlardır. Başta Amerika ve İngiltere olmak üzere bu sermayeyi ülkelere çekmek isteyen güçler finans sistemlerinde buna da yer vermekte hatta teşvik etmişlerdir. Nihayetinde katılım bankaları kurulmuş ve bunlar yarım asra yakın bir tecrübeye sahip olmuşlardır. Bu kuruluşlar, piyasaya ilk çıktıklarında daha çok ihtiyaca göre biçimlendirilen selem, istisnâ, mudârebe, azalan müşâreke ve leasing gibi yöntemleri ön plana çıkarmışlar fakat küçük çaplı işler için bu akitlerin anlamını kaybetmesi sebebiyle çağdaş murabahaya yönelmişlerdir.¹⁶²

Klasik dönemdeki muâmele-i şer'iyye uygulamalar gayr-ı meşrû bir yöntem olduğu ileri sürülmektedir. Fakat alternatif finansal sözleşmeler bulma konusunda çok da mesafe kat edildiği söylemez. Literatürdeki bazı sözleşmeler yeni özellikler ilave edilip değişime uğratılarak yararlanılmaya çalışılmaktadır. Nitekim klasik dönemde güvene dayalı bir alım-satım türü olan murâbaha akdi, günümüzde çağdaş/mürekkap murâbaha etkin bir finansman modeline dönüşerek faizsiz finans tezini savunan sistemin merkezine yerleşmiştir. Mürekkep murâbaha ise müşterinin daha önce belirlediği bir malı bankaya müracaat ederek, bankanın satın almasını ve belirli bir kâr ilave ederek kendisine satması talebi üzerine gerçekleşen akiddir.¹⁶³ Bu akid esas itibariyle müşteri, banka ve satıcıdan oluşan üç taraflı ve üç aşamalı işlemler bütününden meydana gelmektedir. Bu akdin; selem, istisnâ ve îne satışına benzediği iddia edilmiştir.¹⁶⁴ Ayrıca sukuk ve leasing gibi finansal akitler geliştirilmiş ve bunların meşrûiyeti etrafında çeşitli tartışmalar yapılmıştır.

Sonuç

¹⁶² İsmail Cebeci, "Modern İslâm İktisadı Çalışmalarında Metodolojik Yaklaşımlar: Murâbaha Örneği", *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu (1-2 Mayıs)*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2009, s. 22-27.

¹⁶³ Bayındır, "Faizsiz Bankacılık İşlemlerinin İslâm Fıkıhındaki Yeri", s. 51; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 399.

¹⁶⁴ Abdullah b. Muhammed b. Abdullah İmrânî, *el-Ukudü'l-maliyyeti'l mürekkebe: dirasetün fikhiyyetün ta'siliyyetün ve tatbikiyyetün* (Riyâd: Dâr-u Künûzü İşbiliyâ, 1431/2010), 261-262. Ahmet İnanır, *İslâm Hukukunda Bileşik-Mürekkap Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları* (Ankara: Gece Kitaplığı Yay., 2015), 230-238.

Ahiler, her ne kadar XV. asırdan itibaren siyasi etkinliklerini nispeten azalsa da Osmanlı iktisadî hayatının en etkin esnaf birliği mahiyetini uzun süre korumuştur. Onlar sahip oldukları dini ve ahlakî değerlerin bir sonucu olarak kazançlarının şer'an helal olmasına dikkat etmişlerdir. Helal kazanç ise meşru sözleşmelerle gerçekleşeceğinden Ahilerin yaptıkları sözleşmelerin kendi değerleriyle çelişmemesi özellikle faiz içermemesine dikkat etmişlerdir.

Ahilerin çeşitli sebeplerle karşı karşıya kaldıkları finans sorununu aşmak amacıyla karz-ı hasen, selem, istisnâ', bey' bi'l-vefâ, bey' bi'l-istiğlâl ve bey'u'l-ine yöntemlerini kullandıkları tespit edilmiştir.

Ahilerin kısa vadeli iş ve işlemlerinde karz-ı hasenden yararlandıkları, hatta satım akdinde karz akdini şart koştukları, ancak bunun hukuken meşru olmadığı, iyilik akdinin satım akdiyle birleşmesi caiz olmadığından maksatlarına ulaşamadıkları görülmektedir. Diğer taraftan Ahilerin karzdaki vade sorunu sebebiyle işletmelerinin ihtiyaç duyduğu uzun süreli finansmanı temin edemedikleri anlaşılmaktadır.

Ahilerin, muhtemelen üretim sermayesi yetersizliğinden selem akdiyle pastırma, şıra, fındık, şap, peynir, portakal ve ekşimsi üzüm pekmezi ürettikleri tespit edilmektedir. Öte yandan istisnâ', akdiyle kayık vb. yapıldığı, ancak istenilen özellikleri taşımadığı gerekçesiyle teslim almadıkları görülmektedir. Ayrıca Ahiler, bey' bi'l-vefâ sözleşmesini kullanarak finansman sağlamaya veya borç süresini uzatmaya çalışmaktadırlar. Onların özellikle para vakıflarından finansman temin ederken gayrimenkullerini rehin olarak verdikleri görülmektedir. Be'y bi'l-istiğlâl yoluyla da kendi mülklerinde kiracı konumuna geçerek finansman ihtiyaçlarını halletmeye uğraşmaktadırlar. Ne var ki merhunun yanması, başkasına hibe edilmesi ve mutlak satımla karıştırılması gibi bazı durumlar çeşitli hukuki sorunların yaşanmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde Ahilerin en çok yararlandıkları akdin bey'u'l-ine olduğu para vakıfları üzerinden bu sözleşme sayesinde istedikleri finansmana ulaşabildikleri anlaşılmaktadır. XVI. asırda bey'u'l-ine etrafındaki şeyhülislamın azline kadar varan meşruiyet tartışmalarının yerini, sonraki asırlarda uygulamanın ortaya çıkardığı sorunlara bıraktığı söylenebilir. İktisadi şartlara göre oranlar değişiklik göstermekle birlikte Ahilerin yıllık yüzde on ile on yirmi arasında ribh-i şer'î ödedikleri görülmektedir. Diğer taraftan bu işlemin murabahacılığa doğru dönüşmeye başladığı ve bunu önlemek adına çeşitli tedbirler alınmaya çalışıldığı farklı zamanlarda çıkarılan genelgelerden anlaşılmaktadır.

Günümüzdeki hâkim kapitalist sistem faiz üzerine kurulmuş olup faiz ve kredi, ekonomik hayatın ayrılmaz bir parçası olarak kendini kabul ettirmiştir. Bu yüzden neredeyse faizsiz bir ekonomi olamayacağı

düşüncesi bir nevi tabu haline gelmiştir. Klasik dönemde önemli boyutta ahlaki ilkeler göz ardı edilerek şekli esas almak suretiyle finans sağlam yöntemi günümüzde de çok fazla değiştiği söylenemez. Müslüman devlet ve toplumların meşrû finans temin etme sorunu devam etmektedir. Sahip olunan değerleri ve yaşadığımız hayatı dikkate alan finansal sözleşmelerin geliştirilmesi hayati öneme haizdir.

İşte Osmanlı Devleti özelinde Ahilerin pazara hâkim olduğu dönemlerde faizsiz bir iktisadi sistemin varlığı ve uzun yıllar yaşadığı tecrübeyle sabittir. Bu sistemde yararlanılan sözleşmeler, ortaya çıkan sorunlar ve çözümler bunun açık kanıtıdır.

Kaynakça

- Akdağ, Mustafa. *TürkiyeHata! Yer işareti tanımlanmamış.*'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi (1453-1559). İstanbul: Cem Yay., 1995.
- Akgündüz, Ahmet. *OsmanlıHata! Yer işareti tanımlanmamış. Kanunnâmeleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yay., 1990.
- Ali Haydar Efendi, Hoca Eminzade, *Dürerül-Hükkâm Şerhu Mecellet-i Ahkam*. İstanbul: Hukuk Matbaası, 1330.
- Apaydın, H. Yunus. “İne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 283-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, H. Yunus. “Karz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24: 520-525. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Arıcı, Kadir. “Bir Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Anadolu Ahiliği (Ahiyan-ı Rum)”, *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. 38-48. Ankara, KBY., 1999.
- Aybakan, Bilal. “Muâmele”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aybakan, Bilal. “Selem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bâli Efendi. *Padişah’a Mektup*. Slm. Ktp., Esad Ef., 188;
- Barkan, Ömer Lütü - Ayverdi, Ekrem Hakkı. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihleri*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.
- Bayındır, Abdülaziz. “Bey’ bi’l-Vefâ”, *İslam Ansiklopedisi*. 6: 20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bayındır, Abdülaziz. *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yay, 2007.
- Bayındır, Servet. *İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yay, 2005.

- Berkes, Niyazi. *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yay., 1969.
- Bilgin, Vejdi. “Câhiliye**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**’den İslâm’a Geçiş: Tebliğ ve Sosyal Akışkanlık”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14: 1 (2005): 123-142.
- Bilgin, Vejdi. *Fakih ve Toplum*. İstanbul: İz Yay., 2003.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Hukuk-u İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yay., t.y..
- Buhûtî, Mansur b. Yunus. *Keşşâfu’l-kına’ an metni’l-Ikna’*. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye,, t.y..
- Cürçânî, Şerif. *Ta’rifât*. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1403/1983.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, 2. Baskı. Ankara: TTK Yay., 1997.
- Çivizâde, Muhyiddin Mehmed. *Risale fî Vakfî’ d-Derâhim ve’ d-Denânir*. Slm. Ktp., Şehid Ali Paşa, 2766.
- Çizakça, Murat. *Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, 1993.
- Demirci, Mehmet. “Ahilikte Tasavvufi Boyut: Fütüvvet”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1992) 83-90.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Ticaret İlmihali*. İstanbul: Erkam Yay., 2016.
- Dönmez, İbrahim Kâfî. “Murâbaha”. *İslam Ansiklopedisi*. 31: 148-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi’nin Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Şûle Yay., 1998.
- Ebussuûd, *Mecmûat’ül-Fetâvâ*, Slm., Ktp., Esad Ef., 3463.
- Ebussuûd Efendi, *Fetâvâ*, İsmihan Sultan, 223.
- Ebussuûd, *Mecmûatü’l-Fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 187.
- Erarı, Ferhat. “Ahilik ve Ahilik Kültürünün İktisadî Hayatımızdaki Anlam ve Önemi”. *II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1999.
- Erturhan, Sabri. “Muvaaza ve İstiğlal”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 5 (2005): 267-296.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlana’dan Sonra Mevlevilik*. İstanbul: y.y., 1953.
- Gözübenli, Beşir. “İslam Borçlar Hukukuna Göre Vadeli Satışlar ve Selem Vadeli Satışlarda Wade Farkı Problemi”. *Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (1997): 5-23.

- Güllülü, Sabahattin. *Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri*. İstanbul: Ötüken Yay, 1977.
- Günay, Ünver. “Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”. *Kayseri Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998): 69-77.
- Hammâd, Nezih. *Akdü'l-karz fi ş-şerîati'l-İslâmiyye*. Beyrut: y.y., 1991.
- Hammâd, Nezih. *el-Ukûdü'l-mürekkebe fi'l-fikhi'l-İslâmiyyi*. Dimeşk: Dâru'l-kalem,,1325/2004.
- Hattâb, Abdurrahman Muhammed b. Muhammed. *Mevâhibu'l-celil li-şerhi Muhtasar-ı Halil*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Hâşiyet-ü Reddi'l-Muhtâr alâ Dürri'l-Muhtâr*, 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1421/2000.
- İbn Kemal, *Fetâvâ*, Âşir Ef., 270.
- İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Dârü'l-Mesnevi, 118.
- İbn Kemal, *Fetâvâ-yı İbn Kemal*, Nuruosmaniye, 1967.
- İbn Kemal, *Mühimmâtü'l-Müftî*, Slm. Ktp. Çorlulu Ali Paşa, 280.
- İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*; thk. Emin Muhammed Abdülvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydi. 2. Baskı. Beyrut: Dârü'l-ihyai't-Türasi'l-Arabi, 1997/1417.
- İbn Rüşd, Ahmed el Hafid. *Bidayetül Müçtehid ve Nihayetü'l Muktesid*. Mısır: Matbaaatü'l İstikame, t.y..
- İmrânî, Abdullah b. Muhammed b. Abdullah. *el-Ukudü'l-maliyyeti'l mürekkebe: dirasetün fıkhıyyetün ta'siliyyetün ve tatbikiyyetün*. Riyâd: Dâr-u Künûzü İşbilyâ, 1431/2010.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: 2003.
- İnanır, Ahmet. İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslam Hukuku. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- İnanır, Ahmet. “XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Fetvanın Yeri ve Günümüz Osmanlı Araştırmaları Bakımından Kaynak Değeri”, *Osmanlı'da Fıkıh ve Hukuk*, Ed. Süleyman Kaya, Haşim Şahin vd. (Sakarya: Mahya Yayıncılık, 2017), 133-149.
- İnanır, Ahmet. İslâm Hukukunda Bileşik-Mürekkep Mâlî Sözleşmeler ve Çağdaş Finansman Yöntemlerindeki Uygulamaları. Ankara: Gece Kitaplığı Yay., 2015.
- İpşirli, Mehmet. “Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 348-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: Nesil Yay., 1991.

- Kâtîp Çelebi, *Mîzanü'l-Hakk fî İhtiyari'l-Ahakk* (En Doğruyu Seçmek İçin Hak Terazisi), Haz. O. Şaik Gökyay. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1980.
- Kazıcı, Ziya. "Ahilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 540-542. Ankara: TDV Yayınları, 1988. Ocak, Ahmet Yaşar. "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 261-263. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Koca, Ferhat. "İstisnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 390-392. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Komisyon. *Fetâvâ-yı Hindiyîye*. 3. Baskı. Diyarbakır: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983.
- Komisyon. *Mecmûatü'l Fetâvâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 1072.
- Köksal, M. Fatih. *Ahi Evran ve Ahilik*. 2. Baskı. Kırşehir: Kırşehir Valiliği Kültür Hizmeti Yay., 2008.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mahmud. *el-İhtiyar li Ta'lîlî'l Muhtar*, Bulak: y.y., 1975.
- Özcan, Tahsin. "İbn Kemal'in Para Vakıfları Dair Risâlesi". *İslâm Araştırma Dergisi* 4 (2000): 31-41.
- Özcan, Tahsin. "Sofyalı Bâlî Efendi'nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları". *İslâm Araştırma Dergisi* 3 (İstanbul: 1999): 125-155.
- Özsoy, İsmail. "Faiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 113-119. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Rusman, Arif Salih. *el-Hiyel ve'l-Mehâricü'l-fikhiyye fî'l-muâmelâti'l-masrafîyyeti'l-muâsıra: Dirâsetün tahlîliyyetün tatbîkiyyetün li-tecrübeti "Bank İslâm Malezya"*. Malezya: Külliyyeti meârifî'l-vahy ve'l-ulûmi'l-insâniyyeti'l-câmiati'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye, 2008.
- Sancaklı, Saffet. "Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Bahar 1 (2010): 1-28.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alaaddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Şemseddin. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-marife, 1414/1993.
- Şa'ban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları* (Usûlü'l-fikh), Çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV. Yay., 1990.
- Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, Haz. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yay., 2009.

- Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, *Behcetü'l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya, Betül Algın, Zeynep Trabzonlu, Asuman Erkan. İstanbul: Klasik Yay., 2011.
- Yalçın, İsmail. Malezya'da İslam Hukuku Uygulamaları: Yeni Gelişmeler ve Problemler (1981-2003). Doktora Tezi, İstanbul 2004.
- Yeniçeri, Celâl. *İslâm İktisadının Esasları*. İstanbul: Şamil Yay., 1980.
- Yıldırım, Seyfi. *Bazı Ahi Şecere-nâmelerinin Muhtevaları ve Tarihi Değerleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994.
- Yörük, Doğan. "XV. Yüzyılda Karaman Topraklarında Ahiler ve Ahi Vakıfları". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2008): 665-684.

***AHİLİK'TE GELİR DAĞILIMINI DENGELEYİCİ
SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ***

***SOCIAL SECURITY SYSTEM BALANCING INCOME
DISTRIBUTION IN AHI***

***Prof. Dr. Ali Acar
S.Ü. İİBF
alacar@selcuk.edu.tr***

Özet

Ahi teşekkülleri; mensupların iş hayatı dışındaki sıkıntılarıyla da ilgilenmiş, sıkıntılarının aşılmasına elbirliği ile çalıştığı aktarılır. Her bir ticari kesimin kendine özgü bir yardım sandığı olurdu. İhtiyacı olan esnafa, hastalara, bir felakete uğrayanlara, ölenlerin yakınlarına yardımda bulunulur, isteyenlere borç para da verilirdi. Esnafın elinde önemli miktarda demirbaş eşya ve genel eğlenceler için yemek ve sair hususlarda kullanılmak üzere çeşitli ölçülerde ortak kullanıma açık malzemeler bulunurdu.

İslami usullerde mal yığmayı ve sermayeyi biriktirmeyi hoş karşılamayan, hak etmediği mal veya hizmeti almayı uygun bulmayan, ihtiyacından fazlasını toplumla gönüllü olarak paylaşmayı ilke haline getiren, zorda kalanlara yardım eden ahilik hareketi, günümüzde çok büyük bir sorun olan gelir dağılımı dengesizliğinin ortadan kalkmasında da önemli bir rol oynayabilme özelliklerine sahip bulunmaktadır. Modern anlamda faizsiz olarak yardım etme vasfının böylece daha kolay iktisadi hayatta daha çok kazanmak anlayışı yerine ahilik anlayışının iktisadi insan yerine itidalli – dengeli-insan anlayışının oluşumunda etkili olacağı görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Gelir dağılımı, iktisadi insan

Giriş

Her sosyal müessese, içinden çıktığı toplumun belli ihtiyaçlarını karşılamak için teşekkül ettiğine göre Selçuklu Anadolu'sunda ortaya çıkan Ahilik de bu şartlar içerisinde organizasyonunu k Anadolu toplumunun huzur ve güveni için özündeki özellikleri hayata geçirerek önemli hizmetler görmüşlerdir. Selçuklu Anadolu'sunda Ahiler zengin ve nüfuzlu kimseler olup, buldukları şehirde büyük ölçüde söz sahibiydiler. Bu Ahiler sadece belli meslek ve sanat dallarının üyeleri değillerdir. Anadolu şehir halkının çeşitli kesimlerinden gelmektedirler. Ahiliğin Osmanlı dönemlerinde toplumun değişen ihtiyaçlarına bağlı olarak değiştiğini görüyoruz. Ahilik önemli siyasi, askeri, sosyal ve dini-tasavvufi hizmetler verdikten sonra, yalnızca esnaf ve sanatkâr gruplarını içine alan bir teşkilat haline gelmiştir.

Anadolu Ahilerinden bahseden en önemli kaynak ise İbn Batuta seyahatnamesidir. Osmanlı Beyliği topraklarında da gezen Tancalı seyyah, Orhan Bey'in nüfuzlu bir lider olduğundan ve Bursa'nın zenginliğinden sitayişle söz eder. 1330 yılında Anadolu'nun birçok şehir, kasaba ve köylerini gezdiğinde, gittiği her yerde Ahi zaviyelerinde misafir edilmişti. (İbn Batuta 1341:312),

Osmanlı Devleti'nde toplum yapısı, biri askeriler (yönetenler) ve diğeri reaya (yönetilenler) olmak üzere iki ana grup altında ele alınmaktadır. Osmanlı toplum yapısı içinde reaya, askeri zümre dışında kalan, üretici olan, ticaretle uğraşan, vergi veren, yerleşik veya yarı

yerleşik halk zümresini ifade etmektedir. Osmanlı Devleti kuruluş aşamasını tamamladıktan sonra üstlendikleri göreve ihtiyaç hissedilmeyen ahilik, sadece hayırsever esnaf kuruluşları haline dönüşerek toplumsal bir görev üstlenmişlerdir. Bu teşkilatın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet anlayışının büyük etkisi vardır. Fütüvvet kelimesi, eli açıklık, yiğitlik, yardımseverlik ve olgun kişilik anlamlarına gelir. (Tabakoğlu,1999: 23)

Osmanlı toplumunda reaya (halk) kapsamında öncelikle şehirde yaşayan kesim (şehirliler) yer almıştır. Bunlar, ziraatla meşgul olmamış; genellikle ticaret, endüstri ve benzeri işleri yapmış; geçimini ve kazancını bu gibi işlerden sağlamıştır. Genelde esnaf olarak adlandırılan bu gibi kimseler, devlet ekonomisine, pazarlarda sattıkları mallar dolayısıyla verdikleri vergilerle katkıda bulunmuşlar, buna bağlı olarak da meydana getirdikleri teşkilatlar sayesinde idarede söz sahibi olmuşlardır. Yakın-doğu toplumlarında sanat erbabı, politikada, sanıldığından çok daha fazla rol oynamıştır. Bu nedenle şehir tüccar ve sanatkarlarını himaye etmeyen hükümdarlar, sonunda iktidarlarını kaybetmek zorunda kalmışlardır (İnalçık, 1963:160-161).

Reaya kapsamında yer alan ve şehir halkı dışındaki diğer bir üretici kesim de köylüler yani çiftçilerdir (Halaçoğlu,1993:381. Bunlar, devletin ekonomik yapısı ziraata dayandığı için, bu işle meşgul olmuşlar ve devlet açısından oldukça önem taşımışlardır.

Ahiler ise uçlarda ve köylerde de yaygın olup, bilakis devletin olmadığı zamanlarda ortaya çıkar ve bağımsız hareket ederdi. Köprülü, Ahiliği Bizans korporasyonlarına (esnaf birliği) bağlı değil de Fütüvvet Teşkilatı'na bağlı esnaf örgütlerine dayandırmıştır. Göçlerle Anadolu'ya gelen Türk kitlelerini yerleştirmek, ihtiyaç duyanlara her alanda yardım etmek, istila devirlerinde devlete yardımcı olmak üzere silahlı kuvvetlerle düşmana karşı mücadele etmek, Türklük şuurunu sanatta, edebiyatta, gelenek ve göreneklerde yaşatmak ve Türk töresini Anadolu'da hakim kılmak. İbn Batuta ve Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler dahi bize bu örgütün Türk kültürüne ve sosyal hayatına çok şeyler kazandırdığına dair bir fikir vermeye kâfidir. Şehirlerden köylere ve uc beldelere kadar yayılan bu örgüt kurduğu zaviye ağlarıyla bu yaban ellere gelen Türklerin yerleşik hayatın değerlerine adaptasyonuna hizmet etmiştir. (Köprülü,117)

1. Toplumda Sosyal Güvenliğin Sağlanmasının Önemi

Sosyal güvenlik kavramı, toplumu ilgilendiren (içtimaî) güvenlik anlamında kullanılır Sosyal güvenlik tehlikesi ya da riski denilen olaylar insan iradesi dışında her insanın ya da canlının başa gelen ve başa gelince onu çalışma gücünden ve dolayısıyla kazançtan mahrum eden ya da ne zaman gerçekleşeceği bilinmemekle beraber, ileride gerçekleşmesi

muhtemel veya sosyal-ekonomik ya da konjüktürel şartlara maruz kalan kişinin mal varlığında eksilmeye neden olan olaylardır. Bu açıdan sosyal güvenlik, toplumu oluşturan fertlerin kendi iradeleri dışında uğrayacakları tehlikelerin zararlarından kurtarılma garantisine anlamına gelmekte ve kişileri, gelirleri ne olursa olsun belli sayıdaki risklere karşı güvende tutan bir kurum veya kurumlar bütünü olarak kabul edilmektedir. Bunu kısaca, kişilerin ekonomik güvencelerini sağlayan önlemlerin bütünü şeklinde anlamak da mümkündür. (Turan Yazgan,1977:8 ayr. Tunçomağ,1988:42)

Ahi teşekkülleri; modern anlamda sosyal güvenliğin oluşmadığı dönemlerde önemli işlevleri görmüşlerdir. Ahi teşkilatına üye olan kişilerin iş hayatı dışındaki sıkıntılarıyla da ilgilenmiş, sıkıntıların aşılmasına elbirliği ile çalıştıkları görülmektedir. Bu birliklerin faaliyet gösterdikleri alanlarda kendine özgü bir yardım sandığı olurdu. Buna "Esnaf Vakfı", "Esnaf Sandığı" veya "Esnaf Kesesi" denirdi. Kethüda, yiğitbaşı ile ihtiyarların gözetim ve sorumluluğu altında bulunan bu sandığı sermayesi, esnafın bağışları ile çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yükselenler için verilen paralardan ve haftada ya da ayda bir esnaftan mali gücüne göre toplanan paylardan oluşurdu Buradan ihtiyacı olan esnafa, hastalara, bir felakete uğrayanlara, ölenlerin yakınlarına yardımda bulunulur, isteyenlere borç para da verilir. Esnafın elinde önemli miktarda demirbaş eşya ve genel eğlenceler için yemek ve sair hususlarda kullanılmak üzere çeşitli kaplar bulunurdu. Bunlar halktan isteyenlere kira ile verilmekte, saray düğünleri için de kullanılmaktaydı (Uçma, 2007:169; Solak, 2009:9). Atıl sermayeyi biriktirmeyi yığmayı hoş karşılamayan, hak etmediği mal veya hizmeti almayı uygun bulmayan, ihtiyacından fazlasını toplumla gönüllü olarak paylaşmayı ilke haline getiren ahilik hareketi, günümüzde çok büyük bir sorun olan gelir dağılımı dengesizliğinin ortadan kalkmasında da önemli bir rol oynamışlardır. Bu uygulamaya, dünyanın her yerinde toplum katmanlarında sosyal barışın sağlanması için büyük ihtiyaç vardır (Uçma, 2007:170;Solak, 2009: 9). Yukarıda geçtiği gibi meslekî teşekküllerin kendi sorunlarına çözüm üretme anlamında yardımlaşmanın tipik bir örneği olarak ahilik kurumu; doğum-ölüm, evlenme, hastalık, işsizlik gibi sosyal ve ekonomik risklere karşı üyelerine ve bunların ailelerine aynı ve nakdî yardımlarda bulunmayı ilke edinmiştir. Oluşturduğu bu organizasyonlar aracılığı ile yardımlaşma ve dayanışmayı fert ve toplum düzeyinde yaymayı başarmıştır (Uçma, 2007:170).

Ahilerin Anadolu'daki sosyal, iktisadi, askeri ve siyasi faaliyetleri, ilk Osmanlı beylerinin ihtiyaç duydukları bürokratik ve askeri unsurların Ahi zaviyelerinden sağlanabileceğini göstermiştir. Bu itibarla Ahiler Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde ülke yönetimi ve politikası ile iç içe bulunmuş, toplum içinde hemen her bakımından etkili

ve yönlendirici olmuşlardır. Aşıkpaşazade de Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında faal rol oynayan dört kuruluştan bahsederken Ahilerden Ahiyan-ı Rum diye söz etmiştir. Osmanlı Beyliği özellikle Ahilerin desteğini sağladığı için kısa sürede gelişmiştir. Osman Gazi'ye ilk defa padişahlık ve devlet kuruculuk müjdeleyen ve onu bu yola yönelten zaviye sahibi bir Ahi lideri olan Şeyh Edebalı olmuştur. (Döğüş, 2015: 65)

15.yüzyıldan sonra Anadolu'da kuvvetli bir siyasi merkezîyet kurduktan sonra Ahilerin siyasi ve askeri etkileri azalmıştır. Bundan böyle Ahiler varlıklarını 18. yüzyıla kadar Esnaf ve Sanatkârlar Teşkilatı haline dönüşerek devam ettirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin siyaseten genişlemesi ve müslim-gayrimüslim farkı gözetmeden sanat ve ticaret hayatını yeniden düzenlemesi sonucu yeni bir organizasyona girerek gedik halini almışlar ve kentlerdeki loncalar olarak şehrin ekonomik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nde, milletimizin ayırıcı bir vasfı olan muhtaç olana yardım ve zayıf olanı koruma özellikleri, emeğiyle hayatını kazanan ve bu emeğine pazar bulamadığı zaman sefaletle karşı karşıya kalan emekçi, işçi ve sanatkarlar açısından da geçerli olmuş; bunlar değişik yollarla korunmuş ve kendilerine yardım eli uzatılmıştır. İlk zamanlar dini duyguların etkisi altında yapılan bu yardımlar, sonradan tamamen ekonomik ve hukuki bir nitelik kazanmıştır. söylenebilir. İçeriden yapılan ve mesleki dayanışma düşüncesine dayanan yardımlar esnaf teşkilatları yolu ile gerçekleştirilmiş; dışarıdan yapılan yardımlarda ise vakıf kurumlarının etkisi görülmüştür (Saymen, 1953:106)

Osmanlı devleti, kuruluşundan itibaren bağlı bulunduğu İslâm dininin gereklerine göre bir hukuk sistemini ve toplum yaşantısını esas almayı; sosyal güvenlik anlayışında da İslam dininin etkisi fazlasıyla hissedilmiştir. Genel olarak Müslüman topluluklarda devletin, memleketteki fakirleri gözetmek, muhtaçları korumak ve işi olmayanlara da yardım elini uzatmak gibi görevleri vardır. Devletin, bu gibi pek çok görevi olmasına rağmen, bu görevlerini yerine getirmede vakıflar gibi sivil toplum kuruluşları devlete yardımcı olmuşlar, onun görevlerini hafifletmişlerdir. (Şeker, 1991:38)

Dolayısıyla Bu nedenle, Türk esnaf ve sanatkarlarının kendi içlerinde birleşerek hareket etmeleri ile birlikte ahilik kavramı ortaya çıkmıştır (Çağatay, 1989: 5). Sosyal fayda sağlamayı amaçlayan Ahilik sıklıkla esnaflar tarafından kurulan ve toplumun ekonomik hayatını doğrudan etkileyen sivil bir organizasyon olarak(STK) karşımıza çıkmaktadır.

2.Sosyal Güvenliğin Sosyal Yardımlar ile Sağlanması

Osmanlı Devleti'ndeki sosyal güvenlik anlayışı sistem, teknik ve kurumsal açıdan bir bütün halinde ele alınarak, özellikle “ahi birlikleri”nin, “loncalar”ın ve “vakıflar”ın (halkın) sosyal güvenliğini sağlanmasında etkili olduğu görülmektedir. Bu kurumlar üyelerine ve üyelerinin mensuplarına bir takım risklere karşı belirli ölçüde bir güvenlik sağlamaya çalışmışlardır. Ahilik teşkilatının başlıca amacı, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Yoksula, yabancıya, garip ve misafire sofraya kurup onu beslemek ahiliğin temel kurallarındandır

Osmanlı Devleti'nde sosyal güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol üstlenen sosyal yardımlar, din kurallarına göre yapılan sosyal yardımlar ile vakıfların yaptığı sosyal yardımlar olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir.

Dini Kurallara Göre Yapılan Sosyal Yardımlar

1:Zorunlu sosyal yardımlar, Zekat,Fitre

2. İhtiyari sosyal yardımlar:Sosyal yardımların yanında son yıllarda bir de sosyal hizmetler ya da sosyal refah hizmetleri adı verilen yeni bir terim daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bundan, toplumun mensupları olan bireylerin, o ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır bir biçimde varlıklarını sürdürebilecekleri bir ortam oluşturmaya, sosyal ve ekonomik sorunlarının halline yardımcı olmaya yönelik tüm hizmetler anlaşılır.

Osmanlı Devleti'nde, Batıda olduğu gibi, sosyal güvenlik düşüncesi, karşılıklı yardımlaşma anlayışı ile başlamış ve gelişmiş; emeği ile geçinenlerin sosyal güvenliği esas itibarıyla üç esasa dayandırılmıştır. Bu anlayışın temelinde ihtiyacı olan kişi en yakınının ise ona ver anlayışından kaynaklanmaktadır. Bunlar, aile içi yardımlaşma, meslek teşekkülleri çerçevesinde yardımlaşma ve sosyal yardımlar olarak özetlenebilir.

Din kurallarına göre yapılan bir diğer sosyal yardım ise fitredir. Fitre, bir baş vergisidir ve büyük-küçük, kadın-erkek, hür-köle ayırmaksızın, herkes için ödenir. Bu yönüyle fitre, sosyal sigorta uygulamasından ayrılmaktadır. Fitre, nisbi olarak değil, mutlak miktarlarla belirlenen bir ödemedir. Zekattan bu farkı, fitreyi mutlak – kademeli- bir sosyal sigorta primine yaklaştırmaktadır. Fitreyi herkesin gücü ölçüsünde ödemesi sağlanmakta, buna karşılık tehlikeye uğrayanlara belirli bir asgari hayat standardı çizgisine ulaşıncaya kadar veya bu çizgiye ulaşması için transfer yapılmaktadır. Bu şekilde sosyal dayanışma için en geçerli ve güçlü bir yol olmaktadır.(Yazgan, 1980:157) Bunların dışında Osmanlı Devleti'nde insanlara hayır ve iyilik yapmak amacıyla kurulan vakıflar gibi birtakım sosyal yardım kurumları da bulunmaktadır.(Köprülü, 1942: 1-35)

3. Toplumda Sosyal Dayanışmanın Güçlendirilmesi

Ahilik kültürünün dayandığı islam inancının ‘insan topluluklarının siyasi, sosyal ve ekonomik olarak bir bütün’ olduğu anlamını taşıdığını savunmakta ve insanlar arasındaki eşitsizliğin böyle ahilik kültür anlayışına aykırı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla toplum bireylerden oluşsa da bir bütündür ve ‘bütün’ olarak anlamlıdır; toplumu oluşturan bireyler hem ekonomik, hem siyasal hem de sosyal olarak eşittirler. Aksi durumda toplumda kum tepelerinin oluşur, ki bu da ahilik kültürüne göre makbul değildir. Zaten İslam dinine göre bir insan başka bir insandan ancak takva yönünden üstün olabilir. Dolayısıyla bir insanın başka bir insandan üstün olabileceğini bir ahi kültürü olarak benimsenilmesi imkansızdır.

Son yıllarda yeni neslin daha çok para kazanma, hemen zengin olma veya sadece ben kazanmalıyım anlayışının temellendiği eğitim sistemi ne yazık ki ferdi, bireyselleşme esaslı yetiştirmektedir. Topluma katkı sağlama, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya katkıda bulunma, sosyal bir varlık olan insanın sosyal faydaya katkı sağlamaya yönelmesi bakımından ciddi bunalımlar yaşanmaktadır. Ben merkezli bir ekonomik ve sosyal hayatı sürdürmeye teşvik edilen fert, bencil ve bireysel bir hayat tarzı ile topluma ve toplumsal ihtiyaçlara gözünü, gönülünü, kapısını ve imkânlarını kapamaktadır (Çağatay, 1997:151). Oysa ahilik anlayışında bu durumun aksine, sosyal birliktelik ve dayanışma anlayışı egemendir. Her esnaf, meslektaşlarını da en az kendisi kadar düşünmek gibi gönüllü bir vicdanî ve ahlakî zorunluluğu yaşardı. Paylaşmayı, yardımlaşmayı, dayanışmayı, cömertliği terk eden bencil kimselerin kurumla ilişkisi kesilirdi. Ahilik kurumuna mensup esnaf ve sanatkarlar sosyal dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma ilkelerini titizlikle uygulayarak, topluma ve meslektaşlarına zarar verecek haksız rekabet, aşırı kazanç ve spekulatif hareketlerden kaçınırlardı (Çağatay, 1997:152).

4. Ahiliğin Temellendiği İlkelerden Birisi de Malların Paylaşılmasıdır.

Ahilik kültürünün dayandığı İslâm dini temelde malın belirli ellerde toplanmasına karşıdır. Bu sebeple de belirli ellerde toplanmasını engelleyecek bir takım tedbirler almıştır. Dolayısıyla Osmanlı ekonomisi tipik bir tarım ekonomisi göstergesi ortaya koymaktaydı. Ancak bu, Osmanlı ekonomisinde örneğin sanayi devriminden önce el sanatları şeklinde sanayi faaliyetlerinin bulunmadığı ve devletin bu alanda geri kalmış olduğu anlamına gelmez. Çünkü el sanatları devrinde Osmanlı devletinde diğer ülkelerde olduğu gibi sermaye bir üretim faktörü olarak önem kazanmamış olduğundan sanayi faaliyetleri toplam ekonomi içinde büyük bir yer almamıştır. (Dilik,1972,s. 20) Bu tedbirlerden biri de para ve mal stokçuluğunun engellenmesidir.

Toplumun birlik ve beraberliği, fertler arası kardeşliğin oluşması, malın âdil bir şekilde toplum fertleri arasında dağılmasıyla sağlanır. Bu sebeple İslâm zekâtın yanısıra infak kurumunu getirmiş ve bunu teşvik etmiştir. Eskiden biriktirmek insanlar tarafından hoş karşılanmaz ve kötü-yanlış görülürdü. Zira biriktirilen mal yada şey, “paylaşılmayan mal yada şey”dir. Bu bakımdan bu kişiler cimri-bencil olarak görülür ve toplum tarafından dışlanırlardı. Biriktirme, kapitalizm ile birlikte başladı. Kapitalizm, biriktirmeyi bir “araç” için değil de “amaç” için yapan sistemin adıdır. Kapitalizm bir dindir ve bu dinin en büyük ibadeti “paramal biriktirmek”tir. Kapitalizm bir “biriktirme dîni”dir. Oysa İslam’a göre birikim ve harcama sâdece “ihtiyaç” içindir. Bazen güzellik (tahsiniyyat) için olsa da genelde zorunlu olan ihtiyaçlar için olur. İslâm’da “ihtiyaçta zarûret fikhî” anlayışı vardır

Kapitalizm bir biriktirme sistemidir. İslâm’da amaçsız biriktirmek yasaktır. Kur’ân biriktirmeyi şu âyetleriyle yasaklar. İnsanları dünyaya tutkuyla bağlayabilecek bazı konular olduğunu haber vermiş ve onları bunlarla imtihan ettiği konusunda uyarmıştır. Yüce Allah’ın bildirdiği dünyaya ait imtihan konularından biri de mal sevgisidir. Şüphesiz mal sahibi olmak; Kuran ahlakına uygun olan, her Müslümanın en meşru haklarından biridir. Ancak Kuran’da Allah tarafından haber verilen tehlike, kişinin gerçekte Allah’a ait olan tüm malı ve mülkü sahiplenerek imkanı olduğu halde yardıma muhtaç diğer insanlara yardım etmemesi, bu zenginliği yığarak hırsla dünya hayatına bağlanmasıdır. Kuran ahlakından uzak yaşayan insanların mala karşı duydukları bu sevgi, sahip olunan malın kullanılmaması, paranın harcanmaması ile sonunda onları dünyaya bağlayan bir hastalık haline dönüşür. Çünkü artık bu para ve mala bir çoğalma isteği ile bağlanmışlardır. Bu istek adeta bir hırs şeklinde öldükleri ana kadar devam eder.

Ahiliğin temellendiği ilkelerde malı paylaşma vardır. Toplumda ihtiyacı olana ya da sıkıntıya düşene yardım etme ön plandadır “Ki o, mal yığıp biriktiren ve onu saydıkça sayandır. Gerçekten malının kendisini ebedi kılacağını sanıyor”. (Hümeze süresi,2-3) “Hayır; aksine, siz yetime ikram etmiyorsunuz. Yoksula yedirmek için birbirinizi teşvik etmiyorsunuz. Mirası, sınır tanımaz (helal, haram aldırılmaz) bir tarzda yiyorsunuz. Malı ‘bir yığma tutkusu ve hırsıyla’ seviyorsunuz.” (Fecr süresi, 17-20)

Mal yığıp biriktirmek, din ahlakını yaşamayan insanların yaşamları boyunca akıllarını en çok meşgul eden, onları en çok kaygılandıran konulardan biridir. Dünyada da ahirette de kişiye bir fayda sağlamasa da malı yığıp biriktirmek ahilik kültürü için güzel ahlak sahibi olmaktan daha öteye gidemez.

5. Paylaşmak Cimriliği Önler

Ancak ahilik kültürüne sahip olan kişiler, olgunluğa erişmiş müminlerin sahip olduğu bir sır olan önemli nokta ise insanın her ibadeti yalnızca kendisi ve ahireti için yaptığı gerçeğidir. Bu değerleri göze alan ahilik anlayışında cimrilik edilmemesi önemli ilkeler arasında yer almaktadır. Gerçekten eğer bir kişi cimrilik etmek için çeşitli bahaneler ileri sürerse bu öne sürdüğü mazeretler kendisinden başka kimseye zarar vermeyecektir. Malını Allah yolunda harcamaya ihtiyacı olan bizzat kendisidir. Bu ibadeti yerine getiren kişi halis niyetle verdiği her sadakanın Allah Katında çok büyük bir karşılığı olduğunu bilmelidir. Kişi çevresine yardım ettiği zaman onun karşılığı da kat be kat artmaktadır. Dolayısıyla cimrilik eden de ancak kendi nefsi aleyhine cimrilik etmiş olur. Bu gerçek bir Kuran ayetinde şöyle bildirilmiştir: **“İşte sizler böylesiniz; Allah yolunda infak etmeye çağırıyorsunuz; buna rağmen bazılarınız cimrilik ediyor. Kim cimrilik ederse, artık o, ancak kendi nefesine cimrilik eder. Allah ise, Ganiy (hiçbir şeye ihtiyacı olmayan)dır; fakir olan sizlersiniz...”** (Muhammed Suresi, 38)

Az tüketmenin erdemli olduğu imasından bulunsa da, esas olarak açıkça verdiği mesaj eşitsiz tüketimdir. Ancak Allah'ın uygun gördüğü şekilde zekat, sadaka vb. İslami kurumlara uygun şekilde paylaşımlar yapıldıktan sonra, bir insanın mülk edinmesi ve bunu tüketmesi İslami olarak yanlış değildir. Çünkü Allah (c.c.) mülkü dilediğine verdiğini belirtmiştir

6. Ahilik'te Yardım Sandıklarının İşlevleri

İslam dininde, sadece ekonomik değil, her alanda adaletin gözetilmesi gerektiği ilkesinin, çok temel ve vazgeçilmez bir ilke olduğuna kuşku yoktur. Her esnaf grubunun bir veya daha fazla yardım sandığı olurdu. Buna "Esnaf Vakfı", "Esnaf Sandığı" veya "Esnaf Kesesi" denirdi. Kethüda, yiğitbaşı ile ihtiyarların gözetim ve sorumluluğu altında bulunan bu sandığın sermayesi, esnafın başlıkları ile çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa yükselenler için verilen paralardan ve haftada ya da ayda bir esnaftan mali gücüne göre toplanan paylardan oluşurdu. Buradan ihtiyacı olan esnafa, hastalara, bir felakete uğrayanlara, ölenlerin yakınlarına yardımda bulunulur, isteyenlere borç para da verilir ve faizsiz kredi açılırdı. Hatta kâr ortaklığı esasına dayalı ticarî girişimcilikler de yaşanırdı (Çağatay, 1997:152).

Özellikle yoksul ülkelerde, yardım amaçlı hayır kurumları ile vakıflar yeterli olmamakla birlikte önemli bir görev ifa etmektedir. Zaten hakkını alamayan kitlelerin elinden tutabilecek böyle kurumların bulunmaması veya zayıflaması sosyal patlamalara davetiye çıkarır. Bu

açıdan da günümüz toplumlarının ahilikten öğrenebileceği şeyler vardır. (Uçma, 2007:171).

Malı yığıp biriktiren ve çok mala sahip gibi görünen kimse aslında Yüce Allah'ın kendisine verdiği emanete sahiptir. Çünkü kâinatdaki malın ve mülkün tek sahibi Yüce Allah'tır ve bu mülkü dilediği kişiye dilediği kadarıyla ve dilediği süreyle verir. Bu bakımdan insanın cimrilik etmesinin hiçbir mantığı ve makul yönü yoktur. Ayrıca Rabbimiz dilerse kişinin biriktirdiği malı tamamen elinden alabilir.

Ahilik kültüründe Fakat farklılıklarımız bir hakikat olarak ortada duruyor olsa da bu farklılıkları üstünlük olarak değerlendirmek dinimizce de yasaklanmıştır. Yani zengin biri fakir birinden farklıdır ancak üstün değildir, bilgili biri cahil birinden farklıdır ancak üstün değildir. Çünkü sahip olduklarımız bizden gelmemektedir, bir olan yaratıcıdan gelmektedir.

7.Ahilik Kurumunun Zayıflaması ve Değişimi

Ahiliğin zayıflamaya başladığı dönemlerden sonra, devletin uyguladığı merkeziyetçi politikaya ayak uydurabilen, her an yönetimin denetim ve gözetimine açık, üst yöneticileri Sultanın “Berat-ı Şerif”i ile atanan lonca teşkilatı doğmaya başlamış ve daha sonraki yıllarda iyice güçlenerek esnaf ve sanatkarlara egemen olmuştur. XVII. yüzyıldan sonra çeşitli dine mensup olanlar arasında ortak çalışma ortamı doğmuş; bu toplumsal konum “gedik” denilen aslında loncadan farkı olmayan onun devamı sayılan fakat üyeleri arasında din farkı gözetmeyen kuruluşların meydana gelmesine neden olmuştur(Çağatay.125)

Görüldüğü üzere, XIV. asırdan itibaren ahilik özelliklerini yitirmeye, amacı dışında faaliyetlerde bulunmaya, ana kurala riayet olunmamaya başlanmış ve yüzden esnafın menfaatlerini koruyacak yeni bir teşkilata ihtiyaç duyulmuştur. Osmanlı devletinin Müslüman olmayanlar üzerindeki egemenlik alanı büyüyüp genişledikçe, sanat ve sanatkarlar çoğalıp, dalları arttıkça esnaf ve sanat teşekküllerinde Müslüman olanlarla olmayanlar ayırımı kalkmış; XVII. yüzyıldan itibaren muhtelif dinlerdeki kişiler arasında ortak çalışma doğmuştur. Bu durum gedik denilen aslında loncadan farkı olmayan, onun devamı sayılan fakat üyeleri arasında din farkı da gözetmeyen kurumları doğurmuştur. kuruluşları olan ahilik şeklinde teşekkül eden esnaf zaviyeleri XIV. yüzyıldan itibaren azalmaya başlamış, onların yerini zamanın ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilecek özellikler taşıyan loncalar almıştır.(Çağatay, 1989: 127,Dilik, 1972: 32)

Osmanlı Devletinin son zamanlarında, sosyal yardımlarda dolaylı ve dolaysız olarak görevli müesseseler arasında hastanelerle, “Darülaceze”139, “Darüleytamlar”140 ve “Kızılay”141 gibi kurumlar da önem kazanmıştır (Kurtkan, 1965: 7-22)

Osmanlı Devleti'nde, sosyal yardım sağlayan bir başka kurum ise lonca adı verilen meslek kuruluşlarıdır. İlk esnaf kuruluşları olan ahilik şeklinde teşekkül eden esnaf zaviyeleri XIV. yüzyıldan itibaren azalmaya başlamış, onların yerini zamanın ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilecek özellikler taşıyan loncalar almıştır. Loncalar kurdukları orta sandığı veya teavün sandığı adı verilen yardım ve dayanışma sandıkları ile üyeleri ve aile bireyleri için hastalık, evlenme, doğum, iş kurma, işsizlik, ölüm gibi birtakım sosyal risklere karşı aynı ve nakdi olarak sosyal yardımlar yapmışlardır

Çalışmaya gücü yeten ve fiilen meslek ve sanatı icra eden (işgörebilen) üstad, usta, kalfa, çırak ve yamak gibi kimselere “efradı âmile” denilmiştir. Ahi teşkilatından sonra kurulan lonca ve esnaf teşkilatları Bunlar herhangi bir nedenle paraya ihtiyaçları olması halinde, ödünç para almak için lonca başkanına başvuruyor; başkan da bu konuda, esnafın niçin borç para almak durumunda kaldığını, dükkanındaki sermayesini ve bunun gibi hususlarda gerekli araştırmaları yapılarak borç verilecek para konusunda kurul tarafından bir karar verilmiştir. Ayrıca maddi durumu iyi olmayan veya hasta olan esnafı da yine bu sandıklardan yardım yapıyordu (Gürata, 1975: 108-109). Esnafa verilen bu gibi karzlar faiz karşılığında verilmeye başlanmış ve bu faiz geliri ayrıca hayır işlerine harcanmıştır. (**Karz** bir akittir ki onunla ödünç veren, bir miktar paranın yahut diğer misli şeyin mülkiyetini ödünç alan kimseye nakil ve bu kimse dahi buna karşı miktar ve vasıfta müsavi, aynı neviden şeyleri geri vermekle mükellef olur.)

Osmanlı'da XIX. yüzyıla kadar bu modern finans kurumlarını bünyelerine almayıp, bunun yerine kurdukları Para Vakıfları (Vakf-ı Nükud) gibi kurumlarıyla iktisat ve finans alanıyla ilgili ihtiyaçlara cevap vermeye başlamaları üzerinde durmak gerekmektedir (Bulut, 2017: 51). İslam ekonomisinde riba (faiz) yasaklandığı için kredi müessesesi Osmanlı Devleti'nde faiz uygulamaları yapmaksızın uygulanmaya çalışılmıştır” (Pamuk, 2016: 14) Para vakıfları, geliri ile intifa edilen vakıflar kapsamında ele alınmaktadır. Para vakıfları bu bağlamda Osmanlıların gelir fazlalığına dayanan tasarrufların ekonominin hizmetine sunulması yöntemlerinden sadece biridir (Bulut, 2017: 51).

Para vakıfları esnaf ve tüccara kullandıkları krediden elde ettikleri gelirin tamamını havuza aktararak hepsini hayır işlerinde harcıyordu. Faizli kredi kullanımından uzak durulmasının sebebi faizin İslam Dini tarafından yasaklanmış olmasıdır. “Osmanlılarda toplumun finansal ve iktisadi ihtiyaçlarını vakıflar üzerinden temin ettiği para vakıfları uygulaması beş asrı aşan süre imparatorluğun en önemli finansal kurumlarından biri olmuştur” Para vakıfları bir yandan faaliyetleri için – iş adamlarının uygun bir ipotek karşılığında finansman ihtiyacını

gidererek – gelir sağlamışlar, diğer yandan ise bu gelirlerle ihtiyaç sahiplerini, hastaneleri, eğitim kurumlarını ve aşevlerini desteklemişlerdir, ilave olarak yeni hastane ve okullar yaptırmışlardır.

Bir diğer önemli uygulama alanı, para vakıfları olarak ortaya çıkan kurumların kredi kaynağı olarak toplum içerisinde kullanılabilmesi olmuştur ve bunlar “Vakıf bankalar” olarak fonksiyon icra etmişlerdir (Döndüren, 2008: 4). Para vakıflarında paranın kullanımı, faizsiz ödünç verme (karz-ı hasen), kar-zarar ortaklığı, emek-sermaye ortaklığı (mudaraba), vakıftan alınan para ile peşin mal alıp bu malları satarak kar elde etmek (murabaha) şeklinde gerçekleştirilmektedir (Bulut, 2017: 52).

“Osmanlı sisteminde diğergam ve paylaşımcı ahi tipi insan modeli merkezi bir rol oynamıştır” (Tabakoğlu, 1994).

Ahilik sistemi, Anadolu Selçuklularından Osmanlılara miras kalan ve ticaretin bel kemiği olan bir organizasyondur. Ahilik sisteminde bulunan ve orta sandık adı verilen uygulama ile fona ihtiyaç duyan esnafa bu sandıkta biriken paradan verilir ve geri ödemesinde ise kar/zarar ortaklığı şeklinde yapılırdı. Ayrıca Türk ve İslam kültürünün ahenkli bir karışımıyla oluşan medeniyette yardımlaşma ve dayanışma teşvik edilmiş hatta takdir edilmiştir. Orta sandığı ve yardımlaşma bankacılık sistemine ihtiyacın doğmasını engellemiş hatta 19. yüzyıla kadar geciktirmiştir.

Osmanlı devletinde vakıf paralar genel olarak % 15’i geçmeyecek bir faiz oranıyla işletilerek gelir temin edilmiştir. Binlerce kişi bu para vakıflarından içinde bulunulan zamana göre düşük bir faiz oranıyla ticaret sermayesi olarak kullanmıştır (Ülker ve Toraman, 2012: 70). Para vakıfları ticari bir işletme olma amacı taşımamasına rağmen nema diğer adıyla faizin(oranları düşük olsa bile)esnafa veya diğer kurumlara verilmesi,

Para vakıfların çoğunlukla hane halklarına ve küçük iş sahiplerine küçük miktarlarda borç verdiklerini, bu fonların büyük bir bölümünün tüketim amaçlı olarak kullanılması ahi kültüründeki ya da avarız sandıklarından ihtiyacı olan kişinin ihtiyacı kadar para alma işlevinin azaldığı ve gelir dağılımında önemli olan tüketim harcamalarında veya kredilerinde faiz oranlarının girmesi ana paranın değerini düşürmeye yol açmıştır

8.Ahi Teşkilatındaki Vakfiyeler Gelir Dağılımında Etkin olmuşlardır.

Ahi teşkilatında zaviye sahipleri tarla, bağ, bahçe, dükkan gibi gelir getirici şeylere sahiptiler ve bunlar için devlete öşür ve haraç vermekteydiler. Çünkü Osmanlı katipleri çoğunlukla vakfa sahip ahi zaviyeleri kayda geçirmişlerdir.(Erdoğan,2000:38-40)

Vakfiyelerin faaliyet alanlarına örnek olarak şunlar verilebilir: Aşevleri (imaret); kervansaray, misafir odası; yolculara, hac yolunda parasız kalanlara yardım; dul ve yetimlerin geçindirilmesi, kimsesiz yaşlı ve çocukların barındırılma ve bakılması; darüşşifa, hastane açılma ve işletilmesi, ayakta tedavi, cüzzamlılara, körlere, dilsizlere yardım; hamam, idman sahası, gezinti yeri, çeşme ve kuyu yapımı; fakir yaşlı ve çocuklara elbise ve yiyecek yardımı, kızlara cihaz, çocuklara mesire masrafı; kitap parası, yetimlere aylık, hamal, kaşıkcı, camcı ve benzeri ağır işlerde çalışanlara ve esnafa yaşlılık ve sakatlık durumunda yaşlılık aylığına benzer gelir sağlanması; harp malulleri ve gazilerine yardım; düşmana esir düşenlerin fidyelerinin ödenmesi; köle ve cariyelerin azadı için yardım; dükkan açmak isteyenlere, ticaret ve sanatta iyi bozulanlara yardım; fakir çiftçilere tohumluk verilmesi; harb ve kıtlık yılları için yiyecek depo edilmesi; göz ağrısı için ilaç verilmesi; fakirlere yemek yedirilmesi; fakirlere, yetimlere, güçsüzlere ve hapsilere yakacak yardımı; mahalle ve köy halkının vergileri ve başka mükellefiyetleri için para yardımı; hapislerin borçları ödenerek kurtarılması; fakir ve kimsesiz ölülerin defni; ekmek ve meyve dağıtımı; su ve şerbet dağıtımı; kalem katiplerinin doyurulması; köle ve cariyelerin kırdıkları tabak, çanak gibi eşyaların bedellerinin ödenmesi sağlanırdı. (Erdogru, 2000, ss. 37-55)

Sonuç ve Değerlendirme

Ahi Birlikleri; köklü kültür değişmelerinin olduğu bir dönemde, birbirlerine karşı çatışmacı tavır alan grupları uzlaştırmak, parçalanmış aşiret bağlarının yerine yerleşik hayat tarzına uygun, koruyucu değerler meydana getirmek, Bizanslılara karşı Müslüman –Türk menfaatlerini korumak ve toplum huzurunun sağlanmasını yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Bu sebeple teşkilatın içtimaî, kültürel, iktisadi ve siyasi yönleri vardır. İnsanları mutlu etmek için ortaya atılan her düşünce sistemi amacını gerçekleştiremez. Düşünce sistemlerinin amaçlarını gerçekleştirmemelerinin başlıca iki sebebi vardır. Bunlardan birinci amacı gerçekleştirmek için uygun araçlar seçilmesi, ikincisi ise uygulamada amaç ile aracın yer değiştirmesidir

Ahi liderleri zaman zaman çarşıları kontrol ederek malların ve hizmetlerin kalite ve standardının değişip değişmediğini, tüketici haklarının ihlâl edilip edilmediğini yerinde denetlemekteydiler Ancak Ahilik sisteminde denetim mekanizmasının en orijinal tarafı; Devlet tarafından yürütülen dış kontrolden çok Teşkilat tarafından yürütülen otokontrol sistemi üzerine inşa edilmiş olmasıdır.

Kaynaklar

Akkuş, M. (2002), “Farklı Bir Ahilik İcazetnamesi”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 21, Bahar: 95-100.

- Bulut, Mehmet (2017). “Modern İktisat-Finans Geleneği ve Osmanlılar”, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 1: 33-58.
- Burak, M. Durdu & Özçelik, Nazmi (2005). Ahiliğin Cumhuriyet Dönemi Meslek Eğitime Yansıması.1. Ahi Evran-ıVelî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004), Kırşehir, s.201-212.
- Çağatay, Neşet (1989). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK Basımevi, Ankara.
- Dilic, (1972)Sosyal Sigortalar, Türkiye’de Sosyal Sigortalar, İktisadi Açından Bir Tahlil Denemesi, 2. Basım, Ankara
- Doğan, Hulusi (2006) The Search of Tacit Knowledge in Akhism Culture Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (12) / 2: 22-38
- Döğüş, Selahattin, (2015), “Osmanlı Topraklarında Ahi Zaviyeleri ve Şeyh Edebali Meselesi”, OTAM, 37,
- Döndüren, H. (2008). “Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi”, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/1: 1-24
- Erdogru,M. Akif Anadolu'da Ahiler Ve Ahi Zaviyeleri, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi Sayı IV, İzmir 2000, ss. 37-55.
- Gürata, M. (1975). Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar. Ankara
- Halaçoğlu, s. 381 Halaçoğlu Yusuf, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. II, İstanbul 1993
- İbn Batuta,(1341)Seyahatname,Matbaai Amire İst,1341,C.1,İst
- İnalçık,Halil, (1963)The Ottoman Empire the Classical Age, 1300-1600, London, s. 160-161
- Johannessen A. J., Olaisen, J. & Olsen B. (1999), Aspects of innovation theory based on knowledge-management, International Journal of Information Management, 19: 121-139.
- Köprülü,M. Fuat, “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, Vakıflar Dergisi, 1942, S. II, s. 1-35;
- Köprülü,M.F (2013)Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,Akçağ Yay.
- Kurtkan, Amiran Bir Sosyal Yardım Organizasyonu Olarak Kızılay, İÜ İktisat Fakültesi, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, Sosyal Siyaset Konferansları, XVI. Kitap, İstanbul 1965, s. 7-22.
- Pamuk, Şevket (2016). Osmanlı İmparatorluğu ve Kurumlar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

- Saymen, Ferit Hakkı, “Türkiye’de Sosyal Sigortaların Gelişme Hareketleri ve Yeni Temayülleri”, İHFM, C. XVIII, S. 3-4, İstanbul 1953, s. 106
- Tabakoğlu Ahmet, (1999) “Osmanlı İctimaî Yapısının Ana Hatları”, Osmanlı 4 Toplum, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- Tunçomağ, Kenan (1988) Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar, 4. Basım İstanbul
- Ülker, Yakup ve Cengiz Toraman (2012). “Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Hayatında Para Vakıflarının Rolü ve Muhasebe Uygulamaları”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1/2, 55-84.
- Yazgan, Turan “Sosyal Güvenlik Açısından Zekat”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Haziran 1980, s. 157
- Yazgan, Turan, (1977) Görüşler, Kutsun Yay. İstanbul

***TOPLAM KALİTE ANLAYIŞINDA AHİLİK İŞ
AHLAKININ İNCELENMESİ***

***THE STUDY OF AHİLİK BUSINESS ETHICS IN TOTAL
QUALITY***

***Prof. Dr. Ali Acar
S.Ü. İİBF
alacar@selcuk.edu.t***

Özet

İnsanların yaptığı işin doğru davranışı, yanlış davranıştan ayırabilmek amacıyla yapılan işin kaliteli ve hilesiz yapılmasının ifade eden iş ahlaki kavramı ahilik teşkilatında usta –kalfa çırak ilişkisi sürecinde kaliteli iş yapma konusunda önemli kurallar ortaya koymaktadır. İş yapılırken ahilik anlayışında eğitimde iş etiğinin ve ahlakının önemi üzerinde durulduğu görülmektedir. Osmanlı’da görülen avarız sandığının işlevleri gibi para kazanmak önemli ama çevresinde başkalarına yardım etmek de bir ahilik kültürünün bir yansımasıdır. Bunun uygulamadaki sonucu kişilerin zor duruma düşen esnafın geçimin sağlanması için başkalarına yardım yapmasıdır. Hayır yapmak için değil de, başkalarının güvenini ve saygısını kazanarak karını arttırmak isteyen tüccarların fakirlere bu gaye ile yardım etmesi böyle bir zihniyetin ürünüdür. Ahilik anlayışında bu yardımlaşma basit bir yardım değil, kendisinden başka kazancı olmayan fakir esnafa kazanç usulü denilebilir. Çünkü amaç fakirlere yardım ederken onlara para sirkülasyonu oluşturularak geçimlerinin sağlanması için onların para kazanmasını sağlamaktır. Ahilerin iş yerleri, onların ibadet yerleri olarak bilinir. Ahilikte iş yerleri, yapılan işler kutsaldır. Ahinin iş yeri hak kapısıdır. Bu kapıdan hürmetle girilir, saygı ve samimiyetle çalışılır, kaliteli mallar imal edilir, helalinden kazanılırdı. Kazanılan paralarda helal yerlere ve kararınca harcanırdı.

Ahilik esas itibarıyla esnaf arasında benimsenmiştir. Bu bakımdan ahilik denince esnaf, esnaf denilince ahilik akla gelmektedir. Şüphesiz ahiliğin esnaf arasında gelişmesi tesadüf değildir. El işçiliği, sahibini soygun ve vurgun peşinde koşturmadığı, dilencilikle yüzünü yere getirmedığı, ifrattan ve tefritten uzak tuttuğu için ahilikçe en övünmeye değer geçim yolu kabul edilmiştir

Çalışanlarla ilgili olarak en sık karşılaşılan problemler çalışanların yalan söylemeleri ve işe geç gelmeyi adet edinmeleri, en az karşılaşılan problemler ise işyerine ait araç, gereç ve malzemeyi çalma, kalitesiz ürünler imal etme, daha fazla mesai ücreti alabilmek için çalıştığı saatleri fazla bildirme ve rüşvet olarak sıralanmaktadır. Bu olumsuzluklar ahilerin kalite ve iş ahlakında hiç yer almadığı görülmektedir..

Anahtar Sözcükler: Toplam kalite, iş ahlaki

Giriş

Ahi teşkilatının ilk devirlerindeki yönetim yapısı, tümüyle derecelendirmeye tabi tutulursa çıraklıktan ustalığa kadar dokuz dereceli bir sistemle karşılaşılmaktadır. Bu dereceli aşamalar belirli zamanlarda yapılan işbaşı eğitimleri sınavları sonucunda yiğit, yamak, çırak, kalfa, usta, nakip, halife, Şeyh, şeyh’ül-meşayih dereceleri bulunmaktaydı Ahilik yönetim yapısında zaman zaman birtakım değişiklikler olmuştur. Bu yapısal değişikliklerden sonra yönetimden bazı kademeler çıkarılmış ve seçimle yönetici tayin edilme şekli benimsenmiştir. Yeni ortaya çıkan

dereceler sırasıyla yiğitbaşı, kethüda, nakip ve şeyh olmuştur (Yeşil,2008:1120)

Ahi yapılanmasında, genellikle her esnafın kendi adıyla anılan bir çarşısı bulunmaktaydı. Bedestan, arasta veya uzun çarşı denilen bu işyerlerinde aynı meslek kolunda çalışanlar bir arada bulunurlardı. Çarşının uygun bir yerinde ve büyük bir dükkânın üzerinde birlik idare kurulunun ve başkanının çalışacağı iki oda bulunurdu. Berber, fırıncı, nalbant gibi herkesin her zaman ihtiyaç duyacağı esnafa her çarşıda dükkân açma izni verilirdi (Şimşek,2002, 27). Ahilik sisteminde belirli mal ve hizmetleri üreten ve sunan işletmeler, aynı çarşıda ya da yakın yerlerde faaliyetlerde bulunurlardı. Aynı yerde faaliyette bulunma, rekabeti ve tüketiciye istediği malı daha ucuza sunabilme imkânlarını beraberinde getirmekteydi (Köksal 2006, 106). Ahi Evran, öncelikle Kayseri’de kendisi bir deri imalathanesi kurma ve ardından bütün dericileri ve diğer sanatkârları bu çatı altında toplanılmasını sağlamıştır.

Büyük Şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanan ahilerin her birinin müstakil bir zaviyesi var olup; küçük şehirlerde ise muhtelif meslek grupları tek bir birlik teşkil edebilmişlerdir. Bunlarla, mesleklere ait problemleri halletmişler ve devlet ile olan ilişkilerini düzenlemişlerdir. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti, bu birliklerin görevleri arasında yer almıştır. Anadolu’da köylere kadar yayılan ahilik pek çok devlet adamını, askeri zümre mensuplarını, kadı ve müderrisleri, tarikat şeyhlerini bünyesinde toplamıştır Bu durum XIV. yüzyıla kadar sürmüş; bundan sonra ise lonca adı altında organize esnaf birlikleri şeklini almış ve iktisadi faaliyet ön plana çıkmaya başlamıştır. (Kazıcı, 1988:541). XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar teşkilatın gedik (lonca) adını aldığı söyleniyorsa da 1824 tarihli Selanik ile ilgili bir arşiv belgesinde ahi baba, ahilik, yiğitbaşı ve üstatlık gibi ahiliğe ait terimlerin kullanılması, bu ismin uzun süre devam ettiğini göstermektedir. ((Kazıcı, 1988:541) Osmanlı devletinin Müslüman olmayanlar üzerindeki egemenlik alanı büyüyüp genişledikçe, sanat ve sanatkarlar çoğalıp, meslek dalları arttıkça esnaf ve sanat teşekküllerinde Müslüman olanlarla olmayanlar ayırımı kalkmayıp; XVII. yüzyıldan itibaren muhtelif dinlerdeki kişiler arasında ortak çalışma doğmuştur. Bu durum gedik denilen aslında loncadan farkı olmayan, onun devamı sayılan fakat üyeleri arasında din farkı da gözetmeyen kurumları doğurmuştur. (Çağatay, s. 127 vd.; Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 32.) Asya’dan gelen sanatkar ve tüccar Türklerin yerli tüccar ve sanatkarlar karşısında tutunabilmeleri,onlarla yarışabilmeleri ancak aralarında bir teşkilat kurarak dayanışma sağlamaları, bu meslek teşekkülü aracılığla iyi,sağlam ve standart mal yapip satmaları ile mümkün olmuştur. (Çağatay,1974:59)

Ahilik, ekonomik faaliyette bulunmayı, iş ve çalışma hayatında dayanışma ve işbirliğini önemli bir değer olarak görmüş; iyi işler yapmayı, sahasında ilerlemeyi toplumsal görevler arasında saymıştır. Bu yüzdendir ki; çağdaş dünyanın değerleri olan kaliteyi inceleme, takım çalışması, müşteri odaklı olma, katılımı sağlama, eğitimi kurumsallaştırma gibi örgüt kültürüne ait unsurlar Ahilik sisteminin değerler sisteminde kaliteli malların üretilmesi ve müşterilere pazarlanması ahilik anlayışının temel ilkeleri arasında yer almaktadır.(Acar,2004:1-13)

1. Toplam Kalitenin İş Ahlakında Uygulanması

Ahilikte üretime ilişkin temel amaç, müşteri tarafından talep edilen kalite, fiyat ve teslim ölçülerine bağlı olarak istek ve ihtiyaçların karşılanmasıdır. Kayıt altına alınan bazı tarihi belgelerden de anlaşılacağı üzere Ahi Birlikleri, hangi üründen ne kadar üretileceğini müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına göre belirlemiştir. Ahi Baba, pazarlarda yaptığı çeşitli tetkiklerle tüketicinin ne tür, ne miktarda, hangi kalitede ürün talep ettiğini tespit ederdi. Tespitlerine ait sonuçları da Ahi zaviyelerine taşıyarak müşterilerin taleplerini toplantıya katılan bütün esnafa duyururdu. Bu toplantılarda esnaf da kendilerinin müşterilerle yaptıkları birebir görüşmelerden elde ettikleri bilgileri açıklardı. Sonuçta Ahi Baba'nın ve esnafın görüşleri birlikte tartışılırdı. Alınan ortak kararlar, gelen yeni bilgiler ve meydana çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli güncellenirdi. Böylece Ahi Birlikleri, tüketiciler adına esnafı dış denetime tabi tutmuş oluyordu (Köksal 2007, 38-39). Ahilikteki denetim olgusunun, üretim standartlarına da yansıdığını görmekteyiz. Her Ahi, üretim sürecinde belirli kalitedeki hammaddeyi kullanmak ve üretimini standartların altına düşürmeden gerçekleştirmek zorundaydı. Bu konuda değişik usullere başvurmak affedilmez bir hata olarak nitelendirilmişti. Belirli bir kalite standardının altına düşmek, ahlaki ve vicdani açıdan doğru kabul edilmemekte ve böyle davranan kişiler “yolsuz” ilan edilmekteydi. Yolsuz ilan edilme, bir esnaf için ağır ve yüz kızartıcı bir suçtu. Yolsuz ilan edilen kişi, sanatı için gerekli olan hammaddeyi piyasadan alamaz, kimse ona mal satmaz, ürettiği ürünü piyasaya süremezdi. Kahvelere kabul edilmez, toplantı yerlerine giremez, kısacası herkes onunla irtibatını keser, kişi bir nevi sosyal tecride tabi tutulurdu (Köksal 2006, 104-105). Ayrıca ikazlara aldırmayıp kalitesiz üretime devam edenlerin işyerlerinin kapatılması, daha da ileri gittiği takdirde esnafıktan ihracına kadar kararlar alınabiliyordu. Üretimde kalite kontrolüne önem verildiği gibi hizmetlerde de vasıflı bir işçilik aranmaktaydı (Cora 1990, 45). Ahi teşkilatında esnaflara dükkân kapatmak, müşterinin masraflarını karşılatmak, bağlı olduğu Ahi Birliğince yapılan hammadde dağıtımından mahrum bırakmak, ürün satışlarından hisse ayırmamak, kabahati olan esnafa selam vermemek, hiç

yardım etmemek gibi cezalar verilmiştir (Köksal 2007, 40). Örneğin üretilen mal ve hizmette standartların altına düşülmesi, sahte mal üretilerek gerçeğiymiş gibi piyasaya sürülmesi ve yapılan ikazların dikkate alınmaması gibi suçların cezası işyerinin kapatılmasıydı (Erken 2004, 394). Ahi teşkilatının organizasyon yapısında önemli yer tutan çarşıların problemleri, yerinden yönetim anlayışıyla çözülmekteydi. Çözülemeyen problemler, merkezi otoriteye aktarılmıştı. Ahi örgütlerinin yönetim kurulunda “İdare Heyeti” vardı. idare heyeti seçimle iş başına getirilen diğer örgüt kademelerindeki yöneticilerle beraber alanında olgunlaşmış nitelikli üyelerden oluşurdu. Üyelerle ilgili alınmış kararları ve üyeleri ilgilendiren gelişmeleri inceler ve gerekli önlemleri almaya çalışırdı (Tabakoğlu,2006:420)

Ahi'lerin yem ve ziraî alanlarda yapmış oldukları faaliyetler ziraat tarihi bakımından önemlidir. Ahiler çiftlikler, bağlar, bahçeler ve tarlalar açmışlar ve ziraati desteklemişlerdir. Osmanlı belgelerinden bu hususta çok bilgi çıkarılabilir. Örneğin, Ankara'da Ahi Minnet çiftliği, Ayaş köyünde Ahi Bayır çiftliği, Gerede'de Alü Mahmudoğulları çiftliği. Daday'da Alü Fethüddin bahçesi, Tavas'da Ahi İne Hoca çiftliği ahilerin zirai faaliyetlerine ve kaliteli, ürün yetiştirmede güzel bir misaldir.(Erdoğan,2000:47).

Ahi birliklerinin en yetkili üst organı olan büyük meclis,bir yerleşme birimindeki bütün esnaf şeyhlerinin toplanmasıyla meydana gelirdi.Büyük meclisin kendi içinden seçtiği “ahi baba vekili”adı verilen bir başkan vardı. Bu ahi baba vekilinin başkanlığında yoplanan meclis,esnaf şeyhlerinin esnafa ve esnafın halka karşı olan tutum,hal ve davranışları ile halktan meclise gelen malın üretimine ilişkin şikayetleri ve hileli durumlar inceler ve görüşürlerdi.(Gürata,1975:105)

Ahilik anlayışında ekonomi bir araçtır. Bu araç amaç haline getirilemez. Dolayısıyla servet edinmek için çalışmak bir anlam ifade etmez. Çalışmak, üstün bir amacı gerçekleştirmenin aracı olduğu zaman bir değer ifade eder. Önemli olan kimseye muhtaç olmadan yaşamak ve başkalarına da yardım etmek için para kazanmaktır. Sadece para kazanmayı amaç haline getirmek ahiliğin kabul etmediği bir davranıştır. Bu durumda araç olan para, amaç haline gelmiş olur. Çünkü para kazanmak amaç haline gelirse amaç olan ahlaki değerler de araç haline gelir. Bunun sonucunda yapılan işin değeri ve kaliteli olması yerine sadece para kazanılması hedef haline dönüşebilir. Çırak mutlaka en iyi şekilde yetiştirildikten sonra kalfalığa terfi yapılırdı. Buna karşılık ise çırak, kalfa ve ustasına karşı saygıda kusur etmez ve onların talimatlarını eksiksiz uygulardı. Aynı şekilde ustanın da kalfaya karşı vazifeleri vardı. O'nu zamanı gelince sanatını en iyi biçimde yürütecek şekilde yetiştirir ve meslek sınavında başarılı olmasını sağlardı. İş yeri açarken de alet-

edevat tedarikinde yardımcı olurdu. Kalfa da ustasının talimatları doğrultusunda iş yerini ve çırakları yönetir ve bütün gücüyle üretimin kalitesini artırmaya çalışırdı. Satılan malın hileli yada kalitesiz olduğu zaman yerine de müşteriye yeni bir ayakkabı verilerek mağduriyeti önlenir. Olay esnaflar arasında hızla yayılır, falanca ustanın pabucu dama atıldı denir. Pabucu dama atılan usta haftalarca insan içine çıkamaz, kimsenin yüzüne bakamaz, kendini affettirmek için elinden geleni yapar, bunlar da kafi gelmeyince terki diyar eder (Bıyıklı, 2000;34).

Bir örgütü başarıyla yönetmek için örgütün temelini işi değil, insan ve evrensel değerler koyulmalıdır. Bu değerler; kişisel bütünlük, hakkaniyet, dürüstlük, insan onuru, hizmet, kalite, gelişim, sevgi, saygı, yardımlaşma, dayanışma, motivasyon v.b. dir. Bunlar her tür kültüre, çağa uygulanabilen ve insan doğasına ait özelliklerdir. Organizasyonda insana önem verildikten sonra yönetim kolaylaşır. Odağında insanın olmadığı yönetim tarzları başarısızlığa mahkumdur (Boz, 2007;116-117)

2.Ahi Teşkilatında Denetim

Ahi Teşkilatında Denetim Ahi teşkilatında uygulanan denetim fonksiyonunu, iç ve dış denetim olarak iki şekilde incelemek mümkündür. İç denetim fonksiyonuyla Ahilik, üye işyerlerinde çalışan iilerin üretime ve diğer konulara ilişkin kontrolünü sağlamaya çalışmıştır. Çırağın “Ahi kardeş” olan ustanın dınŞda aynı meslekle uğraşan iki kalfayı da yol kardeşliğine seçmesi gerçekleşmekteydi. Çırak, zaviye reisinin izninden sonra bu üç sanatkârın gözetimi altında çalışırlardı (Ekinci 1991, 35). Ayrıca ustanın, çocuğu gibi gördüğü kalfayı ve çırağı yetiştirmesi ve onun her türlü hatasından sorumlu olması (Ekinci 1991, 12), İşletmelerin kendi içlerinde bir otokontrol sistemi oluşturduklarını göstermektedir. Ahi teşkilatında dış denetim fonksiyonuyla, tüm esnaf grupları için çeşitli üretim standartları getirilmiştir. Akkuş (2004, 31-32) çalışmasında, 1630 yılı öncesine ait bir vesikadan konuyla ilgili şu aktarımı yapmaktadır: Ekmekçiler, işledikleri ekmeğin kara ve çığ olmamasına ve tartısının eksik olmamasına dikkat etmelidir. Et bulamayan kasaplara hapis cezası verilmektedir. Aşçıların yaptıkları yemekler çığ olmayacak, tuzu orta ve temiz olacak ve kalaysız kazan kullanacaklardır. Pazar yerinin dışında ticaret yapılmayacak ve pazarda sebze ve meyvelerin iyisi üste dizilmeyecek, bunu yapanlar cezalandırılacaktır. Değirmende sıraya dikkat edilecek ve gelen buğdayın emniyeti sağlanacaktır. Yoğurtçu, terzi, ipekçi, derici, kuyumcu, oduncu, tıp hizmetleri vb. tüm alanlarda çeşitli kriterler konulmuştur. Ahi teşkilatında dış denetimi örneklendiren bir başka önemli konu da, rutin esnaf denetimleriydi. Ahi Evran’ın olmadığı dönemlerde esnafı yiğitbaşı denetler, gerekli tetkiki yaptırdıktan sonra olumsuz bir durumla karşılaşırsa dükkân kilitlenirdi. Ahi baba veya yiğitbaşı her fırsatta

esnafı gezer, yapılan işlerin temizliğini ve sağlığını kontrol ederdi. Hata yapan esnafın sağ ayağındaki pabucu, işyerinin damına atılırdı. Herkes, “Bugün falan ustanın pabucu dama atıldı” derdi. Bu sözler o ustanın kalitesiz mal ürettiği manasına gelirdi. Müşterinin de zararı ödenirdi. Günümüzde kullanılan “pabucun dama atılması” deyimini buradan gelmektedir (Ekinci 1991:23)

3.Kalite Anlayışı Ön Planda Yer almaktadır.

Kalite, müşterilerin kalite gereksinimlerini tam olarak sağlayacak ürün veya hizmeti en ekonomik şekilde üretebilmek amacıyla, bir örgütte kaliteyi geliştirme, sürdürme ve iyileştirme çalışmalarının bütünleştirilmesini esas alan bir sistemdir (Soylu,1998: 196), Sanat işi yapanın müşterilerinin gereksinimlerini karşılama yeteneği, temelde o teşkiletin sahip olduğu yetenekli ve güvenilir insan kaynağına diğer bir deyişle, işgörenlerin müşteri tatmini ve kalite konusundaki bilinç düzeylerine ve bunu uygulamaya yansıtılabilmelerine (Brown, 1992: 147-157) ve yaşam boyu öğrenmeyi ilke edinebilmelerine bağlıdır

Bir işin kaliteli yapılması yalnızca okuyarak veya dinleyerek edinilen bir berber veya marangoz görmek mümkün değildir; oysa ki okuma veya yazmayı bilmeyen pek çok yetenekli kişi görmek mümkündür. Bu, bilginin pratik, eylem odaklı olduğunu, ancak işbaşında bilgi paylaşımı sonucu gerçekleştiğinin önemli bir işaretidir. Dolayısıyla örgütsel bilgi iş hayatında kaliteli ve sağlam ürün üretilmesi usta-çırak ilişkisi sonucu sürekli bir diyalogla yaratılır. Ahilikte üretime ilişkin temel amaç, müşteri tarafından talep edilen kalite, fiyat ve teslim ölçülerine bağlı olarak istek ve ihtiyaçların karşılanmasıdır. Kayıt altına alınan bazı tarihi belgelerden de anlaşılacağı üzere Ahi Birlikleri, hangi üründen ne kadar üreteceğini müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına göre belirlemiştir. Ahi Baba, pazarlarda yaptığı çeşitli tetkiklerle tüketicinin ne tür, ne miktarda, hangi kalitede ürün talep ettiğini tespit ederdi. Tespitlerine ait sonuçları da Ahi zaviyelerine taşıyarak müşterilerin taleplerini toplantıya katılan bütün esnafa duyururdu. Bu toplantılarda esnaf da kendilerinin müşterilerle yaptıkları birebir görüşmelerden elde ettikleri bilgileri açıklardı. Sonuçta Ahi Baba'nın ve esnafın görüşleri birlikte tartışılırdı. Alınan ortak kararlar, gelen yeni bilgiler ve meydana çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda sürekli güncellenirdi. Böylece Ahi Birlikleri, tüketiciler adına esnafı dış denetime tabi tutmuş oluyordu (Köksal 2007, 38-39).

Çanak çömlek, sürahiler, vazolar ve kavanozlar üreten bir yerde uzun yıllar çalışan bir çırak, bir uzman olduğunu düşündüğü için kendi atölyesini bırakmaya ve açmaya karar verir. Ayrılma kararını efendisine bıraktığını ve kendi işveren yerini açma hakkı olduğunu söyledi. Usta, ilk başta gülümser ve ona “konunun anahtar püf noktasını henüz

öğrenmediniz” diyor. Çırak, ustasının sözlerine itiraz eder ve sonsuz tavsiyelerine dikkat etmez. Sonunda çırak, ustanın onayını almadan toprak su sürahileri, vazolar ve jüriler üretmek için bir atölye açar. Ancak, uyguladığı aynı yöntemlere rağmen uyguladığı aynı toprak malzemesine rağmen iyi yapılmış sürahiler, vazolar ve jüriler üretmeyi başaramadı. Tüm sürahiler, vazolar ve jüriler çırakların titiz mücadelelerine rağmen çırak, bu boşlukları durduramayacağını fark ettiğinde, sorunu ustasına utanç içinde anlatmaya gider. Usta eski çırağını dinler ve ona “Size zaten söyledim, bu zanaatın uzman olmak için çok önemli bir kısmı var (henüz öğrenmediniz”).Dolayısıyla

Usta zanaatın anahtar “püf” noktasını eski çıraklarına öğretmeye karar verir. Tezgâh üzerine bazı çömlekler koyar ve eski çırasına “şimdi bir sürahi yap!” Diyor. Çırak merdaneyi ayağından döndürmeye başladığında ve toprak kapları elleriyle şekillendirmeye başladığında, usta silindiri dikkatlice izler ve bazen patlar ve (ustanın dudakları arasında çıkan “püf” sesiyle) silindirin üzerine çöker. sürahiyi daha sonra durdurabilecek tüm kabarcıkları çıkarır. Bu şekilde çırak, geminin “püf” (en önemli / hassas) noktasını öğrenir.(Doğan,2006:30-33)

O zamandan Ahilik kültüründe “her mesleğin ve işin”püf noktası”ifadesi söylenir. Ahilik kültüründe konusunda gerçekten eşsiz olan şey, ustalık ve çıraklık ilişkisinin gizli bilgi paylaşımındaki kritik rolünü çok iyi bilmesiydi. Öyleyse, üç aşamadan geçmek zorundaydı, sırasıyla Ahırcılıkta ustalaşan erkek, çırak ve nitelikli işçi olan ardışık erkek usta beratını alır kendi işini kurmaya yönelirdi. (Çağatay, 1989: 137-139; Akkuş, 2004: 38).

Zaman süreci içerisinde kurumların ve kuruluşların küreselleşme, konjüktürel yapı, karmaşıklık ve aşırı rekabet ile karakterize hızla değişen bir dünyada rekabet ortamında yaşamlarını sürdürdükleri ortak bir çevrede mücadele etmektedirler. Bu rebet ortamı ya da mücadelesinde işini daha iyi yapan, daha kaliteli ürünleri imal eden kuruluşların ayakta kalabilmeleri mümkün olmaktadır. Bu resim içinde, endüstriyel bir toplumdan bilgi temelli bir topluma geçişi gösteren, bilgiye odaklanmaya, özellikle de kuruluşlar için en önemli kaynaklardan biri olduğunu söyleyerek kalite oranları artan bir odaklanmaya tanık olunmaktayız (Johannessen ve diğerleri, 999: 310). Açıkça, kaliteli üretime ve hilesiz ürünlere dayalı temel bilginin temel özellikleri, kodlama, aktarma, kopyalama ve ölçme zorlukları, sürekli inovasyon ve sürdürülebilir rekabet avantajındaki organizasyonlar için daha değerli ve hayati olma özelliğini korumaktadır

Osmanlı loncaları manevi kurucuları saydıkları ahi teşkilatına Ahi Evran bağlılıklarını sürdürürken, bir yandan da lonca Ahilik'in kabul etmediği esnaf türlerini ve gayrimüslimleri de içlerine almışlardı. Ama

çırak, kalfa, usta biçimindeki yükselme aşamaları ile üretimde ve ticarete uymak zorunda oldukları ahlakî kurallar Ahilik'le büyük benzerlik göstermekteydi. Osmanlı loncaları yöneticilerini kendileri seçmekte ve iç işleyiş kurallarını da kendileri saptamaktaydı. Bununla birlikte devletin koyduğu kalite standartlarına (ihtisab) ve fiyatlara (narh) da uymak zorundaydılar. Osmanlı loncaları genellikle aynı tür işi yapan esnaf ve zanaatkarların toplu olarak bir arada buldukları çarşı, han, arasta gibi yerlerde etkinliklerini sürdürürlerdi. Buraların dışında işin niteliği gereği ayrı yerlerde açılan dükkânlara "koltuk" adı verilirdi. 18. yüzyılın ortalarında çarşı ve dükkân sayısının çoğalması, gerçek esnaf ve zanaatkar olmayanların (bunların başında yeniçeriler geliyordu) da buralarda işyeri tutmaları lonca düzenini sarstı. Bunun üzerine devlet her alanda iş yapacak esnaf ve zanaatkar sayısını sınırlandırarak bir tür tekel düzeni kurmaya çalıştı. Gedik adı verilen bu düzende elinde esnaf ya da zanaatkar belgesi olmayan kişilerin dükkân açması yasaklanıyordu. Ama ekonomik gelişmeyi ve rekabeti önleyici bu sistem pek başarılı olamadı. 1838 ticaret sözleşmeleriyle Avrupa malları Osmanlı pazarını istila edince sistem iyice çöktü. Devlet 1866-1873 yılları arasında esnafı, kooperatifler biçiminde örgütleyerek ayakta tutmaya çalıştıysa da olumlu sonuçlar alınamadı. 1913'te kabul edilen bir yasayla gedik sistemine de resmen son verildi.(Göksu,1985:145)

Sonuç ve Değerlendirme

Zaman süreci içerisinde fütüvvet anlayışı içinde bir sanat sahibi olanlara ahi denilmiş; ve ahi olabilmek için üretici ve faydalı bir sanat sahibi olmak gerekli görülmüştür. Ahilik de, fütüvvet ahlak ve dayanışma anlayışına dayalı İslami bir esnaf ve sanatkar teşkilatı olarak Türk tarihinde yerini almıştır. Özellikle Fatih devrinden itibaren ahilik siyasi bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idari işleri yanısıra sanat alanında iş ahlakını düzenleyen düzenleyen bir teşkilat halini almıştır. Esasları, ahlaki ve ticari kuralları fütüvvetname adı verilen kitaplarda yazılmış olan ahilik teşkilatı, İslam dünyası ve özellikle Anadolu şehir kasaba ve köylerindeki esnaf ve sanatkarların faaliyetlerini, eleman yetiştirme ve denetimlerini düzenlemiştir. Ahi liderleri zaman zaman çarşıları kontrol ederek malların ve hizmetlerin kalite ve standardının değişip değişmediğini, tüketici haklarının ihlâl edilip edilmediğini yerinde denetlemekteydiler Ancak Ahilik sisteminde denetim mekanizmasının en orijinal tarafı; Devlet tarafından yürütülen dış kontrolden çok Teşkilat tarafından yürütülen otokontrol sistemi üzerine inşa edilmiş olmasıdır.

Üretime ilişkin standardizasyon çalışmaları, rutin denetimler ve standartlara uymayanların çeşitli şekillerde cezalandırılması, etkili bir denetim fonksiyonunun varlığına işaret etmektedir. Yamak, çırak, kalfa

ve usta ilişkisinin bir hiyerarşik model sistemiyle otokontrol mekanizmasıyla birbirlerine bağlandığı ve bu sayede iç denetim unsurlarının yerine getirildiği görülmektedir.

Kaynakça

Acar, Ali (2004).Küreselleşme Sürecinde Ahilik Kodları ve Normlarının Yeniden Değerlendirilmesi.1. Ahi Evran- Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Ekim 2004), Kırşehir, s.1-13

Akkuş, M. (2002), “*Farklı Bir Ahilik İcazetnamesi*”, **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 21, Bahar: 95-100.

Bıyıklı, Y.,(2000),Ahilik, Trabzon Esnaf ve Sanatkar Odaları Birliği Yayını,Trabzon.

Brown, A. (1992), “Industrial Experience With Total Quality Management”, Total Quality Management, March, Vol. 3, Issue 2, pp.147-157

Cora. İhsan Örgütlerin Yönetimi açısından Ahilik Örgütüne Genel Bir Bakış; Tarihi Bir Araştırma

Çağatay, Neşet (1989). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, TTK Basımevi, Ankara.

Dilik, S.,(1991)Sosyal Güvenlik,Kamu İş Yay,Ank.

Doğan, Hulusi (2006) *The Search of Tacit Knowledge in Ahism Culture* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (12) / 2: 22-38

Ekinci (2008),Ahilik, Özgün Matbaacılık, Genişletilmiş 10.baskı, Ankara

Erdogru, M. (2000) Akif Anadolu'da Ahiler Ve Ahi Zaviyeleri, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** Sayı IV, İzmir ss. 37-55.

Erken Veysi, Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik, Kırşehir Belediyesi Yayınları No: 7, Ankara

Göksu. Sadık (1985)Ahilik Kurumu ve Lonca'nın Son Çağlardaki Düşüşü, Yükselişi ve Türkiye Cumhuriyetinde Esnaf Meselesinin Gelişmesine Giriş / Türk kültürü ve ahilik: XXI. Ahilik Bayramı sempozyumu tebliğleri, 13-15 Eylül 1985

Gürata, M. (1975). Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar. Ankara

Johannessen A. J., OLAİSEN, J., OLSEN B. (1999), *Aspects of innovation theory based on knowledge-management*, **International Journal of Information Management**, 19: 121-139.

Kazıcı, Z.,Ahilik, (1988)Kazıcı Ziya, “Ahilik”, TDVIA, C. I, İstanbul

Köksal Mustafa, (2007)Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü, Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları Serisi Yayın No: 5, Kırşehir

Tabakoğlu, Ahmet (2006).*Ahiliğin Türk Esnaf Ahlâkına Tesirleri*. 2. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (13 Ekim 2006), Kırşehir, s.412-443.

Yeşil, Rüştü (2008). *Meslekî Değerler Eğitimi Perspektifinde Ahilik Sistem“Tespitler-Tahliller”*. 1. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu,2. Cilt, 15-17 Ekim 2008, Kırşehir, s.1117-1134

***AHI TEŞKİLATININ İDARİ YAPILANMASINDAKİ
DEĞİŞİM***

***TRANSFORMATION IN ADMINISTRATIVE STRUCTURE
OF AKHI ORGANIZATION***

***Ali Erbaşı
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İŞletme Bölümü
aerbasi@selcuk.edu.tr***

Özet

Ahi teşkilatının idari yapısı, devletin ticaret mekanizmalarının etkin şekilde çalıştırılmasına odaklanmıştır. Bu bağlamda gelişen şartlara bağlı olarak teşkilatın idari yapısında da dönemler itibariyle önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Çeşitli kaynaklar esas alındığında Ahi teşkilatının idari yapısında meydana gelen değişimleri farklı bölümlerde değerlendirmek mümkündür. Ahi teşkilatının idari yapısı, 14. yüzyıldan (ya da 16. yüzyıldan) öncesi ve sonrası olarak ayrı ayrı incelendiğinde bu farklılıklar net bir şekilde görülebilmektedir. Ahiliğin ilk dönemlerindeki idari yapılanmayı, dönemselsel olarak sonraki idari yapılanma mekanizmasından ayıran temel faktör, idari yapıdaki genişleme olmuştur. Çünkü ilk dönemlerde çok kapsamlı bir idari yapılanmaya sahip olunmadığından dolayı yönetim algısı, zaviyelerin yönetimi şeklinde algılanmaktaydı. Bu kapsamda Ahiliğin ilk dönemlerinde zaviyelerin daha aktif rol oynadığı söylenebilir. Ahiliğin sonraki dönemlerindeki idari yapılanma ise, daha çok sayıda kademe içermektedir. Teşkilatın idari yapısındaki kademe sayısı arttıkça, karar verme süreçleri de değişiklik arz etmiş ve bazı yönetsel değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Önceki dönemlerde daha yalın bir organizasyon yapısına sahip olan Ahi teşkilatı, sonraki dönemlerde daha çok kademe içeren karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Bu araştırmanın amacı, dönemler itibariyle Ahi teşkilatının idari yapılanmasındaki değişimi ortaya koymaktır. Teşkilatın idari yapılanmasındaki değişimi anlamak, hizmet ettiği amaçların ortaya çıkarılmasına ve tarihsel açıdan nasıl bir işleyiş seyri ortaya koyduğunun anlaşılabilmesine önemli katkılar sağlayabilecektir.

Anahtar Sözcükler: Ahi teşkilatı, Ahilik, idari yapılanma, değişim.

Abstract

The administrative structure of the Ahi organization focused on the effective functioning of the state's trade mechanisms. In this context, there are significant differences in the administrative structure of the organization depending on the circumstances. On the basis of various sources, it is possible to evaluate the transformation in administrative structure of Akhi organization in different sections. These differences can be clearly seen when the administrative structure of the Akhi organization is examined separately before and after the 14th century (or 16th century). The main factor that differentiated the administrative structuring in the early period of Akhism, from the next administrative structuring mechanism, was the expansion used in administrative structuring. Because the management perception was perceived as the management of the zaviyas since there was no comprehensive administrative structure in this period. In this context, it can be said that the zaviyas played an active role in the early period of Akhism. The administrative structuring in later periods of Akhism includes more steps. As the number of steps in the administrative structure of the organization increased, the decision-making processes also changed and caused some administrative transformations. Akhi organization, which had had a simpler organizational structure in the previous periods, had a complex structure with more stages in the following periods. The aim of this study is to reveal the transformation in the administrative structure of

the Akhi organization by periods. Understanding the transformation in the organizational structure of the organization will provide an important contribution to revealing the aims it serves and to understand the historical process.

Keywords: Akhi organisation, Akhism, administrative structure, transformation.

1. Giriş

Ahi teşkilatı, her ne kadar devletin resmi bir organı olmasa da, bir sivil toplum kuruluşu olarak Devlet-i Aliyye'nin esnaf ve sanatkar zümresinin yönetiminden sorumlu bir yapıydı. Ahi teşkilatı, devletin gelişmesine yüzyıllar boyunca katkı sağlamış idari bir organizasyon yapısıdır. Devletin hakimiyet alanı genişledikçe teşkilatın organizasyon yapısında, bu genişlemeye hakim olabilecek nitelikte değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle Ahi teşkilatının idari yapısı, Ahi Evran-ı Veli tarafından kurulduğu ilk günkü haliyle kalmamış, yıllar itibariyle bazı değişimlere uğramıştır. İdari yapıda meydana gelen bu değişimlerin genel amacı ise, genişleyen topraklarda yerleşik esnaf zümresinin kontrol altına alınmasını sağlamak olmuştur. Ayrıca her geçen gün genişleyen üye sayısı, onların yönetimini sağlayabilecek nitelikte genişlemeyi de zorunlu hale getirmiştir. Bu genişleme incelendiğinde, Ahi teşkilatının idari yapısının, 14. yüzyıldan (ya da 16. yüzyıldan) öncesi ve sonrası olarak ayrı ayrı incelenebileceği söylenebilir. Bu şekilde yapılacak bir inceleme, dönemler itibariyle Ahi teşkilatının idari yapısında meydana gelen değişimlerin net bir şekilde görülebilmesine imkan tanıyabilecektir. Bu varsayımdan hareketle bu araştırmada, dönemler itibariyle Ahi teşkilatının idari yapılanmasındaki değişimi ortaya koymak amaçlanmıştır. 14.-16. yüzyıl öncesi ve sonrası teşkilatın idari yapısı ayrıştırılarak değişimi gözlemenin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda Ahiliğin kuruluşundan 14.-16. yüzyıla kadar olan idari yapısı ilk dönemlerdeki idari yapı, sonrası ise sonraki dönemlerdeki idari yapı olarak ele alınmıştır.

2. Ahiliğin İlk Dönemlerindeki İdari Yapı

Ahiliğin ilk dönemlerdeki idari yapılanmayı, dönemselsel olarak sonraki idari yapılanma mekanizmasından ayıran temel faktör, idari yapılanmadaki sadelik olmuştur. Çünkü bu dönemde çok kapsamlı bir idari yapılanmaya sahip olunmadığından dolayı yönetim algısı, zaviyelerin yönetimi şeklinde algılanmaktaydı. Bu kapsamda Ahiliğin ilk dönemlerinde zaviyelerin aktif rol oynadığı söylenebilir.

Burgazi (1954: 113) fütüvvetnamesinde idari yapılanmanın fütüvvetname temelli olduğu ve maneviyata dayandığına ilişkin tespitini şöyle açıklamıştır (Erken, 2008: 76):

“Yiğit ve Ahi ve Şeyh bu üçü birdir. Yiğitlik heves etmektir, Ahilik başlamaktır ve Şeyh tamam olmaktır. Yiğit-sakal gelmektir, Ahi sakala ak düşmektir, Şeyhlik tamam pir olmaktır... Yiğitlik yola girmeye niyet kılmaktır, Ahilik yola girip gitmektir ve Şeyhlik menzile girmektir”.

Bu kapsamda fütüvvetnameler referans olarak alındığında Ahi teşkilatlanmasının üç mertebeden oluştuğu söylenebilir: Yiğit (Feta-Fityan), Ahi, Şeyh.

Yiğit: Yiğit, Ahiliğe yeni girmiş kişidir. Yönetici konumunda olmayıp Ahi’den aldığı emirler doğrultusunda yaşamlarını sürdürmektedirler (Erken, 2008: 77). Yiğit için “Feta” ya da “Fityan” kavramları da kullanılmıştır.

Ahi: Ahi, şeyhin ilgili zaviyedeki temsilcisidir. Ahi, yönetimindeki zaviyeyi Ahilik düsturları çerçevesinde yönetir, yiğitler arasında görev dağılımı yapar ve şeyhten aldığı emirleri uygular. Yönetim kademeleri açısından bakıldığında ahi, yiğit ve şeyh arasında yer almaktadır.

Şeyh: Ahilik yönetiminde şeyh, zaviyelerin piri ve başkanı konumundadır ve zaviyeler arasında yönetim birliğini sağlayan en üst yönetici durumundadır.

Zaviyenin yöneticisi olan Ahi ve ona bağlı yiğitlerin oluşturduğu yapılar, hep birlikte Kırşehir’deki Ahi Evran Tekkesinde bulunan Şeyh’e (Ahi Baba’ya) bağlı idi. Dolayısıyla Ahi teşkilatının ilk dönemlerinde en üstte şeyhin bulunduğu, şeyhe bağlı ahiler ve ahilere bağlı yiğitlerin olduğu bir teşkilatlanma modeli söz konusudur.

3. Ahiliğin Sonraki Dönemlerindeki İdari Yapı

Ahiliğin sonraki dönemlerindeki idari yapılanma, önceki döneme kıyasla daha çok sayıda kademe içermektedir. Bu bağlamda takipçisi olduğu fütüvvet gibi Ahilik de dokuz dereceli bir sisteme dayanır ve her kapı üç dereceyi içerir. Sırasıyla yiğit, yamak, çırak, kalfa, usta, nakip, halife, şeyh, şeyh’ül-meşayih dereceleri bulunmaktaydı (Özaydın 2004: 697).

Ancak Ahilik yönetim yapısında zaman zaman birtakım değişiklikler olmuştur. Bu yapısal değişikliklerden sonra yönetimden bazı kademeler çıkarılmış ve seçimle yönetici tayin edilme şekli benimsenmiştir. Yeni ortaya çıkan dereceler sırasıyla yiğitbaşı, kethüda, nakip ve şeyh olmuştur (Erken, 2008: 80). Ahi birliklerinin özelliklerini yitirmeye başladıkları dönemlerde, yiğitbaşı da dahil olmak üzere üst seviyedeki idari görevlere gelecek kişiler için hükümet onayı şartı getirilmiştir. Daha sonra bu görevler için seçim usulü kaldırılmış ve yerine tayin usulü konulmuştur. Tayin yetkisi de Kırşehir’de bulunan Ahi Evran Zaviyesi Şeyhi’ne verilmiştir (Ekinci, 2016: 104). Dolayısıyla Ahi

teşkilatının farklı dönemlerinde idari yapılanmanın hem derece açısından hem de usül açısından bazı değişimlere uğradığı söylenebilir. Farklı kaynaklarda farklı dereceler ve sıfatlar zikredilmekle birlikte Ahiliğin sonraki dönemlerindeki idari yapıda sırasıyla aşağıda yer alanların bulunduğu söylenebilir:

Şeyh'ül-Meşayih (Ahi Şeyhi): Şeyh'ül-meşayih, diğer bir adıyla Ahi şeyhi, Kırşehir'de bulunan Ahi Evran zaviyesinin başındaki kişidir ve teşkilat başkanıdır. Ahi Evran'ın yaşadığı dönemlerde Şeyh'ül-meşayih olarak görev yapan kişi bizzat kendisi olmakla birlikte, sonraki dönemlerde Ahi Evran vekilleri bu görevi yerine getirmiştir. Kırşehir'de bulunan Ahi Evran zaviyesinin başında bulunan Ahi Şeyhi, bütün sanatkarların piri olarak kabul görmüş olan Ahi Evran-ı Veli'nin halifesi ve tüm esnaf birliklerinin en tepesindeki kişi konumundaydı.

Kadı ve Muhtesip: Ahi teşkilatlanmasında sonraki dönem idari yapılanmadaki en önemli değişikliklerden birisi, sürece kadı ve muhtesiplerin dahil olmasıdır.

Muhtesip ve kadılar, Ahi teşkilatlanma yapısıyla doğrudan doğruya ilişkili makamlar değildir. Muhtesip, esnafın davranışlarını ve üretimini devlet adına denetleyen, kişilerin mağduriyetlerini gidermeye çalışan ve mülki idarenin kendisine yüklediği görevleri yerine getirmeye çalışan kişidir. Kadı ise, özellikle Ahilerin kendi teşkilat yapısı içinde halledemedikleri meseleler ve Ahilerle birlikte başkanlarını da ilgilendiren konulara müdahildir. Bu tür konular, muhtesip tarafından tespit edilerek kadılığa iletilir ve kadılık, ihtilafları yürürlükteki hukuka göre çözer. Başka bir deyişle Ahi teşkilat yapısında kadılığın yeri, hukuk kurumu oluşuyla ilgilidir (Erken, 2008: 85-86).

Ahi Baba Vekili (Kahyalar Başı): Ahi baba vekili, diğer bir adıyla kahyalar başı, her ildeki çeşitli meslek gruplarına ait bütün Ahilerin lideri konumundaydı. Ahi baba vekili, illerdeki farklı meslek gruplarının başı konumundaki kethüdalar arasından oluşan kahyalar meclisindeki üyeler arasından seçilirdi. Seçilen Ahi baba vekili ömür boyu bu görevi yerine getirirdi. Ahi baba vekili, her ildeki çeşitli meslek gruplarına ait Ahilerin lideri konumundaydı. O ilin ismi ve arkasına "Ahi Baba" ibaresini alarak anılırdı. Örneğin Konya Ahi Babası, Kayseri Ahi Babası gibi.

Kahyalar Meclisi (Büyük Meclis): Her ilde bir kahyalar meclisi, diğer bir adıyla büyük meclis bulunmaktaydı. Bir ildeki kahyalar meclisi, o ildeki tüm meslek gruplarının yönetim kurulu başkanları olan kethüdalarından oluşmaktaydı. En az 24 esnaf grubunun başkanlarından oluşan kahyalar meclisi, aralarından seçtikleri bir başkan olan kahyalar başı (o ilin Ahi baba vekili) ve diğer üyelerden oluşmaktaydı. O ildeki tüm meslek gruplarının yönetim kurulu başkanları olan kethüdalar

arasından ömür boyu görev yapmak üzere bir başkan seçmekteydiler. Bu başkana (yukarıda anlatıldığı üzere) “Ahi Baba Vekili (Kahyalar Başı)” denirdi.

Kahyalar meclisinin başlıca görevleri şunlardır (Ekinci, 2016: 100):

- Esnaf şeyhlerinin esnafa karşı olan tutum ve davranışlarını takip etmek.
- Esnaf kolları yönetim kurullarının düzenli toplanıp toplanmadıklarını kontrol etmek.
- Esnaf kolu yönetim kurullarınca verilen cezaları incelemek, uygun olanları onaylamak, uygulamalarını denetlemek.
- Esnaf yönetim kurullarınca karara bağlanamayan veya esnaf şeyhleri tarafından meclise getirilen konuları incelemek, karara bağlamak.
- Esnaf şeyhlerinin yıllık hesaplarını incelemek ve uygun olanları onaylamak, usulsüzlük var ise bunlar hakkında gerekli işlemi yapmak.
- Hakkında şikayet bulunan esnaf şeyhlerinin durumlarını inceleyerek bunların görevlerini kötüye kullanıp kullanmadıklarını araştırmak, gerekirse suç işleyenlerin görevlerine son vermek.
- Esnaf ile ilgili konularda, hükümet yetkilileri ile temas kurarak problemlerin çözüme kavuşturulmasını sağlamak.
- Hükümet tarafından alınan kararların esnafın menfaatine olup olmadığını incelemek, esnaf adına hükümet yetkililerinden istekte bulunmak.
- Kahyalar başının görüşülüp karara bağlanması istenilen konuları karara bağlamak.

Meslek Gruplarının Yönetim Kurulları: Bir ilde bulunan her bir meslek grubuna ait yönetim kurulları bulunmaktaydı. Bir ildeki bir meslek grubunun yönetim kurulunda 5 üye bulunmaktaydı. Bu üyeler, ilgili meslek grubunun üyeleri arasından seçilmekteydi. Bu 5 kişilik üye, kendi arasında bir başkan seçmekte ve bu başkana Kethüda denmekteydi. Yönetim kurullarının 5 üyesi şunlardır: Kethüda, yiğitbaşı, işçi başı, hakem heyeti (ehl-i sinai ve ehl-i hibre).

Meslek grubunun yönetim kurulu, her ayın Cuma günü toplanmakta ve bu toplantı 3 gün sürmekteydi (Eryiğit, 1989: 32). İlgili meslek grubunun yönetim kurulu, kethüdanın mali işlerini sürekli olarak denetler ve istediği zaman toplu olarak sandık mevcudunu sayardı.

Bir meslek grubuna ait yönetim kurulunun görevleri şunlardır (Demir, 2000: 387-388):

- Eski yönetim kurulundan teslim alınan tüm evrakları ve hesap defterlerini kontrol etmek, ibra ettikten sonra Kahyalar Meclisine bildirmek.
- Birlik üyelerinin sorunlarını görüşerek çareler bulmak.
- Yönetim kurulunda çözülemeyen problemleri bir üst kurul olan Kahyalar Meclisine göndermek.
- Birlik üyelerinin kurdukları orta sandıklarını denetlemek.
- Birliğe ait binaların bakımını yaptırmak, bu binaları kiraya vermek veya teşkilat mensuplarına kullandırmak.
- Teşkilatta çalışanların maaşlarını ödemek, ihtiyaca göre işe yenilerini almak.
- Çıracak ve kalfaların terfi töreni olan şed kuşanma törenlerini düzenlemek.

Kethüda: Kethüda, bir meslek grubunda bulunan 5 üyenin kendi aralarında seçtikleri ve bu suretle ilgili meslek grubu yönetim kurulu başkanı olarak görev yapan kişidir. Başka bir deyişle kethüda, her ildeki (herhangi bir) meslek grubunun lideri olan kişidir. Bir ilde ne kadar meslek grubu varsa, o kadar kethüda bulunmaktaydı. İşte bu meslek grubu kadar kethüdanın bir araya gelmesiyle de o ilin (yukarıda anlatılan) Kahyalar Meclisi (Büyük Meclis) oluşmaktaydı. Kethüdaların ana görevi, esnaf ve devlet arasındaki ilişkileri yürütmek ve gücünü siyasi otoriteden almaktaydı. Kethüdalar genellikle 1 yıllığına seçilirdi.

Kethüda, ilgili meslek grubunda bulunan esnafın kendi aralarında yapmış oldukları seçim sonucunda işbaşına gelmekte olup bu seçim sonucunun devlet temsilcisi olan kadı tarafından onaylanması gerekmektedir. Bir süre sonra esnaf kethüdasının isminin değişerek müteveli adını aldığı görülmektedir (Eryiğit, 1989: 15). Dolayısıyla sonraki dönemlerde kethüda kavramı yerine müteveli kavramının kullanıldığı ifade edilmektedir.

Kethüdaların görevleri şunlardır (Erken, 2008: 82):

- Esnafın bütün işlerine nezaret etmek.
- Gedik olarak tabir edilen esnaflık ruhsatının intikalini sağlamak ve ustalık aletlerinin devir teslimini yapmak.
- Esnaf arasında çıkan ihtilafları halletmek.
- Hükümetin emirlerini yiğitbaşı vasıtasıyla esnafa bildirmek.
- Ceza vermek, kadılıkça verilen cezayı infaz etmek.
- Usta olacakların merasim gününü belirlemek.

Yiğitbaşı (Server): Yiğitbaşı, bir ildeki ilgili meslek grubunun yönetim kurulu başkanı konumundaki kethüdanın yardımcısıdır. Başka bir deyişle yiğitbaşı, bir ildeki bir meslek grubunun yönetim kurulu başkan yardımcısıdır.

Yiğitbaşı, esnafın itibarlı olanları arasından seçimle iş başına gelirdi. Yiğitbaşı olarak seçilen kişinin, kadı tarafından da uygun görülüp tasdik edilmesi gerekirdi. Esnafın meselelerini ve şikayetlerini halletmeye çalışan ilk merci yiğitbaşılık müessesesidir. Yiğitbaşı, halledemediği meseleleri kethüdaya iletirdi (Erken, 2008: 81). Yiğitbaşı, bir çalışanın bir üst mertebeye geçmesi teklif edildiğinde, adayı ahlak ve mesleki yönden araştırır ve esnafı denetlerdi (Köksal, 2007: 180). Ayrıca yiğitbaşı esnafın yetiştirilmesi, esnaf arasındaki rütbelerin tespiti, esnafa hammadde dağıtımı, esnaf ile ilgili disiplin cezalarının uygulanması, ustaların peştamal kuşanma törenleri gibi konularla da ilgilenmekteydi (Ekinci, 2016: 99).

Yaman (1974: 33)'a göre yiğitbaşının başlıca görevleri şunlardır (Erken, 2008: 81-82):

- Kethüda ile esnaf arasındaki işleri takip etmek.
- Esnafı kontrol edip, ihtilaf ve problemleriyle meşgul olmak, ilk planda esnafın karşılaştığı meseleleri halletmek.
- Esnafı kethüda ile beraber mahkemede temsil etmek.
- Ceza verilen esnafın cezasını infaz etmek.
- Kendi esnafına alınan malzemeyi, esnaf arasında taksim etmek.
- Usta olacak kalfaları tespit etmek ve onların usta olabilmeleri için müspet kanaat bildirmek.
- Ustalık merasimlerinde kethüdaya yardımcı olmak.
- Kethüda olmadığı zamanlar onun işlerini yapmak.

İşçibaşı: İşçibaşı (kimi kaynaklarda ustabaşı olarak da anılmaktadır), daha ziyade teknik konularda yetişmiş kimselerdir. İş kolunda çıkartılan mamullerin kontrolü, kalitesiz malların imhası ve standartların korunması konularıyla ilgilenmekteydi (Ekinci, 2016: 99). İşçibaşı, birlik üyesi olan herhangi bir işyerinde üretilen mamullerin kalitesini, sağlamlığını, fiyatını ve niteliğini kontrol etmekle görevli olan kişidir.

Ehl-i Hibre ve Ehl-i Sınai: Ehl-i hibre ve ehl-i sınai, yönetim kurullarının hakem heyetini oluşturur. Başka bir deyişle ehl-i sınai ve ehl-i hibre, yönetim kurulunun hakem heyeti üyeleridir.

Ehl-i hibre ve ehl-i sınai, esnaf arasında, esnaf ile yönetim arasında veya yönetim kurulu içerisinde meydana gelen anlaşmazlıklara hakemlik ederdi (Ekinci, 2016: 99). Ayrıca ehl-i hibre ve ehl-i sınai

tüketici ile üretici arasındaki ihtilaflarda hakem heyeti olarak görev yapmaktaydı. Esnafa ait kesin bir hatayla karşılaşırca, durumu yiğitbaşına bildirirdi (Demir, 2000: 389).

Esnaf Şeyhi: Esnaf şeyhi, ildeki ilgili meslek grubuna ait yönetim kurulu tarafından denetlenen ve yönetim kurulunun aldığı kararları uygulamakla sorumlu olan birimdir. Esnaf şeyhleri, bir bakıma sistemin yürütme organlarıdır. Bu bağlamda esnaf şeyhinin, bir ildeki bir meslek grubunun yönetim kurulunda alınan kararları uygulamakla görevli olduğu söylenebilir.

Esnaf şeyhinin başlıca görevleri şunlardır (Erken, 2008: 83-84):

- Merasimlerde esnafa başkanlık etmek.
- Kendisine getirilen suç ve hatalar hususunda, gerekirse ehl-i hibreden olanların reyleriyle cezalar vermek.
- Esnafın hükümete karşı temsilciliğini yapmak.
- Esnafa lazım olan malzemeyi temin etmeye çalışmak.
- Esnaf ile ilgili sair işleri yürütmek.

Esnaf: Teşkilatın ana damarını esnaf oluşturmaktadır. Esnaftan kasıt, ildeki ilgili meslek grubunun üyesi olan işyerleridir. Bu işyerleri; usta, kalfa, çırak ve yamaklardan oluşmaktaydı.

4. Sonuç

Dönemler itibariyle Ahi teşkilatının idari yapılanmasındaki değişimi ortaya koymanın amaçlandığı bu çalışmada, 14.-16. yüzyıl öncesi ve sonrası teşkilatın idari yapısı ayrıştırılarak değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ahiliğin ilk dönemlerindeki idari yapılanma olarak tanımlanan 14.-16. yüzyıl öncesi idari yapıda zaviyelerin ön planda olduğu ve yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla Şeyh, Ahi, Yiğit (Feta-Fityan) yapılanmasının olduğu görülmektedir. Ahiliğin sonraki dönemlerindeki idari yapılanma olarak tanımlanan 14.-16. yüzyıl sonrası idari yapıda ise dönemler itibariyle farklılıklar yaşanmış olmakla birlikte yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla Şeyh'ül-meşayih (Ahi Şeyhi), kadı ve muhtesip, Ahi Baba Vekili (Kahyalar Başı), Kahyalar Meclisi (Büyük Meclis), meslek gruplarının yönetim kurulları (Kethüda, Yiğitbaşı-Server, İşçibaş, Ehl-i Hibre ve Ehl-i Sınai), Esnaf Şeyhi, Esnaf (Usta, Kalfa, Çırak, Yamak) bulunmaktaydı.

Ahi teşkilatı, tüm dünyaya model olmuş bir idari yapılanmaya sahipti. Bu model, önceki dönemlerde kişiler arasındaki ilişkileri ön plana alırken, sonraki dönemlerde sistemi ön plana alan bir yapıya bürünmüştür. Öyle ki teşkilat büyüdükçe, idari yapıda bir genişleme yaşanmıştır. Bu çalışmada ortaya konulmaya çalışıldığı gibi teşkilatın idari yapılanmasındaki değişimi anlamak, hizmet ettiği amaçların ortaya

çıkarılmasına ve tarihsel açıdan nasıl bir işleyiş seyri ortaya koyduğunun anlaşılabilmesine önemli katkılar sağlayabilecektir.

Kaynaklar

- Demir, Galip (2000). Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Ahilik, İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayınları.
- Ekinci, Yusuf (2016). Ahi Evran'ın İnsan Yetiştirme Modeli: Ahilik (13. Baskı), İstanbul: Mihrabad Yayınları.
- Erken, Veysi (2008). Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik, Kırşehir: Kırşehir Belediyesi Yayınları No. 7.
- Eryiğit, Süleyman (1989). Ahi Birliklerinde Yönetim ve İşletme Fonksiyonları'nın Temel Yapısı, Ankara: Kamu-İş Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası Yayınları.
- Köksal, Mustafa (2007). Ahilik Kültürünün Dünü ve Bugünü, Kırşehir: Kırşehir Belediyesi Kültür-Tarih Yayınları Serisi Yayın No. 5.
- Özaydın, Murat (2004). "Fütüvvet ve Fütüvvet Ahlakı", *1. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir: 12-13 Ekim 2004, 2. Cilt, s. 685-712.

***AHİLİKTE ORTA SANDIKLARININ
FONKSİYONLARI***

FUNCTIONS OF MEDIEVAL SHEET IN AKHISM

***Ali Erbaşı
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
aerbasi@selcuk.edu.tr***

Özet

Ahi teşkilatında orta sandıkları, belirli bir gelir ve gider dengesi gözetilmek suretiyle sosyal, kültürel, iktisadi, idari, askeri vb. birçok amaca hizmet etmiş bir müessesedir. Kimi zaman yoksullara ve yolda kalmışlara, kimi zaman misafirlere yardım etmek amacını güden orta sandıkları, yeri geldiğinde esnafların ortak ihtiyaçlarını karşılamak için de kullanılmaktaydı. Ayrıca orta sandıklarından temin edilen paraların esnafa borç verilmesi ve hayır işlerinde kullanılması geleneği uygulamada önemli bir yere sahipti. Özellikle gider yapıları incelendiğinde teşkilatın hangi amaçlara hizmet ettiği ve bunları nasıl başarabildiği anlaşılacaktır. Böylesine çok amaçlı kullanılmış ve İslami referansları kendisine şiar edinmiş teşkilatın, gelir ve gider dengesini sağlayabilmek için farklı yöntemler kullanması gerekmektedir. Ahi teşkilat yapısının gelir ve gider dengesinin kuruluş biçiminden harcamaların yönüne kadar tüm süreçlerinde önemli derinlikler taşıdığı aşikardır. Bu bağlamda Ahi teşkilatı, günümüz muhasebe sistemlerinin kullandığı bakış açılarını kullanmış, harcamaları kar odaklılık yerine sosyal hizmet odaklı yapmış ve tüm bu süreçlerde İslami referansları odak noktasına almış bir teşkilat yapısıdır. Bu çalışmanın amacı, Ahi teşkilatında orta sandıklarının fonksiyonlarını incelemektir. Orta sandıklarının kullanımı, özellikle günümüz kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının yönetim kademeleri için önemli bir referans kaynağı olabilir. Ahi teşkilatında kullanılan orta sandıkları modelinin daha detaylı irdelenmesi ve günümüz şartlarına uyumlaştırılması, günümüz finans problemlerinin bir kısmı için çözüm noktası olarak önerilebilir.

Anahtar Sözcükler: Ahilik, orta sandıkları, fonksiyonları.

Abstract

In the Akhi organization, the medieval sheets is an institution that served many purposes as social, cultural, economic, administrative, military and so on. The medieval sheets were sometimes used to meet the needs of the poor, sometimes used to help the guests, and when needed used to meet the common needs of the tradesmen. In addition, the tradition of borrowing money from medieval sheets to tradesmen and using them in charity seems to prevail in practice. In particular, when the expense structures are examined, it can be understood which aims the organization serves and how it achieves them. The organization, which had been used for such a multiplicity and had adopted the Islamic references to it, had to use different methods to achieve a balance of income and expenditure. It is obvious that the Akhi organization structure has important depths in terms of the income and expense balance from the establishment to the direction of expenditures. In this context, the Akhi organization used the perspective used by today's accounting perspective, has made social service focus instead of profit focus and is an organization structure that has taken the Islamic references to the focus in all these processes. The purpose of this study is to examine the functions of the medieval sheets in the Akhi organization. It can be said that the use of medieval sheets is an important source of reference for the management levels of today's public institutions and

non-governmental organizations. A more detailed examination of the medieval sheets model used in the Akhism and adaptation with today's conditions can be suggested as a solution point for some of today's finance problems.

Keywords: Akhism, medieval sheets, functions.

1. Giriş

Esnaf sandığı, esnaf vakfı, esnaf kesesi, teavün sandığı gibi farklı isimler ile zikredilen orta sandıkları; Ahi teşkilatında kethüda, yiğit başı ve ihtiyarların gözetim ve sorumluluğu altındaydı (Çağatay, 1981: 152). Türk-İslam tasavvurunun en açık temsil örneklerinden biri olan Ahi teşkilatı, orta sandıkları aracılığıyla insanlar arasındaki finansal dayanışmanın ne şekilde yapılabileceğine yönelik önemli öğretiler sunmaktadır. Orta sandıklarının Ahi teşkilatındaki kullanım alanları incelendiğinde yalnızca finansal bir dayanışma unsuru olarak değil, aynı zamanda sosyal yardımlaşma ve dayanışma aracı olarak da kullanıldığı görülmektedir.

Ahi teşkilatında tüm meslek dallarına ait orta sandıklarının ayrı ayrı bulunduğunu öncelikle belirtmek gerekir. Hatta farklı meslek dallarının zaman zaman birbirlerinin orta sandıklarından borç alıp verdiklerine de kaynaklarda rastlanılmaktadır. Örneğin debbağların orta sandığı çiftçilerin orta sandığına, marangozların orta sandığı terzilerin orta sandığına borç verebilmekteydi (Ekinci, 2016: 95). Bu bağlamda Ahi teşkilatında orta sandıklarının çok farklı bir finansman modeli olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu sayede son derece dinamik bir finans sistemi teşkilat bünyesinde yaşatılmaya çalışılmıştır. Orta sandığı açısından bakıldığında, Ahi teşkilat yapısının günümüz finans sektörünün eksiklerinin çözümünü içinde barındıran bir yapıya sahip olduğu vurgulanmalıdır. Bu çalışmada, çok farklı fonksiyonlara sahip olan orta sandıklarının fonksiyonları incelenmiştir. Bunun için orta sandıklarının gelirleri ve giderleri teorik bir çerçevede sunulmuş, ayrıca orta sandıklarının günümüz muhasebe sistemine olan yansımaları keşfedilmeye çalışılmıştır.

2. Orta Sandıklarının Gelir ve Giderleri

2.1. Orta Sandıklarının Gelirleri

Orta sandıklarının gelirleri, çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmekle birlikte genel olarak kira ve gayrimenkul satış gelirleri, aidatlar, terfi harçları ve bağışlar şeklinde sınıflandırılabilir. Bu gelirler kısaca şöyledir:

Kira ve gayrimenkul satış gelirleri: Ahi teşkilatının sahip olduğu bazı gayrimenkuller bulunmaktaydı. Bu gayrimenkullerden teşkilat

tarafından kullanılmayanlarının kiralanması yoluna gidilirdi. Bu bağlamda gayrimenkullerin kiralanmasından kaynaklanan gelirler, Ahi teşkilatının önemli gelir kaynakları arasındaydı. Ayrıca sandığa ait olan gayrimenkuller arasında ihtiyaç fazlası olan veya yerine yenisi alınmış olanlar satılmaktaydı. Bu satışlardan elde edilen gelirler de orta sandıklarının gelirleri arasındadır.

Aidatlar: Orta sandıklarının en önemli gelirlerinden biri de aidatlar idi. Teşkilattaki her esnafın yaptığı satış ya da elde ettiği kazanç üzerinden teşkilata ödediği bir aidat söz konusu olmuştur. Bu aidatlar kimi kaynaklarda komisyon olarak zikredilmektedir. Bu aidatlar çoğu zaman belirli bir miktar olarak değil, üyenin gelirine göre alınabilmesi için satışların belirli bir yüzdesi olarak tahsil edilmekteydi. Bu şekilde teşkilat, esnaflardan kazanç durumlarına göre aidat alma prensibini benimsemiştir.

Terfi Harçları: Ahi teşkilatında işletmelerin içinde yer alan dahili üyeler aşağıdan yukarıya doğru sırasıyla yamak, çırak, kalfa ve usta şeklinde idi. Ustaların yanlarında çalıştırdıkları kalfa, çırak ve yamaklar için her bir terfide ödedikleri terfi harcı bulunmaktaydı. Çağatay (1981: 153) bu harca örnek olarak, 19. yüzyıl sonlarında bir ustanın çırağını kalfalığa yükselteceği zaman 50 kuruş, kalfalıktan ustalığa yükselteceği zaman 300 kuruş ödediğini belirtmektedir.

Bağışlar: Teşkilattaki faaliyetlerin etkin şekilde yürütülebilmesi için bağış da kabul edilmekteydi. Bu şekilde sandıklar; vakfedilen paralar, kimsesizlerin ölümü sonucunda kalan terekesi, vasiyetler yoluyla yapılmış olan bağışlar gibi çeşitli bağış gelirlerine sahipti.

2.2. Orta Sandıklarının Giderleri

Orta sandıklarının giderleri, çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmekle birlikte genel olarak görevli maaşları, esnaf toplantıları harcamaları, gayrimenkul temini ve bakım giderleri, üyelere verilen borçlar, orducu takımının ailelerinin ihtiyaçları, ihtiyaç sahiplerine yardım, üyelerin ortak ihtiyaçlarının temini, yeni işyeri açan esnafa sermaye desteği, diğer giderler şeklinde sınıflandırılabilir. Bu giderler kısaca şöyledir:

Görevli maaşları: Ahi teşkilatında işletmelerin içinde bulunan dahili üyelerin dışında ayrıca geniş bir teşkilat yapısı bulunmaktaydı. Bu teşkilatın içinde yer alan çok sayıda çalışanın maaşları, orta sandıklarından ödenmekteydi.

Esnaf toplantıları harcamaları: Esnaf ile ilgili yapılan düzenli ve olağanüstü toplantılara ilişkin harcamalar orta sandıklarından yapılmaktaydı. Eğer herhangi bir esnaf grubuna ait bir toplantı söz konusuysa, o esnaf grubuna ait orta sandığından harcama yapılırdı.

Esnaf toplantılarına yönelik yapılan harcamalara örnek olarak üçgünler toplantısı harcamaları gösterilebilir. Kaynaklarda “Yıllık Genel Toplantı” olarak da adlandırılan üçgünler toplantısı, yılda bir kez olmak üzere Hisar Arkası’nda 3 gün 3 gece sürerdi. Toplantı 15 gün önce duyurulurdu. Toplantıyı, Kahyalar Meclisi düzenler ve yönetirdi. Toplantıya tüm esnaflar katılırdı. Memleketin bütün bilim ve din adamları, ileri gelenleri, öğretmenleri, her mahallenin ihtiyar kurulları, köylerin ileri gelenleri (muhtarlar ve üyeleri gibi) özel olarak davet edilirler, memleketin yoksulları da gelirlerdi. Davetlilerin hepsi ve esnafın kalfa, çırak ve yamakları, akşamları evlerine dönerler, birçok esnaf ise geceleri köşklerde vakit geçirirdi. Köylerden gelen ileri gelenler, kahyaların, üstadların, zenginlerin evlerinde konaklar ve bütün bu halk, 3 gün 3 gece Hisar Arkası’nda yedirilip içirilirdi. 1872 yılının üçgünler toplantısına ait bir belgeye göre, 3 günde verilen 6 öğün yemekte toplam olarak 5.081 sofraya kurulmuştur. Sabah sofralarına sekizer, akşam sofralarına onar kişi oturmak kural olduğuna göre bu süre zarfında 46.370 kişilik yemek çıkarıldığı söylenebilir (Çağatay, 1981: 151). Üçgünler toplantılarının harcamaları orta sandıklarından yapılmaktaydı.

Gayrimenkul temini ve bakım giderleri: Teşkilatın ihtiyaç duyduğu gayrimenkullerin alımları orta sandıklarından yapılmaktaydı. Örneğin bir yörede zaviye amacıyla kullanılacak bir yapıya ya da araziye ihtiyaç duyulduysa ve bu temin bağış vb. yöntemlerle yapılamadıysa orta sandıklarının kullanımı söz konusu olabilmekteydi. Ayrıca teşkilata ait gayrimenkullerin tamir, tadilat, bakım ve onarım giderleri de orta sandıklarından yapılmaktaydı.

Üyelere verilen borçlar: Ahi teşkilatında esnafların zorunlu olan fakat imkanları elvermeyen bir yatırım, ödeme vb. ihtiyacı söz konusu olursa, bu ihtiyaç orta sandıklarından karşılanmaktaydı. Yardım yapılan esnaf, sandıktan temin ettiği borcu belirlenmiş olan vadede geri öderdi. Ancak Ahi teşkilatında orta sandıklarından esnafa verilen borçların geri ödemelerinde faiz söz konusu olmamıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Türk ve İslam anlayışlarını kendisine şiar edinmiş bir teşkilatın aksi bir davranış sergilemesi de beklenemez. Orta sandıklarından temin edilen paraların esnafa borç verilmesi ve hayır işlerinde kullanılması geleneği uygulamada hakim görünmektedir.

Orducu takımının ailelerinin ihtiyaçları: Ahi birliklerinin ihtiyaç duyulan kadar üyesi, devletin gerekli görmesi durumunda ordunun ihtiyacı olan mal ve hizmetleri üretmek için sefere gönderilirdi. Bu durum, Ahi teşkilatının sadece iktisadi ve idari bir yapılanma olmadığı, askeri fonksiyonlar da üstlendiğinin açık bir işaretidir. Osmanlı tarihinde ilk kez I. Kosova Savaşı’nda (1389) görev alan bu ahi grubuna “orducu takımı” adı verilmiştir. Sefere nereden, ne zaman, hangi meslekte ve ne

kadar ordunun katılacağına Divan-ı Humayun karar verir ve bu karar belde kadısına bildirilirdi. Belde kadısı, Ahi teşkilatının yöneticileriyle birlikte kimlerin sefere katılacağını tespit ederdi. Sefere giden ahi üyeler geri dönünceye kadar ailelerinin ihtiyaçları orta sandıklarından karşılanmaktaydı (Ekinci, 2016: 134). Ahi teşkilatının üyeleri arasında sefere gidenlerin (orducu takımının) ailelerinin ihtiyaçlarının orta sandıklarından karşılanması, teşkilatın zorunlu giderleri arasında yer almaktadır.

İhtiyaç sahiplerine yardım: Ahi teşkilatında yoksul, güçsüz, sakat, yolda kalmış, hasta ve yolcuların ihtiyaçları orta sandıkları aracılığıyla giderilmekteydi. Ayrıca teşkilatta cenaze ve defin işlemlerine ait giderler orta sandığından yapılmaktaydı.

Üyelerin ortak ihtiyaçlarının temini: Orta sandıkları, esnafın ortak ihtiyaçlarının temini için de kullanılmaktaydı. Örneğin belirli bir meslek dalının orta sandığı, o meslek dalında bulunan üyelerinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi toplu olarak satın alıp üyelere dağıtmaktaydı. Bu sayede karaborsacılığın önüne geçilmiş olur, ölçek ekonomisinin getirdiği avantajlardan yararlanılarak pazarlık gücü elde edilir ve farklı üretim maliyetlerinin oluşması engellenmiş olurdu. Temin edilen hammaddeler, esnafın ihtiyaçlarına göre taksim edilir ve her esnaftan bedelleri toplanırdı. Bu aşamada temin edilmiş olan hammaddeden daha fazla miktarda ihtiyaç söz konusu olmuşsa, yeni temin gerçekleştirilinceye kadar mevcut hammaddenin taksiminde meslek kıdemi göz önüne alınırdı. Örneğin 30 yıllık bir ustaya 2 hisse hammadde verilirken, 15 yıllık bir ustaya 1 hisse hammadde verilir. Bu taksimlerde her ne kadar ihtiyaç beyan edilmiş olsa da, bir ustaya 10 hisse verip diğerine 1 hisse vermek gibi aşırı farklılıklar kesinlikle önlenirdi (Ekinci, 2016: 95).

Yeni işyeri açan esnafa sermaye desteği: Ahi teşkilatında usta mertebesine ulaşmış ve işyeri açmasına izin verilen ustanın ihtiyaç duyduğu sermaye, orta sandıkları tarafından karşılanmaktaydı. Bu doğrultuda yeni işyeri açan ustaya sağlanan bir miktar sermaye desteği, orta sandıklarının gider kalemleri arasındadır.

Diğer giderler: Ahi teşkilatında yukarıda sıralananların dışında bazı sosyal nitelikli giderlerin de yapıldığı kaynaklarda görülmektedir. Örneğin yazları kullanılan sebil harcamaları gibi (Çağatay, 1981: 154).

Ekinci (2016: 144) tarafından aktarılan İstanbul Hallaçlarının Hicri 1289 Kasım ve Hicri 1290 Kasım arasındaki 1 yıllık orta sandığı bütçesi incelendiğinde, orta sandığının giderlerinin en önemli kısmını üçgünler masrafının oluşturduğu görülmektedir. Bu harcama kalemini sırasıyla alınan dükkan bedeli, muallim ücreti, ramazanda fukaraya ekmek alımı, misafirler, tamir giderleri, fakirlere kömür ücreti takip etmektedir. Orta sandıklarından yapılan bu harcamalar incelendiğinde,

orta sandığı bütçesinin önemli kısmının sosyal harcamalara ayrıldığı söylenebilir. Bu yönüyle orta sandıklarının, genellikle ve daha baskın olarak toplumun sosyal nitelikli ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir.

3. Muhasebe Kayıt Sisteminin Tarihteki Uygulayıcısı: Ahilik

Ahi teşkilatında kullanılan orta sandıklarında altı tane kese (torba) bulunmaktaydı. Bunlar (Çağatay, 1981: 154):

- **Atlas Kese:** Esnaf vakfına ait her türlü hüccet ve yazışma evraklarının saklandığı kese,
- **Yeşil Kese:** Esnafa ait vakıf akarların senetleri ve tapu senetlerinin saklandığı kese,
- **Örme Kese:** Vakıf paralarının konulduğu ve saklandığı kese,
- **Kırmızı Kese:** Esnafa borç olarak verilen paraların karşılığında alınan senetlerinin saklandığı kese,
- **Ak Kese:** Her türlü gider senetleri ile onaylanmış yıl hesaplarının saklandığı kese,
- **Kara Kese:** Vadesinde tahsil edilememiş, tahsili imkansız hale gelmiş senetler ve buna yönelik belgelerin saklandığı kesedir.

Orta sandıklarında bulunan altı kese sistemi incelendiğinde, günümüz muhasebe sistemlerinin kullandığı bakış açısı görülmektedir. Bu bağlamda orta sandıklarının günümüz muhasebe sisteminin ortaya çıkmasında önemli bir paya sahip olduğu söylenebilir. Örneğin günümüzde kullanılan muhasebe kayıt sistemlerinde 121 Alacak Senetleri hesabı ve ilgili diğer hesapların Ahi teşkilatındaki karşılığı kırmızı renkli kese, 128 Şüpheli Ticari Alacaklar hesabı ve ilgili diğer hesapların karşılığı kara kese, 321 Borç Senetleri hesabı ve ilgili diğer hesapların karşılığı ak kese olarak nitelendirilebilir. Ayrıca 10 Hazır Değerler hesaplarının örme kese, 24-25-26-27 başlığı altındaki varlık hesaplarının yeşil kese ile ilişkili olduğu yorumları yapılabilir. Bu bağlamda Ahi teşkilatının, orta sandıkları aracılığıyla günümüz muhasebe sistemlerinin kullandığı bakış açılarını kullandığını ve bu sistemin ortaya çıkmasında referans kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

4. Sonuç

Ahi teşkilatının orta sandıklarını kullanım şekilleri incelendiğinde, oldukça geniş perspektife yayılmış bir yapıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Her meslek dalına ait farklı orta sandıkları bulunsa da, işleyişleri açısından birbirlerinin kopyası niteliğindedir. Her bir orta sandığında belirli bir gelir ve gider dengesi gözetilmiştir. Bu denge sayesinde devletin güçlü bir ekonomik sisteme ve üretim yapısına sahip olması sağlanmıştır. Ayrıca orta sandıklarının yalnızca birer üretim aracı ve ekonomik sistemin lokomotifi olarak görülmediği, bunun dışında

sosyal, kültürel, idari, askeri vb. çok farklı amaçlara hizmet etmiş bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Ahi teşkilatında orta sandıkları kimi zaman yoksullara, yolda kalmışlara, ihtiyaç sahiplerine ve misafirlere yardım eden, esnaf toplantılarını finanse eden, seferdeki insanların ailelerinin ihtiyaçlarını temin eden sosyal yönlü bir kurum; kimi zaman ise esnafın ortak ihtiyaçlarının temin edilmesi suretiyle ölçek ekonomisi sağlayan ve karaborsacılığı önleyen, üyelerinin finansman ihtiyaçlarını karşılayan ve bu suretle onları tefecilerden ve faizden uzak tutan, yeni işyeri açan ustanın sermayedarı konumunda olan finansal yönlü bir kurum işlevi görmüştür. Orta sandıklarının sahip olduğu bu yapı, İslam hukukunun karz-ı hasen uygulamasını akla getirmektedir. Öyle ki insanların ihtiyaçlarını giderebilmek için karşılıksız vermek uygulaması, Ahi teşkilatında insanların faize bulaşmamaları için uygulanmış bir teknik olmalıdır. Bakara suresi 278-279 ayetlerde açıkça faiz haram kılınmakta ve Allah ve Peygamber tarafından faize bulaşanlara savaş açıldığı bildirilmektedir. 275. ayette ise faiz yiyenler şeytan çarpmışçasına bir suretle tasvir edilmektedir. İslam'ı kendisine şiar edinmiş olan Ahi teşkilatı, Kur'an-ı Kerim'in bu öğretisinden yola çıkmış olmalı ki, karz-ı hasen uygulamasını orta sandıkları aracılığıyla yerine getirmeye çalışmış olmalıdır.

Orta sandıklarının gider yapıları daha detaylı incelendiğinde, gelirlerin daha çok sosyal amaçlı hizmetler için kullanıldığı ön plana çıkmaktadır. Bu da Ahi teşkilatının neden kurulduğu ve var olduğu, hangi amaçlara hizmet ettiği ve bunları ne şekilde yerine getirebildiğinin göstergesi konumundadır. Teşkilat, orta sandıkları vasıtasıyla giderlerini kar odaklılık yerine sosyal hizmet odaklı yapmış ve tüm bu süreçlerde İslami referansları odak noktasına almıştır. Ahi teşkilatı orta sandıkları aracılığıyla tüm bu fonksiyonları yerine getirirken, toplum içinde dengeli ve adil bir paylaşımı odak noktasına alan bir gelir yapısı ortaya koymuştur. Bu yönüyle orta sandıklarının gelirleri incelendiğinde, Ahi teşkilatının fayda-maliyet analizlerini esas alarak hareket ettiği söylenebilir.

Orta sandıklarının kullandığı kese sistemi değerlendirildiğinde, günümüz muhasebe sistemlerinin referans noktalarının hangi uygulamalar olduğu gözler önüne serilmektedir. Bu yönüyle orta sandıkları, varlıklar ve borçlar ayırımını kese sistemi ile yapmış ve bu şekilde kayıt altına almıştır. Bu bakış açısı ise, günümüz muhasebe sistemlerindeki tek düzen hesap planlarının uygulaması ile önemli benzerlikler taşımaktadır.

Orta sandıklarının fonksiyonlarının derinlemesine incelenmesinin, günümüz kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının

yönetim kademeleri için önemli örnekler taşıdığını söylemek mümkün olabilir. Orta sandıkları modelinin detaylı irdelenmesi suretiyle birçok özelliğinin gün ışığına çıkarılması mümkün olabilecek ve bu sayede günümüz şartlarına uyumlulaştırma çabaları ortaya çıkabilecektir. Bu ise Ahi teşkilat yapısının ve kullandığı orta sandıklarının, günümüz finans problemlerinin bir kısmı için çözüm sunabilecek bir araç olduğuna işaret etmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgular, orta sandıklarının ve fonksiyonlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabilecektir.

Kaynaklar

Çağatay, Neşet (1981). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 2. Baskı, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Ekinci, Yusuf (2016). Ahi Evran'ın İnsan Yetiştirme Modeli: Ahilik (13. Baskı), İstanbul: Mihrabad Yayınları.

***ULUSLARARASI AHİLİK SEMPOZYUMLARININ
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ***

***BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF INTERNATIONAL AKHISM
SYMPOSIUMS***

***Doç. Dr. Ali Erbaşı
Selçuk Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme Bölümü
aerbasi@selcuk.edu.tr***

***Ögr. Gör. Hasan Hakses
Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Dış Ticaret Bölümü
hasanhakses@selcuk.edu.tr***

Özet

Uluslararası Ahilik Sempozyumlarının ilki 15-17 Ekim 2008, ikincisi 19-20 Eylül 2012, üçüncüsü 5-7 Ekim 2017 ve dördüncüsü 27-29 Eylül 2018 tarihlerinde Ahi Evran Üniversitesi ev sahipliğinde Kırşehir’de düzenlenmiştir. Bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ahilik Sempozyumlarını bibliyometrik açıdan incelemektir. Araştırma kapsamına birinci, ikinci ve üçüncü sempozyumların bildiri kitapçıklarında yayınlanan 235 bildiri alınmıştır. Dördüncü sempozyuma ait bildiri kitapçığı yayınlanmadığı ve temin edilemediği için kapsama alınamamıştır. Veriler, betimsel analiz ve içerik analiz teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. En verimli yazarlar, çok yazarlılık durumu, yazarların unvan dağılımı, kurumları, akademik çalışma alanları/bölümleri, bildirilerin alan/disiplin dağılımı, yıllara göre dağılım, ortalama bildiri sayısı, bildirilerin Pareto yasasına (80/20 kuralına), Price Yasasına ve Lotka yasasına uyumu ve bildirilerin ortalama kaynakça sayısı açılarından incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, sempozyumların genel seyrini ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ahilik, Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Bibliyometrik Analiz

Abstract

The International Akhism Symposiums were organized in Kırşehir on October 15-17, 2008, the second on September 19-20, 2012, the third on October 5-7, 2017 and the fourth on September 27-29, 2018 when Ahi Evran University was hosted. The aim of this research is to examine the International Akhism Symposiums from a bibliometric point of view. 235 papers published in the papers of the first, second and third symposiums were included in the scope of the research. The fourth symposium was not included because the proceeding book for the fourth symposium has not published and could not provided. The data were evaluated using descriptive analysis and content analysis techniques. The most productive authors, very authorship status, authors' title distribution, institutions, academic study areas/departments, field/disciplinary distribution of notifications, distribution by years, average number of papers, Pareto law (80/20 rule), Price law and Lotka law and the average number of bibliographic references reported. The results obtained are of importance in bringing out the general course of the symposiums.

Keywords: Akhism, International Akhism Symposium, Bibliometric Analysis

Giriş

Jeopolitik konumu ve sahip olduğu kaynaklar nedeniyle Anadolu topraklarının asırlardır cenk meydanlarına sahne olması, kaynak tahribatlarının çok sayıda olmasına neden olmuştur. Öyle ki, geçmiş

dönemlerden günümüze kalan yazılı eserler ile ilgili kaynak sıkıntıları bilinen bir gerçektir. Geçmiş çok eski yüzyıllara kadar dayanan Ahi teşkilat yapısı ve Ahilik ile ilgili çeşitli tartışma platformları oluşmuştur. Bu bağlamda Ahilik konusunda son derece ilginç ve gizemli tartışma konuları da literatürde yer bulmuştur. Öyle ki bu alanda Ahi Evran diye birinin yaşayıp yaşamadığına yönelik tartışmalar içeren akademik araştırmalara dahi rastlamaktayız. Bu kadar geniş bir tartışma sahasında yapılmış çalışma sayısının oldukça az olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Ahilik ile ilgili tartışmaların daha derinlemesine incelenmesi gerektiği söylenebilir. Ahilik sistemini inceleme konusu yapan ülkemizdeki en önemli platformlardan biri de Uluslararası Ahilik Sempozyumlarıdır. Bugüne kadar dört kez düzenlenmiş olan Uluslararası Ahilik Sempozyumlarının ilki 15-17 Ekim 2008, ikincisi 19-20 Eylül 2012, üçüncüsü 5-7 Ekim 2017, dördüncüsü ise 27-29 Eylül 2018 tarihlerinde Ahi Evran Üniversitesi ev sahipliğinde Kırşehir’de düzenlenmiştir. Uluslararası Ahilik Sempozyumlarının genel seyrini ortaya koymak, alanın akademik gelişimini ve seyrini göstermesi açısından önem taşımaktadır. Ancak literatürde Ahilik araştırmalarının bibliyometrik özelliklerini ortaya koyan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu kaygılardan yola çıkarak bu araştırmada, Uluslararası Ahilik Sempozyumlarının bibliyometrik analizini yapmak amaçlanmıştır. Bu çalışma, Ahilik araştırmalarının bibliyometrik analizini içeren ilk çalışma olması açısından önem taşımaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve ve Literatür Özeti

Bibliyometrik analizler, ele aldığı konunun bugüne kadar geldiği yeri görebilmek adına önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde bibliyometrik analizlerin genellikle belirli bir dergide yayınlanan makaleleri, belirli araştırma alanlarını ya da belirli araştırma alanlarında düzenlenen kongre/sempozyum bildirimlerini inceleme konusu yaptığı görülmektedir.

Belirli bir dergide yayınlanan makaleleri bibliyometrik açıdan inceleyen araştırmalara örnek olarak Erbaşı–Cabi vd. (2017) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi’nde 1998-2017 yılları aralığını kapsayan 405 makaleyi bibliyometrik açıdan analize tabi tutmuşlardır. Araştırma kapsamında bazı betimsel ve içerik analizlerine yer verilmiştir. Sonuçta kaynakça kullanım sayılarının tatmin edici olduğu belirlenmiş, dergiye uluslararası katkıların artırılabilmesi için yabancı yazar sayısının artırılmasına ve derginin çıkarıldığı kurum dışındaki kurumlardan katkı sağlayan yazar sayısının artırılmasına yönelik stratejiler geliştirilmesi gerektiği önerilmiştir. Van Raan-Visser vd. (2003) klinik psikolojisi alanında uluslararası nitelikte yayın yapan Psychotherapy Research (Psikoterapi Araştırmaları) Dergisinde 1995-

2002 yılları arasında yayınlanmış 205 makaleyi bibliyometrik analize tabi tutmuşlardır. İçöz-Kozak (1999), Turizm İşletmeciliği Dergisinde 1979-1983 yılları arasında yayınlanan 93 makaleyi bibliyometrik açıdan incelemişlerdir. Çalışmada derginin turizm literatürüne katkısı, makalelerin konuları, yazarların unvan ve kurumları açısından analizler yapılmıştır. Çakın (1980) Türk Kütüphaneciler Derneği Bültenini içerik ve yazar yönünden değerlendirmiştir. Yazar 1952-1971 yılları aralığındaki 502 makaleyi konuları ve yazarlarına göre değerlendirmiştir. Berkman-Kozan (1979) Amme İdaresi Dergisinde 1968-1977 yılları aralığını kapsayan 269 makaleyi analiz etmişlerdir. Makalelerde konular, esas alınan veri türleri ve yazarlar açısından inceleme yapmışlardır.

Belirli araştırma alanlarını inceleme konusu yapan bibliyometrik araştırmalara örnek olarak Sweileh-Wickramage vd. (2018) Scopus veritabanında bulunan dergilerde 2000-2016 tarihleri arasında yayınlanan göçmen sağlığı konusundaki 21457 çalışmayı incelemişlerdir. Araştırmada yazarlar, bu dergilerde yayınlanan makalelerde göçmenleri ilgilendiren hangi alanlarda çalışmaların yapıldığı, hangi menşeli ülkelerden ne kadar yayın katkısı yapıldığı gibi hususları değerlendirmişlerdir. Marti-Marques (2016) araştırmalarında Web of Science veritabanında bulunan ve sosyal girişimcilik konusundaki araştırmaları bibliyometrik açıdan incelemişlerdir. Araştırmada en çok sosyal girişimcilik alanında araştırma yapan ülkeler ve diller, yıllara göre dağılım, bu alanda en çok araştırma yapan dergiler ve en verimli yazarlara yönelik tespitlerde bulunulmuştur. Bu araştırmaların yanısıra Sanchez-Rama vd. (2017) Scopus ve Web of Science veritabanlarında yayınlanan şarap turizmi konusunda 122 farklı dergide 238 makaleyi bibliyometrik açıdan analize tabi tutmuşlardır. Tatar-Ece (2012) 2000-2007 yılları arasında 22 dergide müzik alanıyla ilgili 207 makalenin bibliyometrik profilini oluşturmuşlardır. Sadioğlu-Yıldız (2007) 1992-2006 yılları arasında 14 dergi içinde elektronik davet konulu 80 makaleyi bibliyometrik özellikleri açısından değerlendirmişlerdir.

Belirli araştırma alanlarını düzenlenen kongre/sempozyum bildirimlerini inceleme konusu yapan bibliyometrik araştırmalara örnek olarak Oraee-Reza vd. (2018) 2004-2018 yılları arasında İnşaat Araştırmaları Kongresinde sunulan 1373 bildiriye incelemişlerdir. Araştırma sonucunda inşaat alanında 'bina bilgi modellemesi' yerine 'proje yönetimi' alanına ciddi bir ilgi gösterildiği sonucuna ulaşılmıştır. Hancıoğlu-Tekin (2017) tarafından yapılan araştırmada Ulusal İşletmecilik ve Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongrelerinde sunulan bildirimler bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Çalışma kapsamı 2010-2016 yılları arasında olup toplamda 381 bildiri incelenmiştir. Carlos (2016) araştırmasında 2002-2012 yılları arasında Küba'da düzenlenen Uluslararası Bilgi Kongresi ve Uluslararası İşletme İstihbarat ve Bilgi

Yönetimi Çalıştayı'nda sunulan 1342 bildiriye bibliyometrik açıdan incelemiştir. Bildirilerin dili, yazarların ülkeleri, kurumları ve konu dağılımı özelinde yapılan çalışma neticesinde Küba, Meksika, Brezilya ve İspanya'dan daha çok katılımcı olduğu tespitine ulaşılmıştır. Chaman-Dharani vd. (2016) tarafından yapılan ve Kuvempu üniversitesinin düzenlediği ulusal kongre bildirilerinin 11 başlık altında incelendiği çalışmada ise toplamda 76 bildiri konu, yazar, kurum ve alana yapılan katkılar açısından bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Yıldırım-Ergüt (2014) 2011-2013 yılları arasında düzenlenen Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumlarındaki 912 bildiriye bibliyometrik analize tabi tutmuşlardır. Çalışmada bildiriler konu, yazar profili, kurumlar ve yazarlar arası sosyal ağ analizi gibi başlıklar altında incelenmiştir. Yozgat-Kartalpepe (2009) 1998-2008 yılları arasında düzenlenen Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongrelerinde sunulan 391 bildiriye bibliyometrik açıdan incelemiştir. Bildiriler Örgütsel Davranış ve Örgüt Teorisi başlıkları altında sınıflandırılarak, en sık yapılan atıflar, literatürün yaşlanma hızı gibi konulara odaklanılmıştır. Bibliyometrik analiz yapan araştırmalara ilişkin özet bir literatür Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Bibliyometrik Analiz Yapan Araştırma Örnekleri

Yazarın Adı	Araştırmanın Adı	Araştırma Dönemi	İncelenen Makale Sayısı
Belirli Bir Dergideki Makaleleri İnceleyen Bibliyometrik Araştırma Örnekleri			
Berkman-Kozan (1979)	Amme İdaresi Dergisi'nde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme	1968-1977	269
Çakın (1980)	Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni'nin İçerik ve Yazar Yönünden Değerlendirilmesi	1952-1971	502
İçöz-Kozak (1999)	Turizm İşletmeciliği Dergisi'nin Turizm Literatürüne Katkısı Hakkında Bir İnceleme	1979-1983	93
Tonta (2002)	Türk Kütüphaneciliği Dergisi, 1987-2001	1987-2001	238
Van Raan-Visser vd. (2003)	Bibliometric analysis of Psychotherapy Research: Performance assessment and position in the journal landscape	1995-2002	205
Dumrul-Aysu (2006)	Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi'nde Yayımlanan Makaleler: Değerlendirme ve Bibliyografya (1981-2005)	1981-2005	341
Al-Soydal	Bibliyometrik Özellikleri Açısından	2008-2010	100

vd. (2010)	Bilig'in Değerlendirilmesi		
Çiçek-Kozak (2012)	Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi'nde Yayımlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili	1997-2011	202
Polat-Sarı vd. (2013)	Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi	1999-2012	280
Ulu-Akdağ (2015)	Dergilerde Yayımlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği	1999-2013	467
Erbaşı-Cabi vd. (2017)	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi	1998-2017	405
Temelli-Karacıoğlu (2018)	Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisinde Yayımlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi: 2010-2017 Dönemi	2010-2017	123
Belirli Bir Alandaki/Konudaki Çalışmaları İnceleyen Bibliyometrik Araştırma Örnekleri			
Sadioğlu-Yıldız (2007)	Kamu Yönetimi ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri: Bir Bibliyografik Analiz	1992-2006	80
Tatar-Ece (2012)	Bilimsel Dergilerdeki Müzik Makalelerinin Bibliyometrik Profili	2000-2007	207
Marti-Marques (2016)	A Bibliometric Analysis of Social Entrepreneurship	2003-2015	2.922
Sanchez-Rama vd. (2017)	Bibliometric Analysis of Publications on Wine Tourism in The Databases Scopus and Wos	1984-2014	238
Sweileh-Wickramag e vd. (2018)	Bibliometric Analysis of Global Migration Health Research in Peer-Reviewed Literature	2000-2016	21.457
Kongre/Sempozyum Bildirilerini İnceleyen Bibliyometrik Araştırma Örnekleri			
Yozgat-Kartaltepe (2009)	Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongre Kitaplarında Yer Alan Bildirilerin Bibliyometrik Profili: Örgüt Teorisi ve Örgütsel Davranış Bildirileri Üzerine Bir Araştırma	1998-2008	391
Yıldırım-Ergüt (2014)	Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu'nun Bibliyometrik Analizi	2011-2013	912
Chaman-Dharani vd.	Analysis of National Conference Proceedings: A Bibliometric Study	-	76

(2016)			
Carlos (2016)	Investigación Sobre Bibliotecología, Ciencia de la Información, E Inteligencia Empresarial, A Través de las Presentaciones A los Congresos INFO E Intempres: un Análisis Bibliométrico	2002-2012	1342
Hancıoğlu-Tekin (2017)	Ulusal İşletmecilik İle Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongrelerinde Yayımlanan Araştırmaların Bibliyometrik Profili: Stratejik Yönetim Yazını Üzerine Bir İnceleme	2010-2016	381
Oraee-Reza vd. (2018)	Bibliometric Analysis of Published Studies in ASCE Construction Research Congress	2004-2018	1.373

Ahilik, Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuş Türk fütüvvet hareketi olarak nitelendirilebilecek kuruluşun adıdır (Bayram 1991: 5). Ahiliğin ortaya çıkışının, Türklerin Müslümanlığı toplu olarak kabul etmeye başladıkları dönemlere kadar geriye uzandığı söylenebilir. Ahi teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar varlığını sürdürmüştür. Bu kadar eski ve köklü bir geçmişe sahip olan teşkilat ile ilgili literatürde yapılan çalışma sayısının yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Literatürde Ahilik üzerine bugüne kadar yapılmış araştırmaları evrenine alan herhangi bir bibliyometrik analiz çalışmasına rastlanmamıştır. Bu bağlamda Ahilik araştırmalarında önemli bir misyona sahip olan Uluslararası Ahilik Sempozyumlarının bibliyometrik analizini yapmak, Ahilik araştırmalarının genel seyrini ortaya koyabilmek ve bundan sonraki araştırmalara yön verebilmek açılarından alan yazına önemli katkılar sağlayabilecektir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu araştırmanın amacı, Uluslararası Ahilik Sempozyumlarını bibliyometrik açıdan incelemektir. Araştırma kapsamına birinci, ikinci ve üçüncü sempozyumların bildiri kitapçıklarında yayınlanan 235 bildiri alınmıştır. Dördüncü sempozyuma ait bildiri kitapçığı yayınlanmadığı ve temin edilemediği için kapsama alınmamıştır. Veriler, betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Sempozyumlarda yer alan bildirilerde en verimli yazarlar kimlerdir?
- Sempozyumlarda yer alan bildirilerin çok yazarlılık durumu nedir?

- Sempozyumlarda yer alan bildirilerin yazarları hangi kurumlarda çalışmaktadırlar?
- Sempozyumlarda bildiri yazarlarının unvan dağılımı nasıldır?
- Sempozyumlarda yer alan bildirilerde yazar başına düşen makale sayısı nedir?
- Sempozyumlarda yer alan bildirilerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Sempozyumlarda yer alan bildirilerde geçen ortalama anahtar kelime sayısı ve anahtar kelimelerin başlıkta geçme oranı nedir?
- Sempozyumlarda yer alan bildiriler 80/20 kuralına, Price ve Lotka Yasalarına uymakta mıdır?
- Sempozyumlarda yer alan bildirilerde yayın dili nedir?
- Sempozyumlarda yer alan bildirilerin alan/bölüm dağılımı nasıldır?
- Sempozyumlarda bildiri sunan yazarların alan/bölüm dağılımı nasıldır?
- Sempozyumlarda yer alan bildirilerin ortalama kaynakça sayısı nedir?

Araştırma kapsamına alınan Uluslararası Ahilik Sempozyumlarında yayımlanmış tüm bildirilere ilişkin bilgiler elektronik ortamdan alınarak Excel programına aktarılmış, tüm hesaplamalar ile tablolara ve grafiklere yönelik işlemler bu program üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.1. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında birinci, ikinci ve üçüncü Uluslararası Ahilik Sempozyumlarında yayınlanan bildiriler yazar profili, unvanı, çalıştığı kurum, bibliyometrik tanımlar, araştırmanın alan dağılımı, yazar alanı/bölümü, yayın dili ve kaynakça bilgileri açılarından incelenmiştir.

2.2. Yazar Profili

2008, 2012 ve 2017 yıllarında toplam 235 bildiri 264 yazar tarafından kaleme alınmıştır. Yazar başına ortalama 0,89 bildiri düşerken, Doğan Kaya 2 bildiri, Durdu Mehmet Burak 2 bildiri, Fatih Güzel 2 bildiri, Hasan Karaköse 2 bildiri, Mehmet Şeker 2 bildiri, Metanet Azizgizi Ahyeva 2 bildiri, Mikail Bayram 2 bildiri, Muhittin Eliaçık 2 bildiri ve Yusuf Ekinci 2 bildiri ile en verimli yazarlardır. En çok yayın katkısı sağlayan yazarlar Ahi Evran Üniversitesinde görev yapmaktadır. Sempozyumlarda bildiri sunan 264 yazardan 9'u ikişer bildiriyle katkı yapmıştır. 2 bildiri ile en verimli yazarlara ilişkin bulgular tablo halinde (Tablo 2) sunulmuştur.

Tablo 2: Sempozyumlarda Yazarların Verimliliği

Yazarın Adı	Bildiri Yılları	Bildiri Sayısı	Kurumu
Doğan Kaya	2008	1	Cumhuriyet Üniversitesi
	2012	1	
Durdu Mehmet Burak	2008	1	Ahi Evran Üniversitesi
	2012	1	
Fatih Güzel	2017	2	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Hasan Karaköse	2008	1	Ahi Evran Üniversitesi
	2012	1	
Mehmet Şeker	2008	1	Dokuz Eylül Üniversitesi
	2012	1	
Metanet Azizgizi Alıyeva	2008	1	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
	2012	1	
Mikail Bayram	2008	1	Selçuk Üniversitesi
	2012	1	
Muhittin Eliaçık	2008	1	Kırıkkale Üniversitesi
	2012	1	
Yusuf Ekinci	2012	2	Gazi Üniversitesi Vakfı

Sempozyumlarda çok yazarlılık durumu incelendiğinde 15 bildiri ikişer yazar tarafından, 7 bildiri üçer yazar tarafından yazılırken geriye kalan 213 bildiri ise birer yazar tarafından yazılmıştır. Bibliyometrik analiz çalışmaları literatüründe yazarların verimliliklerinin ölçülmesinde kullanılan bir takım kurallar dizini bulunmaktadır. Bunlar, Pareto Yasası, Lotka Yasası ve Price Yasası olarak adlandırılmaktadır (Polat-Sarı vd. 2013:16; Ulu-Akdağ 2015:14).

Pareto Yasası diğer adıyla 80/20 kuralında çalışmaların %80'ni yazarların %20'si tarafından yazıldığı varsayılmaktadır (Egghe 1986:55). Buna göre sempozyumlardaki 235 bildirinin %80'i (188), toplam 264 yazarın %20'si (52) tarafından yazılmış olması gerekmektedir. Yapılan analiz sonucunda yazarların %20'sinin (52 yazarın), toplam bildirilerin %46.28'ini (108 bildiri) yazdığı tespit edilmiştir. Yayınlanan bildirilerin 80/20 kuralına ya da diğer adıyla Pareto Yasasına uymadığı görülmektedir.

Price Yasasına göre, toplam yazar sayısının kare-kökü kadar yazar, literatürdeki toplam makalenin yarısını yazmaktadır (Birinci 2008:353). Buna göre sempozyumlarda toplam 264 yazarın karekökü kadar (16,24 yazar), 235 bildirinin yarısını (117,5 bildiri) yazmış olması gerekmektedir. Yapılan analizde 16 yazarın 25 bildiri sunduğu

görülmektedir. Sonuçlar Price Yasasına uygunluğun karşılanmadığını ortaya koymaktadır.

Lotka Yasası'nda ise, bir dergiyi oluşturan yazarların %60'ının yalnızca bir makale ile %15'inin iki makale ile, %7'sinin de üç makale ile katkıda bulunduğunu öngören bir ölçüm yöntemidir (Rowlands 2005:7). Buna göre sempozyumlardaki yazarların %80'i (213 yazar) birer bildiri ile katkı sunarken, %3'ü (9 yazar) iki bildiri ile katkı sağlamıştır. Sonuç olarak yazar verimlilikleri Lotka Yasasına uygunluğu karşılamamaktadır.

2.3. Yazarların Unvanlarına İlişkin Bilgiler

Sempozyumlarda bildiri sunan yazarların akademik unvanları Tablo 3'te yer almaktadır. 8 akademik kategoride sınıflandırılan unvanların yanı sıra diğer sütununda; öğretmen, etnolog, din görevlisi, araştırmacı-yazar, idari ateşe, kütüphaneci, yüksek lisans ve doktora öğrencileri yer almaktadır.

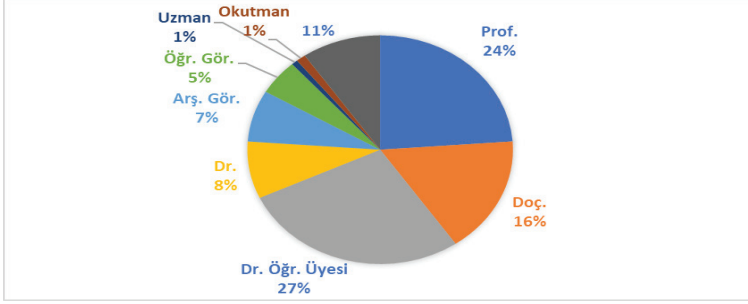
Tablo 3: Sempozyumlarda Bildirisi Bulunan Yazarların Unvana Göre Dağılımı

Yıllar	Prof	Doç	Dr. Öğr. Üyesi	Dr	Arş. Gör	Öğr Gör	Uzm	Okt.	Diğer	Toplam
2008 Cilt:1	5	9	9	7	5	2	-	-	8	45
2008 Cilt:2	9	7	9	7	5	-	-	-	4	41
2008 Cilt:3	6	2	13	-	3	2	-	2	2	30
2012 Cilt:1	12	3	13	1	2	2	1	-	7	41
2012 Cilt:2	8	8	13	3	-	7	-	1	3	43
2017 Cilt:1	14	8	7	1	2	-	1	-	-	33
2017 Cilt:2	8	6	8	2	2	1	-	-	4	31
Toplam	62	43	72	21	19	14	2	3	28	264

Tablo 3 incelendiğinde 264 yazardan 236 tanesinin akademik unvanının bulunması sempozyumdaki bildirimlerin neredeyse tamamının akademisyenler tarafından sunulduğunu göstermektedir. Yazarların unvanlarına göre dağılım analiz edildiğinde 72 kişi ile en fazla Dr. Öğretim Üyesi unvanına sahip yazarlar katkıda bulunmuştur. Ardından 62 kişi ile profesör unvanında yazarlar katkı yaparken, 43 kişi ile doçentler üçüncü sırada en fazla katkıyı sağlayanlar arasında yer

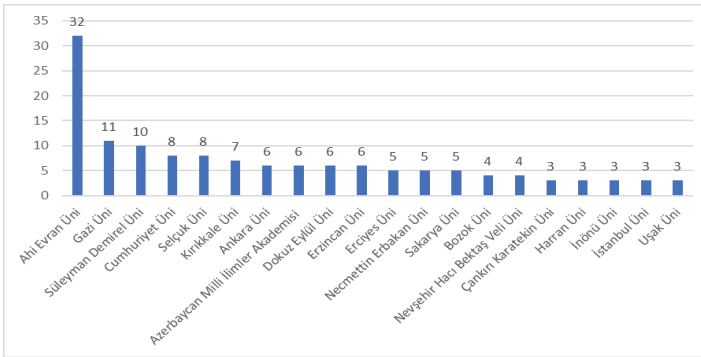
almaktadır. Sempozyuma en az katkıyı yapanlar ise sırasıyla uzman ve okutman unvanındaki yazarlardır. Sempozyumlarda bildirisi bulunan yazarların unvana göre dağılımı Grafik 1’de görselleştirilmiştir.

Grafik 1: Sempozyumlarda Bildirisi Bulunan Yazarların Unvana Göre Dağılımı

2.4. Yazarların Çalıştıkları Kuruma Göre Dağılımı

Sempozyumlarda bildiri sunan yazarların kurumlarına göre dağılımı incelendiğinde 83 farklı kurumdan katkı sağlandığı görülmektedir. Bildirilerin yaklaşık %14’ünün Ahi Evran Üniversitesi’nde görev yapan akademisyenler tarafından sunulduğu tespit edilmiştir. Diğer kurumlardan üç ve daha fazla bildiri ile sempozyuma katkı sağlayanlar Grafik 2’de yer almaktadır. Buna göre Gazi Üniversitesi 11, Süleyman Demirel Üniversitesi 10, Selçuk Üniversitesi ve Cumhuriyet Üniversitesi 8, Kırıkkale Üniversitesi 7, Ankara Üniversitesi 6, Atatürk Akademisi 6, Dokuz Eylül Üniversitesi 6, Erzurum Üniversitesi 6, Erzurum Üniversitesi 5, Necmettin Erbakan Üniversitesi 5, Sakarya Üniversitesi 5, Bozok Üniversitesi 4, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi 4, Çankırı Karatekin Üniversitesi 3, Harran Üniversitesi 3, İnönü Üniversitesi 3, İstanbul Üniversitesi 3, Uşak Üniversitesi 3.

Grafik 2: Sempozyumlarda Üç ve Daha Fazla Yayına Katkı Sağlayan Kurumlar

Üç yayından az katkı sağlayan kurumlar ise sırasıyla; Atatürk Üniversitesi, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Bulgarian Academy, Bulgaristan Bilimler Akademisi,

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi, En-Najaj National Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Gümüşhane Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Kafkas Üniversitesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Niğde Ömer Halis Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Osmangazi Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Al Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, Azerbaycan Turizm ve Menecment Üniversitesi, Avustralya Ulusal Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, Bakı Slavyan Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Celal Bayar Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi, Fatih Üniversitesi, Folklor Araştırmaları Vakfı, Gazi Üniversitesi Vakfı, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Halkbilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Merkezi, Hazar Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, İran Psikoloji Enstitüsü, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Keçiören Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Kocaeli Üniversitesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Manisa Atatürk İlköğretim Okulu, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Osmaniye Korkutata Üniversitesi, Palastine Üniversitesi, Peter Pazmany Üniversitesi, Salahaddin Üniversitesi, Shahid Beheshti Üniversitesi, Sinop Üniversitesi, Tahran Behiştî Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu, TOBB Üniversitesi, Yeni Pazar ve Priştine Üniversitesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'dir.

2.5. Bildirilerin Bibliyometrik Tanımları

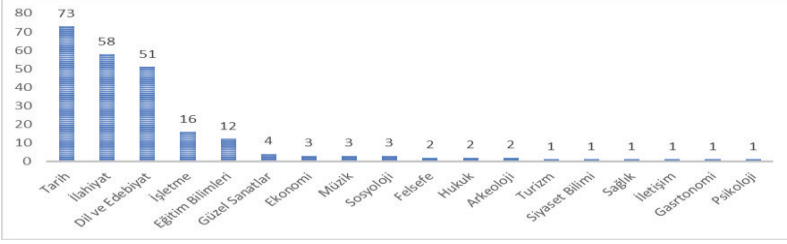
Yayımlanan 235 bildiri için toplam 911 anahtar kelime kullanılmıştır. Bildiri başına ortalama 3,87 anahtar kelime düşmektedir. Yayımlanan 29 bildiride anahtar kelime bulunmamaktadır. Anahtar kelimesi bulunmayan bildiriler 2012 yılında yayınlanan bildiriler arasında yer almaktadır. Son olarak anahtar kelimelerin bildiri başlıklarında geçme oranı %53,23'tür. Sempozyumlarda, 2008 yılında 108, 2012 yılında 65 son olarak 2017 yılında ise 62 bildiri sunulmuştur.

2.6. Bildirilerin Alan Dağılımı

Sempozyumlarda yayınlanan bildiriler alan bazlı incelendiğinde 18 farklı disiplinde çalışmaların mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bu alanlar; Ekonomi, İşletme, Tarih, Hukuk, İlahiyat, Güzel Sanatlar, Eğitim Bilimleri, Dil ve Edebiyat, Felsefe, Turizm, Siyaset Bilimi, Müzik, Sağlık, İletişim, Gastronomi, Arkeoloji, Psikoloji ve Sosyolojidir. Sempozyumlarda sunulan 235 bildiriden 73'ü Tarih olmak üzere en fazla çalışma yapılan alan olarak bulunmuştur. Sırasıyla İlahiyat 58, Dil ve Edebiyat 51, İşletme 16, Eğitim Bilimleri 12, Güzel Sanatlar 4, Ekonomi

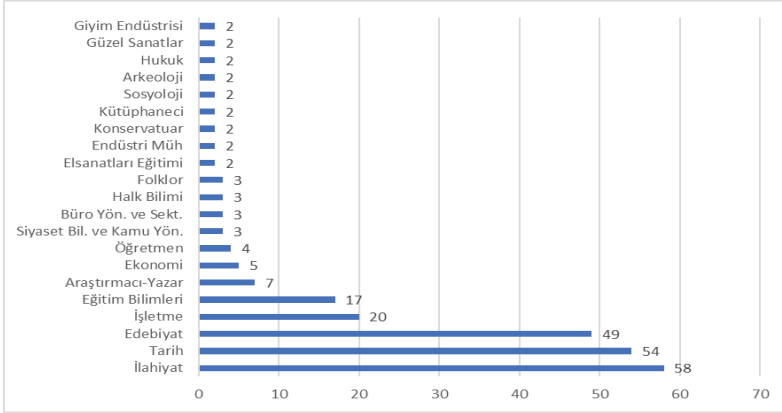
3, Müzik 3, Sosyoloji 3, Hukuk 2, Felsefe 2 ve Arkeoloji alanında 2 yayın yapılmıştır. Diğer alanlarda ise birer tane bildiri sunulmuştur.

Grafik 3: Sempozyumlarda Sunulan Bildirilerin Alan Dağılımı

2.7. Yazar Alan/Bölüm Dağılımı

Sempozyumlara bildiri sunarak katılan yazarların alan/bölüm dağılımı incelendiğinde en fazla İlahiyat alanında çalışma yapan 58 yazarın olduğu tespit edilmiştir. İlahiyat bölümünü 54 kişi ile Tarih takip etmektedir. Sempozyumlarda bildiri sunan yazarların çalışma alanları olarak, Edebiyat alanında 49 kişi, İşletme alanında 20 kişi ve Eğitim Bilimleri alanında 17 kişi tespit edilmiştir.

Grafik 4: Sempozyumlarda Bildiri Sunan Yazarların Alan/Bölüm Dağılımı

Bir tane bildiri sunan araştırmacıların alanları ise şu şekilde sıralanabilir; Beden Eğitimi ve Spor, Bölgesel Çalışmalar, Diller ve Kültürler, Din Görevlisi, Etnolog, Felsefe, İletişim, Müzik, Psikoloji, Resim, Sosyal İlimler ve Politoloji, Tekstil ve Moda Tasarımı ve Turizm'dir.

2.8. Yayın Dili

Sempozyumlarda yayımlanan 235 bildirden 1'i Rusça, 2'si Arapça, 4'ü İngilizce 228 tanesi de Türkçe'dir. Bildiri özetleri incelendiğinde ise 203 tanesinde İngilizce özet olduğu tespit edilmiştir.

32 tane bildiride özet bulunmamaktadır. Özeti bulunmayan bildirilerin 31'i 2012 yılına 1 tanesi de 2017 yılına aittir.

2.9. Kaynakça Dağılımı

Sempozyumda sunulan bildirilerde kaynakça olup olmama durumları incelendiğinde kaynakçası olmayan 14 bildiri tespit edilmiştir. Yayınlanan 235 bildiri için toplamda 5335 kaynakça kullanılmıştır. Bildiri başına düşen kaynakça sayısı 22,70'tir. Bildirilerde en çok 146, en az ise 0 kaynağın kullanıldığı görülmüştür.

Sonuç

Uluslararası Ahilik Sempozyumlarında 2008, 2012 ve 2017 yıllarında sunulan 235 bildirinin bibliyometrik kurallara göre incelendiği çalışmanın bulgularını şu şekilde özetlemek mümkündür:

-Uluslararası Ahilik Sempozyumları 2008, 2012 ve 2017 yıllarında düzensiz olarak organize edilmiştir.

-Uluslararası Ahilik Sempozyumlarında 2008, 2012 ve 2017 yıllarında toplam 235 bildiri 264 farklı yazar tarafından yazılmıştır. Yazar başına ortalama 0,89 bildiri düşerken yapılan analiz neticesinde 80/20, Price ve Lotka Yasalarına uymadığı görülmüştür.

-Sempozyuma katkıda bulunan yazarların tamamına yakını akademisyendir. En fazla katkı yapan akademisyenler sırasıyla doktor öğretim üyeleri ve profesörlerdir.

-Sempozyuma katkıda bulunan 264 yazardan 213 tanesinin bir bildiri sunması daha çok bireysel çalışma yapıldığını göstermektedir. Halbuki Ahilik konusu, bir çok disiplinler arası çalışmaya konu edilebilecek derinliğe sahiptir. Bu bağlamda farklı alanlarda çalışan akademisyen ve uygulayıcıların birlikte yapacakları Ahilik konulu çalışmalar, alanın zenginleşmesine önemli katkılar sağlayabilir.

-Sempozyumlarda sunulan bildirilerin alan dağılımı incelendiğinde 235 bildirden 73'ünün Tarih alanında yapıldığı ve 264 yazardan 54'ünün Tarih bölümünde olması dikkat çekicidir. Bu durum, Ahilik sempozyumlarında Tarih bilimi ağırlıklı çalışmaların incelendiğini göstermektedir. Tarih alanını 58 bildiri ile İlahiyat takip etmektedir. Edebiyat alanında 51 bildiri, İşletme alanında 16 bildiri ve Eğitim Bilimleri alanında 12 bildiri çalışmaların alan dağılımında bulunmuştur. Özellikle bir esnaf ve sanatkar örgütlenmesi olarak Ahilik konusuna, bu sempozyumlarda işletme ve iktisatçıların çok fazla ilgi göstermemiş olması dikkate değer bir sonuçtur.

-Sempozyumlarda bildiri sunan yazarların alan dağılımı incelendiğinde çok geniş bir yelpazede sıralandığı görülmektedir. Bunlar; Arkeoloji, Beden Eğitimi ve Spor, Bölgesel Çalışmalar, Din Görevlisi, Etnolog, Felsefe, Halkbilimi, İletişim, Müzik, Psikoloji, Resim, Sosyal

İlimler ve Politoloji, Sosyoloji, Tekstil ve Moda Tasarımı ve Turizm'dir. Bu durum, oldukça olumlu bir bulgudur. Çünkü Ahilik konusunun çok farklı disiplinlerdeki akademisyenler ve uygulayıcılar tarafından ilgi alanına alınması, zengin içeriğe sahip olan Ahiliğin yeni uygulamalarının gün ışığına çıkarılmasına imkan tanıyabilecektir.

Düzenlenen bu sempozyumların bugüne kadar yeterli düzeyde Ahilik konusunu derinlemesine tartıştığını söylemek mümkün değildir. Sempozyumlardaki bildiriler incelendiğinde özellikle keşfedici nitelikte olmayan ve bilinenlerin tekrarı niteliği taşıyan araştırma sayısının oldukça fazla olduğu göze çarpan ilk gerçeklerdendir. Halbuki Ahilik, çok fazla miktarda tartışılması ve gün ışığına çıkarılmayı bekleyen ince detaylarla dolu bir teşkilat yapısıdır. Ahilik, sadece tarih, ilahiyat ve edebiyat gibi alanlarda değil; aynı zamanda işletme, iktisat, sosyoloji, psikoloji gibi çok sayıda alanı içine alabilecek kadar geniş bir yelpazede tartışılması gereken bir modeldir.

Araştırmanın en önemli kısıtı, bugüne kadar düzenlenmiş olan dört uluslararası Ahilik Sempozyumlarından yalnızca ilk üçünde yayınlanan bildirilerin bibliyometrik analize tabi tutulmuş olmasıdır. Dördüncü sempozyum ise 27-29 Eylül 2018 tarihlerinde yine Kırşehir'de Ahi Evran Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenmiş, ancak tüm temaslara rağmen bildiri kitapçığına hazırlık aşamasında olduğu için ulaşılamamıştır. Araştırmanın bir diğer kısıtı ise, bibliyometrik analizin araştırmacıların sınırladığı sorular çerçevesinde yapılmış olmasıdır.

Bundan sonraki araştırmalarda dördüncü ve sonraki Uluslararası Ahilik Sempozyumlarının bildiri metinlerine ulaşılarak analize dahil edilmesi anlamlı olacaktır. Yine bibliyometrik analizlerde kullanılan sosyal ağ analizi gibi tekniklerin de kullanılması suretiyle sonuçlar geliştirilebilir. Ayrıca elde edilen bulgular, Ahilik araştırmalarının genel seyrini ortaya koyduğundan bundan sonraki araştırmacılara ilham kaynağı olması bakımından önem taşımaktadır. Elde edilen sonuçlar, tarihten sosyolojiye, işletmeden edebiyata çok geniş bir yelpazede inceleme konusu olabilen Ahilik sisteminin araştırılmaya ihtiyaç duyulan alanlarının görülebilmesi açısından da ayrı bir önem arz etmektedir. Ayrıca elde edilen bulguları farklı sempozyumların bibliyometrik analiz sonuçları ile karşılaştırmalara tabi tutmak mümkün olabilir.

Kaynakça

- Al, Umut – Soydal İrem – Yalçın Haydar (2010), ‘‘Bibliyometrik Özellikleri Açısından Bilig’in Değerlendirilmesi’’, *Bilig*, S 55, s. 1-20.
- Al, Umut – Tonta, Yaşar (2004), ‘‘Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar’’, *Bilgi Dünyası*, C 5 S 1, s. 19-47.

- Bayram, Mikail (1991), *Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya: Damla Matbaacılık.
- Berkman, Ümit - Kozan, Kamil (1979), “Amme İdaresi Dergisi’nde Yayımlanan Makaleler Üzerine Bir İnceleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, C 12 S 1, s. 9-26.
- Birinci, Hatice Gülşen (2008), “Turkish Journal Chemistry’nin Bibliyometrik Analizi”, *Bilgi Dünyası*, C 9, S 2, s. 348-369.
- Carlos, Luis González Valiente (2016), “Investigación Sobre Bibliotecología, Ciencia de la Información, E Inteligencia Empresarial, A Través de las Presentaciones A Los Congresos INFO E Intempres: Un Análisis Bibliométrico (2002-2012)”, *Revista Española de Documentación Científica*, C 39, S 4 Octubre-Diciembre 2016, e154, doi: <http://dx.doi.org/10.3989/redc.2016.4.1377>.
- Chaman Sab – Dharani, Kumar - Bıradar, B. S. (2016), “Analysis of National Conference Proceedings: A Bibliometric Study”, *Journal of Advances in Library and Information Science*, C 5 S 4, s. 306-309.
- Çakın, İrfan (1980), *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni’nin İçerik ve Yazar Yönünden Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, Dönüş – Kozak, Nazmi (2012), “Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi’nde Yayımlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili”, *Türk Kütüphaneciliği*, C 26 S 4, s. 734-756.
- Dumrul, Cüneyt – Aysu, Ahmet (2006), “Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi’nde Yayımlanan Makaleler: Değerlendirme ve Bibliyografya (1981-2005)”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, S 27 (Temmuz- Aralık), s. 171-249.
- Egghe, Loe (1986), “On the 80/20 Rule”, *Scientometrics*, C 10, S 1-2, s. 55-68.
- Erbaşı, Ali – Cabi, Ayşe – Gümrah, Abdurrahman – Hakses, Hasan (2017), “Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi’nin Bibliyometrik Analizi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, C 20, S 2, s. 206-214.
- Hancıoğlu, Yasemin – Tekin, Erol (2017), “Ulusal İşletmecilik İle Ulusal Yönetim Ve Organizasyon Kongrelerinde Yayımlanan Araştırmaların Bibliyometrik Profili: Stratejik Yönetim Yazını

- Üzerine Bir İnceleme'', *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, C 10, S 16, s. 87-100.
- İçöz, Orhan – Kozak, Nazmi (1999), ''Turizm İşletmeciliği Dergisi'nin Turizm Literatürüne Katkısı Hakkında Bir İnceleme'', *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, S 10 (Eylül-Aralık), s. 9-17.
- Martı, Andrea Rey – Marques, Daniel Palacios (2016), ''A Bibliometric Analysis of Social Entrepreneurship'', *Journal of Business Research*, C 69, S 5, s. 1651-1655.
- Orace Mehran, - Reza Hosseini - Roshani Palliyaguru - Linda Tivendale (2018), ''Bibliometric Analysis of Published Studies in ASCE Construction Research Congress'', *Conference: ASCE Construction Research Congress 2018*, At New Orleans, Louisiana, USA, DOI: 10.1061/9780784481301.002.
- Polat, Coşkun - Sarı Tuğba - Sağlam, Mukaddes (2013), ''Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 'Sanat' Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi'', *Sanat Dergisi*, S 23, s. 9-26.
- Rowlands, Ian (2005), ''Emerald Authorship Data, Lotka's Law And Research Productivity'', *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*, Emerald Group Publishing Limited, C 57, S 1, s. 5-10.
- Sadioğlu, Uğur – Yıldız, Mete (2007), ''Kamu Yönetimi ile Bilgi ve İletişim Teknolojileri: Bir Bibliyografik Analiz'', *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S 2, s. 325-359.
- Sanchez, Amador Duran – Rama, Maria de la Cruz Del Rio – Garcia, Jose Alvarez (2017), ''Bibliometric Analysis of Publications on Wine Tourism in The Databases Scopus and WoS'', *European Research on Management and Business Economics*, C 23, S 1, s. 8-15.
- Sweileh, Waleed M. – Wickramage, Kolitha – Pottie, Kevin – Hui, Charles – Roberts, Bayard – Sawalha, Ansam F. – Zyoud, Saed H. (2018), ''Bibliometric Analysis of Global Migration Health Research in Peer-Reviewed Literature (2000–2016)'', *BMC Public Health*, C 18, S 777, s. 1-18.
- Tatar, Canan C. – Ece, Ahmet Serkan (2012), ''Bilimsel Dergilerdeki Müzik Makalelerinin Bibliyometrik Profili'', *Akademik Bakış Dergisi*, S 30 (Mayıs-Haziran), s. 1-16.
- Temelli, Fatma - Karcıoğlu, Reşat (2018), ''Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisinde Yayınlanan Makalelerin Bibliyometrik Analizi: 2010-2017 Dönemi'', *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, C 11, S 2, s. 216-247.

- Tonta, Yaşar (2002), “Türk Kütüphaneciliği Dergisi:1987-2001”, *Türk Kütüphaneciliği*, S 3, s. 282-320.
- Ulu, Saniye - Akdağ, Mustafa (2015), “Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği”, *Selçuk İletişim*, C 9, S 1, s. 5-21.
- Van Raan, Anthony F. J. – Visser, Martijn S. - Van Leeuwen, Thed N. - Van Wijk, Erik (2003), “Bibliometric Analysis of Psychotherapy Research: Performance Assessment and Position in The Journal Landscape”, *Psychotherapy Research*, C 13, S 4, s. 511–528.
- Yıldırım İ. Esen - Ergüt Özlem, (2014), “Uluslararası Ekonometri, Yöneylem Araştırması ve İstatistik Sempozyumu’nun Bibliyometrik Analizi”, *Namık Kemal University Institute of Social Sciences, Sosyal Bilimler Metinleri*, Özel Sayı, No:07/2014, s. 1-25.
- Yozgat, Uğur – Kartaltepe, Nihal (2009), “Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongre Kitaplarında Yer Alan Bildirilerin Bibliyometrik Profili: Örgüt Teorisi ve Örgütsel Davranış Bildirileri Üzerine Bir Araştırma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C 4, S 1, s. 149-165.

*EMİR ABDULKADİR EL-CEZAYİRÎ'NİN UHUVVET
VE FÛTÛVVET ANLAYIŞI*

Dr. Öğ. Üyesi Amira Samy Mahmood Hussien

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

amira.hussien@ahievran.edu.tr

(Tercüme: Araş. Gör. Mustafa Özçelik)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

mustafa.ozcelik@ahievran.edu.tr

Özet

Emir Abdulkadir el-Cezayirî, fütüvvet ahlakının güzelliklerini hayatının her alanına yansıtmıştır. Mürüvvet, cömertlik, fütüvvet ve uhuvvet gibi ahlak ilkelerini hayatına aksettiren, tam manasıyla örnek bir şahsiyet sergileyen Emir Abdulkadir; 'el-Mevâkıf' isimli eserinde dini, ilmi ve siyasi alanlarda 'ben' ve 'öteki' arasındaki doğru ilişkisinin nasıl olması gerektiğini: "Ben, benim." İfadesiyle açıkça ortaya koymuştur. "Ben benim" diyerek, başkalarının hizmetinde kalmak suretiyle enaniyeti (egoyu) yok etmeyi esas alan fütüvvet makamına, işaret etmiştir.

Fütüvvet ahlakının prensipleri hayatının farklı alanlarına yansımıştır. Örneğin bu alanlardan bir tanesi olan ilmi sahadaki tutumunu, Fransız ihtilaline karşı yirmi beş sene devam eden, uzun kahramanca mücadelesinde; en azılı düşmanın bile onun merhametini, insanlığını, özellikle esirlere, yenilenlere ve zayıflara karşı örnek muamelesini itiraf etmesinde, görmek mümkündür. General Beyco, bir mektubunda onu mesihe benzetmektedir. Aynı şekilde, Fransız bir piskopas; Hristiyan esirlere bir din adamı göndermek için onunla görüşmek istediğinde, Emir Abdulkadir onun isteğini kabul etmiş ve şu ilavede bulunmuştur: "Bu davranışımın Rabbimi razı edeceğinden eminim çünkü; ben onun bazı kullarına rablerini zikretme ve dinlerinin buyruklarına uyma fırsatı veriyorum, hiç şüphesiz her birey atasının dinine tabi olmaktadır, Allah salih kullarını sever." bunun gibi hayatının diğer alanlarında da fütüvvete dair izler görmek mümkündür.

Anahtar Sözcükler: Uhuvvet, Fütüvvet, Abdulkadir el-Cezâyirî, Fransız işgali, Dini alan, Siyasi alan, İlmi alan.

الأخوة والفتوة عند الأمير عبد القادر الجزائري

قراءة في آثاره

د. أميرة سامي محمود حسين

أستاذ مساعد بكلية العلوم الإسلامية

جامعة قيرشهير آخى أوران

الملخص

من الصعب استقصاء جهود الأمير عبد القادر الجزائري؛ فمكارم أخلاق الفتوة تلمع فياضه في كل ثنايا سيرته الفريدة، ويعد الأمير عبد القادر الجزائري نموذجاً كاملاً للمروءة والكرم والفتوة والأخوة فهو القائل في كتابه المواقف "أنا هو أنت" والذي عبر فيها بكل وضوح كيف ينبغي أن تكون المعاملة الصحيحة بين "الأنا" و "والآخر" في المجالات الدينية والعملية والسياسية. وقد أشار الأمير عبد القادر بهذه العبارة أنا هو أنت" إلى مقامي الفتوة والأخوة الذي يتمحور حول فناء الأنانية الشخصية بالبقاء في خدمة الآخرين.

وتجلت مكارم أخلاق الفتوة عند الأمير عبد القادر الجزائري في مواقفه المختلفة؛ فكانت مواقفه العملية من خلال جهاده البطولي الطويل الذي دام خمس عشرة سنة ضد الاحتلال الفرنسي؛ وضرب المثل الأعلى في تطبيق الفتوة والإنسانية مع أسراه والمستضعفين منهم؛ الأمر الذي لفت انتباه الناس لهذه المواقف حتى أعدائه الذين لم ينكروا تلك المواقف، وقد اعترف أشرس أعدائه برحمته وإنسانيته ومثاليته معاملاته، فيشبهه الجنرال "بيجو" في إحدى رسائله بالمسيح. كما قصده أحد الأساقفة الفرنسيين للتفاوض معه قصد إرسال رجل دين

لخدمة الأسرى من الجنود المسيحيين فيستجيب الأمير لطلبه ويضيف قائلاً: أنني متأكد من أن عملي هذا يرضى ربي إذ أتيت لبعض عبادته ذكر ربهم واتباع شرائع دينهم لأن كل فرد يتبع دين آبائه والله يحب العباد الصالحين" وغيرها من المواقف. فرغم تلك الشدائد المرة التي تعرض لها إلا أنه لم يتغير وأنه من النبيل أن نرى عملاقاً في الفتوة يدافع عن وطنه بكل عزة وشموخ.

الكلمات المفتاحية:

الأخوة، الفتوة، عبد القادر الجزائري، الاحتلال الفرنسي، المجال الديني، المجال السياسي، المجال العملي.

مولده ونسبه

ولد عبد القادر بن محيي الدين يوم الجمعة 23 رجب 1222هـ-25 سبتمبر 1807م ببلدة القيطننة الواقعة غربي مدينة معسكر من مقاطعة وهران عاصمة الإقليم الغربي للجزائر¹⁶⁵، يتصل نسبه بالحسن بن علي بن أبي طالب، ووالدته هي السيدة الزهراء بنت السيد عبد القادر بن دوخة الحسيني¹⁶⁶.

كان والده محي الدين شيخ الزاوية القادرية في القيطننة، وكانت ملجأً آمناً لطلاب العلم، وعابري السبيل والفقراء لذلك تمتعت عائلة عبد القادر بمنزلة واحترام لاسيما في المنطقة التي يرتبط فيها النبل الحقيقي بالنسب الشريف¹⁶⁷

تعليمه

ولد عبد القادر في بيت علم وتقوى، واختص بمشيخة الطريقة القادرية، وكان جده الشيخ مصطفى بن المختار أول من أسس فرعاً للقادرية في الجزائر¹⁶⁸، وتلقى عبد القادر تعليمه المبكر في مدرسة والده في القيطننة، فحفظ القرآن الكريم، وأخذ عن والده وغيره من العلماء بعض العلوم الدينية واللغوية كالفقه، والتفسير والحديث والنحو وأصول الدين¹⁶⁹، ثم انتقل في سن الرابعة عشرة إلى وهران، حيث استكمل دراسته في مدرسة كان يديرها السيد أحمد خوجة، وأخذ العلوم على علماء وهران كالسيد مصطفى بن الهاشمي، والشيخ محمد بن انقريد، وعلى علماء فاس كالفقيه الزورالي، واليزمي، والشيخ ادريس العراقي، ومحمدون بن الشيخ الطيب بن كيرار¹⁷⁰

الجزائر من الفتح العثماني إلى الاحتلال الفرنسي

-
- الأمير عبد القادر بن محيي الدين الجزائري: "المواقف الروحية والفيوضات السبوحية" عناية 165-عاصم إبراهيم الكيالي، دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، الطبعة الأولى الجزء الثاني، 2004، ص8
 - محمد عبد القادر الجزائري: "تحفة الزائر في تاريخ الجزائر والأمير عبد القادر" تحقيق ممدوح حقي، دار البقطة العربية، بيروت الجزء الثاني، 1964، ص923
 - نزار أباطة: "عبد القادر الجزائري العالم المجاهد"، دار الفكر المعاصر، بيروت لبنان، الطبعة الأولى، 1994، ص9
 - تنسب الطريقة القادرية إلى الشيخ عبد القادر الجيلاني (الكيلاني) المتوفي في بغداد حوالي سنة 168م، وتوجد الزاوية الأم في بغداد ولها فروع في الجزائر
 - سعد الله أبو القاسم: "تاريخ الجزائر الثقافي"، ج 4، دار الغرب الإسلامي، بيروت، 1998، ص42 - 43
 - عبد الرازق البيطار: "حلية البشر في تاريخ القرن الثالث عشر"، تحقيق محمد بهجة البيطار، 169-المجمع العلمي العربي، دمشق، 1963، ص887
 - حسن السندويي: "أعيان البيان من صبح القرن الثالث عشر الهجري على اليوم"، المطبعة 170-الجمالية مصر، 1914، ص171

انضمت الجزائر إلى حكم الدولة العثمانية سنة 1519 على يد خير الدين بربروس، والذي يعتبر المؤسس الحقيقي للإيالة¹⁷¹ الجزائرية.

اشتهر خير الدين وأخوه عروج¹⁷² بالجهاد البحري في حوض البحر المتوسط ضد الأسبان، حيث كان يملكان سفنا بحرية، تمكنا بواسطتها من إنقاذ آلاف الموريسكيين الفارين من عنت الأسبان عقب سقوط الأندلس. فانتشرت شهرتهما في كامل حوض البحر المتوسط، وهو ما جعل أهل مدينة الجزائر يستنجدون بعروج للدفاع عنهم إثر التهديد الإسباني للجزائر، فنجح في سنة 1516 في صد هجوم إسباني على ميناء مدينة الجزائر ثم تمكن من احتلال شرشال، وأقام حاميات في المدينة ومليانة، ودخل تلمسان، ولكن حملة أسبانية قوية تمكنت من التوغل في الجزائر ومحاصرة تلمسان وكان نتيجتها استشهاد عروج في سنة 1518¹⁷³

وصلت أنباء استشهاد عروج إلى أخيه خير الدين وهو في مدينة الجزائر، فاجتمع أهل الحل والمشورة في المدينة، وعرضوا على خير الدين أن يتولى الدفاع عنهم بعد أخيه، فكان رأيه أن يتم ربط الجزائر بالدولة العثمانية للحصول على دعمها ضد الخطر الإسباني الذي بات يهدد المغرب الأوسط (الجزائر حاليا) بأكمله¹⁷⁴

وافق أهل مدينة الجزائر على اقتراح خير الدين، فتم الاتصال بالسلطان العثماني (سليم خان 1467-1520) الذي سارع إلى بسط حمايته على الجزائر، فأرسل إلى خير الدين بكتاب عينه بموجبه أمير أمراء (باي لرباي) على الجزائر ومدته بألفي رجل مجهزين بالمدافع وأربعة آلاف من الجنود المتطوعين، فكان ذلك بداية عهد الجزائر بالحكم العثماني¹⁷⁵

الحكم العثماني في الجزائر:

مر الحكم العثماني في الجزائر بأربعة عصور وهي:

1- عهد البكريكات أو البيلبايات (1546-1587) يعتبر عهد رياس البحر مؤسس الحكم العثماني في الجزائر، وهو من أزهى العهود، حيث تمكن البيلبايات من توحيد البلاد وتوطيد الأمن، ووضعوا الأسس الثابتة لنمو شخصية هذا الاقليم، وذلك بفضل الإدارة السليمة أيام حكم السلاطين العثمانيين الأقوياء.

2- عهد البشاوات (1587-1659) أعقب حكم البيلبايات حكم البشاوات الذين بلغ عددهم ثلاثين والياً حمل كل منهم لقب باشا، وتميز عهدهم بالاضطراب والفوضى.

3- عهد الأغوات (1659-1671) من أسوأ العهود العثمانية بالجزائر، شهد انتشار الإنكشارية بالسلطة، فأصبح الجند ينتخبون آغا من بينهم لمدة شهرين، فإن أراد الاحتفاظ بمنصبه تعرض للعزل أو القتل، لذلك عرف هذا العهد بكثرة المنازعات وانتشار الفوضى.

- الإيالة هي التقسيم الإداري العثماني. 171

- ولد عروج سنة 1464، وخير الدين 1466 بجزيرة ميدلى التابعة اليوم لليونان وهما ابنا يعقوب 172
أحد رجال الحامية التركية بهذه الجزيرة

عزيز سامح التر: " الأتراك العثمانيون في أفريقيا الشمالية" ترجمة محمود على عامر، دار النهضة العربية، بيروت 1989، ص 27-100

- شارل أندري جوليان: " تاريخ أفريقيا الشمالية" ترجمة محمد نزالى والبشير بن سلامة، ج2، الدار 173
التونسية للنشر، تونس، 1983، ص 326-328

- أحمد توفيق المدني: "حرب الثلاثمائة سنة بين الجزائر وإسبانيا (1492 - 1792)، الشركة 174
الوطنية للنشر والتوزيع، الجزائر، دت، ص 196-198

- شارل أندري جوليان: " تاريخ أفريقيا الشمالية"، ص 329.175

4- عهد الدايات (1671-1830) عادت فيه السلطة إلى رياس البحر، وأصبح الداى ينتخب مدى الحياة، ويتمتع بسلطات مطلقة، فكانت نتيجة ذلك تسلط الدايات في العهود المتأخرة على مختلف إدارات الدولة، واهتمامهم بالشراء الشخصي ولو عن طريق انتهاب أموال الناس¹⁷⁶

وقد قسمت البلاد في العهد العثماني إلى 4 مقاطعات، منها ثلاثة ببايك¹⁷⁷ وعلى رأس كل منها باي يتبع مباشرة الداى حاكم الجزائر الموجود بعاصمة البلاد.

1- دار السلطان بعاصمة البلاد أي الجزائر، ويحكمها الداى مباشرة.

2- بايلك الشرق، وعاصمته قسنطينة.

3- بايلك التيطرى، الواقع جنوب مدينة الجزائر، وعاصمته المدينة.

4- بايلك الغرب وكانت عاصمته على التوالي مازونة ثم معسكر سنة 1710 ثم وهران بدءاً من سنة 1792¹⁷⁸

الاحتلال الفرنسي للجزائر:

كان نزول الحملة الفرنسية على أرض الجزائر سهلاً، وجرت معركة بين قوات الداى والجيوش الفرنسية، انهزمت فيها قوات الداى في 19 يونيو 1830، فجمع هذا الأخير أعيان مدينة الجزائر وشاورهم في الأمر، فقرروا تسليم مدينة الجزائر للفرنسيين وفقاً لمعاهدة استسلام. وقد وقعت هذه المعاهدة يوم 5 يوليو 1830 بين الكونت دى بورمون القائد العام للجيش الفرنسي والداى حسين داى الجزائر.¹⁷⁹

تنوعت الأسباب الحقيقية للحملة الفرنسية، والتي منها:

1- السبب الديني الذي أكده وزير الحربية الفرنسي حين وصف الحملة بحرب مسيحية، هيأتها العناية الإلهية لينفذها الملك الفرنسي الذي اختاره الله ليثأر من أعداء الدين والإنسانية.¹⁸⁰

2- التهرب من دفع الديون المستحقة على فرنسا للجزائر، والتي يرجع بعضها إلى عهد الثورة الفرنسية، عندما كانت فرنسا تعاني من الحصار الإنجليزي.

3- ترضية البرلمان الفرنسي الثائر على حكم الملك شارل العاشر¹⁸¹ الذي رأى ان أي حملة عسكرية، ناجحة على الجزائر ستكون كفيلاً بإسكات المعارضة.

- أديب، حرب: "التاريخ الإداري والعسكري للأمير عبد القادر الجزائري (1808-1847)، ج1، دار 176
اقرأ، بيروت، 1983، ص35-36

(بمعنى سيد أو أمير، bey) كلمة عثمانية تعنى ولاية أو إمارة، على رأسها باي (beylik-الببايك (177)
) وهو لقب حاكم الجزائر في هذا العهد. dayi وكان بايات الجزائر في هذه الفترة يتبعون الداى)

- أديب، حرب: "التاريخ الإداري والعسكري للأمير عبد القادر الجزائري (1808-1847)، ص36-178
مولود قاسم نايت بلقاسم: "شخصية الجزائر الدولية وهيبتها العالمية قبل سنة 1830" الجزء 179
الثاني، دار البعث، قسنطينة الجزائر، 1985، ص232

- أبو القاسم سعد الله: "محاضرات في تاريخ الجزائر الحديث (بداية الاحتلال)", الشركة الوطنية 180
للنشر والتوزيع، الجزائر، 1982، ص26

(1757-1836) ملك فرنسا في الفترة من 1824-1830 chares - شارل العاشر 181

بسام العسلي: "المقاومة الجزائرية للاستعمار الفرنسي (1830-1837)، دار النفانس، بيروت، 1980،
ص67

4- إشغال الجيش الفرنسي بحملة عسكرية توافرت الشروط لنجاحها حتى يستعيد هيئته التي فقدتها إثر انهزامه في أوروبا سنة 1815 وتوجيهه لحرب خارج فرنسا حتى يتخلص الملك شارل العاشر من إمكانية قيام الجيش بانقلاب ضده في فرنسا¹⁸²

5- العثور على أسواق جديدة ومواد خام ضرورية للرأسمالية الفرنسية والاستيلاء على خزينة الداى المقدرة بـ 150 مليون فرنك.

6- الاستفادة من الموقع الاستراتيجي الهام للجزائر، الذي كان كفيلا بإنهاء السيطرة الإنجليزية على حوض المتوسط، وتحويل البحر المتوسط على بحيرة فرنسية وكذلك تعويض الفشل الذي منيت به الحملة الفرنسية لاحتلال مصر، والتي انسحبت تحت ضربات القوات الإنجليزية عام 1801¹⁸³.

الوضع في الجزائر عقب الاحتلال:

كان الوضع عقب الاحتلال الفرنسي في الجزائر وبعد زوال الحكومة التركية الى انعدام الأمن في الجزائر، وقد وصف أخ الأمير السيد محمد سعيد الجزائري الأوضاع في تلك الفترة بقوله: " فلما انقرضت دولة الأتراك بأرضنا فسد أهلها، وكثر الهرج والمرج وصار كل يقاتل ويحارب، فانسدت الطرقات وتقطعت بهم الأسباب من حدود تونس إلى أرض وجده¹⁸⁴

كان دى موريون قد وجه حملة باتجاه مدينة وهران قاعدة الحكم العثماني في إقليم الغرب، فدخلها الفرنسيون بكل سهولة في 4 ديسمبر 1831، حيث لم يبد حاكمها الباي حسن أي مقاومة تذكر، خاصة وأن علاقته بسكان إقليمه كانت سيئة للغاية مما نجم عن وقوع مناطق الإقليم الغربي من الجزائر تحت حكم العديد من رؤساء القبائل، كما أن الوضع في الإقليم الغربي للجزائر حيث تقطن عائلة عبد القادر كان سيئا للغاية في هذه الفترة، حيث فر سكان المدن من مدنها مما جعلهم عرضه لغارات أهل البادية، وأدى ذلك إلى انتشار أعمال القتل والنهب والسرقة بين القبائل.

في النصف الثاني من القرن التاسع عشر وبعد ضعف الدولة العثمانية افتتحت فرنسا في هذه الفترة عهد الاستعمار باحتلالها الجزائر عام 1830، ظهرت ثورات شعبية مقاومة للاستعمار، زخر بها تاريخ الجزائر طوال القرن التاسع عشر، ومنها مقاومة الأمير عبد القادر الذي ظهر رائداً للكفاح الجزائري، فقاد المقاومة سبعة عشر عاماً، تمكن خلالها من إلحاق هزائم متكررة بالعدو، وأجبره على الاعتراف بسيادته على حدود دولة جزائرية مستقلة، أطلق عليها اسم " دولة الأمير عبد القادر".

ولكن الجزائر التي كانت إحدى وحدات لم تكن بمعزل عن الضعف والتقهقر الذي بلغته هذه الدولة، وكان قد انتشر في كل جزء من أجزائها، حتى أصبحت غير قادرة على الصمود أمام ضربات الدول الاستعمارية التي كانت قد تجاوزت مرحلة النهضة، ودخلت عهد القوة والصناعة والابتكارات ومن ثم عهد الاستعمار.

جهود الأمير عبد القادر الجزائري

قامت اغلب الدراسات من جانب الفرنسيين أعداءه وأعداء قومه ورسوموا كفاحه في ضوء المصالح الفرنسية حيث تصوروا كفاحه مجرد جهاد ديني ضد الفرنسيين، ولكن كان كفاحه في الواقع أوسع من ذلك كان كفاحاً تحريرياً توحيدياً يهدف إلى خلق أو إبراز الكيان

- عمار بوحوش: " التاريخ السياسي للجزائر من البداية لغاية 1962"، دار الغرب الإسلامي، 182 بيروت، 1997، ص 84

- عمار بوحوش: المرجع السابق، ص 18384

- أسمى صالح عمار مهيبيل: "الأمير عبد القادر الجزائري في دمشق نشاطه السياسي والفكري 184 1855- 1883"، قسم التاريخ، كلية الآداب، جامعة اليرموك، الأردن، 2004، ص 9

الجزائري المتميز والمستقل.¹⁸⁵ والهدف من ذلك إبعاد الجانب السياسي عن جهاده ضدهم حتى لا يتمثل به الجزائريون فحصرناه في الناحية الدينية وكناه داعية لا محارب وعلى العكس مما يدعوه فقد ظهرت جهوده ومكارم أخلاق الأخوة والفتوة عند الأمير عبد القادر الجزائري في مجالات متنوعة منها؛ كما يلي:

أولا: المجال الديني:

ظهر تماثل مفهوم الفتوة والأخوة عند الأمير عبد القادر كمصطلح ديني صوفي يقصد به أن تؤثر الناس على نفسك بالدنيا والآخرة فلا نجد أحسن شاهد عن تحقق الأمير وتخلقه بحقيقة وأخلاق الأخوة "أنا هو أنت" في كتابه "المواقف" حيث تظهر فيه الجرأة والفروسية والشهامة، ففي العديد من فصوله عبر بكل وضوح كيف ينبغي أن تكون وشائج المعاملة الصحيحة بين الأنا والآخر. فكانت شخصية الأمير عبد القادر منفتحة على الآخر في تعامله الإنساني معه من أجل دفع الضرر ورفع الظلم عن الأمم.¹⁸⁶

استقى الأمير عبد القادر قيم الأخوة والتسامح الديني التي تتببع به قلبه وعقله من الدين الإسلامي ومجاهداته الصوفية وجعلته قدوة لغيره حيث يقول في كتابه "ذكرى العاقل وتنبية الغافل:" كثير ما يورد ميتورا تكذيب البعض الرسل وتصديق البعض قصورا ولو أصغى إلى المسلمين والنصارى لرفعت الخلاف بينهم وصاروا إخوانا ظاهرا وباطنا" فالاختلاف في العقائد في نظره لا يمنعهم من أن يكونوا إخوة. ويقول أيضا "إن رد المسيحيين على اليهود هو الرد نفسه الذي وجه للمسيحيين فما قاله المسيح هو نفسه ما قاله الرسول صلى الله عليه وسلم ما جنت لأبطل الإنجيل والتوراة، وإنما جنت لأكملهما ففي التوراة أحكام السياسة الظاهرة العامة، وفي الإنجيل أحكام السياسة الباطنة الخاصة، وأنا جنت بالسياستين جميعا، حيث القصاص ولكم في القصاص حياة، وجنت بالعفو وأن تعفو أقرب إلى التقوى خذ العفو وأمر بالعفو وأعرض عن الجاهلين هو إشارة على السياسة الباطنة الخاصة. وهذا دليل على أن محمد صلى الله عليه وسلم خاتم النبيين. لأن النبوة حكمة والحكمة إما عملية أو علمية أو جامعة بينهما"¹⁸⁷

ففكر الأمير عبد القادر دينيا يعبر عن رؤية بوحدة الأديان فجوهر هذه الأديان واحدا، يتجلى في وحدانية الله خالق العالم والكانات له القدرة التامة وأن الشرائع تتكامل في الباطن وإن اختلفت في الظاهر.

كما اعتمد الأمير عبد القادر على حقائق عرفانية أهمها كما ذكرها الباحث عبد الباقي

مفتاح:

1- أن المجتهد في الأصول العقائدية مأجور إن أصاب، معذور إن أخطأ إذا بذل كل وسعة في صدق الاجتهاد، في الموقف 121 المفتتح بما ورد في صحيح البخاري وغيره عن النبي صلى الله عليه وسلم

إذا حكم الحاكم فاجتهد ثم أصاب فله أجران، وإذا حكم الحاكم فاجتهد ثم أخطأ فله أجر واحد يقول المير عن هذا الحديث انه اعم في الحاكم المجتهد في الفروع الشرعية، او الأصول العقلية الاعتقادية، إذ لا فرق بينهما عند العارفين بالله تعالى أهل الكشف والوجود، فان كل واحد من المجتهدين في الفروع والأصول فعل ما كلف به وبذل وسعه فوصل الى ما أداه

- نجاة شاهين: " الندوات الثقافية" الهيئة المصرية العامة للتأليف والنشر، س7 ع 83، نوفمبر 1963، ص134

-الأمير عبد القادر بن محيي الدين الجزائري: "المواقف الروحية والفيوضات السبوحية" ص18624

¹⁸⁷-<https://al-sufia.com/content/uploads/2018/08/ktab1.pdf>

اجتهاده:" لا يكلف الله إلا ما أتاه" (الآية 7 سورة الطلاق) و"ولا يكلف الله نفسا إلا وسعها" (الآية 286 سورة البقرة). وقد أنكر عامة أهل السنة والمعتزلة غير أهل الكشف القول بأن كل مجتهد في الأصول الاعتقادية مصيب، ونسبوه إلى الكفر وقرره العارفون بالله وهو الحق، وقالوا: المجتهد في العقلية، إذا وفي النظر حقه وأخطأ معذور ويريدون المجتهد نفسه لا من قلده.

وفي آخر الموقف 229 يؤكد هذه القاعدة الأساسية المزيلة لكل تعصب ثم يقول:(ووافق اي في هذه المسألة أهل الله حجة الإسلام الغزالي نظرا في كتابه" التفرقة بين الإيمان والكفر والزندقة، والا فهو من أكابر أهل الله، ووافقهم أبو الحسين العنبري والجاحظ من المعتزلة)

2- ضرورة حماية حرية العقيدة، هذه الحرية التي هي من أهم أسس الإسلام كما هو واضح في الكثير من آيات القرآن الكريم لقوله تعالى:" فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر" الآية 29 الكهف وقوله تعالى " لا إكراه في الدين قد تبين الرشد من الغي" الآية 256 من سورة البقرة يقول الأمير في إحدى رسائله:" إن تطبيق التسامح يتمثل في عدم إكراه أي مؤمن بدين على ترك دينه وكل الشرائع الإلهية سواء الإسلام وغيره متفقة في هذه المسألة"

3- مرجعها لخطاب الله تعالى جميع الناس ليس المؤمن فقط لقوله تعالى" يا أيها الناس إنا خلقناكم من ذكر وأنثى وجعلناكم شعوبا وقبائل لتعارفوا إن أكرمكم عند الله أتقاكم الآية 12 الحجرات أي أن اختلاف الأمم في نحلهم ومللهم ومعاشاتهم ينبغي أن يكون حافظا لتلاحق المعارف وتكامل المصالح لا للتنازع ولهذا فالحرب في نظر الأمير لا تكون مشروعة إلا في حالة الدفاع عن النفس وفي أضيق الحدود ولا يكون هدفها الا هيمنة السلام.

4- مشاهدة الحق تعالى في كل اعتقاد وهو ما عبر عنه في المواقف 246 الذي افتتحه بقوله تعالى"وقولوا أمانا بالذي أنزل إلينا وأنزل إليكم وإلهنا وإلهكم واحد ونحن له مسلمون" الآية 46 العنكبوت فيقول خلاصته:

(فاللهنا وإله كل طائفة من الطوائف المخالفة لنا واحدة وحدة حقيقية، وإن تباينت تجلياته ما بين إطلاق وتقيد وتنزيه وتشبيه وتنوع ظهورا)، أنه ينبغي التمييز الواضح بين نظرية تكافؤ كل الأديان، وهو ما لا يقول به مسلم ولا متدين بدين آخر، ونظرية قبول الله تعالى لعبده المجتهد والباذل وسعه في طلب الحق ورضوانه، فهو مأجور إن أصاب ومعذور إن أخطأ سواء في الأصول والفروع وهذا ما ذكره الأمير¹⁸⁸.

ثانيا: المجال السياسي:

ظهرت الفتوة والأخوة عند الأمير عبد القادر في التغييرات الجذرية التي طرأت على مفهوم الفتوة كمصطلح اجتماعي نتيجة التطور السياسي والاجتماعي للدولة الإسلامية التي تمثلت في رفض الأمير عبد القادر لسياسة الأمر الواقع¹⁸⁹ التي أرادت فرنسا أن توضحها من خلال مواصلة مسلسل إخضاعها للمناطق في الجزائر وهذا الرفض جاء عن طريق المصالحة وإصلاح ذات البين بين كافة الجماعات الدينية والسياسية الموجودة ، وقد خلق بهذا الإصلاح دعم لوجستيكي مهم في عملية المقاومة ضد المستعمر، ولهذا كانت معاناة الفرنسيين واضحة في مواجهة الأمير عبد القادر الجزائري فقد صمد وواجه الآلة الحربية الأوروبية، وكلما ظن الفرنسيون أنه ضعف وقد حانت ساعة استسلامه أو نهايته عاد بقوة مضاعفة.

عبد الباقي مفتاح:" الأمير عبد القادر الجزائري والفتوة" حوليات التراث، الجزائر، العدد4، 188 - 2004، ص51 - 59

حمزة بلحاج صالح:" الأمير عبد القادر الجزائري منهج التفسير ومنظومة القيم" النادي الأدبي 189 الثقافي بجدة السعودية، مج 6، ج10، 2002، ص597-612

ومن أبرز مظاهر الفتوة للأمير عبد القادر هو حين تزعم المهاجرين الجزائريين في الشام لإنقاذ ما يربو على خمسة عشر ألف مسيحي من القتل التي اشتعلت في دمشق بين الدروز والنصارى سنة 1860 ووقف متحديا جموعا هانجة مندفعة لقتلهم ودوى بصوته قائلا: "إن الأديان وفي مقدمتها الدين الإسلامي أجل وأقدس من أن تكون خنجر جهالة أو صرخات بذالة تدوي بها أفواه الحثالة من القوم... أذكركم من أن تجعلوا لسلطان الجهل عليكم نصيبا أو يكون له على نفوسكم سيلا" وخطابه الحازم هذا ما كان إلا تطبيقا للحديث النبوي الشريف (إلا من ظلم معاهدا أو ذميا أو أحدا من أهل الكتاب أو كلفه فوق طاقته أو أنقصه شيئا من حقه أو أخذ منه شيئا بغير طيب نفسه فأنا خصمه يوم القيامة)¹⁹⁰

نال الأمير عبد القادر اعتراف وتقدير الدولة العثمانية على دوره في إطفاء فتنة 1860 في دمشق حيث منحه السلطان النيشان المجيدي من الرتبة الأولى وأرفقه بكتاب شكر خاطب فيه الأمير بكل التفخيم والاحترام¹⁹¹

يرى كومنز أن موقف الأمير في حوادث الستين اكسبه امتنان الحكام الأوروبيين الذين انهالوا عليه بالأوسمة والهدايا ولكنه نفر منه المسلمون الذين شكوا في انه يعمل بالنيابة عن المصالح الفرنسية كما أثار حفيظة الأتراك لحصانته من الإجراءات العثمانية¹⁹². والواقع أن موقف الأمير لم ينفر منه المسلمون جميعا بل أثار استغراب بعض المسلمين في دمشق، لأنه حمى المسيحيين¹⁹³

ثالثا: في المجال العلمي:

ظهر تماثل مفهوم الفتوة والأخوة كمصطلح علمي عند الأمير عبد القادر من أجل الازدهار والنمو من خلال اكتساب العلوم والمعارف، والاهتمام بتوسيع أفق المسلم كانت من غايته، لترويض السلوكيات الغريزية للارتقاء بها لفعل الخير وتجنب الشر. فقد كان يشجع على طلب العلم حتى في مرحلة الجهاد والحرب، لأنه كان يؤمن بأن العلم هو منبع النهضة وتطور الحضارة وقد عبر عن ذلك بقوله في رسالة وجهها إلى الملكة الفرنسية "أقنعي نيابة عني الملك فبدلا أن يبعث إلى الأبناء الأماجد للحرب، يبعثهم لمساعدتي على إرساء قواعد حضارة تكونين قد ساهمت فيها"

من خلال مؤلفات الأمير عبد القادر الجزائري نجد تأثره بالفلسفة اليونانية وسقراط وأفلاطون وأرسطو وفيثاغورث وطاليس وكذا فلاسفة الإسلام كالطبري وابن خلدون والغزالي وغيرهم.

ففي كتابه ذكرى العاقل وتنبية الغافل: في بابيه الأول المعنون بـ "فضل العلم والعلماء" أكد الأمير عبد القادر على شرف طلب العلم وضرورة اتسام الفرد بهذه الخاصية وشبه الإنسان الجاهل الفاقد للعلم بالمرضى حيث يقول: "فإن القلب إذا كان صحيحا لا يستلذ إلا بالعلم، فإذا كان مريضا بسوء العادات واستلذ بغيره أصبح كالمريض الذي لا يدرك حلاوة العسل فيه فيراه مرًا" فالعلم هو أساس الخلق الحسن وأساس النهضة الاجتماعية.

- جواد المرابط: "تصوف الأمير عبد القادر"، دمشق، 1966، ص 19046

- طاعة سعد: "دور المير عبد القادر الإنساني في أزمة الشام الطائفية سنة 1860" قضايا تاريخية، 191 الجزائر، العدد 5، 2017م، ص 47

- ديفيد دين كومنز: "الإصلاح الإسلامي: السياسة والتغيير الاجتماعي في سوريا أواخر العهد العثماني" ترجمة مجيد راضي، دار المدى، دمشق، 1999، ص 91

- أبو القاسم سعد الله: "تاريخ الجزائر الثقافي"، الجزء 5، المؤسسة الوطنية للكتاب، الجزائر، 193، 1985، ص 538

الخاتمة:

- 1- كان الأمير عبد القادر الجزائري معلما للآخر في مجال القيم الإنسانية، وموضحا المعنى الحقيقي للأخوة والتسامح والمحبة والعدالة.
- 2- لقد انطلق الأمير عبد القادر الجزائري في جهاده ضد العدو الفرنسي من مرجعيات دينية وسياسية وعلمية وغيرها التي لا تعنى الانغلاق ورفض الآخر المختلف، لهذا كان تعامله الإنساني معه في السلم والحرب معتمدا على المرجعية نفسها كما حدث أثناء الفتنة الطائفية التي حدثت في دمشق ودفاعه عن النصارى.
- 3- كان الأمير عبد القادر قامة دبلوماسية أحسنت التواصل مع الآخر عن طريق الأساليب الحكيمة في التعامل والاتصال بمختلف الدول، فدبلوماسية الأمير تجلت في تلك المراسلات وما تضمنته من أساليب خطابية راقية تثبت همة وعبقرية هذا الرجل.
- 4- كان الأمير عبد القادر رمزا من رموز التسامح والتعايش والأخوة وكان المنطلق الفكري الذي استند إليه الأمير عبد القادر الجزائري للقيام بواجبه الإنساني، هو ترسيخ قيم التسامح ومحاولة إيقاف الخلاف والشجار الديني بفتح مجال الحوار، وتهذيب لغة الخطاب حتى تصير متوافقة مع منهج الأديان السماوية، وإرساء سبيل الأخوة والمساواة بين الأديان السماوية لتجنب مخاطر العنف مستقبلا.
- 5- أن مقاومة الأمير عبد القادر الجزائري ضد التقدم الغربي الأوروبي كانت ذات بعد إنساني وحضاري لشخصية الأمير توضح مدى عظمة فكره عندما يطرح فكرة التناسق والحوار الحضاري من خلال تجربته مع المستعمر وطرح أفكار الحوار والتعايش والأخوة بين المسلمين والمسيحيين واليهود كان له بعد نظر استراتيجي تعدى حدود الجغرافية إلى العالمية بطرحه إمكانية خلق مجتمعات متكاملة في كيانها على اختلاف عقائدها.

المصادر والمراجع

أولا: المراجع		
1-	أبو القاسم سعد الله:	" تاريخ الجزائر الثقافي"، الجزء 5، المؤسسة الوطنية للكتاب، الجزائر، 1985.
2-	أبو القاسم سعد الله:	" محاضرات في تاريخ الجزائر الحديث (بداية الاحتلال)"، الشركة الوطنية للنشر والتوزيع، الجزائر، 1982.
3-	أحمد توفيق المدني:	" حرب الثلاثمائة سنة بين الجزائر وإسبانيا (1492 - 1792)، الشركة الوطنية للنشر والتوزيع، الجزائر، د.ت.
4-	أديب، حرب:	" التاريخ الإداري والعسكري للأمير عبد القادر الجزائري (1808-1847)، ج1، دار اقرأ، بيروت، 1983.
5-	الأمير عبد القادر بن محيي الدين الجزائري:	"المواقف الروحية والفيوضات السبوحية" عناية عاصم إبراهيم الكيالي، دار الكتب العلمية، بيروت لبنان، الطبعة الأولى الجزء الثاني، 2004.
6-	بسام العسلي:	"المقاومة الجزائرية للاستعمار الفرنسي

		(1837-1830)، دار النفاس، بيروت، 1980.
7-	جواد المرابط:	" تصوف الأمير عبد القادر"، دمشق، 1966.
8-	حسن السندوبي:	" أعيان البيان من صبح القرن الثالث عشر الهجري على اليوم"، المطبعة الجمالية، مصر، 1914.
9-	ديفيد دين كومنز:	" الإصلاح الإسلامي: السياسة والتغيير الاجتماعي في سوريا أواخر العهد العثماني" ترجمة مجيد راضي، دار المدى، دمشق، 1999.
10-	سعد الله أبو القاسم:	" تاريخ الجزائر الثقافي"، ج 4، دار الغرب الإسلامي، بيروت، 1998.
11-	شارل أندري جوليان:	" تاريخ أفريقيا الشمالية" ترجمة محمد نزالى والبشير بن سلامة، ج 2، الدار التونسية للنشر، تونس، 1983.
12-	عبد الرازق البيطار:	" حلية البشر في تاريخ القرن الثالث عشر"، تحقيق محمد بهجة البيطار، المجمع العلمي العربي، دمشق، 1963.
13-	عزيز سامح التز:	" الأتراك العثمانيون في أفريقيا الشمالية" ترجمة محمود على عامر، دار النهضة العربية، بيروت 1989.
14-	عمار بوحوش:	" التاريخ السياسي للجزائر من البداية لغاية 1962"، دار الغرب الإسلامي، بيروت، 1997.
15-	محمد عبد القادر الجزائري:	" تحفة الزائر في تاريخ الجزائر والأمير عبد القادر" تحقيق ممدوح حقي، دار البقطة العربية، بيروت الجزء الثاني، 1964.
16-	مولود قاسم نايت بلقاسم:	" شخصية الجزائر الدولية وهيبتها العالمية قبل سنة 1830" الجزء الثاني، دار البعث، قسنطينة الجزائر، 1985.
17-	نزار أباطة:	" عبد القادر الجزائري العالم المجاهد"، دار الفكر المعاصر، بيروت لبنان، الطبعة الأولى، 1994.
ثانيا: المقالات المنشورة في المجالات العربية		
1-	مزة بلحاج صالح:	" الأمير عبد القادر الجزائري منهج التفسير ومنظومة القيم" النادي الأدبي الثقافي بجدة السعودية، مج 6، ج 10، 2002.
2-	إاعة سعد:	" دور المير عبد القادر الإنساني في أزمة الشام الطائفية سنة 1860" قضايا تاريخية، الجزائر، العدد 5، 2017م.

3-	أ بد الباقي مفتاح:	" الأمير عبد القادر الجزائري والفتوة " حوليات التراث، الجزائر، العدد4، 2004.
4-	ن جاة شاهين:	" الندوات الثقافية " الهيئة المصرية العامة للتأليف والنشر، س7 ع 83، نوفمبر 1963.
ثالثًا: الرسائل الجامعية		
1-	أسم ى صالح عمار مهيبيل:	"الأمير عبد القادر الجزائري في دمشق نشاطه السياسي والفكري 1855- 1883"، قسم التاريخ، كلية الآداب، جامعة اليرموك، الأردن، 2004.
رابعًا: المواقع الالكترونية		
https://al-sufia.com/content/uploads/2018/08/ktab1.pdf		

**17. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA KADAR
KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA AHİLİK'İN İZLERİ**

**FROM THE 17TH CENTURY TO THE 20TH CENTURY
TRACES OF AHI-ORDER IN CLASSICAL TURKISH
LITERATURE**

**Dr. Öğr. Üyesi Aysun Çelik
Hacettepe Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
aysuncelik@hacettepe.edu.tr**

Özet

Sözü aruzla söylemek ve mana incileriyle süslemek düsturunun bir ifadesi olan klasik Türk edebiyatı, bilhassa Osmanlı devlet adamlarının gösterdiği iltifatla ikbale ermiştir. Buna bağlı olarak sosyal hayatın muhtelif yansımalarını izlediğimiz manzum ve mensur edebî metinlerin de zaman zaman devrin inanç ve itikat sistemleri hakkında bilgiler sunduğu görülmüştür. Fütüvvet-nâme ve nasihatnameler, Hz. Ali ve Ahi Evran sevgisini işleyen manzumeler, “Ahi/Kardeş/İhvân” bilincinin ve “Lâ fetâ illâ Ali lâ seyfe illâ Zülfikâr” inancının yansıdığı eserler, meslekler hakkında yazılan edebî metinler, seyahatname, surname, tarifatname ve şehrengizlerde yer alan Ahilik izleri, “Ahi” tipi, “fetâ, civânmerd, ayâr veya ayyârân” olarak övülen şahsiyetler, Bektaşilik, Mevlevilik, Ahiyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm ve diğer bazı tarikatların Ahilik’le münasebetleri, Ahilik müessesesinin ve kültürünün -edebî bakımdan- önemli birer yansımasıdır.

Bu çalışmada; 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Anadolu sahasında yazılan eserlerde Ahilik’e dair yansımalar üzerinde durulmuş ve bu süreçte kaleme alınan fütüvvet-nâmeler tanıtılarak, siyasi ve sosyal nüfuzunun azalmaya başladığı asırlarda Ahilik’in izleri izlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk edebiyatı, Ahilik, fütüvvet-nâme.

Abstract

The classical Turkish literature, which is an expression of the motto of saying the words and embellishing them with pearls of meaning, was followed by the compliment of the Ottoman statesmen. In this respect, it is seen that the verse and prose literary texts, which we have seen in various reflections of social life, sometimes provide information about the belief and faith systems of the period. The literary significance of the institution of Ahi and its culture is as follows; Futuvvet-name and advice, poems about love of Ali and Ahi Evran, works reflecting the consciousness of “Ahi/Brother/Friend” and “La fetâ illa Ali la seyfe illa Zülfikâr”, literary texts about occupations, traces in travelogue, surname, description and sehrengiz, people who have been praised as “Ahi, fetâ, civanmerd, ayar or ayyaran”, the relations between Bektashism, Mevlevi, Ahiyan-i Rum, Bacıyan-ı Ram and some other orders...

In this study, the reflections about Ahi-order in the works written in the field of Anatolia from 17th to 20th century were emphasized and the "futuvvetnames" written in this process were introduced and the traces of Ahi-order where the political and social influence began to decrease were observed.

Keywords: Classical Turkish literature, Ahi, Futuvvet-name.

Giriş

Arapça “kardeşim” manasında “Ahî” veya “cömert, misafirperver, yiğit anlamlarında kullanılan “Akı” kelimesinin temsil

ettiği Ahilik (Karasoy 2003: 2-3), bütün bu anlamları havi ahlaki, içtimai ve iktisadi bir teşkilatlanmayı ifade etmektedir. Yine Arapça “yiğit” anlamındaki “feta” kelimesiyle kökteş olan “Fütüvvet” ise, “soy temizliği, mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık, cömertlik, el açıklığı” (Devellioğlu 2008: 272), “gözü pek, iyi huylu” (Çağatay 1990: 2), “asalet ve şecaat sahibi” (Bayram 1991: 12) gibi müspet anlamları veren bir kelimedir. Ahlaki eserlerin bir kolu ve edebî bir tür olan (Levend 1964: 89-115) “Fütüvvet-nâme”ler de “Fütüvvet” ve “Ahilik” teşkilatlarının ilkelerinin, etik kurallarının, mesleki yönetmeliklerinin yazıldığı eserler olarak bilinmektedir. Ocak (1996: 13, 264-265) tarafından ortaya konulduğu üzere tarih içinde verilen örnekler göz önüne alındığında fütüvvet-nâmeler; Tasavvufî Fütüvvet-nâmeler, Fütüvvet ve Ahi Teşkilatlarına Dair Fütüvvet-nâmeler, Ahilik’in Ahlaki Fütüvvet-nâmeleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Ocak, 1996: 13, 264-265; Yeniterzi, 2001: 321-323). Bunun yanında, Alevilik ve Bektaşilik unsurlarının yoğun izlendiği yahut Şiilik propagandasının yapıldığı fütüvvet-nâmeler¹⁹⁴ de bulunmaktadır.

Fütüvveteye dair bilinen ilk eser Sülemî'nin *Kitâbü'l-Futuvva* adlı eseridir. Edebiyatımızda bilinen ilk Türkçe fütüvvet-nâme ise Burgâzî'nin “Çobanoğlu Fütüvvetnamesi” adıyla meşhur fütüvvet-nâmesidir (Eren, 2012: 54-55).

13. yüzyılda Ahi Evran'ın rehberlik ettiği Ahilik'in kurumsallaşmasını müteakip teşkilatın nüfuzu 17. asrın başlarına kadar kuvvetle devam etmiştir. Toplumun gelişimini hedefleyen, sosyalleşmeyi destekleyen ve ekonomiye dinamizm katan Ahilik, edebiyatın da alanına

¹⁹⁴ *Şiî Seyyid Muhammed Hüseyin er-Radavî'nin 931/1524 yılında yazdığı Miftâhu'd-Dakayık fî Beyânî'l-Fütüvveti ve'l-Hakayık adlı fütüvvet-nâmesinin Şia propagandasını açık bir şekilde yaptığı ve bu eserlerin kendinden sonraki fütüvvet-nâmelere kaynaklık ettiği de ifade edilmektedir (Gölpınarlı 1987: 179; Benli 2012: 48). Ancak ekseriyetle “Fütüvvet anlayışı, Müslümanların mezhebî, meşrebî ve meslekî farklılıklarını çatıstırmadan, kendi ahlâkî ilkeleri ve düsturlarına uygun bir hoşgörü atmosferinde bir arada yaşatan kurumsal kimliği, çeşitli unsurların birbirleriyle kaynaşmasına, kültürel ve diğer ilişkilerin çoğalmasına vesile olmuştur. (...) Bununla birlikte, bazı tespitlere göre, fütüvvet anlayışı, yaşadığı değişim süreciyle çeşitli dönemlerinde ve farklı bölgelerde Bâtınî-Şiî mezhebî eğilimler yoluyla tarihî şartların hurâfe ve batıl inançlarının etkilerine maruz kalmış ve bu inançların yeşermesi için uygun bir zemin olmuştur. Hz. Ali algılarına da yansıyan bu değişim olgusu, kaçınılmaz olarak fütüvvetnâmelerin muhtevasını da etkilemiştir. Bu nedenle, tavsif edildiği şekilde olağanüstü niteliklerle yüceltilmiş Hz. Ali düşüncesi, erken dönem “Şiî-Gulât” hareketlerde imamlarını insanüstü özelliklerle “aşırı” yücelten “imâmet mitolojisi” geleneği ile ilişkili bazı benzerlikleri de taşımaktadır.” (Benli 2012: 57).*

girerek, prensiplerini fütüvvet-nâmeler aracılığıyla ortaya koymuştur. 17. asırdan itibaren eskiye nazaran toplumsal ve siyasal hayattaki baskınlığını elimizdeki edebî eserlerde pek izleyemediğimiz Ahilik hakkındaki en önemli bilgilere, Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhat-nâme*'sinde rastlamaktayız. Bununla birlikte 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar yazılan fütüvvet-nâmeler, Ahilik kültürünün sürdüğünün birer delili olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhat-nâme*'sinde yer alan Ahilik ile ilgili bahisler başta olmak üzere; 17, 18 ve 19. asırda kaleme alınan veya istinsah edilen fütüvvet-nâmelere yer verilmiştir. Sayıca az da olsalar bu metinler, Ahilik'in edebî sahadaki izleri olup bugün yeniden hatırlanmaya ve istifade edilmeye değer eserlerdir.

A. 17. YÜZYILDA AHİLİK'İN İZLERİ

1. Derviş Mim Ahmed, *Kitâb-ı Tercüme-i Mücellâ el Müsemmâ Mecmu'atu'l-Esrâr*

Ali Torun'un tercüme veya hülasa yoluyla ortaya konulan fütüvvet-nâmeler arasında sayıp tanıttığı eser; *Kitâb-ı Tercüme-i Mücellâ el Müsemmâ Mecmu'atu'l-Esrâr* adını taşımaktadır. Ankara Milli Kütüphane Yazmaları B. 346/33 numarada kayıtlı mecmuanın 238a-247a sayfaları arasında bulunan eser, 1019/1610 tarihinde, tercüme bir eser olarak vücuda getirilmiştir. Eser, fütüvvetin şartlarından ve Çâr-Pîr'in Fütüvvet'inden bahsetmektedir. (1998: 55)

2. Evliyâ Çelebi, *Seyâhat-nâme*

17. asırda Ahilik ile ilgili en önemli kayıtlardan biri Evliyâ Çelebi'nin *Seyâhat-nâme*'sidir. 10 Muharrem 1020/25 Mart 1611'de İstanbul'da doğan Evliyâ Çelebi, dünya tarihinin en büyük gezginlerinden biri olarak bilinen en önemli seyahat kitaplarından birine imza atmıştır. Bir rüya ile başlayan ve elli bir yıl süren yolculuğuyla Evliyâ Çelebi; Anadolu'dan Afrika'ya, Asya'dan Avrupa'ya, Kafkasya'dan Balkanlara kadar yedi iklimi dolaşmış, yedi bin türlü kültürü eserine naksetmiştir.

Seyâhat-nâme'nin 1. cildi İstanbul ile ilgilidir. 1040 Muharremi/19 Ağustos 1630'de ilk rüyayı gördükten sonra İstanbul ile ilgili kitapları okuyup, şehri gezmeye başlayan Evliyâ Çelebi, bu ilk kitapta 17. yüzyıl Osmanlı'sının içtimai ve iktisadi hayatından manzaralar nakletmektedir. Bu kitabın Ahilik bakımından önemi de kayda değerdir. Zira Evliyâ Çelebi, eserde; devrin Ahileri ve yaşayan Ahi teşkilatları hakkında değerli bilgiler vermesinin yanı sıra Ahi Evran hakkında da birtakım bilgi ve menkıbeleri nakletmektedir.

Seyâhat-nâme'nin 29. bölümünde “Ahîler”, “debbağlar esnafı” olarak geçmektedir. Çelebi, bu bölümde; “İstanbul'un dört mevleviyet yerinde 12 yerde debbağ işyerleri vardır ki her birinde Ahî Evranî evren

gibi yiğitleri var ki insan ejderhalarıdır. Bunların içine kanlı ve hırsız girse asla hâkime vermezler, ama o kanlı onların elinden kurtulamaz, ona köpek pisliği ezme işi verip elbette tövbe edip temizlenir ve bir iş sahibi olur.” (Kahraman-Dağlı 2003: 597) diyerek Ahi mekân ve makamlarını bir ıslah mercii ve suçluların topluma ve ekonomiye faydalı olmalarının sağlandığı bir yer olarak nitelemektedir.

Kitabın bu bölümünde Ahilerden oluşan 700 debbağın yani dericinin ve 3000 erin bulunduğunu anlatmakta, Ahilerin asıl pirlерinin peygamberimiz huzurunda pir olan Zeyd-i Hindi olduğunu fakat bu yiğitlerin Kayseri’de Ahi Evran adıyla maruf ulu sultan ile şöhrет bulduklarını nakletmektedir (Kahraman-Dağlı 2003: 598). Çelebi, bunların yanında Ahi Evran hakkında birtakım menkıbelere de yer vermiştir.

Ahi geleneklerinin de yer bulduğu Seyâhat-nâme’de peştemal kuşanma törenlerinden de söz edilmektedir (Armağan, 2010). Diğer yandan kendilerine özgü bir geçit törenlerinin olduğu da eserde tasvir edilerek anlatılmaktadır. Buna göre; “... tahtırevan ve arabalar üzere dükkânlarını hevâyî, gök rengi, şeftali gülü, kırmızı, sarı ve neftî renk sahtiyanlar ile süsleyip geçerler. Bir bölümü de arabalar üzere tekneler içre keçi derilerini kirdiman edip ökçe vurarak ‘Yâ Hay’ ismiyle geçerler. Bir zümresi ‘Pâk ederiz, pâklarız, pâk ederiz’ diye geçip giderler. Bu esnafın bir övünçleri de odur ki bir yeşil sarık üzere bir eski deriden bayrakları vardır tâ Dahhâk-i Mârî’yi öldüren Demirci Gave’nin önündeki sahtiyan kuşaktır ki onu bayrak edip ‘Dahhâk üzere yürüyüp Dahhâk’ı öldürdü, o meşin bayrak budur’ diye övünürler ama iyi saklayıp büyük alay ile geçerler.” (Kahraman-Dağlı 2003: 598-599).

Ahilerin; zorba ve insafsız bir esnaf grubu olarak tarif edilmesi ve onların padişahları tahttan indirebilecek güce ve etkiye sahip olduklarının iddia edilmesi de oldukça dikkat çekmektedir. Tökel’in “17. yüzyılda debbağ esnafı, *debbağlar ahibabalığı* adı verilen bir kişinin başkanlığında temsil edilirdi. Seçilen bu kişinin esnaftan olması şart değildi. Bu kişiye hükümet tarafından berat verilirdi. Bu kişi esnaflık işiyle uğraşmazdı, fakat eğer usulsüz bir iş yaparsa esnaf tarafından düşürülür ve yerine başka bir kişi seçilirdi.” (Tökel 2005: 896-897) cümlelerinde ortaya koyduğu gibi devlet ile Ahi teşkilatı arasında resmî bir münasebetin bulunduğu da *Seyâhat-nâme*’de kayda geçmiştir.

Seyâhat-nâme ile ilgili çalışmasında Münir Tireli, 17. yüzyılı Ahilik için eskiye nazaran pek parlak bir dönem olarak saymamaktadır. Ancak siyasi gücünde önemli azalmalar olsa da Ahilerin İstanbul’da en azından kendi mesleki örgütlenmeleri içerisinde dış müdahaleye kapalı olduklarını, Ahiliğin etkisi azalmış da olsa tamamen sona ermediğini,

sanayi devrimine ve Tanzimat dönemine kadar geçerliliğini koruduğunu (Tireli 2011: 171) da ifade etmektedir.

3. Müellifi Bilinmiyor, Fütüvvet-nâme

1033/1623 yılına tarihlenen ve müellifi bilinmeyen bu fütüvvet-nâme metni, Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Bölümü 798/1 numarada kayıtlı olup 30 yapaktır (Torun 1998: 58).

4. Münirî, *Nisâbu'l-İntisab ve Âdâbu'l-İktisâb*

Fütüvvet-nâme alanında kaleme aldıkları eserleri 19. asra kadar kopya edilen Seyyid Hüseyin'in ve özellikle Radavî'nin fütüvvet-nâmeleri, 17. asırda bilhassa Osmanlı'da Sünnî ulemânın fütüvvetin aleyhinde bulunmaya başlamasına neden olmuştur. Bu tür eserlerden biri de Belgratlı Münirî (1035/1625)'ye aittir. Münirî'nin fütüvvet aleyhinde *Nisâbu'l-İntisab ve Âdâbu'l-İktisâb* isimli bir kitap telif ettiği nakledilmektedir (Benli 2012: 48). 1066/1655-56'da istinsah edilen eser, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, A 6803'de kayıtlı olup 59 varaktır (Sarıkaya 2010: 43).

5. Müellifi Bilinmiyor, *Fütüvvet-nâme*

Kızıl Deli Sultan Ocağı bağlularından Bektaş Bey adlı bir zatın özel Kütüphanesinde yer alan ve müellifi belli olmayan bir fütüvvet-nâme de 17. asırda istinsah edilmiştir. Baş tarafı eksik olan eserde, Şeyh Safî'nin fütüvvetin tanımından söz etmesi metni özgün kılmaktadır. Eseri tanıtan Sarıkaya, metnin Safevî uzantılı Kızılbaşlarla ilgili olduğunu düşünmektedir (6).

Fütüvvet-nâmenin bitiminde Abbas Yazıcı ismiyle birlikte Ramazan 1086/1675 tarihi kayıtlı olup, eserin içinde bulunduğu mecmuanın istinsah tarihi, 29 Rebiulevvel 1087/11 Haziran 1676 olarak verilmiştir. Her sayfasında 25 satırın yer aldığı 176 varaklık bir mecmua niteliğindeki eser, Fütüvvet-nâme ile başlayıp (2a-11b), Alevilik, Bektaşilik ve Hurufilikten izler taşıyan metinlerle devam etmektedir. Fütüvvetin tarifıyla başlayan metin; fütüvvet ağacının tavsifi, ilmin faydası, ahlakın önemi, pir ve şeyhin gerekliliği ve şeyh-talib ilişkisi, Musa Hızır kıssası, şeyhin özellikleri, Yiğit-Ahi Şeyhin tarifi, şeriat ve tarikatın gerekliliği, namazın önemi, ahinin kıyafetleri, dervişlik ve sufiliğin açıklanması, yiğit-ahi-şeyhin musahiplerinin yoldaşlarının açıklanması, dervişlik ve sofilik nedir, hakikatin açıklanması, fütüvvet ehlinin ahlakı ve fütüvvet alınmayanlar gibi konulardan oluşmaktadır (Sarıkaya, 6).

B. 18. YÜZYILDA AHİLİK'İN İZLERİ

1. Mustafa Nesîb Efendi

1135/1722'de Bursa, Tahtakale'de doğan ve 18 Muharrem 1202/24 Ekim 1787'de vefat eden Mustafa Nesîb Efendi, şeyh, âlim ve

şair bir zattır. Bursa Ulu Camii’de tefsir dersleri veren, Halvetî-Mısırî tarikatının dergâhında yaklaşık 50 yıl şeyhlik yapan Mustafa Nesîb Efendi’nin bazı Farsça ve Arapça eserleri de tercüme ettiği, Türkçe, Arapça ve Farsça şiir yazdığı ve bazı hutbeleri olduğu nakledilmekle birlikte “fütüvvet hakkında bazı eserler” telif ettiği rivayet edilmektedir. Ancak fütüvvete dair bu eserleri ve eserlerinin muhtevası hakkında şimdilik malumatımız bulunmamaktadır (Öcalan 2015).

2. Şeyh Abdulkâdir, *Fütüvvet-nâme*

Çorum İl Halk Kütüphanesi 667/I numaralı mecmuanın ilk 25 yaprağında bulunan *Fütüvvet-nâme*’yi tanıtan Ali Torun’a (1998: 56) göre; Şeyh Abdülkadir’in onuncu kuşakta Hz. Ali’ye nispeti vardır. Bu nispet meselesi Fütüvvet-nâme’ye de tesir etmiştir. 18. Asırda kaleme alınan ve müellif hattı olan eserde; Hz. Ali’nin kemer-besteleri, bey’at, sual-cevap, hak talebi, şed gibi hususlar bulunmaktadır. 67 yapraklık eser, mürettep olmayıp Radavi’den izler taşımaktadır. Fütüvvet-nâme’nin müellifi olarak Radavî zikredilirken eser, Fütüvvet-nâme-i Kebîr’in bir nevi hülasası olarak ortaya konmuştur (Torun 1998: 56).

3. Müellifi Bilinmiyor, *Fütüvvet-nâme*

Süleymaniye Kütüphanesi M. Arif-M. Murad Bölümü 20/3’de kayıtlı olan yazma eserin 108-115. sayfalarında bulunan fütüvvet-nâme, 1176/1762 tarihiyle kaydedilmiştir (Torun 1998: 58).

4. Müellifi Bilinmiyor, *Kitâb-ı Sakka*

Millet Kütüphanesi Ali Emiri, Şeriyye Bölümü 810’da kayıtlı olan eser, 1206/1791’ye tarihlenmiş 72 yapraklı bir kitaptır. Eser, Torun’a göre müellifi bilinmeyen bir fütüvvet-nâme olup *Kitâb-ı Sakka* adını taşımaktadır (Torun 1998: 58).

5. Esrâr Dede, *Fütüvvet-nâme*

18. asrın önemli simalarından Esrâr Dede, Mevlevî bir âlim, arif ve şair olup divan ve tezkire sahibidir. 1211/1796’da kaleme aldığı *Fütüvvet-nâme*, 176 beyitten oluşan küçük bir mesnevidir. Hamdele, salvele, dört halifenin ve ashab-ı kiramın övgüsünden sonra “her şeyin başı ahlaktır” anlayışıyla, fütüvvete giden yolun güzel ahlaktan geçtiğini bildirmektedir. (Yeniterzi 2001). Hz. Ali’nin fütüvvet anlayışını ortaya koyan beyitlerle tamamlanan mesnevi, daha ziyade fütüvvetin ahlaki prensiplerini anlatmaktadır (Kasır 1993: 107-130; Yeniterzi 2001).

C. 19. YÜZYILDA AHİLİK’İN İZLERİ

1. Şeyh Musâ, *Fütüvvet-nâme*

Süleymaniye Kütüphanesi Pertevpaşa Bölümü 613 numarada kayıtlı *Mecmu’a-i Resâil* adlı eserin 18. sinin 175b-207b yaprakları

arasında bulunan bu fütüvvet-nâmenin müellifi olan Şeyh Musâ, eserini kendisinden önceki fütüvvet-nâmeleri ve sair kaynakları inceleyerek meydana getirmiştir. Müellif, eserini pir ve silsilelere hasretmiştir. Eserin telif tarihi bilinmemekle birlikte keetebe kaydından Mahmud b. Mustafa tarafından 1216/1801'de istinsah edildiği yazılıdır (Torun 1998: 56-57).

2. *Yasin-i Rufâ'i Fütüvvet-nâmesi*

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Kitapları arasında 2532'de kayıtlı olan eser, müellifin şeyhine izafeten *Yasin-i Rufâ'i Fütüvvet-nâmesi* adıyla anılmaktadır. 1221/1806'da kaleme alınan eser, Gölpınarlı'ya göre; 160 varaklık *Minhâcü'l-Mürîdîn* adlı eserin ancak son faslıdır. Eserde Rufâilik hakkında bilgiler verdikten sonra *Radavî Fütüvvet-nâmesi*'nde olduğu gibi Âdem, Şit, Nuh, İbrahim ve Hz. Muhammed'e fütüvvetin ne şekilde geldiği, ne şekilde intikal ettiği; müride sofrâ, çerağ, alem, şed verme; tıraş bahisleri işlenmiş, istifade edilen kaynak olarak da 56b'de Radavî ismi zikredilmiştir (Torun 1998: 55-56).

3. *Muhammed b. Seyyid Alaaddin el-Hüseyn Hoyî, Fütüvvet-nâme-i Bektaşîyye*

21 Cemaziyelevvel 1269/2 Mart 1853 tarihinde, Muhammed b. Seyyid Alaaddin el-Hüseyn Hoyî tarafından kaleme alınan *Fütüvvet-nâme-i Bektaşîyye adlı eseri tanıtan* Mehmet Saffet Sarıkay'ın naklettiğine göre; bu ve benzeri eserler fütüvvet geleneğinin Bektaşî kültür çevresinde son dönemlere kadar sürdürüldüğünü göstermektedir (Sarıkaya 6).

Radavî Fütüvvet-nâmesi'ne benzer bir mukaddime (1b-2a) ile başlayan eserde, dört pir dört tekbirin senedi söz konusu edilmiş ve müteakiben Âdem, Nuh, İbrahim ve Hz. Muhammed'in belinin bağlanması anlatılmıştır (2a-8a). Sonra Hz. Ali'nin şedd kuşanmasına dair ayrı bir başlık açılmış ve konu *Radavî Fütüvvet-nâmesi*'ne benzer bir şekilde işlenmiştir (8b11a). Ardından on yedi kemerbestenin Ali tarafından bellerinin bağlanması (11a-12b); Selmân-ı Fârisî tarafından elli beş meslek pirinin bellerinin bağlanması (12b-15a), 15a'dan itibaren müellifin üslubuyla Hacı Bektaş sülukuna uygun bir şekilde ikrar meydanı bütün erkânı, duaları, tercüman ve gülbanklarıyla tanıtılmıştır (15a-27a). 27b'de İkrar meydanına girecek can için hazır etmesi gerek yiyecek ve içecekler sıralandıktan sonra Aşure geleneği anlatılmıştır (27b-29a). 29a-b'de Mustafa Fatih Baba'dan naklen Hacı Bektaş'ın soy silsilesi ve tarikat silsilesi sıralanmıştır. 29b-34b arasında bir Bektaşî dervişinin kullandığı tac, hırka, menkûş, teslim taşı, palhenk, kamberiye, elif-i lâmend, tennure, tığbend, teber, kaşağı gibi malzemeler senedleriyle birlikte sual-cevap üslubuyla verilmiştir. Daha sonra *Semeratu'l-fuad*'dan naklen Tacın esrarı anlatılmış (34b-36a), ardından sırasıyla *Fasl-ı su'al-i*

dervişân (36b), *Fasl-ı beyân-ı ism-i abdal* (36b-37a), *Fasl-ı min tarih-i seyyâh-ı der-beyân ba'zı fütüvvet* (37a-38b), *Silsile-i nesebi Hünkar Hacı Bektaş Veli* (38b-39a) *Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin emanetleri beyanındadır* (39a-b) fasılları işlenmiştir. 40a-43b arasında ise muhtelif tercümanlar ve gülbanklar nakledilmiştir (Sarıkaya 6).

4. Müellifi Bilinmiyor, Fütüvvet-nâme

Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi 8665/1'de kayıtlı olan ve müellifi belli olmayan bu fütüvvet-nâme de 1280/1863 tarihli olup Hz. Ali'nin şed kuşanması ve taç giymesini anlatmaktadır. Eser, 6 yapraktan oluşmaktadır (Torun 1998: 58).

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında ahlaki konuları, mesleki meseleleri, Hz. Ali sevgisini ve bağlılığını işleyen, ayrıca Alevi-Bektaşî geleneklerinin de kaydedildiği bir edebî tür olarak bilinen fütüvvet-nâmeler, 13. yüzyıldan itibaren Ahilik'in başucu kitapları olmuştur.

17. asrın başlarına kadar sosyal ve siyasal alandaki nüfuzu bilinen Ahilik, bu yüzyıldan 20. yüzyıla kadar -eskiye kıyasla- daha az olmakla birlikte varlık göstermeye devam etmiştir. Bu üç asırda klasik Türk edebiyatında Ahilik'in izlerini aramak, evvela bu dönemlerde kaleme alınan fütüvvet-nâmelerin tespiti ile mümkündür. 17. asrın Ahilik'ine dair malumat için *Seyâhat-nâme* en değerli kaynaklardan biridir. Bununla birlikte, tespitlerimize göre; 17. yüzyılda 3 fütüvvet-nâme ve 1 de fütüvvet aleyhinde olmak üzere 4 eser kaleme alınmıştır. 18. asırda 5 ve 19. asırda da 4 adet fütüvvet-nâme kayda geçmiştir. Yeni araştırmalarla bu sayıların artacağı muhakkaktır.

Kuruluşundan sonra Ahilik'in, bilhassa "fütüvvet" paydasında olmak üzere Alevilik ve Bektaşîlik kültürüyle de münasebetleri bulunduğu yukarıda kısaca tanıtılan metinlerde de izlenmektedir. Dolayısıyla her biri için tafsilatlı inceleme ve değerlendirme yapılmadan bu eserlerin Ahilik'teki yerine dair hükümler vermek eksik ve yanlış olacaktır. Ancak en az yedi asırlık Ahilik ahlakının son üç asırdaki izleri olan bu eserlerin varlığı, hem edebiyat tarihimiz hem de Ahi geleneği bağlamında oldukça kıymetlidir.

Kaynakça

- Armağan, A. Munis (2010). *Tire Ekonomi Tarihi*, İzmir: Tire Ticaret Odası Yayını.
- Benli, Yusuf (2012). "Fütüvvetnâmelerde Hz. Ali Algısı", *Hikmet Yurdu*, Yıl: 5, C: 5, S. 10, Temmuz-Aralık 2012/2, s. 33-60.
- Çağatay, Neşet (1990). *Ahilik Nedir*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

- Eren, Aysun (2012). “Fütüvvet Geleneği ve Ahiliğin Gereklere Çerçevesinde İdeal İnsan Tipi”, *Ahiliğe Genç Bakışlar Makale Yarışması ve Sempozyumu*, 21 Eylül 2012, Kırşehir.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1987). *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul.
- Kahraman, Seyit Ali-Dağlı, Yücel (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, 1. Cilt 2. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karasoy, Yakup (2003). “Ahi Kelimesi ve Türk Kültüründe Ahilik”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, S.14, s. 1-23.
- Kasır, Hasan (1993). “Türk Edebiyatında Fütüvvet-nâmeler ve Esrâr Dede'nin Fütüvvet-nâmesi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 107-130.
- Levend, Agâh Sırrı (1964). “Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1963, S. 234, s. 89-115.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996). “Fütüvvetnâme”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, s. 264-265.
- Öcalan, Hasan Basri (2015). “Mustafa Nesib Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozluugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7467>Erişim Tarihi: 07.08.2019.
- Sarıkaya, M. Saffet (2010), “Nisâbu'l-İntisâb'da Esnaf Teşkilatı ve Fütüvvetnamelere Yönelik Eleştiriler”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, III/1 (Bahar), s. 43-64.
- Sarıkaya, M. Saffet. “Bektaşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnameler”, www.msaffets.com, Erişim Tarihi: 07.07.2019
- Tireli, Münir (2011). “Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Ahiler ve Ahilik, Evliya Çelebi”, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:1 Sayı: 2 Mayıs 2011, s. 157-176.
- Torun, Ali. (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tökel, Dursun Ali (2005), “İbn-i Batuta Seyahatnamesi ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinin İstanbul Bölümüne Göre Ahiler ve Ahilik”, *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, Bildiriler Kitabı, Kırşehir 2005, C:1, s. 885-897.
- Yeniterzi, Emine (2001), “Türk Edebiyatında Manzum Fütüvvet-nâmeler”, *Konya Postası*, 18 Ekim, Akademik Sayfalar, Y. 3, C. 3, S. 173, s. 321-323.

AHI BABA ATAMALARI (17, 18 ve 19. YÜZYILLAR)

AKHI BABA ASSIGNMENTS (17, 18 And 19. CENTURIES)

*Dr. Öğr. Üyesi Aziz Altı
Tunceli Munzur Üniversitesi
Tarih Bölümü
azizalti@munzur.edu.tr*

Özet

13. Yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan Ahilik, Anadolu'nun dini ve iktisadi hayatında bir gelenek olarak yer edinmiştir. Ahi teşkilatının iç dinamikleri arasında yer alan unsurlardan birisi de Ahi Baba'dır. Ahilik geleneğinin önemli mühenk taşlarından olan Ahi Baba, Ahiliğin son dönemlerine kadar varlığını devam ettirmiştir. Bir şehirde ne kadar esnaf gurubu varsa hepsinin başı olan Ahi Baba, icra ettiği görevi ile Ahi teşkilatında ve Osmanlı ticaret hayatında mühim rol oynamıştır. Ele alınan bu çalışmada 17, 18 ve 19. Yüzyıllarda Ahi Baba makamı için yapılan atamalarda nasıl bir yol izlendiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle Kırşehir'deki Ahi Evran zaviyesinin başında bulunan zaviyedarların Ahi Baba atamalarındaki fonksiyonları izah edilecektir. Ahi Baba seçilecek kişinin hangi vasıflara sahip olması gerekliliği arşiv vesikalarından tespit edilerek ifade edilecektir. Ayrıca yeni bir Ahi Baba atamasını gerektirecek sebepler de belgeler ışığında açıklanacaktır. Bu sebepler arasında mevcut Ahi Baba'nın ölümü, Ahi Babalık makamının herhangi bir kişi tarafından haksız yere ele geçirilmesinin ardından bu şahsın görevden alınarak makama uygun bir kişinin atanması, Ahi Baba'nın ifa ettiği görevini terk etmesi, hali hazırda Ahi Baba'nın azli ve mevcut Ahi Baba'nın görevini kendi rızasıyla başkasına bırakması gibi nedenler bulunmaktadır. Farklı bölgelerdeki Ahi Baba atamalarına yönelik belgeler, konuya geniş bir yelpazeden bakılmasını sağlamıştır. Genel itibariyle 17, 18 ve 19. Yüzyıllarda Ahi Baba'nın işlevi hakkında bilgi verilerek, Ahi Baba atamaları hakkında bir kanaat ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ahilik, Ahi Baba, Osmanlı Devleti, Atama.

Abstract

The Akhism, which emerged in the 13th century in Anatolia, became a tradition in the religion and economic life of Anatolia. Akhi Baba is one of the internal dynamics of the Akhi organization. Akhi Baba, one of the most important milestones of Akhi tradition, continued to exist until the end of Akhism. Akhi Baba, who is the head of all of the tradesmen in a city, played an important role in the Akhi organization and the Ottoman commercial life with the task he performed. In this study, it was tried to reveal the way in which the assignments were made for the Akhi Baba position in 17, 18 and 19th centuries. In particular, the functions of zaviyedar (sheikhs) at the head of the Ahi Evran dervish lodge in Kırşehir will be explained in Akhi Baba's assignments. The necessity of the person to be elected as Akhi Baba will be determined by means of archive documents. In addition, the reasons for the appointment of a new Akhi Baba will be explained in the light of the documents. Among these reasons, the death of the present Akhi Baba, the unlawful seizure of the authority of Akhi Babalık, the person to be dismissed from the appointment of a suitable person to the authority, leaving Akhi Baba's duty to leave, the current Akhi Baba and there is a reason for the current Akhi Baba to give up his duties to others. The documents for Akhi Baba assignments in different regions made it possible to look at the issue from a wide range. In general, in the 17th, 18th and 19th centuries,

information about Akhi Baba's function will be given and a conviction will be made about Akhi Baba's assignments.

Keywords: Akhism, Akhi Baba, Ottoman Empire, Assignment.

Ahi Baba

Bir şecerename de Ahilikteki en önemli ilkenin teşkilat mensuplarının Ahi Baba'ya ve birbirlerine güvenmesi olarak belirtilmiştir. Bilhassa Ahi Baba'ya güvenmeyenler hemen tazir edilirdi. Ahi sözü pir sözü idi. Ahi sözüne itimat etmeyenlerin üzerine pirlere laneti olur. Hak didarlarından kovularak, Hz. Muhammed'in şefaatinde de mahrum olurlar idi (Özden-Zeynal, 2012, 697). Ahilerin ortak bir gelirleri yada ortak bir sandıkları vardır. Bu gelirin paylaşım oranı ise şöyledir. Ahi Baba üç hisse, kethüda iki hisse, yiğitbaşı iki hisse, otuzar yıllık üstadlar ikişer akçe almaktaydı. Tüccarlar marifeti ile şehre gelen derileri, Ahi Baba, kethüda, tekyenişin ve yiğitbaşı marifetiyle bunları ustalara ihtiyaçları doğrultusunda pazarlamaktadırlar. Böylece Ahi Baba'nın, yiğitbaşının ve zaviye de görevli tekkenişinin yaptıkları hizmetler karşılığında ücret almaları sağlanmaktadır (Özden-Zeynal, 2012, 697).

Bazı şehirlerde Ahi Baba'nın esnaf teşkilatlanmasının içinde yer almadığına yönelik görüşler mevcuttur. Öntuğ yaptığı çalışmada 16-17. Yüzyıllarda Balıkesir'de Ahi Baba'ya ait kayıt olmadığını fakat 18. Yüzyılda ise sadece 1 vesikanın olduğunu ifade etmesi, bu şehirdeki esnaf teşkilatlanmasında Ahi Baba'nın etkin olmadığını işaretidir. Vesikaya göre Balıkesir Ahi Babası Mehmet'in vefatı üzerine yerine 1728-29 yılında Şeyh Ali atanmıştır (Öntuğ, 2012, 723-724). 17. Yüzyılın ikinci yarısında ve sonrasında Konya'da Ahi Baba sadece debbağların başı olarak yer alıyordu (Öntuğ, 2012, 723).

Ahiler kendi aralarında bir reis seçiyor ve buna Ahi Baba adı veriliyordu. Ahi Baba'lar, Kırşehir'deki Ahi Evran tekkesinde bulunan şeyhe bağlıydılar ve bir anlamda onların çeşitli illerdeki vekilleri idi (İnanır, 2012, 871).

İstanbul'un farklı semtlerinde yer alan debbağ esnafının her birinin Ahi Babaları farklı idi. Yedikule haricindeki debbağ esnafının Ahi Babası Ataullah, Eyüp Ensarı debbağcılarının Ahi Babası Mehmet, Kasımpaşa debbağcılarının Ahi Babası Halil ve Tophane debbağcılarının Ahi Babası ise İbrahim'dir. (C.BLD. 128/6366)

Midilli adasında ise bütün ehl-i hırfetin Ahi Babalığını Halil bin Mustafa yürütüyordu. (C.BLD. 90/4488; 84/4191)

Selanik'te peştemalciler esnafının Ahi Babalığını Hacı Ahmet adlı şahıs yürütüyordu. Hacı Ahmet, bu yıllarda türlü fesad işlere bulaşmıştı. (C.ZB. 87/4307)

Selanik'te Çulha esnafının Ahi Babası olarak ise Seyid Ahmet görev yapıyordu. (C.ZB. 6/266; HAT 501/24587)

Seyit Ahmet Culahan Babası olarak geçmektedir. Yani Ahi Baba yerine meslek dalının babası olarak kayıtlara not edilmiştir. (HAT 1568/29).

Halep'teki Ahi Babalığı es-seyid Mehmet Talip Efendi yürütmekteydi. (A.MKT.UM 533/39)

Mevcut Ahi Baba'nın Ölümü Üzerine Boşalan Makam Yapılan Atama

Arzuhal kullarıdır ki Şam-ı şerif sakinlerinden debbağ hırfeti esnafı kullarından olub hırfet-i mezkurun Ahi Babalığı ba berat-ı alişan mutasarrıf olan Mehmed bila veled fevt olub Ahi Babalık mahlul ve hizmet-i lazimesi hali ve muattal kalmağla merakim-i aliyyelerinden mercudur ki kaydı derkenar ve malum-u devletleri buyrulduk da müteveffanın mahlulü bu dailerine tevcih ve yedime berat-ı alişan ihsan buyrulmak babında emr ü ferman devletlü inayetlü merhametlü efendim sultanım hazretlerininindir Bende Hafız Mustafa (AE. SSLM III 135/8161).

Konya'da debbağların Ahi Babasının ölümünün ardından bu makamın ve hizmetin boş kalmasından dolayı Süleyman adlı kişi arzda bulunarak mevcut göreve her manasıyla layık ve pir ve ihtiyar olduğunu, ifade ederek, Ahi Babalığın kendisine verilmesini talep eder. Bu talep uygun görülerek Süleyman, Konya'daki debbağların Ahi Babası olarak atanır. (Ahi Babalık debbağan der medine-i Konya

Elhac Süleyman arzuhal sunup, Konya'da vaki debbağların Ahi Babası olan Mehmed fevt olub yeri hali olmağla mezkur hırfetde mezkurenden olub pir ve ihtiyar ve her vecihle-veçhile mahal ve müstahak olmağla kendüye tevcih olunmak babında inayet rica itmeğin mucebince tevcih olunmak)

Beypazarı'nda bulunan 12 farklı meslek dalının Ahi Babası olan Mahmut'un ölümünün ardından bulunduğu mevcut makamı boş olup, görevi atıl kalmıştır. İbrahim adlı kişi her yönüyle bu makama layık olup, aynı zamanda esnafın ileri gelen temsilcilerindedir. Tüm bu sebeplerden ötürü Beypazarı naibi Mehmed'in arzuhali üzerine İbrahim Ahi Baba olarak atanmıştır. Bundan önceki Ahi Babalar görevlerini nasıl ifa etmişlerse İbrahim de bu doğrultuda görevini icra etmesi istenmiştir. (C.BLD. 88/4361).

Medine-i Beğpazarında mevcud on iki sınıf ehl-i hırfet üzerlerine ba berat Ahi Babaları olan elhac Mahmud fevt olub yeri hali ve hizmet-i lazimesi muattal kalmağla erbab-ı istihkakdan işbu ... tevki-i refi-i nişan hakan elhac İbrahim ibn İsmail vücuh ile layık ve mahal ve müstehak ve muhtar-ı esnaf olduğu ahyar-ihtiyar olub zahir olmağla zikr olunan Ahi

Babalık müteveffa-yı mezburun ... tevcih olunub yedine müceddeden berat-ı alışanım virilmek ricası Beğpazarı naibi Mevlana Mehmed zide ilmuhu arz itmeğle ... buyurdum ki mezbur el hac İbrahim ibn İsmail varub zikr olunan ehl-i hirfet Ahi Babaları olub bundan evvel Ahi Baba olanlar tevcihle edayı hizmet idüb mutasarrıf ola gelmiş ise mezbur dahi ol minval üzere mutasarrıf ola.

Tarsus ahalişi, kadı huzuruna vararak, Tarsus'un merkezindeki esnaf üzerine Ahi Baba atanması için dürüst ve dindar olan Mustafa'nın olmasını isterler. Ayrıca Mustafa bu görevin üstesinden gelebilecek kudrete de sahiptir. Halktan gelen talep akabinde Tarsus valisi Mehmet Emin'in arzı neticesinde 10 Şaban 1109 tarihinde Mustafa Ahi Baba olarak atanır. Mustafa'nın ölümünün ardından ise yerine bu görevi yerine getirebilecek yetenekli ve donanıma sahip olan İsmail halife getirilmiştir. (C.BLD. 139/6937). Görüldüğü üzere Ahi Babanın seçimi için halk aday göstermektedir. Böylece esnaf üzerinde adaletli bir yönetimin fiyatlara da yansımaları istenmiş olabilir.

Ahi Babalığa Müdahale

Antep'te ehl-i hiref üzerinde Ahi Baba olan Seyid Ömer, bulunduğu konum itibarıyla gerekli vasıflara sahip idi. Ayrıca Antep'teki ehl-i hiref mensupları Ahi Babaları olan Ömer'in davranışlarından ve durumundan gayet memnundurlar. Antep'te her şey yolunda giderken Ahi Babalıkla ilgisi olmayan kişilerden Hasan adlı şahıs, kanuna aykırı olarak Ahi Baba Ömer'in vazifesini engelleyerek onu görevinden uzaklaştırmıştır. İlgili makama başvurularak, Ömer'e yeniden berat verilerek Ahi Babalık makamına getirilmesi talep edilir ve bu talep uygun görülerek Ömer, eski vazifesine geri döner (AE.SMMD. IV. 96/11329).

Niğde'deki esnaf şeyhleri ve ihtiyarları Niğde kadısına gelerek Ahi Babaları hakkındaki sıkıntıyı dile getirirler. Niğde ehli hirefin Ahi Babası olan Ali'nin ölümünün ardından yerine bu göreve layık olan Hüseyin geçer. Fakat bir önceki Ahi Baba Ali'nin oğlu olduğu gerekçesiyle Hasan adlı şahıs bu makamın kendisine ait olduğunu iddia edip ve bir yolunu bularak Ahi Babalığı ele geçirir. Yeni Ahi Baba Hasan'ın hem günahkar hem de şarap içmesinden dolayı Niğde esnafı bu kişiden rahatsız olur. Ayrıca Ahi Baba Hasan'ın görevini terk etmesi ve başka yerde yaşamasından dolayı Niğde esnafı Hasan'ın görevden alınarak bu makama her yönüyle layık olan Hüseyin'in atanmasını talep ederler. Bu istek Niğde kadısı Mehmed tarafından merkeze iletilir ve merkez tarafınca da uygun görülerek Hüseyin Niğde de Ahi Baba olarak atanır (İE.DH. 32/2795).

Tosya'daki debbağ taifesinden Elhac Murat, Elhac Mustafa, Hacı Mustafa, Elhac İsmail, Elhac Mehmet, Kara Mustafa ve İbrahim beşe ve birçok kişiler Tosya kadılığına gelerek şu şekilde beyanlarını dile

getirirler. Şeyh Hafız Hasan Efendi, eskiden beri debbağ esnafının başında Ahi Baba olarak görev yapmaktadır. Şeyh Hafız Hasan Efendi, işgal ettiği makamın gerekli niteliklerini taşımakla birlikte esnaf üzerindeki iş sürecini de nizama koymayı başarmıştır. Fakat debbağ taifesinden İbrahim adlı Yeniçeri, mevcut Ahi Baba Hasan Efendi için bu işe yabancı ve bu işte ham olduğunu ileri sürerek, Ahi Babalığına müdahale eder. Debbağ taifesinin yukarıdaki mensupları İbrahim ve diğer kişilerin kanunsuz bir şekilde Ahi Babalığa karışılmaması ve Şeyh Hafız Hasan Efendi'nin görevini rahat bir şekilde devam ettirebilmesi için arzda bulunmuşlardır (İE.TCT. 22/2349).

Midilli'de bütün esnafın Ahi Babası olan Halil bin Mustafa'nın ölümünün ardından yerine oğlu Ahmet Nuri'nin atanmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Ancak Ahmed'in küçük yaşta olmasını fırsat bilen Mehmet adlı kişi Ahmet'in öldüğünü öne sürerek kanuna aykırı bir şekilde Ahi Babalığı ele geçirir. Daha sonra yine dışarıdan Mustafa adlı şahıs Ahi Baba olarak atanmayı başarır. Bu duruma itiraz eden ve hakkın kendisinde olduğunu belirten Ahmet Nuri, bu çabası sonrasında 1222 yılının Muharremi'nde Ahi Babalığı almayı başarır. Fakat Mustafa, Ahmet Nuri'nin Ahi Babalığını kabullenmeyerek itaatkar davranmamıştır. Mustafa'nın ikinci kalkışmasının ardından amacına ulaşmış olması ona verilen beratın uzun ömürlü olması anlamına gelmiyordu. Ahmet Nuri kısa sürede Ahi Babalığı yeniden üzerine geçirmiş ve Mustafa'nın baskı, şiddet ve mevcut konumundan ötürü yeme içme sevadasında olduğunu ifade ederek kendisine bundan sonra baskı yapılmaması için yerel idarecilere gerekli emirin verilmesini de talep etmiştir (C.BLD. 84/4191).

Antakya'da debbağ esnafının Ahi Babalığını uzun bir süre Seyid Hacı Mehmet'in yürütmesinin ardından kendisinden sonra yerine oğlu Elhac Ali geçmiştir. Ahi Baba Ali, debbağ esnafıyla iyi geçinmeyi başarmış ve esnafın hoşnutluğunu kazanmıştır. Ahi Ali Baba'nın kanuna aykırı bir durumu yok iken Antakya kazası sakinlerinden ve eski serdarlarından olan Şerefeddin, Ahi Babalık makamını kullanarak maddi anlamda etrafı ve kurumu istismar etmeye çalışmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesini isteyen Ahi Ali Baba yetkili mercilere başvurur. Verilen karar netciesinde Şerefeddin'in Ahi Baba Ali'ye müdahale de bulunulmaması emredilmiştir. (AE.SOSM. III 14/950).

Ahi Babalığın İlk Geçtiği Vesikalar

1588 senesine ait Mühimme defterinde Ahi Babalığa yönelik bir hüküm bulunmakta burada Ahi Baba'nın eşkiyaları yakaladığına yönelik bilgiler mevcuttur. Aynı zamanda Ahi Baba olan kişinin Yiğitbaşı olarak da tayin edilerek, aynı şekilde kanunsuzluğa başvuran şahısların yakalanması için görevlendirilmiştir. (A.DVNS.MHM.d. 64/33). Bu da

Ahi Baba'nın yeri geldiğinde farklı bir misyon üstlendiğini gözler önüne sermektedir.

Ahi Baba'nın Görevi Kendi İsteğiyle Bırakması

İstanbul'da Yedikule'de debbağların Ahi Babası olan Seyid Mehmet, yaşlı ve hasta olmasından dolayı icra ettiği görevini kendi rızası ile debbağ taifesinin ileri gelenlerinden olan Mustafa'ya terk etmiştir. Mustafa'nın Ahi Babalığa uygun görülmesinin ardından kendisine verilen berat ile yeni görevine atanmıştır (C.BLD 3/148).

Ahi Babalığı İki Kişinin Yürütmesi

Antep'te debbağların Ahi Babalığını Mehmet adındaki şahıs hazineden aldığı 20 akçelik ulufe ile bu görevini sürdürürken Mehmet ismindeki bir başka kişinin ortaya çıkıp ulufeyi her ay almasından ötürü iki Mehmet arasında büyük bir nizah çıkar. Bu nizahın ortadan kaldırılması için mahkemeye başvurulur. Hirfet üyeleri tarafından her iki şahsında uygun görülmesi ve bunlardan memnuniyet duyulmasının akabinde Ahi Babalık iki hisseye ayrılarak yarısı birine, diğer yarısı ise bir diğerine verilmiştir (C.BLD. 90/4495 Buradaki esas husus gelirin paylaşılması.).

Ahi Babanın Görevleri

Esnafar arasında cereyan eden sürtüşmelerin ve dolayısıyla bürokrasiye yansıyan davalar neticesinde Ahi Baba'nın vazifesine ait emareler de ortaya çıkmıştır. Trabzon'da hallaç esnafından olan Mahmud, sunduğu dilekçesinde yine hallaç esnafından olan Ustabaşı Osman adlı kişiden şikayetçidir. Osman, Mahmud'a ben sana bundan sonra hallaçlık yaptırmam ve senin dükkanını kapatırım diye baskı yapmaktadır. Durumdan rahatsız ve rencide olan Mahmud, mevzuyu Şeyh Ahi Baba'ya iletir. Ahi Baba'nın önerdiği teklifi kabul etmeyen Osman baskıya devam etmiş olacak ki Mahmud çareyi padişahın arayarak merkeze arzualini gönderir. Trabzon kadısına yollanan emirle Osman adlı kişinin kanuna aykırı davranışlarına son vermesi istenilir. Burada görüldüğü üzere üzere Ahi Baba hem Şeyh tabiri ile tanımlanmış, hem de esnafar arasındaki huzursuzluğu giderici ve bir nevi arabulucu hizmetini yürütmüştür. (C.İKTS 21/1021).

Eskişehir sancağına tabi Bilecik ve çevre kazalarda İpek mıncılığı işi yapılmaktadır. İpek mıncılığı esnafarı, ipek işini bu işle uğraşmayan ve bu işte ihtiyar olmayan daha doğrusu bu işe uygun olmayan şakirdlere Ahi (Ahu) Babanın izni olmadan verilmemekteydi. Yani Ahi Baba bu mesleği kimin icra edeceğine de karar veriyordu. Bilecik sakinlerinden olan İsmail Halil adlı kişi Ahi Babalığı yürütürken hak vaki olup, dünyasını değiştirmiştir. İpek mıncılığı ile uğraşan şahıslar oybirliği ile bu görevi icraya layık olan İsmail Halil'in sulbi oğlu olan Esseyid Ahmet Halil'i yeni Ahi Babaları seçtiklerini ifade ederek yeni Ahi

Baba'ya berat gönderilmesi talebinde bulunmuşlardır. Anadolu muhasebesine kaydı yapıldıktan sonra kendisine beratı verilmiştir. (31/1513)

Medine-i İzmir'de vaki sabuncu esnafının Ahi Babası olan el-hac Mustafa zide kadruhu ...(C.İKTS 20/987) ... merkum elhac Mustafa hırfet-i mezkurun Ahi Baba ve cümlesinin muhtarı olmağla...

Acıyağ tabir edilen maddenin sabunhanelere Ahi Baba ve katip marifetiyle dağıtılmaktaydı. (C.İKTS 20/987)

Selânik'te cullahan (kumaş dokuyucu) Ahi Babası mesleğine yönelik uygun davranışta bulunmadığından dolayı Kızanlık'a sürgün edilmiştir. Daha sonra ise affedilmiştir (C.İKTS 34/1657).

Kaynakça

- H. Ömer Özden-Abdurrahman Zeynal, "Erzurum'da Ahilik", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler C. 2*, Kırşehir 2012, s. 693-705.
- M. Murat Öntuğ, "Osmanlı Döneminde Balıkesir Şehrindeki Ahi Müesseseleri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler C. 2*, Kırşehir 2012, s. 719-737.
- Ahmet İnanır, "Şeyhülislam İbni Kemal'in Fetvalarında Ahilikle İlgili Hukuki Sorunlar ve Çözümleri", *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler C. 2*, Kırşehir 2012, s. 861-880.

AHÎ MUHİDDİN ZAVİYESİ VAKFI

Doç. Dr. Cafer Acar
AYBÜ İslami İlimler Fakültesi
caferacar58@gmail.com

Özet

Ahilik teşkilatı 13. YY dan itibaren Anadolu'da varlığını hissettirmiş önemli bir esnaf teşkilatıdır. Bu teşkilatın mümessilleri manevi çaba ve gayretlerini sosyal hayata taşımışlar toplumun özellikle fakir ve fukarasına yönelik merkezler kurmuşlardır. Bu çerçevede zaviyeler teşekkül etmiştir. Zaviyeler hem maddi hem de manevi hizmetlerin cem edildiği mekânlar olarak temayüz etmiştir.

Zaviye, tasavvuf medeniyetimizde postun sahibi şeyhin idaresinde tasavvufi eğitimin verildiği, yolcuların geceleyin misafir edildiği, iâşe ve ibatelerinin sağlandığı dini ve sosyal bir mekân olarak tanımlanabilir. Bu mekânlar için Ribât, dergâh, asitane, hângâh, hânîkah, buk'a, tekke ve benzeri isimler Müslümanların yaşadığı farklı coğrafyalarda kullanılagelmiştir.

Anadolu'ya Müslüman Türk göçleri başladıktan sonra diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Tokat'ta da zaviyeler ortaya çıkmaya başlamıştır. 14-16. yüzyıllar arasında Tokat şehir merkezinde 44, bağlı köy ve kasabalarda 21 zaviyenin kurulduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Ahi Muhiddin Zaviyesi de bu zaviyelerden biridir. İlhanlı ve Osmanlı döneminde önemli bir zaviye olduğu anlaşılmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden elde edilen belgeler ve vakfiyesi ışığında Ahi Muhiddin Zaviyesinin tanıtımı önemli görülmüştür.

Bu bildiride vakfiyesinden yola çıkarak Ahi Muhiddin'in kimliği, zaviyeye gelir olarak bağladığı akarları, hangi görevlileri tayin ettiği, zaviye ile ilgili hangi şartları koştığı üzerinde durulacaktır. Böylece Ahilik tarihine mütevazı da olsa bir katkı sağlanması mümkün olacaktır.

Anahtak Sözcükler: Ahi, Vakıf, Vakfiye, Zaviye

Giriş

Selçuklu geleneği ile başlayıp Osmanlı ile pekişmiş Ahilik geleneği toplumumuzun tarihi temellerinin inşa ve muhafazasında bir önemli yere sahiptir. Sosyal, kültürel, siyasi, dini ve askeri olmak üzere çoklu işlevler görmüştür. Ahlak ve adab üzere bir davranış geleneği oluşturmuşlardır. Sufi geleneğimizden beslenen bu teşkilat, elini, kapını ve sofranı açık; gözünü, dilini ve belini kapalı tut felsefesi ile toplumun dengesini muhafaza etmiştir.¹⁹⁵

Bir esnaf teşkilatı olarak Ahilik, dürüstlüğü şiar edinmiştir. Dağıtan değil toparlayan, yıkan değil yapan bir dürüstlüğü, bu yolun pirllerinden Ahi Evran adeta kurumsal bir hüviyete büründürerek korumaya çalışmıştır. Fütüvvetname denilen vesikalar bu teşkilatın çerçevesini oluşturmakta ve şartlarını ortaya koymaktadır. Tasavvuf

¹⁹⁵ Recep Tayyip Erdoğan, "Ahiliğe Sahip Çıkmamız, Açış konuşması", *Ahilik Ansiklopedisi*, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 2016, 1:11.

mektepleri olarak ifade edebileceğimiz zaviye, tekke ve hangahlarda bu hizmetler yürütülmüştür.¹⁹⁶ Bu hizmetlerin yürütülmesi için genelde ilgili zaviyenin bir vakfiyesi ve vakfiye şartuna uygun şekilde işleyen bir sistem kurulmuştur. Bu müessese daha sonra Osmanlı hakimiyetindeki coğrafyaya yayılmıştır.

Vakıflar bu zaviyelerin hizmetlerini ifa etmesinde önemli hizmetleri ifa etmişlerdir. Tokat yöresinin de bu açıdan zengin olduğu söylenebilir. Farklı hankah ve zaviyeler de aynı minvalde varlıklarını devam ettirmişlerdir.¹⁹⁷ Yine bu geleneğin Tokat yöresindeki kadim temsilcilerinden biri de Ahi Muhiddin'dir. 14. Yüzyılda yaşayan Ahi Muhiddin ve kurmuş olduğu zaviye'nin vakfiyesi, bu sempozyumdaki tebliğimizin ana konusunu oluşturmaktadır.

A. Ahi Muhiddin Kimdir

Asıl adının Muhiddin b. Abdullah olduğu tespiti yapılmıştır. Ali Açıklık'ın okumasına göre Tokat merkezdeki Mahmut Paşa Mahallesinde yaptırılmış olan hangahın kuzey cephesindeki giriş kapısı üzerindeki kitabede adı, Abdullah b. el-Muhyî yazdığı ifade edilmiştir.¹⁹⁸ Adının "Yar Ali Çelebi" olduğu da ifade edilmiştir.¹⁹⁹ Ahi Muhiddin, kendi yaptırdığı zaviyenin bahçesine defnedilmiştir. Buradaki türbenin batıya bakan penceresinin üst kısmında bulunan kitabede vefat tarihi h.717 (m.1317) olarak verilmiştir.²⁰⁰

B. Ahi Muhiddin Zaviyesi

Ahi Muhiddin, hayatını yaşadığı Tokat'ta bir de zaviye kurmuştur. Mahmut Paşa mahallesinde yer alan bu zaviyenin bir kitabesi de vardır. İlhanlı hükümdarı Sultan Ebu Said b. Olcaytu zamanında tamamlanmıştır. 1455 tarihinde iki isimle anılmıştır. Muhyiddin Çelebi Hankahı, Yar Ali Çelebi Hankahı. Yirminci yüzyılda Abdülmuttalib Tekkesi olarak maruf olmuştur. Bitişindeki türbe ise Ahi Muhyiddin Türbesi olarak nam almıştır. Bu zaviyenin gelirleri Artukabad ve Kazabad'a bağlı bazı köyler ile bir bahçe vasıtasıyla karşılanmıştır.

¹⁹⁶ Muhammed Okudan, Tokat Ebu Şems (Vezir Ahmed Paşa) Zaviyesi Vakfı, *BÜİFD* | Sayı: 13 | Yıl: 2019/1, s. 169.

¹⁹⁷ Muhammed Okudan, *Tokat Halef Sultan Hankahı Vakfı (H.691/1321)*, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2019, Cilt:7, Sayı:13, 7:133-148.

¹⁹⁸ Ali Açıklık, "Ahi Muhiddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 2016, 1:151.

¹⁹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1927, s. 17-18.

²⁰⁰ Ali Açıklık, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zaviyeleri", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (edit. Kemal Çiçek), Haarlem-Ankara 2001, s. 236-238; Ali Açıklık, (2011). *Osmanlı Dönemi'nde Tokat Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*, I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı, I:18-20.

Yapısını günümüze kadar koruyan bu zaviyenin malzemesi kesme taş, tuğla ve ahşap malzemeden müteşekkildir. Bir sofa, buraya açılan bir eyvan ve iki odadan ibarettir. Türbe de buraya bitişik olarak zaviyeyi tamamlamaktadır.²⁰¹ Mimari olarak da değerli bir mahiyet arz eder.²⁰²

C. Ahi Muhyiddin Zaviyesine Ait Vakıf ve Vakfiyesi

Ahi Muhyiddin vakfiyesi, Arapça olarak hazırlanmıştır. Tokat yöresine ait vakıf ve vakfiyeleri bir çalışma ile bir araya getiren Ali Açıknel ve Abdurrahman Sağırlı tarafından matbaa harflerine aktarılmıştır.²⁰³ İki sayfadan ibarettir. Arapça metinde bazı basım hataları ve aktarım hataları mevcuttur.²⁰⁴ Bozuk bir Arapça ile yazıldığı söylenebilir. Genel olarak Ahi Muhiddin Zaviyesine aid vakfın hizmetlerin yürütülmesinde önemli gelir kaynaklarına sahip olduğu anlaşılmaktadır. İlgili kayıtlardan tespit edilebildiği kadarıyla Ali Muhiddin zaviyesine ait vakıf malları ve gelirleri şu şekilde sıralanmıştır:

1574'de zâviyenin vakıfları ve görevlileri²⁰⁵:

- 1- Kazâbâd'a bağlı Biskincük köyü mâlikâne hâsılı: 5210 akçe.
 - 2- Komanat'ın Sideni köyü mâlikâne hâsılı: 2700 akçe.
 - 3- Komanat'a bağlı Çanakçı ve Sutaş mezra'aları mâlikâne hâsılı: 615 akçe.
 - 4- Artukâbâd'a bağlı Kayacık Salur köyü mâlikâne hâsılı: 1000 akçe.
 - 5- Zâviye yakınlarında bahçenin senelik hasılı: 1323 akçe.
- Toplam gelir: 16988 akçe.

²⁰¹ BOA, TD, nr.2 s.42, 154, 174; nr.19 s. 31,38; nr.79 s.32,38; nr.387, s.435,437; nr. 287, s. 89,106; C.EV, nr. 17765; TKGMA, TD, nr. 14, 166b, 177a-b; nr. 583, 31a; TŞS, nr. 10, s.62/2; nr.53, s.38/1; TVBMA, Muhasebe Defteri, n. 7, s. 37; SVBMA, Muhasebe Defteri, n.9, s. 282. (Ali Açıknel'den Naklen, bk. Ali Açıknel, "Ahi Muhiddin", Ahilik Ansiklopedisi, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 2016, 1:152)

²⁰² Sedat Emir, Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, Öncül Yapılar: Tokat Zaviyeleri, I, Ankara 1994, s. 67-70.

²⁰³ Ali Açıknel-Abdurrahman Sağırlı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, TOGÜ Yayınları, Tokat 2005, s.78.

²⁰⁴ Örnek olarak, Hz. Peygamber'in hadisinde geçen kişi öldüğü zaman amel defteri kapanır ancak şu üç şey müstesna: bu babtan olmak üzere zikredilen sadaka-i cariyeye ifadesindeki sadaka kelimesinin dal harfi eksik basılmıştır. Krş. Açıknel, *Osm. Dön. Tokat Mer. Vakıfları*, s.78.

²⁰⁵ TK KKA. TD 583, s. 31a.

Zâviye, **mütevelli, şeyh, türbehân, ferraşdan** oluşan görevli kadrosuna sahiptir. Bu görevlilerin yıllık tahsisatları ise şu şekildedir: Mütevelliye mahsulün yarısı, senede 5444 akçe ve 2 müd hububat; şeyhe senede 4 müd hububat; türbehâna senede 2 müd hububat; ferrâşa senede 4 müd hububat. Hademelerin ücretlerinden kalan gelir ise gelip gidenlerin masraflarına ve mübârek gecelerde helva pişirilmesine yönelik harcanması şartı koşulmuştur.

Sonuç

Ahilik geleneği, tarihi temelleri uzun geçmişimize dayanan maddi ve manevi boyutlarıyla sahip çıkılması gereken bir mirastır. Bu geleneğe mensup müstesna şahsiyetlerden biri de Tokatlı Ali Muhiddin'dir. Tokat Mahmut Paşa mahallesinde yaptırmış olduğu zaviye ile bu alandaki hizmetlerini duyurmuş ve şehrin tarihine mal olmuştur.

Ahi Muhiddin zaviyesine ait vakfın vakfiyesi Arapça olarak hazırlanmıştır. Vakfiye günümüz matbaa harflerine aktarılmış olmakla birlikte aktarım süreçlerinden kaynaklı olduğu düşünülebilecek iki sayfalık metinde çok sayıda hata ile aktarılmıştır. Okunmayan yerlerin de varlığı ile çözülememiş bir metin elde mevcuttur. Metne dair önerilerle bir çeviri denemesi ekte sunulmuştur.

Çok geniş kaynaklara sahip olduğu anlaşılan zaviyeye ait vakfın amacı dini hizmetlerin ifasına yardımcı olmaktadır. Özellikle ziyaretçilerin, yoldan gelip geçenlerin ihtiyaçlarının ibate ve iaşelerinin karşılanması en önemli hizmetidir. Bu cümleden olmak üzere zaviyenin imarı, hangahın ihtiyaçlarının karşılanması ve türbenin bakımı özel şartlar bağlamında zikredilmiştir. Kalan miktarın yarısı evladlarına ve ardından geleceklere tahsis edilirken diğer yarısından ise hangah'ın şeyhine ve diğer müştemilatta görev yapanlara, hafız kimseye, temizlik hizmetini görenlere ve en nihaye misafir ve yolculara tahsis edilmiştir.

Kaynaklar

- Açıkel, Ali -Abdurrahman Sağırlı, *Osmanlı Döneminde Tokat Merkez Vakıfları-Vakfiyeler*, TOGÜ Yayınları, Tokat 2005.
- Açıkel, Ali, "XIV-XVI. Yüzyıllarda Tokat Zaviyeleri", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç* (edit. Kemal Çiçek), Haarlem·Ankara 2001.
- Açıkel, Ali, (2011). Osmanlı Dönemi'nde Tokat Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve KırGehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. I, s. 1-21.
- Açıkel, Ali, "Ahi Muhiddin", *Ahilik Ansiklopedisi*, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 2016, 1:151.

Emir, Sedat, *Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, Öncül Yapılar: Tokat Zaviyeleri*, I, Ankara 1994.

Erdoğan, Recep Tayyip, “Ahiliğe Sahip Çıkmamız, Açış konuşması”, *Ahilik Ansiklopedisi*, T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Yayınları, Ankara 2016, 1:11.

Mecran, Mehmet -Mehmet Emin Ulu, *Tokat Kitabeleri*, Ankara 2003.

Okudan, Muhammed, Tokat Ebu Şems (Vezir Ahmed Paşa) Zaviyesi Vakfı, *BÜİFD* | Sayı: 13 | Yıl: 2019/1, s. 169-184.

Okudan, Muhammed, *Tokat Halef Sultan Hankahı Vakfı (H.691/1321)*, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2019, Cilt:7, Sayı:13, 7:133-148.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kitabeler*, İstanbul 1927.

EK 1: VAKFİYENİN TERCÜMESİ

AHÎ MUHYİDDİN VAKFI VE VAKFİYESİ

Bismillahirrahmanirrahim

Bu kitapta hatt-ı mestur ile kendi nefesine şartları ve vakfi izafe eden mezbur kişidir. Ve ben bu vakfiyenin sıhhatine şartlarına ve lüzumuna şeri sahih hüküm ile hükmettim. Ve ben ki, kulların en hakiri Mahmud ibn Nuruddin Tokat Dar-ı Nasr Kadısı (Allah onu bela ve afattan korusun) Allaha hamdederek, nimetlerine şükrederek, Habibine ve âline selam ederek.

Sayı ve rakamlarla ifade edilemeyecek²⁰⁶ ve kimseye tahsis edilemeyecek, tüm kulların şükrettiği Allah'ın nimetlerine hamd, kulu ve tüm insanlara gönderilmiş olan elçisi Muhammed'e, âl ve ashabına salat ve selam olsun.

Emacid ve Sudurun ardından eazz ve emced olan müessir ve muhamid talib, hayırlı kardeş Muhyiddin ibn Abdullah (bi kullihî)²⁰⁷ ilmin emiri, izzet ve rahmet sahibi (daru'l-ilm, zadu'l-izzet) denî olan dünya hayatının Me'va el-meniyye olduğunu, mesva ez-zeriyye olduğunu, bir karar yeri olmayıp geçiş yurdu olduğunu, zehirli dünya lezzetine, keder getiren messerretine meyledilmeyeceğini anlayınca (علم) vakıf, en faydalı, en kalıcı geri dönüşümü olan, faydası en umumi olan, yapılan şeyler içinde en uzun ayakta kalan olduğu aşikar olduğunda yüce meclise, tarikatın en mübarek mahfeline geldi ve itiraf ile vakf, habs ve

²⁰⁶ لا يستوعبه: bu kelimenin doğru yazılışının يستوعب şeklinde olması gerektiği düşünülmüş ve buna göre anlam verilmiştir.

²⁰⁷ Burada metni kaleme alan kişi vakıf yapan kimseye övgü olarak Abdullah isminin devamına Herşeyiyle Allahın kulu anlamına gelecek bir ek yapmış olsa gerektir.

sebil etti ki sadakatle ihlaslı bir şekilde, Allah'a takarrub, rızasını talep ve seferin şerrinden sakınarak, Allah Resulü'nün söylediği "Kişi öldüğü zaman amel defteri kapanır. Üç kişi müstesna; Faydalanılan bir ilim bırakan kimse, kendisine dua eden bir evlat yetiştiren kimse ve sadaka-i cariyeye" hadisiyle amel ederek bu vakıf için tasarrufta bulundu.

Bu cümleden olmak üzere ifade edilen sınırları İkdir köyü arazileri, Kazlıca köyü arazileri, Tuzla köyü arazileri, Dodurga köyü arazileri ve Kökürnü olarak isimlendirilen köyün tüm mezraları, Kargu köyü arazileri, Hacı köy arazileri, ve arap mezarının tamamı, ki bunlar Kazabad nahiyesinde benzeri olmadığından sınırlarını ifade etmeye gerek olmayan Beskini köyünün yakınındadır. Üzüm ve ağaçları olan bostanın tamamı ve tokat şehrinin görünür yerinde olan, hangah ile sınırlı Soğukpınar yakınındaki Kırbaş vadisi, yol ile, İbn Mahmud'a ait olan bostan ile ve yakındaki bütün değirmenlerle çevrili Tokat kazası a'malinden Artukabad nahiyesinde bulunan Kabacık Salur olarak isimlendirilen köyün tamamı,

Mezkur tevabi', levahık, mudaaf ve mensub olan mezzalar, üzüm bağları, pınarlar, kuyular, mekanlar, akarsular, ağaçlar ve zikredilen zikredilmeyen, yazılan ya da yazılmayan her ne varsa evlatları için, evlatlarının evlatları için ve Mezzur Daruzzakirin ve me'va eş-şakirin olarak isimlendirdiği yakınında bina ve inşa etmiş olduğu hankahın masalihi için ve bu hankaha muttasıl türbenin mesalihi için,

Ve şart koştu ki, mezzur akarların çeşitli şekillerde işletilmesi ve hasılasından bostanın mezzur hankahın ve mezzur türbenin bakımı için sarfedilecek. Artan kısmın yarısı kız ve erkek olmak üzere nesil be nesil, ciyl be ciyl, batn be batn evlatları ve evlatlarının evlatları için sarfedilecek. Kalan yarısı ise Hankahda ikamet eden Şeyhe bu akarlardan dört müd verilecek. Bekçiye iki müd verilecek. Kapıcıya iki müd verilecek, ferraşa iki müd verilecek. Kalan kısım ise, yolcu olan ve mezzur hankahda ikamet eden kimselere, helva ve bal dağıtan kimselere verilecek.

Ve yine, vakfedilen mevkufat üzerinedik tevliye, nazar ve tasarruf yetkisini hayatta olduğu müddetçe kendi nefesine sonrasında evlatlarına nesil be nesil şart koştu. Hankah tekrar tamir edilemeyecek derecede yıkılırsa bütün mahsulat evlatlarına nesil be nesil evlatlarına mezzur şartlar çerçevesinde sarfedilir. Nesli inkıraz ederse cümle mevkufat Tokatta ikamet eden fakirlere ve miskinlere, kıyamete kadar satılamayacak ve hibe edilemeyecek, rehin verilemeyecek, Allah yeryüzünün ve üzerinde olanların mirasçısı oluncaya kadar ki o varislerin en hayırlısıdır, mirasçı olunamayacak şekilde vakfen şeriyen, habsen sarıhan meriyyen ve tesbilen Mardiyen ve tahliden muhakkemen mukaffiyen vakıf olarak tahsis edilir. Hiç kimse onu tağyir, tebdil, tahrif,

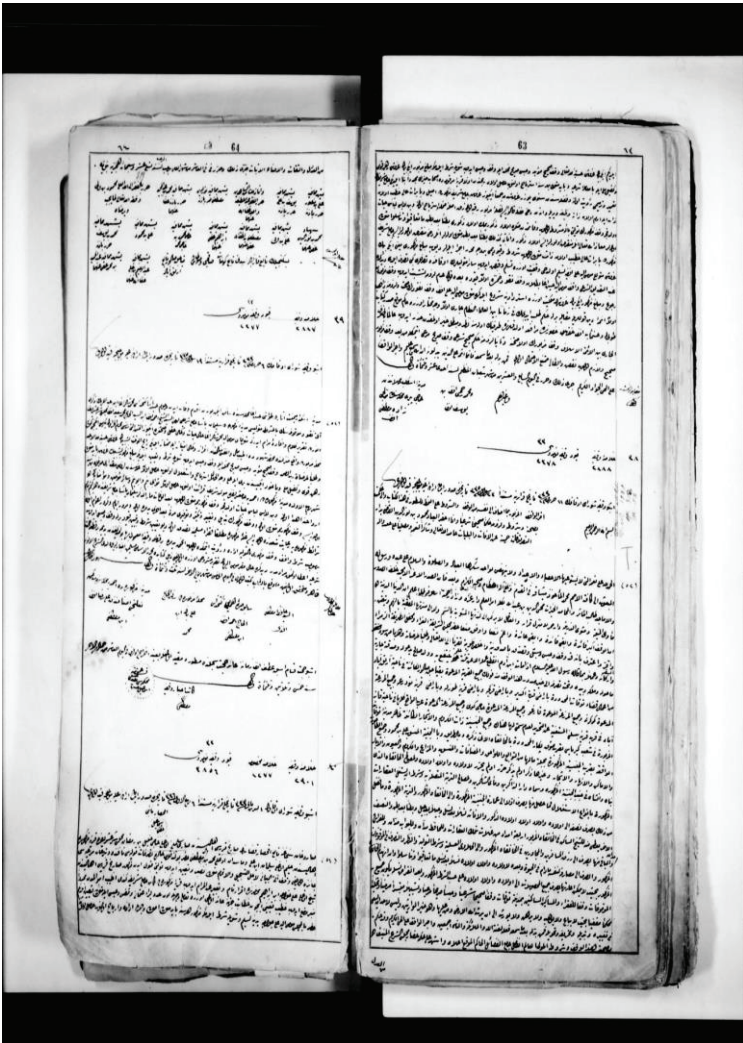
tahvil etme hakkına sahip değildir. Kim işittikten sonra onu değiştirirse günahı değiştirenin üzerinedir. Allah işiten ve bilendir. Vakıf yapanın ecri, hayy ve kerim olanın üzerinedir. Bu vakfın ve şartlarının sıhhatine alim, fazıl, faziletlerin kendinde cem etmiş, yukarıda imzası bulunan hakim hükm etti. Hükmüne de mahkemede hazır bulunan adil ve sika kimseleri şahit tuttu.

İş bu durum, recep ayının 10 ‘u 729 Hicri senesinde cereyan etti.

Mahmut oğlu veli tarafından yazıldı

Şahitler.....

EK 2: Vakfiye Metni Orjinal

EK 3: Ahi Muhyiddin Vakfiyesi Arapça Matbaa Baskısı

78 OSMANLI DÖNEMİNDE TOKAT MERKEZ VAKIFLARI - VAKFIYELER

Ahi Muhyiddin Vakfı Vakfiyesi'. (719.7.10/1319.08.27)

بسم الله الرحمن الرحيم

المزبور فيه اضاف الي نفسه من الوقف والشروط علي الخط المسطور في هذا الكتاب و اتي حكمت بصحته وشروطه و لزومه حكماً صحيحاً شرعياً و انا احقر العباد محمود ابن نورالدين القاضي بدارالنصر توقات صيننت عن الافات والبلبات حامداً لله تعالي و شاكرًا لنعمة و مصلياً علي حبيبه و اله².

الحمد لله علي نعمة التي لا يستوعبها الاحصاء والاعداد و لا يبعض لواحد؟ شكرها العباد والصلاة والسلام علي عبده و رسوله المبعوث الي كافة الامم محمد الماخوذ ميثانه في القدم و علي اله العظام و صحبه الكرام

و بعد فان الصدر الاعز الامجد خلف الصدور والاماجد ظالب المائر والمحامد؟ الخير اخ محي الدين ابن عبدالله بكله؟ امير العلم دار عزة و زاد رحمة...³ لما علم ان الدنيا الدنية مأوي النية و مئوي الزرية؟ دار معر لا منزل قرار...⁴ لا ريكن الي لذتها المئوي با السم و لا الي مسرتها المعقبة بالهم و تبعن ان الوقف...⁵ فائدة و ابقي عائدة و اعم نفعاً و اوقف صنعاً؟ حضر مجلس الشريفة الغرا و محفل الطريقة المزمراء و اقر و اعترف بانه قد وقف و حبس و سئل و تصرف باصدانية؟ و اخلص طوبى تقرباً الي الله تعالي و طلباً لمرضاته و هرباً من سر السفر؟ و اركانه و عملاً بما قلّه رسول الله صلي الله عليه و سلم، اذا مات بني آدم انقطع عمله الا غير ثلثة علمه ينتفع به و ولد صالح يدعو له و صفقة جارية⁶ لهذا الوقف منه قولك جميع القرية المدعوة بقباجح صالحور الكاينة في ناحيه ارتق اباد من اعمال قضاء توقات المحدوده باراضي قريه اكدير و باراضي قريه قزله و باراضي قريه طوزله و باراضي قريه تودورغه و جميع المزرعة المدعوة كوكرنى؟ و جميع المزرعة المدعوة فارغو و جميع المزرعة المدعوة حاجي كوي و جميع المزرعة المدعوة عرب الواقع كلها في ناحيه قاز اباد في قرب قريه بسكني المستغنية عن التجديد لعدم؟ سمي لها هناك و جميع الجنة ذات الكروم والاشجار الكائنة ظاهر مدينه توقات المزبوره في شعب كرباس بقرب صفوق بيكار المحدوده بالحانقه...⁷ و بالطريق و بالجنة المنسوب علي ابن محمود و جميع الطاحونة الواقعة بقرب...⁸ المذكورة بجملة مالها من التوابع واللواحق والمضافات والمنسوب والمزارع والكروم والعيون والابار؟ والاماكن والانهار والاشجار و غيرها ذكر و لم يذكر حرر او لم

¹ S.VBMA. Bervat ve Vakfiye Defteri No: 4, s. 24.

² Vakfiye suretinin başındaki tasdik ibaresi.

³ Bir kelime okunamadı, silik.

⁴ Bir kelime okunamadı.

⁵ Bir kelime okunamadı.

⁶ Hadis-i şerif. Bu hadis-i şerif, *Sahih-i Muslim, Kitabu'l-vasiyye*, hadis no: 4310; *Sünen-i Ebu Davud, Kitabu'l-vesayâ*, hadis no: 2882; *Süneni 'l-Tirmizî, Kitabu'l-ahkâm*, hadis no: 1432 ve *Süneni 'n-Nesâi, Kitabu'l-vesâyâ*, hadis no: 3666'da bazı kelime farklarıyla rivâyet edilmiştir.

⁷ Bir kelime okunamadı.

⁸ Birkaç kelime okunamadı.

OSMANLI DÖNEMİNDE TOKAT MERKEZ VAKIFLARI - VAKFİYELER 79

بحر لاولاده و اولاد اولاده والمصالح الخائفة الذي بناه و انشأه في جنب...⁹ المذكورة و سماه دار الذاكرين و ماوي الشاكرين و لمصالح التربة المتصلة به و شرط ان يستغل العقارات المذكورة بانواع الاستغلال مما حصل منها بصرف اولاد الي عمارة ال...¹⁰ و الي خائفة المذكور و التربة المزبوره و مافضل من ذلك؟ بصرف نصفه الي اولاده و اولاد اولاده المذكور و الاناث نسلاً بعد نسل و جبلاً بعد جبل و بطناً بعد بطن و النصف الاخر يعطي منه للشيخ اسكن في الخائفة المزبور اربعة امداد من غلات تلك العقارات و للحفاظ مدان و للبوابة مدان و للفرش مدان و الباقي منها بصرف الرزق المسافرين و المجاورين في الخائفة المزبور و الي الخلاوي المعسليه و شرط التولية والنظر وال...¹¹ في الموقوفات المذكور و الصرف الي مصارف لنفسه مادام في الحياوة و بعده لاولاده و اولاد اولاده نسل بعد نسل ما تعاقبو و تتاسلو و ان انهدم الخائفة المذكور بحيث لا يمكن اعاتتها يصرف جميع المحصولات الي اولاده و اولاد اولاده علي حسب الشرط المذكور و بعد اقراض نسله يكون جميع الموقوفات وقفاً للفقراء و المساكين الساكنين في مدينه نوقات وقفاً صحيحاً شرعياً و حسباً صريحاً مرعياً و تسبيلاً متسراً مرضياً و تخليداً محكماً مقفياً بحيث لا يباع و لا يوهب و لا يرهن و لا يورث الي ان يرث الله الارض و من عليها و هو خير الوارثين و ليس لاحد ان يستعي في تغييره و تبدله و تحريفه و تحويله فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِي بَدَّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ¹² و اجر الواقف علي الحي الكريم و قد حكم بصحته هذا الوقف و شروطه المولي العالم الفاضل جامع الفضائل الحاكم الموقع اعلاه و اشهد علي حكمه حضار مجلس الشرع النيف من العدول و الي النقات و الاخياء الابنات...¹³ جري ذلك و في العاشر من شهر الله رجب المرجب لسنة تسع عشر و سيعامة هجرية نبوية

حرر بالفقر الي الله العلي محمود ابن ولي وفقه الله لما تعالي

يشهد بمافيه محمد ابن عبدالمج...¹⁴ حرر باذنه عفي ...

يشهد بمافيه نورالدين مصطفي حرر باذنه

و انا ذلك من الشاهدين حرر الفقير عبداللطيف عفر الله عنهما

يشهد بمافيه يوسف ابن علي حرر باذنه , يشهد بمافيه محمد بن يوسف حرر باذنه

يشهد بمافيه علي بن محمود , يشهد بمافيه حاجي محمود ابن حاجي محمد

يشهد بمافيه ابراهم عفي عنهما , يشهد بمافيه مصطفي بن لطف الله عفي عنهما

يشهد بمافيه علي ابن ولي , يشهد محمد ابن نور الدين

يشهد بمافيه يوسف ابن علي , يشهد بمافيه عبدالحميد ابن محمد عفي عنهما

يشهد بمافيه عبدالرحيم ابن علي عفي الله عنهما

⁹ Birkaç kelime okunamadı.

¹⁰ Birkaç kelime okunamadı.

¹¹ Bir kelime okunamadı.

¹² *Kur'ân-ı Kerim*, Bakara, 181.

¹³ İki kelime okunamadı.

¹⁴ Devamı satır sonunda tahrib olduğu için okunamadı.

ARŞİV BELGELERİNDE AHİLİK TEN ESNAFLIĞA

Cemile Yağmur
Erciyes Üniversitesi
Doktora Öğrencisi
cemilecemile_38@hotmail.com

Özet

Ahilik, Anadolu Türk-İslam kültür ve medeniyetinin teşekkülünde, önemli derecede rol oynamış ve Müslüman devletlerinde farklı isimler altında tecrübe edilmiştir²⁰⁸. Ahilik üretmeden tüketmeye, ihtiyaç fazlasını üretmeye karşıdır. Hammadde tedarikinden, piyasaya sürülmesine kadar hepsi belirli kurallara bağlıdır. Hem üreticiyi hem tüketiciyi korumayı amaçlamıştır. Modern sosyal güvenlik sistemi, ahilikte “Orta Sandık”ta hayat bulmuştur. Esnaflara verilen cezalar amaç değil araç olmuştur. Temel gıda maddelerinin üretiminde sıkı kontroller uygulanmıştır. Ekonominin bozulmasıyla beraber, sistem bozulmaya başlamıştır. Sanaayi devrimi, ithal ürünlerle yarışamayan esnaflık, tüm düzeltme çabalarına rağmen düzelmemiştir.

Anahtar Sözcükler: Ahilik, esnaf, lonca, gedik.

Abstract

Akhism played an important role in the formation of Anatolian Turkish-Islamic culture and civilization and has been experienced under different names in the Muslim states It is against consuming without production and also overproduction. From raw material procurement to launch, they all depend on specific rules. It aims to protect both the producer and the consumer. The modern social security has come to life in the “Orta Sandık”. The penalties are intended to deter the craftsmen. There have been strict controls implemented in the production of basic foodstuffs. With the deterioration of the economy, the system began to deteriorate. Despite all of the efforts to correct the system it is collapsed. The industrial revolution and the imported products were the main problems.

Keywords: Akhism, Akhi, craftsmen, trade.

Giriş

Ahilik aynı zamanda tarihî süreç içerisinde Türk iktisadî zihniyetini en iyi yansıtan kurumdur. Temelde iktisadî bir kurum olmakla birlikte toplumun din, eğitim ve ahlak gibi diğer kurumları ile iç içedir²⁰⁹. Ahilik ilk başta ekonomik bir teşkilat olarak algılansa da Ahilik teşkilatı incelendiğinde günümüzde kâr amacı gütmeyen kuruluşların yerine getirdikleri bir takım fonksiyonlarla benzer faaliyetler gerçekleştirdikleri görülmektedir²¹⁰. Ahilik Teşkilatı, neredeyse günümüz dünyasının tüm

²⁰⁸Ziya Kazıcı, *Esnaf Teşkilatı -Ahilik, Diyanet Dergisi CİLT: XVII Sayı: 4 Temmuz Ağustos, 1978, 250-255, s.252.*

²⁰⁹İbrahim Durak, *Sosyal Girişimcilik ve Ahilik Teşkilatı: Teorik Çerçeve* Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 47, Ocak-Haziran 2016 ss. 101-120, s.110

²¹⁰Durak, s.111

ülkelerinin sağlamaya çalıştığı hem üreticinin hem de tüketicinin kazançlı ve mutlu olduğu, kardeşlik, yardımseverlik ve ahlâk üzerine kurulu olan bir iktisadi sistemin, yaklaşık sekiz yüz yıl önceden uygulamaya konmuş ve yıllarca başarıyla uygulamış bir teşkilatlanmadır²¹¹. Ahi birlikleri, kurdukları sandıklar vasıtasıyla üyelerine sosyal güvence ortamı sağlamışlardır. Ahiler, bu sandıklar aracılığıyla üyelerine maluliyet, ölüm, doğal afet hallerinde, iş kurma, malzeme sağlama ve işi öğrenmede karşılaştığı sıkıntılarda maddî ve manevî destekte bulunmuşlardır²¹².

“Ahlak ile sanatın uyumlu bileşimi” olan ahilik, sadece esnaf ve sanatkârların faaliyetlerini düzenlememiş, zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet yani toplumun bütün fert ve kurumları arasında iyi ilişkiler ve denge kurarak herkesin huzur içerisinde yaşamasını sağlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla *Ahilik, üretmeden tüketmeye, ihtiyaç fazlasını tüketmeye, haksız rekabete, güçlünün zayıfı sömürmesine, haksız kazanç sağlamaya, insanları kandırmaya, kısaca ahlaki olmayan her türlü davranışa karşıdır*²¹³. Ahilikte insanı her iki dünyada aziz kılmak amaçlanmıştır. Bu düsturla ahirete giden yolda Allah’ın emirlerine uygun olarak, “hiç ölmeyecek gibi çalışıp, yarın ölecek gibi yaşamışlardır”. Üreteninde, tüketeninde gözetildiği ortam hazırlanmıştır²¹⁴. Ahilik anlayışında; kişinin “alını, kalbi, kapısı açık”, “eli, beli, dili kapalı”dır²¹⁵. Ahi olan birinde bulunması gereken hususlar; *vefa, doğruluk, güvenilirlik, cömertlik, tevazu, doğru yola sevk etme, affetme, tövbe* olarak ifade edilirken, bulunmaması gereken hususlar ise *alkol kullanma, zina yapma, gammazlık, dedikodu, iftira, münafıklık, gurur, kibir, merhametsizlik, sözünde durmama, kin, affetmeme, yalan, hıyanetlik, kadınlara kötü gözle bakma, kişinin ayıbını açığa vurma, cimrilik, gıybet, hırsızlık* şeklinde sıralanmıştır²¹⁶. Ahiler, sanat ya da meslekleri için gerekli hammadde tedarikinden onun işlenişine ve satışına kadar, her aşamayı inceden inceye kurallara bağlamışlardı. Bu durum

²¹¹ Durak,s.111.

²¹² Hamdi Kıziler, *Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu*, “İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi” Cilt: 4, Sayı: 2, 2015 Sayfa: 408-423,s.415.

²¹³ Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, Cahit Aydemir, *Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, C.XIV, S II, 2012, ss.37- s.38.

²¹⁴ Hamdi Kıziler, *Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu*, “İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi” Cilt: 4, Sayı: 2, 2015 Sayfa: 408-423,s.410.

²¹⁵ Arslan,s.268.

²¹⁶ Kıziler,s.416.

hem meslek erbabı, hem de üretici-tüketici arasındaki ilişkilerde rekabet, haset ve kavga gibi sürtüşmeleri ortadan kaldırmıştır²¹⁷. Devlet otoritesinin zayıflaması sonucunda ortaya çıkan toplumsal kargaşaya feraset sahibi ahilerin, teşkilat içindeki otoriteleri sayesinde el koyarak şehir yönetimini ele almışlardır. Böylece büyük ve yıkıcı toplumsal sarsıntıların ortaya çıkmasına imkân verilmeden eski yönetimden yeni yönetime geçiş zararsız ya da asgari hasarla sağlanmıştır. Denebilir ki ahiler iktisadi olduğu kadar siyasi olarak da hep denge unsuru oldular²¹⁸. Ahilerin sosyal hayata sağladıkları katkılarının başında, Türkmen kitlelerinin iskânlarını sosyal dokuya zarar vermeden sağlanmasında olmuştur²¹⁹.

1921 yılında yayınlanan “Esnaf Talimatnamesi”nde esnaf tabirinin resmen tanımı olmadığı söylenmektedir. Esnaf ticaretiye kanunnamesinin birinci maddesinde, ticaretle meşgul ve ticaret dairesinden mukavelenamesi olan şahsiye ticari emlak imzası hukuki yetkisi olan küçük bir sermaye ile ticaret yapan kişi “esnaf” olarak tanımlanır. Otomobil şoförleri ve işçileri cemiyetinin esnaf cemiyetlerinden sayılabilmesi için Dersaadet belediyesince yapılan tedkiklerde, askeriye,maliye ve emlakkiye incelemeleri yapılmış ve esnaf cemiyetlerine dahil edilebileceği kabul edilmiştir²²⁰. Esnaflarla ilgili olarak zaman zaman zaman düzenlemeler yapılmıştır²²¹.

Ahilikte Örgütlenme

Ahilik ahlak ile sanatın, üretimin ve ticaretin harman edildiği sosyal bir yapıdır. Ahilerin kurduğu esnaf ve zanaatkarların belirledikleri kurallar, sonraki kanunnamelerin, tüzüklerin temelini oluşturmuştur. Ahilik teşkilatının tepe noktasında Kırşehir’deki Ahi Evran Tekkesi²²² nin şeyhi bulunmaktadır. Başlangıçta, debbağlık yapan Ahiler, daha sonra 32 meslek grubuyla organize olmuşlardır²²³. Her bir ilde bulunan tüm ahilerin piri olan “Ahi Baba’lar” tayin edilmektedir²²⁴. Mahalli sivil idarenin de başkanı olana Ahi Babalar 16. yüzyıla kadar bu statülerini korumuşlardır. Daha sonra ise, resmi otoritenin tayin ve tespit

²¹⁷ Gündüz-Kaya-Aydemir,s.40.

²¹⁸ Bayram,s100

²¹⁹ Kızılar,s.413.

²²⁰ BOA.DH.HMŞ.Kutu No:4.Gömlek No:4.

²²¹ BOA.MV.Kutu No:253.Gömlek No:16.

²²² BOA.HR.MKT.Kutu No:7.Gömlek No:48.

²²³ Faruk Andaç,Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı”. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi /11(Ocak 1993):1-14,s.9.

²²⁴ BOA.C..BLD.Kutu No:90,Gömlek No:4495.

ettiği kethüdalık kurumuna dönüşen Ahi Babalık böylece yarı resmi kurum haline gelmiştir²²⁵. Ahi Babaların altında ise illerdeki her bir zanaat grubunun başı olan ve ahi olarak adlandırılan kişiler bulunmaktadır. İbn Batuta'nın bahis ettiği *Ahiyetülfityan* (kardeş yiğitler) Anadolu'da her Türkmen kasabasında karşısına çıktığını söylemiştir. Selçuklu dönemi eserlerde *Runud-Rind* ve *Ahiyan'fütuvvet* mensuplarından bahsedilmektedir. Nitekim.XIII. Yüzyılın ikini yarısında Konya'da yaşayan ahi reisi Ahi Ahmed Şah'ın emri altında birkaçbin Rind vardır²²⁶.

Ahilik teşkilatında 3 aşama ve 9 dereceden oluşan bir derecelendirme sistemi vardır²²⁷. Teşkilata girecek olan kimse kendisinin üyeliğini kabul edecek, bir asıl azaya müracaat eder. Buna “talib” usta olana “matlub” adı verilirdi. Talip olanda aranılan vasıflar hakkında çok dikkatli olunurdu²²⁸. Ahî teşkilatında zorunlu bir gerekçe olmadıkça iş ve meslek değiştirmemek esastır²²⁹. Herhangi bir sebeple gediğini terk edip giden bir usta terk ettiği işine geri döndüğünde, eski işi ve pozisyonu başkasının eline geçtiğinden bir süre kalfa gibi çalışmaya mecbur tutulabilirdi²³⁰. Birden fazla işle meşgul olan esnaf ve zanaatkarın ödeyeceği vergiler belli esaslara bağlanmıştır²³¹.

Esnafın ahi babalarından ya da onların yetki verdiği kişilerden aldıkları yeterlik ve izin belgeleriyle iş yapmışlardır. Böylece her şehir ve kasabadaki esnaf ve sanatkâr grupları için; çarşılar, uzun çarşılar, kapalı çarşılar kurulmuş ve her türlü iş bu esnaf birliklerince görülmeye başlanmıştır²³². Çarşıları çoğunlukta olan esnaf veya zanaatkarların

²²⁵İbrahim Durak-Atilla Yücel. “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları”.Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Haziran.2010, C.15, S.2 s.151-168. s.168

²²⁶ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı inparatorluğu'nun Kuruluşu*, Akçağ Yayınevi, Ankara,2011,s.110.

²²⁷ Mahmut Masca-Mehmet Karagül, “Barış ve Refahın Tesisinde Ahilik Kültürü ve Sosyal Sermayenin Rolü”. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 7/2 (Aralık 2017):1-18,s.3.

²²⁸ Mustafa Çoban,Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED) 2018, Cilt 4, Sayı 1, Sayfa 87-102,s.90

²²⁹ BOA. Y.PRK.ŞH.Dosya No: 1Gömlek No:65.

²³⁰ Arslan,s.267.

²³¹ BOA. Y.PRK.ŞH.Dosya No: 1Gömlek No:26.

²³² Gündüz-Kaya-Aydemir,s.38.

adlarıyla Sabuncu Çarşısı²³³, Kazancılar Çarşısı²³⁴, ya da Hamurgan Çarşısı²³⁵ ve “Liman Çarşısı²³⁶ ya da Çarşığı Kebir esnafı²³⁷ gibi fiziki özelliklerine göre adlandırıldı. Çoğu esnafın işini yaptıkları kendilerinin yada kiraladıkları²³⁸ dükkanları varken, seyyar olarak hizmetlerini ifa eden dellal, berber hatta doktorlar vardır²³⁹. Sağlık meslek grubu üyeleride esnaf teşkilatına mensupur. Doktorlar sarayda, orduda,kendi dükkanlarında hastalara baktıkları gibi seyyar olarakda çalışıyorlardı²⁴⁰.

Mesleğine ait bir iş yerini kuran kimse, imal ettiği ürünleri pazarlayabilmek için, kendisine ait olmak üzere yeni bir iş yeri yahut dükkân açabiliyordu. Örneğin “çömlekçi kârhanesi²⁴¹” olan zanaatkar bunları çömlekçi dükkanında pazarlayabilme imkanına sahipti. İstanbul Kapalıçarşındaki bir esnaf çarşıda üç dizel motordan ürettiği elektriği çarşı esnafına satmıştır²⁴². Esnafın malını satacağı et, ekmek, yağ, odun, arpa vs. şehrin kadısı tarafından narh’a göre belirlenmiştir²⁴³. Ahiliğin kalkmasından sonra ise esnaf cemiyetleri nezaretler ile görüşerek gerekli antlaşmaları yapmışlardır²⁴⁴. Ahi örgütlerinde, dayanaklı tüketim malları cinsindeki çeşitli demir, bakır gibi madeni eşyalar üzerine üretici bir işaretini (marka, logo gibi) kazıyordu²⁴⁵. Bundan başka mesleğinin dışında başka işkolunda çalışılabilmektedir²⁴⁶. Bu şekilde birden fazla alanda işle meşgul ticaret erbabından alınacak vergiler belli usüllere

²³³ BOA.İE.EV. Kutu No:11,Gömlek No:1313,BOA.DH.MKT.Kutu No:2312,Gömlek No:2312.

²³⁴ BOA. A)MKT.UM. Kutu No:484.Gömlek No:87,BOA.A)MKT.NZD.Kutu No:367,Gömlek No:8.

²³⁵ BOA.BEO.Kutu No:1013,Gömlek No:75953.

²³⁶ BOA.İ..ŞD.Kutu No:19.Gömlek No:804,

²³⁷ BOA.DH.HMŞ.Kutu No:4,Gömlek No:4.

²³⁸ BOA.ML.VRD. Defterleri. Kutu No:190.

²³⁹İbrahim Güler,XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler,Muğla Üniversitesi SBE Dergisi Güz 2000 Cilt:1 Sayı:2,ss.121Güler,s.130.

²⁴⁰AytenAltıntaş-Hanzade Doğan,Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri(Fütüvvetnamelere Göre)Türk Dünyası Araştırmaları,Sayı 146,ss.59-83.Ekim 2003.s.60

²⁴¹ BOA.C..İKTS.Kutu No:15,Gömlek No:741.

²⁴² CA.NAFİA VEKALETİ(230-0-0-0).Kutu No:25.Gömlek No:15-2.

²⁴³ BOA.C..BLD.Kutu No:8.Gömlek No:371.

²⁴⁴ BOA.HR.HMŞ.İŞO.Kutu No:1.Gömlek No:14.

²⁴⁵ Durak-Yücel,s.159.

²⁴⁶ Güler,s.131.

bağlanmışır²⁴⁷. Bunlar dışında seferde askeri ihtiyacı olan mal ve hizmeti veren orducu esnafı denilen bir sınıf vardır.Şehrin kadısından istenen:kasap, başçı, aşçı, ekmekçi, bakkal, çukacı, terzi, kazzaz, papuççu, nalçaçacı, çağşirci, demirci, eskici,mumcu, nalbant, sarraç,attar²⁴⁸. Lonca tarafından belirlenmiş, seferde orduya gerekli hizmeti sağlamıştır.

Ahilerde Eğitim

Ahiler çok sıkı bir disipline sahipti. Bunun için de teşkilata giren gençlere üç türlü ders verilirdi. Bunlar: Kültür dersleri, Zanaat dersleri, Askeri dersler²⁴⁹. Ahiliğin kültürel alandaki önemli katkılarından birisi, toplumda bir okuma geleneği oluşturmuş olmasıdır. Ahi zaviyeleri, diğer bütün fonksiyonlarından önce eğitim fonksiyonlarıyla tanımlanmışlardır. Birer eğitim ocağı olan zaviyelerde özellikle yamak ve çırakların okur-yazarlık vasfına sahip olmalarına büyük önem verilmiştir²⁵⁰. Ahilik eğitim ve öğretiminde asıl amaç, ahlaklı, faziletli ve meslekî eğitim almış terbiyeli insan yetiştirmek olmuştur. Kaliteli usta ve teknik elemanlar yetiştirilerek toplumun sanat ve ekonomik hayatına katkıda bulunmak, ülke güvenliği tehlikeye düştüğü zamanlarda devlet güçleriyle birlikte hareket edecek kuvvetler hazırlamak da amaçlar arasında yer almıştır²⁵¹. Uygulamalı eğitimin verildiği, teşkilatta, öğrencilere sadece iş eğitimi değil toplumuna faydalı bireyler yetiştiriliyordu²⁵². Ahilik'te gençlere

²⁴⁷ BOA.Y..PRK.ŞH.Kutu No:1, Gömlek No:26.

²⁴⁸ BOA.DVNSMHM.D.Kutu No:5,Gömlek No:1040. BOA. Y.PRK.ŞH.Dosya No:1Gömlek No:65.

BOA.Y.PRK.ŞH.DosyaNo:1GömlekNo:26.,BOA.İE.EV.KutuNo:11,GömlekNo:1313,

BOA.DH.MKT.Kutu No:2312,Gömlek No:2312.,

BOA. A)MKT.UM. Kutu No:484.GömlekNo:87,BOA.A)MKT.NZD.Kutu No:367,Gömlek No:8.

BOA.BEO.Kutu No:1013,Gömlek No:75953.,BOA.İ..ŞD.Kutu No:19.Gömlek No:804,

BOA.DH.HMŞ.Kutu No:4,Gömlek No:4., BOA.ML.VRD. Defterleri. Kutu No:190.

BOA.C..İKTS.Kutu No:15,Gömlek No:741., BOA.Y..PRK.ŞH.Kutu No:1,Gömlek No:26.

BOA.DVNSMHM.D.Kutu No:5,Gömlek No:10

²⁴⁹ Kazıcı,s.254.

²⁵⁰ Kıziler,s.417.

²⁵¹ Kıziler,s.418.

²⁵²Hüseyin Arslan,Ahilik Teşkilatı'nın Sosyo -İktisadi Yapısı Ve Örnek DeğeriAkademik BakışDergisi,Sayı: 49 Mayıs – Haziran 2015 Uluslararası

aynı zamanda atıcılık, binicilik, kılıç kullanma gibi temel askerlik eğitimi de verilirdi. Bu sayede gerektiğinde ülke savunması için ek bir kuvvet hazırlanmış olurdu. Askerliğin gençlere sevdirmesi ve ülke savunması bilincinin yerleştirilmesine de katkısı önemli bir boşluğu doldurmaktaydı²⁵³. Çırak yetiştirme konusunda son derece özenli eğitim, sistemle beraber bozulmuştur. Teşkilatı yeniden canlandırma çabaları sonuç vermemiştir. Sultan Ahmet meydanında 1863 yılında Sanayi-i Osmani Sergisi açılmış, ancak esnafa faydası olmadığı görülmüş, kaldırılmıştır. İslah-ı Sanayi Komisyonu kurulmuş, esnaf ve zanaatkarların birleşip, okullar açılmasını, pazarlama yöntemleri önerilmiştir. 1915 yılında ilk çırak okulu açılmıştır²⁵⁴. Daha sonra Çanakkale’de Esnaf ve Tüccar Çırakları Okulu açılmıştır. Alman ve Fransız çıraklık eğitim modeli alınarak, başlangıçta 111 talebe ile eğitime başlanılmıştır²⁵⁵.

Ahilerin Kıyafetleri

Ahiler, şalvar giyerler ve şed yani kuşak, peştamal sararlardı. Ahi gençleri arasında ayrıca abadan bir giysi, ayaklarında da mest bulunurdu. Bellerine kemer bağlayıp kemere de bıçak asarlardı²⁵⁶. genellikle sarı ve kırmızı renk tercih edilmezdi. Bazı Fütüvvetnâmelerde geçen “... hiçbir Peygamber kızıl ve sarı giymedi, bunlar Fir’avn-i lâin donudur” denilmiş ve Ahi teşkilatlarında özellikle gök, ak, kara ve yeşil renkler tercih edilmiştir. Örneğin yeşil renk, müderris, kadı ve hükümdar sınıflarına aitken; ak renk, kalem erbabı ve hafızlara aitti. Kara rengi ahilik mertebesine ulaşmamış çıraklar giyinirlerdi²⁵⁷. Ahi kültüründe, “Şedd-i vefa veya vefa şeddi” denilen kuşak bağlama geleneğini, ilk defa Cebrail’in Adem Peygambere kuşattığına inanılmaktadır²⁵⁸. Ahiler ipek giysi giymezlerdi. Onların giydikleri donlar kısa ve çok temizdir. Ahilerin sarığı yedi veya dokuz arşındır (5-6 metre). Ahiler altın yüzük takmazlardı. Onların silahla eğitilen üyeleri o zamanın biçimine uygun giysiler giyerlerdi²⁵⁹.

Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – Kırgızistan,S.254.

²⁵³ Arslan,s.269.

²⁵⁴ Ali Şahinkesen, “Çıraklık Eğitiminin Osmanlı Dönemi Durumu”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 24, Ağustos 2019,387-403.s.397.

²⁵⁵ BOA.MF.MKT.Kutu No:1217.Gömlek No:14.

²⁵⁶ Altın,s.150.

²⁵⁷ Altın,s.151

²⁵⁸ Altın,s.154

²⁵⁹ Kızılar,s.416.

Esnafların Karşılaştıkları Sıkıntılar

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları mesleğe dışarıdan girenlerin yarattıkları davranışlardan da etkileniyor; mevcut düzenleri bu davranışlardan yara alıyordu. Zira ehliyet ve tecrübeye bağlı olarak kurulmuş Osmanlı esnaf ve zanaat düzeni, dışarıdan liyakatsiz kişilerin teşkilâta girmesiyle, bu özelliğini yitirmiş bulunuyordu. Çünkü, bu yüzyılda Osmanlı esnaf ve zanaatkârları arasında, esas mesleği askerlik olup da esnaflıkla uğraşanlar vardı. Devlete ait iş yerlerinde maaş karşılığında çalışanlara ehl-i hiref-i hassa denilen esnaf grubu vardı. İstanbul'da Ağa Kapısı'nda çeşitli imalathanelerden oluşan bir de çarşı bulunmaktadır. Bu çarşıda sarayın ve ocaklı ağaların türlü ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretim yapılmaktaydı²⁶⁰. Bu kimseler, buldukları şehirlerde, oturdukları mekânlarda veya yakınında esnaflığa ait işyerleri veya dükkânlara sahip idiler²⁶¹. Maaş ödemelerinde sıkıntı çeken devlet, maaş yerine, esnaf kethüdalığı veriyordu. Ödenemeyen ulufeler,tağşişler askerlerin esnaf yönetimine girmesine sebep olmuştur²⁶². Bu kimseler, buldukları şehirlerde, oturdukları mekânlarda veya yakınında esnaflığa ait işyerleri veya dükkânlara sahip idiler²⁶³. Askerlerin, bu alandaki faaliyetleri sadece dükkân açmakla sınırlı kalmıyordu; şehirlerde, devlet memurlarına pala sallamak, ticaretle uğraşmalarına rağmen “vergi” veya her esnaftan alınan “bac” vermemek, “ihtikâr(vurgunculuk)”a yolaçmak gibi davranışları da oluyordu²⁶⁴.

Gelişen teknoloji küçük esnafın en büyük sıkıntısı olmuştur. Karaköy iskelesinde çalışan sandalcı ve kayıkçı esnafı, Galata Köprüsünün inşaatı yüzünden kıyıya yanaşıp müşteri alamadıkları ile ilgili pekçok arzuhal sunmuşlardır²⁶⁵. Esnaf ve zanaatkârın bir başka sorunu fiyatlardaki dengesizlikti. Gerek paranın değer kaybetmesi yani enflasyon gerekse kıtlıklar nedeniyle hammeddenin pahalıya satılması, heyetle belirlenmiş olan fiyatlar üzerindeki esnafın kârını düşürüyordu. Örneğin Ankara ve civarındaki mahallerde çekilen kıtlık sebebiyle tohumluk ve ekmeçlik buğdayların miktarının az olması, doğal olarak fiyatların artmasına yol açmıştır²⁶⁶. Böyle bir durumla karşılaşılınca da, tüketicinin yanında esnafın da korunması için, çeşitli uygulamalarla

²⁶⁰ Bülent Çelik, “Yeniçerilerin Esnaflaşmasında Orducu Görevinin Rolüne Dair Bazı Tespitler”.*Belgi Dergisi* 2/18(Temmuz 2019): 1683-1700,s.1687.

²⁶¹ Güler,s.134.

²⁶² Çelik,s.1689.

²⁶³ Güler,s.134.

²⁶⁴ Güler,s.134.

²⁶⁵ CA.Nafia Vekaleti(230-000)Kutu No:74,Gömlek No:31-2..

²⁶⁶ BOA.A)MKT.MHM.Kutu No:2,Gömlek No:5.

sorunlarına çözüm getiriliyordu. Esnaf ve zanaatkârlar, bu güç koşullar karşısında, narh'ın belirlediği fiyatların yeniden belirlenmesini istemek durumunda kalıyorlardı²⁶⁷. Bunlar, hiç kuşkusuz üretmek isteyen esnaf ve zanaatkârları sıkıntıya sokuyordu²⁶⁸. Karaborsacılık ve stokçuluk esnafın diğer bir sorunudur. Yetkililer kurduğu komisyonlar ile karaborsacılığın önüne geçmeye çalışmıştır²⁶⁹. Örneğin kömür karaborsacılığına mani olmak üzere kömür komisyonu oluşturulmuştur²⁷⁰.

Yabancı tüccarların hammaddeyi ucuzca çıkarıp, yabancı malları ülkeye sokması yasaklanmasına rağmen, sanki yerli üretim gibi satılması üreten esnafı zora sokmuştur. Mesela yabancı kumaşların kullanımının artması yerli üretimin azalmasına, yol açmaktadır. Yetkililer yerli kumaş kullanımına dikkat edilmesini ve yabancı kumaşların yerliymiş gibi satılmasına karşı uyarılmıştır²⁷¹. Esnaflar yurtdışından getirdikleri mallar elbette denetime tabi idi. Getirdikleri ürünler gümrükte uygunsuz bulunursa müsadere edilebiliyordu²⁷².

Esnaf ve zanaatkârların bulunduğu çarşılarda, hırsızlık olayları²⁷³ yaşanmaması için subaşılar görevlendiriliyordu²⁷⁴. Malını satacak esnafın, önceden belirlenen çarşı,pazar yada dükkanlar dışında satış yapılmaması için sıkı denetimler söz konusudur. Bu sayede vergisini ödeyen esnaf mağdur edilmiyor, hemde halkın denetimsiz mal ile karşı karşıya kalması engelleniyordu²⁷⁵. Esnaf ve zanaatkârlar için, işlerinin yürütülmesi açısından, kefalet de ayrı bir sorundu. Her esnaf ve zanaatkâr, kendisi için bir kefil göstermek zorundaydı. Bedestenciler, bezestenciler, dellâllar, ve bekçiler de hep kefil gösteriyorlardı²⁷⁶. Esnafın kendi içlerinden, liyakat sahibi olmayan yönetici atanmasından şikayetçi olmuşlardır²⁷⁷. Esnaf kethüdaları ve lonca yöneticilerinin esnafı kötü davranıp haksız kazanç elde etmeleri esnafın diğer bir

²⁶⁷ BOA.MV.Kutu:84.Gömlek No:103.

²⁶⁸ Güler,s.136.

²⁶⁹ BOA. MV. Kutu No: 220.Gömlek No:164.

²⁷⁰.BOA. MV. Kutu No: 255.Gömlek No:73.

²⁷¹ CA.30-18-1-1/ Kararlar Dairesi Başkanlığı(1920-1928)Kutu No:2.Gömlek No:38-17.

²⁷² CA.30-18-1-1/ Kararlar Dairesi Başkanlığı(1920-1928)Kutu No:5Gömlek No:14-7.

²⁷³ BOA.Y..PRK.ZB.Kutu No:8.Gömlek No:19

²⁷⁴ Güler,s.137.

²⁷⁵ Güler,s.139.

²⁷⁶ Güler,s.140.

²⁷⁷ Güler,s.141.

sorunuydu²⁷⁸. Bunlardan başka, esnaf ve zanaatkârları çeşitli şekil ve yöntemlerle çarşıları kontrol eden “muhtesibler” de ezmeye ve onları yolsuzluk yapmaya sevk ediyorlardı. Zira, “muhtesibler” ve “kul oğlanları” haksız olarak esnaftan para alıyorlardı²⁷⁹. Tüccar ve esnaftan fazla alınan vergiler diğer bir sorundur²⁸⁰.

Sosyal Yardımlaşma

Ahîlik kurumuna mensup esnaf ve sanatkârlar sosyal dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma ilkelerini titizlikle uygulayarak, topluma ve meslektaşlarına zarar verecek haksız rekabet, aşırı kazanç ve spekulatif hareketlerden kaçınırlardı²⁸¹. Ahilikte, işveren ile işçileri birlikte ve iç içe çalıştıkları gibi, ilişkileri de içten, sıcak ve yüz yüzedir. Çalışanlar, iş yeri sahibinin herhangi bir yakınından farklı bir muameleye tabi tutulmazdı²⁸². Her esnaf, meslektaşlarını da en az kendisi kadar düşünmek gibi gönüllü bir vicdanî ve ahlakî zorunluluğu yaşıyordu. Paylaşmayı, yardımlaşmayı, dayanışmayı, cömertliği terk eden bencil kimselerin kurumla ilişkisi kesilirdi.

Anadolu’da Türkler’in yaşadığı yerlerde her esnafın “Esnaf vakfı”, “Esnaf sandığı” ve “Esnaf kesesi” adıyla bilinen karşılıklı yardımlaşma ve sosyal güvenlik sandığı mevcuttu. Bu bağlamda Ahilik teşkilatı yardımlaşma sandığı da denilen orta sandık oluşturmuştu. Orta Sandık, bir şehirde ve kasabada her ana meslek kolu için ayrı ayrı kurulurdu. Ahilik teşkilatında karşılıklı bir sosyal yardımlaşma ve güvenlik sandığıdır²⁸³. Her esnaf gurubunda bulunan bu sandıkta altı çeşit kese bulunurdu. Atlas kesede senetler ve kıymetli evrâk, yeşil kesede esnafa ait mülkün ve vakfın tapu senetleri, kırmızı kesede işletmeye verilen paranın senetleri, örme kesede sandığın nakit paraları, beyaz kesede harcamaların belgeleri, siyah kesede alacakların dökümü bulunurdu²⁸⁴. Modern sosyal güvenlik sistemi Ahilikte Orta

²⁷⁸ BOA.DH.MKT.Kutu No:2478.Gömlek No:8.

²⁷⁹ Güler,s.143.

²⁸⁰ BOA.A)MKT.UM.Kutu No: 119.Gömlek No:34.

²⁸¹ Arslan,s.265.

²⁸² Arslan,s.264.

²⁸³ Durak,s.112.

²⁸⁴ Murat Akgündüz, “Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 19, Sayı 31, Ocak–Haziran 2014,9-18,s.15.

Sandıklarında hayat bulmuştur²⁸⁵. Orta Sandıkta biriken Kredi Fonu hesabından, usta olarak bir işyerinde en az 3 yıl çalışmış ve bağlı olunan birlikçe yeni işyeri açabilme izni verilen üyeye faizsiz kredi açılırdı²⁸⁶. Ahilik teşkilatında “dâhililer” ve “hariciler” olmak üzere iki çeşit üye bulunmaktaydı. Bil fiil çalışanlar, üretim yapanlar, yamak çıracak, kalfa ve ustalar dâhili üyeleri oluştururlardı. Bunlar fiili olarak üretim yapan işgücünü oluşturmaktadır. Ahi teşkilatında iken herhangi bir nedenden dolayı çalışmayacak duruma gelenlere ise harici üye denirdi²⁸⁷. Emekliler, çalışmayacak kadar yaşlanmış maddi durumu iyi olan ustalardır. Dükkânı kalfalar çalıştırır fakat sermaye ustaya aittir. Güçsüzler, bunlar hem çalışmayacak kadar yaşlı hem de maddi durumu iyi olmayan eski ustalardır. Gençliğinde çalışmış artık çalışmayan bu insanları teşkilat yalnız bırakmamıştır. Bunlara orta sandığından belirli miktarlarda yardım yapılırdı. Engelliler ve hastalar, teşkilatın daimi üyesi iken herhangi bir kaza geçiren ya da ciddi derecede hasta olan kişilerden oluşmaktadır. Bunlar da yalnız bırakılmaz esnaf sandığından belirli miktarlarda yardım yapılırdı²⁸⁸.

Sahtekarlık Yapanlara Verilen Cezalar

Ahilikte ceza, esnafın kaidelere uyması için bir araç olarak düşünülmüş, çok ağır suçlar dışında aşağılayıcı cezalardan kaçınılmıştır. Anlayışa uygun olarak, verilecek cezaların yıkıcı ve aşağılayıcı değil, daha çok barıştırmacı ve eğitici olmasına dikkat edilirdi²⁸⁹. Kanunamelerde suçların ne şekilde cezalandırılacağı belirtilmiştir. Altın ve kağıt paraların sahtesini yapan kalpazanlara ve piyasaya sürenlere 6 aydan 4 seneye kadar ²⁹⁰pranga²⁹¹ ve hapis cezaları verilmiştir²⁹². Kanunamelerde halkın temel gıda maddesi olan ekmeğin tartısında eksiklik olmaması ve iyi pişirilmesi konusunda çok titiz davranılmıştır. Bu konuda hile ve aldatma

²⁸⁵ Büşra Yüksel, *Sosyal politika sorunlarına çözüm aracı olarak Ahilik* International Journal of Social Sciences and Education Research, Volume: 2(2), 2016. ISSN: 2149-5939.488-500, s.495.

²⁸⁶ Yüksel, s.496.

²⁸⁷ Durak, s.113.

²⁸⁸ Durak, s.113.

²⁸⁹ Selahattin Bayram, (2012). “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları”. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (21), s. 81-115. s.92

²⁹⁰ Koç, s.130.

²⁹¹ BOA.A)MKT.MVL.Kutu No:50.Gömlek No:80.

²⁹² BOA.A)MKT.MVL.Kutu No:50.Gömlek No:66.

yapan esnafa ağır cezalar uygulanmıştır²⁹³. Temel gıda maddelerine konulan narh'ın üstünde satış yapan esnaf Muhtekir" idam dahil ağır cezalar almıştır²⁹⁴. Dolandırıcılara verilen dikkat çeken cezalardan birisi de kulağı duvara çivileme cezasıdır. Fırıncı esnafından bazı kişilere ekmeğin hammaddesi, pişirilmesi ve gramajındaki eksiklik dolayısıyla kulaklarını duvara çivileme cezası verilmiştir²⁹⁵. Sadece kusurlu mala değil müşteriye karşı olan uygunsuz davranışları da çarşı pazarda olay çıkaran, küfür edenlere cezirebendlik cezası uygulanmıştır²⁹⁶. Dolandırıcılara kalebentlik cezası da verilmiştir. Örneğin fırınlarda pişirilen ekmeğin ununa farklı maddeler karıştırılarak hile yapılmasından dolayı suçluya sürgün cezası icra edilmiştir²⁹⁷. Sağlık yada başka özel durumlarından dolayı aldıkları cezaların para cezasına çevirildiği durumlarda olmuştur²⁹⁸. İnsanları aldatması, sahtecilik yapması ve topluma zararlı biri olmasından dolayı eşeğe bindirilerek teşhir edilmiştir²⁹⁹. Eski ve sahte kazanları kalay yaparak kandırmak isteyen bir kişinin kazanlarını denize dökerek cezalandırıldığı görülmüştür. Meslekten men edilmesi, dükkanının kapatılması cezaları da verilmiştir³⁰⁰. Sahtecilik yapan naiblere öncelikle azil yaptırımı, suçu işlemeye devam etmeleri halinde daha ağır ta'zîr cezaları verilmiştir³⁰¹.

Ahiliğin Bozulması

13. yüzyılda kurumsallaşmaya başlayan ve Türk iktisadi hayatında önemli bir rol oynayan, Ahi Teşkilatı 16. yüzyıldan itibaren çeşitli nedenlerle yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır³⁰². Ahilik teşkilatının gerileme ve çözülmeme nedenlerini birkaç başlık altında toplamak mümkündür: Birinci neden, genel olarak toplumsal ahlakın, özel olarak da iş ahlakının bozulmasıdır. Ayrıca gerileme süreciyle birlikte savaşlardan ve taşra ülkelerinden elde edilen rant gelirleri kesilenlerin de

²⁹³ Mehmet Koç, *Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatma Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: 2019 Cilt:19 Sayı:1 e-ISSN 2564-6427123, s.24.

²⁹⁴ Ahmet Kal'a, "Esnaf", TDV, İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/esnaf> (30.08.2019)

²⁹⁵ Koç, s.125

²⁹⁶ BOA.A)ÇVB.Kutu No:1.Gömlek No:33.

²⁹⁷ Koç, s.129

²⁹⁸ BOA.İ.OM.Kutu No:3.Gömlek No:3.

²⁹⁹ Koç, s.132

³⁰⁰ BOA.TFR.I..SL.Kutu No:151.Gömlek No:15044.

³⁰¹ Koç, s.134

³⁰² Durak, s.113.

esnaflığa başlaması Ahiliğin itibarını ve ticarete kâr marjını düşürmüştür. Ahiliğin sanayi devrimine ayak uyduramaması ve makineli üretime geçememesi en önemli gerileme nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Gelişen teknoloji karşısında, birçok meslek sahibi işsiz kalmış ve zamanla tarihe karışmıştır. Esnaflar, ekmek kapılarının kapanmasına karşı çıkmıştır. Örneğin vapurların İstanbul içinde yolcu taşınmasıyla beraber, birçok sandalçı ve karşıdan karşıya yük taşımacılığı yapan mavnacılar işsiz kalmıştır. “Bak” denilen Sirkeci Kadıköy arasındaki bu vapurlara tepki göstermiştir³⁰³. Batının makineli üretimle sağladığı sermaye yoğun ve daha ucuz üretim karşısında Ahilik, daha pahalı ürünlerle rekabet edemez konuma gelmiştir. Esnafın üretim yoluyla zenginleşmesi, diğer bir deyişle sermaye birikimi olmayan esnaf, batıdaki üretim düzeyine sahip olamadığından gerilemeye başlamıştır. Köyden şehre göç ‘çift bozan akçesi’ adında bir ceza alınmasına karşın engel olunamamıştır. Bu durum gerekli niteliklere sahip olmayan kimselerin esnaflar arasına katılmasına, esnafın ürettiği malların kalitesini düşürüp esnafa olan güveni ve iş ahlakını bozmuştur. İngiliz Serbest Ticaret Antlaşması, ile ülkemiz Avrupa’nın açık pazarı haline gelmiş, Türk esnaf ve sanatkârları çok zor durumda kalmış ve ahilik teşkilatının çöküşü hızlanmıştır³⁰⁴. Türk limanlarında serbestçe dolaşan ticari vapurlar, yerli sandalçı ve mavnacı esnafının zor duruma düşmesine neden olmuştur. Nezarete pek çok anlaşmazlık vakaları yansımıştır³⁰⁵. Anadolu’da gelişmeye başladıkları ve kurum kültürü içinde etkili oldukları dönemlerde bu teşkilatlar günümüzün “esnaf ve sanatkâr odaları birlikleri” şeklinde bir işleve sahip olmuşlardır³⁰⁶. Ahilikte, esnaflar işlerini bazı kişilerin, zengileşerek diğerlerini ezdiği değil herkesin saygılı olduğu ortamı hazırlanmıştır³⁰⁷.

Lonca teşkilatına 1912 yılında çıkarılan kanunla son verilmiştir³⁰⁸. Loncaların lağv edilmesiyle, Esham Borsası Komitesine devredilmiştir³⁰⁹. 1913’te bütün sınırlamalar ve dolayısıyla gedik usulü tamamen kaldırıldı. 1924’te de esnaf birlikleri resmen tarihe karıştı. Kaldırılan esnaf birliklerinin yerini odalar, esnaf ve sanatkâr dernekleri,

³⁰³ CA.Nafia Vekaleti(230-000)Kutu No:76,Gömlek No:41.

³⁰⁴ Durak,s.114.

³⁰⁵ CA.Nafia Vekaleti(230-000)Kutu No:76,Gömlek No:40-7.

³⁰⁶KübraYıldız Altın, Ahi Örgütlerinin Teşkilat Yapısı Üzerine Bir İnceleme, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2018/12, s. 144-159.s.146.

³⁰⁷ Enis Öksüz, “ Ahilik Müessesinin Sosyal Gelişmedeki Yeri ve Önemi”, İstanbul Journal of Sociological Studies,/ 24 (Eylül 2011): 27-.33. s.31.

³⁰⁸ Kılınç,s.71.

³⁰⁹ BOA.Y..PRK.SGE.Kutu No:4,Gömlek No:34.

işçi ve işveren sendikaları almıştır³¹⁰. Esnaf cemiyetleri, Çarşı-yı Kebir Cemiyeti, Yumurta Tüccar ve Esnafı Loncası Cemiyeti³¹¹ gibi pek çok cemiyet ahi birliklerinin yerine kurularak faaliyet göstermiştir. 1925 de Ahi birlikleri tamamen kapatıldı³¹².

Ahilik-Gedik-Lonca

Osmanlı egemenliğindeki Müslüman olmayan kesimin çoğalması, sanat dallarının çeşitlenmesi esnaflar arasındaki müslim-müslim olmayan ayrımını kaldırmış 17. yy. itibaren gedik şeklindeki ortak çalışma alanlarını doğurmuştu³¹³. Gedik biçiminde esnaflık ve sanatkârlık 1860 yılına dek sürmüştür. Bir kişi çıraklıktan ve kalfalıktan yetişip de boşalan ya da gerçek gereklilik üzerine yeniden açılan bir ustalık yerine geçmedikçe, yani gedik sahibi olmadıkça dükkân açıp sanat veya ticaret yapamazdı³¹⁴. İktisadi açıdan gedik bir esnaf ya da zanaatkârlığın belirli bir yerde, belli sayıda dükkân tarafından icra edilebilmesi anlamını taşır. Esnaf elindeki gediği, rehin edebilmekte ve tüccardan veresiye aldığı mala karşılık gösterilebilmekteydi³¹⁵. Gedikler, havai (gezici ve sabit yeri olmayan) ve müstakar (sürekli ve yeri sabit) olmak üzere ikiye ayrılırdı. Havai gedikler, kişiye özgü olup sahibi istediği yerde sanatını ve ticaretini yapabiliirdi. Müstakar gedikler ise dükkân, mağaza, atölye gibi yerlere ait olduğundan, sahibi başka bir yerde sanat ve ticaret yapamazdı³¹⁶. Bizans esnaf loncaları yerine, zaten mevcut olan Türk tipi esnaf lonca sistemi, özellikle dinî karakteristikleriyle, yerleştirilmiştir³¹⁷. Esnaf loncası siyasal bir teşkilât değildir. Loncalar gayrimüslim tebaanın loncaya üye olmasının dışında ahilik teşkilatının devamıdır³¹⁸. 17. yüzyıldan itibaren gittikçe artan etkisiyle yalnızca müslüman ahi esnafın girebildiği tekkelerden,

³¹⁰ Bayram, s. 110.

³¹¹ BOA.DH.HMŞ.KutuNo:4.GömlekNo:4.,BOA.DH.HMŞ.KutuNo:4.GömlekNo:4., BOA.DH.HMŞ.Kutu No:4.Gömlek No:4.

³¹² Andaç, s. 10.

³¹³ Koyuncu, s. 56

³¹⁴ Bayram, s. 109

³¹⁵ Bülent Çelik Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 3, Sayı/No. 1 Bahar/Spring 2018 ISSN: 2149-9535, s. 139.

³¹⁶ Mustafa Kılınç, "Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebinin Tarihi Gelişimleri", Vocational Education 7/4 (Mayıs 2012): 63-73. s.69

³¹⁷ Bayram, s. 97

³¹⁸ Kılınç, s. 70.

müslümanın yanında gayri müslim esnafın da girebildiği loncalara geçiş kendiliğinden ortaya çıkan bir mecburiyettir³¹⁹. Lonca denilen bu yapılanmanın da kendine özgü gelenek ve kuralları bulunuyordu. Örneğin loncaya girmek için iş hayatına ilk olarak çıraklık ile başlanır, belirli bir tecrübe ve eğitimden sonra dükkân sahibi veya usta olunabilirdi. Dolayısıyla çeşitli meslekleri içine alan loncaların üyeleri usta, kalfa ve çırak olarak üç dereceye bölünmüşlerdi. Gedik sahibi de sanat veya ticaretini ancak buralarda yapabildiği için başka bir yerde yapması mümkün değildir. Hatta zaman zaman dükkân dışına çıkararak satış yapmaya kalkışan esnaf sert bir şekilde uyarılırdı³²⁰. Osmanlı imalat sanayinin batıyla rekabet gücünün olmayışının ötesinde gedik uygulamasının kendi içinde zamanla piyasayı bozan ve bazı kesimlerin mağduriyetine yol açan zararları görülmüştür³²¹. Osmanlı klasik dönem hukukunda uygulanan gedik usulü Tanzimat'la birlikte artık önemini yitirmeye başlamış ve inhisar usulleri kaldırılarak ticaret ve sanayinin serbestliği usulüne geçilmiştir. 1913 yılında gediklerin ilgasına ilişkin kanun-u muvakkat ile gedik hakları tamamen tasfiye edilmiştir³²².

Sonuç

Ahiler otoritesinin zayıfladığı dönemlerde, karışıklık dönemlerini birleştirici yönleriyle dengeyi kurmuşlardır. Ahilik sadece ekonomik değil, toplumun ahlaki değerlerindeki tekamülünü sağlamıştır. Verdikleri kaliteli teorik ve pratik eğitimle uzun yıllar boyunca modern devletlerin uygulamaya çalıştığı sosyal faaliyetleri sürdürebilmiştir. Ancak bozulan ekonomi ile beraber esnafıktan yetişmeyenlerin aralarına karışmaları, toplumsal ahlak anlayışının yozlaşması sistemin sonunu getirmiştir. Bir mesleği olmayanlar Ahi teşkilâtlarına kabul edilmemektedir. Kişiler arasında servet farklılıkları oluşturmadan, sosyal eşitlik için, ihtiyacı kadar üretip ihtiyacı kadar tüketmek düsturu vardır. Ancak bozulan ekonomi ile beraber esnafıktan yetişmeyenlerin aralarına karışmaları, toplumsal ahlak anlayışının yozlaşması sistemin sonunu getirmiştir. Bununla serbest ticaret antlaşması ile ülkenin kalkınacağı, Avrupai tarzda üretim yapılacağı düşünülmüştür. Ancak Avrupa'nın açık pazarı haline gelmiştir. Makineleşmiş sanayi ile yarışamayan lonca dağılmıştır. Ahilik ayrıştırıcı değil birleştirici olmuştur.

Kaynakça

³¹⁹ Ahmet Kal'a, *Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2003, 245-266, s.247.*

³²⁰ Koyuncu, s.59

³²¹ Koyuncu, s.68

³²² Koyuncu, s.71.

Osmanlı ve Cumhuriyet Arşiv Belgeleri

Kitaplar

Köprülü, M. Fuat, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2011.

Makaleler

Akgündüz, Murat, "Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 19, Sayı 31, Ocak-Haziran 2014, 9-18,

Akgündüz, Murat. (2014). "Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.31, s.-18,

Altıntaş, Ayten-Hanzade Doğan. (2003). "Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlak Eğitimi ve Değerleri", (Fütüvvetnamelere Göre) *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 146, s.59-83.

Andaç, Faruk. (1993). "Osmanlı Döneminde Ahilik Teşkilatı", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.11, s. 1-14.

Arslan, Hüseyin. (2015). Ahilik Teşkilatının Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, S.49, 248-271.

Bayram, Selahattin. (2012). "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, S.21), 81-114.

Çelik, Bülent. (2018). "Osmanlı Seferleri'nde Orducu Esnafı'nın Fonksiyonları", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 136-147.

Çelik, Bülent. (2019). "Yeniçerilerin Esnaflaşmasında Orducu Görevinin Rolüne Dair Bazı Tespitler", *Belgi Dergisi*, 2 (18), 1683-1700.

Çoban, Mustafa. (2018). "Değerler Eğitimi ve Ahilik İlkeleri", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1), 87-102.

Durak, İbrahim. (2016). "Sosyal Girişimcilik ve Ahilik Teşkilatı: Teorik Çerçeve", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.47, s.101-120.

Durak, Yücel. (2010). "Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.15 (2), 151-168.

Güler, İbrahim. (2000). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, s. 121-158.

Gündüz, Ali Yıldız - Mehmet Kaya, Cihat Aydemir. (2012). "Ahilik Teşkilatında ve Günümüze Tüketicilerin Korunmasına Yönelik

Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S.14 (2), s.37-54.

Kal’a, Ahmet. (2003). “Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, S.1), s.245-266.

Kılınç, Mustafa. (2012). “Türkiye’de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebinin Tarihi Gelişimleri”, Vocational Education, S.7/4, s.63-73.

Kızıler, Hamdi. (2015). “Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi” Cilt: 4, S. 2, s. 408-423

Koç, Mehmet. (2019). “Osmanlı Ceza Hukukunda Hile (Aldatmaca-Dolandırıcılık) Suçları ve Cezaları”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), S.19 (1), s.119-139.

Koyuncu, Nuran. (2018). “Osmanlı Devleti’nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgası”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.26 (2), s.47-76.

Masca Mahmut -Mehmet Karagül. (2017). “Barış ve Refahın Tesisinde Ahilik Kültürü ve Sosyal Sermayenin Rolü”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi S.7/2, s. 1-18.

Öksüz, Enis. (2011). "Ahilik Müessesinin Sosyal Gelişimdeki Yeri ve Önemi", Istanbul Journal of Sociological Studies, S. 24, 27-33.

Şahinkesen, Ali. (2019). “Çıraklık Eğitimin Osmanlı Dönemi Durumu”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, S.24 (2), 387-403.

Yıldız Altın, Kübra. (2018). “Ahi Örgütlerinin Teşkilat Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, S.12, 144-159.

Yüksel, Büşra. (2016). “Ahi Community as a solution for social policy problems”, International Journal of Social Sciences and Education Research, S.2 (2), 488-500.

Ansiklopedi Maddeleri

Kazıcı, Ziya, Esnaf Teşkilatı -Ahilik, Diyanet Dergisi CİLT: XVII Sayı: 4 Temmuz Ağustos, 1978, 250-255, s.252.

Kitaplar

Köprülü, M. Fuat, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2011.

***ADRIYATİK KİYİLERİNDE AHİLİK: OSMANLI
DÖNEMİ ARNAVUTLUK'UNDA AHİLER***

Dr. Eduart Caka

***Arnavutluk Araştırmaları Akademisi,
Tarih Enstitüsü-TİRAN
edicaka@hotmail.com***

Özet

Gerekse Osmanlı devletinin genişleşmesininin temelinde yatan futühat ruhunda gerekse toplumsal alanındaki dönüşümde ahilik teşkilatı çok önemli bir rol oynamıştır. İlk dönemlerde orduyla birlikte Balkanların en batısına kadar gelen ahiler, daha sonraki dönemlerde de toplumun içinde faaliyet göstererek ahilik anlayış ve ahlakını Adriyatik denizinin kıyılarına kadar uzanan Arnavutluk'a getirmiştir. Arnavutlukta ahiliğin izini iki kulvarda müşahede edebiliriz: ekonomik alanındaki esnaf teşkilatlanmalarıyla ve dini alanındaki tekke, zaviye ve camii gibi müesseselerle. Nitekim 17. asrından itibaren zirveye çıkan lonca teşkilatları Arnavutlukta ekonominin ve şehirciliğin gelişiminde çok önemli rol oynamıştır. Öte yandan, yine 17.-18. asırlarında bu coğrafya'da yaşayan nüfusun büyük kısmının islamiyeti benimseyerek boşnaklarla birlikte Rumeli'deki reaya içinde tek müslüman halklar olarak zikredilebilir. Osmanlı dönemi arnavut şehirlerindeki esnaf teşkilatların ve dini kurumların (özellikle de Kadiriğin) varlığı, Ahiliğin buralardaki faaliyetini ve işleyişini net bir biçimde ortaya koymaktadır.

Giriş

Antik *Via Egnatia* güzergahı'nda bulunan Arnavutluk, tarih boyunca adeta Doğu'nun batısı, Batı'nın da doğusu olarak bir konumda olmuştur. İtalya yarımadasını Balkanlarla ayıran Adriyatik denizi yalnızca iki coğrafyayı birbirinden ayıran bir çizgiden ziyade, çoğu zaman imparatorlukları, hatta medeniyetleri ayıran önemli bir yer olmuştur. Dağlı bir coğrafya'da yaşayan yerli halkın yaşam koşullarını Adriyatik'in bu veya öte yakasını geçmek isteyen ordular ve savaşlar daha da zorlaştırmıştır. Nitekim XV. asra gelindiğinde arnavutların yaşamış olduğu bu coğrafya'da şehir olarak nitelendirilebilecek yerleşim yerleri az sayıda olmakla birlikte, bunların da büyük kısmı Adriyatik denizi kenarında kurulmuştu.

XIV. asrın son çeyreğinde buralara kadar gelen Lala Şahin ve Evrenos Bey komutasındaki türk akıncıları Batı'daki kaygıları arttırmış ve doğu'dan gelebilecek saldırılara bir sed oluşturmak ve denizdeki ticareti sorunsuz devam ettirebilmek niyetiyle Venedik, Arnavutluk'un kıyılarında bulunan İşkodra, Leş, Dıraç ve Avlonya gibi şehirleri işgal etmiştir. (Schmitt: 19) Bu şekilde türklerin denize çıkmaları yaklaşık bir asırlık süre içinde engellenmiş oldu. 1501 yılında Dıraç şehrinin osmanlılar tarafından alınması aynı zamanda Venedik'in buralardaki hakimiyetinin sonu demektir.

Batı cephesinde hal böyle iken, Doğu'da osmanlı orduları Arnavut topraklarına girişi 1385 yılında Balşa ile Topia adlı iki önemli arnavut aileleri arasında vuku bulan Savra muharebesiyle birlikte olmuştur. Topia kanadı bu savaşta türklerin yardımını talep etmiş ve Balşa'yı mağlub etmiştir. Bu muharebe'den sonra Timurtaş komutasında

osmanlı orduları Manastır'dan Arnavutluk'a doğru akınlar düzenlemiştir. (Aşıkpaşazade 2003: 123) Özellikle 1389 yılındaki Birinci Kosova Savaşını kazanan osmanlılar Balkanlarda kalıcılığını pekiştirerek bölge'de hakimiyet kurmaya başlamıştır. Nitekim osmanlı hakimiyetinin bu dönemdeki en önemli göstergesi olarak tımar sisteminin uygulanışı, Arnavutluk'ta daha Yıldırım Bayezid döneminde başlamıştır. (Caka 2019: 155) 1431-32 yıllarına ait *Premedi ve Görice* ile *Arvanid Sancağı* icmal defterleri en erken tahrir defterleri olmakla birlikte, tımar sisteminin bu coğrafya'da nasıl uygulandığı konusunda çok önemli bilgiler içermektedir.

Resmi arnavut tarihçiliği osmanlı hakimiyetinin nihai bir şekilde burada yerleşme tarihi olarak İşkodra'nın Venedik tarafından teslimini, yani 1479 yılını kabul etmektedir. (Historia 2002: 471) Fakat yukarıda da ifade edildiği üzere, osmanlı hakimiyetinin arnavut coğrafyasına yerleşmeye başlaması daha XIV. asrın sonlarında olmuştur. 1430'li yıllarında Gjergj Araniti'nin başını çektiği isyanlar ve İskenderbey'in yaklaşık 25 yıllık mücadeleleri de sınırlı bir coğrafya'da gerçekleştiklerinden dolayı, bu dönemde de osmanlı hakimiyeti ülkenin geri kalan kısmında devam etmiştir. (İnalcık 1953: 164- 169)

1. Arnavutluk'un Osmanlı Hakimiyetine Geçiş Dönemi ve Ahiler

Tasavvufi yönü haricinde ahilikten bahsedilince akla gelen ilk şey esnaf teşkilatlanmaları gelse de, gerçek şu ki bu zümre Osmanlı İmparatorluğunun ilk asırlarında siyasi ve askeri alanlarında da önemli katkılar vermiştir. (Taeschner 1986: 322; Kazıcı 1998: 541) Osmanlı devletinin erken dönemlerinde ahiliğin askeriye'deki varlığını ve etkisini destekleyen bir diğer görüş de I. Murad döneminden itibaren gördüğümüz yeniçeri teşkilatın kurulmasında ahlik ile bektaşiliğin etkisinin olduğu hususudur. (Kütükoğlu 2018: 51-52) Ahi ve derviş lakabını taşıyan çok sayıda alpin seferlere katıldığı ve bunlara sultanlar tarafından imtiyazlar sağlandığı kaynaklarca desteklenmektedir. Gökbilgin, 1366 tarihini taşıyan ve bizzat I. Murad tarafından Ahi Musaya intikal eden bir vakfın kaydını sunmaktadır. (Gökbilgin 1952: 173) Bu gibi, devlet tarafından tasavvuf ehline verilen imtiyazları çoğaltmak mümkündür.

Ordularla gazi olarak gelen dervişlerin yanı sıra Ahiliğin izlerini bu dönem'de takip edeceğimiz bir başka zümre de Barkan'ın ifadesiyle "kolonizatör dervişler"dir. (Barkan 1942: 279) Buralara gelen dervişler devlet tarafından gördükleri imtiyazlar sayesinde de zaman içinde zaviye kurarak toplumla bütünleşip burada dini anlamda kalıcı olmuştur. Bu hususu destekleyen bir önemli örnek de Görice'deki Mirahor İlyas Bey vakfi'dir. (Historia 2002: 522-523)

Yukarıda ifade edilen görüşün devrin kaynaklarından da desteklendiğini müşahade ediyoruz. Nitekim XV. asrın başlıca kaynakları

olan tahrir defterlerine baktığımızda gönül ehline de verilen timarlara rastlıyoruz. Ahi, Derviş ve Fakih lakabını taşıyan onlarca kişinin Rumelinin farklı bölgelerinde tımar sahibi olarak görmek mümkündür. Buna bir örnek göstermek gerekir ise, sadece 1454-55 tarihli Tırhala mufassal defterinde “Ahi” lakabı olan 7 kişi, “Derviş” lakabı olan 17 kişi ve “Fakih” lakabı olan 38 kişiye rastlıyoruz. (Delilbaşı- Arıkan 2001) Bu veriler Osmanlı hakimiyetinin Balkan coğrafyası’nda oluşmaya başladığı tarihlerden itibaren ahiliğin de buralardaki mevcudiyetini ortaya koymaktadır.

Arnavutluk’a gelince ise, burada da ahiliğin en erken izlerini takip etmek mümkündür. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere, Osmanlı coğrafyasına ait en erken tahrir defterleri Arnavutluk kesimlerine aittir. Elimizde bugünkü Arnavutluk sınırlarını kapsayan XV. yüzyıla ait dört tahrir defterleri bulunmaktadır. Bunların ilki 1954 yılında *Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* başlığı altında Halil İnalçık tarafından neşredilmiştir. Onun haricinde Arnavut tarihçileri 1431 yılına ait Premedi ve Görice’ye ait icmal defterini (Caka 2018), 1467 yılına ait Debre mufassal defterini (Caka 2019) ve 1485 yılına ait İşkodra sancağı mufassal defterini (Pulaha 1974) neşrettiler.

Zikredilen kaynaklara bakıldığı zaman, yukarıda ifade edilen Ahi, Derviş veya Fakih lakablı tımar sahiplerinin var olduğunu görüyoruz. Örneğin Arvanid sancağında Saruhan’dan sürülen Ahi Hasan isimli bir şahsa tımar verildiğini görüyoruz (İnalçık 1954: 50-51). Bunun haricinde *Fakih* lakablı Premedi, Görice ve Debre taraflarında genellikle görevi imamlık olan tımar sahiplerine rastlıyoruz.

2. Osmanlı Arnavutluk’unda Esnaf Teşkilatlanmaları ve Ahilik

XX. asrın ikinci yarısında Arnavutluk’un geçirmiş olduğu 50 yıla yakın komünist rejimde tarihçilik de etkilenmişti. Resmi tarihin sansürlenip ideolojik bakış açısıyla ele alınmasının yanı sıra tarihi belgelerde yer alan din ile ilgili ifadeler ve anlayış “gericilik” adı altında ya menfi bir şekilde yorumlanmış veya hiç tercüme edilmemiştir. Buna benzer uygulamaları ahilik ile ilgili metinlerde de görmekteyiz. Farklı esnafalara ait olan belgelerin başında bulunan dua ve diğer dini metinler neredeyse lüzumsuz olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, günümüzdeki Arnavut tarihçilerini meşgul eden bir diğer husus da arşiv belgelerini kaynaktan okuyup, bir kısmını baştan yorumlamaktır.

Esnaf teşkilatlanmalarının Arnavutlukta oluşmaya başlaması İstanbul veya imparatorluğun birçok önemli merkezine nisbeten daha geç tarihlere rastlamaktadır. Her ne kadar şehirlerdeki pazar yerlerinin belirli bir düzen içinde işlemeye başlaması XVI. asra dayansa da, asıl esnaf teşkilatlanmaları XVII. Yüzyılda olmuştur. 1606 yılında Elbasan debbag esnafının başında Ahi baba Hasan Beleshi isimli şahsı görmekteyiz.

(Shkodra 1973: 147) Nitekim XVII-XVIII. asırlarında Arnavutluk'ta onlarca esnaf grubunun varlığından bahsedebiliriz. En fazla esnaf grubunun bulunduğu şehirler olarak Elbasan'da 30, Berat'ta 22, Korça'da 20, Tiran'da 17 vd. (Shkodra 1973: 84) Arnavut coğrafyasının dağlık olmasından dolayı esnaf gruplarının çoğu hayvancılıkla ilgili zanaatlarla meşgul olması demektir. Bu nedenle arnavut şehirlerinde daha çok debbag, papuccu, çulhacı, kürkçü ve takiyeciler gibi esnaf gruplarına rastlıyoruz.

İmparatorluğun merkezinden uzak olması ve ticaret yollarının eksikliği arnavut coğrafyasında gelişimin tek aktörü olarak yerli üretimin, yani esnafçılığın önemini öne çıkartmaktadır. Nitekim XVII-XVIII. asırlarında en fazla gelişen şehirler olarak Elbasan, Berat, İşkodra ve Korça gibi yerleşimleri baktığımızda şehirciliğin gelişmesindeki başlıca zümreler olarak esnaf gruplarını görmekteyiz. Şer'iyye sicilleri dokümentasyonu esnaf gruplarının ve vakıflarının ilgili şehirlerdeki gündelik hayatın neredeyse tüm katmanlarında katkı verdiklerini göstermektedir.

Osmanlı dönemi Arnavutluk'taki loncalarla ilgili vurgulanması gereken bir diğer husus de bu coğrafya'da faaliyet gösteren esnaf gruplarının tümünün müslüman olmamalarıdır. Zira arnavutların bir kısmı İslam inancını taşıırken diğer bir kesim Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlıydı. Ayrıca çoğunluğu İşkodra ve Mirdita olmak üzere, bugünkü kuzey Arnavutluk'ta Katolik idi. Bu ayrımı şehirlerdeki lonca teşkilatlandırmalarında görüyoruz. Zamanın kayıtlarında ve genel kullanımda müslüman loncaları *esnaf* olarak geçerken gayrimüslim (ortodoks nüfusuna ait olan) loncaları *rufet* olarak yazılmıştır. (Shkodra 1973: 87)

Esnaf gruplarındaki mertebeler, yani çıraklık, kalfalık ve ustalık imparatorluğun diğer tüm esnaf oluşumları gibidir. Keza çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiş zamanları da. Bununla birlikte bazen istisnalara da rastlamaktayız. Örneğin, Selanikte ustalık ancak 30 yaşını doldurduktan sonra verilirken Arnavutluk'un farklı şehirlerinde ustalığın daha genç yaşlarda verildiğini görüyoruz. Diğer taraftan ise, Elbasan'daki tabak esnafından birisinin 15 yıldan beri kalfalık yaptığı da kayıtlarca aktarılmaktadır. (Shkodra 1973: 102)

Esnaf grupları arasında debbagların özel bir yeri olmuştur. İmparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Arnavut coğrafyasında da debbag esnafı hem etkinlik olarak hem de yaygınlık olarak diğer esnaf gruplarına göre daha üstündü. (Shkodra 1973: 216) Hayvancılığın temel geçim kaynaklarından olması, bu gölgede deri işleminin neredeyse her şehirde gerçekleştirilmesine, dolayısıyla da debbag esnafının gelişmesine olanak sağlamaktaydı. Deri işleme'de suyun gereklilinden dolayı genel

olarak bu esnafın çalışma yerlerinin nehir kıyılarında kurulmasını gerektirmekteydi. Ahilikle doğrudan alakası olması debbag esnafına verdiği prestijin yanısıra bu coğrafyanın da katmış olduğu kolaylıklar, söz konusu esnafın ekonomik anlamda da diğer esnaflardan daha fazla olan lonca grubu olmasına olanak sağlıyordu.

İmparatorluğun uzak bir köşesinde yer almanın kendince avantaj ve dezavantajları vardı. Taşra'da hayat şartları daha zor, yollar daha kötü ve bazan da emniyet sorunları yaşanıyor. Hele dağlık bir bölge olan Balkanlar'da bunu müşahede etmek çok daha kolaydı. Fakat sınır boylarında yaşamak bazen ahalinin bu durumdan faydalanmasına sebep oluyordu. Arnavutluk durumunda ise tüccarların bir kesiminin hıristiyan olması Adriyatik ötesiyle ticari münasebetlerinin devamlılığını ifade etmekteydi. Bu bakımdan Dıraç, Avlonya ve İşkodra limanları ticaretin Adriyatik'e açılan kapılar olup Venedik, Fransa ve İtalya gibi ülkelere ithal ediliyordu. (Historia 2002: 557) Bu durum yerli ekonominin canlılık kazanmasına neden oluyordu. Bu limanlardan ithal edilen başlıca mallar arasında yün, balmumu, tüz, deri gibi ürünleri görüyoruz. (Shkodra 1973: 305-307) Dolayısıyla, coğrafi şartlarının ürettiği bu durumdan da deri işiyle uğraşan debbag esnafı de etkilenmiştir.

XVIII. asırda debbag esnafını yalnızca şehirlerin ekonomik hayatına katkı veren zanaatkar grubu olarak değil, adeta şehir hayatını idare eden bir kurum olarak görüyoruz. Bunlar sefere gider, kurdukları vakıflar aracılığıyla belli sosyal gruplarına yardımda bulunur, esnaflara arasında çıkan herhangi bir anlaşmazlık varsa ve onu gidermek için müdahale eder. Kısacası şehir hayatını ilgilendiren meselelerin çözümünün arandığı meclislerde mutlaka tabak esnafından bir temsilci bulunmaktaydı. Bu bakımdan, ekonomik yanından ziyade, osmanlı dönemi Arnavutluk şehirlerinde debbag esnafı ruhani, sosyal, sıyasi ve askeri bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik yönünün yanısıra debbagların silahlı güçleri de dikkate değerdir. Her şehrin tabak esnafının yüzlere varan silahlı güçleri bulunuyordu. Elbasan şehrinin debbag, çulhacı ve papuccu esnafları daha XVI. asrın sonlarından itibaren düzenli olarak sefere katılmıştır. (Shkodra 1973: 258) Toplanmış oldukları orduda bazan savaştan birlik olarak, bazan da şehirlerin korunması gibi değişik görevler icra etmişlerdir. Arnavutluk Devlet Arşivinde bulduğumuz bir belge'de debbag esnafının sancağının şeklinin ne olduğu ifade edilmektedir. Buna göre: "... debbag'ların bayrağı ipekten yapılmış ve yeşil renkte'dir. Ortasında da Kur'an-ı Kerim'den ayetler yazılıdır. Başında da bir at kuyruğu bulunuyor. Halk, bunun Bashtova muharebesinde oldürülen bir papaza

*ait olduğunu inanıyor. Bu bayrak halk tarafından bayrakların en eskisi ve aynı zamanda da en kutsalı olarak kabul ediliyor...*³²³

XVIII. yüzyılının ikinci yarısından itibaren debbagları siyasi bir güç olarak da görmeye başlıyoruz. Özellikle Elbasan, İşkodra ve Berat şehirlerinde bu grupların yardımları ve himayesi ayanlara çok dokunmuştur. Özellikle merkezi İşkodra olan Buşatlı ailesinin kurmuş olduğu paşalığı daha çok debbag ve terzi esnafınının destek ve yardımıyla meydana gelmiştir. (Shkodra 1973: 217) Hanedanın kurucusu Mehmed Pasha Plaku Buşat köyünden kalkıp İşkodra'daki Tabak mahallesine yerleşiyor. Zamanla debbagların desteğini kazanarak terzi esnafının desteklediği Çaushoğlu hanedanına üstün gelerek yaklaşık yarım asır boyunca kendisi ve daha sonra çocukları İşkodra paşalığını yönetecektir. (Naçi 1964: 66)

Arnavutluk coğrafyasında debbag esnafının varlığı XIX. yüzyılının sonlarına kadar devam etmiştir. Balkanlar'da ve Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki siyasi ve askeri gelişmeler, teknolojinin ilerleyişi ve şehirlerin ekonomisindeki değişiklikler beraberinde esnaf sisteminin bozulmasını getirmiştir. Bu durumlardan şüphesizce debbag esnafı da etkilenmiştir. Artık onların ne ekonomik ne de siyasi ve askeri güçleri kalmıştı. Fakat bu esnaftan kalma ve onlara izafen atfedilen mahalle isimleri, köprü, zaviye, camii, çeşme ve benzeri yapılar günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

3. 1657 Tarihli Elbasan Debbag Esnafı Şeceresi

Arnavutluk coğrafyasındaki debbag esnafı ve ahiliğin tarihçesi bakımından çok önemli bir belge de 1657 (H. 1067 yılı, Şa'ban ayının başı) tarih kaydını taşıyan Elbasan şehri debbag esnafına ait şeceredir. Söz konusu belge Arnavutluk Devlet Arşivi'nde bulunmakta ve 1965 yılında arnavut tarihçi Zija Shkodra tarafından tanıtılmıştır. (Shkodra 1965: 120) Bu önemli belge yalnızca Elbasan'daki debbag esnafını anlamak için değil, ahilik, ahi şecereleri ve ahilik'teki birtakım temel hususları anlamak açısından incelenmeye değerdir. Hatta şecerenin takdim ediliş tarihi itibarıyla (1965) tüm Balkanların en erken esnaf kanunnamesi olarak nitelendirilmiştir. (Shkodra 1965: 120)

İlgili şecere iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda fütüvet ruhu ve şeyhler şeceresi gibi ahilikle ilgili bilgiler verilirken, ikinci kısımda debbag esnafı kapsamında düzenlemeler yer almaktadır. Adet olduğu üzere şecere Allahu teala'ya hamd-ü senalar ile başlamakta, ardından peygambere salavat getiriliyor. Devamında ise şecerenin sahibinin ismini ve aynı zamanda da Elbasan'daki Kadiri tekke şeyhi

³²³ AQSH (Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë), F. 32, K. 1, D. 35-36, fl. 110-17, Poza 60, xh. 15.

olan Sheyh Seyyid Mustafa İhtiyar el-Kadiri'nin ismi geçmektedir. (Shkodra 1965: 120) Kendi ismiyle başlattığı şecere peygamber Adem'e kadar geriye gitmektedir.

Şecere kısmını bitirdikten sonra, Sheyh el-Kadiri fütüvet'in anlamı, önemi ve bereketinden ile ahiliğin tarihçesi hakkında bilgiler veriyor. Kendisi fütüveti bir ağaca benzetmektedir. Bu ağacın gövdesi Allah'ın kusursuz özellikleri olup ağacın dalları ise peygamberlerin özellikleri olduğunu ifade etmektedir. Bu ağacın yapraklarının evliyaların özellikleri, meyveleri ise müminlerin özellikleridir diye vurgulamaktadır. (Shkodra 1965: 127) Devamında da fütüvet mertebesine ancak yardımsever, iyilik yapan ve mert olan kimselerin ulaşabildiğine dikkat çekmektedir.

Şecere'de dikkat çeken bir diğer husus da Abdülkadir el-Geylani'nin debbag esnafına dahil olarak ahi mertebesine kadar ulaşmış olduğu, dünyanın her tarafına gönderdiği müritleriyle Ahi Evran geleneğini adeta canlandırdığı ifadeleridir. (Shkodra 1965: 129) Geleneğin iki şekilde devam ettiği vurgulanır: zürriyet ve fütüvet aracılığıyla. Ancak bu ikisinin daha değerli olduğu ve Kadirilikte uygulandığı ifade edilmektedir. Zira şeyh ahlak ve edep öğretmeden kimseye icazatname vermez, icazetnamesi olmayan usta da tekke'nin kapısından giremez.

Yiğit, ahi ve şeyh'in birbirini tamamlayan özelliklerdir, yiğit olmadan ahi olamaz, ahi olmadan da şeyh olamaz. Söz konusu şecereye göre fütüvet on iki yola ayrılmakta fakat sadece Ahi Evran ile Abdülkadir Geylani yolunda davul ve sancak mevcuttur. (Shkodra 1965: 129) Bu metinde ayrıca Kadiriliğin debbag esnafı aracılığıyla Allahın sözünü ve dinini yer yerde ulaştırdığı ifade ediliyor. Bu nedenle, söz konusu esnaf Hz. Adem'den itibaren dünyanın sonuna kadar var olacaktır. (Shkodra 1965: 133)

Sözünü ettiğimiz şecerenin ikinci kısmı ise debbag teşkilatının birtakım meselelerini konu edinmektedir. İlk, esnaf içinde herhangi bir sorun yahut anlaşmazlık vuku bulduğunda meselenin çözümü için Ahi baba, Kahya, Yiğitbaşı, Fakih veya tekke'de bulunan zevata başvurulması emredilmektedir. Yukarıda bahsedilen kişiler meseleye çözüm getirmezse ancak o zaman kadiya gidilmelidir. (Shkodra 1965: 130) Burada dikkatimizi çeken temel bir husus da ahi yapılanması içindeki katı hiyerarşi'dir. Geleneğe bağlı olan herkes titiz bir şekilde bu hiyerarşiye tabi olmak zorundadır.

Yukarıdakine benzer bir sıralama da esnaf üyelerinin alacağı ücretlendirme ve mükafatlarla ilgilidir. Keza esnaf içinde başkaldıran veya kurallara uymayan kişilerin alacağı cezalandırmalar da metnin içinde yer alıyor. Örneğin Ahi baba, Kahya veya diğer ilgili şahıslardan

izin almadan yabancı bir köyden veya mezbahtan deri getiren herhangi bir usta derhal esnaftan atılacağına dair emir yer almaktadır. (Shkodra 1965: 131)

Elbasan debbag esnafına ait şecere bu esnaf grubunun arzettiği önem ve değeri ifade etmekle bitmektedir. Hayvanların pis derisini temizleyen debbag'ın ruhu da, Allahın izniyle bütün kötülüklerinden arınmaktadır. Hatta debbag'ları inkar eden bir şahsın adeta Kur'an-ı Kerimin ifadelerini inkar ettiği kabul edilir ve imanını tazelemesi gerekmektedir. (Shkodra 1965: 133) Son olarak da gerek mezkur şecere'de gerekse Arnavutluk'taki debbag'larla ilgili bulduğumuz belgelerde Kırşehir'deki tekkenin merkeziciliğine devamlı olarak atflar yapıldığını gözlemlenmekteyiz. Öyle ki, sırf bu tekke adına düzenli olarak bağışlar toplanmıştır ve Kırşehire gönderilmiştir. (Shkodra 1973: 148)

4. Toplumsal Dönüşümün Aktörleri olarak Ahiler

Arnavut coğrafyasında yaklaşık beş asırlık geçmişi olan ahi geleneğinin katkısı günümüzde dahi gözlemlenmektedir. Dinden kültüre, ekonomi'den mimariye varan birçok alanda ahiliğin izini takip etmek mümkündür. Toplumun önemli bir kesiminin müslüman olması hasebiyle Arnavutluk'taki ahilik damarı Bosna haricindeki diğer Balkan ülkelerine göre daha canlıdır.

İslamlaşmanın daha XV. asırda başladığı Arnavutluk'ta, osmanlı hakimiyeti altına giren bu coğrafya'da yeni dinin yayılmasında dervişlerin, dolayısıyla da ahiliğin de katkısı bulunmaktadır. Bir asır sonra, yani XVI. yüzyıldan itibaren bu geleneğin resmi temsilcileri olan Kadiri tekkelerini Arnavutluk'un birçok şehrinde görebiliriz. Halkta yaygınlık bakımından Kadirilik, Bektaşilik ve Halvetilikten sonra geliyordu. (Historia 2002: 594)

Kadiriliğin yanısıra Arnavutluk'ta mevcut olan ve ahilikle alakası olan bir diğer önemli gelenek de bektâşiliktir. Ahilik ile bağlantısı hakkında çokça bahsedilen bektâşilik, Osmanlı İmparatorluğu'nda askeri ve siyasi alanlarında güçlü nüfuzu olan bir gelenek olup Arnavutluk coğrafyası'nda çok yaygındı. Osmanlı'nın buralarda yerleşmesinin dah ilk yüzyıllarında Arnavutluk'un birçok bölgesinde Sarı Saltık efsanesini e izlerini buluyoruz. İleriki asırlarda Balım Sultan, Abbas Ali gibi diğer makamarı da buralarda görmekteyiz. Özellikle XIX. asırda Tepedelenli Ali Paşa tarafından gördükleri destekten dolayı, 1826 yılındaki bektâşi tekkelerin kapatılmasının ardından bu geleneğin daha çok Arnavut coğrafyasında yoğunlaşmasına neden olmuştur. (Historia 2002: 595)

Özelde esnaf teşkilatlanmalarının ve genelde ahilik anlayışının Arnavut coğrafyası'nda köklü değişimlere sebep olduğunu ifade etmek hiç de yanlış olmayacaktır. Bu hem şehircilik ve mimaride, hem de

ekonomi ve kültür alanlarında geçerlidir. Neredeyse osmanlı dönemi bütün şehirlerinde tabak mahallesi, köprüsü, camii veya mescidi, tekkesi, çeşmesi gibi mekanlara rastlarız. Bunlar söz konusu esnaf grubunun yaptırmış olduğu mimari eserlere delalet ediyor. Bu açıdan bakıldığında, önemli bir kısmı osmanlı döneminde gelişen arnavut şehirlerinin özellikle mimarı alanında debbag esnafının katkısı demektir. (Shkodra 1973: 209) Hatta bu eserlerin bir kısmı günümüzde dahi varlığını sürdürmektedir.

Esnaf gruplarının kurmuş oldukları vakıflar bir yandan yukarıda bahsedilen yol, çeşme, camii gibi mimari yapıların yapılmasını ve şehirciliğin gelişmesine yardımcı bulunurken, diğer yandan da ekonomik sıkıntıda bulunan esnafın veya işini büyütmek isteyen ticaret ehline de katkı vermiştir. Arşiv kayıtlarına baktığımızda esnafın vakfından geri vermek süretiyle borç alan çok sayıda esnafa rastlarız. Bu husus ise loncaların şehirlerdeki ekonomik hayata vermiş oldukları katkıyı daha rahatça anlamamızı sağlıyor.

1843 yılına ait bir kayıтта Berat şehri tabakhane (debbaghane) vakfı mütevelileri Hasan ve Mehmed ağalar, vakfa ait dükkanlardan topladıkları kiranın bir kısmını (1200 kuruş) hafızlık ve talebelik yapan çocuklara bağışladıklarını görüyoruz. (AQSH 1843: 1) Gerek tekkelerde gelişen diğeri ve kültürel çevrelerde gerekse eğitim alanlarında verdikleri katkılarda genelde tarikat erbabı ve özelde de mezkur tekkeler toplum'da ve toplumsal olaylarda belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkıyor.

Ahiliğin arnavut coğrafyasında zemin oluşturmasına yardımcı olan diğer bir husus da değerler alanıdır. Cömertlik, misafirperverlik, sözünde durmak, vefa ve büyüklere saygı gibi erdemler arnavut toplumunda çok önemli sayılır. Bu ahlaki normlar ahilik geleneğinin temel yapıtaşlarından olan benzeri değerler ile kesişince, ahi anlayışının arnavut toplumunda tutunmasına zemin oluşturmaktadır. Bunu İbni Battuta'nın *Seyahatnamesi*'nde ahilikle ilgili geçen bir anlatıyla örneklendirmek mümkündür. Öyle ki, karşılaştıkları seyyahları misafir edebilmek için birbirleriyle kavga edecek kadar ısrar ediyorlar. (İbn Battuta Tanci 2000: 409) Öte yandan arnavut kültüründe de misafirperverlik çok önemli bir kurum olarak karşımıza çıkıyor. "Shtëpia e shqiptarit është e Zotit dhe e mikut" (Arnavutun evi Tanrı ve misafire aittir) sözü bunu en iyi şekilde ortaya koyuyor.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş devrinde ve daha sonrasında aktif bir rol oynayan Ahilik anlayışı ve geleneği gerçekleştirilen fetihlerle birlikte osmanlı'nın yayılmış olduğu coğrafya'ya da geçmiştir. Bu anlamda Ahilik ruhunun Anadolu'dan seyrettiği başlıca bölgelerinden biri de Balkan coğrafyası'dır. Nitekim bu coğrafyanın en batısında bulunan Arnavutluk'ta da Ahiliğin varlığı daha osmanlı hakimiyetinin buralarda

yerleştiği günlerden itibaren söz konusudur. Önce gazi dervişlerle sonra da esnaf gruplarıyla ve zaviyelerle Arnavut coğrafyasın'da gördüğümüz Ahilik geleneğinin buradaki varlığı ve izleri günümüze kadar devam edegelmiştir.

Arnavut halkının çoğunluğunun İslam inancını benimsemesi Ahiliğin burada daha kolayca yerleşmesine ve yayılmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu geleneğin başta din olmak üzere ekonomi, kültür, güncel hayat gibi güncel hayatın tüm katmanlarında etkili olması, Ahiliğin öneminin yalnızca bir geleneğin yayılmasından ziyade, bir medeniyet tasavvuru olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun en batısına, Adriyatik denizine kadar ulaşması dikkat etmeye değerdir.

Kaynakça

Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (AQSH), Fondi 128, Dosja 64.

AQSH, Fondi 32, Kutia 1, Dosja 35-36.

Aşıkpaşazade (2003), *Osmanoğullarının Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç, İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım A. Ş.

Barkan, Ömer Lütfi (1942), "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi*, Sy: II, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, s. 279-386.

Caka, Eduart (2019), "Yıldırım Bayezid Dönemi ve Arnavutluk ile Münasebetler", *Uluslararası Yıldırım Bayezid Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: TTK Yayınları.

Defteri i hollësishtëm për zonat e Dibrës i vitit 1467 (2019), përkthyer nga Vexhi Buharaja, përgatitur për botim nga Eduart Caka, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike.

Defteri i regjistrimit të Përmetit dhe Korçës i vitit 1431 (2018), përkthyer nga Vexhi Buharaja, përgatitur për botim nga Eduart Caka, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike.

Gökbilgin, M. Tayyip (1952), *XV-XVI Asırlarda Edirne ve Paşa Livası; Vakıflar, Mülkler, Mukataalar*, İsyambul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Hicri 859 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Tırhala (2001), C. I-II, Neş. Melek Delilbaşı, Muzaffer Arıkan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Historia e Popullit Shqiptar (2002), C. I, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë: Toena.

Ibn Battuta Tanci, Ebu Abdullah Muhammed (2004), *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C. I, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnalçık, Halil (1953), “Arnavutluk’ta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei”, *Fatih ve İstanbul*, C. I, sayı: 2, İstanbul.

İnalçık, Halil (1954), *Hicri 385 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kazıcı, Ziya (1988), “Ahilik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. I, Ankara: TDV Yayınları, s. 540-542.

Kütükoğlu, S. Mübahat (2018), *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Naçi, Stavri N. (1964), *Pashallëku i Shkodrës nën sundimin e Bushtallijve (1757-1796)*, Tiranë: Universiteti Shtetëror i Tiranës, Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë.

Pulaha, Selami (1974), *Defteri i regjistrimit të sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, Tiranë: Akademia e Shkencave e R.P. të Shqipërisë.

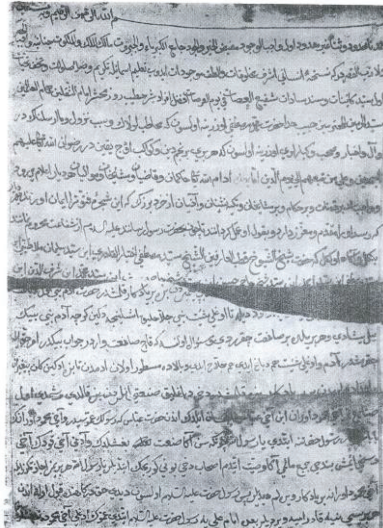
Schmitt, Olivers Jens (2014), *Arbëria Venedike (1392-1479)*, shqip nga Ardian Klosi, Tiranë: Fjala. Publishing.

Shkodra, Zija (1965), “Statuti ma i Vjetër i Esnafëve në Krahinat e Ballkanit nën Sundimin Turk”, *Studime Historike*, nr. 2, Tiranë, s. 120-145.

Shkodra, Zija (1973), *Esnafët Shqiptarë (shek. XV-XX)*, Tiranë: Akademia e Shkencave e R. P. të Shqipërisë, Instituti i Historisë.

Taeschner, Franz (1986), “Akhi”, *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, vol. I, Leiden: E. J. Brill, s. 321-323.

Ek. Elbasan debbag esnafına ait şcerenin birinci sayfası

***OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TOPLUMSAL
SERMAYE KURUMU OLARAK AHİLİK VE
BUGÜNE YANSIMALARI***

***AKHİSM AS A SOCIAL CAPITAL INSTITUTION FROM THE
OTTOMAN TO THE REPUBLIC AND ITS REFLECTIONS TO
THE PRESENT***

***Prof. Dr. Ejder Okumuş
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
İslamî İlimler Fakültesi
ejderokumus@gmail.com***

Özet

Toplumsal sermaye, topluma ve toplumsal ilişkilere kaynak olmakla ilgili bir olguyu ifade eden bir kavramsallaştırmadır. Toplumsal sermaye, toplumsal ilişkilerde güven temelli bir etkileşim ağıdır. Daha geniş anlamda toplumsal varlıklar olan bireyler, gruplar ve resmi ve sivil teşkilatlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırmak, daha sağlıklı ve başarılı bir şekilde idame ettirmek suretiyle toplumun hayata bağlanma arzusunu güçlendiren ve üretkenliğini arttıran güvene dayalı etkileşim ağı şeklinde düşünülebilir. Bu anlam içeriğine göre bir sosyal oluşum ve sivil toplum kuruluşu olarak Ahilik kurumunun toplumsal sermaye açısından çok önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Osmanlı'da genel olarak toplumsal hayatın, özelde ise ticaret ve esnaflığın güzel ahlâkî ilke ve değerlerle; güven, barış, uzlaşma, uyum ile; sağlıklı ve başarılı sosyalleşme ile sürdürülmesinde; farklı din, inanç, etnisite, görüş, mezhep, statü ve kültürden insanların barış içinde bir arada yaşamalarında; fertlerle devlet veya kamusal kurumlar arasında iyi ilişkiler sağlanmasında veya ortaya çıkan sorunların çözümünde Ahilik teşkilatının çok önemli işlevler ortaya koyduğu görülebilir. Ahilik gerçekten de sosyal boyutlarıyla doğrudan doğruya bir sosyal sermaye kurumu olarak anlaşılabilir; zira toplumda kaynaştırıcı ve bütünlleştirici ahlâkî ve ekonomik bir organizasyon olarak toplum hayatının daha huzurlu olmasına büyük katkılarda bulunmuştur. Gerçekten de Ahilik, Osmanlı'nın son zamanlarına kadar, ama bugüne dahi esnaf teşkilatları üzerinden yansımalarla bulunarak söz konusu özellikleriyle toplumun güven, barış ve uyum içinde kalmasında etkili olmuş bir organizasyondur. O halde Ahilik, bütün bu boyut, işlev ve tezahürleriyle toplumsal sermaye kurumu olarak adlandırılabilirler. Nitekim bu çalışmada araştırmacı, Ahilik teşkilatını toplumsal sermaye kurumu olarak bugüne yansımalarıyla birlikte anlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Türkiye, sosyal sermaye, Ahilik, etkiler.

Abstract

Social capital is a conceptualization that expresses a phenomenon related to the source of society and social relations. Social capital is a network of trust and confidence-based interactions in social relations. More broadly, social capital is considered as a network of trust-based interaction that strengthens society's desire for attachment to life and enhances its productivity by facilitating and by carrying out in a more successful and healthier way the relations between individuals as social beings, groups, public institutions and civic or non-governmental institutions. In the context of this meaning content, it can be better understood that Ahism as a social formation and non-governmental organization is very important in terms of social capital. In the Ottoman State, in that social life in general, trade and craftsmanship in particular is carried on with with good moral principles and values; with trust, peace, reconciliation, harmony; in a healthy and successful socialization; and in that people from different religions, beliefs, ethnicities, opinions, sects, status and cultures live together in peace; in establishing good relations between individuals and the state or public institutions or in solving the problems that

arise; in fact, it can be seen that the Akhism organization performs very important functions. Indeed, Akhism with all these social aspects can be understood as a social capital. Because as a fusing and integrative moral and economic organization in society, it has contributed greatly to make life of society more peaceful. Therefore, Akhism is an organization that has influenced the society to remain in trust, peace and harmony until the last times of the Ottoman State, but by showing its manifestations through the trades organizations even today. In this case, Akhism can be called as the institution of social capital with all these dimensions, functions and manifestations. Indeed, in this study, the researcher aims to understand the Akhism organization as an institution of social capital.

Keywords: Ottoman, Turkey, social capital, Akhism, effects.

Giriş

İnsan, toplumsal bir varlıktır. İnsan tabiatı gereği toplumsal olarak yaşamak zorundadır. Toplumsal bir varlık olarak insanın yaşaması, hayatta kalması; toplumda söz konusu toplumsal varlık oluşunun zorunlu bir sonucu/boyutu olarak diğer insanlarla bir arada bulunmasına, iletişim kurmasına, etkileşim halinde olmasına, yardımlaşmasına bağlıdır. Nitekim bazı organizasyon veya teşkilatlar, insanların toplumsal hayatın devamı için gerekli olan yardımlaşmaya ve daha bilinçli olarak bir arada yaşamalarına önemli katkılarda bulunurlar. İnsanların toplumda nitelikli hayat sürdürmelerinde, nitelikli olarak birliğe dayalı bir toplumsal hayat kurmalarında toplumsal kuruluş, organizasyon veya teşkilatların büyük rolleri vardır (Okumuş 2019). İslam toplumu örneğinde Ahilik teşkilatı, tarihî olarak Müslüman toplumlarda toplumsal aktörlerin kıymetinin bilinmesi ve hayatları boyunca topluma sağlıklı ve başarılı olarak katılmaları, toplumla bütünleşmelerinde, toplumsal hayatın nitelikli olarak idamesinde, maddi ve manevi olarak kalkınması ve gelişmesinde, planlı olarak değişiminde, ailevî, eğitimsel, dinî, siyasî, ekonomik, hukukî, ahlakî vs. açıdan iyi konuma gelmesinde çok önemli görevler yapmışlardır. Bu bakımdan Ahilik, toplumsal sermaye kuruluşu olarak nitelenebilir.

Toplumsal sermaye, topluma ve toplumsal ilişkilere kaynak olmakla ilgili bir olguyu ifade eden bir kavramsallaştırma değildir. Toplumsal sermaye, toplumsal ilişkilerde güven temelinde gerçeklik kazanan bir etkileşim ağını ifade eder. Toplumsal sermaye; toplumsal varlıklar olan bireyler, gruplar, resmi ve sivil teşkilatlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırıp, olabildiğince sağlıklı ve başarılı bir şekilde idame ettirmek suretiyle toplumun hayata bağlanma arzusunun güçlendiren ve üretkenliğini arttıran güvene dayalı etkileşim ağı şeklinde düşünülebilir. Bu anlam içeriğine göre toplumsal bir oluşum ve sivil toplum kuruluşu

olarak Ahilik kurumunun toplumsal sermaye bağlamında çok önemli olduğu gerçeği, daha iyi anlaşılabilir.

Konumuz çerçevesinde Osmanlı'da genel olarak toplumsal hayatın, özelde ise ticaret ve esnaflığın güzel ahlâkî ilke ve değerlerle; güven, barış, uzlaşma, uyum ile; sağlıklı ve başarılı toplumsallaşma ile sürdürülmesinde; farklı din, inanç, etnisite, görüş, mezhep, statü kültürden insanların barış içinde bir arada yaşamalarında; fertlerle devlet veya kamusal kurumlar arasında iyi ilişkiler sağlanmasında veya ortaya çıkan sorunların çözümünde Ahilik teşkilatının çok önemli işlevlerle kendini ortaya koyduğu söylenebilir. Ahilik gerçekten de toplumsal boyutlarıyla doğrudan doğruya bir toplumsal sermaye kurumu olarak anlaşılabilir. Çünkü toplumda kaynaştırıcı, birleştirici ve bütünleştirici bir ahlâkî ve ekonomik organizasyon olarak toplum hayatının daha müreffeh, daha huzurlu ve daha iyi ahlâklı olmasına ciddi katkılar sağlamıştır. Gerçekte Ahilik, Osmanlı'nın son zamanlarına kadar, fakat günümüze dahi bilhassa esnaf teşkilatları aracılığıyla yansımalarında bulunarak söz konusu özellikleriyle toplumun güven, barış ve uyum içinde kalmasında etkili olmuş bir yapılanma ve teşkilatlanmadır. Öyleyse Ahilik, bütün bu nitelik, boyut, işlev, performans ve tezahürleriyle toplumsal sermaye kuruluşu olarak vasıflanabilir. İşte bu araştırmada yazar, Ahilik teşkilatını toplumsal sermaye kurumu olarak ele almaktadır. Çalışmada araştırmacının amacı, Ahilik teşkilatını toplumsal sermaye kurumu olarak günümüzdeki izdüşüm ve yansımalarıyla birlikte anlamak ve anlamlandırmak, böylece Ahilik çalışmalarına katkıda bulunmaktır.

Toplumsal Sermayenin Anlam Dünyası

Toplumsal sermaye, toplumsal hayatın çok önemli bazı boyutlarını içine alan bir kavramsallaştırma değildir. Denilebilir ki, bu kavramsallaştırma; güven, güvene dayalı toplumsal düzen kurma, maddi ve manevi anlamda güçlenme, kalkınma, üretme, refaha erişme ve huzuru yakalama temelinde topluma, toplumsal hayata, toplumsal münasebetlere verilen ana kaynak değerini ifade eder. Anlaşıldığı kadarıyla toplumsal hayatın güven, kalkınma, üretme, refaha erişme ve huzuru elde etme temelinde ikame edilmesi, toplumsal sermayeye göndermede bulunur (Okumuş 2018d).

Toplumsal sermaye; toplumsal varlıklar olarak bireyler, resmi kurumlar ve sivil kuruluşlar arasındaki karşılıklı ilişkileri belli kurallara bağlı olarak nitelikli hale getirmek, kolaylaştırmak, anlamlı hale getirmek ve sağlıklı bir şekilde yürütmeye katkı vermek suretiyle toplumun hayata bağlanma arzusunu ve iradesini kuvvetlendiren, dinamizm ve üretkenliğini arttıran, toplumu birlik halinde tutan güvene dayalı etkileşim ağına işaret eder (Bkz. ve krş. Bourdieu 1983; Bourdieu 2010; Temple 2018; Coleman 1988). Görüldüğü gibi toplumsal sermaye,

toplumun ayakta durması ve güvenli bir şekilde yol almasında oldukça önemli bir unsurdur.

Fukuyama, birçok toplumsal sermaye tanımında toplumsal sermayenin kendisinden ziyade tezahürlerine işaret edildiği görüşündedir. Fukuyama'nın (2001: 7) tanımında, "toplumsal sermaye, iki veya daha fazla kişi arasındaki işbirliğini destekleyen örneklenmiş bir gayri resmi norm"dur. Fakat hemen bir sonraki cümlesinde "toplumsal sermayeyi oluşturan normlar" ifadesini kullanmak suretiyle toplumsal sermayenin kendisi olarak zikrettiği normları, toplumsal sermayeyi oluşturan olarak belirterek adeta bir karışıklık içine girmekte veya karışıklığa yol açmaktadır.

Gerek Bourdieu ve Coleman'ın, gerek Pamela ve Paxton'ın, gerek Fukuyama'nın ve gerekse başkalarının tanımlarından hangisi esas alınır alınmaz, nihayetinde toplumsal sermaye çerçevesinde insanlar arasında güven, işbirliği ve etkileşim ağının olması çok önemli bir noktadır. Bu durumda toplumsal sermaye; toplumsal hayatın bütün boyutlarında, bütün düzey ve düzlemlerinde, toplumu, toplum kaynağını; güven eksenli iletişim ağının tesisinde, gelişme ve kalkınmada vazgeçilmez bir sermaye olarak görmeyi içine alan bir terimdir. Böylece toplumsal sermaye, insanlara, topluma, toplumsal dünyaya değer vermeye, toplumun kendi insan kaynaklarını, aktörlerini, insanî birikimlerini değerli görmesine, onlara değer vermesine; toplumun gelişimi, nitelikli ve mutlu bir hayat sürmesi, kötülük problemiyle baş edebilen bir sistem kurması, kalkınması ve geleceğe emin adımlarla yürümesi için toplumun bizzat kendisine temel kaynak olarak bakma gerekliliğine göndermede bulunmaktadır (Okumuş 2018d).

Belirtilmelidir ki, toplumsal sermayenin ne gibi unsurlardan meydana geldiği, mühim bir husustur. Toplumsal sermayeyi, güvene dayalı toplumsal etkileşim ağını meydana getiren unsurlar, toplumsal hayatı inşa eden, ayakta tutan, toplumsal etkileşimi takviye eden, toplumsal münasebetlere rengini veren öğelerdir. Güvene dayalı toplumsal ilişkilere yakından bakıldığında, düşünce, ideoloji, inanç, din, aile, akrabalık, sebep asabiyeti, nesep asabiyeti, hukuk, ahlâk, değerler, normlar, yeterli gelir, kazanç, yardımlaşma ve paylaşmadan her birinin, söz konusu unsurlar arasında ehemmiyetli birer unsur olduğu görülebilir. Bu unsurlarla toplumsal sermaye, toplumun, toplumsal hayatın nitelikli hale gelmesinde oldukça işlevsel olur.

Genel Olarak Ahilik

Ahilik teşkilatı, hangi tür toplumsal organizasyon veya teşkilatlanma olursa olsun, nasıl isimlendirilirse isimlendirilsin, topluma, toplumsal aktörlere kendi alanında hizmet etmek amacıyla kurulmuştur.

Ahiliğin muhatabı toplumdur. Ahilik, içinden çıkıp yeşerdiği toplumda insanlara hizmet etmiş, birçok konuda yardım etmiştir.

Ahilik, İslam toplumunda kuşkusuz Allah rızası için kurulan toplumsal sermaye kuruluşudur. Allah rızası için kurulan ve hizmet veren bu organizasyon, Allah rızası temelinde toplumda hayati hizmetlerde bulunmuştur.

Ahilik teşkilatı, insanların büyük bir toplumsal sorumluluk bilinciyle yardımlaşma inancından, iyilik yapma duygusundan; maddi imkânlarını, para ve mallarını ahlakî temelde ekonomik olarak örgütlemek ve de içinde yaşadığı, hayatı paylaştığı toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için dinî, toplumsal, ekonomik ve ahlâkî bir gayeye hizmet etme amacından doğmuş bir dayanışma, yardımlaşma, paylaşma, kardeşlik kuruluşudur.

Özetle ifade etmek gerekirse, Nasruddin Ahi Mahmut Evran (ö.1280) öncülüğünde kurulup gelişen (Evliya Çelebi 2006) ve zaman içinde büyüyerek toplumda hatırı sayılır bir yer edinen Ahilik; XIII. yy.dan XIX. yüzyıla kadar Anadolu'da, Balkanlar'da ve Türkistan'da yaşamış olan Türklerin sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlâkî yönden gelişmelerini sağlayan esnaf ve sanatkârların amaçlı bir örgütlenmesinin adıdır. Kadınlar da, Ahiliğin kadınlar kolu teşkilatını teşkil eden *Bâciyân-ı Rum* (Anadolu Bacıları) teşkilatına üye olmuş, bu örgütte faaliyet göstermişlerdir (Okumuş 2018b; Okumuş 2018c).

Ahilik, aslen Horasan kökenli olup Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan Türkmen halkını sanat, ticaret, ekonomi vd. planında çeşitli meslek dallarında ahlakî temelde eğiten kurallara dayalı bir yapılanmadır.

Evliya Çelebi (1999a: 26; 2008b: 46), *Seyahatnâme*'nde verilen bilgiye göre “eş-Şeyh Ahî Evrân-ı Kayserî: Selçûkiyândan berü mu‘ammer olup Orhân sohbetiyle müşerref olmuştur. Monla Hünkâr ve Şems-i Tebrîzî ve Sadreddîn-i Konevî ve Hacı Bektâş-ı Velî ile dahi hemcelîs olmuş tabbâğlık eder ulu sultândır.”

Evliya Çelebi (2006: 192) eserinin bazı yerlerinde Ahilerin yaptıkları dericilik işinden genişçe bahseder. “Anadolu insanı arasında debbağlara Ahiler derler. Yani Kayseri'den çıkan Ahî Evran ile meşhur olmuştur. O ise Selçuklular zamanında bir ulu sultan imiş, çok menkıbeleri vardır.” (2008a: 597-98).

Ünlü gezginlerden İbn Battûta (2004: 404-405), meşhur *Seyahatnâmesinde* Antalya'da gezerken karşılaştığı Ahilerden bahseder. Onlardan izzet ikram gördüğünü; Ahilerin iyi örgütlendiklerini, cömert olduklarını, meslek sahibi kişiler yetiştirdiklerini, iyi ahlâk sahibi insanlar olduklarını anlatır.

Ahilik, sanata ve meslek yaşamına yön veren, esnaf ve zanaatkârları çıraklıktan ustalığa eğiten, yetiştiren, üretici ve tüketici arasındaki iletişimi denetleyen ve böylece ekonomik hayatı düzenleyen bir esnaf örgütü olarak karşımıza çıkar. Ahiler, açtıkları zaviyelerle yalnızca bünyesindeki esnaf ve zanaatkâra değil, bütün halka kapılarını açmış ve toplumun pek çok kesimine tasavvufi dünya görüşü sunmuş bir teşkilatlanmadır. İbn Battûta (2004) söz konusu zaviyelere Anadolu gezileri kısmında geniş yer verir ve onları överek anlatır. Bu zaviyelerin, cömertliğin, misafirperverliğin, yardımlaşmanın ve dayanışmanın motivasyon kaynağı oldukları söylenebilir.

Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli katkıları olan Ahilik teşkilatı (Şahin 1994; Ocak 1999). Anadolu'da fütüvvetin ahlâkî ilkelerini benimsemiş, zaviyelerde yaşayan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerden oluşan (Kayaoğlu 1991: 151) bir teşkilattır; ahlâkî, kültürel ve ticarî hayata dair prensipleriyle, toplumu ayakta tutan ve Anadolu'nun her yanına yayılan bir organizasyondur (Bkz. Tabakoğlu 1996: 55).

Toplumsal Sermaye Kuruluşu Olarak Ahilik

Ahilik teşkilatı, var olduğu müddetçe, bulunduğu mekânlarda topluma önemli hizmetlerde bulunmuştur. Yaptığı hizmetlere ve üstlendiği rollere bakıldığında, Ahiliğin, toplumun sağlıklı bir ekonomik hayata sahip olmasında, olumlu yönde değişiminde, maddi ve manevi olarak kalkınıp güçlenmesinde, ahlâk, hukuk ve adalet düzeninin tesisinde, değerlerini yaşatmada, toplumsal birikimi muhafaza etmede, güvene dayalı bir toplumsal ilişkiler sistemin kurulmasında, insana ve insanlığa faydalı olmada önemli bir toplumsal sermaye kurumu olduğu görülür. Böylece Ahilik örgütlenmesi, bireyin ve toplumun insanî temelde değerini görüp takdir eden, toplumun gelişmesi, huzuru, mutluluk ve refahı için insan ve toplum kaynağına değer verilmesi gereğinden yola çıkarak toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürmesi için dikkate değer hizmetler vermek suretiyle toplumsal sermaye kuruluşu olduğunu ortaya koymuş bir teşkilatlanmadır.

Denilebilir ki, kurduğu ahlâkî ve iktisadî sistemle ahlâkî değerleri kurumsallaştırmasıyla öne çıkan ender, hatta bu yönüyle belki de ilk ve özgün bir kuruluştur. Ahilik, bünyesinde ahlâk ile sanatı, üretim ile ticareti, refah ile huzuru bir araya getirmiş ve bu noktada topluma örnek bir model ortaya koymaya çalışmış bir sistem olup bu yönüyle bakıldığında aslında bir toplumsal sermaye sistemidir. Bir sivil toplum kuruluşu olma niteliğiyle Ahilik; toplumsal düzende kurduğu sistemle zengin-fakir, üretici-tüketici, emek-sermaye, birey-devlet arasında güven merkezli münasebetler tesis etmeye çalışmıştır (Karagül 2012). Bu noktada Ahilik teşkilatının, çalışmalarını salih amel, iyi ahlâk ve

toplumsal adalet üzerinde bina eden bir sosyal sermaye kuruluşu olduğunu ifade etmek gerek. Görüldüğü üzere Ahiliğin toplumsal sermaye kurumu olmasıyla güzel ahlâkî yönü arasında önemli bir bağ söz konusudur.

Gidebildikleri yerlerde toplumsal düzenin iyilik ve güzel ahlâkî değerler üzerine kurulmasına çalışma; paylaşma; yoksullara yardım etme; yolculara misafirperverlik yapma; kimsesiz, bakıma, korunmaya muhtaç insanlara sahip çıkma; insan hakları için mücadele etme; borçluların borcunu ödemelerine yardım etme, gerekirse kapatma; üretime katkı sunma ve bunun için esnafı örgütleme ve maddi ve manevi anlamda destekleme, toplumun en dinamik boyutunu teşkil eden gençlere sahip çıkarak onları iş ve meslek sahibi yapma, onlara meslek öğretme gibi insana ve topluma değer veren, insanları, toplumsal değerleri sermaye olarak gören Ahilik teşkilatı, hiç şüphesiz toplumsal sermaye organizasyonudur. Bu yönüyle Ahilik, üretim için ve dolayısıyla ekonomik kalkınma için gerekli motivasyonu sağlamaya çalışmış bir toplumsal sermaye unsurudur.

Son tahlilde Ahilik, toplumsal sermaye kurumu olmak itibariyle toplumda birlik olma ruhu, duygusu ve pratiğinin güçlenmesine büyük katkı sağlayarak maddi ve manevi kalkınma, ekonomik büyüme ve gelişme merkezleri olarak görülebilir.

Ahilik'te Güzel Ahlâk ve Toplumsal Sorumluluk

Toplumsal sermaye unsuru ve kuruluşu olarak Ahilik, evveleminde bir *güzel ahlâk organizasyonudur*. Günümüzün esnaf odaları ve birliklerine benzer bir boyut ve işlevsellikle varlık göstermiş olan Ahilik teşkilatı; iyilik, doğruluk, kardeşlik, yardımseverlik, kontrol ve denetleme gibi iyi ahlâkî esasları bünyesinde toplayan güzel ahlâkî bir toplumsal ve iktisadî sistemdir. İbn Battûta (2004:404-405) da Ahilerin ahlâkî hasletlerine işaret eder, “Ben onlardan daha ahlâklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve Isfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve Isfahanlılardan daha ileri düzeydedirler.” (İbn Battûta 2004: 404) der.

Ahi Evran'ın eserleri ve uygulamaları ile Ahilik teşkilatının insan anlayışına bakılırsa, bu teşkilatın en önemli yönünün ahlâk olduğu ve bu ahlâkın kaynağının İslam dini ve dolayısıyla ayetler ile hadisler olduğu görülür. Bu bağlamda Ahilik teşkilatının teşkilatlanma felsefesinin bir gereği olarak *iş ahlâkî ve toplumsal münasebetler ahlâkının* iyi ve güzel ahlâk temelli olduğu söylenebilir (Okumuş 2018b).

Ahiler, güzel ahlâkî niteliklerine bağlı olarak *toplumsal sorumluluk* noktasında da önemli roller üstlenirler. Evliya Çelebi'nin (2008a: 597) verdiği bilgilere göre bunların “Ahî Evranî evren gibi

yiğitleri var ki insan ejderhalarıdır. Bunların içine kanlı ve hırsız girse asla hâkime vermezler, ama o kanlı onların elinden kurtulamaz, ona köpek pisliği ezme işi verip elbette tövbe edip temizlenir ve bir iş sahibi olur.” Bu ifadelerle bakılırsa, Ahilik teşkilatında kötü ahlâklı kimseleri, çeşitli şekillerde terbiye etme ve ayrıca iş ve meslek sahibi yapma yoluna gidilmiştir (Evliya Çelebi 1999b: 259). Bu tarzda bir yaklaşım, Ahilerin, suçluları eğitip topluma kazandırmak için belli inanç, düşünce ve ilkelerle hareket ettiğini de ortaya koymaktadır (Okumuş 2019).

Toplumsal sorumluluk ahlâkıyla Ahilik teşkilatı, ekonomik amaçlar ile toplumsal sorumluluk yaklaşımını iyi ahlâk ve değerler temelinde bir araya getirmiş bir kurumsallığa sahiptir. İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunmayı, yakınlarla, misafirlere iyilik etmeyi tavsiye eden “*Mallarını gece-gündüz gizli ve açık olarak harcayanlar için Allah katında büyük bir mükâfat vardır*” (Bakara 2/274; Gölpınarlı 2015: 115) ayeti ile “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusuna iyilik etsin. Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse ya faydalı söz söylesin veya sussun.” (Müslim, 1956: 74-75/İman. Bkz. Ateş 1977: 30; Sancaklı, 2010: 8) hadisi, Ahiliğin ahlâk ve toplumsal sorumluluk yönünün tesisinde etkili ve yönlendirici olmuştur.

Ahilik teşkilatında *ahde vefa* önemli bir ahlâk ve sorumluluk ilkesidir. Ahde vefa, insanların birbirleriyle olan muamelelerinde, konumuz bağlamında müşteri ile esnaf arasında büyük bir ehemmiyeti haiz olan bir boyuttur. Ahde vefa göstermek, yani verilen sözün gereğini hakkıyla yerine getirmek ilkesi, her türlü ticarî ve ekonomik işlemin karşılıklı güven içerisinde yapılmasını sağlar. Bu da toplumsal sermayenin en önemli yönlerindedir.

Ahiler, toplumsal hayatın kuruluş ve düzenlenmesinin yanı sıra kültürel gelişmeye de katkıda bulunmuşlardır. Ahilik anlayışında insan bir bütün olarak ele alınmış, bütün yönleriyle eğitilip geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yamak ve çırakların eğitilmesinde yalnızca mesleki bilgilerin verilmesiyle yetinilmemiş, dinî, ahlakî ve toplumsal bilgi de verilmiştir. Ahilik teşkilatına göre Müslümanların hayatın diğer alanlarında sergilemeleri gereken ahlakî tutumları ticarete de göstermeleri gerekmektedir. Ahilikte bu tutum, ilke ve davranış tarzının kaynağı, kuşkusuz yine İslam’dır (İsra 17/35. Bkz. Gölpınarlı 2015: 145; Nahl 16/90. Bkz. Küçük 2000: 159; Ateş 1977: 93; Tirmizî 1938: 74/Buyû; İbn Sa’d 1985: 142/I Bkz. Sancaklı 2010: 12; Okumuş 2019).

İslam’da mevcut bulunan ekonomik hayat ve değer ile ahlakî hayat ve değer arasındaki ayrılmaz bağlantı, Ahilik kurumuna yansımıştır. Bundan dolayı Ahilikte iş hayatında, işçi-işveren ilişkilerinde, ticarete, alışverişlerde, İslam’ın iyi ahlakî esaslarına uymak

oldukça hayatidir. İslam ekonomi anlayışının bir gereği olarak Ahilikte fiyatların, tekelci eğilimlerin olmadığı serbest piyasa ortamında oluşması bir ideal olarak benimsenmiştir. Adil fiyat ilkesi ile serbest rekabet şartları altında bazı piyasalarda oluşan fiyatlara müdahale edilmesi de Ahilik teşkilatında bir ilke olarak kabul edilmiştir (Tabakoğlu 1996: 101; Mannan 1973: 60).

Gerek genel olarak ahlâkî boyutuna, gerekse özel olarak toplumsal sorumluluk ahlâkî boyutuna bakıldığında Ahilik teşkilatının ortaya koyduğu davranış tarzının ve ürettiği sistemsel birikimin, önemli bir toplumsal sermaye birikimi olduğu görülür. Bu toplumsal sermaye birikimi, toplumda ahlâkî temele dayanan bir ekonomik üretim sistemine ciddi katkılarda bulunmuştur.

Ahiliğin Organizasyon ve Kurumsallık Boyutları

Ahilik, güçlü bir organizasyondur. Ahilik, *kurumsallığa ve kurumsallaşmaya* ayrı bir ehemmiyet veren, dolayısıyla da kurumsal ilkelerle hareket eden bir güzel ahlâk ve güven eksensiz yapılanmadır. Bu yönlerine bağlı olarak Ahilik, kendi içerisinde *hiyerarşik bir yapılanmaya* sahiptir. Ahilerde, meslek ve sanat alanlarında yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi bulunduğu gibi, Ahi zaviyelerindeki üyelerin bilgi ve kültür düzeylerinin yükselmesi için de yedi veya dokuz basamaklı bir hiyerarşi mevcuttur. Böylece çok yönlü bir sistem ve toplumsal sermaye kuruluşu olan Ahilik, belli bir süre bir kademede kalarak pişirilen yamak, çırak, kalfa-usta hiyerarşisi kurmak ve bu kademelerdeki kişileri, baba-evlat ilişkisi gibi candan bağlarla bağlamak suretiyle sanatı, çalışma hayatını sağlam ahlâkî ve meslekî temeller üzerine kurmuştur (Çağatay 1989: 101; Okumuş 2019).

Ahilik, Anadolu'nun hemen hemen her şehir, kasaba ve büyük köylerine teşkilat kurmuştur. Yerleşim birimlerinde her sanat kolu için ayrı birlikler kurulmuştur. Bir meslekte ayrı birlikler meydana getirebilecek kadar esnaf ve sanatkârın bulunmadığı yerleşim merkezlerinde, birbirine yakın meslek mensupları aynı birlikte toplanmıştır. Daha küçük yerlerde ise bütün meslek mensupları aynı birlik altında bir araya gelmiştir. Yerleşme biriminde kurulan Ahi birlikleri arasındaki münasebetleri büyük meclis sağlamıştır. Ülke sathında bulunan bütün esnaf birlikleri ise Kırşehir'de bulunan Ahî Evrân Zâviyesi'ne bağlanmıştır. Bu zâviyenin başında bulunan Ahî Baba, bütün sanatkârların pîri olarak kabul edilen Ahî Evrân Velî'nin halifesiydi ve bütün esnaf birlikleri ona bağlıydı. Böylece Ahî Birlikleri bir merkeze bağlanmış ve Ahî Evrân Zâviyesi de bu birliklerin genel merkezi olmuştur (Ekinci 1991: 29).

Ahilik, organizasyon yapısıyla genel olarak toplumda güçlü bir etkiye sahip olduğu gibi siyaset üzerinde de zaman zaman etkili olmuştur

(Bkz. Evliya Çelebi 2008a: 598-600; Tireli 2011). Ahilik, bir sivil toplum kuruluşu olarak görev yapan bir organizasyondur (Bkz. Okumuş 2019).

Ahilikte Meslek ve Eğitim

Ahilik, bir meslek örgütlenmesidir. Bu meslek organizasyonu, İslam toplumunda ekonomik hayata ek olarak dinî, ahlakî, siyasî, askerî ve eğitimsel konularda önemli roller oynamıştır. Ahilik; iş, sanat ve mesleğe yön veren, esnaf ve zanaatkârları çıraklıktan ustalığa giden süreçte eğitime tâbi tutan, üretici ile tüketici arasındaki ilişkileri bir bakıma düzenleyen, bu bağlamda alışverişi ve etkileşimi denetleyen, iktisadî hayatı düzenleyen iyi ahlâk ve tasavvuf temelli bir meslek örgütüdür.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da önemli katkıları olmuş olan Ahilik teşkilatı (Şahin, 1994; Ocak, 1999), Anadolu'da fütüvvetin ahlakî ilkelerini benimsemiş, zaviye hayatı bulunan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerden meydana gelmiştir. Ahilik, esas itibarıyla esnaf ve sanatkarlar arasında benimsenmiş bir örgüttür. Ahilik, başlangıçta debbağ, saraç ve kunduracıları kapsayan bir teşkilat olarak ortaya çıkmış; fakat zamanla bütün esnafı ve üye olmak isteyenleri bünyesinde toplayan çok geniş bir toplumsal örgütlenme şekli haline gelmiştir (Ekinci 1991: 28; Okumuş 2019).

Ahînin meslek ahlâkının dayandığı ilkelere bakılırsa; müşteriye aldatmamak; malı abartılı bir biçimde överek yalan söylememek; ölçü ve tartıda hile yapmamak; karaborsacılık yapmamak; müşteriye nazik davranmak; müşteriye doğru ve iyi muamelede bulunmak; çalışmanın sorumluluğunu üstlenmek; çalışmada ciddi olmak; disiplinli olmak; işleri zamanında yapmak gibi temel ahlâkî parametrelerin olduğu görülmüştür.

Belirtilmelidir ki, Ahiliğin önemli boyutlarından biri de *eğitim*dir. Ahlâk eksenli ekonomik ve meslekî bir organizasyon olarak Ahi teşkilatı, bir eğitim ve öğretim örgütlenmesidir. Teşkilat içindeki her bir birey, konumunun gereği olarak üzerine düşen görevleri yerine getirir, hiyerarşik yapının kurallarına uyarak hareket eder, sanat öğrenmek için ustasına, müridin şeyhine intisab etmesi gibi intisab eder. Denilebilir ki, Ahi örgütünde üstad (şeyh), ona bağlı kalfa, çırak ve yamaklar arasında görece katı bir hiyerarşik yapı mevcuttu. Tasavvufî eğitimde olduğu gibi Ahi iş yerlerindeki eğitimde de çırak, kalfa ve yamaklar, dinî ve ahlâkî bilgilerle donatılır ve bu konuda taviz verilmezdi (Bkz. Bayram 1995: 55-56). Buradan anlaşılmaktadır ki Ahi eğitim sisteminde *hiyerarşi* ve *disipline* dayalı bir yapı vardır ve bu yapıda *ahlak eğitimi* özel bir önemi haizdir. Aldatma, yalan, dolandırma, kabalık vs. asla izin verilmeyecek kötü ahlaki davranışlardır.

Ahiliğin, dinî, ahlâkî, ekonomik, eğitimsel, sosyal ve siyasî olmak üzere altı temel noktada işlevleri vardır. Bu işlevler arasında meslekî ve ticarî güzel ahlâk en ön plandadır.

Ahiliğin eğitim boyutuna dikkatlice bakıldığında; meslek eğitimi, din eğitimi, sanat eğitimi, ahlâk eğitimi, yaygın eğitim, sosyalleşme, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması, çalışma disiplini, dayanışma, yerleşik hayata geçirme, imar ve iskan, askeri eğitim gibi hususlar tespit edilebilir.

Ahiliğin ahlâkî ilkeleri eğitim sisteminde de geçerlidir. Bu ilkeler çerçevesinde; öfkelenince yumuşak davranmak; galip iken mağlubu affetmek; el emeğini, çalışmayı kutsal bir yaşama ilkesi haline getirmek; bütün insanlara karşı sevgi ve yardım duygusu taşımak ve bunu hayata geçirmek, uygulamak; kardeşlik dayanışması içinde, askerleri, yöneticileri, emekçileri, esnafı birleştirmek ve böylece devleti güçlü kılmak; toplumun çıkarlarını savunmak; yabancıları ağırlamak, suçlu-suçsuz, Hıristiyan, Müslüman kim olursa olsun kendine sığınanlara sanat-zanaat öğretmek zikre değerdir.

Dikkat edilirse, bu ilkelerin hepsi ahlâkî ilke ve davranışlar kapsamındadır.

Ahiliğin en önemli amaçlarından biri, ahlâkî bir toplum düzeni meydana getirmektir. Bundan dolayı da *ahlak eğitimine* ayrı bir önem vermiştir.

Ahi olmak ve peştemal kuşanmak için kişinin bir Ahi tarafından önerilmesi zorunludur. Üye olmak isteyenlerden *yedi fena hareketi kapatması* ve şu yedi güzel hareketi açması beklenmektedir:

1. Cimrilik kapısını kapamak, lütuf kapısını açmak
2. Kahır ve zulüm kapısını kapamak, hilim ve mülâyemet kapısını açmak
3. Hırs kapısını kapamak, kanaat ve rıza kapısını açmak
4. Tokluk ve lezzet kapısını kapamak, riyazet kapısını açmak
5. Halktan yana kapısını kapamak, Hak'tan yana kapısını açmak
6. Herze ve hezeyan kapısını kapamak, marifet kapısını açmak
7. Yalan kapısını kapamak, doğruluk kapısını açmak

Denilebilir ki, bilenin de bilmeyenin de elinden tutması biçiminde şekillenen Ahi eğitiminin amacı, mahiyeti ve uygulamalarının belirlenmesinde büyük ölçüde İslam dininin ahlâkî ilke, değer ve öğretileri etkili olmuştur. Bu duruma bağlı olarak Ahilikte, eğitimin amaçları; insanı kemale ulaştırma, yeni fertleri hayata hazırlama, ferdin düşünce, tutum ve davranışlarında denge kurmasına yardım etme ve bir meslek kazandırma olarak özetlenebilir.

Ahilikte mesleki eğitim, kişilerin ilgi ve yeteneklerine göre bir mesleğe yönlendirilmeleri, mesleklerine göre çalışarak topluma hizmet etmeleri, kalite standartları temelinde üretim yapmalarına imkan vermeleri ve bir sanatkâr olmalarını desteklemeleri gibi özellikleriyle öne çıkar. Ahlak eğitimiyle bir yandan ferdin üretim ve ticaret işinde güvenilir olma, tüketicinin ihtiyaçlarını dikkate alma ve onlara cevap verme, ölçü ve tartıda adaleti sağlama ve hile yapmama gibi işine değer katacak ahlâkî ilkeler kazandırılırken, diğer yandan paylaşma, cömertlik, misafirperverlik, yardımlaşma, dayanışma gibi toplumsal ilişkileri düzenleyip geliştirecek değerler aktarılmaktadır.

Ahi teşkilatının eğitim sisteminde şu özelliklerden bahsedilebilir:

- a) İnsan bir bütün olarak ele alınır, yalnızca mesleki bilgiler değil, dini, ahlaki, içtimai bilgiler birbirini bütünleyecek şekilde verilir.
- b) Verilen eğitimle iş ve iş dışındaki hayatın dengesi ve uyumu sağlanır.
- c) Eğitim tamamlanan bir faaliyet olarak değil, ömür boyu devam eden bir süreç olarak görülür.
- d) Yapılan eğitim faaliyetleri yalnızca şehir merkezlerindeki esnafa yönelik değil köylere kadar ulaşan geniş bir toplumsal kitleye ulaşır.
- e) Teşkilattaki hiyerarşik yapı derslerin yetkili kişilerce verilmesini mümkün kılar.
- f) Teşkilat, Ahiliğin prensiplerine uymayı kabul eden herkese açıktır ve buradaki eğitimlerden faydalanmak için ücret talep edilmez (Ekinçi 1989: 36-7).

Son tahlilde Ahiliğin gayesi; zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlâkî bir toplum düzeni meydana getirmektir. Ahilikteki bu gayeye sağlam bir teşkilat ve köklü bir eğitim aracılığıyla ulaşılmaya çalışılmıştır. İlave edilebilir ki Ahilik teşkilatında, toplum içinde suça eğilimli olanlar ve suç işleyenlerle de kendi eğitim anlayışı ve ahlâk eğitimi yaklaşımına uygun olarak ilgilenilmiştir. Onları suçlu veya suça eğilimli diye bir kenara atmamış, onların elinden tutarak bir iş ve meslek sahibi olmaları için özel bir çaba harcamışlardır. Bunun için de sistemli olarak çalışmışlardır. Nitekim toplumsal sorumluluk bahsinde de belirtildiği üzere Evliya Çelebi (2008a: 597) Ahilerin suç işleyen kimseleri içlerine alıp kendi eğitimlerinden geçirdiklerini ve meslek sahibi yaptıklarını belirtir (Okumuş 2019).

Ahiliğin Yapısında Disiplin, Kontrol ve Denetim

Ahilik teşkilatının en önemli özelliklerinden biri, disiplindir. Ahiliğin teşkilat yapısı, disiplinle sıkı sıkıya dokunmuştur. Ahilikte,

teşkilat mensupları, yani Ahiler, örgütün disiplin ilkelerine uymak zorundadırlar. İşyerinde ustalık-çıraklık ilişkilerinden misafirlere nasıl davranılacağına kadar Ahilerin disiplin kurallarına göre hareket etmesi önemlidir. Bu hem İbn Battûta'nın (2004) gözlemlerine dair verdiği bilgilerden, hem de Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden de anlaşılmaktadır. Evliya'ya (2006) göre Ahiler sıkı çalışır, yaptıkları işi severek yaparlar, işin kurallarına özenle riayet ederler.

Ahilikte disipline paralel olarak denetim, kontrol ve ceza sistemi söz konusudur. Bu sistemin gereği olarak üyelerin Ahiliğin meslek ahlâkına uygun söz, tutum ve davranış kurallarına bağlı olup olmadıkları denetlenir, kontrol edilir, söz konusu kurallara aykırı davranışlar, aykırılığın hafifliğine veya ağırlığına göre çeşitli şekillerde cezalandırılırdı (Ekinci 2008).

Ahilik Teşkilatında Cömertlik, Yardımlaşma ve Paylaşma

Ahilik teşkilatı, bir toplumsal sermaye örgütlenmesi ve unsuru olarak; cömertlik, yardımlaşma ve paylaşmanın güçlü bir özellik olarak öne çıktığı bir yapıdır. Gerçekten de cömertlik, yardımlaşma ve paylaşma, Ahilik teşkilatının en önemli özelliklerdendir. Ahiler cömertlikleriyle ve cömertliği toplumda yaymalarıyla bilinirler. İbn Battûta (2004: 404-405) ve Evliya Çelebi'nin (2006: 192) de vurguladığı gibi misafirlerine, yolculara, ihtiyaç sahiplerine, birbirlerine karşı son derece cömerttirler. Paylaşmak ve yardımlaşmak onlar için çok mühimdir.

Evliya Çelebi (2006: 192) eserinin birinci cildinde “İslâmbol sûrunun etrafında olan şehirleri ayân u beyân eder” başlığı altında üç yüz adet “Âh-i Evran kârhânesi”nden, yani tabbağ dükkanından bahsederken “Ammâ gâyet mün'im âdemleri var. Bi-emrillâh Cenâb-ı İzzet mâllarına berekât-ı Halil vermişdir.” (2006: 192) diyerek Ahiliğin söz konusu özelliklerine işaret eder (Bkz. Okumuş 2019).

Ahilikten Bugüne Yansımalar

Ahiliğin bir toplumsal sermaye organizasyonu olarak günümüz Türkiye'si ve İslam toplumlarına yansımaları konusunda olumlu ve olumsuz birçok şey söylenebilir de, aslında çeşitli isimlerle varlık gösteren esnaf örgütlenmelerine bakılırsa, hem örgütlenme hem de tutum açısından Ahiliğin bazı önemli işlevlerinin sürdürüldüğü düşünülebilir.

Sonuç

Ahilik teşkilatı, örgütlenme biçimi, kurumsallığı, ilkeleri, hizmetleri, güzel ahlâkî boyutu, toplumsal sorumluluk boyutu, bilhassa gençlere sahip çıkması, güven temelli bir yapılanma ile üyelerini üretme noktasında motive etmesi, toplumda güven, huzur, birlik ve dayanışma duygularını güçlendirmeye çalışması gibi yönleriyle bir toplumsal

sermaye kurumu olarak nitelendirilebilir. Bu çerçevede hatırlamak gerekirse:

Ahilik teşkilatında Ahi Evran pirdir ve teşkilat, onun öğretileriyle kurulmuş ve gelişmiştir.

Ahilik iyi ahlâkî özelliklerle mücehhez bir örgüttür.

Ahilik, toplumsal sorumluluk ilkesiyle hareket eden ve bu sebeple de toplumsal aktörleri meslek ve ahlâk bakımından eğitmeye çalışan bir kuruluştur.

Ahilikte disiplin, denetim ve kontrol oldukça önemli düzeyde geçerlidir. Kurallara uymayan esnaf veya sanat erbabı çeşitli yaptırımlara maruz kalır.

Ahilikte iyi ahlâkî özelliklerine uygun olarak cömertlik, paylaşma, yardımlaşma ve bütünleşme önemlidir.

Ahilik bir meslek örgütüdür.

Ahilik, bir eğitim teşkilatıdır.

Ahilik, bir sivil toplum kuruluşu hüviyetindedir.

Ahilik; toplum, kültür, eğitim, din, ekonomi, siyaset, hukuk, şehircilik gibi alanlarda yaptığı görevlerle toplumun sağlıklı olarak tesisi, inşası ve idamesi noktasında hayatî hizmetlerde bulunan bir yapıdır.

Söz konusu boyut, nitelik, görev ve hizmetlerle esnafa ve toplumda meydana getirdiği motivasyon, Ahilik teşkilatının; toplumun birlik ve bütünlük içinde bulunmasına, insanların birbirlerine barış, saygı, sevgi ve güvenle bakmalarına, insanların yardımlaşma, dayanışma, merhamet ve adalet duygularının güçlenmesine, toplumda güvene dayalı etkileşimsel bir ilişkiler bütününe gelişmesine, hangi inanç, din, düşünce, kültür ve topluma mensup olursa olsun insanların bir arada yaşamalarının nitelikli hale gelmesine ve dolayısıyla toplumun üretken olmasına, madden ve manen kalkınmasına ciddi katkılar sunduğunu ortaya koymaktadır.

Bütün bu özellikler, Ahiliğin toplumsal sermaye kurumu olduğuna işaret etmektedir.

Kaynaklar

Kur'an

Kütüb-i Sitte

Abay, A. Rıza (2004). "Bir Sosyal Politika Olarak, Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yeri", *Sivil Toplum Dergisi*, C 2, S 6, s. 77-92.

Ahmed, Mahmud (1975). *İslam İktisadı*, (Çev. Yüsf Ziya Kavakçı), İstanbul: Cağaloğlu Yayınevi.

Ateş, Süleyman (1977). *Tasavvufta Fütüvvet [Sülemi'nin Fütüvvetnamesi]*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Bayram, Mikail (1991). *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtının Kuruluşu*, Konya.

Bourdieu, Pierre (2010). “Sermaye Biçimleri”, *Sosyal Sermaye*, (Der. M. M. Şahin, Ahmet Zeki Ünal), s. 45-75, İstanbul: Değişim Yayınları.

Bourdieu, Pierre (1983). “Ökonomisches Kapital, Kulturelles Kapital, Soziales Kapital”, *Soziale Ungleichheiten*, (Ed. Reinhard Kreckel, Göttingen, s. 183-198.

Coleman, James S. (1988). “Social Capital in the Creation of Human Capital”, *American Journal of Sociology*, Ek, 94, s. 95-120.

Çağatay, Neşet (1989). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ekinci, Yusuf (1989). *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, İstanbul: MEB.

Ekinci, Yusuf (2008). *Ahilik*, Ankara: Özgün Matbaacılık.

Evliyâ Çelebi (2006). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C 1, (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), 5. Baskı, İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (1999a). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C 2, (Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (1999b). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C 3, (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (2008a). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C 1, Kitap 2, 5. Baskı, (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), İstanbul: YKY.

Evliyâ Çelebi (2008b). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C 2, Kitap 1, 2. Baskı, (Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), İstanbul: YKY.

Fukuyama, Francis (2001). “Social Capital, Civil Society and Development”, *Third World Quarterly*, C 22, S 1, s. 7-20.

Gemici, Nurettin (2010). “Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C 8, S 19, s. 71-105.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1953-1954). “Burgazi ve Fütüvvetnamesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, C 15, S 1-4, s. 76-154.

İbn Batuta (2004). *İbn Batuta Seyahatnâmesi*, (Çev. A. Sait Aykut), C 1, İstanbul: YKY.

İbn Sa'd (1985). *Tabakât*, Beyrut.

Karagül, Mehmet (2012). “Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi”, *Akademik Bakış Dergisi*, S 32, s. 1-16.

Küçük, Sezai (2000). “Abdullah el-Ensari el-Herevi'nin Tasavvufi Fütüvvet Risalesi: ‘Kitabü'l-Fütüvve’”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 2, s. 137-166.

Mannan, Muhammed A. (1973). *İslam Ekonomisi, Teori ve Pratik*, (Çev. Bahri Zengin), İstanbul: Fikir Yayınları.

Mcguire, Meredith B. (1987). *Religion: The Social Context*, 2. Baskı, California: Wads Wordth Publishing Company.

Mensching, Gustav (1994). *Dinî Sosyoloji*, (Çev. Mehmet Aydın), Konya: Tekin Kitabevi.

Müslim (1956). *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut: Daru İhyâit-Türasi'l-Arabi.

Ocak, A. Yaşar (1999). “Ahilik Ve Şeyh Edebalı: Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Açısından Bir Sorgulama”, *İslami Araştırmalar*, C 12, S 3-4, s. 225-229.

Okumuş, Ejder (2017). *Gösterişçi Dindarlık*, 2. Baskı, İstanbul: Ark Kitapları.

Okumuş, Ejder (2018a). *Din Sosyolojisi*, Ankara: Maarif Mektepleri.

Okumuş, Ejder (2018b). “Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde Ahilik Teşkilatında İş Ahlakı”, *IV. Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Sempozyumu*, Sivas: 27-28 Eylül 2018, s. 65-79.

Okumuş, Ejder (2018c). “Ahlâk-Bağımlı Dindarlık Açısından Ahiliğin İş ve Ticaret Ahlakı”, *IV. Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Sempozyumu*, Sivas: 27-28 Eylül 2018, s. 23-31.

Okumuş, Ejder (2018d). “Bir Toplumsal Sermaye Kurumu Olarak Vakıf”, *1.Uluslararası Vakıf Kurumu Sempozyumu*, İstanbul: 14-15 Temmuz 2018, s. 92-102.

Okumuş, Ejder (2019). “Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde Ahilik”, *IV. Uluslararası Ahilik Sempozyumu XIII. ve XVI. Yüzyillarda Ahilik (1200-1600)*, Kırşehir: 27-29 Eylül 2018, s. 211-224.

Özgiraz, Ahmet (2000). *Sabri Ülgener'de Zihniyet Analizi*, Ankara: a Yayinevi.

Roberts, Keith A. (1990). *Religion in Sociological Perspective*, 2. Baskı, California: Wadsworth Publishing Company.

Sancaklı, Saffet (2010). “Ahilik Ahlâkının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 1-28.

Stark, Rodney ve Glock, Charles Y. (1971). "Dimensions of Religious Commitment". *Sociology of Religion*, (Ed. Roland Robertson), Middlesex: Penguin Books.

Şahin, Kamil (1994). “Edebali”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 10, s. 393-394.

Şen, Adil (2012). “Anadolu’da Bir Kardeşlik Tecrübesi Ahiliğin Kültür ve Medeniyetimizdeki Yeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 16, S 1, s. 615-629.

Şerefhan Bitlisî (1343). *Şerefnâme-yi Tarihi Müfessel Kurdistan*, Tehran.

Tabakoğlu, Ahmet (1996). *İslam ve Ekonomik Hayat*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Temple, Jonathan (Erişim tarihi: 11.07.2018). “Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries”, <http://www.oecd.org/education/innovation-education/1825293.pdf>.

Tireli, Münir (2011). “Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde Ahiler ve Ahilik”, *TYB Akademi*, C 1, S 2.

Tirmizî. (1938). *Sünen*, Kahire: y.y.

Topal, Mehmet, & Çolak, Kamil (2015). “Eskişehir Zaviyelerine Dair Tespitler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, C 9, s. 51-74.

Turan, Sefer (2013). “Sosyal Sermaye ve Din; Sosyal Sermayenin Grup İçi İşbirliği ve Eşgüdümüne Etkisi Üzerine”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 12, S 23, s. 43-76.

Weber, Max (1964). *Sociology of Religion*, (Çev. E. Fischhoff), Boston: Beacon Press.

Yiğit, İlker (2013). “16. Yüzyıl Türkiyesi’nde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies*, C 8, S 5, s. 959-973.

***FÜTÜVVETNAMELERİN İSLAM İKTİSAT
DÜŞÜNCEİ İÇİNDEKİ YERİ***

***PLACE OF FUTUWWATNAMAS IN ISLAMIC ECONOMIC
THINKING***

Prof. Dr. Ekrem Erdem
Erciyes Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
ekremerdem@erciyes.edu.tr

Özet

Fütüvvetnameler ahilik kurumunun inanç esaslarının, hayat felsefesinin ve ahlak anlayışının referans kaynağı olarak düşünülebilir. Esasında günlük hayatta her Müslümanın uyması beklenen adap ve erkani ihtiva eden kurallar manzumesi olarak düşünülebilen fütüvvetnameler, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ve bu arada Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de iş hayatının, özellikle de esnafın iş yapma şekli ile ilgili bir anlamda uygulama esaslarını, yönetmelikleri ve yönergeleri içerir. Dolayısıyla, esas olarak Kur'an'ı, sünneti ve ehl-i beytin söz ve davranışlarını referans olarak kabul eden bu belgeler 10. yüzyıldan itibaren önce Arapça olarak, ardından Farsça ve 11. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Türkçesi olarak yazılmaya başlanmış ve İslam toplumlarının iktisadi hayatında önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu fütüvvet belgelerinin asırlar ötesinden tevarüs eden İslam iktisat düşüncesinin esasları ve kaynakları bakımından nerede yer aldığı tespit ve analiz edilmesidir.

Bilindiği üzere, İslam iktisat düşüncesinin temeli şu esaslara dayanır: Tevhit inancı, İslami iktisat hukukuna ve ahlaki değerlere bağlılık, mülkiyet hakkının varlığı, bireyin tercihlerinde serbestliği, adaletin tesisi, rekabetçi bir piyasa mekanizmasının işlerliği, kaynakların etkin kullanımı, helal yollardan kazanmak ve harcamak, itidalli davranmak (cimrilikten ve israftan kaçınmak). Bu esasların referans kaynağı olarak da umumi kaynaklar diye bilinen Kur'an, sünnet, icma ve kıyasın yanı sıra; örf ve adetler (teamüller), sahabenin sözleri, devletin makul düzenlemeleri, istihsan gibi hususi kaynaklar ile içtihat, İslam toplumlarının (devletlerinin) geçmişteki kararları ve uygulamaları ve nihayet fütüvvet ve tasavvuf teşkilatlarının ilkeleri ve uygulamaları alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fütüvvetnameler, Ahilik, İslam İktisadi.

Abstract

Futuwwatnamas can be thought as the reference source for faith bases, life philosophy and moral perspectives of Akhizm. In fact, the Futuwwatnamas ponderable as body of rules which comprises of convenances and rules of conduct that have to do with business life and especially the guilds' way of doing business which are expected for all Muslims to be followed comprise of practical principles, regulations, and instructions starting from the first periods of Islam including the periods of Seljuks and Ottomans. Therefore, these documents mainly taking up the principles of the Holy Quran, the sunnah, and the sayings and behaviors of the family of the Prophet (ehl-i beyt) as references have been started to be written since the 10th century in Arabic firts, then Persian and Ottoman Turkish languages, and taken an important place in economic life of the Islamic societies. The purpose of this study is to ascertain the place of these futuwwa documents in the principles and sources of Islamic economic thinking and analyze the findings.

As known, Islamic economic thought is based on the following elements: monotheism, adherence to Islamic economic law and moral values, existence of

property right, individual's freedom of choice, establishment of justice, the functioning of a competitive market mechanism, efficient use of resources, earning and spending in halal ways, being modest (abstaining from stinginess and extravagance). As the sources of these principles, the followings can be listed: Qur'an, Sunnah, Ijma and comparison (qiyas) as general sources; custom and traditions (conventions), Companions' words, reasonable regulations of the state, and istihsan as special sources; caselaw (ictihad), past decisions and practices of Islamic societies (states), and finally, principles and practices of futuwwa and sufi organizations.

Keywords Futuwwatnamas, Akhizm, Islamic Economics.

1. Giriş

Fütüvvetnameler ahilik kurumunun inanç esaslarının, hayat felsefesinin ve ahlak anlayışının referans kaynağı olarak düşünülebilir. Esasında günlük hayatta her Müslümanın uyması beklenen adap ve erkani ihtiva eden kurallar manzumesi olarak düşünülebilen fütüvvetnameler, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ve bu arada Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de iş hayatının, özellikle de esnafın iş yapma şekli ile ilgili bir anlamda uygulama esaslarını, yönetmelikleri ve yönergeleri içerir. Dolayısıyla, esas olarak Kur'an'ı, sünneti ve ehl-i beytin söz ve davranışlarını referans olarak kabul eden bu belgeler 10. yüzyıldan itibaren önce Arapça olarak, ardından Farsça ve 11. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Türkçesi olarak yazılmaya başlanmış ve İslam toplumlarının iktisadi hayatında önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmanın amacı, söz konusu fütüvvet belgelerinin asırlar ötesinden tevarüs eden İslam iktisat düşüncesinin esasları ve kaynakları bakımından nerede yer aldığının tespit ve analiz edilmesidir.

Bugün her ne kadar İslam toplumlarına ve dünyanın geri kalanına iddialı bir iktisadi model sunulamamış olsa da İslam medeniyeti kendine özgü zaman ve mekân ötesi bir iddiası ve dayandığı sağlam kaynakları vardır. Model inşası meselesi, bize göre İslam'ın değil, yaşadığı şartları hakkıyla yorumlayamayan ve şahsi menfaatlerini öteleyerek kendi değerlerini hayatına uyarlayacak kadar bilmeyen Müslümanların sorunudur. Zira İslam iktisat düşüncesi ilkeseldir, zamanın ve mekânın ruhunu dikkate alarak uygulamada esneklik arz eder, bireye değer verir ama toplumun menfaatini esas alır, piyasanın serbest rekabet şartları altında işlemlerini esas alır ama bireyin ve toplumun hakları konusunda devletin sorumluluklarını göz ardı etmez, gelirin ve servetin adil dağılımını herkesin asgari şartlarda yaşaması gerektiği ilkesinden hareketle ele alır.

İslam iktisat düşüncesinin esasları, aşağıda açıklanacağı üzere, İslam'ın inanç, fıkıh ve ahlak ilkelerine dayanır. Bu esasların referans kaynağı olarak da umumi kaynaklar diye bilinen Kur'an, sünnet, icma ve kıyasın yanı sıra; örf ve adetler (teamüller), sahabenin sözleri, devletin makul düzenlemeleri, istihsan gibi hususi kaynaklar ile içtihat, İslam toplumlarının (devletlerinin) geçmişteki kararları ve uygulamaları ve nihayet fütüvvet ve tasavvuf teşkilatlarının ilkeleri ve uygulamaları alınmıştır.

Bilindiği üzere, İslam iktisat düşüncesinin temeli şu esaslara dayanır:

- Tevhit inancı
- Genel ahlaki değerlere ve iş ahlakına bağlılık,
- Kurallara dayalı bir mülkiyet hakkının varlığı,
- Bireyin tercihlerinde serbestliği,
- Adaleti sağlamak ve haksızlığa mâni olmak,
- Rekabetçi bir piyasa mekanizmasının işlerliği ve kaynakların etkin kullanımı,
- Helal yollardan kazanmak ve harcamak,
- İtidalli davranmak; cimrilikten ve israftan kaçınmak.

2. Tevhit İnancı

İslam iktisat düşüncesi, her şeyden evvel, tevhit inancına dayanır. Bu başlığı birkaç alt noktada toplayarak vuzuha kavuşturmakta yarar vardır.

Birinci husus, İslam iktisat düşüncesinin, *İslam'ın tüm emir ve nehiyelerine tam olarak uymayı gerektirdiği*dir. Vahyin tamamını dikkate almadan bir iktisat sistemi ortaya koymak mümkün olmaz.

İkinci husus, *Allah'ın her şeye kâdir olması*dır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an-ı Kerim'in 22 farklı suresinde 34 ayette farklı kelime formlarında ama yanı manaya gelecek şekilde geçen "*Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin?*" (Esed 1999: Bakara/106) ayeti ve bu manaya gelen benzer ayetler Allah'ın her şeye gücünün yettiğini; dolayısıyla iktisadi kaynakların yaratılmasından, ihtiyaçların karşılanmasına kadar ekonominin tüm aşamalarında her şeyin kontrolü dahilinde olduğunu beyan etmektedir.

Üçüncü husus, *her şeyin gerçek sahibinin Allah olması ve insanın emaneten kullanıcı olması*dır. Nitekim Allah Kur'an'ın pek çok ayetinde ifade tarzlarında farklılıklar olsa da; "*Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır...*" (Esed 1999: Bakara/107) ve bu manaya gelen ayetler nazil buyurmuştur. Bu âyetlerden anlaşıldığı üzere mal,

gerçekte Allah'ındır. İnsan, yeryüzünde halife olarak mala sahip olur ve mülkiyetini başkasından devralıp ona sahip olur.

Dördüncü husus, *rızkı verenin yalnızca Allah olduğuna inanılmasıdır*. İslam iktisat düşüncesinin temelinde Cenabı Hakkın “kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi” olduğu anlamına gelen “kayyum” sıfatı vardır. Buna göre, Allah kâinatı tek başına yaratmıştır, onu hiç kimseye muhtaç olmadan tek başına ayakta tutmaktadır ve yaratıklarının tüm ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu uğurda gerekli tüm araç ve gereçleri, üretim ve gelir kaynaklarını belli bir çaba karşılığında yaratmaktadır (Chaudry 1999). Kısacası, rızık Allaha aittir. Tabii yerine göre kısma ve bolluşturma hakkı da O'na aittir.

Bu konuda elbette daha pek çok ayet ve hadis vardır. Ancak bir hususun belirtilmesinde yarar vardır: Rızkın Allah'a ait olması, insanın gayret göstermemesi anlamına gelmemeli, tam aksine elinden geleni yapması icap eder. Nitekim ayette şöyle buyrulur: “*ve insana uğrunda çaba gösterdiği dışında bir şey verilmeyecektir*” (Esed 1999: Necm/39).

Fütüvvetnamelerde tüm bu hususlara dair doğrudan ve etraflı bilgiler yer almasa da metinlerin içeriğinde bu hususlarla tenakuz oluşturacak bir ifade ve tavır da yoktur. Sadece fütüvvetnamelerin genellikle giriş kısımlarında ve bazen diğer kısımlarda da Tanrı'nın birliğine, eşi ve benzerinin olmadığına, Hz. Muhammed'in Onun elçisi olduğuna dair kısa ve yüzeysel bilgilere yer verilmiştir (Gölpınarlı, 1955-56: 33; Gölpınarlı, 1955-56b). Ama fütüvvetnamelerin çoğunda bol bol Ehli Beyt'ten, özellikle Hz. Aili'den, Oniki İmam'dan, Şia geleneklerinden ve muhtelif ritüellerden bahsedilmiştir (Gölpınarlı 1955-56a: 49-51; Gölpınarlı 1955-56b; Gölpınarlı 2011: 39-60).

Bunun dışında yer yer Kur'an'dan ayetlere ve hadislere yer verilmiştir. Fakat, bu konuda pek çok hata hata yapılmış, hele hadisler konusunda hiç ehil gözükmeyen ama ne yazık ki aşırı cehalet ve hoyratlık göze çarpmaktadır. Zira hadislerin çoğunlukla kaynaklarına dikkat edilmemiş, metinler sağlıklı aktarılmamış, sahih ve zayıf durumlarıyla ilgili hassasiyet gösterilmemiş, hatta hiçbir kaynakta yer almayan gelişigüzel sözler (uydurma hadisler) hadis diye aktarılmıştır (Gölpınarlı 1955-56a: 63-68; Gölpınarlı 1955-56b).

3. Genel Ahlaki Değerlere ve İş Ahlakına Bağlılık (Hisbe Teşkilatı)

İslami iktisat anlayışı ahlaki değerler üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla, İslami bir iktisat sistemi ahlaki kaygıları merkeze alan bir ekonomik model üzerinde hareket etmek zorundadır. Böyle bir ekonomik model başkalarının zararı üzerine herhangi bir fayda ya da karı meşru görmeyeceğinden tamamen paylaşımcı bir anlayışa sahiptir. Bu ahlaki değerler normal bir Müslümanın sahip olması gereken aşağıda yer alan

genel ahlaki ilkelerdir: Doğruluk, cömertlik, alçak gönüllülük, diğerkâmlık, misafirperverlik, insanlara iyiliği tavsiye etmek, haya sahibi olmak, yalan söylememek, dedikodu yapmamak, kusur aramamak, aksine kusurları örtmek, içki içmemek, zina yapmamak, kimseye karşı düşmanlık ve kin beslememek, büyüklere karşı hürmetkar, küçüklere karşı şefkatli olmak, kanaatkar olmak, çalışma azmi, alın teri ve tevekkül anlayışı (helal kazanç) ve yardımlaşma duygusuna sahip olmak (Erdem 2009; Sarıkaya 2002: 62-68; Şeker 2011: 96-107; Gölpınarlı 2011: 32).

Bu ilkelerin çoğu fütüvvetnamelerde ve ahilik geleneğine sahip esnaf teşkilatlarında da yer alır. Hatta bu ahlaki ilkelere ilave olarak iktisadi hayatta şu ilkelere riayet edilmesi tavsiye edilmiştir: Eline, beline ve diline sahip olmak, iddihar yapmamak, iş bölümü anlayışına sahip olmak, usta-çırak ilişkisine riayet etmek, bir sanat veya iş sahibi olmak, üretimde ve ticarete kalite ve standardizasyona sadık kalmak ve piyasaların kontrolüne ve tüketici haklarının korunmasına dikkat edilmesi (Erdem 2009).

İslam geleneğinde, genel olarak yapılan iş temel İslami kurallara uygun olduğu müddetçe devletin müdahalesi düşünülmez; çünkü esas olan, iş hayatında teşebbüs hürriyetinin tanınmasıdır. Temel ahlaki kurallara riayet edilmediği takdirde, devlet belli bir kurumsal çatı altında kurallar çerçevesinde gerekli denetimi yaptıktan sonra piyasaya müdahalede bulunur. İslam geleneğinde piyasaların düzenlenmesinden ve *narh* uygulamalarından sorumlu kuruma *Hisbe Teşkilatı* denir. Bu teşkilat, etkinlik düzeyi değişse de ilk dönem İslam toplumlarından Osmanlı'nın son dönemlerine kadar varlığını korumayı başarmıştır. Teşkilat adına piyasa kontrollerini yapan kişiye *muhtesip* denir. Muhtesiplerin bir kısmı, işin tam mı eksik mi yapıldığını; bir kısmı, zanaatkârların doğru ve güvenilir kimseler olup-olmadıklarını, diğer bir kısmı da yapılan işin iyi mi kötü mü olduğunu kontrol eder.

Piyasaların kontrolü ya da *narh* uygulamaları, Hz. Peygamber'in döneminden itibaren aşağı yukarı tüm İslam toplumlarında uygulama bulmuş bir politikadır. Amaç, tamamen tüketicinin haklarının korunmasıdır. Zira yöneticilerin, sorumluluklarında bulunan vatandaşlarının tüm hak ve hukuklarını koruma gibi kutsal sayılan bir görevleri vardır. Bu anlayıştan dolayıdır ki, bizzat Peygamber'in kendi döneminden itibaren "devletin (piyasaya) müdahalelerini gerçekleştirecek devlet organı" olan *Hisbe Teşkilatı*, tüm İslam toplumlarında yer almıştır.

İslam tarihinde ilk muhtesip *bizzat Peygamber'in kendisi* olmuştur. Peygamber'in mutad bir pazar kontrolü sırasında, yağmurdan ıslanan buğdayın yaşını çuvalın alt kısmına, kurusunu da üst kısmına koyan bir buğday satıcısına yaptığının yanlış olduğunu söyledikten sonra, "bizi aldatan bizden değildir" ihtarında bulunması (Davudoğlu 1977:

1/406-7), bunun en meşhur örneğidir. Ancak, zamanla hem Peygamber'in kendi sorumlulukları artmış hem de Müslümanların hakimiyetindeki piyasalar genişlediği için, zaman zaman bu işlerle ilgili vasıflı kişileri de görevlendirmiştir. Hatta, Hz. Peygamber döneminde İslam tarihinin ilk iki muhtesibinden biri Hz. Ömer (Medine muhtesibi), diğeri ise Sa'd İbnü'l-As (Mekke muhtesibi) olmuştur. Hisbe uygulaması *Dört Halife* döneminde de devam etmiştir.

Esasında fütüvvetnamelerde piyasaların düzenlenmesi ve denetmesine dair doğrudan bir temas söz konusu yoktur. Fakat, Osmanlı döneminde tıpkı yukarıda anlatılan esaslara benzer ama daha geliştirilmiş şekilde uygulamalar yapılmıştır. Piyasaların kontrolü, hem Ahi birliklerinin kendi iç kuralları ile hem de devletin hisbe (ihtisab) kurumu vasıtasıyla yapılmıştır. Hatta narh uygulamaları, *narh nizamnameleri* veya *narh kanunnameleri* şeklinde resmileştirilmiştir. Mesela, esnaf ve sanatkârların meslekleri ile ilgili hususları düzenleyen 1630 yılından önceye ait olduğu sanılan bir belgede şöyle denilmektedir (Erdem 2009: 85):

“... ve yalan yere şahadet edenler ve tezvir hüccet (yalan belge) verenler ve onunla amel edenler, kadı katında sabit olduktan sonra muhkem haklarından geline. Ve şer'an muamele edenleri (faizcilik), onu onbirden ziyade (%10) verdirenleri ve ribayı (tefecilik) dahi kat'a ettirmiyeler”.

Özellikle II. Bayezid döneminde (1481-1512), 1502 ile 1507 tarihleri arasında hazırlanan ve 100'den fazla maddeyi içeren Bursa, Edirne ve İstanbul Şehirleri için çıkarılan *İhtisab Kanunnameleri*, Osmanlı döneminde devletin piyasayı nasıl düzenlediğine dair önemli ipuçları vermektedir. Mesela, İstanbul için hazırlanan 38, 45, 70 ve 73. maddeler şöyledir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 126-7):

“Ve kile ve arşun ve dirhem gözlenile; eksügi bulunanın hakkından geleler”. “Ve mahkeme kararıyla yiyecek ve içecek ve giyecek ve hububat ki; çarşıda ve pazarda vardır, gözedilüb her meslek sahibi teftiş oluna. Eğer terazuda ve kilede ve arşunda eksük bulunursa, muhtesib (belediye başkanı) haklarından gele”. “Ve her sanatı aydan aya kadı ile teftiş ede ve dahi göre ve gözede. Her kangısı kim tayin olunan narhdan eksük sata, muhtesib hakkından gelüb teşhir ede”. “Fil-cümle bu zikir olunanlardan gayrı her ne kim Allah-ü Teala yaratmışdır, hepsini de muhtesib görüb gözetse gerekdir, hükmi vardır”.

Bu uygulama, İmparatorluğun ilk yıllarından itibaren Ahilik teşkilatlarında olduğu gibi, daha sonraki dönemlerde *lonca* tipi esnaf teşkilatlanmasında da devam ettirilmiş; kalite kontrolü konusunda esnaf müteselsilen birbirine kefil yapılmıştır. Tesbit edilen standartlara uymayanlar, esnaf idarecileri (kethüda, yiğitbaşı) tarafından uyarılmış;

devamı halinde ise, konu kadıya götürülmüştür. Kadı, suçun niteliğine göre, örneğin, ustalıktan kalfalığa indirme cezası veya kürek cezası verme yetkisine sahiptir (Erdem 2009: 80-81; Kütükoğlu 1999: 24-25).

Osmanlı döneminde, pazar denetimini yapan muhtesiplerin görevleri; çarşı ve pazarlarda esnafın sattığı malların belirlenmiş standartlara uygunluğunu ve kalitesini kontrol etmek, belli miktarda alış-veriş yapıp yapılmadığını tespit etmek, fiyatların doğru olup olmadığını kontrol etmek ve ölçü ve tartının sağlıklı yapıp yapılmadığını denetlemektir. Osmanlı'nın ilk dönemlerinde ise, muhtesiplerin işlevlerini büyük ölçüde *Ahiler* yerine getiriyordu. Ahi birlikleri, kendi iç disiplinlerinin bir gereği olarak bir yandan üreticiler arasındaki haksız rekabeti ve tekelci eğilimleri önlemeye çalışırken, diğer yandan da tüketici haklarının korunmasına yönelik olarak düzenlemeler yapmışlardır. Bu amaçla, esnafın ihtiyaç duyacağı hammaddelerin temininde tahsis siyaseti benimsenmiştir. Bu yolla hem esnaf hammadde sıkıntısı çekmemiş hem de tekellilik ve ihtikar (spekülasyon) büyük ölçüde önlenmiştir (Erdem 2009: 86-87).

Son olarak şu hususu belirtmekte yarar vardır: Fütüvvetnameler bir anlamda edeb risaleleridir ya da adeta bir tür edeb-namelerdir. Zira hemen her fütüvvetnamede en önemli kısımlar günlük hayatın hemen her alanına dair edeb kurallarıdır. Öyle ki, bu kurallar manzumesinin bazen çok abartıldığı bile söylenebilir. Nitekim, Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi'nde bunların toplam 124 adet olduğu sayılır ve yeme-içmeden eve girme ve çıkmaya, hamama ve tualete girmeye varana kadar her birine dair sayılı adaptan bahsedilir. Ayrıca, aynı kaynakta insanı fütüvvetten düşüren haller sıralanırken yine yukarıda zikredilen bir Müslüman için vazgeçilmez temel inanç, ibadet ve ahlaki meziyetler sayılmıştır. (Gölpınarlı 1955-56a: 28, 43-44; Şeker 2011: 96-107).

4. Kurallara Dayalı Bir Mülkiyet Hakkının Varlığı

Malın gerçek sahibinin Allah olması, İslam'ın bireye özel mülkiyet hakkı tanımadığı anlamına gelmez. Zira özel mülkiyetin kabul edilmesi, insanın irade, hürriyet ve şahsiyetine verilen değer in ifadesidir. Şayet insanlarda mal kazanma ve mülkiyet edinme duygusu olmasaydı, çalışma, araştırma-geliştirme, teşebbüste bulunma, büyüme, istihdam ve yatırım kaygıları ortadan kalkar ve istenen refah artışı sağlanamazdı. İslâm geleneğinde şahısların mülkiyet hakkı kutsal kabul edilmiş, ama onu belli kurallarla sınırlandırmıştır. Bu ilke ve kurallar kısaca şöyle sıralanabilir (Çayıroğlu 2014):

- Haram olan nesnelere (domuz eti ve alkollü içecekler gibi) alınıp satılmaması;
- Riba, karaborsacılık, rüşvet ve kumar gibi meşru olmayan yolların kazanç yolu olarak görülmemesi;

- Mülkiyet üzerine zekât, sadaka ve infak gibi mükellefiyetler konularak malik olunan varlıkların sosyal bir görev aracı haline getirilmesi;
- Sahip olunan malın başkasına zarar verecek ve toplumsal çıkarlarla çatışacak şekilde kullanılmaması;
- Kamu yararı söz konusu olduğunda kamulaştırmanın söz konusu olabilmesi (zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâssın ihtiyar olunması)³²⁴;
- Fiyat artışlarının halkın menfaatini zedeler noktaya gelmesi halinde (arızî durumlarda) narha başvurulması;
- Toplumun refahına zarar vereceği için karaborsacılığın yasaklanması.

Fütüvvetnamelerde bu hususlara dair doğrudan bilgiler yer almamaktadır. Ancak, metinlerin içeriğinde bu hususlarla tenakuz oluşturacak bir ifade ve tavır da yoktur.

5. Bireyin Tercihlerinde Serbestliği

İbni Haldun gibi İslam düşünürlerine göre, devlet özel teşebbüs ve piyasa üzerinde vergi başta olmak üzere birtakım araçlarla baskı kurar, adaletsiz uygulamalara müracaat ederse, özel teşebbüsün mülk edinimini teşebbüs azmini kırar ve ekonomide hantallıklar, kamu finansman sorunları ve etkinsizlikler baş göstermeye başlar. Bu ortamda, özel sektör için yatırımların maliyeti giderek artacağından, bireysel teşebbüsler ekonomiden dışlanmaya başlar (*dışlama etkisi*); neticede sermaye

³²⁴ Devlet, ancak sahibi ve varisi olmayan mallara ve arazilere el koyabilir ve bunları müstahak olanlara verebilir; müstahak olmayanlara veya devleti yönetenlerin şahsi menfaatleri için tahsiste bulunamaz. Nitekim, Hz. Ömer'in Kısra ve yakınlarına ait arazileri, harpte öldürülen veya kaçanların arazilerini, su çıkan yerlerin kenarında bulunan arazileri, korulukları vesaire, dilediği kimselere çiftlik olarak tahsis etmiştir. Tabii, bize göre, burada esas amaç, verimli arazilerin âtil kalmasına mâni olmak ve buraları adil hükümdarın (halifenin) müstahak bulduğu kimselere dağıtmasıdır. Nitekim Peygamber, "boş araziler Allah'ın ve Rasulü'nündür. Ondan sonra da sizindir. Her kim ölü bir toprağı ihya ederse, o toprak ihya edenidir. Üç sene boş kalan arazide muhtecirin hakkı yoktur" demiştir. Yalnız, Ebu Hanife bunu "halife müsaade ettiği takdirde" uygun bulmuştur (Ebu Yusuf 1973: 104,113-115). Oysa İbn Haldun'a göre, idare (devlet) halkın özel mülkiyetine, özel teşebbüsüne hükmetmemelidir. Zira, o mülkler fertlerin (özel sektörün) elinde daha etkin olarak işletilmekte, istihdam sağlanmakta ve devlete buralardan vergi ödenmektedir. Devlet buralara el koyarsa, yandaşlarına peşkeş çekebilir, bu kişiler de bu yerleri arpalık olarak kullanabilir, imar ve bakımlarına riayet etmezler (teknolojik donanımlarını yenilemezler) ve vergilerini de muntazaman vermezler. Dolayısıyla ekonomik etkinlikten uzaklaşırlar ve büyük bir kaynak israfı ortaya çıkar (Haldun 1986: 78).

birikimi yavaşlar ve medeniyet yolundaki ilerlemeler kesintiye uğrar. Zira, medeniyet ve toplumun refah seviyesi, verimliliğe ve insanların kendi çıkarları ve karları yönünde gösterecekleri gayretlere bağlıdır. Oysa, devletin yapması gereken esas şey, kaynakların tahsisinde bireylere fırsat tanımak ve hatta, iş dünyasının önündeki uluslararası piyasalardan kaynaklanan maliyetlerin azaltılması yönünde gayret sarf etmesidir (Ahmad 1996: 7; Erdem 2005).

Fütüvvetnamelerde bu hususlara dair doğrudan bilgiler yer almamaktadır. Ancak, metinlerin içeriğinden edinilen genel bilgiler ve ahi teşkilatlarının uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla, serbest piyasanın işleyişi konusunda daha ziyade müdahaleci bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir. Yalnız bireyin ekonomik tercihlerinde esas olarak özgür olduğunun net olarak ifade edilmese de kabul edildiği anlaşılmaktadır.

6. Adaleti Sağlamak ve Haksızlığa Mâni Olmak

Adalet, İslamiyetin adeta temel direğidir ve varoluş gayesidir; zira İslam her alanda zulmü ortadan kaldırmak ve adaleti hâkim kılmak için vardır. Bir devleti uzun dönemde ayakta tutan ana unsur adalettir. Zira, bazı tanınmış İslam düşünürlerinin adalet konusunda son derece çarpıcı ifadeleri vardır. Mesela, Suhreverdi'ye atfen, “mülk küfürle yok olmaz, zulümle yok olur” sözü ile, İbn Teymiyye'ye atfedilen “Allah, gayri Müslimlerden mürekkep dahi olsa, adil bir devlete yardım eder; halbuki o devlet yalnız Müslümanlardan mürekkep olmuş dahi olsa, zalim bir devlet ise, Allah ona yardım etmez...” sözü, buna verilebilecek en çarpıcı örneklerdendir (Kozak 1999: 254). Yine, bazı hukemâ, “mülk küfürle devam eder de zulümle devam edemez”, “zalimin komşusu ve mamur yurdu olmaz” demiştir.

O nedenle, İbn Haldun ve Gazâlî gibi büyük İslam düşünürlerine göre, devletin esas görevi, aşırılıklara ve adaletsizliklere karşı istikrarı sağlamak ve sürdürmektir. Ekonomik adalet için, kendi kurallarıyla çalışan sağlam bir fiyat mekanizması son derece önemlidir. Konuyla ilgili pek çok ayet ve hadis vardır. Örneğin, bir ayette şöyle denir: “*Allah, size emanet edilen (şey)leri ehil olanlara tevdi etmenizi ve her ne zaman insanlar arasında hüküm verecek olursanız, adaletle hükmetmenizi emreder...*” (Esed 1999: Nisa/58).

Ünlü İslam düşünürü İbn Haldun, gerçekte zulmün manasının kim tarafından olursa olsun (ister devlet ister özel şahıs tarafından) birinin mülkünün elinden alınması, işinin ücretinin eksiltilmesi vs. olduğunu söyler ve bu anlamda haksız vergi toplayanların, ahalinin malına tecavüz edenlerin ve insanların mülkünü elinden alanların zalimler olduğunu ifade eder. “Bunların her biri yurdun bayındırlığını giderdiği için, zarar ve ziyanı devlete aittir. Çünkü, devlet bir suret ve

heykelse, bunlar o suretin maddesidir. Çünkü, bu zulümlerin her biri, maruz olanların iş ve çalışma kabiliyet ve kudretlerini azaltmaktadır. Bil ki, şâri'nin zulmü haram etmesinin sebep ve hikmeti işte budur. Bu da zulmün dünyanın bayındırlığını gidermesinden ve dünyayı yıkmasından ileri gelmektedir” (Haldun 1986: 80).

Fütüvvetnamelerde bu hususlara dair doğrudan bilgiler yer almamaktadır. Ancak, metinlerin içeriğinde bu hususlarla tenakuz oluşturacak bir ifade ve tavır da yoktur.

7. Rekabetçi Bir Piyasa Mekanizmasının İşlerliği ve Kaynakların Etkin Kullanımı

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber *mülâme* (alıcı ve satıcı tarafların mala dokunmasıyla mübadelenin gerçekleşmesi), *münâbeze* (iki tarafın malı birbirine atmasıyla mübadelenin gerçekleşmesi) ve taş atımı gibi haklarında hususi deliller varit olan ve müşteriyi aldatmaya dayalı satış yöntemlerini yasaklamıştır. Nitekim, Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste şöyle denir: “*İki nevi satış yasak edildi: Mülâme ile münâbeze. Mülâme, alanla satandan her birinin hiç düşünmeden diğerinin elbisesine dokunması (ile); münâbeze ise her birinin elbisesini diğerine atması ve hiçbirinin arkadaşının elbisesine bakmaması (suretiyle yapılan satış)dır*” (Davudoğlu 1980: 7/588; Hammad 1996: 249-52).

Aynı şekilde, “şu attığım taş hangi elbiseye isabet ederse sana onu sattım” yahut “şu araziden attığım taşın vardığı yere kadarını sana sattım” diyerek taş atımı yoluyla yapılan satışlar, müşteri kızıştırma yoluyla yapılan satışlar, şehirlilerin köylüler namına yaptıkları satışlar (Davudoğlu 1980: 7/592-601) ve malın teslim alınmadan (yani, *kabz*'dan önce) satılması da (Kallek 1997: 154) müşteriyi aldatmaya yönelik olduğundan, ülkeyi zaman zaman yüksek enflasyon sürecine sürüklediğinden ve haksız rekabete sebebiyet verdiğinden dolayı bizzat Peygamber tarafından yasaklanmıştır.

Yine değişik hadis-i şeriflerde “*Binek gelenleri karşılamayın!*”, “*Celeb malı karşılamayın!*”, “*Satılık malları karşılamaktan nehi buyurdu*” ve “*Pazarı karşılamayın!*” (Davudoğlu 1980: 7/ 606) şeklinde ifade edilen bu durumun hem üreticilerin hem de geniş tüketici kitlesinin hakkını korumayı ve çok sayıda alıcı ile çok sayıda satıcıdan müteşekkil rekabetçi bir piyasa modeli oluşturmayı; böylece hem üretici hem de tüketici refahını ortadan kaldıran ve daha az emekle spekülatif kâr elde eden tekelci araçların ortadan kaldırılmasını hedeflediği açıktır.

Bu tür satış yöntemlerinin meşru görülmemesinin sebebi, satışlarda iki tarafın rızasının, mal hakkında yeterince bilgi sahibi olunmasının, icap ve kabulün hakkıyla yerine gelmesinin söz konusu olmamasıdır. Modern iktisat deyimiyle, rekabetçi piyasalarda geçerli olan simetrik bilgi, bu tür piyasalarda yerini asimetrik bilgiye bırakmıştır.

Böylece alıcı ve satıcı taraflar, mübadeleye konu olan mal ya da hizmet hakkında eşit düzeyde bilgiye sahip değildirler. Böylece daha çok bilgiye sahip olan taraf, diğeri aleyhine haksız bir kazanç elde etmiş olmaktadır. Karşı taraf ise rekabet şartlarının aksamasından ve yeterli bilgiye sahip olamamaktan kaynaklanan aldanmadan (*garar*) dolayı, bir miktar bilgi maliyetine katlanmak durumunda olacağından üretimde, tüketimde ve kaynak dağılımında piyasa etkinliği sağlanamamış olacaktır. Zira alıcıların elindeki sınırlı kaynaklar, ihtiyaç duyulan daha kaliteli malların alımında kullanılmak ve bu malların üretimini finanse etmek yerine daha düşük kalitede malların (*limon mallar*) üretimini finanse ettiği ve onları teşvik ettiği için kaynak kullanımında bir *ters seçim* sorunu ortaya çıkacaktır. Böylece piyasa fiyatının rekabetçi bir ortamda uzun dönemde kendisinden beklenen *kaynak dağıtıcı* işlevini tam olarak yerine getiremediği görülecektir. Aslında Adam Smith'in *görünmez eli* de piyasa fiyatının bu uzun dönemli işlevinden başka bir şey değildir. Kısacası, böyle bir durumda, İslami tabirle piyasada bir taraf diğerine zulmetmiş olacaktır. Oysa Allah zalimleri (haksızlık yapanları) sevmediğini birçok ayette gayet açık bir şekilde deklare etmektedir. Demek ki İslam mübadelenin, rekabet şartlarının teminat altına alındığı serbest piyasa koşullarında yapılmasını vazetmektedir. Tarafların hak ettikleri ölçüde kazanmaları da ancak bu minval üzere gerçekleşmiş olacaktır. Kaldı ki bu durum, o piyasanın ve ekonominin bütününde de etkinliği ve toplumsal refahı artırıcı bir ortamın oluşmasına katkıda bulunacaktır.

Yine, Hz. Peygamber'in "zamanında fiyatlar yükseldi, bunun üzerine Ey Allah'ın Rasûlü! Fiyatlara sınır koy, fiyatlar çok yükseldi dediler. Rasûlullah: '*Fiyatları ayarlayan Allah'tır, genişletip çok çok veren Allah'tır. Rızık veren Allah'tır. Daraltıp kıtlık getiren Allah'tır, Ben, Allah'a yanımda kimsenin mal ve kan hakkı olmadığı halde ulaşmayı umarım*" (Tirmizi, Büyü: 1314) diyerek piyasa fiyatını öne çıkarması, şehirlerarası mal sevkiyatı sırasında alınan iç gümrük vergilerine (*meks*) izin vermediği hatta bu vergileri toplayanları lanetlediği bilinmektedir. Hadiste 'belirtilen bolluk ve darlığın Allah'tan olduğu' ifadesi, aslında Kur'an-ı Kerim'de Şuayp Peygamber'in kavminden bahsederken de gayet açık bir şekilde darlığın ve bolluğun kullarını sınaama maksadıyla kendisi tarafından oluşturulduğu/yaratıldığı ifade edilmektedir: "*Biz hiçbir topluma peygamber göndermemişizdir ki belki kibirlerinden sıyrılırlar diye onları darlıkla, sıkıntıyla denemiş olmayalım. Sonra o darlığı genişliğe çevirmişizdir ki refahı tatsınlar da (kendi kendilerine): "Atalarımız da darlık ve sıkıntıya düşmüşler (ve genişliği görmüşler)di desinler..."*" (Esed 1999: Araf/94-95).

Ayrıca hem Hz. Peygamber hem de Hz. Ömer Medine pazarına diğer uzak şehirlerden gelmek isteyen ticaret adamlarını teşvik etmişler, bunlara dönük övgülerde bulunmuşlar, savaşlarda muharip olmayan

müşrik tüccarların öldürülmesini yasaklamışlar, yabancı tüccarların mallarını serbest piyasa koşulları altında satabileceklerini ilan etmişler, gümrük vergilerini ya tamamen kaldırmışlar ya da büyük ölçüde düşürmüşler, ticaret kervanlarının Medine'ye güvenli bir şekilde ulaşabilmelerini ve burada güven içerisinde kalmalarını sağlamak için gerekli tedbirleri almışlar, özellikle köylerden şehirlere dönük mal sevkiyatını teşvik etmişler, şehirler ve ülkeler arası serbest ticaretin yaygınlaşması için kanallar kazdıklarıdır.

Bunların yanı sıra Hz. Ömer, ülkedeki darlık buhranını ve enflasyonist fiyat istikrarsızlığını aşmak için yerli tüccarların ithalata yönelmelerini teşvik etmiş ve iş adamlarının diğer ülkelere ve şehirlere bu amaçla çıktıkları seyahati, hac ve umre için yapılan seyahate eş değer saymıştır. Zira bu iş adamları kendi çıkarları doğrultusunda kâr amacı gütseler de ülkede darlık, enflasyon ve karaborsacılık gibi istikrarsızlıkları gidermek suretiyle halkın refah seviyesinin artmasına katkıda buldukları için aynı zamanda önemli bir kamu hizmeti görmekteyler. Nitekim Hz. Peygamber'in şu hadisleri meseleyi oldukça net bir şekilde açıklamaktadır: “Calib (uzak yerden mal getiren tacir) rızıklandırılmış, karaborsa ise lanetlenmiştir.” “Kim Müslümanların beldelerinden birine yiyecek [maddesi] getirir ve cari fiyattan satarsa şehit sevabı alır” buyurduktan sonra, ‘*Allah'ın lütfunu aramak için yola koyulanlar ve Allah yolunda savaşa çıkanlar...*’ (Esed 1999: Müzzemmil/20) ayetini okudu”. “Bizim pazarımızda karaborsacılık yapılamaz. Bazıları ellerindeki fazla sermayeyi bizim bölgemize gelmiş rızık-ı ilahiye yatırarak karaborsacılık yapmaya yeltenmesin. Bununla birlikte, yaz-kış demeden sırtında mal taşıyarak bize getiren câlip, Ömer'in misafiridir. Allah'ın dilediği gibi satar, [yine] Allah'ın dilediği kadar bekletir.” “Ey tüccar topluluğu!.. Satış esnasında malınıza talip olan Müslüman topluluğu ancak diğerleri kadar hak sahibidir. Bunun için yabancı ellere gidip ithalat yapın. İşte o zaman [malınızı] dilediğiniz gibi satarsınız.” (Kallek 1997: 143-48). Buradan anlıyoruz ki, İslam kültüründe *piyasa*, *Allah'ın insanları birbirleri vasıtasıyla rızıklandırma mekanizması* olarak telakki edilmektedir.

Fütüvvetnamelerde bu hususlara dair doğrudan bilgiler yer almamaktadır. Ancak, metinlerin içeriğinden edinilen genel bilgiler ve ahi teşkilatlarının uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla, serbest piyasanın işleyişi konusunda daha ziyade müdahaleci bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir. Yalnız, ahilik sisteminde aynı meslek erbabı aynı çarşıda yan yana faaliyet gösterdiği için, ürünlerin kalite ve fiyatları bakımından tam bir rekabet söz konusudur. Hatta piyasa kendi kendini kontrol mekanizmasına sahiptir. Öyle ki, kaliteli mal üretme ve satma konusunda hileli iş yapan esnaf piyasa kendiliğinden ve düzenli kontrollerde kolaylıkla fark edilebilmekte ve teşhir edilebilmektedir.

(*pabucun dama atılması*). Dolayısıyla, rekabetçi piyasalarda aranan standart mal ve simetrik bilgi özellikleri bu tür çarşılarında büyük ölçüde sağlanmış olmaktadır (Erdem 2009: 86-87).

8. Helalinden Kazanmak ve Harcamak

Allah ve onun Peygamberi, müminlere iktisadi hayatta helal ve haram sınırları içerisinde kazanmayı ve harcamayı tavsiye etmektedir. Bu manada İslam, faizden mutlak surette kaçınmayı, bunun yerine ticarete yönelmeyi; kazandığı ile cari tüketim harcamalarını karşılama, kalan tasarrufunu da ya bizzat kendisinin yatırıma dönüştürmesi gerektiğini ya da bunu yapamıyorsa yapabilecek olanlara borç vermesini vaaz eder. Malın gerçek sahibi Allah olduğu için insan kendisine emanet edilen malı cimrilik yapıp insanların istifadesinden (üretimden ve piyasadan) alıkoymamalıdır. O nedenle, kaynakların âtil tutulması ve iddihar gibi durumlarda zekât müessesesi caydırıcı bir faktör olarak devreye girer ve âtil kaynakların yeniden üretim ve piyasa sürecine katılmasını ve mübadeleye konu olmasını sağlar. İslam’da *faiz (riba)*, karşılığında hiçbir şey vermeden kazanılan şey; *sadaka* ya da *zekât* ise karşılığında hiçbir şey almadan verilen şey olarak kabul edilir. İslami inanışa göre, faizin uygulanması, çalışmadan aşırı kazanç elde eden insanların doğmasına, üretimin olumsuz etkilenmesine, servetin belli ellerde toplanmasına, gelir dağılımında adaletin bozulmasına ve tekel gücünün yaygınlaşmasına yol açtığı için fakiri daha fakir, zengini de daha zengin hâle getirir. Neticede, toplumda yozlaşma ve yolsuzluk artar ve zaten kıt olan kaynaklar israf edilerek insanlara yararlı olacak piyasa mübadele sürecinden uzaklaşmış olur (Sachedina, ? : 7).

Allah, Kur’an’da şöyle buyurur: “*Ey insanlar! Yeryüzünde meşru ve iyi ne varsa ondan nasibinizi alın...*” (Esed 1999: Bakara/168). Yine bir başka ayette; “*Ve namaz bittiğinde yeryüzüne serbestçe dağılın ve Allah’ın lütfundan [rızıkınızı] aramaya devam edin; mutluluğa ulaşabilmek için de Allah’ı sıkça anın!*” (Esed 1999: Cuma/10) denir.

Hemen tüm fütüvvetnamelerde yer alan temel ilkelere biri helal kazanca riayet etmektir (Gölpınarlı 2011: 32; Şeker 2011: 19). Örneğin, Burgazi fütüvvetnamesinde şöyle denir:

“*Ahi helal kesb kılrsa gerek. Allah Teala Kelamı Kadiminde buyurur: ‘Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yiyin’* (Bakara: 57, 172; Araf: 160). *İbn Abbas radiyehullah: Allah Teala ‘rızıkların temizlerinden yiyin’ dediği, yani arı pak dediği oldur, asl-ı helaldür. Nitekim Resulullah buyurur ki: ‘Her gice yatdığı vakt niyyet eylese helal kesb kazanam diyü, irteye yargılanmış çıkar. Ahi helal kesb kazanmak gerekdür, belkim farzdur ve hem sünnetdür’.* “... *ha-i hakikatdan murad, helal yemekdür*” (Burgazi Fütüvvetnamesi -aktaran: Şeker 2011: 100).

Aynı şekilde, helal kazanç konusu Harputlu Nakkaş İlyas oğlu Ahmed'in fütüvvetnamesi olan *Tuhfat-al-Vasâyâ'* da da üzerinde durulur ve ilginç bir şekilde Burgazi'nin yukarıda aktarılan ifadeleri aynen aktarıldıktan sonra, Hz. Lokman'ın bu hususta oğluna yaptığı tavsiye yer almaktadır (Gölpınarlı 2011: 196).

9. İtidalli Davranmak: Cimrilikten ve İsraftan kaçınmak

İslam, hayatın her alanında ifrattan ve tefritten kaçınmayı; bunun yerine, işlerin hayırlısının orta yol olduğunu tavsiye eder. Burada kastedilen *orta yol*, dünyadan tamamen el etek çekerek inzivaya çekilmeyi değil, adeta yeryüzünde âhireti yaşamayı ifade eder". İnsanı *kâmil* kılan da gerçekte bu vafidir. Zira bazı hukemâ, "*faziletler iki noksan hal olan ifratla tefrit arasındadır. İşlerin hayırlısı, iki rezil halin ortasındadır*" (Maverdi 1978: 181) demiştir. Başka bir ifade ile, İslami anlamda orta yol aslında "dünyanın peşinde değil, içinde olmak" (Kallek 1997: 24-25) anlamına gelir. Bu hususta Kur'an'da şöyle denir: "*Ey Ademoğulları! Yiyin için, fakat saçıp savurmayın. Çünkü, kuşku yok ki O savurganları sevmez. De ki: Allah'ın kulları için yarattığı güzelliği, rızkın iyisini, temizini yasaklayan kim? De ki: Bunlar dünya hayatında imana erenler için [meşru]durlar*" (Esed 1999: Araf/31-32). Bu ayetle, Müslümanların dünyadan ellerini eteklerini çekmemeleri, tam aksine çalışmaları ve kazandıklarını da tüketmeleri tavsiye edilmektedir. Yine bir başka ayette şöyle denir: "*Ve ne ellerini boynuna bağlayıp kilitli tut, ne de sonuna kadar aç[ıp varını yoğunu ortaya dök]. Böle yaparsan, [yükümlü olduğun kimselerce] kınanan, yapayalnız ve yoksul biri olup çıkarısın*" (Esed 1999: İsra/29). Kısacası, cimrilikle savurganlık arasında orta yolun tercih edilmesi tavsiye edilmektedir.

Kur'an'ı Kerim'de cimrilikle ilgili şöyle denir: "... ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli açık başkaları için harcayanlar; işte ancak bunlar hiç kesintiye uğramayacak bir kazanç umabilirler" (Esed 1999: Fatır/29). Diğer taraftan, israf ve savurganlık konusunda da benzer emir ve uyarılar vardır. "... ve [Allah'ın nimetlerini israf etmeyin. Kuşkusuz O müsrifleri sevmez!]" (Esed 1999: En'am/141). Yine başka bir ayette şöyle denir: "*Ve (ey insanoğlu), yakın(ların)a hak(lar)ını ver; düşküne de, yolda kalmışa da; ama sakın [elindekini] anlamsız, amaçsız bir biçimde saçıp savurma. Çünkü, bil ki, saçıp savuranlar Şeytan'ın türdeşleridir...*" (Esed 1999: İsra/26-27).

Fütüvvetnamelerde bu hususta kapsamlı olmasa da genel ilkeler ve edepler bahislerinde kısa ifadeler yer almaktadır.

10. Sonuç ve Tartışma

Osmanlı döneminde ağırlıklı olarak iş hayatında faaliyet gösteren insanlar arasında kabul gören ahilik kurumunun inanç esaslarının, hayat felsefesinin ve ahlak anlayışının referans kaynağı olarak bilinen

fütüvvetnameler, dar anlamda iş hayatının, özellikle de esnafın iş yapma şekli ile ilgili bir anlamda uygulama esaslarını, yönetmelikleri ve yönergeleri içeren belgelerdir ya da nizamnamelerdir. Geniş anlamda ise, bir Müslümanın uyması beklenen adap ve erkanı ihtiva eden kurallar manzumesidir. Bu çalışmada, fütüvvet belgelerinin İslam iktisat düşüncesinin esasları ve kaynakları bakımından nerede yer aldıklarının tespit edilmesi üzerine bir araştırma yapılmıştır. Bu manada elde edilen bulgular ve tartışmalar aşağıdaki gibidir.

Bunun için öncelikle İslam iktisat düşüncesinin esaslarının İslam'ın inanç, fıkıh ve ahlak kaidelerine dayandığı tespiti yapılmış; bunların referans kaynağının ise, Kur'an-ı Kerim, Peygamber'in sünneti (hadisler), icma ve kıyasın yanı sıra; örf ve adetler (teamüller), sahabenin sözleri, devletin makul düzenlemeleri, istihsan gibi hususi kaynaklar ile içtihat, İslam toplumlarının (devletlerinin) geçmişteki kararları ve uygulamaları ve nihayet fütüvvet ve tasavvuf teşkilatlarının ilkeleri ve uygulamaları olduğu belirtilmiştir. Daha sonra, bu kaynaklardan elde edilen İslam iktisat düşüncesinin temel ilkeleri aşağıdaki gibi sıralanmış ve açıklanmıştır: Tevhit inancına sadakat, genel ahlaki değerlere ve iş ahlakına bağlılık, mülkiyet hakkının varlığı, bireyin tercihlerinde serbestliği, adaletin sağlanması ve haksızlığın önlenmesi, rekabetçi bir piyasa yapısının oluşturulması ve kaynakların etkin kullanılması, kazancın ve harcamaların helal yollardan olması, iktisadi kararlarda her zaman orta yolu tercih etmek ve bunun sonucu olarak cimrilikten ve israftan kaçınmaktır.

Fütüvvetnamelerin genel olarak yukarıda bahsi geçen ilkelere ne ölçüde uygun olduğu ve kaynak teşkil edip etmemesine gelince; fütüvvetnamelerde bu ilkelere dair net uyumlu ve ısrarcı ifadeler yer alırken, bazılarıyla ilgili herhangi bir ifade yer almamaktadır. Diğer bazılarıyla ilgili ise, bu belgelerin içeriğinden hareketle bizim tahminimize göre sonuçlar çıkarılmıştır.

Buna göre, tevhit inancının esas alınması ve Allah'ın iktisadi hayatı da içine alan herşeye kadir olduğuna dair inanç ilkesi ile ilgili fütüvvetnamelerde doğrudan ve etraflı bilgiler yer almasa da metinlerin içeriğinde bu hususlarla çatışan bir ifade ve tavır yer almamaktadır. Bu hususta güçlü ve kuşatıcı bir dilin de kullanılmadığı açıktır. Sadece fütüvvetnamelerin bazı kısımlarında Tanrı'nın birliğine, eşi ve benzerinin olmadığına, Hz. Muhammed'in Onun elçisi olduğuna dair kısa ve yüzeysel bilgilere yer verilmiştir. Buna karşılık, bu metinlerde bol bol Ehli Beyt'ten, özellikle Hz. Aili'den, Oniki İmam'dan, Şia, Bektaşî ve Alevî geleneklerinden ve bunların muhtelif ritüellerinden bahsedilmiştir.

Genel ahlaki değerlere ve iş ahlakına bağlılıkla alakalı olarak fütüvvetnamelerde epeyce bilgi bulunmaktadır. Bu anlamda

fütüvvetnamelere İslam ve Türk ahlaki normlarını en geniş anlamda konu edinen bir tür edeb risaleleri ya da edeb-nameler olarak bakılabilir. Mesela, Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi'nde günlük hayata dair toplam 124 adet edeb kuralından bahsedilir. Ama bunlar esas olarak iş hayatına dair ahlaki kurallar yerine, günlük hayatın içinde yer alan yeme-içmeden eve girme ve çıkmaya, hamama ve tuvalete girmeye varana kadar ayrıntılı ve oldukça abartılı maddeleri içerir. Hatta İslam inanç, ibadet ve ahlak kurallarından bazılarında gösterilecek zafiyetlerin insanı fütüvvetten düşüreceği söylenir.

Ayrıca, ahiliğin temel ilkelerinden piyasaların düzenlenmesi ve denetmesine dair fütüvvetnamelerde doğrudan bir ifade yoktur. Oysa, İslamın ilk dönemlerinden itibaren piyasaların düzenlenmesi ve denetmesine özel bir önem verilmiştir. Bu manada bizzat Hz. Peygamber tarafından başlatılan hisbe (ihtisab) uygulamaları Osmanlı döneminde de devam ettirilmiş ve bu çerçevede yoğun olarak narh uygulamaları yapılmıştır.

Helal kazanca riayet konusu ise, hemen tüm fütüvvetnamelerde yer almaktadır. Ancak, mülkiyet hakkının varlığı, bireyin tercihlerinde serbestliği, adaletin sağlanması ve haksızlığın önlenmesi, rekabetçi bir piyasa yapısının oluşturulması ve kaynakların etkin kullanılması ile iktisadi kararlarda her zaman orta yolun tercih edilmesi ve bunun sonucu olarak cimrilikten ve israftan kaçınılması konularında fütüvvetnamelerde doğrudan bilgiler yer almamaktadır. Ancak, metinlerin içeriğinde bu hususlarla zıtlık oluşturacak bir ifade ve tavır da bulunmamaktadır.

Ancak, metinlerin içeriğinden edinilen genel bilgiler ve ahi teşkilatlarının uygulamalarından anlaşıldığı kadarıyla, serbest piyasanın işleyişi konusunda daha ziyade müdahaleci bir anlayışın hâkim olduğu söylenebilir. Yalnız bireyin ekonomik tercihlerinde esas olarak özgür olduğunun net olarak ifade edilmese de kabul edildiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile, fütüvvetnameler ve ahilik uygulamaları esas itibarıyla Hz. Peygamberin ve ilk halifelerin dönemlerinde tatbik edilen piyasa eğilimli iktisadi anlayış yerine daha devletçi ve düzenlemeci bir iktisadi anlayışı temsil etmektedir. Yalnız, bu hususta ilginç bir şekilde fütüvvetnamelerde doğrudan ifadeler yer almamakta, ama ahilik sisteminin uygulamalarında aynı meslek erbabı aynı çarşıda yan yana faaliyet gösterdiği için, ürünlerin kalite ve fiyatları bakımından önemli ölçüde rekabetin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Hatta piyasanın kendi kendini kontrol mekanizmasına sahip olduğu bile söylenebilir. Öyle ki, kaliteli mal üretme ve satma konusunda hileli iş yapan esnaf piyasa kendiliğinden ve düzenli kontrollerde kolaylıkla fark edilebilmekte ve teşhir edilebilmektedir (*pabucun dama atılması*). Dolayısıyla, rekabetçi

piyasalarda aranan standart mal ve simetrik bilgi özellikleri bu tür çarşılarda büyük ölçüde sağlanmış olmaktadır.

Son olarak, bunların dışında fütüvvetnamelerde yer yer Kur'an'dan ayetlere ve hadislere yer verilmiştir. Fakat, bu konuda pek çok hata yapılmış, hele hadisler konusunda ne yazık ki aşırı derecede bir özensizlik, hatta cehalet ve hoyratlık göze çarpmaktadır. Zira hadislerin çoğunlukla kaynaklarına dikkat edilmemiş, metinler sağlıklı aktarılmamış, sahih ve zayıf durumlarıyla ilgili hassasiyet gösterilmemiş, hatta hiçbir kaynakta yer almayan gelişigüzel sözler (uydurma hadisler) hadis diye aktarılmıştır.

Bütün bunları da dikkate alarak, şu nihai tespiti yapmamız mümkün gözükmemektedir: Bu belgelerin bugüne aktarılmasında büyük emeği geçen değerli bilim adamı merhum Prof. Dr. Abdülbaki Gölpınarlı'nın tespitlerine paralel olarak, öncelikle şunu net olarak belirtmek gerekir ki, fütüvvetnamelerin en azından önemli bir kısmının İslam'ın temel kaynaklarına hâkim; Kur'an'ı, hadisleri, akaid ve fıkıh konularını anlayan, bu konularda yeterli eğitim almış yetkin kişiler tarafından kaleme alınmadığı açıktır. Dolayısıyla, fütüvvetnamelerde İslam iktisat geleneğinin temel ilkelerine dair bazı örtüşen ifadeler yer verilse de, ne teorik ne de uygulama düzeyinde kaynaklık teşkil edebilme durumu yoktur. Bilgiler temel kaynaklardan beslenmek yerine, daha ziyade çoğu tasavvuf (özel olarak da Bektaşî-Alevî eğilimli) çevrelerinde yaygın olarak uygulama alanı bulmuş, içinde azımsanmayacak ölçüde hurafeleri de barındıran dini-ahlaki ritüellere dayanmaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, Imad A. (1996). *An Islamic perspective on the wealth of nations*. Paper presented at the International Conference on Comprehensive Development of Muslim Countries: An Interdisciplinary Approach from an Islamic Perspective, Malaysia.
- Chaudry, M. Sharif (1999): *Fundamentals of Islamic Economic System*, Burhan Education and Welfare Trust, Lahore, Pakistan, online olarak: www.shaufi.com/b16index.htm.
- Çayıroğlu, Yüksel (2014): "İslâm İktisadının Karakteristik Özellikleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, s. 24, ss. 149-183.
- Davudoğlu, Ahmed (1980). *Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi* (11 cilt). İstanbul: Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- Erdem, Ekrem (2005): "İslam ve Piyasa Üzerine Düşünceler", iç. *İslam ve Çalışma Hayatı Ulusal Sempozyumu*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını (Tibyan Yayıncılık), ss. 251-286, İzmir.

- Erdem, Ekrem (2009). *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Esed, Muhammed (1999). *Kur'an mesajı* (3 cilt). İstanbul: İşaret Yayınları (Yeni Şafak).
- Hammad, Nezih (1996). İktisadi fıkıh terimleri (Çev. R. Ulusoy). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gölpınarlı, Abdülkadir (1955-1956a): “Şeyh Seyyid Gaybi oğlu Şeyh Seyyid Huseyn’in Fütüvvet-namesi”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, No. 1-4, ss. 27-72.
- Gölpınarlı, Abdülkadir (1955-1956b): “Fütüvvet-Name-i Şeyh Seyyid Huseyn ibni Gaybi”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, No. 1-4, ss. 73-126.
- Kallek, Cengiz (1997). *Asrı Saadette yönetim-piyasa ilişkisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Maverdi, E. Habib (1978). *Edeb-i dünya ve din* (Çev. S. Kip ve A. Sönmez). İstanbul: Bahar Yayınevi.
- Sachedina, Abdulaziz (2001): “The issue of riba in islamic faith and law”, *Spiritual Goods*, Retrieved from <http://www.people.virginia.edu/~aas/article/article7.htm>.
- Sarıkaya, M. Saffet (2002): *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İbni'd-Dahhak, Ebu İsa M. bin İsa (2014): *Sünen-i Tirmizi*, <https://ia802501.us.archive.org/4/items/2213SunenITirmizi/2213Sunen-i-Tirmizi.pdf>.
- Topaloğlu, Bekir (2002): “Kayyum”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25, ss. 108-109.

***FÜTÜVVETNAMELERLE AHİLİK VE ESNAF
TEŞKİLATLANMASI ARASINDAKİ İLİŞKİ
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME***

***AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP BETWEEN
FUTUWWATNAMAS AND THE AKHI-STYLE GUILD
ORGANİZATİON***

***Prof. Dr. Ekrem Erdem
Erciyes Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
ekremerdem@erciyes.edu.tr***

Özet

Fütüvvetnameler ahilik kurumunun inanç esaslarının, hayat felsefesinin ve ahlak anlayışının referans kaynağı olarak düşünülebilir. Esasında günlük hayatta her Müslümanın uyması beklenen adap ve erkani ihtiva eden kurallar manzumesi olarak düşünülebilen fütüvvetnameler, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ve bu arada Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de iş hayatının, özellikle de esnafın iş yapma şekli ile ilgili bir anlamda uygulama esaslarını, yönetmelikleri ve yönergeleri içerir. Dolayısıyla, esas olarak Kur'an'ı, sünneti ve ehl-i beytin söz ve davranışlarını referans olarak kabul eden bu belgeler 10. yüzyıldan itibaren önce Arapça olarak, ardından Farsça ve 11. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Türkçesi olarak yazılmaya başlanmış ve İslam toplumlarının iktisadi hayatında önemli bir yer edinmiştir.

Ancak, fütüvvetnamelerin içeriği; kullandıkları kaynaklar, kaynakları ele alış biçimleri, bir dizi gerçek-dışı mistik anlatımlar, Ehl-i beyt, Hz. Ali, Şia ve Alevilik konularında baskın bir dil kullanması, sünni geleneğe göre yaşayan Müslüman toplumlarda genel halk ve esnaf üzerinde ne ölçüde tesir edebildiği merak konusudur. Zira neredeyse Hz. Peygamber'in vefatından itibaren İslam dünyasında hiç bitmeyen ve keskin görüş ayrılıklarına ve uygulama farklılıklarına yol açan Sünni-Şia ayrımı bu kadar önemli bir mesele iken, hatta bilhassa fütüvvetnamelerin yazıldığı dönemlerde bu yüzden ayaklanmaların, siyasi ve askeri çatışmaların yaşandığı bir ortamda bu belgelerin Sünni Osmanlı toplumundaki tesirinin ne derece tabana hitap edebildiği, kanaatimizce araştırılması gereken bir konudur.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu fütüvvet belgelerinin yazıldıkları dönemde ve sonrasındaki ahilik teşkilatları ve onların iş yapma pratikleri ile ne ölçüde uyduğunun tespit ve analiz edilmesi olacaktır. Başka bir ifade ile, fütüvvetnamelerin ne ölçüde genel ve ne ölçüde iş hayatına özel kurallar manzumesi olarak ortaya çıktıkları, bu ilkelerin ne ölçüde Sünni ağırlıklı İslam toplumlarının iş hayatına ve esnaf yapılarına yol gösterici olduklarının tespiti kanaatimizce önemli bir araştırma konusudur.

Anahtar Sözcükler: Fütüvvetnameler, Şia ve Alevilik, Ahilik, Esnaf Teşkilatları.

Abstract

Futuwwatnamas can be thought as the reference source for faith bases, life philosophy and moral perspectives of Akhizm. In fact, the Futuwwatnamas ponderable as body of rules which comprises of convenances and rules of conduct that have to do with business life and especially the guilds' way of doing business which are expected for all Muslims to be followed comprise of practical principles, regulations, and instructions starting from the first periods of Islam including the periods of Seljuks and Ottomans. Therefore, these documents mainly taking up the principles of the Holy Quran, the sunnah, and the sayings and behaviors of the family of the Prophet (ehl-i beyt) as references have been started to be written since the 10th century in Arabic firts, then Persian and

Ottoman Turkish languages, and taken an important place in economic life of the Islamic societies. The purpose of this study is to ascertain the place of these futuwwa documents in the principles and sources of Islamic economic thinking and analyze the findings.

However, it is a question of the extent to which the contents of futuwwatnamas, the sources they refer, ways of handling resources, a series of unrealistic mystical narratives, using a dominant language about the family of the Prophet, Ali, Shia, Alevizm can influence the general public and tradesmen in Anatolia living according to the Sunni tradition. Because while the Sunni-Shi'a distinction, which has never ceased since the death of the Prophet and led to sharp differences of opinion and differences of practice among the Muslims, was an important issue, especially in the periods of futuwwatnamas, in which an environment of uprisings, political and military conflicts stemming from this disagreement, the extent to which the impact of these documents on Sunni Ottoman society can be addressed is an issue that should be investigated in our opinion.

The purpose of this study is to identify and analyze the extent to which it corresponds with the Akhi organizations and their business practices during and after the mentioned futuwwa documents have been written. In other words, the extent to which futuwwatnamas have emerged as a general and to what extent a business-specific set of rules, and the ascertainment of the fact that to what extent these principles are guiding the business life and guilds' structures of Sunni-dominated Islamic societies is an important research topic in our opinion.

Keywords: Futuwwatnamas, Şhia ve Alevizm, Akhizm, Guild Organizations.

1. Giriş

Fütüvvetnameler ahilik kurumunun inanç esaslarının, hayat felsefesinin ve ahlak anlayışının referans kaynağı olarak düşünülebilir. Esasında günlük hayatta her Müslümanın uyması beklenen adap ve erkani ihtiva eden kurallar manzumesi olarak düşünülebilen fütüvvetnameler, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ve bu arada Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de iş hayatının, özellikle de esnafın iş yapma şekli ile ilgili bir anlamda uygulama esaslarını, yönetmelikleri ve yönergeleri içerir. Dolayısıyla, esas olarak Kur'an'ı, sünneti ve ehl-i beytin söz ve davranışlarını referans olarak kabul eden bu belgeler 10. yüzyıldan itibaren önce Arapça olarak, ardından Farsça ve 11. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Türkçesi olarak yazılmaya başlanmış ve İslam toplumlarının iktisadi hayatında önemli bir yer edinmiştir.

Ancak, fütüvvetnamelerin içeriği; kullandıkları kaynaklar, kaynakları ele alış biçimleri, bir dizi gerçek-dışı mistik anlatımlar, Ehl-i beyt, Hz. Ali, Şia ve Alevilik konularında baskın bir dil kullanması, sünni geleneğe göre yaşayan Müslüman toplumlarda genel halk ve esnaf

üzerinde ne ölçüde tesir edebildiği merak konusudur. Zira neredeyse Hz. Peygamber'in vefatından itibaren İslam dünyasında hiç bitmeyen ve keskin görüş ayrılıklarına ve uygulama farklılıklarına yol açan Sünni-Şia ayrımı bu kadar önemli bir mesele iken, hatta bilhassa fütüvvetnamelerin yazıldığı dönemlerde bu yüzden ayaklanmaların, siyasi ve askeri çatışmaların yaşandığı bir ortamda bu belgelerin Sünni Osmanlı toplumundaki tesirinin ne derece tabana hitap edebildiği, kanaatimizce araştırılması gereken bir konudur.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu fütüvvet belgelerinin yazıldıkları dönemde ve sonrasındaki ahilik teşkilatları ve onların iş yapma pratikleri ile ne ölçüde uyduğunun tespit ve analiz edilmesi olacaktır. Başka bir ifade ile, fütüvvetnamelerin ne ölçüde genel ve ne ölçüde iş hayatına özel kurallar manzumesi olarak ortaya çıktıkları, bu ilkelerin ne ölçüde Sünni ağırlıklı İslam toplumlarının iş hayatına ve esnaf yapılarına yol gösterici olduklarının tespiti kanaatimizce önemli bir araştırma konusudur.

Bu çerçevede, çalışmada tarihsel ve toplumsal dönüşümün fütüvvetnamelere yansımaları, Anadolu tasavvuf anlayışı ve ahilikle ilişkisi ile Şiiğin ve Aleviliğin tesiri ve bunun esnaflığa yansımaları incelenecektir.

2. Tarihsel ve Toplumsal Dönüşümün Fütüvvetnamelere Yansımaları

Genel bir tespitte bulunmak gerekirse, devlet otoritesinde bir zafiyet hissedildiğinde, toplumda azınlık ya da marjinal veya fırsatçı gruplar hemen harekete geçerek halk ve kurumlar nezdinde güç devşirmeye başlar ve iktidarı zayıflatmaya toplumsal kargaşa çıkarmaya başlarlar. Bu durum farklı coğrafyalarda ve farklı tarihlerde defalarca tekerrür etmiş bir gerçektir. Özellikle devletin kurumsal yapısı çok güçlü değilse, toplumda sosyolojik katmanlar farklı ise ve uluslararası ilişkilerde o devleti ve toplumu kendileri için tehdit gören ülkeler var ise, bu tür çalkantılar daha sık ve şiddetli yaşanabilir. Anadolu coğrafyası bu bakımdan örneklerle doludur zira bu tarz krizlerin sık nüksetmesine müsait pek çok yapısal durum söz konusudur. O bakımdan, bazen içeriden bazen dışarıdan ya da birlikte hareket halinde olan söz konusu güçler ülke yönetiminin demokrasi ve adalet kaygılarından kaynaklanan müsamahasından ya da gevşekliğinden yararlanarak önce geniş halk kitlelerinde zemin kazanmaya başlarlar, ardından da devletin otoritesini sarsacak iddialar, sansasyonel haberlerle birlikte lokal ya da genel saldırıya geçerek otoriteyi diz çöktürmeye çalışırlar. Ardından da toplumu ve devleti istedikleri şekilde dönüştürmeye başlarlar. Çok defa da bunu yapanlar asillerin yerine vekaleten işlerini yürütürler.

Bu genel tespit her zaman kendine geçerli ortamı bulabilmiştir. Bilindiği üzere, II. Bayezid Safevîler büyük bir dinî tehdit unsuru halinde ortaya çıkmadan önce bütün tarikatları desteklemiştir (Emecen 2010: 284). II. Beyazıt, Yavuz ve Kanuni dönemlerini üst düzeyden müşahede etme fırsatı bulmuş bir devlet ve ilim adamı olan Celal-zade Mustafa'nın anlattıklarına göre, Beyazıt Han'ın tahta geçtikten bir müddet sonra tabiatından gelen gevşeklik (yumuşaklık) ve kendisini devlet işlerine vermek yerine işleri bir takım makam-mevki hırslısı liyakatsiz kişilere tevdi etmesi nedeniyle, devlet otoritesinde zafiyetler oluşmaya başlamıştır. Kendi ifadesiyle şöyle anlatır:

“Sarayda beslenmiş boş kafalar, saltanat işlerinden habersizler, hilafet üslubunda namsızlar, işleri yürütmede anlayışsız, akli kısa, ülke düzeniyle ilgili düşüncelerde kalpleri zayıf, ilmi cılız kimseler vezir koltuğunda tam yetki sahibi oldular... Çocuklar, ilim görmemiş geri zekalılar başa geçip vezir oldular... İlimlerden boş ve habersiz olup, hiçbiri de ayıp ve hünerin ne olduğunu bilmezler. Yıldız ve süs seven altın düşküni, hevesli, zavallı, aciz, aşağılık kimselerdir... Adalet terkedilmiş, rüşvet, adam kayırma, taassup kapıları açık... Eskiden üst makamlara yiğitlik ve mertlik nişanlarıyla faydalı olup arslan yürekli cesur olanlara verilirken, o üslup ve kaideler terkedilip, her Türk askeri ve emir nereden bahtsız, mutsuz, yolunu yitiren varsa, makam ve mevki sahibi oldular... Şeriatın birçok taş koparılıp, ayak takımının eliyle adalet evini yıktılar” (Mustafa 1997: 439-40).

Hatta toprak düzenindeki bozulmayla ilgili de benzer şekilde liyakatsizliğe ve adaletsizliğe işeret ederek şöyle söyler:

“Özellikle Anadolu vilayeti, Karaman ve Rum'da bulunan tımarların eskiden belirlenmiş kuralları olup, bir tımar boşalırsa, ancak lâyıkhına verilirdi... O dönemde bu yol ve tarz tümüyle unutulmuş, tımarlar rüşvet pazarlarında açık artırmaya çıkartılıp o artırana satılır oldu. Tavla tavla atlar, katırlar, katar katar dişi ve erkek develer, verilmeyince tımandan pay sahibi olamazlardı. Tımarla layık ve yararlı olan yiğit kahramanların idarecilerin yanında isimleri yabancı ve taşralı olup, onlara tımarlar vermezlerdi. Bu sebepten, adı geçen vilayetlerde askerlerin durumları üzücü olup, hak etmeyenler hüsn-ü iltifatla yüksek makamlara çıktılar” (Mustafa 1997: 441).

Hatta aynı kaynakta, Beyazıt Han'ın bizzat kendisinin de bu durumdan rahatsızlık duyduğu ve devlet erkanını sarayda toplayarak ağır sitemde bulunduğu ve ahirette kendisine yatacak yer bırakmadıklarından söz ettiği belirtilir. Daha ilginç olanı da aynı toplantıda düşük rütbeli bir paşa olan Mesih Paşa'nın söz alıp; Vezir-i azamın içki ve eğlence ehlinde olduğunu; ikinci vezirin dünyaya bağlı olduğunu, altın, gümüş ve cevher dostu olduğunu; üçüncü vezirin ise, av

düşkünü olduğunu belirterek, ülkenin ahvalinin kötü olduğunu ve “*size ahiret gerekse, bu ülkenin durumunu gören kimse tayin et*” dediğini aktarır (Mustafa 1997: 442-43).

Nitekim, II. Beyazıt döneminde (1481-1512) Padişahın bu yumuşak tavrından ve devlet yönetimindeki hoşgörü temelli yaklaşımını fırsat bilen *İsnaaşeriyye Şiiliği* yeni kurulan Safevi Devletini arkasına alarak Osmanlı topraklarında kendi adamları üzerinden Şiiliği ve Aleviliği körükleyerek Sünni Anadolu tabanında bir dönüşüm meydana getirerek Osmanlı yönetimini zaafa uğratmak maksadıyla Şah Kulu vasıtasıyla bir isyan teşebbüsünde bulunmuştur (1511).

İsyanı besleyen konjonktürel faktörler incelendiğinde sorunun sadece Şah İsmail’in ve çevresindekilerin körüklediği dini ve dış siyaset olmadığı, içeride de bunu besleyen ciddi bir siyasi belirsizlik algısının oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile, asıl mesele, Padişahın iyi niyetli yönetim anlayışına ilave olarak, çocukları arasında başlayan ya da başladığı yönündeki söylentilerin (olumsuz algının) merkezden iyi yönetilememesi ve Şahkulu ve tائفesinin ilahi bir kurtarıcı edasıyla, Osmanlının sonunun geldiği, hatta kıyametin kopabileceği gibi bir takım mistik manipülasyonları kullanarak cahil ve art niyetli insanları etrafında toplayabildiği de bir gerçektir. Acı bir gerçek daha var ki, İslam toplumlarında cehaletin ve yanlış dini öğretilerin ve pratiklerin ürünü olarak bu tarz pek çok safsataya her devirde inanabilecek kitlelerin olmasıdır.

Bu sorunu yakinen fark eden Yavuz Sultan Selim babasını tahttan indirerek tahtı devralmış ve ilk iş olarak Safevi yayılcılığını Çaldıran Seferi/Savaşı ile durdurmuştur (1514).

3. Fütüvvetnameler, Anadolu Tasavvuf Anlayışı ve Ahilik

Ahiliğin tasavvufi bir örgütlenme olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Neşet Çağatay’a göre Ahilik bir tarikat değildir. Zira diğer tarikatlardaki gibi Ahilikte de zaviyelerin olması, pek çok tarihçiyi ve araştırmacıyı yanıltmıştır (Çağatay 1997: 97). Ünlü tarihçi İ.H. Uzunçarşılı’ya göre ise, Ahilik Osmanlının ilk dönemlerinde *Alperenlerin* toplandığı Babai tarikatı ve Mevlevi tarikatı gibi etkili bir tarikat idi. Hatta Uzunçarşılı, Ahilik tarikatının reisliğini de önce Şeyh Edebalı’nın, ardından da I. Sultan Murad’ın devraldığından, bundan da Gelibolu ahi reislerinden Ahi Musa’nın devraldığından bahseder. Nitekim, I. Murad’ın 1366 Mart 14 tarihli Ahi Musa’ya verdiği icazetname ve vakıfname’de bu durum şöyle ifade edilmektedir:

“... *ahilerimden kuşandığım kuşağı Ahi Musiya (Musa) kendü elümle kuşadup Magalkara’da (Malkara) ahi diktim ve bu Ahi Musa veya evladlarından kimseneyi ihtiyar idüp ya akrabalarından veya güğeygülerinden ahilik icazetin virüp bizden sonra yerümüze ahi sen ol*

diyeler ki bunlar fevt olduktan sonra şer'ile sabit ve zahir ola..." (Uzunçarşılı 1982: 530-31).

Ahiliğin teşkilatlanma yapısı dikkatle incelendiğinde; aslında âdâbı, kuruluşu ve işleyişi itibariyle tasavvufi yapılanmaya benzer bir manzara karşımıza çıkmaktadır. Zaten Osmanlı döneminde tekke ve zaviyeler ayrı ayrı zanaatlarda uzmanlaşmış ve insanlara vasıf kazandırıcı bir rol üstlenmişlerdir. Bu anlamda Ahiliğin, diğer tekke ve zaviyelerle birer sivil toplum kuruluşları olarak birçok bakımdan benzerlikleri ve tabii ki farklılıkları söz konusudur. Burada şu noktanın vurgulanmasında yarar vardır: Osmanlı devleti bazı tarikatlarla zaman zaman sıkıntı yaşamıştır; ancak, Ahilerle asla böyle bir sorun yaşanmamıştır. Tam aksine, devlete çok katkılarda bulunmuşlar ve devlet tarafından en üst düzeyde çok da iltifata tabi tutulmuşlardır.

Aslında, Ahiliğin temelinde yattığı sanılan Fütüvvet anlayışında da tasavvufla büyük bir yakınlık olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, ünlü Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah döneminde yaşamış büyük tasavvuf bilgini Suhraverdi'nin 12. asırda kaleme aldığı fütüvvetnamede hem tasavvuf hem de İmâmiye akidelerine paralel ilkeler yer almaktadır (Çağatay 1997: 18).

Fütüvvet ilkelerinin ve Ahiliğin tasavvufi yapılanmalarla ilişkisi konusunda şu hususun belirtilmesinde yarar vardır: Fütüvvet/Ahilik hareketinin geliştiği zaman dilimi ile tasavvuf hareketlerinin geliştiği zaman dilimi aynı döneme denk gelir. Her ikisi de Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı'nın kuruluş yıllarında Anadolu ve Rumeli'nin İslamlaşmasında ve devletin güvenliğinin ve huzurunun tesisinde medresenin ilmi yöntemleri yerine, sevgi ve hoşgörü üzerinden gönül köprüleri kurarak ve maddi-manevi ritüelleri kurumsallaştırarak irşad ve tebliğ faaliyetlerini öne çıkaran ve nispeten eğitim düzeyi düşük ya da eğitimsiz kitlelere ulaşmayı hedeflemiştir.

Bu kitlenin ağırlıklı olarak kırsalda göçebe hayatı yaşayanlarla şehirlerde esnaflıkla uğraşanlardan müteşekkil olduğu söylenebilir. Bunlar içerisinde de Yesevilik, Babailik, Kalenderilik, Haydarilik ve Bektaşilik gibi yapılanmalar daha ziyade köylü ve göçebe topluluklar arasında yayılırken, Muhyiddin-i Arabi'nin, Evhadüddin Kirmani'nin, Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin, Sadreddin Konevi'nin ve Ahi Evran'ın öncülük ettiği sünni tasavvufi hareketler daha çok medreseye yakın şehirlerde kendini göstermiştir. Tabii, her ne kadar bu yapıları genel olarak Kitap ve Sünnet'ten, itikadi ve fıkhî temellerden uzak düşünemez isek de esas olarak dervişlerin veya o tarz kişilerin delaletiyle yürütülen bu türden irşad hareketleri içerisine zamanla Şiilik ve Batmîlik veya yerleşik kültürün eski inanç ve gelenekleri sirayet etmiştir. Esasında, başlangıçta Sünnî gelenekle ortaya çıkan Bektaşiliğin zamanla Babailiğin

ve Hurufiliğin batıl inanç ve motiflerinin geniş tesiriyle değiştiği rivayet edilmektedir (Sarıkaya 2002: 22-23).

Hatta Hacı Bektaş Veli'nin temel eseri olan *Makâlât* (2013) ve diğer eserleri incelendiğinde bile kendi yazdıkları ile günümüzde aktarılan dil ve pratiğin oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır (Hacı Bektaş Veli 2013). Kaldı ki, Fuad Köprülü'ye göre, İsnâaşeriyye temayülü gayet açık ve Kalenderi-Haydari geleneğini hatırlatan uygulamaları olsa da eserlerinin kendisine takaddüm eden sûflerinkinden bariz bir şekilde ayrılacak büyük hususiyetlere sahip değildir (Köprülü 2017: 78).

Bundan dolayı da bu tür hareketlerin merkezi olan tekke ve zaviyeler ile medrese (ilim) çevreleri arasında o günlerden bugüne her zaman derin tartışmalar yaşanmıştır. İslami ilimlerde yeterince derinliği olmayan kişiler eliyle sürdürülen bu tür faaliyetlerin özellikle yeni fethedilen yerlerdeki geniş halk kitleleri üzerinde etkili olabilmek için onları yerleşik eski inanç değerleri ve örfleri üzerinden bir tebliğ ve irşad yöntemi benimsendiğinde, zamanla bazı sıkıntılı bilgilerin ve pratiklerin içselleştirilmesi ve kuşaktan kuşağa İslami bir zarfla sunulması ne yazık ki kaçınılmaz olacaktı. Nitekim, asırlardır İslam toplumlarında geniş halk kitlelerinin temel kaynaklar üzerinden yeterince Kitap, Sünnet, itikat ve fıkıh eğitimi almadan ve oralardan gelen zaruri bilgi ve pratikleri dikkate almadan, nesilden nesile gelen yanlış ritüellere itibar etmesi temel bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Anadolu'da yazılmış ilk ahilik fütüvvetnamesi olarak bilinen Çobanoğlu Yahya b. Halil Burgazi (Bulgari)'nin fütüvvetnamesindeki ilkeler de Suhreverdi'nin ünlü tasavvuf eseri olan *Avârif ül-Maârif*'teki tasavvufi ilkelerle hemen hemen aynı gözükmektedir. Çobanoğlu Fütüvvetnamesinde, Ahilerin uyması gereken pek çok ilkeden bahsedilmektedir. Bunlar, ağırlıklı olarak edep ve hizmet makamının dereceleri, Ahiliğe girme törenindeki şed kuşatılması ve müritle ahi arasındaki ilişki, özel toplantılarda uyulacak oturma, kalkma, yeme, içme vesaire edep ilkeleri ve sema törenlerinde uyulması gereken kurallar olarak sıralanabilir (Çağatay 1997: 22-29).

Zaten Çobanoğlu fütüvvetnamesinin bizzat kendisi, hazırlanan metnin Ku'an'dan, hadislerden, Peygamberlerin kıssalarından, velilerin zikirlerinden, kitabül kalâyidden, ariflerin sırlarından oluştuğunu belirtmekte ve hatta tarikata dair sıkıntılı olarak addedilen meselelere bile cevaplar verildiği söylenmektedir. Yazar, bunlara inanmayanların da mürted olacağını bile belirtmektedir. Zira yazdıklarının Kur'an, sünnet ve tarikat ehli nezdinde sabit ve meşru olduğunu belirttikten sonra, her cuma gecesi Ahilerin huzurunda belirtilen âdâb ve erkân üzere okunması tavsiye edilmektedir (Çağatay 1997: 159).

Ahilikle tasavvuf arasındaki benzerliği/ilişkiyi göstermesi bakımından, Ahiliğe giriş törenleri önemlidir. Nitekim, Ahiliğe ilk giren kimsenin saçını tıraş ediliyor, tövbe ve telkin veriliyor, ahdullah okunuyor, *şerbet* içiriliyor, helva pişiriliyor, taç, hırka ve şalvar giydiriliyor, şed (kuşak, peştemal) kuşatılıyor; tarikatlarda da zaten yaygın bir gelenek olarak *hırka* giydiriliyor. Ayrıca, Ahiliğe ilk giren kişiye *tâlip* deniyor; o kişi daha sonra sırasıyla *nimtarik* (yarım tarikat ehli) ve *sahib-i tarik* (tarikat ehli) ünvanlarını alıyor (Çağatay 1997: 160). Yine kurum içi hiyerarşik sınıflama Ahilikte yiğit, ahi, şeyh veya ahabap, nim-tarik, müfret, nakib vs. diye devam ederken; tarikatlarda mürit-şeyh veya müptedi, mutavassit, müntehi, mürşit diye sınıflanır. Belki de aralarındaki en önemli fark, Ahiliğe girişte kişinin mutlaka bir esnaf veya meslek sahibi olmasıdır.

Tarikatlardaki şeyhe ve o tarikatın ilk kişisi olarak kabul edilen zata ve ondan itibaren silsilede yer alan tüm zevata saygı duyulması gibi, Ahilikte de ahi şeyhine, o sanat dalının ahisine ve pîrine saygı duyulur. Tasavvuf geleneğinde her tarikat grubu kendi çizgisini bir sahabiye ve oradan da Peygamber'e kadar götürürse; Ahilikte de her sanat ve meslek grubu o mesleğin piri olarak bir Peygambere kadar götürür ve kendisini onun izinde gitmekle yükümlü sayardı.

Nitekim, şed kuşatılma geleneğinin de esasında insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğu inancının bir uzantısı olduğu söylenir. Zira Allah Adem Peygamberi yeryüzüne belli bir yükümlülükle göndermiş, ahidine vefa göstermesini, şeytana uymamasını vazetmiştir. Ahilik geleneğine göre, diğer insanların da Adem'in evlatları olarak aynı ahde vefa göstermesinin bir simgesi olarak bir anlamda *vefa şeddi* kuşanması geleneği kurumsal hale getirilmiştir (Çağatay 1997: 160).

O nedenle, Osmanlı döneminde değişik alanlarda faaliyet gösteren esnaf ve sanatkarlar, iş yerlerinde o sanat ve mesleğin pirini ve mesleğin özelliklerini belirten levhalar asarlardı. Örneğin, *Edirne Selimiye Kapalı Çarşısında* şunlar yazılıdır:

“Her seherde besmeleyle açılır dükkanımız,

Hazreti İbrahim Peygamberdir pirimiz üstadımız” (Çağatay 1997: 168).

Yine Eyüp Sultan Muvakkithanesinde şöyle yazılıdır:

“*Saatin mucize-i Hazreti Yusuf idüğün,*

Zammı ahad ile darbinda işit leyl-ü nehar.

İsm-i Yusuf sad-u pencah oldukça şumar,

Saata bak nice geçer, o hesab üzre çalar” (Çağatay 1997: 169).

Nasri'nin, Burgazi'nin ve Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnamelerinde şu 12 sınıf insana şed kuşatılamayacağı söylenir (Gölpınarlı 1955-56: 43; Çağatay 1997: 160):

- Kâfirler (müşrikler),
- Münafıklar, iftiracılar, arkadan çekiştirenler,
- Remil atanlar (kum dökerek fala bakanlar), müneccimler (gaipten habermeyi sanat edinenler),
- Şarap içenler,
- Dellaklar (tellaklar; hamamcılar, keseleyiciler),
- Dellallar (tellallar; ticarete aracılık edenler),
- Çulhalar (çullahlar, dokumacılar, tezgahtarlar),
- Kasaplar,
- Cerrahlar,
- Avcılar,
- Madrabazlar (hilekârlar; bazı meyve, sebze ve benzeri yiyecekleri çıkış yerinden alıp toptancıya satanlar),
- Ameldarlar (ammâller, yapıcılar).

Burada fütüvvetnamelerle ilgili bir hususun belirtilmesinde yarar vardır. Fütüvvetnameler belli dönemlerdeki hâkim siyasi ve dini yapılanmaların tesirinde kalmıştır. Örneğin, 16. asrın başından itibaren İran'ın etkisiyle Alevi ve Bektaşî geleneklerinin o dönemlerde yazılan fütüvvetnamelerde ağırlıklı bir şekilde yer bulduğu, hatta yer yer Sünni geleneği rahatsız edecek boyutlara ulaştığı söylenmektedir. Bundan başka, fütüvvetnamelerin zaman zaman dönemin tarikat yapılanmalarının fazlasıyla tesirinde kaldığı anlaşılmaktadır. Hatta bazı fütüvvetnamelere bariz dini ve tarihi hataların ve hurafelerin bile girdiğinden bahsedilmektedir (Çağatay 1997: 40-41).

Sabri Ülgener'e göre, tasavvuf ve tarikatlar, orta çağ sonlarından bu yana esnaflaşma hareketi ile aynı zamana rastlamıştır. Tarikatlar da zaten *mütevazi ve basık ölçüleri ile çarşı esnafı* üzerinde etkili olmuş ve bu insanlarla hem-hal, onlarla içli dışlı olmuştur. Hatta, Ülgener daha da ileri giderek tasavvufun *geniş hatları ile esnaf ve zanaatkarların dünya görüşünü aksettirdiğini* iddia etmektedir. Zira Ahilik ya da fütüvvet anlayışı ile tasavvuf anlayışının büyük ölçüde örtüştüğü söylenmektedir. Çünkü, nasıl ki tasavvufta sūfînin hakikate varmada *söz ve fiilini görmemesi* önemli bir ilke ise, fütüvvetin esnaf töresinde de aynı ilke önemini korumuştur (Ülgener 1981a: 88-89). Yine Ülgener'e göre, esnaflıkla dervişlik arasındaki sıkı münasebet, esasında İslamiyet'in de ilk dönemlerindeki ticari anlayışa verilen önemden kaynaklanmaktadır.

Hatta büyük sûfilerden çoğunun hayatını *el işçiliği* ile kazandığı ve bunun Hristiyanlığın ilk dönemleri için bile geçerli olduğu söylenmiştir (Ülgener 1981b: 79).

Tasavvuf âlimlerine göre, insanlar yaradılışlarından getirdikleri değişik mizaçlara sahiptirler. Kimi insanlar yumuşak yapılı, kimileri sert yapılı; kimilerinin musikiye, kimilerinin ilmi faaliyetlere, kimilerinin ticari faaliyetlere ve kimilerinin de askeri faaliyetlere karşı yatkınlıkları ve düşkünlükleri vardır. Başka bir ifade ile, bu çevrelerde *Allah'a götüren yolların mahlukatın nefesleri sayısınca* olduğu inancı hâkimdir. Bundan dolayı da her bir tarikatın ortak mizaçlara sahip insanları bir araya getirdiği ve onlara manevi eğitimle nitelik kazandırmanın yanında, maddi nitelikler kazandırmayı da hedeflediği söylenir. Bu anlamda, örneğin, Mevleviliğin daha çok musiki yatkınlığı olan insanlara, Babailiğin ve daha sonra Bektaşiliğin daha çok askeri kişiliği ön plana çıkmış (alperenler) insanlara (Yeniçeri Ocağı üzerindeki etkinliği gibi) ve Ahiliğin de ticari karakteri ve faaliyetleri ön plana çıkmış insanlara hitap ettiği söylenebilir.

Özellikle Osmanlının kuruluş dönemlerinde, Ahilik gibi döneminin bir anlamda güçlü birer sivil toplum kuruluşları olan bu tür kurumlar; fethedilen bölgelerdeki Müslüman-Türk nüfusun artırılması, bu yerlerde kültür hâkimiyeti sağlanarak Türkleşme ve Müslümanlaşma sürecinin hızlandırılması, Anadolu'ya yeni göç eden Türklerin özellikle şehirlere yerleşmelerini sağlayarak buralarda şehir kültürüne alışmalarına yardımcı olunması ve yeni bir uygarlığın meydana getirilmesi gibi amaçların gerçekleşmesine katkıda bulunmuşlardır.

Hatta bazı iktisat tarihçilerinin belirttiği gibi, o dönemlerde transit kervan ticaretine dayalı ticari hayat için yolların emniyet altına alınması, hayati önemi haiz bulunmakta idi. Bu sebeple ticari hayatın tanzimi de zaruri olarak zaviyelere tevdi edilmiştir. Bu tür kurumların kuruluş yerleri de stratejik öneme sahip ıssız dağ başları, tehlikeli boğazlar, ser-hadler, önemli kavşak noktaları ve yamaçlarda kurularak, her biri imkânları ölçüsünde kendi çevrelerinde adeta birer minyatür şehir, birer medeniyet merkezi meydana getirmişlerdir (Gündüz 1984: 106).

Bütün bu tartışmaların ardından, şu noktanın da belirtilmesinde yarar vardır. Her ne kadar bazı selef âlimleri, “dünya ve ahiretin hayrını Allah korkusu ile zenginlikte, yine dünya ve ahiretin şerrini de zulüm ile fakirlikte bulduk” (El-Maverdi 1978: 184)³²⁵ demişler ise de; tasavvuf erbabında, dolayısıyla tekke ve zaviye geleneğinde, genellikle dünya hayatına, çalışmaya ve zenginleşmeye yönelik öne çıkan bir söylem söz konusu olmaz iken; Ahilikte çalışmaya, iş ve meslek sahibi olmaya ve

³²⁵ Daha geniş bilgi için bakınız: Erdem (2005) ve Erdem (2007).

işini belli standartlarda kaliteli olarak yapmaya yönelik oldukça bir söylem öne çıkmaktadır.

4. Fütüvvetnamelerde Şiiliğin ve Aleviliğin Tesiri ve Esnaflığa Yansımaları

Fütüvvet ve ahilik teşkilatları için ilmihal ya da el kitabı denebilecek temel kaynak fütüvvetnamelerdir. Zira fütüvvetnamelerde bireysel olarak ahinin ve ilgili esnaf teşkilatının uyması gereken batını ve zahiri ilkeler sıralanmaktadır. Bu eserler dil, üslup ve içerik bakımından birbirine epeyce benzemektedir.

Türkçe Anadolu ve Rumeli illerinde örgütlenen ahilik teşkilatlarının kaynağı olarak fütüvvetnamelerin genellikle 14., 15. ve 16. asırlarda kaleme alındığı, istinsah (aynısının elle tekrar yazılmasının kopya edilmesinin) ise 16 asır ve sonrasında gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Eserlerin telif ve istinsah hallerinin birbirinin neredeyse aynısı olduğu, hatta eserlerin bir diğerinden her bakımdan yararlandığı ve sınırlı sayıda kaynağa dayanarak, ilmi yöntem ve kaynak kullanımına riayet edilmeksizin; hatta sözlü efsanevi rivayetlerin ve hikayelerin temel kaynaklarla ve tarihi gerçeklerle uygunluğuna dikkat etmeksizin aktarıldıkları anlaşılmaktadır. Daha önemlisi, ayet ve hadisler kullanılırken son derece özensiz davranıldığı; yer yer eksik, hatalı ve ilaveli olarak verildikleri, pek çoğunda da ne yazık ki uydurma hadislerin rahatlıkla kullanıldığı görülmektedir. Bilhassa Şii-Alevi geleneğinin ehli beyti ve Hz. Ali'yi takdis etmek amacıyla temelsiz ve özensiz, bir kısmının da propaganda amacıyla kullanıldığı uydurma hadisler rahat bir şekilde tekrar tekrar kullanılmıştır (Gölpınarlı 1955-56: 59-72; Gölpınarlı 1949-50: 53-56; Sarıkaya 2002: 41-42).

Oysa ayetlere atıfta bulunulurken sure isimleri ve ayet numaraları ile güvenilir meal ve tefsirlerinin aktarılmasına, hadisler kullanılırken de sahlilik derecelerine ve kaynaklarına azami derecede riayet edilmesi gerekirdi. Bunun yerine, ayetlerin ve hadislerin kaynaklarına tam olarak riayet etmek yerine, bunların eksik ya da fazlalıklarla aktarılması, kaynak belirtilmemesi, halk arasında dilden dile aktarılan bazı sözlerin hadis diye yazılması, ne yazık ki iyi niyetli ama İslami eğitim düzeyi düşük geniş halk kitlelerinin asırlardır bu yanlışları tekrar etmesine katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Hz. Ali ve Şiilik üzerine kullanılan dil kelime-i tevhide ve kelime-i şehadete Hz. Ali'nin ismini ekleyecek kadar ileri gitmiştir. Nitekim Seyyid Hüseyin'in Muhtasar Fütüvvetnamesi'nin bir yerinde; “*Lailahe illallahü Muhammedün Resulullah ve Aliyyün veliyyullah*”, başka bir yerinde de “*Eşhedü en la ilahe illallahü hakkın hakka ve eşhedü enne Muhammeden (Resulullahi) saffen saffa ve enne Aliyyün veliyyullahi (ve vasiyyü) Resulillahi*” ifadesi yer almaktadır (Şeker 2011:

168-69). Bu üslubun Sünni İslam inancı bakımından son derece rahatsız edici olduğunda şüphe yoktur.

Bir başka husus da hitap edilen kitlenin ihtiyaç duyduğu ticari ilkelerin özünden çok merasim adap ve erkanına dair ritüeller fazlasıyla öne çıkmaktadır. Bu da Anadolu ve Rumeli toplumlarında ve diğer İslam toplumlarında İslam'ın özüne dair bilgi ve pratikler yerine çoğu tali ve hatta bidat olarak nitelendirilen hususların öne çıkarılması, hatta farz derecesinde sunulması asırlardır İslam dünyasının içinde bulunduğu fikir ve uygulama kısırlığının en önemli sebeplerindedir. Kaldı ki, bu türden yaklaşımlar sayesinde Müslümanlar asırlardır yazılı ve sözlü bilgi kaynaklarında neyin asıl neyin füru' olduğu konusunda büyük bir kafa karışıklığı içerisinde olmuş; geniş halk kitleleri Kur'an ve Sünneti okumak, anlamak ve onların ışığında akâid ve fıkıh konularıyla doğrudan temas kurmak yerine, bu kaynaklarla hiç alakası olmayan bazı ritüellerin peşine takılarak dinin özünden koparılarak bir takım simgesel unsurlara hapsedilmesine sebep olmuştur.

Bu hususta genel olarak tasavvufi çevrelerin katkısı bilinmekle birlikte, İran üzerinden gelen (İsnâ Aşeriyye) Şii propagandasının Alevilik ve Bektaşilik vasıtasıyla yayılmasının etkisi büyük olmuştur. Bu bakımdan, fütüvvetnamelerdeki usul ve erkan ile Bektaşiliktekiler iç içe geçmiş; hatta fütüvvetnamelerde geçen ilkelerin, merasimlerin ve motiflerin Bektaşiliğe kaynaklık ettiği iddia edilmektedir. O nedenle, daha sonraki asırlarda bu eserlerin elle yazılan kopyalarında siyasi otoritenin de (muhtemelen halkın da) talebiyle Sünni bir karakter kazanmaya başladığı söylenmektedir. Esasında, fütüvvetnamelerin müelliflerinin de orijinal nüshalarında yer yer Sünni kitleleri memnun edecek bazı ifadeler yer verdiği görülmektedir. Ancak, bu konuda çığır açıcı nitelikte en geniş araştırmaları yapan Abdülbaki Gölpınarlı'ya göre bütün bunlar "hiç şüphe yok ki takiyyeden ibarettir" (Gölpınarlı 1955-56: 51). Bazı araştırmacılar ise, bu tespite katılmadıklarını, zira Osmanlı idarecilerinin hoşgörüsünün bu tarz bir müdahaleye müsait olmadığını, daha sonraki istinsah nüshalarında yapılan Sünni eğilimli açıklamaların ise o kişinin tercihi ile açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim, fütüvvetnamelerde kullanılan baskın dilin Şii-Bektaşî tarzı olmasına karşın, ahilik örgütleri altında faaliyet gösteren geniş esnaf kitlelerinin ağırlıklı olarak Sünni geleneğe sahip idi. Fakat, aynen istinsah edilen eserler de vardır (Sarıkaya 2002: 44-45).

Yüzyıllardır İslam coğrafyasında kol gezen cehalet, insanların dini inançlarını asli kaynaklarından tevatür yoluyla öğrenmek yerine, sözlü anlatımlar üzerinden kulaktan duyma bilgilerle pratiklerini oluşturmaları biz dizi şekli tabularla biçimlenen bir din anlayışına ve algısına sebep olmuştur.

Bunların dışında önemli bir nokta daha var ki, o da zamanla fütüvvetnamelerde belirtilen ideal ilkelerle ticari hayattaki uygulamaların uyuşmamaya başlamasıdır. Bunun pek çok sebebi olsa da şu hususları kısaca zikrederek kifayet etmekte yarar vardır (Erdem 2009: 89-93):

- Osmanlı İmparatorluğu'nda genel olarak devletin, özel olarak da dış siyasetin zayıflaması,
- Köyden şehre göçün giderek artması ile çift bozanların, yeniçeri ocağının dağılmasıyla birlikte de askerlerin esnafılık yapmaya başlaması sonucu malların standardının/kalitesini bozulması,
- Avrupa'daki sanayileşme sonucu sermaye-yoğun ve ucuz ürünleri karşısında, emek-yoğun ve pahalı yerli ürünlere mahkûm olunması,
- Kapitülasyonlar sayesinde yabancı malların yerli ürünleri ikame etmesi,
- İş ahlakının giderek bozulmasıdır.

Nitekim, Çobanoğlu fütüvvetnamesinde müellifin bizzat kendisi şöyle der: “... gördüm ki, ... ilm-i fütüvvet metruk oldu ve heman adı kaldı” (Aktaran: Çağatay 1997: 158-59). Evliya Çelebi ise ayakkıbcı ve tuhafiyeciler hakkında şöyle der:

“Açmaz ol besmelesiz dükkânı,
Aldatır bulsa veli şeytanı” (Ülgener 1984: 158).

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bilgiler fütüvvetnamelerin ahilik kurumunun inanç esaslarının, hayat felsefesinin ve ahlak anlayışının referans kaynağı olduğunu ve İslam'ın ilk dönemlerinde başlayıp Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de iş hayatının uygulama esaslarını, yönetmeliklerini ve yönergelerini içerdiği yönündeki tespiti teyit etmiştir. Ciddi aktarım hataları olsa da esas olarak Kur'an'ı, sünneti ve Ehl-i Beytin söz ve davranışlarını referans olarak kabul eden bu belgeler 10. yüzyıldan itibaren önce Arapça olarak, ardından Farsça ve 11. yüzyıldan itibaren de Osmanlı Türkçesi olarak yazılmaya başlanmış ve İslam toplumlarının iktisadi hayatında önemli bir yer edinmiştir.

Ancak, büyük çoğunlukla Sünni geleneğe göre yaşayan Osmanlı toplumunda genel halk ve esnaf üzerine kaleme alınan fütüvvetnamelerin içeriği; kullandıkları kaynaklar, kaynakları ele alış biçimleri, özellikle hadis diye aktardıkları sözlerin büyük bir kısmının sahih hadis kaynakları ile teyit edilememesi, aksine pek çok uydurma hadislere yer verilmesi, bir dizi gerçek-dışı mistik anlatımlar, Ehl-i Beyt, Hz. Ali, Şia ve Alevilik konularında baskın bir dil kullanılması oldukça ilginçtir. Zira neredeyse Hz. Peygamber'in vefatından itibaren İslam dünyasında hiç bitmeyen ve keskin görüş ayrılıklarına ve uygulama farklılıklarına yol açan Sünni-Şia

ayırımı bu kadar önemli bir mesele iken, hatta bilhassa fütüvvetnamelerin yazıldığı dönemlerde bu yüzden ayaklanmaların, siyasi ve askeri çatışmaların yaşandığı bir ortamda bu belgelerin Sünni Osmanlı toplumundaki tesirinin ne derece tabana hitap edebildiği düşündürücü bir konudur.

Şu bir gerçek ki, bu belgelerin yazıldıkları dönemlerde Osmanlı topraklarında ortaya çıkan Şii-Alevi propagandaları ve ayaklanmalarından hem çok etkilendikleri hem de onları etkiledikleri anlaşılmaktadır. Yine, söz konusu fütüvvet belgelerinin yazıldıkları dönemde ve sonrasındaki ahilik teşkilatları ve onların iş yapma pratikleri ile önemli ölçüde uyuştukları, ama kullanılan yoğun mezhep dilinin Sünni ahi teşkilatlarında fazla karşılık bulmadıklarını tahmin ediyoruz. Kaldı ki, fütüvvetnamelerin ortaya koyduğu kuralların Osmanlı iş hayatına ve esnaf yapılarına özgü yol gösterici olmaktan ziyade, herkes için genel ahlaki kurallar manzumesi olarak kaleme alındığını söylemek daha gerçekçi olacaktır.

Kaynaklar

- Çağatay, Neşet (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Emecen, Feridun (2010). “Şahkulu Baba Tekeli”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, C. 38, ss. 284-286.
- Erdem, Ekrem (2009). *Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli: Ahilik*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Erdem, Ekrem (2007). “Kayseri’de Sermaye Birikiminin Yapısı ve Değerler Sistemi: İslami Kalvinistler Çalışmasına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *I. Hacılar Sempozyumu*, 11-13 Mayıs, Kayseri.
- Erdem, Ekrem (2005). “İslam ve Piyasa Üzerine Düşünceler”, *İslam ve Çalışma Hayatı Sempozyumu*, 25-27 Kasım, İzmir.
- Gölpınarlı, Abdülkadir (1955-1956) “Şeyh Seyyid Gaybi oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in Fütüvvet-namesi”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 17, No. 1-4, ss. 27-72.
- Gölpınarlı, Abdülkadir (1949-1950). “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, No. 1-4; ayrıca, İstanbul Ticaret Odası yayını (2011), İstanbul.
- Gündüz, İrfan (1984). *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul.
- Hacı Bektaş Veli, Hünkâr (2013). *Makâlât*, Haz. A. Yılmaz, M. Akkuş ve A. Öztürk, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Köprülü, M. Fuad (2017). *Anadolu’da İslamiyet*, Alfa Basım Yayım, İstanbul.

- Mustafa, Celal-zade (1997): *Selim-name*, Haz. A. Uğur ve M. Çuhadar, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sarıkaya, M. Saffet (2002). *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şeker, Mehmet (2011). *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvetnamelerin Yeri: Seyyid Hüseyin el-Gaybi'nin "Muhtasar Fütüvvet-name"si*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1982). *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ülgener, Sabri F. (1981a). *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, Der Yayınları, İstanbul.
- Ülgener, Sabri F. (1981b). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul.
- Ülgener, Sabri F. (1984). *Çözülme Devri Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Mayaş Yayınları, Ankara.

***OSMANLI DÖNEMİ'NDE ANKARA'DA ESNAFLIK
VE GAYRİMÜSLİMLERİN MESLEK GRUPLARI***

***TRADESMEN İN OTTOMAN ANKARA AND NON-MUSLİM
OCCUPATIONAL GROUPS***

***Prof. Dr. Ergün Laflı
Dokuz Eylül Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi/Arkeoloji Bölümü
Tınaztepe/Kaynaklar Yerleşkesi, Buca, 35160 İzmir.
elaflı@yahoo.ca***

Özet

Ankara kenti 1402 yılındaki Ankara Muharebesi'nde büyük ölçüde harap olmuş, Anadolu birliğini yeniden kuran II. Murat zamanında yeniden onarılmıştır. 1841 yılında Anadolu Eyaleti kaldırılıp, yerine vilayetler kurulunca Ankara da bir vilayet olmuş ve Ankara, Çorum, Yozgat, Kayseri ve Kırşehir sancakları bu vilayete bağlanmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin sonlarına doğru Ankara 1917'de üç gün süren büyük bir yangın geçirmiş ve yangın 1900 kadar hanenin yanması ile sonuçlanmıştır. Bu geçen 400 yıl içinde Ankara kendi yağında kavrulan ve dışı çok açık olmayan bir yapı sergilemiştir. Ankara'nın Osmanlı Dönemi esnaf teşkilatı ve Ahilik yapısı Rıfat Özdemir tarafından irdelenmiştir (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/188171>). Bu esnafların şehirdeki Ermeni, Rum ve Yahudi, yani Gayrimüslim tebaa ile olan bağlantıları ve Ahilik'in bu konu ile ilişkileri henüz irdelenmemiştir. Bu bildiride bu konu üzerine değinilip, Ankara'nın Osmanlı Dönemi'ndeki esnaflığı konusu tekrar gündeme getirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Ankara, Osmanlı Dönemi, Ahilik, esnaflık, Ankaralılar, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler.

Abstract

The city of Ankara was devastated at the Battle of Ankara in 1402; Murat was repaired again in time. In 1841, when the province of Anatolia was lifted and provinces were established, Ankara became a province and Ankara, Çorum, Yozgat, Kayseri and Kırşehir sancaks were connected to this province. Towards the end of Ottoman rule, Ankara underwent a three-day fire in 1917 and the fire resulted in the burning of about 1900 households. In the last 400 years, Ankara has exhibited a structure that was grasped in its oil and not very open to the outside. Ankara's Ottoman Period tradesmen and Ahi structure were examined by Rıfat Özdemir (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/188171>). The connections of the artisans to the Armenians, Greeks and Jews in the city, the links with the non-Muslim subjects and the relations of the Ahi to this subject have not been examined. In this paper, this issue will be discussed and the issue of Ankara's craftsmanship in the Ottoman period will be raised again.

Keywords: Ankara, Ottoman period, Ahism, tradesmen, Ankara, Armenians, Greeks, Jews.

Anadolu'da Ahilik XIII. yüzyılla birlikte esnaf ve çeşitli zanaat grupları içinde dini, siyasi ve sosyo-ekonomik anlamda kurumsal olarak örgütlenme biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle Anadolu'daki diğer şehirlerden farklı olarak Kırşehir'de Ahi Evran tarafından esnaf ve zanaat

grupları birlik ve dayanışma anlayışı ile örgütlenmeye çalışılmıştır³²⁶. Ahiliğin yaygınlaşmasında birçok önemli etkenin varlığından söz etmek mümkündür. Sosyal hayata katkısının dışında gençlerin kültür, sanat ve askeri alanda yetişmelerinin sağlanması, birçok zanaatkârın iş sahibi olabilmesi, üretilen ürünlerin kalitesinin korunması, ortak bir etik anlayışın oluşturulması, üretici-tüketici çıkarlarının korunması gibi katkıları sayılabilir³²⁷. Ahiliğin tekke ve zaviyelere bağlanmasına bağlı olarak ekonomik ve sosyal açıdan gelişen Ahilik halk arasında da yayılarak geniş kitlelere ulaşmıştır³²⁸. Günümüze ulaşan birçok yazılı kaynak sayesinde Ahilik teşkilatının Anadolu'nun sosyal yaşamında çok büyük yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Anadolu'ya yaklaşık 1330 civarında gelen İbn-i Batuta, ziyaret ettiği şehirlerde Ahilerin misafiri olmuş, onların sosyal yaşantısına tanıklık etmiş ve onlarla ilgili ayrıntılı bilgi edinme imkânı bulmuştur³²⁹. Eserinde ahilere yer veren İbn-i Batuta minnettarlığını dile getirerek onları tasvir etmiştir³³⁰.

Ankara'da Ahi ve Lonca Teşkilatları

Kökenleri Fütüvvet anlayışı tesirinde olan Ahi teşkilatı tarafından, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte mahallî Türkmen beylerinin bağımsızlıklarını ilan ettikleri Beylikler döneminde, Ankara havalisindeki otorite boşluğundan yararlanarak burada bir yönetim kurmuşlardır³³¹. Osmanlıların 1354 yılında şehri zaptetmeleri üzerine, Karamanoğulları'nın teşviki ile burayı tekrar geri almışlar ve 1362 tarihine kadar hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Nihayet Osmanlılar'ın Ankara'yı tekrar kuşatmaları sırasında direniş göstermeden şehrin anahtarlarını bizzat Murad Hüdavendigâr'a teslim etmişlerdir³³². Bu tarihten itibaren Osmanlı idaresinde olan Ankara'da XIII. ve XIV. yüzyıllar boyunca asker yöneticilerin dışında tüccar, esnaf, zanaatkâr, ziraatçı gibi çeşitli meslek gruplarının da katılımı ile etkin bir Ahi varlığı görülmektedir³³³. Ahi teşkilatı başlangıçta siyasi bir üstünlük sağlasa da, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da güçlü bir merkezi yönetim kurmasıyla birlikte XIV. yüzyılın başından XV. yüzyılın ortalarına kadar mesleki bir yapı içerisinde kalarak esnaf ve zanaatkâr birlikleri haline dönüşmüşler

³²⁶ Ahiliğin terimsel anlamı ve ortaya çıkışı için: Kızıler 2015: 410-415.

³²⁷ Bayram 2012: 85-87.

³²⁸ Şahin 2014: 176.

³²⁹ Yiğit 2013: 968; İbn Batuta: 409 ve 415-416.

³³⁰ İbn Batuta: 409 ve 415-416.

³³¹ Çiftçioğlu 2001: 27.

³³² Çiftçioğlu 2001: 27.

³³³ Hacıgökmen 2011: 23

ve esnaf kuruluşları arasında yaşamlarını sürdürmüşlerdir³³⁴. Bununla birlikte Ahilik teşkilatının politik potansiyeli, Anadolu'da hareketin yayılması ve başarı göstermesinde etken olmuştur. Osmanlı Devleti'nin meslek teşkilatı olan Ahilik sayesinde Ankara'da Osmanlı'ya özgü milli bir kuruluş olarak şekillenmiş, tüketicilerin korunması yanında, Türklerin Anadolu'da kök salması ve tutunmasında önemli bir rol oynamıştır³³⁵. Anadolu Selçukluları zamanında ticari hayatı canlanan Ankara, XV. yüzyıldan itibaren ticaret yollarının değişmesine bağlı olarak önemi azalmıştır. Ahi teşkilatının Osmanlı esnafı olarak anılan zümre üzerindeki etkileri XV. yüzyılın ortalarında son bulmuştur. Bu tarihten itibaren İmparatorluğun uyguladığı merkeziyetçi politika ve teşkilatlanma şeklindeki değişiklik nedeniyle zayıflamaya başlamış ve ekonomik açıdan Ahi teşkilatı, XVII. yüzyılda Lonca teşkilatı biçimine dönüşerek devam etmiştir. Esnaf defterlerinde Müslüman ve gayrimüslimlerle birlikte aynı esnaf teşkilatı içinde yer almış, yan yana aynı Lonca'ya bağlanıp aynı Şeyh, Kethuda ve Yiğitbaşının idaresi altında çalışabilmiştir³³⁶. Bunun dışında XV. yüzyılın sonlarında büyük şehirlerde yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudi esnaf ve zanaatkârları kendi aralarını Loncalar kurup, kendi başlarına Kethuda ve Yiğitbaşılar seçebilmişlerdir³³⁷. Bu defterlere önce Müslümanlar sırasıyla Hıristiyanlar ve Yahudiler kaydedilmiştir³³⁸. Ordu mensupları tarafından da desteklenen Lonca teşkilatında zaman içinde gayrimüslim sayısının artmasına bağlı olarak ayırımı takip edilmesi güçleşmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren ise ticaret ve zanaat grupları sayılarına bir sınırlandırma getiren "Gedik" olarak bilinen yeni bir yapılanmaya gidilmiş bu sayede zanaat ve ticaret icra edebilme yetkisini elinde bulundurmuştur³³⁹. Eski geleneğin devamı niteliğindeki Gedik sistemi din ayırımı yapılmadan teşkilatlanmıştır. Bunun sebebi ise Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim nüfusunun çoğalmasına bağlı olarak çeşitli dindeki kişiler arasında çalışma zorunluluğu doğmasıdır. Bu teşkilatın anlayışına göre kişi gedik sahibi olmadan yani çıraklık ve kalfalıktan yetişerek açık bulunan bir ustalık makamına geçmeden dükkân açarak sanat ve ticaret faaliyetlerini yürütemezdi. Osmanlı

³³⁴ Köprülü 1991: 387. Ve ayrıca bakınız Güllülü 1992: 119-120.

³³⁵ Güllülü 1992: 89.

³³⁶ Özdemir 1986; Demirağ 2002.

³³⁷ I. Murad'dan sonra Ahi teşkilatının ekonomik fonksiyonları dışındaki faaliyetleri yavaş yavaş ortadan kalktığı ve XVII. yüzyıl itibari ile bu teşkilatın esnaf birlikleri şeklinde varlığını devam ettirdiği ifade edilmektedir: Atik Gürbüz 2018: 61; ve Özerkmen 2004: 63.

³³⁸ Demirağ 2002: 20.

³³⁹ Koyuncu 2018: 48-52. Ayrıca Lonca teşkilatına genel bir bakış için: Tüzün 2018: 231-238.

Devleti'nde esnaf ve zanaatkârlık faaliyetleri XVIII. yüzyıla kadar en önemli sürecini yaşamıştır. Ahilik gelenekleri sayesinde ve sonrasında Lonca Teşkilatları bu sınıfın daha nitelikli bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküşünde Anadolu halkının yaşamında birçok rol üstlenen bu sistem de bozulmuş, 1912 yılında tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Ankara'da Gayrimüslimlerin Meslek Grupları ve Üretim Faaliyetleri

Genel olarak esnaf, mesleğin bütün inceliklerinden faydalanarak hizmet ve mal üretimi yapan kişi ve zümreler olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devleti'nde Ahi ve Lonca teşkilatı geleneklerine bağlı olarak birçok sorunu kendi aralarında çözülebilen, devlete ve birbirlerine karşı sorumluluk yüklenebilen, mesleklerini ve birliklerine sıkı sıkıya koruyan, şehir ekonomisine canlılık getiren belirli bir esnaf kesimi mevcuttu³⁴⁰. Osmanlı Dönemi'nde esnaflar, buldukları mahalleyi benimseyerek halk ile bağ kurmuş, devletin onayı ile kendileri tarafından belirlenen bir takım kurallar çerçevesinde teşkilat çatısı altında faaliyetlerini yürütmüştür. Ürettikleri ürünün çeşidine uygun olarak coğrafi ve mekânsal sınırlılıklar da göz önüne bulundurularak farklı loncaların kurulması sağlanmıştır³⁴¹. Din farklılığı loncaların kurulmasında ayırt edici bir etki etmemiş, Müslüman ve gayrimüslim esnaftan oluşan ayrı loncalar yanında her iki grubun da bulunduğu loncalar kurulmuştur³⁴². Devlet yönetiminin varlığı ve yetkileri elinde bulundurması esnaf teşkilatlarının önüne geçmiş, diğer taraftan esnaf zümreleri üretim faaliyetleri, satış ve pazarlama, hammadde temini ile alakalı hak ve sorumluluklar için kendi nizamlarını oluşturmaya çabalamışlardır³⁴³. Osmanlı Dönemi'nde esnaf teşkilat yapısının daha iyi anlaşılabilmesi için, XVI. yüzyıl sonlarında Ankara'da faaliyet gösteren meslek gruplarına bakılması gerekir³⁴⁴. Özdemir, XVI. yüzyılın sonlarında, çok çeşitli eşya, alet ve hizmet üreten, mükemmel bir esnaf teşkilatına sahip 43 tane meslek grubunun varlığından söz etmektedir³⁴⁵. Bunlar arasında Bostancılar, Çanakçılar, Semerciler, Terziler, Sabuncular, Kuyumcular, Boyacılar, Kürkçüler, Kazancılar gibi çeşitli meslekleri saymak mümkündür. 1827 yılına ait Ankara İhtisab Resmine ilişkin defterlerin incelenmesi sonucunda, çeşitli meslek

³⁴⁰ Özdemir 1986: 170.

³⁴¹ Koyuncu Kaya ve Başol 2017: 37.

³⁴² Koyuncu 2008: 42 ve 51. Bunun yanı sıra Lewis 1937: 37.

³⁴³ *Esnaf teşkilatının işleyişi için: Genç 1986: 113-124.*

³⁴⁴ Özdemir 1986: 170.

³⁴⁵ Özdemir 1986: 170.

dallarının isimlerini listelemek mümkün olmuştur³⁴⁶. Buna göre şehirde faaliyet gösteren 72 tane meslek grubu, şehirdeki han ve hamamlarda ise 23 tane esnafın çalıştığı görülmektedir³⁴⁷. Bu meslek dallarına dâhil olan 2331 esnafın çalıştığı tespit edilmiştir³⁴⁸. Fakat bu esnaf topluluklarının dini ve etnik yapısı, Müslüman veya gayrimüslim olup olmadıkları konusunda bazı bilgilerin eksik olmasından dolayı sonuçları netleştirmek mümkün değildir. Bununla birlikte 1830 tarihinde din faktörü göz önünde bulundurularak yapılan nüfus sayım defterlerinden yararlanarak bu tarihlerde Ankara’da faaliyet gösteren bazı meslek erbabının dinlere göre ayrı ayrı listelemek mümkün olmuştur³⁴⁹. Bu listeye göre Abacı, Balıkçı, Berber, Bezirci, Bezci, Boyacı, Çubukçu, Değirmenci, Dellal, Dikici, Dökmeci, Ekmekçi, Eskici, Enfiyeci, Haffaf, Hallaç, Hamamcı, Hancı, Hekim, Kahveci, Kalcı, Kalemkâr (Gümüş veya bakır üzerine şekil çizen), Katırcı, Kaytancı, Kürkçü, Kuyumcu gayrimüslimlerin icra ettiği meslek grupları arasındadır³⁵⁰. Fakat sayım sırasında kayıt altına alınmayan veya belirtilmeyen sayısal veriler, meslek sayılarının eksik gösterilmesine sebep olabilecektir. Ankara dışında diğer kentlerde de kuyumculuk, sarraflık, bankacılık, hekimlik, ressamlık ve mimarlık genelde gayrimüslimler tarafından yürütülen meslek gruplarındandı³⁵¹. Osmanlı Dönemi’nde Ankara, diğer birçok Osmanlı şehrinde olduğu gibi, Müslümanların yanı sıra, Ermeni, Rum ve Yahudi gibi gayrimüslimlerin bir arada bulunduğu bir yerleşimdir. Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayrimüslimlerin devlet hizmetinden muaf tutulması onların rahatlıkla esnaflık ve ticaretle meşgul olmalarını sağlamıştır³⁵². Her esnaf teşkilatının başında ilgili meslek mensuplarının kendi aralarından seçtiği, birbiri ile bağlantıları sağlayan, hammadde temini ve hammaddenin adil bir biçimde dağılımını organize eden, esnaf tarafından üretilen malın kalite kontrolünü yapan, esnafın dini ve mesleki eğitimine önderlik yapan vb. işleri yürüten bir yönetici bulunmakta idi³⁵³. Bu kişiler Lonca üyeleri tarafından onaylanmış aynı zamanda bu kişiler büyük olasılıkla o mesleğin en tecrübeli ve bilgili kişisi olarak bilinmektedir. Temsil ettikleri esnafın yaptığı işe göre yöneticilerin unvanlarının değiştiği

³⁴⁶ Özdemir 1986: 171.

³⁴⁷ Özdemir 1986: 174.

³⁴⁸ Özdemir 1986: 174.

³⁴⁹ Özdemir 1986: 175-177.

³⁵⁰ Özdemir 1986: 175-177.

³⁵¹ Demirağ 2002: 20.

³⁵² Demirağ 2002: 20.

³⁵³ Özdemir 1986: 162-163.

görülür³⁵⁴. Örneğin Ahilik geleneğine bağlı olan Debbağ esnafının yöneticilerine Ahi baba, Gazzaz, Attar vb. esnafının yöneticilerine Şeyh, Kuyumcu, ekmekçi vb. esnafın yöneticilerine Kuyumcu başı, ekmekçi başı, bakkal esnafının yöneticilerine Bazar Başı, berber esnafının yöneticilerine Kethuda gibi ünvanlar kullanılmakta idi³⁵⁵. Bazı esnaf örgütlerinde bu yöneticilere yardım eden Kethuda, Yiğitbaşı, Duacı gibi yardımcı elemanlar bulunduğu görmekteyiz³⁵⁶. XX. yüzyıl başında Ankara'da çeşitli esnaf gruplarına ait yöneticiler için Ahi baba, Şeyh, Kethuda; bunların yardımcılara ise Kethuda, Yiğitbaşı, Duacı denildiği bazı kaynaklarda belirtmektedir.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli göç politikalarına bağlı olarak gayrimüslim tebaanın nüfusu ve sosyo-ekonomik durumları değişiklik göstermektedir. Örneğin 1492 yılında İspanya'dan, 1497 yılında da Portekiz'den Türkiye'ye göç eden Sefarad Yahudilerinin bir bölümü, sürdürülen iskân politikası sonucu, XVI. yüzyıl başında İstanbul'dan Ankara'ya gelmişlerdir³⁵⁷. Bunun dışında ülke içinde gayrimüslimlerin göç ettikleri de görülür. Gayrimüslimlerin Avrupa ile bağlantıları sayesinde dil bilmelerinden, Avrupa'yla çalışma yöntemini bilmelerinden dolayı ticari hayatta ve devlet hizmetinde çok önemli yerlerde görev almışlardır³⁵⁸. Bu sebeple Anadolu'nun gayrimüslim tebaası içinde Ermeniler Osmanlı Dönemi'nde devletin çeşitli kademelerinde önemli mevkilerde görev almışlar, devlet yönetiminde söz sahibi olmuşlar ve ticari faaliyet yürütmüşlerdir. Elçiliklerde çeşitli görevler yürüten Ermeniler arasında elçilik beratlarının sayısı XVIII. yüzyılın ortalarına doğru artmıştır. Bunun dışında elçiliklerde tercümanlık Ermenilerin yürüttüğü önemli görevler arasında yer alır. Özellikle ticari faaliyetleri Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam etmiştir. Bu süreçte bazı Ankara Ermeni aileleri, XVIII. yüzyılın sonlarında İstanbul'a yerleşmiş ve Ermeni Katolik toplumu için birçok din adamı ve tüccar yetiştirmiştir³⁵⁹. Tüm bunlara ek olarak Osmanlı Dönemi'nde gayrimüslim tüccarların Anadolu'daki üretim modelleri bilmeleri ve ticari deneyimleri sayesinde uluslararası ticaretin temsilcileri için vazgeçilmez ortaklarından biri durumunda olmalarını sağlamıştır³⁶⁰. Özellikle Avrupa'dan ithal edilen ürünlerin satışı ve ihraç edilecek Osmanlı

³⁵⁴ Özdemir 1986: 163.

³⁵⁵ Özdemir 1986: 163.

³⁵⁶ Özdemir 1986: 163.

³⁵⁷ Bahar 2003: 38-39 ve 41.

³⁵⁸ Demirağ 2002: 20.

³⁵⁹ Kelleci 2019: 225-253.

³⁶⁰ Demirağ 2002: 20-21.

ürünlerinin toplanarak limanlara yollanmasında gayrimüslimler önemli rol oynamıştır³⁶¹. Avrupalıların siyaset ve ticarete artan etkisi Ermeniler de dâhil olmak üzere gayrimüslim cemaatlerin konumlarının yükselmesine sebep olmuş, Müslüman tebaanın uluslararası ticari faaliyetlerde rolleri azalırken, özellikle Ermenilerin rolü daha da belirgin hale gelmeye başlamıştır³⁶². Örneğin Yahudiler, hem yabancı tüccarlarla dil açısından rahatlıkla anlaşmakta olduklarından, hem de Avrupa'yla çalışma yöntemini bildiklerinden, yün dokuma ve tekstil üretimi ile ihracatta başarılı olmuşlardır³⁶³. Zamanla Ermeniler hem ticari hem de üretim faaliyetlerinde önemli roller oynamışlardır³⁶⁴; saat ithali ve dağıtımı, ordunun ekmek ihtiyacının karşılanması gibi bazı meslek gruplarında tekele sahip olmuşlardır³⁶⁵. Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası ve barındırdığı nüfus, zengin bir pazar ortamı sağlamakta ve tarım ekonomisi için önemli bir hammadde kaynağı olarak görülmektedir. Önemli bir ticaret ve üretim merkezi olan Bursa'ya Ankara'dan her Perşembe ticaret kervanlarının gittiği ifade edilmektedir³⁶⁶. XVIII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinin yürütülmesinde önemli bir yeri olan gayrimüslim tüccarlar arasında Ermenilerin deniz ticareti yapmadıkları görülmektedir. Ayrıca XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaanın Avrupa'ya göç etmesine bağlı olarak Avrupa ve Balkanlardaki ticari faaliyetlerde Rumların etkinliği artmıştır.

Mücevherat sektöründe Avrupa piyasasından getirilen kıymetli taşların ticaretinde ve kuyumculuk mesleğinde gayrimüslimler söz sahibi olmuştur. Özellikle Ermeni ustaların sanatsal marifetlerine göre işleyerek şekil verdikleri ürünler önemli üretim faaliyetleri arasında yer almıştır. Bunun dışında dericilik Ankara'nın sosyo-ekonomik yaşamında önemli bir yer tutmuştur. Bu meslek grubunun gelişmesinde Ankara ve çevresinin hayvancılığa elverişli olmasının etkisi büyüktür. Giysi üretiminden her türlü araç gerecin yapımında önemli bir hammadde olan derinin işlenerek mamul haline dönüştürülme aşamasında birçok meslek erbabının yetişmesine ihtiyaç olmuştur. Derici esnafı Ankara'da topluca, bugünkü Bent Deresi semtinde "Debbağlar" mahallesine yerleşmiştir. Dere boyunca bu debbağların işyerleri ve atölyeleri bulunmakta idi. Dericilik dışında tiftik keçilerinden elde edilen soft üretimi ve ticaret

³⁶¹ Demirağ 2002: 20-21.

³⁶² Bağış 1983.

³⁶³ Bahar 2003: 41.

³⁶⁴ Gibb ve Bowen 1957: 233.

³⁶⁵ Göçek 1999.

³⁶⁶ Günaydın ve Kaplanoğlu 2000: 197-198.

faaliyetler ile stratejik önemi büyük olan Ankara'da XIV. yüzyılın başından itibaren kentte sistematik bir Ahi teşkilatının varlığını işaret etmektedir.

Osmanlı Dönemi'nde özellikle gayrimüslimler arasında bazı meslek grupları nesiller boyunca bir ailenin zanaatı olarak kabul edilmiştir. Çeşitli tekstil ürünlerinin üretimi ve temini, dokumacılık, metal işlemeciliği gibi esnaf teşkilatları imalathane kurmuşlar ve bu imalathanelerin uzun yıllar işlerliğini sürdürmüştür. Bunun dışında meslek gruplarının varlığı kentin coğrafi özelliği ve ekonomik yapısı ile de paralellik göstermektedir. Örneğin, aynı dönemde Ankara'da mevcut olan balıkçı, destici ve göncü gibi meslekler, farklı şehirlerin esnaf ve zanaatkarları arasında rastlanılmamaktadır³⁶⁷. Ayrıca marangozluk, terzilik, çantacılık, meyhanecilik, matbaacılık, tercüme faaliyetleri ile uğraşan gayrimüslimlerin varlığını zikretmek gerekir. Belgeler, XIX. yüzyılda Ankara'da Yahudilerin genelde çerçici esnafılığı, attâr, tenekeci esnafılığı, billûrcu, yaymacı, duhâncı esnafılığı ve hizmetkârlık gibi işler yaptıklarını, bir kısmının ise tamamen işsiz olduklarını ortaya koymaktadır³⁶⁸.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli bir yere sahip olan Ahilik, Osmanlı esnaf ve meslek grupları üzerinde de XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar güçlü ve önemli bir etkiye sahip olmuştur. Devletin izlediği politikanın sonucu olarak Ahi teşkilatı yerini lonca teşkilatlarına bırakmıştır. Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere birçok esnaf gruplarını barındıran Lonca teşkilatı XVI. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Değişen sosyal ve ticari hayatın koşulları, nüfus artışı, toprak sistemindeki bozulmalar ve zorunlu vergilere bağlı olarak gelişen olumsuz nedenlerle 1912 yılında çıkarılan bir kanunla kapatılmıştır. Bu süreçte Müslüman ve gayrimüslimlerin ticari esnaf grupları içinde önemli bir bütünlük içinde yer aldığı ve bu bütünlüğü koruduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Atik Gürbüz, İncinur (2018). "Osmanlı Metinlerinde Meslekler 1: Debbağlar", *Turkish Studies*, C 13, S 5/Winter, s. 55-78.
- Bahar, Beki L. (2003). *Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Bağış, Ali İhsan (1983). *Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler: Kapitülasyonlar, Beratlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara: Turhan Kitabevi.

³⁶⁷ Güler 2000: 129.

³⁶⁸ Gök 2009; ve ayrıca bakınız: Bahar 2003.

- Bayram, Selahattin (2012). “Osmanlı Devleti’nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, s. 81-115.
- Çiftçiöğlü, İsmail (2001). “Ahiler Dönemi’nde Ankara’daki Bazı İlim ve Filir Adamları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 2, S 2/Şubat, s. 27-37.
- Demirağ, Yelda (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C 13, S 13, s. 15-33.
- Genç, Mehmet (1986). “Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri”, *Ahilik ve Esnaf Konferanslar ve Seminerler*, İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Birliği Yayınları, s. 113-124.
- Gibb, H.A.R.-Harold Bowen (1957). *Islamic Society and the West*, C 1: Islamic Society in the Eighteenth Century, Part 2, Londra: Oxford University Press.
- Göcek, Fatma Müge (1999). “Osmanlı Ermenilerinin Gündelik Hayatlarına Bir Bakış: 15. Yüzyıl İstanbul’unda Ermeni Esnafları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, s. 555-561.
- Gök, Nurşen (2009). “19. yüzyıl Ortalarında Ankara Yahudilerinin Sosyal İktisadi Durumu”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C 26/Güz, s.117-139.
- Güler, İbrahim (2000). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, C 1, S 2, s. 121-158.
- Güllülü, Sebahattin (1992). *Ahi Birlikleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Günaydın, Nurşen-Raif Kaplanoğlu (2000). *Seyahatnamelerde Bursa*, Bursa: Bursa Ticaret Borsası.
- Hacıgökmen, M.A. (2011). *Ahiler Şehri Ankara XIII.-XIV.-XV. yüzyıllarda Ankara’da Ahilik ve Ahiler*, Konya: Kömen Yayınları.
- İbn Batuta (2004). *İbn Batuta Seyahatnamesi*, C 1, (Çev. Sait Aykut), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kelleci, Aved (2019), “Ankara-İstanbul Arasında Bir Katolik Aile: Aydınyanlar/The Aydinians: A Catholic Family Between Ankara and Istanbul”, *Ankara Araştırmaları Dergisi/Journal of Ankara Studies*, C 7, S 1, Haziran/ June, s. 225-253.
- Kızıler, Hamdi (2015). “Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C 4, S 2, s. 408-423.

- Koyuncu, Miyase (2008). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı, İstanbul ve Bursa Örnekleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koyuncu Kaya, Miyase-Samettin Başol (2017). “Osmanlı Bursa’sında Ermeni Kökçü Esnafı Hirfet Vakfı”, *Vakıflar Dergisi*, C 47, s. 25-44.
- Köprülü, M. Fuad (1991). *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, IV. Baskı, Ankara: TTK Yayınları 1991.
- Lewis, Bernard (1937). “The Islamic Guilds”, *Economic History Review*, C 8, 1937.
- Özdemir, Rifat (1986). “Ankara Esnaf Teşkilâtı”, *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C 1, s. 156-181.
- Özerkmen, Necmettin (2004). “Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C 44, S 2, s. 57-78.
- Şahin, Ayfer (2014). “Nevşehir Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran Üniversitesi Öğrencilerinin Hacı Bektaş Veli ve Ahi Evran-ı Veli ile Bektaşilik ve Ahilik Algıları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, C 71, s. 171-195.
- Tüzün, Nevim (2018). “Osmanlı Lonca Teşkilatlarına Toplu Bir Bakış”, *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, S 18, Yaz/Summer, s. 231-238.
- Yiğit, İlker (2013). “XVI. Yüzyıl Türkiye’sinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C 8, S 5, s. 959-973.

***OSMANLI DÖNEMİ'NDE SİNOP'DA ESNAFLIK VE
GAYRİMÜSLİMLERİN MESLEK GRUPLARI***

***TRADESMEN IN OTTOMAN SİNOP AND NON-MUSLİM
OCCUPATIONAL GROUPS***

Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Kan Şahin.

Sinop Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi/Arkeoloji Bölümü

gulserenkan@hotmail.com

Özet

15. yüzyılda gelişmeye ve büyümeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu'na Anadolu beylikleri katılmaya başlayınca Candaroğlu İsmail Bey Osmanlılara bağlılığını ilan etmiş ve böylece Sinop ili Osmanlı İmparatorluğu'nun idaresi altına girmiştir. Bir liman şehri olarak kullanılan Sinop'ta tersanede gemi yapımı bu dönemde de devam etmiştir. 1853 Osmanlı-Rus savaşlarında şehir top atışlarına tutularak yakılmış ve bu tarihten sonra, şehir iyice küçülerek kale içine çekilmiştir. Zaten tüm Osmanlı idaresi boyunca Sinop çok önem arz etmeyen, küçük bir yerleşim konumundadır. Sinop'un Osmanlı Dönemi esnaf teşkilatı ve kentteki Ahilik benzeri unsurlar bilimsel olarak irdelenmemiştir. Bu esnafların şehirdeki Rum, yani Gayrimüslim tebaa ile olan bağlantıları ve Ahilik'in bu konu ile ilişkileri henüz detaylı çalışılmamıştır. Bu bildiriye bu konu üzerine değinilip, Sinop'un Osmanlı Dönemi'ndeki esnafılığı konusu tekrar gündeme getirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Sinop, Osmanlı Dönemi, Ahilik, esnafılık, Sinoplular, Rumlar.

Abstract

When Anatolian principalities joined the Ottoman Empire, which began to grow and grow in the 15th century, Candaroğlu İsmail Bey declared his devotion to the Ottomans and thus came under the administration of the Ottoman Empire. The shipbuilding of the shipyard in Sinop, which was used as a port city, continued in this period. In the Ottoman-Russian Wars of 1853, the city was burned by shooting the ball and after this date, the city was shrunk into the castle. Already during the Ottoman administration, Sinop is a small settlement which is not very important. The organization of the Ottoman period in Sinop was examined; Ahi-like elements in the city have not been studied scientifically. The links of the tradesmen with the Greek, i.e. the non-Muslim communities, and the Akhims' relations with this subject have not yet been examined. In this paper, the subject of artisanship of Sinop in the Ottoman period will be discussed again.

Keywords: Sinop, Ottoman period, Akhism, tradesmen, Sinop, Armenians, Greeks, Jews.

Anadolu'da 13. yüzyıldan itibaren görülen Ahilik teşkilatı öncelikle bir esnaf teşkilatı olarak kabul edilse de sosyolojik, ekonomik ve siyasi yönleri olan bir kurum olarak karşımıza çıkar. Ahilik teşkilatı başlangıçta Anadolu'nun Türkleşmesi için etkin rol oynamış, çeşitli köy, çiftlik ve yaylaları yerleşime açarak buralara isim vermişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu'da yaşayan toplumların zanaat ve meslek anlamında yetişmesi, ticari yaşamın desteklenmesi, ahlaki yönden gelişmesi, mesleğini icra etmek isteyenlerin çalışma ve diğer gereksinimlerinin karşılanması gibi oldukça kapsamlı görevler

üstlenmiştir. Bunun dışında Ahi zaviyelerinin de kurulması sayesinde şehir ve taşra eşrafi esnaf ve zanaatkârlarının bir araya gelmesi sağlanmış, bulunduğu şehir veya kırsal alanda eğitim ve konaklama hizmetleri sunmuştur³⁶⁹. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Ahi zaviyelerinin uç bölgelerde yoğunlaştığı görülür. Anadolu'nun Türkleşmesinde rol oynayan zaviyeler Karadeniz kıyılarında ve Trabzon Rum İmparatorluğu hududu sayılan batı uç bölgesinde (Kastamonu, Sinop) açılmıştır³⁷⁰. Ahi Evran tarafından teşkilatlandırılan Ahilik geleneği kısacası Osmanlı toplumunun her kesiminde ve her bölgesinde etkili olan mesleki örgütlenmenin önemli bir başlangıcıdır. Nitekim İbn Batuta Sinop ve çevresindeki Ahi üyelerine rastladığını ve bu kurumun toplumsal hayatta ne kadar önemli olduğunu eserinde dile getirmiştir³⁷¹.

Kökenleri Fütüvvet inancına dayanan esnaf ve zanaatkârları bünyesinde bulunduran ve ahlaki kural ve prensipler ile şekillenen Ahilik teşkilatı Sinop vilayeti de dâhil Anadolu'nun birçok yerinde 13. ve 14. yüzyıllarda yaygınlaşarak varlığını uzun süre devam ettirmiştir³⁷². Hatta şehrin yaşadığı siyasi boşluklar ve duraksamalarda Ahi teşkilatı şehrin yaşamının devamlılığının sürdürülmesinde önemli roller üstlenmiştir³⁷³. Ahilik, zamanla meslek sahipleri arasından seçilen bir yöneticinin başkanlığında oluşturulan meslek loncaları haline dönüşmüştür. Meslek gruplarının kendi içinde farklılık gösteren prensipleri belli kural ve kaidelere bağlı kalarak gelişmiştir. Fakat bu kuralların gerek esnaf ve zanaatkârlar tarafından gerekse yöneticileri tarafından zaman zaman çiğnendiği görülür. Bu uygulama 18. yüzyılda Gedik sistemi haline dönüşerek kişilerin sanat ve meslek alanında yetişmelerini, ahlaki yönden gelişmelerini sağlayan bir kuruluş olarak varlığını sürdürmüştür. Tüm bu değişen sistem içinde Osmanlı Devleti'nde şehirlerin coğrafi yapılarına ve ekonomik durumlarına göre meslek gruplarının da farklılık gösterdiği görülür. Bu çalışma ile Sinop'taki Ahilik ve sonrasında gelişen teşkilatlardaki meslek grupları ve bu meslek grupları içinde gayrimüslim esnaf topluluklarının izleri aranacaktır.

Osmanlı Dönemi'nde Kastamonu'ya bağlı bir şehir olarak varlığını sürdüren Sinop hakkındaki bilgiler genellikle siyasi tarihi kapsadığından toplumsal hayatı ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Sinop şehir merkezi Alaaddin Camii ve çevresinden oluşmakta; çevresinde ise esnaf ve zanaatkâr gruplarının bulunduğu çarşılar yer almakta idi. Şehirde

³⁶⁹ Ünal 2008.

³⁷⁰ Yiğit 2013: 959-973; ayrıca Barkan 1942: 290.

³⁷¹ İbn Battuta, 194.

³⁷² Özkırımlı 1982: 45; Pekolcay 1986: 73.

³⁷³ Güler 1992: 28-38.

Eskiçağ'da olduğu gibi esnafın tüccarlardan alarak satışını yaptığı ya da hizmetini pazarladığı, zanaatkârın ise imal ettiklerini sattığı mekânlar bulunuyordu. Bu mekânlar tarihsel süreç içinde şehrin büyüklüğüne göre belli bir sayıdaydı. Sinop'a hem kara yolu hem de denizyolu ile gelen mallar şehirdeki çarşılara ve çarşı içindeki mekânlara yani dükkânlara taşınır sonrasında satışa sunulurdu³⁷⁴. Genelde zanaat gruplarından ismini alan çarşılar Sinop'da günümüzde hala şehir merkezinde yer alan Kazğancı(kazancı)lar Çarşısı, Kaban Çarşısı, Kalayazusu Çarşısı, Yalu Çarşısı ve Tersane Çarşısı olarak ismi geçen çarşılardı³⁷⁵. Çarşı içinde yer alan dükkânlarda esnaf ve zanaatkârlardan her biri mesleğini icra etmiş, bu dükkânlar da çoğunlukla meslek erbabının icra ettiği meslek adıyla birlikte anılmıştır³⁷⁶. Belgelerde niteliği belirtilmeyen dükkânlara rastlansa da genelde bakkal dükkânı, tuzcu dükkânı, sabuncu dükkânı, berber dükkânı şeklinde anılır³⁷⁷. Bu dükkânlar genelde şehrin iş merkezlerinin bulunduğu çarşılar dışında muhtelif mahallelere yayılmış olarak da karşımıza çıkmaktadır. Belirli ürünlerin satıldığı dükkânların dışında tellaklar ve berberler gibi sadece hizmet sunan meslek grupları ise hizmetlerini farklı farklı mekânlarda gerçekleştirebiliyordu³⁷⁸. 18. yüzyıla gelindiğinde esnaf ve zanaatkârların gelenekçi yapıya bağlı kalmak şartıyla iş ve kazanç hacmini arattırarak yeni bir iş teşebbüsünde bulunabilmiştir. Bu sayede kişilerin birden fazla işyeri sahibi olabildiği; dükkân ve işyeri sahipleri arasında dükkân ortaklıklarına ait belgeler aracılığı ile anlaşılmaktadır³⁷⁹. Dükkânlar dışında birden fazla kişinin aynı anda mesleğini icra edebileceği kar-hane, değirmen, hamam gibi iş yerlerinin bulunduğunu da unutmamak gerekir³⁸⁰.

19. yüzyıl ve sonrasında yapılan nüfus sayımlarına göre Sinop şehir merkezindeki gayrimüslim nüfusun büyük çoğunluğu Rumlar oluşturmaktadır³⁸¹. Bunun dışında Sinop'da Ermeni nüfusun varlığı bilinmektedir³⁸². 19. yüzyılın Sinop ve çevresinde Rum, Ermeni ve sınırlı sayıda Yahudi nüfusun 1885'den 1914'e kadar sayılarının gittikçe azaldığı görülür³⁸³. En yaygın meslekler, 43 farklı meslek türü ile el

³⁷⁴ Güler 1992: 151.

³⁷⁵ Güler 1992: 151.

³⁷⁶ Güler 1992: 151.

³⁷⁷ Güler 1992: 151.

³⁷⁸ *Bu durum Sinop şehrinde de görülmektedir. Özcan 2015: 42.*

³⁷⁹ Güler 1992: 151-154.

³⁸⁰ Güler 1992: 151.

³⁸¹ *Demir 2014: 53-58, Tablo 5-8. Ayrıca bkz. Özcan 2007:*

³⁸² *Özcan 2015: 131-160; Özcan 2007: 38, 49 vd.*

³⁸³ *Maden 2007: 203; Özcan 2007: 56.*

sanatları ve ticaret ile ilgili olanlardır³⁸⁴. Bu mesleklerden bazıları terzi, şerbet satıcısı, aba yapımcısı, kalaycı, bezci, saatçi, kuyumcu, hallaç, meyhaneci, marangoz, taş ustası, nakkaş, camcı, balıkçı, aşçı, kayıkçı, dellaldır³⁸⁵. Ek olarak gayrimüslim işçiler, attar, manav, bakkal, bezci, eskici, tüccar, falakacı, demirci, dülger, boyacı, kiremitçi, mellah, kaptan, reis, liman işçileri, kahveci, berber, varilci ve din adamları vardı³⁸⁶. Şehir merkezine yakın köylerde gayrimüslim halk tarımla uğraşmışsa da şehirdeki gayrimüslimler, genelde toprağa sahip olmadıkları için tarımla uğraşmadılar³⁸⁷. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Sinop'taki Rumlar belediye, okul, kamu borç yönetimi gibi kamu kurumlarında görünmeye başlamıştır³⁸⁸. Örneğin, 1899 Kastamonu yıllığında Sinop'un çeşitli kamu kurumlarında çalışan 39 Rum'un adı geçtiği ifade edilmektedir³⁸⁹. Osmanlı arşivlerine göre, 1890'larda Sinop'ta iki Rum okulu bulunmakta olup bu okullardan biri erkekler, diğeri kızlar içindir ve onlarda ortalama 2 veya 3 gayrimüslim olması muhtemel öğretmen çalışmıştır³⁹⁰.

Ahi teşkilatı içindeki esnaf ve zanaatkâr zümrelerinin yapısı her ne kadar devrin sosyal politikasına ve varolan ekonomik koşullara bağlı olsa da Anadolu'nun diğer şehirleri ile işleyiş açısından ortak özellikler göstermektedir. 18. yüzyıla ait belgelerden Osmanlı esnaf ve zanaatkârlarının bağlı bulunduğu loncalarındaki birtakım yapılanma ve davranış biçimlerinin, gelişen ve değişen koşullar sebebiyle Osmanlı'nın kuruluş aşamasındaki yapısından farklı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle esnaf ve zanaatkâr loncalarında sadece Müslüman üyelerden oluşmadığı esnaf ve zanaatkâr grupların da Müslüman ve gayrimüslimlerin aynı anda olduğu görülmeye başlamıştır³⁹¹. Bu şekilde gayrimüslim esnaflar da Müslüman esnaflarla aynı teşkilat kurallarına uygun faaliyet göstermişlerdir. Aynı dönemde Sinop'taki esnaf ve zanaatkâr gruplarında

³⁸⁴ Özcan 2011: 151-152.

³⁸⁵ Özcan 2011: 151.

³⁸⁶ Özcan 2007: 81.

³⁸⁷ Özcan 2015: 131-160.

³⁸⁸ Demir 2015: 2. Şurada: https://www.academia.edu/26936262/Sinop_Greek_Community (Erişim tarihi 1.10.2019).

³⁸⁹ Demir 2015: 2. Şurada: https://www.academia.edu/26936262/Sinop_Greek_Community (Erişim tarihi 1.10.2019).

³⁹⁰ Demir 2015: 2. Şurada: https://www.academia.edu/26936262/Sinop_Greek_Community (Erişim tarihi 1.10.2019). Ayrıca Cengiz 2011: 167-182.

³⁹¹ Veinstein 1989: 217.

farklı dine mensup meslek erbabı kişilerin bulunduğu görülmektedir³⁹². Örneğin Sinop'ta kalaycılık mesleğine ait biri Müslüman diğeri gayrimüslim toplam iki kişi, kuyumculuk mesleğine ait dördü gayrimüslim biri Müslüman toplam beş kişi bulunmaktadır³⁹³. Ayrıca bir şehir ve kasabada mevcut esnafların her birinin dükkân sayısı ile her meslekteki usta sayısı ihtiyaca göre belirlenmiş, ekonomik şartların fazlasını kaldırmadığı durumlarda teşkilat mensupları ve resmi makamlarca uygun görülmediği belirtilmiştir³⁹⁴. Kendi meslekleri dışında başka mesleklerle uğraşmalarına müsaade edilmemekte birlikte 17. yüzyılda kendi meslekleri ve değişik iş ve meslek alanlarında faaliyet gösterdiklerini, iş yeri kurduklarını örnekleyen vakalar görülmektedir³⁹⁵.

Esnaf ve zanaatkârların icra ettikleri mesleklerin dönemin şartlarına veya buldukları şehre göre birçok sorunla karşılaşabiliyordu. Bu sorunlar çalışma düzeninin dışında çevreyi de etkilemiştir. Önemli sorunlardan biri esnaf ve zanaatkâr grupların imalat için ihtiyaçları olan gerekli hammaddenin sağlanamamasıdır³⁹⁶. Kıtlık ve doğal afetler dışında, hammaddenin yetersiz üretimi, yurtdışından ithalatın sınırlandırılması gibi sebepler sıkıntı yaratmakta idi. En belirgin sonucu esnaf ve zanaatkâr meslek gruplarında kar oranında düşmeye neden olan bu durumla sıkça karşılaşmak mümkündü. 18. yüzyılın ilk yarısında Sinop ekmekçiler esnafı buğday üretiminin azlığına bağlı olarak un fiyatı yükselmesinden kaynaklanan benzer bir sorunla karşılaşmıştır³⁹⁷. Önceden belirlenen ekmek satış fiyatından dolayı gittikçe zarar eder duruma gelmiştir³⁹⁸.

Bütün mesleklerin dini ayrıma göre paylaşılmamakla birlikte Sinop'ta meyhanecilik, kürkçülük, abacılık gibi bazı meslek grupları gayrimüslimler, kasaplık, bakkallık, kazgancılık, çizmecilik ve ekmekçilik gibi meslekler ise Müslümanlar tarafından yürütülmüştür³⁹⁹. Beyânî tarafından yazılan *Şehrengiz-i Sinop* isimli şehri tanıtan manzum eserde Şair, şehirde kuyumculuk ve dülgerlik yapan birkaç Hristiyan gencin olduğunu iletmiştir⁴⁰⁰. Sinop şehrengizinde ayrıca Yeniçeri ve kale muhafızı anlamına gelen hisar erleri dışında terzilik, tellaklık ve

³⁹² Özcan 2014: 89-98.

³⁹³ Güler 2000: 128; Güler 1992: 156-163.

³⁹⁴ Güler 2000: 128. Ayrıca bkz.: Kütükoğlu 1994: 610-611.

³⁹⁵ Kütükoğlu 1994: 610-611.

³⁹⁶ Güler 1992: 175.

³⁹⁷ Güler 1992: 178.

³⁹⁸ Güler 1992: 178.

³⁹⁹ Güler 2007: 156-163.

⁴⁰⁰ Gök 2015: 1114-1115.

kâtiplik gibi mesleklerden söz edilmektedir⁴⁰¹. 16. yüzyılda Kastamonu'ya bağlı kazalar içerisinde yer alan Sinop, şehrin keten üretiminde %50'nin üzerinde bir paya sahipti⁴⁰². Kastamonu ve çevresinin önemli üretim ve ihraç malı dokumaları için şehir ve kazalarında günümüzde olduğu gibi küçük atölye ve evlerde dokumacılık yapılmıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren fırınlar gibi Kıbrıs'taki fırınlar da gayrimüslimler (Rumlar, Ermeniler) ile Müslümanlar tarafından işletilmekteydiler. Yukarıdakilerden farklı olarak Güler, Sinop'ta ekmekçilik sanatını yapanların Müslüman olduklarını belirtmektedir⁴⁰³.

Karadeniz kıyısında bulunan Sinop, Eskiçağ'dan itibaren işlek bir limana ve önemli bir tersaneye sahipti. Evliya Çelebi de seyahatnamesinde Sinop iskelesinin aktif kullanıldığından bahsederek Karadeniz bölgesindeki coğrafi konumunu vurgulamıştır⁴⁰⁴. 13. ve 14. yüzyıllarda Mısır, Suriye ve Mezopotamya'nın Müslüman tüccarlarıyla, Ceneviz ve Venedik tüccarlarının büyük kabileler halinde gelerek ticaret yaptıkları Sivas şehrinde batıya doğru çıkan kervanların kuzeydeki Trabzon ve Sinop gibi merkezlere giderek oralarda ticaretlerini yaptıkları aktarılmıştır⁴⁰⁵. Özellikle II. Mehmet ve sonrasında Anadolu'da birçok liman kentinde olduğu gibi Sinop'da da gemi inşa faaliyetleri yürütülmüş, buna bağlı olarak birçok meslek grubu uzun süre devam etmiştir⁴⁰⁶. Çeşitli arşiv kayıtlarından anlaşıldığı üzere 16.-19. yüzyıllarda marangoz, keresteci, bıçkıcı, kalafatçı, oymacı, üstüpücü gibi geniş bir esnaf sınıfının çalıştığı gemi yapıp faaliyetleri devam ederek önemini korumuştur⁴⁰⁷. Sinop'ta gemi işletmeciliğiyle uğraşan birçok acente yer almış bu acentelerin İdare-i Mahsusa Acentesi ve Ecnebi Acenteler olarak iki ayrı başlık altında toplanmıştır⁴⁰⁸. Bu acentelerde çalışan gayrimüslim tebaa farklı bir iş kolunu ön plana çıkarmıştır⁴⁰⁹.

Anadolu'nun Karadeniz kıyısındaki bir liman olarak Sinop, antik dönemde Yunan kolonizasyonunun önemli bir merkeziydi. 13. ve 14. yüzyıllarda ise ana ticaret rotalarında önemli bir istasyon olarak hizmet vermiştir. Sinop hiçbir zaman büyük bir uluslararası ticaret merkezi olmamakla birlikte, yabancı tüccarların Anadolu'ya ilk ayak bastıkları ve Karadeniz'in en sakin limanıydı. Anadolu'ya gelen mallar başta Sinop

⁴⁰¹ Gök 2015: 1116; Pakalın 1983: 843.

⁴⁰² *Taşdemir 2003: 7.*

⁴⁰³ Güler 2000: 129-130.

⁴⁰⁴ *Evliya Çelebi: 196.*

⁴⁰⁵ Doğan 2018: 8.

⁴⁰⁶ Bostan 2000: 735-744; ve ayrıca Bostan 1992: 1-29.

⁴⁰⁷ Uzunçarşılı 1984: 505.

⁴⁰⁸ *Demir 2014: 51.*

⁴⁰⁹ *Demir 2014: 51.*

gibi uygun Karadeniz limanlarından geçmekteydi⁴¹⁰. Yabancı tüccarlar getirdikleri malları şehirde yerli araçılara bırakıyor onlar da aldıkları bu malları Anadolu'nun değişik bölgelerine çoğu zaman da sınır ötesine taşınyordu. Bu anlamda şehir transit ticaretin yapıldığı en önemli merkezlerden biriydi. 1461 yılında Osmanlı topraklarına katılan Sinop, II. Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra Karadeniz'in kontrol edilmesi politikasında önemli rol oynamıştır. II. Mehmet'in Sinop halkını avarız vergisinden muaf tutmuş ve Sinop kalesini beklemekle görevlendirilmiş bu sayede şehrin gelişmesi hızlanmıştır. 18. yüzyıl ortalarında bir denizcilik merkezi iken 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin durumuna da bağlı olarak zayıflamaya çalışmıştır⁴¹¹. Osmanlı Devleti, 1853 tarihinde Ruslara karşı savaş açmayı planlamış, baskına uğrayarak filosu tahrip edilmiştir. 19. yüzyıldan uygulanan sanayi inkılabı ve yapılan antlaşmalar sonucunda ile Osmanlı Devleti'ne yabancı malların gelişini kolaylaştırmışsa da bu süreçten sonra Sinop liman kenti olmaktan çıkmıştır. İstanbul'un en büyük ithalat, İzmir'in ise en büyük ihracat merkezi durumunda olduğu 19. yüzyıl boyunca⁴¹² bu kentlerin haricinde Karadeniz bölgesinde Samsun, Trabzon ve Sinop dış ticaret limanlarındandı. Bu limanlarda gerçekleşen dış ticaret Avrupalı tüccarların dışında Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler tüccarların elinde bulunuyordu⁴¹³. 19. Yüzyıl başlarında hala geleneksel ekonomik yapısına devam eden Osmanlı Devleti'nde üretim ve ticaret esnaf loncaları tarafından yürütölmeye devam etmekte birlikte dokuma, madencilik ve askeri araç gereç yapımı gibi üretim faaliyetlerinde bir azalma yaşanmıştır⁴¹⁴. Osmanlı öncesinde Kastamonu'da üretilen sof ve bakırın önemli ihraç malı olduğu ve Sinop limanı aracılığı ile Venedik ve Cenevizliler'e ticari ilişkiler kurulduğu bilinmekteydi⁴¹⁵. Roma ve Bizans Dönemleri'nde aktif olan deniz yolu dışında Antalya-Konya-Ankara-Çankırı-Kastomonu-Sinop-Kırım güzargahı Sinop'un Karadeniz ticari hayatının önemli bir parçası olduğunu işaret eder niteliktedir⁴¹⁶. Osmanlı Dönemi'nde Ticaret yolları güzargahındaki şehir merkezlerinde kurulan kervanlar aracılığı ile İran'dan gelen malların Sinop ve diğer şehir merkezlerine ulaştırılmasını sağlamakta idi⁴¹⁷. Gayrimüslimlerin de içinde bulunduğu ticari faaliyetlerde kumaş, sabun, cam ve değerli taşlar,

⁴¹⁰ Güldal 2003: 55-56.

⁴¹¹ İnalçık 1979: 74-110.

⁴¹² Demirağ 2000: 20.

⁴¹³ Demirağ 2000: 20.

⁴¹⁴ Çadırcı 1997: 19.

⁴¹⁵ Yücel 1991: 98.

⁴¹⁶ Maden 2007: 163.

⁴¹⁷ Tavernier 2006: 53.

tahıl, şarap, balmumu ve deri Sinop ticareti için önemli mallar arasında sayılmaktadır.

Sonuç olarak Sinop’da, Osmanlı esnaf ve zanaatkârları, dönemin ekonomik, idari ve askeri şartları içinde faaliyetlerini yürütmeye, sermaye ve işgücünü geliştirmeye çalışmışlardır. Gayrimüslimlerin uluslararası ticarete ön plana çıktığı şehirde coğrafi ve fiziki şartların el verdiği ölçüde meslek gruplarının gelişme gösterdiği görülür. Genellikle Müslüman tebaadan farklı mahallelerde oturan gayrimüslimlerin eğitim seviyeleri düşüktü. Ahi geleneğinin bir parçası olan işbirliği, dayanışma ve yardımlaşma gibi ahlakı değerleri koruyan Osmanlı toplumundaki gayrimüslim esnaf ve zanaat grupları şehir ve çevresinin ihtiyacını karşılamak için faaliyetlerini sürdürmüştür.

Kaynakça

- Barkan, Ö.L. (1942), “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 2, s. 279-304.
- İbn Battuta (1993). *Tuhfetü'n-nuzzar fî garâibi'l-esmâr ve'l-acaibi'l-esfâr* (Seyahatnâme), çev: M. Şerif Paşa, İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı.
- Gök, Taner (2015). “Beyani’nin Sinop Şehrengizi”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S 10, C 8/Spring 2015, p. 1107-1136.
- Güler, İbrahim. (1992). *XVIII. Yüzyılın ilk Yarısında Sinop (İdari Taksimat ve Ekonomik Tarihi)*, İstanbul (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Pekolcay, Necla (1986). “İslami Türk Edebiyatı Metinlerinde Ahi Kelimesinin Yeri”, *XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, (İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları,1986).
- Özkırmı, Atilla (1982). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Taşdemir, Mehmet (2003). “Karadeniz Bölgesinde Kendir-Keten Üretimi ve Kullanım Alanları”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S 8, İstanbul.
- Ünal, M.A. (2008). *Osmanlı Devrinde Sinop*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Yiğit, İlker, “XVI. Yüzyıl Türkiye’sinde Ahi Adli Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History or Turkish or Turkic*, S 8, C 5/Spring, 2013, s. 959-973.

**OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA XVI.
YÜZYILDAN SONRA GEDİK VE LONCA
SİSTEMİNE DÖNÜŞEN AHİLİK İLKELERİ VE
KURALLARININ GÜNÜMÜZ ÇALIŞMA YAŞAMI
İLE SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ AÇISINDAN
ÖNEMİ**

**THE IMPORTANCE OF AKHISM PRINCIPLES AND RULES
WHICH TRASFORMED TO GEDİK AND GUILD SYSTEM
AFTER XVITH CENTURY OTTOMAN EMPIRE FOR
TODAY'S WORKING LIFE AND SOCIAL SECURITY
SYSTEM**

Prof. Dr. Gürol Özcüre
Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
gurolozcure@gmail.com

Özet

Bu tebliğin amacı, Ahiliğin günümüz çalışma hayatına ve sosyal güvenlik sistemine yansımaları olabilecek ilke ve kurallarını XVI. Yüzyıl Osmanlı toplumunda ki tarihsel gelişmeler ışığında literatür taraması yoluyla vurgulamak ve günümüzdeki önemi farkındalık oluşturmaktır. Çünkü, Ahilik ilkelerinin günümüzde örnek alınacak birçok ilke ve uygulaması olan bir kurumdur. Özellikle, gelir dağılımını dengeleyici bir sosyal güvenlik sistemi oluşturması yanında, bir sivil toplum kuruluşu olarak (STK) Ahiliğin Türklere özgü bir kurum olarak ortaya çıktığı, devletle sıkı bağları olan kurumlar ve faaliyetleri hakkında XVI. Yüzyıldan Cumhuriyet'e kadar olan dönem incelenmektedir. Ahilik çalışma yaşamı açısından ekonomik ve toplumsal boyutuyla önem taşıyan mesleki eğitim, usta-çırak ilişkilerini düzenleme, sosyal hizmetler, tüketicileri koruma, fiyat tespiti, kooperatifler, toplam kalite yönetimi, yönetime katılma ve insan kaynakları yönetimi gibi işlevleri yerine getirmiştir. Evliya Çelebi, XVII. Yüzyılda İstanbul'da izlediği bir geçit töreninde, o zamanın İstanbul halkını oluşturan, 260 bin kişilik esnaf grubunun, sayıları 1.100'e ulaşan loncanın üyesi olduğunu belirtmektedir. XVIII. Yüzyılda (1727) Ahilik yerini, özünü terk etmeden 'tekel' (monopol) ve 'imtiyaz' (privilege) anlamına gelen gedik ve lonca adlı bu yeni örgütlere bırakmıştır. Batıda gerçekleşen endüstri devrimi sonucunda el sanatları üzerinde ortaya çıkmaya başlayan olumsuzlukların artmasıyla ve Avrupa devletleri ile yapılan serbest ticaret anlaşmaları sonucunda iyice zayıflayan gedik ve loncaların da yok olmaya başladığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 17 Haziran 1761 tarihinde bu sisteme son verilmiş ve 1913'te çıkartılan bir yasal düzenleme ile gedik ve loncalar tamamen ortadan kaldırılmıştır. Günümüzde esnaflar için yasası çıkartılan bir tür işsizlik sigortası olan ve 2020 yılından itibaren yürürlüğe girmesi düşünülen Ahilik Esnaf Sandığı hakkında da bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu XVI. yüzyıldan Cumhuriyete kadar çalışma ilişkileri; Gedik ve loncalar; Ahilik ilkeleri; Günümüz çalışma yaşamı ve sosyal güvenlik sistemine etkileri.

Abstract

The aim of this paper is to emphasize the importance of the principles and rules of the Akhism through literature review and to raise awareness with the lights of historical developments in the XVIth century Ottoman society that may have reflections on today's working life and social security system. Because, Akhism is an institution that has many principles and applications to be taken as an example. In particular, in addition to establishing a social security system that balances the distribution of income where Akhis has emerged as a Turkish institution as a non-governmental organization (NGO) about the institutions and activities of Akhism, which has a close connection with the state.in the the period from the XVIth century to the Republic is examined. Akhism has fulfilled functions such as vocational training, organizing master-apprentice relations, social services, consumer protection, price determination, cooperatives, total

quality management, employee participation and human resources management which are important in terms of economic and social dimension in terms of working life. Famous Ottoman travellers Evliya Çelebi stated that the group of craftsmen of 260 thousand people, who constituted the people of Istanbul at that time, were members of the Guild, whose numbers reached to 1.100 in a parade in Istanbul in the 18th century. In the first quarter of the 18th. century (1727), the Akhis left their place to these new organizations called Gedik and Lonca, meaning 'monopoly opol and meden privilege Yüzyıl without leaving their essence. As a result of the industrial revolution in the West, with the increasing number of negativities on handicrafts, gedik and the guilds, which are weakened by tradesmen and organizations, are beginning to disappear. As a result of the industrial revolution in the West, with the increasing number of negativities on handicrafts, Gedik and the guilds, which are weakened by tradesmen and organizations, are beginning to disappear. This system was terminated in the Ottoman Empire on 17 June 1761 and the Gediks and Guilds were completely eliminated with a legal regulation issued in 1913. An assessment has been made about the Akhism Tradesmen's Fund, which is a kind of unemployment insurance, which is enacted for tradesmen and is expected to come into force by 2020.

Keywords: Ottoman Empire working life and social security system from XVIth century until Republic; Gedik and Guild system; Akhism principles and effects of today's working life and social security system.

Giriş

Tarih geçmişin ve bugünün incelenmesidir. Geçmiş tarihsel olaylar bizim için ancak bugünün ışığında tam olarak anlaşılabilir ve bugünü de ancak tümüyle geçmişin ışığında anlayabileceğiz. Bugüne daha çok egemen olmak istiyorsak tarihin bu çifte işlevine önem vermeliyiz. Çünkü, Osmanlı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında toplumsal düzeyde bir süreklilik bulunmaktadır. Bu durum bizi tarihi iyi bilme, Türkiye'de çalışma ilişkileri tarihine daha fazla yönelme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Türklerin Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde Ahiliğin genel ve mesleki eğitim işlevleri ile işyerlerinde çırakların ve kalfaların yetiştirilerek usta olarak üretime katılmalarını sağlama başta olmak üzere, çalışma ilişkilerini düzenleme işlevi, sosyal güvenlik işlevi, sosyal yardım işlevi, tüketiciyi koruma alanlarındaki toplumsal işlevleri yanında ekonomik açıdan fiyat tespiti, kooperatifçilik, toplam kalite yönetimi ve insan kaynakları yönetimi işlevleri açısından önem taşımaktadır. Yine askeri açıdan, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda olduğu gibi Rumeli'nin fethinde de Anadolu'da bir Türk kuruluşu olan Ahiliğin önemli katkıları vardır.

Tebliğde ele aldığımız tarihsel dönem açısından, Osmanlıların XVI. Yüzyıldan sonraki dönemi genellikle ortaçağın dışında yeniçağa ait

bir dönem olarak adlandırılmaktadır. Çalışma kavramının tarihsel süreçte insan yaşamındaki anlamı açısından toplumsal süreçte geçirdiği evrime koşut bir değişimden geçtiği görülür. Çalışmak toplumsal yaşamda farklı toplumsal gruplar tarafından gerçekleştirilen başta din olmak üzere farklı tutumlar tarafından farklı değerler ve anlamlar yüklenen sosyal ve ekonomik bir kavramdır. Ancak, çalışma olgusu tarihsel süreçte insan yaşamının en merkezi faaliyetlerinden birisi olmakla kalmamış en merkezi konumunda yer almıştır. Bu konuda insanlığın değişen talepleri toplumları şekillendirmiş, değişen toplumsal koşullar da çalışma ilişkilerini yönlendirmiştir. Çalışma ilişkileri iş ve istihdam kavramları ile aynı anlamda kullanılan bir kavramdır. Bu tebliğde XVI. Yüzyıldan Cumhuriyet'e kadar Osmanlı İmparatorluğunda çalışma ilişkileri literatüründe "kendi hesabına çalışanlar" ya da "bağımsız çalışanlar" kategorisinde ele alınan "küçük sanat erbabı ve esnaf" ile "serbest meslek erbabı" olarak değerlendirilen kategorideki çalışma ilişkilerinin geçirdiği dönüşümü, Ahilik ilkelerinin gedik ve loncaya dönüşmesini ve bu gelişmelerin günümüz çalışma yaşamı ve sosyal güvenlik sistemine yansımalarını ve bu açıdan taşıdığı önemi değerlendirmeyi amaçladık.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda olduğu gibi Rumeli'nin fethinde de Anadolu'da bir Türk kuruluşu olan Ahi örgütlerinin önemli katkıları vardır. Seyyah İbn Battûta tarafından yazılan Seyahatname'de 28 yıl süren Mısır'dan Orta Doğu, Irak, İran, Hindistan ve Çin dahil bir kısmı da Anadolu'da geçen (1326/1368) yılları arasında yapılan seyahatlerde anlatılanlar yanında, Osmanlı tarihçisi Âşık Paşa-zade'nin (886/1481) Tevârih-i Âl-i Osman'da yazdıklarında, erkeklerden oluşan Anadolu Ahileri (Ahiyân-ı Rûm) ile birlikte kadınları da örgütleyen Anadolu Bacıları'ndan da (Bacıyân-ı Rûm) bahsettiğini görüyoruz. Bu kuruluşlar, günümüzde kadınların işgücüne katılımını artırmaya çalışan devlet anlayışına da uygun bir örgütlenmedir. Osmanlı Devleti'nde üretim alanında bir esnaf birliği olarak varlığını sürdüren Anadolu Ahileri (Ahiyan-ı Rûm) adıyla ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi fonksiyonları ön planda olarak önceleri daha özgür ve sivil oldukları görülmekle birlikte devletin gücünün arttığı, Fatih Sultan Mehmet devrinden sonra XV. Yüzyılda siyasal gücün karşısında ekonomik fonksiyonlarına doğru bir geri dönüş yaşanmış olduğu görülmektedir. Ahi esnaf birliklerinde bulunan kethüda ve yiğitbaşılar, gerekli hammaddeyi depolayarak, esnaflara dağıtmaktadırlar. Mamul hale gelen malların kalitesinin kontrol edildiği, esnaf yöneticilerinin örgüt (teşkilat) kanunlarını uygulamak, değiştirmek ve belirlenen kurallara uymayı denetlemek, gerekli disiplini sağlamak, kendi örgütleriyle ilgili karar sürecini, karar almayı ve tüm konulardaki görüşmeleri yapmak amacıyla toplandıkları oda ya da meclis anlamına gelen özel yerleri bulunmaktadır. Seyyah İbn Battûta tarafından yazılan Seyahatname'de 28 yıl süren Mısır'dan Orta Doğu, Irak, İran,

Hindistan ve Çin dahil bir kısmı da Anadolu'da geçen (1326/1368) yılları arasında yapılan seyahatlerde anlatılanlar yanında, Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazade'nin "Osmanoğullarının Tarihi", Tevârih-i Âli Osmân'da XIII. Yüzyıldan XV. yüzyıla kadar döneme ait yazdıklarında, Anadolu Ahileri (Ahiyân-ı Rûm) ile Anadolu Bacıları'na (Bacıyân-ı Rûm) ait bilgiler de yerini almaktadır. Bu kuruluşlar, günümüzde kadınların işgücüne katılımını artırmaya çalışan devlet anlayışına da uygun bir örgütlenmedir. Alman araştırmacı Franz Taesehner, Ahi birliği ile aynı dönemde kurulan bu kadınlar birliğinin, kadınlar arasında o zaman kurulabilmiş olmasına şaşırarak varlığına inanmak istememiştir (Özcüre 2018). İnalçık, bu konuda Ahilerden olduğu bilinen Osmanlı İmparatorluğu'nun 1302 yılında Bizanslılara karşı kazandığı Bapheus Zaferi sonrası onu karizmatik bir bey durumuna getirdiği, Osman Gazi'nin aynı zamanda o çağda bir tür şövalye olarak adlandırılabilir bir alp olduğunu, kutsal savaş, gazâ, gazi/alp liderlerin ata binme, mızrak, kılıç, katı yay kullanma gibi 9 önemli koşulu bulunduğunu belirtmektedir (İnalçık 2016: 33-34). Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'de tüm özelliklerin bulunduğunu Âşık Paşazade'nin Garib-nâme adlı eserinde belirtmektedir. Ahilik, ülkemizde çalışma yaşamının güncel en önemli sorunları arasında yer alan kadınların işgücüne katılımını artırmaya dönük politikalarında örnek alınabilecek bir uygulamadır. Selçuklular ve Osmanlılar döneminden sonra Türkiye Cumhuriyeti döneminde refah toplumunun sunduğu olanaklardan yararlanmaya başlayan Türklerin, özellikle, Ahilik başta olmak üzere geliştirdikleri özgün toplumsal örgütlenmelerin sürdürülebilirliğini sağlamaları gerekmektedir.

Ülkemizde yeni yasası çıkartılan ve bir tür esnaf işsizlik sigortası olan, 8 Mart 2017 Tarihli ve 6824 Sayılı Kanun ile 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nda bir yasa maddesi eklemek suretiyle Esnaf Ahilik Sandığı Sigortası (Artisan Akhism Fund) kurulmuştur. Böylece, mevcut Kanuna eklenen Ek 6. madde uyarınca ülkemizde ilk kez esnaf ve sanatkârlar için de iflas ya da faaliyetlerini bırakmak zorunda kaldıkları hallerde, işçilerde ki işsizlik halinde olduğu gibi bir işsizlik sigortası kurulmuştur. Yasanın yürürlük tarihi, önce 1 Ocak 2018 olarak belirlenmesine rağmen bu daha sonra değiştirilerek 1 Ocak 2020 olarak değiştirilmiştir. Peki, içinde bulunduğumuz ekonomik kriz koşullarında Esnaf Ahilik Sandığı Sigortası ya da esnaf işsizlik sigortası öngörüldüğü gibi önümüzde ki yıl başında yürürlüğe girecek midir? Toplumsal açıdan Ahilik; çalışma ilişkileri ve sosyal güvenlik boyutuyla bir sosyal siyaset kurumu, kültürel, mesleki eğitim, dini, idari, siyasi, askeri, ekonomik ve ticari boyutları olan bir örgütlenmedir. Ahi birlikleri tüm bu diğer boyutlarının yanında mesleki birlikler olarak öne çıkan bir örgütlenme göstermiştir. Literatür incelendiğinde görüleceği üzere, Ahi birliklerinin örgütlenme modelinin çeşitli şekillerde ele alınmasına rağmen konunun

teorik çerçevesi yeterince temellendirilerek günümüze yansımalarının açıklanmasına gereksinim duyulmaktadır. Verilerin geniş bir literatür taraması yoluyla toplandığı bu çalışmada tarihsel olgular ışığında çalışma yaşamı ve sosyal güvenlik boyutuyla Osmanlı İmparatorluğu'nun XI. Yüzyıl ve sonrası dönemi ile Cumhuriyet dönemine kadar sınırlı bir inceleme yapılmaktadır. Oysa, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla birlikte, konunun işletme bilimi açısından yönetime katılma, toplam kalite yönetimi uygulamaları, tüketicinin korunması, üretimde kümelenme, iş ahlakı ve etik boyutlarıyla ele alındığı, birey ve toplumsal ilişkiler boyutuyla da sosyolojinin ilgi alanına girdiğini ve bu bilimsel yöntemlere göre günümüze kadar uzanan boyutları bulunmaktadır.

O zaman ki koşullarda Ahilik örgütü yardımıyla finansman kaynakları oluşturmak (Orta Sandıkları) ve meslek sahibi olacak kişileri çocukluktan başlayarak yamak ve çırak şeklinde bir eğitimden geçirerek kalfa ve usta olarak mesleğin ileri aşamalarını sürdürmelerini sağlayan bir sistem kurulmuştur. Hem mesleki bilgi hem de ahlaki ve sosyal yaşamda gereksinim duyacağı zamanın en gelişmiş bilgilerini vererek nitelikli ve beceri düzeyi yüksek işgücünün yetiştirilmesi sağlanmıştır. Ahiler iş yaşamında ve günlük yaşamda sosyal dayanışmayı 'yaren odaları' yardımıyla şehirlerden köylere kadar yaymışlar ve buruluşlar varlıklarını çok yakınlara kadar sürdürmüşlerdir. Kimsesiz ve yoksul kadınlara yardımlarını Bacıyan-ı Rum (Ahi Kadınlar Birliği) kurarak kadınların toplumsal yaşama ve işgücüne katılımını örgücü, dokumacı ve benzeri mesleklerde yetiştirerek onları meslek sahibi yaparak onları sosyal güvenceye kavuşturmışlardır. Alman araştırmacı Franz Taeschner, Ahi birliği ile aynı dönemde kurulan bu kadınlar birliğinin, kadınlar arasında o zaman kurulabilmiş olmasına şaşırarak varlığına inanmak istememiştir (Özcüre 2018). Çünkü, Ahilik örgütüne girmek için bir mesleği veya sanatı yürütme koşulunu yerine getirmek gerekmektedir. Günümüzde gençlerin üçte bire yakınının ne okulda ne de işte oldukları gerçeği karşısında durup bu konuda düşünmemiz gerekmektedir. XVIII. Yüzyılın sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi askeri fetih yoluyla olmaktadır. Toprak imtiyazı rejimi büyük ve süvari tabanlı orduyu gerektiriyordu. Osmanlı bürokrasisi ayrıntılı nüfus sayımlarını yeni fethedilen topraklarda bütçenin gelir potansiyeli açısından gerekli görüyordu. Tarım Osmanlı Gayrisafi Yurtiçi Hasılasının (GSYİH) %90'ını oluşturuyordu. Esnaf loncaları ise geleneklerle kısıtlanmış ve devletin sıkı denetimi altında verimsiz, atıl zayıf birimler miydi? Yoksa değişim zamanlarında güçlü bir baskı grubu ve güç odağı mıydılar? Bu tebliğde bu sorunun yanıtlarını bulmamızı kolaylaştıracak bilgilere istatistiksel, hukuksal, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla tarihsel bir perspektifte ulaşmayı amaçladık. Bir ülkenin sosyo-ekonomik durumu, yaşadığı sorunlar ve geliştirilen çözümler sosyo-ekonomik

yapıya, düzene ve öğretilerin etkinliğine bağlıdır. Osmanlı İmparatorluğu içinde bir sanayi Devrimi yaşanmadığı ve öğretilerin de iyi bilinmediği bir gerçektir.

1. Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. Yüzyıldan Sonra Nizam-ı Cedit Döneminde Yaşanan Tarihsel Gelişmeler ve Ahilik

Türklerin XI. yüzyıldan XVIII. yüzyıl sonlarına kadar devam eden yedi yüzyıllık dönemi *nizam-ı kadim* (klasik dönem), 1790'dan 1923 yılına kadar olan Osmanlı dönemi *nizam-ı cedid* (yenileşme dönemi) olarak adlandırılmaktadır. Türklere ve Türk kültürüne özgü bir kurum olan Ahilik XIII. Yüzyıldan XV. Yüzyıla kadar kuruluş ve onu izleyen dönemde en parlak dönemlerini geçirerek, XVIII. Yüzyılda köklü bir değişim geçirmiş ve ekonomik işlevlerine geri dönerek, İslam karakteri geri plana geçen ve adı değiştirilerek esnaf birliği (gedik/lonca) şeklinde ekonomik etkinlikleri artan gayrimüslim azınlıkları da içine alacak bir yapıya dönüşmüştür (Özcüre, 2018: x). Elbette, bunda Batılı kapitalist ülkelerin genişleyen Pazar ihtiyaçlarını karşılayan Osmanlı reformları ile imparatorluğun gayrimüslim tebaasına dönük olarak yarı laik bir hükümet sistemine geçilmesi ile onlara geniş garantiler veren ticari, idari ve hukuki güvenceler veren liberal bir rejime geçilmesi etkili olmuştur. Özellikle, Tanzimat döneminin liberal reformları bu bakımdan önemlidir. 1876 Yılında ki ilk Osmanlı anayasası Kanun-i Esasi, 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru atılmış önemli bir adım olmuştur (İnalçık, 2016: 140-141). Serezli Esad Bey'in verdiği bilgilerden yararlanarak Osmanlı esnaf gedikleri hakkında önemli bilgiler veren Osman Nuri Ergin'in Mecelle-i Umur-ı Belediye adlı eserinde 1834 yılı ve sonrası yıllara ait Ahi birliklerinin yönetimi ve gediklere dönüşmesine dair bilgiler bulunmaktadır. Buna göre, Ahi töre, kural ve gelenekleri aslında bu yeni gedik adını verdiğimiz tek el ya da imtiyaz sahibi esnaf kuruluşları arasında pek bir değişime uğramadan devam etmiştir. Yine bu dönemde, Ahi zaviyelerinin dokuz sınıfa ayrılmış üyesi bulunmaktadır. Bunlar; 1. Yiğitler, 2. Ahiler (altı bölük halindedir) ilk üç bölüğe (Ashab-ı tariyk) yani yola girmiş kişiler (çırak, kalfa ve ustalar), 4., 5. ve 6. bölüklere de nakipler adı veriliyordu, 7. Halifeler, bunlar bağımsız eylemlerde bulunamazlardı, 8. Şeyhler, kendilerinden önceki yedi bölüğün başkanı durumundadırlar. 9. Şeyh ül-meşayihler yani, şeyhlerin başkanlarıdır. Ahi örgütüne katılmış üyelere tezgâh başında sanat, zaviyelerde ahlâk ve edep öğretmeye dayanan bu sistem XVII. Yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş ve 'gedikler' içinde din ayrımı gözetmeyen bir kimliğe bürünmüştür. Çıraklıkta her yiğit çırağın iki yol kardeşi bir yol atası bir ustası ya da sanat öğretmeni ve bir piri bulunmaktadır (Çağatay, 1989: 120-122).

Evliya Çelebi, XVII. Yüzyılda İstanbul'da izlediği bir geçit töreninde, o zamanın İstanbul halkını oluşturan, 260 bin kişilik esnaf kesimine ait 57 grubun, sayıları 1.100'e ulaşan Lonca'nın üyesi olduğunu belirtmektedir. XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde (1727) Ahilik yerini, özünü terk etmeden 'tekel' (monopol) ve 'imtiyaz' (privilege) anlamına gelen Gedik ve Lonca adlı bu yeni örgütlere bırakmıştır. Batıda gerçekleşen endüstri devrimi sonucunda el sanatları üzerinde ortaya çıkmaya başlayan olumsuzlukların artmasıyla, iyice zayıflayan esnaflar ve örgütleri olan Gedik ve Loncaların da yok olmaya başladığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 17 Haziran 1761 tarihinde bu sisteme son verilmiş ve 1913'te çıkartılan bir yasal düzenleme ile Gedikler ve Loncalar da tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu tebliğin amacı, Ahiliğin Cumhuriyet Dönemi çalışma hayatına ve sosyal güvenlik sistemine yansımaları olabilecek ilke ve kurallarını, bu ilkelerin günümüzde çalışma yaşamında taşıdığı önemi tarihsel gelişmeler ışığında literatür taraması yoluyla vurgulamak ve farkındalık oluşturmaktır. Anadolu'nun Türkleşmesi, Selçuklu ve Osmanlıların kuruluş ve gelişme dönemlerinde, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu döneminde, uluslararası ticaretin bağlantı yollarında Anadolu Boyunca, Karadeniz Kıyılarından Balkanlar, İran, Irak, Suriye, Mısır, Körfez Bölgesi ve Kuzey Afrika kıyılarında 6 yüzyıl boyunca I. Dünya Savaşı'na kadar etkin olmuştur. XVII. Ve XVIII. Yüzyılda 60 milyonluk sahip bu imparatorluk karşısında Avrupa'da ki tüm devletlerin nüfusu bunun yarısı ya da yarıdan biraz fazlası kadar hesaplanıyordu. Anadolu ve İstanbul'un nüfusu 7-8 milyon, Asya ve Afrika'nın diğer bölgeleri de diğer 7-8 milyonluk kısmı oluşturuyordu. Balkanlar ve Avrupa'da da Osmanlı İmparatorluğu'nun yarısı kadar bir nüfus Osmanlı İdaresi altında yaşıyordu (Pamuk, 2004: 226).

2. Osmanlı Devleti'nde XVI. Yüzyıldan Sonra Nüfus, Ekonomik Kurumlar ve Kurumsal Değişim

Osmanlı toprak düzeni XV. Yüzyılın sonuna kadar taşrada toprağa bağlı Türk kökenli aristokrasi ile çoğunluğu devşirme merkezi bürokrasi arasındaki mücadele dikkati çekmiştir. II. Mahmut'un merkezileşme hamlesi başarılı olunca denge merkezden yana kurulmuştur. Toprağa bağlı aristokrasi yenilmiş ve devlet tarafından topraklarına el konulmuştur. İktidar bürokrasinin elinde toplanmıştır. Toprak sahipleri, tüccarlar ve sarrafların ekonomik politikalar üzerindeki etkileri sınırlı hale gelmiştir. Kent ekonomisinde iâşe, uzun mesafeli ticaret ve ithalatın ekonomi ve toplumsal düzene istikrar sağlaması amaçlanmıştır. Tüccarların, loncaların ve sarrafların faaliyetleri bu düzene katkıda bulunduğu sürece hoşgörüsü karşılığında ve desteklendiği görülmektedir. XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda merkezîyetçi yapılar zayıflamasına rağmen esnaflar ve tüccarlar bu politikayı

değiştirecek güce ulaşamamışlardır. Bu ortamda devlet ‘narh’ ve ‘ihtisab’ uygulamalarıyla ekonomiye fiyat belirleme ve kontrolü yoluyla müdahale etmiştir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet’in (1451-1481) dönemindeki sert müdahalesinden sonra başlayan dönemde seçici bir müdahaleye dönmüştür. XVI. Yüzyıldan sonra İstanbul’da mal ve para piyasalarında darlık, kıtlık, parasal dalgalanma ve olağanüstü istikrarsızlık dönemlerinde kadılar narh listeleri hazırlamışlardır. Bunun dışındaki istikrar dönemlerinde ise narh listelerinin hazırlanmadığı görülmektedir (Pamuk 2010: 8-10). 1299 Yılından 1922 yılına kadar hüküm süren Osmanlı Devleti’nde Şer’i Mahkemeler (Mahâkım-i Şer’iyye) kayıtlarında 1602 yılından 1697 yılları arasında İstanbul’da esnaf ve loncalar ile ilgili XVII. Yüzyıl dönemine ait 223 adet mahkeme kararları yer almaktadır (Kuran, 2010: 23).

O dönemde İstanbul’un nüfusu yaklaşık 700 bindir. % 58,8’i Türk ve Müslüman, % 34,8’i Ermeni ve Rum Hıristiyan, % 6,4’ü Yahudi olan bu nüfusun oluşturduğu kitle içinde neredeyse tüm esnaf ve sanatkârların bir koncanın üyesi oldukları belirtilmektedir. Timur Kuran’ın XVII. Yüzyıl Osmanlı mahkeme kayıtları araştırmasında 223 esnaf loncası kararı incelenmiştir. Bu kararlara konu davaların 107’sinin monopol (tek satıcı ya da üreticilik) ile monopson (tek alıcı) ayrıcalığı (imtiyazı) (%48,6), 52’si vergi (% 23,6), 51’i lonca yetkilisinin belirlenmesi (% 23,2) ve 14’ünün de lonca yetkilisinin beceriksizliği dolayısıyla değiştirilmesi talebiyle açıldığı belirlenmiştir (Kuran 2010: 75-76). O dönemde İstanbul yarım milyonluk nüfusuyla Avrupa’nın ve Asya’nın en büyük kentidir. İstanbul dışında Osmanlı Devleti’nin diğer kentlerinin iaşesine daha az önem verildiği, merkezden atanan yöneticilerin, lonca örgütü, tüccarlar, mültezimler ve sarraflar gibi güçlü kesimler ile işbirliği yaptığı görülmektedir. Dolayısıyla, devlet müdahalesinin İstanbul’a göre diğer kentlerde seçici bir müdahaleciliğe dönüştüğü görülmektedir. Özellikle, XVI. Yüzyıldan sonra başkent İstanbul ve diğer kentlerde Osmanlı Ordusu’nun temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla uygulanan bir devlet müdahalesi vardır. Bu müdahaleler sonucu ekonomik ve toplumsal yapıda bazı azınlıklar lehine değişmeler dışında özel sermaye birikimi açısından fazla bir değişim yaşanmadan toplumsal kurumlar ana unsur olarak toprakta devlet mülkiyeti, esnaf loncaları ve sarraflar ile tüccarlar etkin olmuşlardır. Ancak, XIX. Yüzyıl öncesinde Osmanlı toplumunda kapitalizme giden kurumsal değişimler gerçekleşmemiştir. Özellikle, imalatçılar ve diğer toplumsal kesimlerin merkezi bürokrasi üzerinde ve politikalar üzerinde etkili olamadıkları görülmektedir. Çünkü, merkezi bürokrasi değişim taleplerine direnmiştir. Bu değişimin ancak Cumhuriyet ile birlikte başarılabilirdi. Ancak, bu tümden oldu mu? Şüphelidir. Çünkü, merkezde bulunan devşirme bürokrasi ile taşrada toprağa bağlı Türk aristokrasisi

arasındaki mücadele sarkaç gibi salınan bir denge değişimi yaşamıştır. Özellikle, Osmanlı Klasik Çağı'nın başlangıcı olarak kabul edilen Fatih sultan Mehmed'in devrinde (1451-1481) merkezileşme hareketi ile denge merkezi bürokrasi lehine değişmiştir. İstanbul'un Fethinden 80.000'lik İstanbul nüfusu İzmir Foça, Amasra, Trabzon, Ege Adaları, Kırım ve Kefe'den Rumlar ve İtalyan Yahudileri İstanbul'a yerleştirildiler. Yine, Konya, Aksaray, Larende ve Ereğli'den Türkler de şehre ve etrafındaki çiftliklere yerleştirildiler. Fatih gayr-i müslimleri dışlamıyor saraya alınan genç Rum Soyluların çocukları da devlet kademelerinde görevlendiriliyordu. Bu durum köklü Türk ailelerin devlet hizmetinden dışlanması ile sonuçlanmıştır (Başbuğ 2018: 71-72). Bunda devletin Türk beylerin toprağına el koymasının etkisi de büyüktür. XVII. Ve XVIII. Yüzyılda merkezi bürokrasi zayıflamasına rağmen bir geni dönüş ve değişme olmamıştır. Sadece, azınlıklar ekonomiye hakim olmaya başladılar. Osmanlı ekonomisinin birinci önceliğı ordu, saray ve bürokrasi de dahil kent ekonomisinin iaşesidir. Burada tüccarlar önem kazanmıştır. Yine, sınırların genişlemesi sonucunda uzun mesafeli ticaret yolları ve ticaretin denetimi ve vergilendirilmesi önem kazanmıştır. Yabancı tüccarların, lonca üyelerinin, sarrafların hızla zenginleşmeleri hoş karşılanmıyor ve dengeye önem veriliyordu. Para konusunda yapılan taşış (altına gümüş ve bakır karıştırma uygulaması) da muhalefeti artırıyor. XVIII. Yüzyıla geldiğimizde yeniçerilerin büyük bir kısmı dükkân sahibi ve esnaf haline gelmişlerdi. Bu da muhalefete katılma olasılıklarını artırıyor (Pamuk 2010: 18-20).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk askeri birlikler üzerinde etkisi bulunan Ahilik XV. yüzyılda eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Yeniçeri askerler üzerinde Bektaşiliğın etkisi artmaya başlamıştır. XVI. Yüzyıldan sonra merkezi otorite ve kontrolün zayıflamaya başlamasıyla yerel yöneticilerin güç kazandığı bir döneme girilmiştir. Bu dönemde âyan ve eşraf olarak anılan egemenlerin asker ve vergi toplamaları dolayısıyla toplumda ileri gelen ve sözü geçen kişiler haline geldikleri görülmektedir. Özellikle, âyanların yetkilerinin miras yoluyla babadan oğula geçen bir sisteme dönüşmesi onları daha da güçlendirdi. Sonuçta, seyfiye (asker) ve kalemiye sınıfının sosyo-ekonomik temelleri zayıflamaya başladı. Ancak, bu durum batıda olduğu gibi bir aristokrat sınıfın oluşmasını sağlamamıştır. Burada göz önünde bulundurulması gereken gerçek ise Anadolu'nun toplumsal yapısında gerçek anlamda bir feodal toprak ağası (serflik) yapısından çok köylülere yarıcı/ortakçı statüsün verilmesidir. 7 Ekim 1808'de hükümet ile âyanlar arasında imzalanan "Sened-i İttifak" ile asker toplama yetkisi âyanlara verilmiş, hemen sonrasında çıkan Yeniçeri Ocağı isyanı bastırılmış ve Sekban-ı Cedid adı verilen yeni bir ordu kurulmuştur. Padişah II. Mahmud âyana karşı amansız bir mücadele vermiş ve onların köylüler üzerindeki bu

baskısına son vermiştir. Yeniçerilerin desteğiyle sürdürülen bu mücadeleler sonrası 1826 yılında Yeniçeri Ocakları ortadan kaldırıldı. Ancak, 6 bini öldürülen ve 20 bini idam edilen yeniçerilerden arta kalan işsiz durumdaki yeniçeriler arasında yaygın olarak bulunan Ahi ve Bektaşî öğretilerinin de etkisiyle esnaf ve sanatkâr olarak hayatlarına devam ettiler. Yine, kısa süre içinde orduda bulunan Bektaşî tarikatı ilga edildi. Bu olaylardan sonra yaşanan gelişmeler sonucu Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması “Vaka-i Hayriye” (Hayırlı Olay) olarak adlandırılmıştır. Bundan sonra, Osmanlı'da mülkiye ve askeriye rütbeleri birbirinden ayrılarak devlet yönetimi mülkiye sınıfına verilmiştir. Eyalet ve il yönetimleri mülkiye memurlarına verilmiştir. (Başbuğ 2018: 160-165). XVI. Yüzyılın sonunda büyük bir imparatorluk haline gelen Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da Romanya'yı Balkanlar'dan başlayarak Akdeniz'de Kuzey Afrika'dan Kızıldeniz'e ve İran'a kadar uzanıyordu. Yine, Ukrayna dahil bütün Karadeniz'i içine alıyordu. Dünya'nın en büyük imparatorluklarından birisi olarak nüfusu 60 milyon dolayında tahmin edilmektedir. İmparatorluk bünyesinde yönetim görevinde bulunan Türkler'e, Araplar, Slavlar, Yunanlılar, Rumlar, Ermeniler, Macarlar, Romenler, Arnavutlar, Yahudiler ve daha farklı küçük halk toplulukları katılmaktaydılar. Osmanlı İmparatorluğu'nda üretim faaliyetleri şehirlerde loncaların hakimiyetinde olan örgütlenme sonucunda gerçekleştirilmekteydi. Ancak, devlet bu loncaların servet birikimini ve ticaret sermayesinin gelişimini sıkı şekilde denetlemekteydi. Bu durum ancak XIX. Yüzyılda değişmeye başlamıştır. Bundan sonra devlet denetimi zayıflayarak bir dünya kapitalizmine açılma yaşanmaya başlamıştır.

Timur'dan aktaran Makal, bu durumu devletin toplumsal sınıfların klasik biçimde oluşmasına set çektiği şeklinde açıklamaktadır. Hatta, Osmanlı Devleti tüccar ve sarraflara karşı reayayı koruyarak sömürülmelerini engelleyen olumlu bir rol oynamıştır. Toprak sistemi de aristokrat bir sınıfın oluşmasını uzun süre engellemiştir. Öte yandan, başlangıçta Osmanlı sanayii el sanatları ve esnaf örgütlenmesine dayalı iken bu yapı sanayinin dışa açılmasıyla sonraları değişerek yıkıma uğramıştır. Pazardaki kapitülasyonlar ve liberal dış ticaret politikaları sonucunda Avrupa ülkelerinin sanayi mallarına açılma, özellikle, İngiltere ile 1838'de yapılan ve daha sonra diğer Avrupa ülkeleri ile devam eden serbest ticaret anlaşmalarının etkisi burada belirtilmelidir. Örneğin, 1812 yılında İşkodra'da bulunan 600 adet dokuma tezgâhı 1821 yılında 40 adete düşmüştür. Bundan sonraki 100 yıllık dönemde Avrupa'dan ithalat büyük artış göstermiştir. 1850'lerden itibaren ortaya çıkan sanayi işçilerinin, madenlerde kömür çıkartılması, demir yolları ve bankacılık gibi sektörler yanında, inşaat işçileri ve kapitalist ev sanayi içinde ücretli olarak çalışanlara, tarım sektöründe ki ücretli ve devlet

memurlarının eklenmesi ile endüstri devrimi sonrası çalışma ilişkileri ortaya çıkmıştır. Klasik olarak toplumsal sınıfları dengede tutmayı amaçlayan devlet bürokrasisinin sorumluluk alanına köylülerin yanında yer alan esnaf kesimi ile tüccar sınıfı içinde yer alan eşraf kesimine dahil toprak ağaları ve büyük tüccarlardan oluşan toplumsal sınıfları katmak gerekmektedir Akşin'den aktaran Makal bu toplumsal sınıfları; I. Yönetenler (askerler sınıfı), A. İcrai askeriler 1. Maaşlılar, 2. Zaimler ve tımarlı sipahiler, B. Ulema şeklinde ilk grupta yer alanlar ve II. Grupta yer alanları da II. Yönetilenler (reaya sınıfı), A. Şehirliler 1. Lonca esnafı, 2. Tüccar ve sarraflar, B. Köylüler, C. Göçebeler şeklinde açıklamıştır (Makal 1997: 137-175).

3. Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkilerinde Ahiliğin Gedik ve Loncaya Dönüşmesi

Gedik Türkçe bir sözcüktür. Tekel ve imtiyaz anlamına gelmektedir. Aynı dönemde, Avrupa'da bulunan ve lonca (guild) olarak adlandırılan örgütler, kuşkusuz bulunduğu tarihsel bağlamda şekillenmiş kültürel, toplumsal ve zihinsel yapılarla doludur. Zaman ve mekâna bağlı kendine özgü farklılıklar içerse bile loncalar genelde şehirlere özgü ticaret ve uzmanlığa dayalı zanaat loncalarından oluşmaktaydılar. Bir zanaat ve meslek örgütlenmesi olarak loncalar her şeyden önce zamanlarının mal ya da hizmet üretimini gerçekleştiren örgütlerdi. Osmanlı esnaf ve sanatkârlarının gedik ve loncaya dönüşmesi XVII. Yüzyıla kadar Türklere özgü milli bir kuruluş halindeyken çeşitli iç ve dış nedenlerle Osmanlı Devleti'nin gayr-i müslimler üzerindeki egemenlik alanının büyümesi arttıkça esnaflar arasında sanat ve sanatkârların sayısı da çoğalıp artmaya başlamıştır. Bunlar arasında Türkler yanında diğer teb'anın da sayısı artmıştır. Sonuçta Türk-Müslüman esasına dayanan Ahilik daha fazla sürdürülememiş ve diğer etnik kökene sahip unsurlar ile ortak çalışma zorunluluğu doğmuştur. Bu din ayrımı gözetmeyen yapı da önce 'gedik' daha sonra da 'lonca' adını almıştır (Çağatay 1989: 112). Burada, özellikle, Ahilikteki askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal işlevlerin çok farklı ve çeşitli olmasını yeniden vurgulamamız gerekmektedir. Çünkü, bu onun Batı Avrupa'da ki ve Bizans'ta ki loncalardan (Corporation/guild) farklılığının en temel göstergesidir (Mahiroğulları 2011: 139-140). Osmanlı gedik ve loncalarının temel amaçlarından birisi de monopol (tek satıcı ya da üretici) ve monopson (tek alıcı) ayrıcalıkları (imtiyazları elde etmek ve bunu korumaktı). Aynı dönemde Avrupa'da ki loncaların da benzer amacı güttüğü söylenebilir. Timur Kuran tarafından 2003 yılında başlatılan ve sonuçları 2010 yılında yayımlanan bir araştırma bize genelde Osmanlı egemenliğinde bulunan toprakların XVI. Yüzyıldan sonra az gelişmişliğe sürüklenişinin nedenleri arasında; İslâm hukukuna göre çalışan tüccar ve yatırımcıların yararlanabildiği örgütsel seçeneklerin durağanlaşmaya başlamasını ve

hukuk sisteminin emek ve sermayeyi büyük ölçekte biriktirmeyi kolaylaştıracak süresi kısıtlanmamış kâr işletmelerine uygun örgütsel seçenekleri ortaya çıkaramamış olmasını göstermektedir. Oysa, aynı dönemde Batı Avrupa’da Endüstri Devrimi’nin temellerinin atılmasını kolaylaştıran İngiliz Doğu Akdeniz Kumpanyası (Levant Company) ve Doğu Hindistan Kumpanyası (East India Company) 1600 yılında kurulmuş ve 1700 yılına gelindiğinde daha da büyümüştü (Kuran 2010: 1).

Ahilik kurumunun uzantısı durumundaki gedik ve loncalar XVII. Yüzyıldan sonra ortaya çıkmaya başlamışlardır. Böylece Türklere özgü bir kurum olarak Ahi Evren tarafından kurularak örgütlenen Ahilik XVII. Yüzyıla kadar başta Türklerin Anadolu’da kök salmasını sağlayan siyasi, askeri, toplumsal ve ekonomik bir işlevi yerine getirmiş, özellikle Osmanlı Devleti’nin yükselme devrinde önemli görevleri yerine getirmiştir. XVII. Yüzyıldan sonra Müslüman Türkler ile azınlıklara mensup gayr-i Müslimlerin ortak iş alanlarında çalışmaya başlamasıyla kurumsal yapının nitelik ve işlevlerinden ekonomik alanda pek te farklı olmayan gedik ve lonca adlı yeni ekonomik organizasyon ortaya çıkmıştır. Gedik kelimesinin resmi olarak ilk kullanımı III. Ahmet döneminde 1727 yılında esnafların sayısını ‘ustalık’ ve ‘sanat aletleri’ kastedilerek ‘gedik’ terimi kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü, esnaftan biri sanatını bırakarak ustalık hakkını esnaf içinden yetiştirmiş bir kalfaya devrettiğinde alet ve edevatını da devrederdi (Uçma 2011: 53). Gediklerin ‘müstakar’ sürekli ve yeri sabit olan dükkân, mağaza ve atölye gibi türleri yanında ‘havai’ olarak adlandırılan bir türü daha bulunmaktadır. Havai gedikler, kişiye özgü olarak istediği yerde sanatını ve ticaretini yapabilmektedir (Çağatay 1989: 115). Türkey’den aktaran Uçma, Ahiliğin çözülerek gedik ve loncaya dönüşmesinin iç ve dış nedenleri bulunduğunu belirtmektedir. İç nedenler arasında, Osmanlı Devleti’nde merkezi otoritenin güçlendiği yükselme döneminde Ahi birlikleri denetim altına alınmış ve askeri, siyasi ve toplumsal rollerinde azalma yaşanmaya başlamıştır. Bu denetim önceleri tam bir bağımsızlıkla yapılan Ahi birliği faaliyetlerinin, özellikle, yönetici seçimine devlet müdahalesi yapılarak, yönetici seçiminin devlet tarafından onaylanması şekline dönüştüğü, daha sonraları bununla da yetinilmeyerek bazı Ahi birlik yöneticilerini atama yoluna gidilmesi söz konusu olmuştur. Ancak bu durum esnaf tarafından hoş karşılanmamıştır. XVI. Yüzyıl sonlarındaki toplumsal ve siyasi kriz ortamında ticaretle uğraşan ya da sipahi ve yeniçeri durumunda ki bazı sermaye sahiplerinin de esnaf arasına karıştığı görülmektedir. Dış nedenler arasında ise Batıda ki yeni deniz yollarının keşfi dolayısıyla Doğu Batı ticaret yollarının değişmesi vurmuştur. Gedik ve loncaların başlıca görevleri; üretilecek ve satılacak malların kalitesinin düşmesini önlemek, üretimde standardizasyonu

sağlamak, işçileri, ticaret ve iş ahlâkını korumak, kalifiye eleman yetiştirmek, karaborsacılığı önlemek, fiyatları belirlemek, mali değerlendirmek ve bu değerlerin devamlılığını sağlamak, üretim-tüketim dengesini sağlamak, çalışanların haklarını korumak, zamanı geldiğinde işçileri bağımsız sermaye sahibi yapmak, üretilen malların en kısa yoldan ve aracılar olmadan tüketiciye ulaşmasını sağlamak, üretimde ve malın piyasaya sürülmesinde esnaf arasında birlik kurulmasına çalışmak şeklinde özetlenebilir. (Uçma 2011: 54-57).

Ülgener'den aktaran Barkan'a göre ekonomik gelişme tarihimizin düşünce ölçüleri, İstanbul'un fethi ile yeniçağa geçilmesine ve Fatih Sultan Mehmet gibi büyük bir önderin varlığına rağmen gerçek bir ortaçağ düşüncesinin bütün özelliklerini toplumsal olarak taşımaya uzun bir süre devam etmiştir. Bu açıdan, modern zamanlarda Türkiye'nin yaşadığı olguların ortaçağın devamı olduğunu dolayısıyla kısa süren askeri ve idari yükseliş döneminden sonra tekrar orta çağa dönüldüğünün düşünen Ülgener, buna gerekçe olarak, doğu ticaret yollarının kapanmasının yol açtığı yıkımları ve durgunluğu göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. Yüzyıldan sonra mültezim, tüccar ve esnafın veya 'sermayedar' birkaç temsilci şahsın durumunu açıklayan incelemeler ve çalışmalar, büyük ticaret evlerinin muhasebe defterleri ve yazışmaları (muhaberat) kayıtları, ekonomik ilişkilerden doğan çıkar çatışmalarına ait mahkeme kayıtları, karar ve zabıtları, vasiyetnamelerin gösterdiği üzere Batıdaki coğrafi keşifler sonucu Doğu ticaret yollarının kapanması Türk Müslüman çoğunluğun yaratıcı ekonomik faaliyetlerden dışlanması ve yeni gelişmelere yabancı kalmalarına yol açmıştır. Yine, esnafın üstünde bir girişimci-sermayedar sınıfın oluşarak, iş ve üretim alanında değişimi ve yenileşmeyi engellediği görülmektedir. Özellikle, esnafın Osmanlı Ordusu'ndan ulufe ve görev şeklinde yararlanan yeniçerilerin istilasına uğraması bir soysuzlaşma yaratmıştır. Ülgener'den aktaran Barkan, bu durumun zihniyet ve ruh dünyasında bir gerilemeye yol açtığı düşüncesindedir. Sonuçta ilerleyen Batı karşısında Doğu dünyasının aynı yüzyıl koşullarında ondan ayrılması, farklılaşması ve ekonomik faaliyetlerin hesaplı bir işletme sonunda getireceği gelir ve kâr'a bel bağlamak yerine geleneksel piyasa fırsatları, akılcı araç ve olanaklar dışında siyasi etkilere açık, akıldışı spekülasyon yollarına, zorlama ve hileye başvurulduğu görülmektedir (Barkan 2011: 337-341).

4. XVI. Yüzyıldan Sonra Osmanlı Ahi Birliklerinin Durumu: Yönetim Örgütlenme ve Üyelik

Âşık Paşazade, Türkler için Rumeli olarak adlandırılan Anadolu'ya dört grup insan topluluğu olduğunu, bunların arasında 1. Gaziyân-ı Rum (Anadolu Gazileri), 2. Ahiyan-ı Rum (Anadolu Ahileri), 3. Abdalân-ı Rum (Anadolu Abdalları) ve 4. Baciyân-ı Rum (Anadolu

Bacıları), Ahi Evren ile yakın dostluğu bulunan Hacı Bektaş'ın Ahi Evren'in eşi Hatun Ana ya da Kadıncık Ana'yı yani Baciyân-ı Rum üyelerini tercih ederek onu kız edindiğini eserinde anlatmaktadır (Âşık Paşazade 2018: 252). Anadolu'ya yoğun göçlerin yaşandığı bir dönemde göçmenlerin konaklama ihtiyaçlarının Ahi zaviyeleri tarafında karşılandığı görülmektedir. Göçebe hayattan yerleşik hayata geçiş ve şehirleşme hızlı bir esnaf örgütlenmesi altında iş yaratılarak, mesleki eğitim yoluyla istihdam sağlanmıştır. Ahi örgütlenmesi, Türklerin şehirlerde Rum ve Ermeni esnaflar ile rekabet edip tutunmalarını sağlamıştır (Mahiroğulları 2011: 142). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisi içinde ki konumu, daha çok büyük bir hammadde alıcısı Batı Avrupa ile hammadde satıcısı Doğu arasında bocalayıp duran bir aracı ve köprü niteliğine dönüşmüştür. Yine, Avrupa'dan bol ve ucuz altın ve gümüş ithali çeşitli ekonomik sıkıntılar doğurmakta ve iç piyasayı sarsmaktadır. Doğu'dan alınan malın ithalat karşılığı olan altın ve gümüş olarak ödenmesinde, Avrupa'dan mal ihracı karşılığı gelen altın ve gümüşün değerinden yüksek olması aynen günümüzde cari açık sorunu doğurmakta olması gibi o zamanlarda da para darlığı sorunu yaratmaktaydı. Liberal ve serbest dış ticaret politikası izlenmesi bunda en büyük etkendi. Oysa, aynı dönemlerde Almanya ve yeni kıta Amerika'da devletin korumacı politika izleyerek kentler arasında gümrük birliği yoluna gidilerek Emperyalist amaçlar güden İngiliz sanayi temsilcileri karşısında ülkelerinin ve üretici kesimlerinin korunması yoluna gittiler. Bu dönemde Osmanlı iç piyasası her geçen gün Avrupa'nın pazarı haline gelmiş ve yeni sanayi devriminin de etkisiyle üretimi ve verimliliği artan Batı karşısında yıkım yaşamıştır. 1838 Tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması'nın bunda önemli bir payı vardır (Uçma 2011: 58).

4.1. Osmanlı Döneminde Gediklerde Yönetim Örgütlenme ve Üyelik

Osmanlı döneminde tüm meslek gruplarının yönetimine kadı ve muhtesip devlet görevlisi olarak esnaf şeyhi, nakip, yiğitbaşı ve ehl-i vukuf lar ile birlikte katılmışlardır. Gediklerin yönetiminde de Ahiliğin temelinde bulunan 'ihtiyaca göre üretim' ve 'ihtiyaç kadar işyeri' kuralı uygulanmıştır. Esnaf kethüdarları burada nüfusu göz önünde bulundurarak işyeri ve çalışan sayılarını belirlerken görüş bildirmişlerdir (Mahiroğulları 2018: 416-417). Çünkü, Ahilik örgütünde meslek her şey, iş, eş, aş, arkadaş tamamen işe özgüdür. İşini seçmek önemli bir karardır. Bu konuda kişi kendi başına ve yalnız bırakılmazdı. İşte başarı ilgi alanı ve yeteneğe bağlıdır. Ahiler, kazancını yalnızca kendisine ve ailesine ayırmaz, muhtaç ve diğerleriyle de paylaşırlardı. Ahilikte adalet terazisi çok önemlidir. Günümüzde de sosyal adaletin sağlanması en temel ihtiyaçlardan olduğundan Ahilikten bu açıdan alınacak çok dersler bulunmaktadır. Ahilikte bulunan, kalitesiz mal üretme, üretim

standartlarına uymama, çırağların ve kalfaların ücretini ödememe, çırağları ve kalfaları sömürme ya da onlara bildiklerini öğretmeme, işyeri kapatma cezasına (pabucunu dama atma) tabi tutmayı gerektiren suçlar olarak görülmektedir. Satışa sunulan bazı malların tüm esnaf tarafından üretilebilmesi mümkün iken, bazı mal ve hizmetlerin üretilmesi özgünlük ve patent hakkına saygı olarak bir veya birkaç ustaya bırakılabilmektedir (Özcüre 2018).

Ahilikte yönetim bu dönemde Kadı'nın idaresi altındaydı. Kadı'nın bilgisi dahilinde üretilen ve piyasaya sürülen mal ve hizmetler doğrudan üreticiden tüketiciye sunulurdu. Bakkal, berber, saraç, demirci, arabacı, nalbant, aşçı gibi meslek temsilcileri askeri seferlere de katılırlardı. Bunlar ordugâhta dükkân açıp askerlerin ihtiyaçlarını karşılarlardı. Bu faaliyetlerin sürdürülmesinde gerek duyulan ve "ordu akçesi" adı verilen işletme kredisi bağlı olunan Ahi birliği tarafından sağlanırdı. Esnaf birliklerinin merkezi ise Kırşehir idi. Bütün meslek örgütlerini n piri ise Ahi Evren ve ondan sonra da onun halefleri idi. Bunlar tüm Osmanlı ülkelerini dolaşır, Bosna Hersek'ten, Kırım'a kadar uzak bölgelere de gidip, kalfalık ve ustalık sınavları yaparak, başarılı olanlara peşamal kuşatırlardı Osmanlılarda merkezi yönetim güçlendikçe Ahiler ile toplum arasında ki bağ zayıflamış, Ahilerin gündüz çalışıp, ikinci vaktinden sonra Ahi Babaya getirdikleri ve zaviyelerde bir arada yemek yedikleri sistem XVI. Yüzyıldan itibaren 'gedik ve lonca' sistemine dönüşmüştür. Yabancı ve onlarla iş birliği halinde bulunan azınlıklara Osmanlı iç piyasasında ticaret ve üretim imtiyazları tanınması anlamına gelen kapitülasyonlarda ki artış ile birlikte endüstri devrimi sonrası koşullarda Batı sanayi ürünlerinin Anadolu'ya girmesiyle birlikte hammadde sıkıntısı çeken ve ürettiği ürünle rekabet edemeyen esnaf da ekonomik krize girmiştir. 1860 Yılında Kırım Savaşı sonrası Islahat Fermanı ile tüm vatandaşlara her türlü ticaret, sanat ve mesleği yapma özgürlüğü verilmiş ve bütün gedik beratları sona ermiştir. 1860 yılında gediklerin ortadan kalkmasından sonra 1912 yılında çıkartılan bir kanunla loncalar da ortadan kaldırılmıştır (Aytekin 2017: 63-68).

Ahi Evren zaviyesinin XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar kesintisiz olarak varlığını sürdürdüğü, adı değişse de esnaf örgütleri üzerinde nüfuzunu devam ettirdiğini, bu nüfuzun uzun süre Osmanlı Devleti tarafından da onaylanarak hukuksal bir hak olarak tanındığı, Ahi Evren zaviyesinin evlatlık vakıf statüsünde tesis edildiği, şeyhlik makamının babadan oğula intikal ettiği, kadı tarafından merkezi otoriteye arz edildiği ve devletten berat alındığına dair tarihi belgeler günümüze ulaşmıştır. Ahiler böylece esnaf ve sanatkârların idari görevlileri ya da yöneticileri olan 'duacı', 'Ahi Baba', 'kethûda' ve 'yığıtbaşları' belirleme, meslekte yetişenlere kalfa ve usta icazeti verme yetkilerini kullanmışlardır. Zaviyelerin onarımı ve ziyaretçilerin ağırılanmasında harcanmak üzere

bütün esnaf zaviyeye belirli bir aidat ödemiştir. Ahilik kurumu ve etkinlikleri arasında; yaren odaları ve sohbetleri, helva sohbetleri, sıra gezmeleri, oda sohbetleri, kış sohbetleri, gezekler, ziyafetler ve oyunlar, gece sohbetleri, sıra yarenleri, cehrilik yarenliği, seymenlik, delikanlılar birliği, gençler kurulu ve imece kuruluşu belirtilebilir (Uçma 2011: 50-51). Ahilikte ustalık için gereken süre bazı mesleklerde on yıla, kuyumculuk gibi mesleklerde yirmi yıla uzanan süreye de gerek kalmamıştır. Ortaçağ'ın loncalarında ve Ahilikte ustalar için yamaklıkta en az iki yıl, çıraklıkta en az üç yıl ve kalfalıkta en az üç yıl olan süreler meslek dalının özelliğine ve duruma göre uzayabilmektedir. Yamaklık, birey için Ahilik örgütüne kabul öncesi hazırlık dönemidir. En az 10 yaşında olan birisi yamaklığa aday olarak, en az iki yıl yamaklık yaptıktan sonra, çıraklığa yükseltilebilmekte ve belirli bir haftalık ücreti almaya hak kazanmaktadır. En az üç yıl çırak olarak çalıştıktan sonra ise bir törenle şed (peştamal) kuşanarak kalfalığa yükselme gerçekleşmektedir. Kalfalıkta geçen süre de en az üç yıldır. Bu süre içinde hakkında bir şikâyet olmaması, kendisine verilen görevleri dikkatli bir şekilde yerine getirmesi, çırak yetiştirme konusunda başarılı olması, diğer kalfalarla iyi geçinmesi, müşterilere iyi davranması ve yeni bir işyeri açarak yönetebilecek geldiği yönünde ustası ve çevresinde iyi bir izlenim bırakması sonucunda ustalığa yükseltildi. Evliya Çelebi, Seyahatnâme'sinde Ahiliğin Osmanlı toplumundaki yeri ve yaygınlığı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi vermiştir. İbn Battûta'dan üç yüzyıl sonra Anadolu'yu da dolaşarak şehirlerin sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi derlemiştir. Özellikle, şehirlerin çarşıları, dükkân sayıları, meslek grupları, esnaf ve sanatkârların ahlâk ve davranışları, giyim-kuşamları, temizlikleri, kazanç yolları, çalışanların sayıları, çarşılarda yapılan alış-verişler, esnaf-halk ya da müşteri ilişkisi, Ahilik kural ve merasimleri, çarşıların mimari yapısı, hangi meslek gruplarının öne çıktığı ve gözde iş kolları gibi konularda verdiği bilgiler günümüz açısından önem taşımaktadır (Uçma 2011: 52).

620 Yıl süren Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Ahi birliğine, sadece esnaf ve sanatkârlar ve meslek sahipleri üye olmamışlardır. Müderrisler, kadınlar, hatipler, hükümdarlar, emirler ve vezirler de dönem dönem üye olmuş ve görev almışlardır. Ahilerin kendilerine özgü giysileri vardı. Bu giysiler incelendiğinde, tasavvufçularınkinden ayrıldıkları görülür. Örneğin, tasavvufçulardaki hırka yerine şalvar giyip, şed yani kuşak ve peştamal kuşandıkları bilinmektedir. Yine, üzerlerinde abadan bir giysi ve ayaklarında mest bulunurdu. Bellerinde kemer bağlar ve üzerine boyu 1 metreden fazla olan bir bıçak asarlardı. Başlıklarının tepelerine 70 cm. boyunda ve iki parmak eninde bir taylasan vardı. Çobanoğlu Fütüvvetnamesi'ne göre; Ahi zaviyelerinde Kur'an okunur, yemek pişirme, oyun oynama, çalgı çalma, şarkı söyleme, tarih, önemli

kişilerin hayat öyküleri, tasavvuf, Türkçe, Arapça, Farsça ve edebiyat öğretilirdi. Bu bilgilere göre Ahi zaviyeleri bir tür okuldu. Serez’de esnaf kuruluşlarında bulunan sanatkârlar arasta, bedestan veya uzunçarşı denen yerde topluca bulunmaktadırlar. Başlarında içlerinden seçtikleri önceleri Ahi Baba, sonraları, ‘kahya’ ve 1878’den sonra ‘mütevelli’ denen kişiler bulunuyordu. Bu başkanın esnaf çarşısının uygun bir yerinde büyük bir dükkânın üstünde bir oda ve odada ‘Esnaf Yönetim Kurulu’ toplantıları yapılıyordu. Bu odanın karşısında bir çeşme, karlık ve bir sebil bulunurdu. Her esnafın bir sancağı ve sancaktarı, sancak üzerinde esnaf simgeleri bulunurdu. Örneğin, ayakkabıcıların sancağında ‘zarif bir çift patik’, nalbantlarınkinde ‘gümüş nal’, yorgancılarınkinde 15x20 boyutlarında küçük bir ‘atlas yorgan’, berberlerinkinde küçük bir ‘boğaz leğeni’, şekerçilerinkinde ‘konik ve yıldızlı şeker külahı’ ve çiftçilerinkinde ise bir demet ‘başak’ figürü bulunurdu. Anadolu’nun her yerinde Cumhuriyetin başlangıç yıllarına kadar varlığını sürdüren ‘yaran odaları’ ve imece kültürü de Ahilik geleneğinden gelmektedir (Çağatay 1989: 123-128).

Toplumsal değerler ve manevi yapı arz yanlı bir ekonomiyi ortaya çıkarmıştır. Ahi birliklerinde her türlü üretimin ahlaksal referanslara dayandırılması, dayanışmacı (diğergâm) insan tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kapitalizmin akılcı insanı ‘homoeconomicus’ yani, kendi çıkarının peşinden koşan insan tipi ve temel amacı yarar sağlamak olan mantığı Osmanlıda toplum yararını kendi yararına tercih eden ve kendini Ahilik şeklinde örgütleyen insan tipini öne çıkarmıştır. Bu inanç sistemi ise ‘iyilikte yarışma’ yani ‘ihsan’ dayalı olduğundan ‘vakıf’ kurumu başta olmak üzere zaviyeler, uzun çarşılar, bedestanlar ve arastalar şeklinde birçok kurumlar ortaya çıkmıştır. Buralarda Ahilik tarafından uygulanan Türk ve Müslüman esnaflara dayalı, devletin yakın denetimini de içeren narh sistemi (fiyat ve kalite denetimi) ve üretim-tüketim dengesini koruyan sistemin daha sonraları din ayrımı gözetmeyen Osmanlı’da çoğu Hıristiyan, Yahudi ve Ermeni kökenli azınlıklara mensup esnafların mal ve hizmet üretmek için gedik ve loncalar halinde örgütlenmesi ile belli bir büyüklüğü aşmayacak işyerlerine ve dükkanlara sahip ustalardan oluşması yönünde bir devlet politikası ile düzenlenmiştir (Nişancı ve Çaylak 2018: 10). İtalyan taş ustalarının üretim ve gündelik yaşamı örgütleyen ‘Regius’un işleyişi hakkındaki dağınık metinler 1390 yılında derlenmiştir. Taş ustaları ve iç mekanları yapan zanaatkârların iş düzenlemelerini ve yaşamlarını tanımlayan bu ilkeler arasında lonca (masonluk) yapı üretimi (inşaat) sürecine katılan zanaatkârları örgüt içine almakta iken aynı dönemlerde Ahilik daha geniş bir esnaf topluluğuna hitap etmekteydi. Regius’un zanaatkâr korporasyonları ile ilgili 15 maddelik bir kurallar bütününden oluştuğu, Ahilikte ise sadece yamak ve çirakları ilgilendiren 124 erkanın öğretildiği bilinmektedir. Dolayısıyla

Ahilik masonluktan farklıdır. Çünkü, ondan 300 yıl önce ortaya çıkmıştır. Var olan tüm meslekleri kucaklamıştır. Toplumsal işlevine baktığımızda siyasal sistemin bir parçası değil, onun üstlenmediği bir rolü üstlenerek yerel yerleşimler geliştiren bir kamusal rol üstlenerek emek harcamıştır. Tarihsel açıdan İslamiyet toplumsal yaşamın düzenlenmesine doğrudan müdahale ettiği için ekonomik açıdan Avrupa ve Hıristiyanlıktan farklı bir gelişim göstermiştir. Fütüvvet ve Ahi yolu izleyicileri Şeyhülislam ile uyumlu ve çatışmadan sistem içinde kalmışlardır. Anadolu'da Ahiler sefaletin, yoksulluğun ve düzensizliğin aşılmasında kâmil insanı, onurlu üretim ve ticaret diyerek öncü mücadeleciler insanları olmuşlardır (Dilli 2009: 108).

4.2. Yönetim Kurulu

Ahi birliklerinde en üst yönetimi mütevellî tarafından yürütülür ve mütevellî her konuda esnafa karşı sorumlu durumdadır. Mütevellînin ana görevleri arasında; esnafın bütün anlaşmazlıklarını ve sorunlarını çözer, Esnaf Sandığı'nın gelirlerini toplar, Esnafın kullandığı yapıların onarımını yaptırır, hayır kurumlarını yönetir, maaşlı kişilerin maaşlarını öder, artan paranın gelir getirmesini, işçileri ve görevlileri atar ya da görevden el çektirir, esnafın genel ve özel durumlarını sürekli inceler, yönetim kuruluna başkanlık eder, toplantılara katılır, usta, kalfa ve çırak törenlerini düzenler ve esnafın bu toplantılara katılımını sağlar. Mütevellînin yanında ustaların seçtiği beş kişilik bir kurul görev yapardı. Yönetim Kurulu üyesi olabilmek için 5 yıldır usta görevinde bulunmak şartı aranıyordu. Bu kurul her ayın ilk ve üçüncü Cuma günleri mütevellînin başkanlığında toplanır, esnafa ait onbeş günlük faaliyetlere ait bilgileri açıklar, önceden alınan kararların nasıl uygulandığını ve sonuçları hakkında gerekli açıklamayı yapar ve yeni gündemi görüşürdü. Mütevellî, sandıktan ödünç para almak isteyenlerin adlarını ve bunlar hakkında araştırmayı yapmak üzere kuruldan iki üyeyi görevlendirirdi. Üyeler 15 gün içinde görüşlerini açıklarlar ve bu ödünçlerin verilip verilmeyeceği kararlaştırılırdı. Şikâyetler incelenir ve Büyük Kurul'a iletilecek konular kararlaştırılırdı (Çağatay 1989: 130).

4.3. Büyük Kurul (Kahyalar Kurulu)

Osman Nuri Ergin'den aktaran Neşet Çağatay, Ahi esnafları tabii oldukları Büyük Kurul (Kahyalar Kurulu) ile ilişkilerini örgütlü bir şekilde düzenleyen, birlik oluşturmalarını, birbirleri ile bağlarını ve yurt birliğini güçlendiren, hak ve gerçeğin tüm işlerinin düsturu olmasını ve bütün çalışmalarını bu çerçevede birleştirmelerini sağlayan bu kurulun 24 esnafın mütevellîsinden oluştuğunu, aralarından bir kahyalar başı seçtiklerini, seçimlerde müftü ve şer'îye hakiminin de hazır bulunduğunu ve her ayın sonuncu Cuma günü toplanmakta olduğunu belirtmektedir. Görevleri arasında; mütevellîlerin davranışlarını ve genel durumlarını ve

loncaların toplanıp toplanmadıklarını inceler, mütevellilerden yapılan şikayetleri dinler, halledilmeyen anlaşmazlıkları, hükümete başvurmadan halleder, loncalar tarafından verilen ve kahyalar kurulunca onanan cezaları uygulamak, esnafın sorunları ile ilgili hükümet ve ileri gelenleri ile temas, hükümetin emir ve kararları ile ilgili esnafa bilgi verme, mütevellilerin yıllık raporlarını onaylamak ve törenlerde hazır bulunmak gibi görevler yer almaktadır. Bu kurullardan başka Olağan yıllık toplantı (ziyafet toplantısı ve yıllık genel toplantı (üç günler toplantısı) ile olağanüstü toplantı (memleket toplantıları) ile esnafın birliğini sağlayan eğlence ve ziyafetler de düzenlenirdi (Çağatay 1989: 131-136).

5. Gedik ve Loncaların Ortadan Kalkması

1587 Yılında çıkartılan bir fermanla yeniçeri ve sipahilere esnaflık hakkı tanınmıştır. Aslında, başlangıçta yeniçerilerin zanaat ya da ticaretle uğraşmasına izin verilmezdi. Enflasyonun yeniçerilerin maaşlarını iyice düşürmeye başladığı XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda zanaatlar ve ticarettten uzak kışlarında yaşayan bu kesimi olumsuz etkilemiştir. 1600 Yılı dolaylarında yaşanan ve Celali İsyancıları adı verilen paralı asker ayaklanmaları imparatorluk içerisinde istikrarsızlık yaşanmasına neden olmuş ve Yeniçeri Ocakları sonunda kapatılmışlardır (Faoqhi 2016: 228-).

Bir başka etken ise, Osmanlı'da çift bozan akçesi adı verilerek toprağını bırakarak şehre göç eden köylülere uygulanan ceza işlemine rağmen köylülerin kentlere göçü devam etmiştir. Dolayısıyla, esnaf arasına katılmaya başlayan bu yeni gruplar Ahi birliklerinin çözülmesinde dolaylı ve doğrudan etkili olmuşlardır. XVIII. Yüzyıla gelindiğinde yeniçerilerin tümü ya da büyük bölümü bir dükkân sahibi ve esnaf haline gelmişlerdi. Özellikle, yeniçeri zorbalığı adı verilen imtiyazlar gediklerde Ahi ahlâk ve fonksiyonlarını olumsuz etkilemiştir. Ahilik gedik sistemine dönüştüğü 1720 yılından sonra Osmanlı kanunnamelerine konu olmuştur. Resmi olarak gedik kelimesine ilk olarak 1727 yılında rastlamaktayız. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş, genişleme ve yükselme devirlerinde birinci derecede etken olan Ahilik 17 Haziran 1861 tarihine kadar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihte çıkartılan bir tüzükle de esnaf ve sanatkârlar arasında gedik imtiyazı ya da tekeli usulü kaldırılmıştır (Şimşek 2002: 48-50). Bunda, 22 Mayıs 1860 Sultan Abdülmecid'in emri ile mülkiyet üzere elde bulundurulmuş gedikler dışında gedik senedi verilmemesinin de etkisi bulunmaktadır (Çağatay 1989: 217).

Bu yasal düzenlemelerden sonra işyeri açma serbest hale gelmiştir. Gedik ve lonca olarak adlandırılan günümüzde eğitim, kooperatifçilik, fiyat tespiti, insan kaynakları yönetimi, toplam kalite yöntemi, sosyal yardım uygulamaları açısından yansımaları olan, usta-

çırak, tüketiciyi koruma ve sosyal güvenlik işlevlerini yerine getiren bu kuruluşların 1913 yılında çıkartılan bir yasa ile de tamamen ortadan kaldırıldıkları görülmektedir (Mahiroğulları 2018: 418-419).

6. Ahiliğin Günümüz Çalışma Yaşamı İnsan Kaynakları Yönetimi ve Sosyal Güvenlik Sistemine Yansımaları

Modern üretim ve istihdam koşullarında işçi-işveren ilişkilerinin, insan kaynakları yönetiminin ve işyerinde çalışma koşullarının düzenlenmesinde Ahilik ilkelerinin günümüzde yararlanılabilecek boyutları bulunmaktadır. Çalışanların işe bağlılık ve yabancılaşmasının önlenmesi Ahilikte “bir zorlama olmadıkça iş ve meslek değiştirmemek” temel ilkedir. Eğer, usta işini bırakıp gittikten sonra geri dönmüşse, bir alt kategori olan kalfalıkta çalıştırılırdı. Ahiler işini ciddiye alır, çalışmayı ibadet olarak görürlerdi. Meslek ve sanatta ilerleme belirli kurallara bağlı olduğu için, başıboşluğun sanata darbe vurmasını önleyen sınırlama ve öncelikler belirlenmiştir. Uzmanlığa, saygınlığa, iş yapmada disipline, esnaf birliklerinde mesleki beceriye ve kıdeme dayalı bir yapı mevcuttur. Ahilikte müşteriye daha kaliteli mal ve hizmet sunmak anlayışı, müşteri odaklı bir anlayışı simgeler. Ahi Evren, Hacı Bektaş, Hoca Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Hacı Bayram-ı Veli, Aşık Paşa, Gülşehri gibi düşünür ve gönül adamlarının dilinden ve yazdıklarından izler bulduğumuz Ahilikte “alını, kalbi, kapısı açık” “eli, beli, dili kapalı” anlayışı bulunmaktadır. Ahilikte ‘alın açıklığı’; doğruluğu, dürüstlüğü, ‘kalp açıklığı’; iki yüzlü olmamayı, yalancılıktan uzak olmayı, dostluğu, sevgiyi ‘kapı açıklığı’ ise; konuk severliği anlatır. Bu ilkelerin ticaretin küreselleştiği, rekabetin arttığı, iletişimin bir ağ halinde herkesi kapsadığı, müşteri kazanmanın giderek zorlaştığı günümüz piyasalarında başarılı olmada anahtar yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz (Arslan 2015: 268).

Ahilikte üretim-tüketim dengesi kurularak, fiyat tespiti ve kontrolü (narh) yoluyla tüketicilerin ekonomik gücü ile esnaf ve sanatkârların ihtiyaçları arasında bir denge kurulmuştur. Aşırı kâr, müşteriye aldatma, kalitesiz mal üretme Ahiliğin temel ilkelerine aykırıdır. Sermayenin harekete geçirilmesi ve tekelleşmenin önlenmesi, kooperatifleşme, israf ve lüks tüketimin körüklenmesinin engellenmesi söz konusudur (Uçma 2011: 178-184). Ahiliğin Türk çalışma hayatına yansımaları arasında iş ahlakı ve etik, sosyal sorumluluk, kalite, müşteri memnuniyeti, şeffaflık, işyerinde sosyal diyalog ve yönetime katılma, mentörlük gibi uygulamalar ile bizzat Ahi birlikleri ile odalar ve borsalar gibi meslek kuruluşlarının benzerlikleri belirtilebilir. Modern çalışma hayatında müşteri odaklı olma Ahilikte müşteriye velinimet bilme ve insan merkezli bir yaklaşım ile kendisini göstermektedir. Sosyal sorumluluk ise doğayı ve çevreyi korumak, kaynaklara ve diğer insanlara

hatta canlılara zarar vermemek, doğal dengeye uygun faaliyetler ön planda tutulmaktadır.

İşçi-İşveren ilişkileri açısından sendikacılık ve çalışma konseyleri aracılığıyla günümüzde çalışma ilişkilerini düzenleyen modern ve post-modern yaklaşımlar karşısında Anadolu’da tarihte yerini alan Ahilikten çıkarılacak dersler vardır. Sendikalar, çalışanlardan oluşan üyelerinin haklarını koruma, çalışma ve yaşam koşullarını iyileştirmek, işveren karşısında örgütlenmediklerinde güçsüz ve zayıf konumda olan ve korunmaya muhtaç durumdaki işçileri koruyup destekleyen ve gelir dengesini kurarak aralarındaki çıkar çatışmalarının önlenmesine dönük ilkeleriyle toplumsal barışa hizmet eder.

İşsizlikle mücadele açısından modern zamanların en büyük sosyal sorunlarından birisi olan işsizliğin önlenmesi en başta gelen sosyal politikalar arasındadır. Çünkü, işsizlik birey, aile ve toplum için yıkıcı etkileri olan bir toplumsal sorundur. Ahilik kurumu, gençlere meslek öğretmek, birikimleriyle yatırımlar gerçekleştirmek, yeni iş alanları açmak için büyük katkılarda bulunmuştur. Yalnızca, beceri, iş, üretim bilgisi alanında değil, sosyal ve kurumsal kültür, çalışanlar ve yöneticiler arasında iletişimi ve ilişkileri geliştirmesi açısından olduğu kadar mesleki eğitim ve etik konularında da Ahilik sistemi, üretim odaklı, kurumsallığa önem veren sosyal sorumluluk boyutu olan kapsamlı ilişkiler düzlemi oluşturmuştur (Arslan, 2015: 266).

Kıdem tazminatı açısından Ahilikte belirli süreler geçtikçe, aynı ustanın yanında yamak, çırak ve kalfa olarak çalışma ve deneyim kazanma sonucunda bir üst basamağa yükseltilme sonunda usta olma ve kendi işyerini açma hakkı tanınması yanında işverenin ücret ödeme sorumluluğu, asgari ücret, fazla çalışma ücreti ve sigorta primi işveren payı ödemesi ile benzer ilkeler Ahilikte ki “orta sandığı” ve buraya yapılan ödemeler ve harcamalar arasında ilkesel olarak benzerlikler bulunmaktadır. Yeni iş arama izni, çalışma belgesi, işverenin çocukları mesleki eğitim ve hafif işler dışında çalıştırma yasağı da günümüze yansımış benzeri uygulamalardır.

Haksız rekabet, aşırı kazanç ve manipülasyon yasağı açısından sosyal bir varlık olan insanın topluma yararlı olması amacıyla bireyselleşme eğilimine karşı sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkaran Ahilikte, paylaşma ve dayanışma ilkesi geçerlidir. Bunları terk ederek bencillik yapanların ilişigi kesildiği gibi, haksız rekabet, haksız kazanç, manipülasyon gibi spekülasyon hareketlerden kaçınılırdı (Çağatay 1997: 152).

6.1. Mesleki Eğitim ve Sosyal Yardımlar

Günümüzde Ahilik kültürünün uygulanabilirliği Samsun’da Gül-San Sanayi Sitesi’nde işveren konumunda bulunan 100 kadar kişiyle bir

anket çalışmasıyla incelenmiş ve çoğu esnaf ve sanatkâr tarafından olumlu karşılanmıştır. Şişman, çağının geniş kapsamlı Ahi birliklerinin günümüzdeki çok çeşitli türleri bulunan Sivil toplum Kuruluşları (STK'lar) tarafından örnek alınarak toplumsal, etik ve mesleki yönden geliştirilmesi açısından önemli olduğunu belirtmektedir (Şişman 2018: 353-360).

İnsan severlik, gençliğin sorunlarına çözüm bulma, eğitim her zaman önde ve öncelikli tutulması, yurt savunması ve askerlik alanında da eğitim faaliyetleri yapılması, sosyal hizmetler sunulması, işyeri edinilmesi ve üretim araçlarının sağlanması, iş kazaları, iş görme kaybı (malullük) halleri, yaşlılık, ölüm, yangın, sel ve deprem gibi doğal afetler sırasında yardım ve desteklerin sağlanması Ahi Baba, kethüda, yiğitbaşı ve yaşlı ustaların görevlerindendi (Özcüre 2018).

6.2. Esnaf Sandığı (Orta Sandığı) Gelirleri ve Giderleri

Ahilik kurumu, ekonomik faaliyetlerini sürdürme, esnaf ve sanatkârların aralarında toplumsal dayanışmayı sağlama ve kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 'esnaf sandığı' ya da 'esnaf kesesi' adını verdikleri bir yardım sandığı bulunmaktaydı. Mütevelli heyetiyle vakıf başkanının yönetiminde kethüda ile yiğitbaşının gözetiminde bulunan bu sandıkta altı kese (kalem/bölüm) denen hesap kalemi bulunmaktadır. Bunlar;

1. Atlas Kese: Bu kesede senetler ile kıymetli evraklar muhafaza edilirdi.
2. Yeşil Kese: Bu kesede, esnafa ait mülkler ile vakıfın tapu senetlerini saklamak için kullanılırdı.
3. Örmek Kese: Bu kese belli bir meblağı yedek akçe olarak saklamakta kullanılırdı.
4. Kırmızı Kese: Bu kesede, nemaya, işletmeye verilen paraların senetleri korunurdu.
5. Beyaz Kese: Bu kesede, tüm gider belgeleriyle cari yıl hesapları bulunurdu.
6. Siyah Kese: Bu kesede, zamanında tahsil edilemeyen alacaklara ilişkin senetler ile bunlara ait evraklar muhafaza edilirdi (Uçma 2011: 126).

Böylece, amacı zengin ile yoksul, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ve güçlü ilişkiler kurarak sosyal adaleti sağlamak olan bir sosyal siyaset kurumu olarak adlandırılan Ahilik, Mithat Paşa tarafından Niş-Prot kasabasında kurulmuş olan Memleket Sandıkları'nın da Ahiliğin esnaflar için geliştirdiği Orta Sandıkları'nın tarım sektöründe çiftçiler için uygulanmasıyla ortaya çıktığı görülmektedir (Aytekin, 2017: 142-143).

6.3. Esnaf Ahilik Sandığı ve Sosyal Güvenlik

Ahiliğin işçiler dışında esnaf ve sanatkârları da kapsayacak şekilde işini kaybeden tüm çalışanlara işsizlik sigortası sağlama işlevi günümüzde ülkemizde sunulan sosyal güvenlik sisteminde bile sağlanamamıştır. İşçiler için uygulanan ancak, kapsamı %10'u geçmeyen yararlananların bulunduğu zorunlu işsizlik sigortasının tüm esnaf ve sanatkârları da içerecek şekilde ülkemizde de uygulamaya geçirilmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla, 8 Mart 2017 Tarihinde 30001 Sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak uygulamaya geçirilmesi düşünülen 6824 Sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 9. Maddesi ile 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'na Ek.6. maddenin eklenmesi suretiyle ülkemizde ilk kez "Esnaf Ahilik Sandığı" kurulmasına dönük bir düzenleme yapılmıştır. Ancak bu kanunun yürürlüğe girmesi henüz mümkün olmamıştır (Özcüre 2018: 380-381).

Esnaf Ahilik Sandığı, yalnızca sermayesi ile birlikte bedeni çalışması da olan esnafın yanında işveren veya iflasa tabi tacirleri de kapsamına almıştır. Örneğin, Anonim Şirket yönetim kurulu üyeleri % 2'si sigortalıdan, % 1'i de devlet katkısından oluşan primler ile oluşturulan sandıktan Türkiye İş Kurumu'na başvurarak belirli süre prim ödeme koşuluyla faaliyetlerine son vererek işsiz kaldıklarında yararlanabileceklerdir (Mahiroğulları ve Altınay 2018: 424-426)..

Günümüzde esnafın için kuracağımız Esnaf Ahilik Sandığı ve Ahilik sigortası gibi kurumlar başarılı olacaktır düşüncesindeyim. Esnafın işsiz kaldığında onlara sosyal güvenlik sağlayacak bir sistemin hazırlıklarının yapıldığı günümüzde, Ahilik zamanın koşullarında bize bugün için de anlamlı bir çözüm sunmuştur. Kendi tarih ve uygarlık birikimimizden yararlanmamız gerekli iken ilke ve kuralların belirlenmesinde ve daha etkili çözümler geliştirilmesinde yardımlaşma ve kuşaklararası dayanışma ilkesi sosyal güvenliğin en önemli ilkelerindedir. Çağdaş toplumumuzun güncel ihtiyaçlarını karşılarken, Ahiliği güncellemek, ahlak ve eğitim boyutunu, özellikle de özdenetim yeteneği gelişmiş ve örgütlenmiş bireyi yetiştirmek için çalışmamız gerekmektedir.

Sonuç

Anadolu Ahileri ve önderleri Ahi Evren, çağdaşları arasında yer alan Baba İlyas, Hacı Bektaş, Mevlâna Celâleddin Rumi gibi kanaat önderlerinden farklı bir yöntemle halkın sıkıntılarına çözüm aramıştır. Bu açıdan, siyasal erkle çatışmama, düzenin sürdürülmesi, söylem ve davranışlarıyla diğer dönemin kanaat önderleri ve akil adamlarından örgütlülük ve örgütlenme yönüyle ayrılmaktadır. Yine, Ahilikteki askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal işlevlerin çok farklı ve çeşitli olması onun

Batı Avrupa'da ve Bizans'ta ki loncalardan (corporation/guild) farklılığının da en temel göstergesidir. Bağlı olduğu akılcılık ilkesi gelenekçilerin aksine felsefi yaklaşımında belirleyicidir. Örneğin, çağdaşı olduğu Mevlâna Celâleddin Rumi'nin ona ve izleyicilerine karşı tepkisinin temelinde Ahilerin izlemedikleri ve dışladıkları sezgici yola bir tepkidir. Çünkü, Ahi Evren akılcıdır. Dolayısıyla da Mevlâna'nın hicivlerine de konu olmuştur. Ahiler, İslamiyet içinde kalarak Ahilik kurumunu geliştirmişlerdir. Ahi Evren ve izleyicilerinin başlangıçta Türkmen göçerlerin zaviyelerde konaklama, yaşam koşullarını iyileştirme ve sürdürülebilirliği sağlama çabaları daha sonra ki dönemlerde evrensel ilke ve kural haline gelerek yaygınlaşmıştır. Ahi Evren, çoğu günümüze ulaşmayan 20 kitap yazmıştır. Yine, İbn-i Haldun'u da Türkçe'ye çevirmiştir. Türklerde 'Akı' 'eli açık' anlamına gelmektedir. Ahi ise Arapça'da 'kardeş' anlamına gelmektedir. Aynı söylem, Ahiliğin Türk kimliğinden dışlanmasını gerektirmez. Çünkü, en gelişmiş haliyle döneminde Türklere özgü bir kurumdur. Anadolu'da Ahiliğe 'her baba yiğidin harcı olmayan' anlamı verilmiştir. Yani bir 'seçkinlik', bir 'yücelme çabası' ve 'olgun insan' değildir. Anadolu aydınlanmasının doğduğu Ahilik ile simgelenen inanç ve uygulama felsefesi de evrenseldir. Kendisinden önceki değerlere dayandığı ve onu bağrında barındırdığı gibi kendisinden sonra ortaya çıkan Osmanlı Devleti'nde XVI. Yüzyıldan sonra ki kurumlar üzerinde de etkili, onlara da damgasını vurmuş ve zamanının koşulları doğrultusunda dönüşüm geçirmiş bir örgütlenmedir. Ulusal değerler açısından ekonomik ve sosyal bir örgütlenme modelidir. Ahi Evren döneminde kentsel yaşamın organizasyonunu üstlenmiştir. Göçlerin yaygınlaştığı ve mülteciler sorunun her geçen gün daha da önemli hale geldiği, işsizliğin tüm ülkelerde önemli bir sosyal sorun haline geldiği günümüz açısından geliştirdiği ve ilke kurallar açısından önem taşıyan Ahilik, İslam dinine ait bir karakteri olan ve sivil toplum kuruluşu (STK) şeklinde ortaya çıkan bir toplumsal örgütlenmedir. Zamanının ortam ve koşullarında, esnaf ve sanatkârların oluşturdukları bir örgüt (teşkilat) aracılığıyla üyelerine ve tüm topluma ekonomik ve sosyal hizmetler sunmuştur. Ahi olmak için de birçok kriter yanında 'Müslüman' olma yanında 'bir mesleğin sahibi olma' ve 'ilke ve kurallarına uyma' şartı bulunmaktadır. Böylece, insanların erkek ve kadın olarak tümüyle toplum içinde onurlu, üretken ve başı dik bir birey olarak alın teri ve el emeğinin karşılığında geçimini sağlaması sağlanmıştır.

Ahilikte bulunan 'orta sandığı' ile ekonomik ve finansal dayanışmanın en güzel örnekleri verilmiştir. Bu sandıklarda biriktirilen sermaye ile herkese yetecek ve dağıtılacak şekilde üretimde kullanılacak alet ve hammaddeler esnafa toplu olarak sağlanmakta, tezgâhlar kurulmakta, girişimcilik teşvik edilmekte ve ihtiyacı olanlara yardım

edilmektedir. Ahiler askeri anlamda da gençlere binicilik, atıcılık, kılıç kuşanma gibi temel askeri eğitimin verilmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Askerliğin gençlere sevdirmesi ve ülke savunması bilincinin yerleştirilmesindeki katkısı ile önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kurtuluş savaşı sırasında Ankara’da Ahilerle bağlantılı Seymenlerin rolü bunu bizlere göstermektedir. Ahi birlikleri şehirlerde, köylerde ve sınır bölgelerinde (uç beyliklerinde) Alpler ile birlikte hareket etmiştir. Askeri ve siyasi güç odağı oluşturarak ülke güvenliğinin sağlanmasında ve fetihlerde görev almışlardır. Ahilik Türk toplumunun önemli kurumlarından biri olarak XI. Yüzyıl ile XII. Yüzyıl ortalarına kadar geçen süreçte geliştirilmiştir. XIII. Yüzyılda askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal açılardan çok işlevli bir kurumsal yapılanma gösteren Ahilik, özellikle, Anadolu’ya Orta Asya’dan olan göçmenlerin iskân edilmeleri sürecinde ve fetih yoluyla Türkleşmesinde çok önemli görevler üstlenmiştir. Moğol istilası karşısında gösterdikleri direnişte ve Anadolu ve Rumeli’nin fethi sırasında yapılan savaşlarda önemli katkıları olan Ahiler daha sonra, XVII. Yüzyıldan sonra siyasi ve askeri işlevini yitirerek yeniçerilerin, sipahilerin ve gayr-i müslim azınlıkların da esnaflık yapmaya başlamasıyla, gedik ve lonca sistemine dönüşmüş ve sosyo-ekonomik işlevlerine geri dönmüştür. Daha sonra ki yıllarda loncalar da endüstri devriminin etkisiyle ortaya çıkan yeni üretim organizasyonunun sonucu fabrikalarda işçi ve sermaye sahibi işverenlerin ve bunların yeni sendikalarda ve birliklerde örgütlenmeleriyle de ortadan kalkmışlardır. Günümüzde insan, iş ve çalışma yaşamında, kalite yönetim sistemlerinde, üretim-tüketim ve pazarlama ilişkilerinde, kadın ve erkeğin yaşamın her alanında yer alarak üretime katılmasında, güvenlik ve toplumsal dayanışma alanında Ahilikten yararlanılabilir. Kadınların Anadolu Bacıları’nı örnek alarak iş, çalışma, ekonomik ve sosyal yaşama katılacakları, bilim insanları da teori ve uygulamalarında, mesleki ve etik anlayışlarında, Ahi Evren gibi insan yetiştiren bir anlayışı yerleştirebilirler. Evrensel Ahilik İlkeleri TOBB gibi ulusal meslek örgütleri tarafından günümüze uyarlanarak geliştirilebilir ve uygulamaya geçirilebilirler.

Kaynakça

- Arslan, Hüseyin (2015). “Ahilik Teşkilatı’nın Sosyo-İktisadi Yapısı ve Örneklik Değeri”, *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 49, Mayıs-Haziran 2015. Celalabat.
- Âşık Paşazade (2018). *Osmanoğulları Tarihi Tevârih-i Âli Osmân*, (Hazırlayanlar: Prof.Dr. M.A. Yekta Saraç ve Prof.Dr.Kemal Yavuz), İstanbul: Gökkuşbu Bilimevi Basın Yayın A.Ş.
- Aytekin, Ebubekir (2017). *Tarihten Günümüze Fütüvvet ve Ahilik*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.

- Barkan, Ö Lütfü (2011). “İktisadi İntihat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri Üzerine”, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız*, (Editör: Murat Yılmaz), s. 333-345, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Başbuğ, İlker (2018). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Güç Odaklarının Mücadelesi*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Dilli, Emre (2009). *Ahilik Kültürü Ahilik Teşkilatı*, İstanbul: Fer Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya (2018). *Osmanlılar Kültürel Tarih*, (Çeviren: Çağdaş Sümer), Ankara: Akıl Çelen Kitaplar.
- İnalçık, Halil (2016). *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kuran, Timur (2010). *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam*, Cilt 1 Esnaf ve Loncalar, Hıristiyan ve Yahudi Cemaat İşleri, Yabancılar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Makal, Ahmet (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920 Türkiye Çalışma İlişkileri Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Mahiroğulları, Adnan-Zeycan Ünüvar Altınay (2018). “Ahilik Kültüründen Günümüze Yansıyan Üç Boyut: Karşılıklı Saygıya Dayanan Usta-Çırac İlişkileri Tüketiciyi Koruma ve Sosyal Güvenlik İşlevi”, *Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 413-428.
- Mahiroğulları, Adnan (2011). “Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 0/54, Ocak 2011. s.139-154.
- Nişancı, Şükrü-Adem Çaylak (2018). “Klasik Dönem Osmanlı Ekonomisi”. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin İktisadi Tarihi*. (Editörler: Mehmet Dikkaya ve diğerleri) Ankara: Savaş Yayınevi.
- Özcüre, Gürol (2018). “Ahilik İlkelerinin Günümüzde Çalışma Yaşamı ve Sosyal Güvenlik Sisteminde Örnek Alınacak Yönleri”, *Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 361-384.
- Pamuk, Şevket (2010). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Şimşek, Muhittin (2002). *Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması*, İstanbul: Hayat Yayınları.
- Şişman, Bekir (2018). “Ahilik Kültürünün Günümüz İşverenleri Açısından Uygulanabilirliği”, *Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, s. 353-360.
- Uçma, İsmet (2011). *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*, İstanbul: İşaret Yayınları.

**OSMANLI SON DÖNEMİNDE ESNAF
ŞİKÂyetLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME**

**EVALUATION ON ESNAF COMPLAINTS IN THE
OTTOMAN LAST PERIOD**

Doç. Dr. Halide Aslan

**Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
haslan@ankara.edu.tr**

&

**Arş. Gör. Fatmanur İbrahimoglu
Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi Ana Bilim Dalı
fkalan@ankara.edu.tr**

Özet

Osmanlı'da ekonominin belkemiğini oluşturan unsurlardan birisi şüphesiz esnaf idi. Çok daha öncesine dayanan fütüvvet ve ahilik teşkilatları ile de esnafın otokontrolü sağlanmakta ve devlet makamlarına müracaatta daha kurumsal bir yapı arz etmekte idi.

Ancak özellikle ahilik teşkilatındaki bozulmaların, devletin içinde bulunduğu siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik durumların da etkisiyle olsa gerek esnaf pek çok konuda rahatsız idi. Zaman zaman kendi aralarındaki davranışlardan, zaman zaman halkın tutumundan, zaman zaman da devletin esnafa karşı takındığı tavır ve sergilediği kurumsal olmayan duruştan şikayet etmekteydiler.

Arşiv belgelerine bakıldığında, zaman zaman esnafın idareden şikayet ettiği, zaman zaman halkın esnafı şikayet ettiği, zaman zaman da esnafın birbirini şikayet ettiği tespit edilmiştir. Bu çalışmadaki amacımız, Osmanlı'nın son döneminde belgelere yansıyan bu şikayetlerin durumu ve yönetimde karşılık bulup bulmadığı, tahkikat yapılıp yapılmadığı ve hangi sonuca ulaşıldığı noktasında küçük bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmanın ana kaynağını yukarıda da belirtildiği üzere arşiv belgeleri oluşturacaktır. Onlarca belge arasından sondaj usulü ile anlamlı bir seçme yapılarak ve nitel araştırma yöntemi kullanılarak bir değerlendirme denemesi yapılması hedeflenmektedir

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Ekonomi, Esnaf, Şikayet, Ahi.

Abstract

One of the elements constituting the backbone of the economy in the Ottoman Empire was undoubtedly trades. In the past, the autocontrol of the tradesmen was ensured by the organizations of futuvel and ahi which were based on much earlier, and it was more institutional in the application to the state authorities.

However, tradesmen were disturbed on many issues, especially in the corruption organization of ahi. The reason for this deterioration was the impact of the political, social, military and economic conditions in which the state was involved. From time to time they complained about the behavior among them, the attitude of the people from time to time, and the attitude of the state to the tradesmen and the non-institutional stance.

When the archival documents are examined, the shopkeepers complained about the administration from time to time, the public complained about the tradesmen from time to time and from time to time, tradesmen complained about each other. The aim of this study is to make a small evaluation about whether the complaints in the last period of the Ottoman Empire are reflected in the documents and whether there is a response in the administration, whether they have been investigated or not, and what the result has been reached. The main source of the study will be the archival documents as mentioned above. It is aimed to make a meaningful selection by means of drilling

method and to make an evaluation experiment by using qualitative research method.

Keywords: Ottoman, Economy, Trades, Complaint, Ahi.

Osmanlı ve Esnaf Teşkilatı

İnsanlık tarihi kadar eski olan esnaflık, Arapça “*sınıf*” sözcüğünden türemiş olup zanaat sahipleri ile dükkancılık ve ticaretle geçinen sınıfı karşılamakta veya üreticinin meşgul olduğu işe göre sınıflandırılmasını ifade etmektedir. Genel olarak kent ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimiyle alakalı her hangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak faaliyet yürüten mesleki örgütlenmeler olarak da açıklanabilmektedir. (Genç 2000: 289) Esnaf teşkilatı ile ilgili bir terim olan Lonca ise, İtalyanca “*loggia*”dan türemiş olup teşkilatlanmış esnaf birlikleri ile ilgili çeşitli fonksiyonların icra edildiği “oda” /yer anlamına gelmektedir. (Kal’a 1995: 423) Zamanla örgütlenmiş esnaf birliklerinin kendisini de ihtiva etmiştir.

Osmanlı toplumunda esnaflık, İslam’ın ilk asırlarında görülmeye başlayan Fütüvvet teşkilatının devamı niteliğinde olan Ahilik teşkilatı bünyesinde şekillenmiştir. Arapça “*kardeşim*” anlamına gelen ve 13. yüzyıl Anadolu’sunda ortaya çıkan ahi hareketi, İslami ve tasavvufi bir mahiyet taşıyan fütüvvet kavramını barındırdığı ve ahlakîyatını benimsediği için kolayca yayılma imkânı bulmuştur. (Ergenç 2012: 32; Çağatay 1974: 111). Temelde fütüvvet teşkilatının Anadolu’daki şekli olarak ifade edilegelmiştir (Ateş 1982:154). 13. yüzyılda Bağdat’tan Anadolu’ya gelen ve Ahi Evran olarak bilinen Hoylu Şeyh Nasirüddin Mahmud (ö. 1962), bir taraftan fütüvvet ilkeleriyle tekke ve zaviyelerdeki şeyh-mürîd ilişkilerini, bir taraftan da usta-çırak-kalfa ilişkilerini ve dolayısıyla dini-iktisadi hayatı düzenleyen ahiliğin kurulup gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Kazıcı 1988: 540).

Köylerde ve uç bölgelerde varlığını hissettiren ahilik teşkilatı 13. yüzyılda Moğol istilasından sonra merkezi otoritenin zayıfladığı ve kargaşanın ortaya çıktığı dönemlerde dini-iktisadi fonksiyonunun yanında askeri-siyasi bir işlev de üstlenmiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda da önemli bir rol oynamış ve toplumsal birliğin sağlanmasında kilit bir nokta olmuştur. Anadolu’da güvenliği sağlayarak Osmanlı yönetiminin yükünü hafifletmiş; pek çok devlet adamını, rütbeli askerleri, tasavvuf erbabını, kadıları vb. grupları bünyesinde toplamıştır (Kazıcı 1988: 541).

Esnaf teşkilatının ilk şekli olarak kabul edilen ahilik, Osmanlı esnafının tavırlarını ve sosyo-ekonomik hayatını düzenleyip, yüzyıllarca esnaf ve sanatkârlara yön vermiş ve onların işleyişini resmi ve gayrı-

resmi hükme bağlamıştır. Esnafın iş disiplini ve ahlakı, fütüvvetnameler ve ahi zaviyelerince sağlanırken, şehrin üretim şartları da devlet ile esnaf teşkilatının karşılıklı iş birliğiyle sürdürülmüştür. Bu koşullar devletin müdahalesini de gerektirmiştir (İnalçık 2015: 41). Devletin gelir dağılımında askeri sınıftan sonra ortak çıkarlar doğrultusunda örgütlenen grup, esnaf teşkilatı olup, şehrin ekonomik ve ticari hayatında önemli bir yere sahip olmuştur (Genç 2000: 293; Demirel 2002: 253; Demirtaş 2010: 17).

Osmanlı toplumunda esnaf iki gruba ayrılmıştır. Birincisi esnaf loncalarına bağlı serbest kuruluşlardır. Diğeri ise devletin maaş verdiği ve üzerindeki denetiminin daha güçlü olduğu kağıtçı, aşçı, mürekkepçi... vs gibi esnaf grubudur (Nakiboğlu ve Doğangün Yasa 2013: 366). Esnafın kendi içinde de hiyerarşik bir teşkilatlanması olup kadı ile muhtesiplerin denetimi altındadır. Kadı, esnafın seçtiği şeyh başkanlığındaki heyet üyelerini azil ve tayin etmekle görevlidir. Muhtesip ise satışların denetlenmesi, vergilerin toplanması ve satış için belirlenen fiyatın (narh) uygulanmasından sorumludur. Ayrıca esnafın kanunlara uymadığı tespit edildiğinde cezalandırma yetkisi de vardı (Faroqhi 2011: 77).

Esnaf teşkilatı idareci ve üretici sınıf olarak ikiye ayrılabilir. İdareci sınıf, esnaf şeyhi, nakib, duacı, çavuş, yiğitbaşı, kethüda ve nizam ustalarından oluşur ve esnaf grubunun yönetimiyle ilgilenir. Üretici sınıf ise doğrudan doğruya üretimin kendisini üstlenen usta, kalfa ve çıraktan müteşekkildir. (Demirtaş 2010: 25-48)

Osmanlı toplumunda esnaf örgütlenmeleri dar ve sınırlı olup her bir malın ham maddeden başlayarak nihai tüketime hazır hale gelinceye kadar geçirdiği üretim aşamalarının her biri ayrı bir esnaf birimini karşılamakta; hatta mal türlerine göre de farklılaşabilmektedir (Genç 2000: 294). Ayrıca esnaf gruplarında dini bir ayırım yapılmamakla birlikte üretilen mal ya da verilen hizmette din ve ahlak belirleyici olabildiği gibi, Müslüman ve Gayrimüslim esnaf olarak da bir ayırım söz konusu olabilmıştır (Erkan 2009: II, 453).

Genel olarak İstanbul'da ve Osmanlı şehirlerinde faaliyet gösteren esnaf grupları şunlardır:

“Arpa ve saman esnafı, emlak alım satım esnafı, kağıtçı esnafı, çaryekçi (pazarlarda et satan ayak kasapları) ve paçacı esnafı, pamuk dağıtım esnafı, şışeci, attaran, şerbetçi, akideci, (firıncı) ekmekçi, iplikçi, mumcu, debbağ, kasap, saraç, bezzaz, terzi, hırdavat, lengerci (çapa yapan demirci), balıkçı, sebzeçi, pabuç dikici, sermayeci, yağcı, manav, bahçıvan, bükücü, koltukçu, kebeci (kepeneke yapıp satan), sofçu ve parçacı, vakıf ekmekçisi esnafı, kürekçi, mandıra, haffaf, zahire, tuzcu, yaş yemiş esnafı, süpürgeci, bakırcı esnafı, işkembeci, camcı, keçeci, gazzaz (ipekçi), barutçu, sarımsakçı esnafı, çörekçi, kömürcü esnafı,

sucuk esnafı, kanadar, balık tuzlama, buğday dövücü, yumurtacı, bamya esnafı, tekneci, taşçı, sabuncu, balmumu esnafı, kaşıkçı, tarakçı, yenici, tavukçu, nalbur esnafı, bakkal esnafı, alçıtışı, dikici-çizmeci, bezirgan, tüttücü, pastırmacı, kunduracı, kutucu, nakkaş, kalafatçı esnafı” (Nakiboğlu, Doğangün Yasa 2013: 370).

Osmanlı Devleti’nde hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumaya yönelik kontrol mekanizmaları oluşturulmuştur ve bu bağlamda esnaf gruplarını doğrudan ilgilendiren kurum, ihtisap müessesesidir. Bu müesseseye ihtisap kanunnameleri hazırlanmış; üretilen ya da satılan malın tabi olacağı kurallar düzenlenmiştir (Erdoğan 2000: 123-124). Bu kanunnamelerin yanı sıra esnaf gruplarının kendilerinin tespit ettiği kurallar ve daha sonra devletçe onaylanıp ilan edilen nizamnameler de mevcuttur. Genel olarak bu tür kanunname, nizamname ve kurallar esnaf için bağlayıcı olmuştur. Ancak ticari hayattaki huzurlu ortamın sürerliliğini amaçlayan bu mekanizmaya rağmen esnaftan bazıları kurallara aykırı hareket edebilmiştir. Şüphesiz ekonomik durum bu ihlallerde etkili olmuştur.

Devletin içerisinde bulunduğu siyasi, askeri ve ekonomik buhran, ticari hayatın belkemiğini oluşturan esnaf teşkilatını temelinden sarsmıştır. 17. yüzyıla kadar ahilik teşkilatının kendi iç denetim mekanizmasında varlığını sürdüren esnaf örgütleri, daha sonraları kanun ve düzenlemelerle kontrol altına alınmaya çalışılsa da kural ihlalleri baş göstermeye başlamıştır. Bazı tarihçilere göre de esnaf teşkilatı ahilikten çıkarak loncalaşığı ve kurumlaşma sürecine girdiği için saflığını ve gücünü kaybetmiş (Çağatay 1974:24; Kütükoğlu 1986: 56) ve dolayısıyla iç denetimi zedelenmiştir. Özellikle narh⁴¹⁸ ihlali esnaflarca en çok işlenen suçlardan olmuştur. Bunun dışında mesleki yetersizlik, mekan ihlali, ruhsatsız iş yeri açma gibi suçlar da işlenmiştir (Demirtaş 2010: 83). Bu tür ihlaller ya Devletin tespiti ya da esnafın ve halkın şikayetleri üzerine soruşturularak çözülmüş veyahut cezalandırılmaya tabi tutulmuştur.

Şikayet söz konusu olduğunda esnafın başvuru merkezi kadılık makamı olmuştur (Tabakoğlu 1984: 27-32). O. Nuri Ergin, kadıya hangi hususlarda başvurulduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Esnaf bir müşkilâta maruz kaldıkça “meclis-i şer’i envere” müracaatla hâll-i mesele derler. Bir kimse mevcut ve muayyen dükkânlardan fazla olarak aynı çarşıda veyahut esnafın toplu bulunduğu diğer bir mahalde bir dükkân açsa -ki bu gibi dükkânlara koltuk denilirdi veya muayyen olan ölçü, vezin ve biçime mugayir bir şey imale cüret etse, başlarında kethüda ve yiğitbaşları olduğu hâlde esnafın bütün “müsinn

⁴¹⁸ Bir mala uygulanan azami fiyat.

ve ihtiyar söz sahipleri” yani müntehab ve yaşlı ileri gelenleri ve söz anlayan ve söyleyebilenleri “meclis-i şer’i lazimü’t-tevkîre” elerek “kadimü’l-eyyâmdan beri ve olagelene muhalif” ve “nizam-ı kadime mugayir” surette arekete cüret ile “ibadullahı ısrâra ictisâr” etmiş olan kimse veya kimseler hakkında şikâyetler der-miyan ederler ve müşteki anhu dahi meclise celbettirerek şer’i şerife muvâfık ve arzularına mutabık surette hâll-i mesele etmeden gitmezlerdi.” (Ergin 1995: I, 290).

Esnaf şikâyetleri ile ilgili yapılan çalışmalarda en çok başvuru kaynağı arasında şikâyet defterleri ve kadı sicilleri vardır. Osmanlı’nın son döneminde esnafın iç kontrol mekanizmasında devletin müdahalesi kaçınılmaz olduğu için arşiv belgelerine de pek çok esnaf grubu ile ilgili çeşitli şikâyetler konu olmuştur. Ancak tüm şikâyetleri bu tebliğ kapsamında ele almak mümkün olmadığı için belli bir esnaf grubu üzerinden şikâyetleri incelenmeye çalışılmıştır. En çok şikâyetlerin temel ihtiyaçları temin eden esnaf grupları (Ekmekçi, Kasapçı, Bakkal vb.) ile ilgili olmasından hareketle bu tebliğ için de Kasap Esnafı tercih edilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde Kasap Esnafı

Kasap, bugünkü anlamıyla hayvan kesimi ve etin satışını yapan esnafın adıdır ve Osmanlı Devleti’nde yiğitbaşı ve kethüdasıyla bağımsız bir esnaf örgütü oluşturabilecek yeterli sayısal büyüklüğe ulaşan esnaf gruplarından biridir. Daha çok İstanbul’da faaliyet göstermekle birlikte diğer taşra kentlerinde de var olmuş ve sayıları her geçen gün artmıştır.

Temel ihtiyaçlardan olan eti temin etmesine rağmen kasaplık, Ahilik teşkilatında olumsuz bir anlam taşımaktadır. Ahilerin ilkelerinin çizildiği fütüvvetnamelere göre her önüne gelen fütüvvete giremez. Fütüvvetin ilk şartı Müslüman olmaktır. Başta gayrimüslimler olmak üzere –ki fütüvvet haktır ve batılı kabul etmez- münafıklar, münecimler, içkiciler, dellallar (müşteriyi aldatan), cerrahlar, katiller, kasaplar... gibi meslek sahipleri fütüvvete dahil olamazlar. (Gölpınarlı 1953: 158; Koyuncu 2008: 21). Kasapların fütüvvet ehli olamayacağına sebep olarak da kan dökmeleri, her an canlıları boğazlamaları ve şed (teşkilata kabul edilirken bele bağlanan kuşak) mukabili önlük kuşanmaları gösterilir. (Torun 1998: 112).

Osmanlı esnaf teşkilatının 17. yüzyıl sonlarında ahilikten çıkarak gedikleştiği/loncalaşığı ve kurumsallaşma sürecine girdiğini iddia eden bazı tarihçiler, kanıt olarak gayrimüslimlerin ve kasaplık gibi mesleklerin loncalar içerisinde yer almalarını göstermektedir ve esnaf teşkilatının saflığını ve gücünü kaybettiğini belirtmektedirler (Çağatay 1974:24; Kütükoğlu 1986: 56; Koyuncu 2008: 41). Ancak gayrimüslimlerin ve kasapların esnaf teşkilatı içerisinde yer alması çok daha eski tarihlere götürülmekte ve kasaplık esnafı en büyük esnaf birliklerinden biri kabul

edilmektedir. Kasapların fütüvvet ehli olamayacağına dair ilkede ise, hayvanları inciterek kesen kimselerin kastedildiği muhtemeldir.

Osmanlı toplumunda kasap ve celep esnafılığı zor işlerden sayılmış; kâr-zarar dengesini kurmak güç olmuştur. Hatta kasaplık sürgün türü bir ceza unsuru olarak kullanılmış; suç işleyen ve maddi gücü olan kimseler kasap ve celep yazılmakla tehdit edilmişlerdir⁴¹⁹ (Faroqhi 1994: 279-285; Demirtaş 2010: 232).

Osmanlı Devleti'nin temel ihtiyaçları teminde müdahaleleri söz konusu olduğu için payitahtın et işesi hususunda çeşitli düzenlemeleri olmuştur. Osmanlı İstanbul'unda et işesini temin etmekle görevli olan kişi koyun emindir. Kasaplık koyunu temin eden koyun emini aynı zamanda kasap esnafının en çok muhatap olduğu taşradan hayvan alıp şehre getirme işini yapan celep teşkilatının işleyişinden sorumludur. Bunun yanı sıra kasaplık hayvanların kasaplara tevzii, selhânelerde/salhanelerde kesimi ve et olarak halka satışından, yani kasap teşkilatının düzeni ve devamlılığını sağlamak görevi de yine ona aittir. Kasaplar, celeplerin hayvan pazarına getirdikleri kasaplık hayvanları satın alırlardı (Kal'a 1985: 48; Çağman 2011:132). Taşradan alınan koyun ve kuzu sayısından sorumlu olan celeblerin ismi celep defterlerine yazılır ve hayvanlar eksiksiz bir şekilde İstanbul'a getirilirdi. Kadı, irsaliye ya da celep defterini hazırlayarak sürünün İstanbul'a varmasından önce defteri gönderirdi. Bu defter, koyun eminine teslim edildikten sonra, gelen sürülerce koyun bu defterle karşılaştırılarak kent kasaplarınca teslim alınırdı (Ahmed Refik 1935: 96; Çiftçi 2004: 163). Kasapların hayvanları satın alma fiyatının nasıl tespit edildiği hakkında İstanbul kadısına gönderilen bir hükümde "... Davarlara müşteri vardut da celeb taifesinden değer beha ile almak için bir yarar ehl-i hibre tayin olunmak emir edüp ..." denilmiş, yani bilirkişinin tespit edeceği fiyat üzerinden satışların yapılacağı emrolunmuştur. (Ahmed Refik 1935: 98).

Her kasabın yılda ne kadar hayvan satın aldığı/alacağı ve et olarak satacağı kasap defterlerine yazılır. Bu defter, Divan-ı Hümayunda onaylandıktan sonra son şeklini alır. Ayrıca Kasap defterine "... matbah-ı amire ve selatin ve vüzera saraylarına ve Beylerbeyi ve kapudanım ve kadı askerlerim ve nişancı ve defterdar matbahına ve sair ağalara ve reisü'l-küttab'a ve defter eminine ...", "saraylara ve imaretlere..." gibi hitaplar yazılır ve ne miktarda hayvanın verileceği, koyun emince tayin edilen kasaplar ve hayvan miktarı da kaydedilirdi. Her kasap satın aldığı hayvanlardan koyun emince saray ve imaretler için yazılı olan koyunu düşürerek bağlı olduğu selhâneye/salhaneye götürüp kestikten sonra

⁴¹⁹ Mühimme kayıtlarında, zengin taşrahların zorla, İstanbul'a kasap yapılmasına ilişkin otuzdan fazla fermana rastlanmıştır (Faroqhi 1994: 280).

dükkanına nakledip satardı (Kal'a 1985: 49). Kasap esnafı Mayıs 1738 tarihine kadar kasaplık etleri koyun eminden alırdı. Bu tarihten sonra koyun eminliği kaldırılmış ve kasabbaşılık kurumu bu görevi devlet kontrolünde yürütmüştür (Türkhan 2006: 82).

Hayvanların kesiminin yapıldığı selhhâneler/salhaneler de koyun emini tarafından kontrol altında tutulmuştur. Kasapların hangi selhhâne/salhanede kesim yapacağı bellidir ve böylelikle düzensizlik önlenmeye çalışılmıştır. Selhhânelerde/Salhanelerde kesilen hayvanlardan elde edilen yan ürünlerden de başka esnafa hisse tayin edilmiştir (Kal'a 1985: 52). Deriyi terbiye eden debbağ esnafı, hayvanın başı ve yağını kullanan başçı ve mumcu esnafı kasap esnafının celeplerden sonra en çok alım-satım yaptığı esnaf grubu olmuştur.

Kasap esnafı ile ilgili bu mekanizmaya devlet kontrolünde etin tabi olduğu narh müessesesini de eklemek uygun olacaktır. Osmanlı Devleti'nde yalnızca temel ihtiyaçlara değil, her türlü mal ve hizmete narh konulmaktaydı (Kütükoğlu 1983: 3). Satış fiyatlarına konulan bu azami sınır, gayri meşru kazancı ve ihtilafları engellemek için zaruriyet olmasının yanında dini ve ahlaki bir gereklilik olarak da görülmüştür (Barkan 1942: 327). Bu bağlamda düzenli bir şekilde et satışlarına da narh uygulanmış ve devlet tarafından denetim altında tutulmuştur. Ete yılda iki kere narh verilmesi kanun hükmünce belirlenmiştir (Sahillioğlu 1967:54).

Detayları bu tebliği açacak olan çok girift ve düzenli bir yapıdan oluşan esnaf teşkilatı ve onun bir alt dalı olan kasap esnafının düzgün işlemesi için bütün tedbirlere alınmaya çalışılmıştır. Ancak buna rağmen zaman zaman, gerek yönetimden gerekse esnafın kendisinden kaynaklı pek çok sorun husule gelmiştir. Temel ihtiyaç maddelerinden olan et satışlarında ihlallerin yaygın olması gözlerden kaçmamıştır. Özellikle narh ve kalite konusunda esnafın belirlenen kurallara uymaması ya da yöneticilerin bu kuralları uygulamadaki kontrolsüz davranışları ön plana çıkmıştır. Bu ve buna benzer pek çok rahatsızlık Osmanlı'nın son döneminde şikayet dilekçelerine konu olmuş, tahkikat talebinde bulunmuş ve arşiv belgeleri düzenlenmiştir.

Kasap Esnafı İle İlgili Şikayet Çeşitleri

Osmanlı son dönem arşiv belgelerine yansıyan kasap esnafı ile ilgili şikayetlerde esnafın bireysel şikayetleri, esnaf gruplarının birbirini şikayetleri, esnaf yöneticileri veya mahalli idarelerle ilgili şikayetler ve halkın esnaftan şikayet ettiği görülmektedir. Bu şikayetleri tematik olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- Narh
- Vergi

- Hilaf-ı Nizam
- Borcun Ödenmemesi
- Ruhsatsız iş yeri açma
- İdari mekanizmaların haklı haksız müdahale ve cezalandırması
- Derileri sebebiyle küçük hayvan kesimi
- Sağlıksız et satılması
- Fiyatlandırmada değişiklik yapılması

Titiz işleyen bir sistem olan bu kurum ile ilgili olarak Esnaf nizamnâmesinde her türlü ayrıntıya yer verildiği bilinmektedir. Buna göre esnafın kendi faaliyet alanı dışında bir faaliyeti yürütmesi yasak olduğu gibi, hangi esnafın hangi malı, hatta malın hangi kısmının ticaretini yapacağı dahi önceden belirlenmişti. Buna rağmen çeşitli suçların işlenmesinin önüne geçilememiştir. Faaliyet alanına müdahale ve yetki gaspı konularında çeşitli istismarların görüldüğü mesleklerden biri kasaplıkla ilgili olan paçacılıktı. Paçacılarla kasaplar arasında bu konularda meydana gelen ihlâller, bu iki esnaf grubunu sürekli karşı karşıya getirmiştir. Aslında esnaf nizamnamesinde yer alan hususlar herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecek kadar açık hükümler içermesine rağmen bazı esnafın iyi niyet taşımayan davranışları önemli sıkıntılara yol açmıştır. Nizamnâmede, sığır kasapları ile paçacıların, hayvanın hangi uzvunu satabilecekleri dâhi belirlenmiştir (Demirtaş, 2010: 149-150; Demirtaş 2015: 379). Çeşitli semtlerdeki sığır kasaplarının kendilerine baskı yaptığını, ticareti kendi tekellerinde olan malların sığır kasapları tarafından da satıldığını dolayısıyla zulme uğradıklarını beyan ederek şikâyetçi olmuşlardır. Paçacı esnafı, kethüdâlarıyla birlikte kadıdan bu haksızlığı ortadan kaldırmasını rica etmişlerdir. Yapılan araştırmada sığır kasaplarının kimisinin, hayvanın etini, kimisinin dilini, kimisinin derisini ve boynuzlarını kestikten sonra paçasını paçacılar verdiği anlaşıldığından bundan böyle sığır kasaplarının "...selhânelerinde zebh eyledikleri sığır başlarının nizâm-ı kadîme ve senedâta mugâyir alın derilerinden mâ'adâsına ta'aruz..." eylememelerine karar verilmiştir. (BOA. C. BLD 5515, 21 ZA 1137/01 Ağustos 1725).

Arşiv belgeleri arasında, ekonomik gücünün yeterli olmaması veya zamanla zayıflaması sebebiyle yaptığı işteki sorumluluğunu yerine getiremeyen, dükkânını terk ederek kaçan esnafın yol açtığı sıkıntılara dair çeşitli kayıtlar da mevcuttur. (Demirtaş, 2015: 376) Bunlardan birinde, Üsküdar'da sığır kasabı olarak faaliyet gösteren Ahmed adındaki kişinin, dükkânında et bulundurmadığından bahisle bunun et sıkıntısına

yol açtığı vurgulanmaktadır (BOA. C. BLD-4653, 22 ZA 1146/26 Nisan 1734).

Yukarıda kısaca belirtildiği üzere Osmanlı Devleti verilen her türlü mal ve hizmete narh tayin etmekteydi. Narha uymayan kişilere de bedeni ya da nakdi cezalar uygulanmaktaydı (Demirtaş 2010). Kasap esnafı ile ilgili olarak Belediye ve Sadaret arasında yazışmalardan öğrendiğimize göre; yüksek fiyatla et sattığı ve diğer kasapları teşvik ettiği için Kasap Birik Hacı Ali Bozcaada'ya sürgün edilmiş (BOA, C.BLD. 29/1437, 1205 N 29)ve 1 ay 8 gün hapis sonunda affedilmiştir (A.DVNS.KLB.d. No: 25, s. 41, 1206). Yine bu hususa, İstanbul'da koyun etini narhtan fazla miktara satmasından dolayı Kasap esnafından Mehmet'in memur nezaretinde Bursa'ya sürgün edilmesi (BOA. C.BLD. 24/1184, 1215 Ş 24), kasap esnafına narhtan fazla olarak et verdiği için dolayı Kasap ustası Seyyid Mehmed'in Rodos'a sürülmesi (BOA. C.BLD. 30/1458, 1233 M 03), Parmakkapı, Vefa Meydanı ve Hekimoğlu Alipaşa'da kasap esnafından olup dükkanlarında koyun sakladıkları ve bunları pahalıya satmaları sebebiyle İstanköy'de kalebend (hapis ve sürgün cezasının adı) edilmeleri (BOA, C.BLD, 62/3054, 1230 N 17), koyun etini eksik tartan Kadıköylü kasap Veli'nin Bozcaada'ya sürülmesi (BOA. A.DVN 3/82. 1260 S 20) ile ilgili belgeler örnek gösterilebilir.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra narh sisteminin kaldırılmasından evvel kasaplar ağnamı/koyunu yalnızca celepler vasıtasıyla tedarik edebirdi. Celeplerin ağnamı satarken uyacakları narh ve kasaplara tevzi edilen ağnamın miktarı belirlenirdi. Ancak bu narhın üzerine çıkan, yüksek bir bedelle et satan, tevzi edilen ağnamdan daha fazlasını alan kasapların zabtiye tarafından tespit edilip prangaya vurulması diğer bir ceza yöntemi idi (BOA. MVL. 288/30.1271 N 2)

Devletin veya mahalli idarelerin uyguladığı narha karşılık çeşitli bölgelerden ete tayin olunan narhın kasap esnafını mağdur ettiğini içeren şikayetlerin arttığı gözlemlenmiştir. Örneğin Bursa'da ete uygulanan narhta kıyyesi altı kuruştan ziyadeye satılmaması belirtilmiş; ancak kasap esnafı bu narhtan dolayı ticaretlerinin sekteye uğradığını ve koyun tüccarına borçlu kaldıklarını ifade ederek gereğinin yapılmasını talep etmişlerdir (BOA. DH.MKT. 230/68, 23.10.1311). Başka bir örnekte Ergani Madeni Kasabasında merkez belediyesince et fiyatlarına narh konulmuş ve riayet etmeyen kasaplardan para cezası alınmıştır. Ancak Kasap esnafından Nikogos ve arkadaşları merkez belediyesinin bu tutumu karşısında mağduriyetlerini bildiren şikayetlerini havi dilekçede bu durumun uygun olmadığı belirtilmiş ve tahkikat yapılarak neticelendirilmesi istenmiştir (BOA. DH.MKT. 2415/25, 21.06.1318; BOA. DH.MKT. 2583/92, 24.10.1319; BOA. DH.MKT. 527/82, 18.03.1320). Urfa'da ise narh olmadığı halde Mutasarrıf Vekili Ahmed

Efendi'nin cebr uyguladığı şikayete konu olmuş ve bu muamelenin men edilmesi 20 kasabın imzasıyla telgrafnamede beyan edilmiştir (BOA. BEO. 401/30033, 07.11.1311).

19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra paranın istikrarının olmaması ve esnafın şikayetleri üzerine narh kaldırılmıştır (Koyuncu 2008: 159). Serbest piyasaya geçiş hayvan arzını artırsa da fiyatlarla ilgili sıkıntılar devam etmiştir. Başkent İstanbul'da sürekli artan et fiyatlarından bunalan ve mağdur olan kasap esnafı yönetimden çare ummuştur. Kasap esnafından Hasan Efendi ve sair esnafın verdiği bir dilekçede Galata, Beyoğlu, Üsküdar, Yedikule gibi yerlerde celeplerin ağnamı şirketlere satmasının ve kasap esnafının da celeplerden almadıkları için kendilerine gelene kadar hayvan başına ödenen miktarın artmasının, zarar etmelerine sebep olduğu belirtilmiştir. Bu problemin çözümü için önceden olduğu gibi ağnamın celepler tarafından İstanbul'a getirilmesi ve kethüdalarca kasap esnafına verilerek artan et fiyatlarının dengelenebileceği üzerine durulmuştur (BOA. MVL. 416/6, 1279 L 29)

Kasap Esnafı ile ilgili şikayet konularından bir diğeri de vergi meselesidir. Osmanlı Devleti'nde ağnamdan ve kasap esnafından pek çok vergi/resim alınmıştır. Adet-i ağnam, ondalık ağnam, toprak bastı parası, zebhiye ve selhâne resmi, otlak, yaylak ve kışlak resimleri arşiv belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Kasap esnafı vergi hususunda ya verginin kendilerini mağdur ettiğinden ya da mahalli idarelerin bu konudaki tazyiklerinden şikayette bulunmuşlardır. Beyrut'tan 16 imza ile Mabeyn Hümayununa çekilen bir telgrafta koyun başına alınan beşer kuruştan başka şehir-i maarif için de dörder kuruş istenilmesinin mağduriyetlerine sebep olacağını belirten Kasap esnafı, meselenin Meclis-i Vükela'da görüşülmesini istirham etmiştir (BOA.BEO. 791/59271, 1313 Z 22) Kasapbaşıoğlu İsmail ve arkadaşları da Malatya'dan gönderdikleri telgrafta belediyenin tutumundan dert yanmışlardır (BOA. BEO. 375/28097, 1311.09.11). Başka bir belgede vergi talep edilen kasap esnafının zaptiyece hapsedilecek olması ile ilgili açıklama istenmiştir (BOA. MVL. 479/70, 27.01.1283). Kasap esnafının, devlete zamâim namıyla vergeldikleri mebâliğden başka Kazai Erbaa rüsumat mültezimi tarafından tazyik olunduklarından istirhamı şamil arzuhalleri (BOA. MVL. 371/80, 1278.02.08) ve bu durumun önlenmesi talebi (BOA. MVL. 515/26, 23.06.1283), Göynük kazasında henüz istihdam olunmamış belediye tabibinin maaşına karşılık alınan zebhiye vergisinin lağvı isteği (BOA. DH.MKT. 457/64, 16.12.1319) de bu hususa örnek gösterilebilir.

Kasap esnafını ilgilendiren bir başka şikayet konusu da var olagelen düzene aykırı davranılmasıdır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi kasaplar, kasaplık hayvanları celeplerden satın alır ve

selhhânelerde/salhanelerde keserlerdi. Kesim sonrası hayvanlardan elde edilen yan ürünlerden de debbağ, başçı ve mumcu esnaflarına hisse verilirdi. Özellikle debbağlara pay gönderilmesi pek çok arşiv belgesine konu olmuştur (BOA. A.MKT.NZD. 62/4, 08.01.1269; BOA. A.MKT.NZD. 89/59, 05.12.1269). Ancak Osmanlı son döneminde bu düzende tavırlar değişmiş ve şikayetler artmıştır. Yedikule, Eğrikapı, Eyüb, Üsküdar ve sair mahallerde bulunan kasapların selhhânelerde/salhanelerde kestikleri koyun ve keçi derilerini belirlenen fiyat üzerinden Yedikule'de ve Bilad-ı Selase'de bulunan debbağ esnafına verip başkalarına satmamaları ve debbağların da aynı fiyatla alıp noksan teklif etmemeleri hakkında karar çıkarılmıştır. Ancak bu karara muhalif olarak Yedikule esnafı noksan fiyat teklif eyledikleri için kasap esnafı debbağları şikayet etmiştir (BOA. C.BLD. 30/1472, 29.12.1238).

Kasapların derileri debbağ esnafına vermeleri gerekirken harice ya da ecnebilere vermesi son dönemde karşılaşılan sorunlardandır. Karara muhalif davranıp Avusturyalı bir tacirle kontrat yaptığından dolayı hapsedilen kasap esnafı (BOA. HR.MKT. 153/36, 24.11.1272)ve bu durumun Avusturya Sefaretince şikayet edilmesi (BOA. A.MKT.MVL 70/40, 17.04.1271; BOA. MVL 256/20 05.05.1269; BOA. HR.SYS. 205/13, 27.11.1856); yabancılara koyun derilerini sattıklarından dolayı debbağ esnafının Şehremanetine kasap esnafını şikayet etmesi ve nasıl muamele olunacağına tarafına bildirilmesi (BOA. A.MKT.MVL 69/75 25.03.1271; BOA. A.MKT.NZD, 200/93, 18.03.1273), İzmir kasap esnafının da aynı şikayetle irade talebi (BOA. A.MKT.NZD. 214/35, 26.06.1273) İstanbul'a getirilen öküz, inek, camus, koyun, keçi ve kuzu derilerinin satın alınması debbağ esnafına münhasır iken ferman hilafına kasapların da deri satın alarak sattıkları için, bu durumun men'i hakkındaki istida üzerine Başmuhasebe ve Divan-ı Hümayun kayıtları ve İstanbul ve Galata kadılarının ilamları ve buyruldu içeren (BOA. C.İKTS 2/53 10.02.1214) örnekleri sıralamak mümkündür. Aynı konuda bir diğer karşılaşılan durum da kasap esnafının kaliteli derileri el altından satması ve bu durumun önlenmesidir (BOA. A.MKT.NZD 168/2 09.02.1272). Derilerin debbağlara verilmesi gerektiği gibi kelle ve bacakların da kime verileceği hükme bağlanmıştır. Ancak bu konuda da zaman zaman anlaşmazlıklar sözkonusu olabilmektedir. Örneğin İstanbul'da Bahçekapı'da bulunan Valide Sultan Camii ile Bayezid-i Veli Camii avlularındaki kasap çaryekçi taifesinin kestikleri hayvanların kelle ve ayaklarını zorla alan paçacı esnafının ellerindeki fermanda kendilerine kelle ve ayak verecek esnaf olarak sadece kasap esnafı zikredildiğinden, paçacı esnafının çaryekçi esnafına yaptığı müdahalenin men'i hakkında hüküm yazılmıştır (BOA. AE. SMST.III 4/202 29.12.1177).

Debbağ esnafı askeri ihtiyaçlar için ürün imal eden esnaf gruplarındandı. Bu sebeple kasap esnafının derileri debbağ esnafına

vermesi, debbağların askeriyeeye karşı olan sorumlulukları için kritik bir önem taşımaktaydı. Ancak kasap esnafının bunun hilafına davrandığı vaki olmuş; levazımat-ı askeriye için deri vermekten kaçındığı debbağlarca bildirilmiş (BOA. A.MKT.NZD. 147/84, 23.08.1271); bu levazımatı üreten Dersaadet ve Bilad-ı Selâse debbağ esnafı, yönetimden kasap esnafına tenbihat yapılmasını talep etmiştir (BOA. A.MKT.NZD. 149/82, 09.009.1271).

Kasap esnafı ile ilgili arşiv belgelerini meşgul eden bir diğer konu da borçlardır. Öyle ki Kasap esnafından Yorgi'nin ustası Angeli, kasap esnafı kethüdası Necip Efendi'ye olan borcundan dolayı hapsedilmiş ve bu durumun Şehremanetinden tahkik edilmesi istenmiştir (BOA. A.MKT.NZD. 403/25, 25.08.1278). Kasap esnafının alacakları hususunda birçok arzuhal gönderilmiştir (BOA.A.MKT.NZD. 359/2, 12.11.1278) İçel Sancağı Mutasarrıfı Behçet Paşa'dan et bedelinden bakiyyesini isteyen kasap esnafından Kamil Efendi'nin şikayeti giderilmeye çalışılmıştır (BOA.A.MKT.NZD. 359/2, 12.11.1278)

Belgelere konu olan bir diğer mesele de belediyenin, kaymakamlığın ve mutasarrıflığın kasaplara sebepli sebepsiz müdahale etmesi, ceza vermesi ve bununla ilgili şikayetlerdir. Kasap Niko ve arkadaşlarının Vize kasabasında sattıkları etten dolayı belediye tarafından sebepsiz yere para cezasına çarptırıldıkları, baskı ve hakarete maruz kaldıklarından şikayetle gerekli işlemin yapılarak alınan paralarının iadesi taleplerini havi arzuhalin gereği için Edirne Vilayeti'ne gönderilmesine karar verilmiştir (BOA. DH.MKT 1363/49, 04.12.1303) Konu ilgili bir diğer belgede de Kırkkilise'de kendi tasarrufunda bulunan kasap dükkanına mahalli belediyenin müdahalesinin men'ine dair hukuk mektebi talebelerinden Mehmed Bahaeddin'in şikayetinin tahkiki istenmekte ve gerekenin ifası talep edilmektedir (BOA. DH.MKT 434/10, 06.04.1313) Bir diğer belgede Adana'daki ekmekçi, kasap ve sebze esnafının Adana Mutasarrıfı Arif Paşa'dan şikayetlerini dile getirmişler, durumun tahkiki istenmiştir (BOA. MVL 3/43, 19.11.1261). Bir diğer belgede de belediye den şikayet sözkonusudur. Üsküb kasap esnafından bir grup, belediyenin yeni dükkanlar yaptığını, zorla oraya oturtulduklarını, çok kira alındığını ve mallarını satamadıklarını içeren şikayet dilekçelerini sunmuştur (BOA. TFR:I:ŞKT 4/342, 4.11.1320). Buna benzer bir diğer belge de kaymakamın kasap esnafını dövmesi ile ilgilidir. Premedi kasabasında kasap esnafından birinin Kaza Kaymakamı tarafından darb ve tahkir edildiğine dair şikayetin tahkiki istenmiştir (BOA. BEO 2357/196723, 13.04.1322). Yapılan tahkikatta, Premedi kazası kaymakamının şahsi menfaati için etin fahiş fiyatla satılması hakkında belediye vasıtasıyla kasablara baskı uyguladığı kasap esnafından ellişer kuruş para cezası almak için ileri gelenlerinden Satir Todor adlı şahsı huzurunda döverek hakaret ettiği yolundaki iddiaların

araştırıldığı ve kaymakamın cezalandırıldığı anlaşılmaktadır (BOA. DH.MKT 819/50, 22.11.1321).

Bir diğer karşılaşılan husus, sırf derilerini kullanabilmek için oğlakların çok küçükken kesilip etlerinin satılmasıdır. Haçin'de üstüste iki yıl meydana geldiği anlaşılan böylesi bir durumdan bahsedilen belgede, 6-7 aylık oğlakların derileri için kesildiğinden ve etlerinin satıldığından bahsedilmekte ve bu durumun tüccarlar tarafından şikayet edildiği ifade edilmektedir (BOA. DH.MKT 1982/24, 9.01.1310). Konu ile ilgili diğer belgelerde konunun tahkik edildiği o yıl (1310 yılına ait belge) geçen yıllara oranla bu şekilde 6-7 aylık oğlak kesiminin azaldığı ancak yine de esnafın ve tüccarın mağduriyetlerinin giderileceği ve bu durumun men'i için gerekenin yapılacağı ifade edilmiştir (BOA. DH.MKT 2013/131, 01.04. 1310).

Kasap esnafı ile ilgili belgelere konu olan bir diğer konu sağlıksız et satımı idi. Bu konuda yapılan şikayetlerin tahkikine diğerlerine nazaran daha çok dikkat edildiği ve daha çabuk davranıldığı gözlemlenmiştir. Örneğin Kasap esnafı, seyyar ve ayak kasapları ile Bayezıt Camii önünde sağlıksız et satan kimselerden rahatsız olduklarına dair şikayette bulunmuşlardır ve Şehremnaeti tarafından bu durum tahkik edilip bu satıcıların cezalandırılmasına karar verilmiştir(BOA. BEO 260/19486, 08.02.1311)

Kasaplar ile ilgili belgelere yansıyan bir diğer sorun hayvanların satış fiyatlarının değiştirilmesidir. Örneğin Dahiliye Mektubi Kaleminden çıkan bir belgede, Dersaadet'e getirmekte oldukları koyunların merada iken fiyatı kasaplarca kesinleştirildiği halde vapura bindirilince fiyatının tenzil edildiği ve pulsuz sened verildiği celebler tarafından şikayet olduğundan, kasap esnafının yolsuz muamelelerinin önlenmesi gereği üzerine durulmuştur (BOA. DH.MKT 1714/41, 13.08.1307)

Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nde esnaf çeşitli kanunlar ve nizamlar çerçevesinde örgütlenerek faaliyet yürütmüştür. Ancak hemen her dönemde esnaf arasında çeşitli istismarlar ve ihlaller görülmüştür. Bu durum kasap esnafı için de geçerlidir. Gerek meydana gelen ihlaller gerekse uygulanan yaptırımlar ile alakalı olarak arşiv belgeleri arasında çok sayıda kayıt mevcuttur. Esnafın başvurduğu istismarlar, kasap esnafı arasında, ticareti kendi yetkisinde olmayan malları alıp satanlara rastlanmıştır. Yine sıklıkla karşılaşılan ihlallerden biri narha aykırı ticaret yapmaktır. Sattığı malın fiyatını narha aykırı bir şekilde yüksek tutarak halkı mağdur eden esnafın istismarı dikkati çekmektedir. Sağlıksız şartlarda kesim ve satış da en çok şikayet konusu olan hususlar arasında yer almıştır. Kasap esnafının yaptığı yolsuzluklarda çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Bu suçlarda öncelikle ikaz edilen esnafın, suçun tekrarı

halinde daha ağır cezalara çarptırıldığı görülmektedir. Yaptığı işten men en çok karşılaşılan durum olmuştur. Kasapların idari mekanizmalar hakkındaki şikayetlerin de çoğunlukla haklı çıktıkları dikkat çekmiştir. Bu durumda olanların görevlerinden azledilmesi sıklıkla başvurulan bir yöntem olmuştur.

Ancak bu belgelerden genelde esnafın özelde kasap esnafının sadece şikayetlere konu olmadığı, bunların yaygınlık kazanmadığı ve hatta bir önceki yıla göre şikayetlerin azaldığı dikkatlerden kaçmamalıdır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri

A.DVN 3/82; A.DVNS.KLB.d. No: 25, s. 41, 1206; A.MKT.MVL 69/75; A.MKT.MVL 70/40; A.MKT.NZD 168/2; A.MKT.NZD. 147/84; A.MKT.NZD. 149/82; A.MKT.NZD. 200/93; A.MKT.NZD. 214/35;A.MKT.NZD. 359/2; A.MKT.NZD. 359/2; A.MKT.NZD. 403/25; A.MKT.NZD. 62/4; A.MKT.NZD. 89/59; AE. SMST.III 4/202; BEO 2357/196723; BEO 260/19486; BEO. 375/28097; BEO. 401/30033; BEO. 791/59271; C. BLD 5515; C. BLD-4653;C.BLD, 62/3054; C.BLD. 24/1184; C.BLD. 29/1437; C.BLD. 30/1458; C.BLD. 30/1472; C.İKTS 2/53; DH.MKT 1363/49; DH.MKT 1714/41DH.MKT 1982/24; DH.MKT 2013/131; DH.MKT 434/10; DH.MKT 819/50; DH.MKT. 230/68; DH.MKT. 2415/25; DH.MKT. 2583/92; DH.MKT. 457/64; DH.MKT. 527/82; HR.SYS. 205/13; MVL 256/20; MVL 3/43; MVL. 288/30; MVL. 416/6; MVL. 479/70; MVL. 515/26; TFR:I:ŞKT 4/342.

Araştırmalar

- Ahmed Refik (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul: İstanbul Devlet Basımevi.
- Ateş, Toktamış (1982). *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı (Kuruluş Dönemi)*, İstanbul: Şay Kitap Pazarlama Yayınları.
- Barkan, Ömer Lütfi (1942). “XV. Asrın Sonunda Bazı Küçük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, C. 1, S. 5, s. 326-340.
- Çağatay, Neşet (1974). *Bir Türk Kurumu Olarak Ahilik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çağman, Engin (2011). *18. Yüzyılda İstanbul’da Esnaflık-Gıda Sektörü-*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü.
- Çiftçi, Cafer (2004). “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İâşesinde Bursa’nın Rolü”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, S. 16, s.151-154.

- Demirel, Ömer (1998). *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilatı*, Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Demirtaş, Mehmet (2010). *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- Demirtaş, Mehmet (2015). “XVIII. Yüzyılda Üsküdar Esnafının Meslekî İhlalleri Ve Uygulanan Yaptırımlar”, *VIII. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: 21-23 Kasım 2014, C. II, s. 373-389.
- Erdoğan, İbrahim (2000). “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Deneme”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, S. 11, s. 123-145.
- Ergenç, Özer (2012). *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ergin, O. Nuri (1995). *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Erkan, Nevzat (2009). “XVIII. Yüzyılda Üsküdar’da Şer ‘iyye Sicilleri Işığında Gayrimüslimlerin Meslekleri”, *VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildirileri*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul: 1-3 Kasım 2007, C. II, s. 443-456.
- Faroqhi, Suraiya (1994). *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler* (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya (2011). *Osmanlı Zanaatkârları*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Genç, Mehmet (2000), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat
- İnalçık, Halil (2015). *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kal’a, Ahmet (1985). *Osmanlı Devleti’nde Et İhtiyacının Temini için Kurulan Kasap ve Celep Teşkilatları (XVI, XVII ve XVIII. Asırlarda)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kal’a, Ahmet (1995). “Esnaf”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 11, s. 423-430, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kazıcı, Ziya (1988). “Ahilik”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, s. 540-542, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Koyuncu, Miyase (2008). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)*, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kütükoğlu, Mübahat S. (1986). “Osmanlı Esnafında Oto Kontrol Müessesesi”, *Ahilik ve Esnaf; Konferanslar ve Seminerler*, İstanbul: İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Birliği Yayınları, s. 55-85.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1983). *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Nakiboğlu, Aslıhan-Doğangün Yasa, Bengü (2013). “18 y.y.’da İstanbul Esnafının Sorunları” *Turkish Studies*, C. 8/7, s. 363-392.
- Özkaya, Yücel (1988). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları”, *IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, s.1037- 1048.
- Sahillioğlu, Halil (1967). “Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul’da Fiatlar”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 2, s. 54-56.
- Tabakoğlu, Ahmet (1984). “Türk Çalışma Hayatında Fütüvvet ve Ahilik Geleneği”, *Kaynaklar Dergisi*, S. 2, s. 27-32.
- Torun, Ali (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-nameler Üzerine Bir İnceleme* Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Türkhan, Mehmet Sait (2006). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’un Et İşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

شاهنامه

تذکره اشعار

تجزیه و تحلیل اشعار و ابیات در سوره الفاتحه و سوره البقره

وخت اول نوروتی	امضی لر	ناموسون و کتیب	مستطوطه کتیب	ما مود نوبت	کتیب یا بد ناموس	اختیارات ناموس	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰	۱۰	۵	۴	۳	۲	۱
اصحاب	امضی لر	ناموسون و کتیب	مستطوطه کتیب	ما مود نوبت	کتیب یا بد ناموس	اختیارات ناموس	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰	۱۰	۵	۴	۳	۲	۱
اصحاب	امضی لر	ناموسون و کتیب	مستطوطه کتیب	ما مود نوبت	کتیب یا بد ناموس	اختیارات ناموس	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰	۱۰	۵	۴	۳	۲	۱
اصحاب	امضی لر	ناموسون و کتیب	مستطوطه کتیب	ما مود نوبت	کتیب یا بد ناموس	اختیارات ناموس	۵۰	۴۰	۳۰	۲۰	۱۰	۵	۴	۳	۲	۱

مقدم جدولی -

ادامه جدولی -

با ارفاق سینه قصاب اصناف زنده اولیون جاگه اورن مکتوب و کتیب اصناف مکتوب قیس ایله فرجه اوکون یاره دیر رات
 اغنا مکتوبی صورت جبریده کتوب آهره فرجه مکتوبی قیسه تیر مکتوب اولرین و بهال انحصار کتیب اوغرد مکتوبی
 مکتوب مکتوب اولرین فرجه

اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب
اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب
اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب
اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب	اصحاب

OSMANLI ARŞIVI
 BEO
 401 30033 2

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

تاریخ
۹۷۴

بر روی قهاسنده روم بطریق کونیه بنویسند مقرر است در خصوص این جناب نظارتیایا صیدیه ترجمی تقیم اید بلافاصله متوجه قضا و متروقات
منصفه آهسته و عسی اوی به فتح ضایق حد اعتدالک یک مادیونته عدلی امدی مقصد ه بدیه در دعایا احاف نه سیبایا اجرا پتیه بر ویکنده و احاف
منکوره دره المیتره و سه جزای نقدی المیه ایچوبه ابرو کلنکند نه در سوط طودور نامنده ای تحفی قربا و شمر ایتیه کنده و مقدریک انوره ایبر فراسه
یولنیه یسنده بخلد سر مقصد اول نقدی المکل نامنده و شو حالک جناب نظر دقت و اهمیت اولسنه بی کیفیت با تحقیق متوجه دره معلومان اعطای خصوصیک یا
دوایته بتبع بیولنی شرط ارجاعی جناب نظارتیایا صیدیه برلنده و مذکور در اسامی تقیم مقصد اولیا بدیه امروز نامه محضیه در اولوکرده

اردی الحکم
۱۷

DHMKT 819/50

2

***ERKEN MODERN DÖNEMİN SONLARINDA
AVRUPA'DA TÜCCAR LONCALARI***

İbrahim Hamaloğlu

Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Doktora Öğrencisi

ibrahimhamaloglu@gmail.com

Özet

Tüccar loncaları, Orta Çağ ekonomisine büyük katkılar sağlarken aynı zamanda Avrupa'daki ticarete de hükmediyordu. Gönüllü tüccar dernekleri ile ortaya çıkan bu oluşum on altıncı yüzyıla gelindiğinde yerini yöneticilerin kendilerine verdiği ayrıcalıklardan yararlanan, rant arayışı içine düşen ve üyeliği çok zor olan tekellere dönüşmüştü. Venedik, Amsterdam ve Antwerp gibi şehirlerde resmi tüccar loncaları on altıncı yüzyıldan itibaren siyasi, hukuki ve ekonomik ayrıcalıklarını yitirmeye başlamış devamında bu durum Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerin önemli ticaret merkezlerinde de görülmeye başlamıştı. Bununla birlikte on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, resmi tüccar loncalarından, çeşitli ailelerin bireysel faaliyetler gösterdiği kurumsallaşma yolundaki şirketlere doğru bir dönüşüm olmuş ve bu şirketler on altıncı ve on yedinci yüzyıllardan itibaren dünya siyasetinde ve küresel ekonomide söz sahibi olmaya başlamışlardı. Ancak tüccarlar, Avrupa'nın en önde gelen ticaret merkezlerinde bile örgütlenmeye devam etmekteydi. Örneğin; resmi olarak lonca statüsünde olan ya da olmayan topluluklar, üyelerinin dini ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ya kendi şapellerine sahiptiler ya da belirli bir cemaat veya manastır ile güçlü ilişkileri vardı. Sıklıkla ortak kabristanlar satın alıp, eğitim amaçlı kardeşlik cemiyetleri kurdukları bile oluyordu. Ayakta kalan loncalar, yerel şehirliler için sosyalliği sağlarken; lonca evleri gibi unsurlar aracılığı ile yerli halk ile tüccarlar arasında örneğin; işçi alımı gibi sosyal temaslar kuruyorlardı. Bu durum tüccarların büyük ilgisini çekmiş ve bu ilgi loncaya olan bağlılıkların uzun süre devamını mümkün kılmuştu. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise İspanya, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerindeki tüccar loncaları, küreselleşen ekonomiye adapte olamamaları nedeniyle iyice zayıflamıştı. Bu çalışmada Avrupa'daki tüccar loncalarının, siyasi, ekonomik ve hukuki nitelikleri, bu niteliklerinin Avrupa toplumu içindeki yeri ve öneminden başka, Sanayi Devriminden sonra yaşadıkları dönüşümü incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Tüccar Loncaları, Ticaret, Avrupa, Sanayi Devrimi.

Abstract

The merchant guilds made great contributions to the medieval economy while also dominating the trade in Europe. This formation, which emerged with the voluntary merchant associations and in the sixteenth century turned into monopolies that benefited from the privileges given to them by the rulers and were in search of rent and were very difficult to join. In cities such as Venice, Amsterdam and Antwerp, the official merchant guilds began to lose their political, legal and economic privileges since the sixteenth century, and this was also seen in important trade centers in countries such as Germany, France and the United Kingdom. However, in the seventeenth and eighteenth centuries, there was a transformation from the official merchant guilds to the corporations on the path of institutionalization, where various families were performing individual activities, and these companies had begun to have a say in world politics and the global economy in the sixteenth and seventeenth centuries. However, traders continued to organize even in Europe's most prominent trade

centers. For example; communities with or without a legal guild status had either their own chapels to meet the religious needs of their members or had strong relations with a particular congregation or monastery. They often bought common cemeteries and even established brotherhood societies for education. The standing guilds provide the socialness for the local city dwellers, for example by means of elements such as guild houses; they had social contacts such as recruitment. This situation attracted great attention of traders and this interest made possible a long period of loyalty to the guild. In the nineteenth century, merchant guilds in Spain, Italy and other European countries were weakened by their inability to adapt to the globalized economy. In this study, the political, economic and legal qualities of the merchant guilds in Europe aim to examine the transformation of these qualities after the Industrial Revolution, in addition to their place and importance in European society.

Keywords: Merchant Guilds, Trade, Europe, Industrial Revolution.

Giriş

Modern Avrupa'nın doğa yürüyüşü parkurları çok uzun bir dönemden beri varlığını korumaktadır. Öyle ki antik çağlardan beri kıta içerisinde ticaretle uğraşan tüccarlar, hayvanlarını güden çobanlar ve dini vazifelerini yerine getiren hacılar, çok uzak mesafeleri birbirine yakınlaştırmış ve bu yolları oluşturup, sürekliliğini sağlamışlardır. Transalpin yani Alp Dağları'nın ötesine yapılan ticaretin 5000 yıllık bir mazisi olduğu bilinmektedir (Häussler 2013: 37). Keltler, M.Ö. 700'lü yıllarda önce Yunanlılarla daha sonra Romalılarla ticarete bulunmuşlardır. Roma İmparatorluğu ise Akdeniz'i eyaletleriyle çevreleyerek bu ticareti ve yolları sürekli canlı tutmuştur. Orta Çağ Avrupası'nın yerel ekonomileri büyük ölçüde kendi kendine yeterliydi ancak lüks eşyaların ticareti de yapıyordu. Asya'ya giden kuzey ticaret yolu Rusya'dan geçmekteydi. İskandinavyalı Vikingler 1000 yılından başlayarak 1300'lü yıllarda yolun kontrolünü Hansa Birliği'ne kaptırmaya kadar bu yolu ellerinde tutmuştu. Venedikli tüccarlar Kuzey Afrika'dan yani Arap dünyasından geçen güney ticaret yolunu ellerinde tutmaktayken önce Portekiz devamında Hollanda ve son olarak İngiltere Afrika'nın güneyinden dolaşarak güney ticaret yoluna yeni bir soluk getirmişti. İber Yarımadası'nın büyük bir kısmı 7. yüzyıldan, 14. yüzyılın sonlarına kadar Arap dünyasına aitti (Boone ve Benco 1999: 52). Tarım ticaret için önemliydi. Çünkü ürünün ticaretinden elde edilen kâr yeni ürünler için yatırım olarak kullanılıyordu. Asya'dan pirinç, meyve ve sebze getirilirken, yeni sulama teknolojileriyle birlikte üretim iyice artmıştı (Northrup 2015: 331).

Loncalar, üyelerinin ekonomik çıkarlarını arttırmanın yanı sıra koruma ve karşılıklı yardım amacıyla kurulan esnaf veya tüccar

birliklerine verilen addır. Loncalar hem iş hem de sosyal organizasyonlar olarak 11. ile 16. yüzyıllar arasında Avrupa çapında oldukça üretkendi. Orta Çağ kentlerindeki vasıflı işgücünün önemli bir kısmı, kendilerine ekonomi, eğitim, sosyal ve dini alanlarda olanak sağlayan lonca örgütleri etrafında toplanmıştır. Tüccarların Orta Çağ Avrupa'sının şeklini değiştiren en önemli toplumsal grup olduğu, parayı bir araç ve amaç görmelerinden ötürü Avrupa'da Orta Çağ Ticaret Devrimi'ni yaratmalarından anlaşılmaktadır. Bu sırada yaptıkları alışverişler sadece maddi değil manevi ve kültürel anlamda bir alışverişi de içerdiğinden toplum elçileri olarak da tasvir edilmişlerdir (Ülgen ve Çaylı 2017: 178; Çaylı 2017).

Tüccarlar

Modern çağ, Tüccarlar için Avrupa'daki tüketim kültürünün yükseldiği on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda başlamaktadır (Southern 2011: 1124). On yedinci yüzyılda yaşam standartları geliştikçe, farklı alışkanlıklara sahip tüketiciler, temel ihtiyaçların ötesinde olan malları almaya başladılar. Bu durum bir orta sınıfın ortaya çıkmasını ve lüks mallara olan talebin artmasına neden olurken, alışveriş eylemi keyifli bir zaman geçirme aracı ve eğlence biçimi olarak görülmeye başlandı (Ryckbosch 2015: 78). İngiltere sömürgelerini genişletmeye başladığı için büyük ticari kuruluşların, yabancı topraklardaki ticaret koşulları hakkında detaylı bilgilere ihtiyacı vardı. Uzak pazarlarla ticaret yapan on sekizinci yüzyıl tüccarları, ulusal sınırları, dini ilişkileri, aile bağlarını ve cinsiyet kavramlarının ötesine geçen bir ticaret ağı kurmuşlardı. Tarihçi Tijn Vanneste'ye göre güvene, mütakabiliyete ve toplumsal desteğe dayanan bir kozmopolit tüccar zihniyeti, erken modern dünyayı hem geliştirmiş hem de birleştirmiştir. Bu kozmopolit tüccarlar içinde yer aldıkları toplumda, değişime açık, dışa dönük olarak ticarete katkıda buldukları için, küresel bir farkındalığı yaydılar. Bu nedenle yerel toplumlar için değişime aracı oldular. Başarılı ve açık fikirli bu tüccarlar, siyasi kimselerle bağlar kurarak daha saygın sosyal konumlar elde etmeye başlamış, genellikle üst düzey siyasi yetkililerin danışmanlıklarına atanmışlardır (Vanneste 2016: 7, 10, 130, 179- 180).

On altıncı yüzyılda Hollandalı gemi yapımcıları, Kuzey Avrupa'da buğday, kereste, tuz ve balık ticareti yapanlar için yeni bir dökme yük taşıyan yelkenli kargo gemisi tasarladılar. Bu gemi hızdan ve savunmadan ödün vermek zorunda kalırken, yüksek kargo kapasitesiyle ve az mürettebatla, işletme maliyetlerini düşürmüş ticarete aranan gemiler haline gelmiştir. On yedinci yüzyıl boyunca İngiltere'nin kuzeyinde, Baltık Denizi'nde ve kıyı ticaretinde mürettebat başına 15- 20 hatta 22 tona varan kargo yüküyle çok tercih edilir olmuştur (Menard

1997: 247). On sekizinci yüzyılda navlun ücretleri, Orta Çağın son yıllarından az bir miktar düşüktü, ulaşımdaki verimliliğin artışı, tarım ve üretimdeki gelişmelere paralel ilerlememişti. Ulaşımındaki verimin artışı uzun mesafelerdeki ticaretin büyümesine etki ederken, erken modern dönem Avrupa’ında mesafeleri kısaltan ucuz ulaşımdan daha çok ucuz malların yaygınlaşmasıydı. Yine de ulaşım, Avrupa kentleriyle dünyanın diğer ucundaki kentler arasındaki okyanusları hem iç denize dönüştürmesi hem de bunu güven içinde gerçekleştirmesi nedeniyle ticaretin artışında büyük bir rol oynamış, tüccar imparatorluklarının yükselişine sebep olmuştur (Tracy 1993: 101). On altıncı ve on dokuzuncu yüzyıl arasında dünya ekonomilerinin iş birliğindeki belirgin artış, güvenilir gemiler ve yetenekli denizciler olmadan gerçekleşemezken bunlara önderlik ve aracılık eden tüccarlar da kendilerini modern dönem Avrupa’sına taşımışlardır (Menard 1997: 274-275).

Loncalar

Tüccar loncalarının geçmişi çok eskilere dayanır. Sadece Avrupa’da olmayan bu kurumlar Kuzey Afrika, Yakın Doğu, Orta ve Güney Amerika, Hindistan ve Çin gibi ülkelerde de mevcuttur. Bu ticari kurumlar, Eski Mısır, Yunan ve Roma dönemlerinde de aktif haldeyken Roma’nın yıkılmasını takiben devam eden beş yüzyıl boyunca Avrupa ve Akdeniz’in ticaret merkezlerinde varlığını sürdürmüştür. 1000 ile 1500 yıllarında yaşanan Orta Çağ Ticaret Devrimi sırasında Avrupa’nın genelinde takdir edilen örgütler haline geldiler. Her ne kadar Benelüks ve İngiltere’de on altıncı yüzyıldan itibaren yok oldukları gözlense de İskandinavya, Güney, Orta ve Doğu Avrupa bölgelerinde on sekizinci, on dokuzuncu yüzyıllara kadar varlıklarını sürdürdüler. Bunların arasından sıyrılan yeni tüccar loncaları ise genellikle imtiyazlı tüccar şirketleri adı altında kırsal el işçiliği ürünlerinin ihracı ve kıtalararası ticaret gibi geliştirmekte olan sektörlerde faaliyet göstermişlerdir. Aynı tüccar loncalarının Avrupa kolonilerinde Orta ve Güney Amerika sömürgelerinde bu ülkeler bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar çalışmalarına devam ettikleri bilinmektedir (Ogilvie 2011: 1- 2).

Tüccar loncaları, yerel satıcıların loncaları ve meslek loncaları gibi geç Orta Çağ ve erken modern Avrupa’daki tüm ticari merkezlerde faaliyet göstermiştir. Uzun mesafeli ticaretin temel sorunlarına kurumsal bir cevap olan tüccar loncaları, çağdaşları tarafından yerel zanaatkarların, satıcıların, fırıncı ya da balıkçı gibi sadece kendi çıkarlarını gözetken loncaların arasından açık ara öndeydi. Ancak uzun mesafeli ticaret yapan tüccarların sıkıntularına yanıt veren tek kurum asla olmadılar. Güçlenen ve canlanan şehirler, altyapılar inşa ederek, fuarlar düzenleyerek ve yasal hizmetler sunarak tüccarları

desteklemiş onları mali anlamda kötü durumlardan korumuşlardır. Ancak bu faaliyetlerin hiçbiri tüccar loncalarının yerini alamamıştır. Tüccarlara hizmet eden farklı kurumlar arasında tamamlayıcı desteğin istisnadan ziyade bir kural olmaya başladığı da görülmektedir. Bir dereceye kadar tamamlayıcı hizmetler tüccarların bölgelerarası faaliyetlerini açıklasa da tüccarlar genellikle siyasi sınırları geçtikleri için yalnızca tek bir mal sahibinin sağladığı koruyucu hizmetlere ve altyapıya güvenmeleri pek mümkün değildir. Frederic Lane'e göre bu durumda tüccarlar belirli bir sorunu çözen kurumları kullanırken bu kurumlardan sırayla faydalanmaları nedeniyle tüm kurumların birden fazla sorunu çözmelerine katkıda bulunmuştur (Gelderblom ve Grafe 2010: 478).

İngiltere'de On sekizinci yüzyılda Kuzey İrlanda'nın Ulster bölgesindeki keten tüccarları, manifaturacılar adı altında bir tüccar loncası kurabilmek için birkaç başarısız girişimde bulundular. Londra, York, Edinburg ve Dublin gibi eski şehirlerde pek çok tüccar loncası varken ticaret nedeniyle yeni kurulan şehirlerde bu loncalardan hiç eser yoktu. Kuzey İrlanda'nın pek çok bölgesinde de geleneksel atölyeler devam etti. Fakat on sekizinci yüzyılın ortalarına gelindiğinde yaygınlaşmaya başlayan taşeron sistemi ve pamuk kumaş üretimine ek olarak büyüyen ipek kumaş üretimi ticaretin merkezinin değişmesine sebep olmuştur (Boldorf 2009: 193).

Prusya'da ise tüccar loncalarının tekelleşmesi, on sekizinci yüzyılın sonlarına doğru ihracattaki paylarına rağmen ülke ekonomisine büyük zararlar vermiştir. Hamburg gibi şehirlerle kurdukları deniz ticareti sayesinde ise bu şehirlerle iyi ilişkiler kurmuş, sosyal sermayeyi de iyi kullanmışlardır. Buna rağmen dünya çapında talep gören kalın Silezya ketenine talebin, Napolyon savaşları ve kıta ambargosu döneminde sifirlanması nedeniyle ülke ticareti çökmüştür. Bunlara ek olarak loncaların inovasyon nedeniyle Silezya keten endüstrisi yeni pazarlara açılmamış ve bölgede sanayileşmeden el işçiliğine dönüşler yaşanmıştır. Bu gidişat nedeniyle işçiler, 1830 ve 1840'ta kötü şartlar geçirip ve 1844'te dokumacılar isyanına neden olmuştur (Boldorf 2009: 191).

On sekizinci yüzyılda Hollanda'nın güneyinde Avrupa'nın en önemli keten üretim bölgelerinden biri vardı ve bu bölge tamamen güçlü tüccar loncalarının elindeydi. Bu tüccar loncaları haftalık kurulan pazarlarda yerli dokuyuculardan keten satın alırdı. Özel öneme sahip Gent şehri o zamanlar 50.000 kişilik bir nüfusa sahipti. 1786'da şehir yöneticileri, haftalık pazarlarda satılan iplik ve ketenlerle ilgili yeni düzenlemelere gittiler. Buna ek olarak tekstil üreticileri için kısıtlayıcı kurallar da alınmıştır. Silezya ile karşılaştırıldığında bazı düzenlemeler daha serbestti, örneğin Silezya'da var olan keten kumaş denetimi Gent'in yerel atölyelerinden çıkan ürünler için yapılmıyordu. Bu nedenle bölgede

yenilikçiliğin biraz daha arka planda kaldığı söylenebilir. Aynı zamanda Flaman bölgesinin verimli ve şehirleşmiş kısmında iplikçilik ve kumaş imalatı iç içe geçmişti. İplik ve dokuma için bölgelerin ayrılma çabalarına karşın ipliğin nakliyesi az önem arz etmekteydi. Ayrıca keten pazarları da bu üretim alanlarının tam ortasındaydı ve satıcılar ürettikleri ürünleri kolayca buralarda satabiliyordu. Kentlerdeki dokumacıların maaşları on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kırsalda atölyede üretim yapan satıcıların gelirlerini azaltmaya başlamış, tüccar loncaları da kentlerdeki dokumacılar sayesinde yüksek kalite kumaşın ticaretine hâkim olmuşlardır. Bunun nedeni şehirdeki dokumacıların, kırsaldakilere göre daha az maliyetle, daha kolay ulaşılabilir olmasıdır (Boldorf 2009: 192- 193).

Almanya

Yardımcı kurumlar, tüccar loncalarının ekonomik performanslarını da geliştiriyordu. Doğu Vestfalya’da ve bitişiğindeki Osnabrück bölgesinde tüccar loncalarının çıkarlarına uygun olarak devlet kontrolü altında zorunlu keten denetleme kurumları yapıldı. Bu kurumlardan sadece Bielefeld kentinde olanı yüksek kalitede malları inceleme yetisine sahipti ve bunun sonucunda Bielefeld kentini saran Ravensberg, sadece kaliteli keten üretiminde uzmanlaşmış bir şehir olmuştu. Lusatya’da devletin koruduğu kurdele endüstrisinin tekelliği kaldırılınca ekonomik anlamda gelişmeler kaydedilmiş, bitişiğinde Orta Avrupa’nın keten kaynağı olan Silezya, tüccar loncalarıyla ünlü Zittau ve Lobau gibi şehirleriyle ticarete egemen olmuştu. 1765 yılında tüccar loncalarının tekelindeki keten kurdele endüstrisi çökünce tekrar geleneksel atölye üretimine dönüldü. Lusatya’nın küçük tüccarları, keten ticaretini iplik ticaretiyle birleştirip ürünlerini şehirlere satmaya başladı. Böylece bu tüccarlar şehirlerde değil kırsal alanlarda yaşayan, oralarda gelişme gösteren kişiler haline geldi. Sayıları hızla artan dokumacılar da yükselen tüccar sınıfının destekçisi oldu. Aşağı Silezya’da kasabalı tüccarlar ketenin kalite kontrolünü hiçbir zaman gerekli görmediği için buralarda kalite standardı aşamadı. Bu nedenle şam kumaşı yanında pamuklu kumaşın üretimi de yapılmıştır. 1800’lü yıllarda bu bölgede etek ve pantolon üretimi için gerekli kumaş sağlama konusunda uzmanlaşmış kurumları görmek mümkündür (Ehmer 2008: 144- 145; Boldorf 2009: 193- 194).

İspanya

İspanyol tüccarlar Orta Çağda İspanya’nın ayrıcalıklı soyluları arasında değildi, fakat bu tüccarlar şehir devletlerinin dışına çıkıp krallıklar kurmak isteyen prensler ile ittifaklar kurdular. Hükümdarlarla yapılan sözleşmeler, on üçüncü yüzyıldan itibaren Katalonya’da yerel ticaret yapmaya başlayan tüccarları, yurtdışıyla, uzak yerlerle ticaret

yapan tüccar loncalarına dönüştürmüş ve onları on dokuzuncu yüzyıla kadar korumuştur. İlk İspanyol tüccar loncaları deniz ve ticaret hukuku alanındaki kanunlarını İtalyan tüccar loncalarından model almış, on dördüncü yüzyıla gelindiğinde Barcelona, Valencia ve Mallorca tüccar loncaları Batı Akdeniz'in en önemli ticaret toplulukları arasında yerlerini almışlardır. İspanyol İmparatorluğu yükseliş dönemindeyken bu loncalar, şubeleri sayesinde modern ticaret hukukunun, ticaret odalarının, diplomatik konsoloslukların temelini atmışlardır. Yüzyıllarca Akdeniz ticaretini düzenleyen deniz hukuku kitabı "Llibre del Consolat de Mar of Barcelona" da bu loncalar sayesinde yazılmıştır (Smith 1934: 362). Tüccar loncaları, devletle iş birliği yaparak tüccar ve nakliyatçıların ticaret rotalarını kullandılar. Devlete ait devriye gemilerinin silahlandırılması ve bakım maliyetlerinin üçte birini de ödeyen bu loncalar, kıyı tahkimatı, deniz fenerleri, iskele ve gemi tamir havuzu inşaatlarına yardım etmişler, ayrıca deniz aşırı ticareti destekleyen kamu kurumlarına da desteklerde bulunmuşlardır. Tüccar loncalarının aidatlardan ve görevlerden elde ettiği büyük gelirler, ticaretin korunması ve tanıtılması için kullanılmıştır (Woodward 2007: 1577). On altıncı yüzyılın sonundan itibaren loncaya bağlı olmadan yetkisiz ticaret yapan tüccarlar ve kaçakçılar Sevilla merkezli loncalara büyük darbe vurmuştur. On yedinci yüzyılda kayıt dışı ticaretin yükselmesi Sevilla tekeli baltalasa da Yeni kıta ile yapılan ticaret hacminin artması ve kıta içinde de ticaretin hız kazanması nedeniyle Orta Amerika'daki İspanyol sömürgeleri olan Meksika ve Peru bölgelerindeki İspanyol tüccar loncaları hızla zenginleşmiştir. Yıllarca ticarete büyük kazançlar elde edip, verimli zamanlar geçiren Sevilla tüccarlarının altın çağı, on yedinci yüzyıla gelindiğinde sona ermişti (Crailsheim 2016: 98- 99, 301; Woodward 2007: 1577- 1578).

On yedinci yüzyılda Bourbon hükümeti İspanya'da başa geçince kayıt dışı ve kaçak ticaret yapan tüccarlara karşı agresif bir tavır takınmış, İspanya'da yeni kurulan özel şirketlere Batı Hint Adaları ile ticaret yapma yetkisi vermiş, bu da kaçakçılığın önüne geçemeyen Sevilla merkezli loncalara darbe vururken, özel şirketler sayesinde kurulan tüccar loncaları da elini güçlendirerek, yol, köprü, liman, deniz feneri hatta kentsel aydınlatma, taşkın kontrol sistemleri gibi inşaatlarda yardımlarda bulunmuşlardır (Phillips 1983: 271- 272). 1820 yılına gelindiğinde tüccar loncalarının vergi toplama sorumluluğu artırılmış ve zor durumdaki İspanyol monarşisine borç para verme yükü getirilmiştir. Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlıklarından sonra birçok lonca ticaret ve ekonomiye yardım etmeye devam etse de İspanyol liberalleri tarafından merkantilizm kalıntısı olarak ticareti tekelleştirmiş monopoller olarak tanımlanmaktaydılar. Buna rağmen on sekizinci yüzyılda loncaları canlandırma girişimleri sonuç vermiş ve bu kurumlardan tüccar

faaliyetlerini izleyen, üretim ve ticareti teşvik eden kamu yararına kurumlar olarak yararlanılmıştır. 1829'da İspanya'da kaldırılan tüccar loncaları yerini ticaret mahkemelerine bırakmış, ancak Latin Amerika'da muhafazakâr hükümetlerin boy göstermesi nedeniyle Arjantin'de 1862, Guatemala'da 1871, Şili'de 1875, Peru'da 1887 yılına kadar tüccar loncaları varlıklarını sürdürmüşlerdir (Lamikiz 2011: 330- 331; Woodward 2007: 1578- 1579; Ogilvie 2011: 185).

İtalya

Güçlü bir lonca sisteminin yönettiği bölgelere örnek olarak Kuzey İtalya'daki Ceneviz Cumhuriyeti'nin hüküm sürdüğü yerler gösterilebilir. İtalyan topraklarında lonca yoğunluğu olarak 1300'lü yıllarda lonca başına düşen insan sayısı 6805 iken, 1400'lü yıllarda bu sayı 2091'e, 1500'lü yıllarda 1827'ye, 1600'lü yıllarda 1727'ye düşmüş, 1700 yılına gelindiğinde ise bu sayı 1260'a kadar azalmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere nüfusun artmasına paralel olarak lonca yoğunluğu da bir o kadar arttığı için lonca başına düşen insan sayısı da bir hayli azalmıştır. Bununla birlikte 1700 yılında lonca başına düşen 1260 kişinin istatistiği incelenirken, o dönemde İtalyan kentlerindeki veba salgınından dolayı nüfusun azaldığı göz önüne alınmalıdır. On sekizinci yüzyılın başında Kuzey İtalya'da lonca başına 1000'den az insan düşerken bu oran güneye gittikçe artmaktaydı, öyle ki Güney İtalya loncaları da yoğunluk olarak Orta İtalya'ya yaklaşmış kayda değer bir gelişme göstermiştir. Yine de aynı yüzyılda doyunluk noktasına ulaşan İtalyan loncaları, 1700 ile 1760 arasında duraklama dönemine girerken lonca sayısı aynı kalsa da %7'lik bir büyüme gösterdi (Mocarelli 2008: 165- 168; Boldorf 2009: 192). Örnek olarak vermek gerekirse on yedinci yüzyılın ortalarında Milanlı yün üreticileri kentin kuzeyindeki kırsal üreticilerin neden daha ucuz kumaş ürettiklerini türlü sebeplere dayandırmışlardır. Bunların arasında; yağ ve yün için verilen düşük tüketim vergisi, Milano tüccar loncasında vergi muafiyeti, kiralarının düşüklüğü gibi sebepler vardır. Bu nedenle loncalar doğrudan iplikçilerle ilgilenip, en iyi kalitede ürüne ulaştılar ve Milanlı pahalı üreticilerle ticaret yapmadılar (Epstein ve Prak 2008: 72).

Erken modern dönemin başında İtalya yenilikçi yöntemler uygulayarak ipek sektöründe lider konuma gelmişti. Orta Çağ ile On dokuzuncu yüzyıl arasında loncalar, Lucca, Bologna ve Torino'da üretimi garanti altına alan yönetmelikleriyle yenilik yarışına öncülük ettiler. Lonca yönetmelikleri, İtalya'daki ticari sorunların çözümüne hızlılık kazandırdı, bu tüzükler müşterilerin haklarını garanti ederken, onların güvenini kazandı. Çıraklık sistemi, teknik öğretimde önemli bir rol oynadı. Loncaların yönetim organları, tüccarlar ile onların işçileri arasındaki adaletsizlikleri çözmeye başladı. Bu nedenle 1788 ile 1796

yılları arasında Ticaret Odası, 5260 adet dava ile uğraşmak durumunda kaldı. Bu nedenle loncalar On sekizinci yüzyılın sonlarında bile hala çeşitli cephelerde varlık gösteren verimli örgütlerdi; müşterilerini korudular, kent pazarlarında dengeleyici, arabulucu rol oynadılar ve en önemlisi işletme maliyetlerinde önemli indirimler sağladılar. Yine de loncalar, başta Lombardiya Bölgesi olmak üzere devlet eliyle merkezi üretimin desteklenip, fabrika sistemi üretime geçmeden önce aceleyle ortadan kaldırıldılar (Mocarelli 2008: 177- 178).

Hansa Ligi

On altıncı yüzyıl başlarken Hansa Ligi yıllardır süren ihtişamını kaybetmeye başlamıştı. Gelişmeye başlayan İsveç İmparatorluğu Baltık Denizi'nin çoğunu ele geçirmişti. Danimarka kendi ticaretinde kontrolü tekrar ele geçirdi. Novgorod'daki ticaret merkezi kapandı ve Brugge'deki merkezin de etkinliği azaldı. Birliği oluşturan şehirler, Hansa çıkarları yerine kendi bireysel çıkarlarını gözetmeye başladı. Tüm bunların üzerine Hansa birliği içerisindeki şehir ve tüccarların özgürlüklerini kısıtlamak isteyen Alman prensleri de siyasi otoritelerini artırmaya başladı.

On yedinci yüzyılın sonlarına doğru Hansa tüccar loncaları birliği, kendi iç çekişmelerinin yanında Protestan Reformu'na eşlik eden sosyal ve politik değişiklikler, Hollandalı ve İngiliz tüccarların bireysel bazda yükselişi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ticaret yollarına yaptığı baskıları da artınca birlik dayanamayarak çöktü. 1669'daki son resmi toplantıya sadece dokuz üye şehir temsilcileri katıldı ve I. Wilhelm'in Alman İmparatorluğu tacını giydiği 1860'lı yıllarda Hansa birliği dağılırken üç üyesi vardı. Bu üç üye (Lübeck, Hamburg, Bremen) bu nedenle "hansesstadt" yani Hansa şehirleri olarak anılır (Walford 1881: 133).

Ticaret hacminin büyümesi de tüccar loncalarının sonunu hazırlamıştır. Brugge, Antwerp ve Amsterdam gibi şehirler artan ticaretle beraber sıkı sosyal ve ekonomik bağlara sahip yerleşik ticari topluluklar yaratınca tüccar loncalarının hakemliğine duyulan ihtiyaç gittikçe azaldı. Arz ve taleple ilgili bilgiler fiyat teklifleri şeklinde düzenli aralıklarla duyurulmaya başlayınca, bu işlemler itibar kazanmaya katkı sağlarken, tüccarların hilelerini engellemeye de yardımcı oldu. Brugge, Antwerp ve Amsterdam'da yerel mahkemeler davacıların yerel ya da yabancı olmasına bakmaksızın ticari anlaşmazlıkların hızlı bir şekilde çözülmesini sağlamıştır. Amsterdam zaman içinde kuzeybatı Avrupa'nın önde gelen pazarı olarak yükseldiğinde yabancı tüccarlar, loncalara ihtiyaç duymayan yerli tüccarlar gibi şehirde işlerini organize etmeye başlamışlardı (Gelderblom 2004: 227; Ewert ve Selzer 2016: 75- 76).

On sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren tüccar loncaları Avrupa'nın çoğu yerinde dağılmaya başlamıştır. Bu noktada, tüccarların

ve mallarının korunması, sözleşmelerin uygulanması ve risklerin azaltılması büyük ölçüde ya devletlerin ya da dikey bütünleşmiş şirketlerin sorumluluğu haline geldi. On birinci ve on sekizinci yüzyıllar arasındaki dönemde tüccar loncaları uzun mesafeli ticaretin tehlikeleriyle başa çıkabilmek için çok sayıda kurumdan yararlandılar. Bu kurumların her buldukları bölgede biri gerek ekonomik olarak gerekse başka bir şekilde faydayı en üst düzeye çıkarma niyetini yansıtıyordu. Bu anlamda faydalanan kurumları anlamak sanayi devrimi öncesi Avrupa'daki tüccar loncalarının yükselişini ve çöküşünü anlayabilmek için çok önemlidir (Lucassen ve Moor ve Zanden 2008: 17; Gelderblom ve Grafe 2010: 478-479).

Avrupalı yöneticiler, hukuk mahkemelerinin kurulmasına ve ticaretin diplomasi, refakat hatta direk savaş ilanlarıyla korunması nedeniyle tüccar loncalarının on beş ve on altıncı yüzyıllardan itibaren özelliklerini kaybettikleri sanılmaktadır. Bununla birlikte politik, ekonomik ve yasal kontrolün de merkezi şekilde güçlenmesiyle birlikte devletler arası askeri yarış da başlamış bu da orta vadede tüccarlara karşı saldırıların artmasına neden olmuştur. Savaş zamanı yapılan bu korsanlık, yalnızca savaşan ülkelerin tüccarlarına değil aynı zamanda tarafsız tüccarların da zarar görmesine neden olmuştur. Sonuç olarak Avrupa'nın birçok yerindeki tüccarlar güvende kalabilmek için tüccar loncaları içinde ortak hareket etmeye devam etmiştir. Bu loncalar da kişi ve mallara yönelik ihlalleri engelleyememiş olsalar bile tarafsız tüccarların zararlarından sorumlu devletten tazminat talebinde bulunmuşlardır (Mocarelli 2008: 172; Gelderblom ve Grafe 2010: 484).

Tüccar loncaları, Avrupa'daki endüstri devrimi başlangıcında önemini yitirmeye başlamıştı. On yedi ve ön sekizinci yüzyıllarda resmi tüccar örgütlerinden bireysel olarak aileleri ve arkadaşlarıyla ağlar kurup işlerini ilerleten girişimcilere doğru bir yöneliş vardır. Bu tüccar loncalarının azalışı Avrupa'nın ticarete en önemli bölgelerinde başlamış, Venedik, Antwerp ve Amsterdam'daki resmi yabancı tüccar örgütleri politik, hukuki ve ekonomik amaçlarını on altıncı yüzyıl içinde yitirmişlerdi. 1600'den sonra da buna benzer hareketler Almanya, Fransa ve İngiltere'de de yer bulmuştur. Tüccar loncalarının ekonomik işlevlerini yitirdikleri limanlar adeta birer şehir konseyleriydi ve şehirdeki yerli tüccarların mülklerini ve mallarını korumak ve dışardan gelen tüccarlarla çok ayrıntılı yasal sözleşmeler yapmayı birer amaç olarak görmekteydiler (Gelderblom ve Grafe 2010: 485).

Tüccarlar yine de Avrupa'nın önde gelen ticaret merkezleri gibi birçok yerde sosyal olarak örgütlenmeye devam etti. Resmi lonca statüsü olan veya olmayan topluluklar, üyelerinin dini gereksinimlerini karşılamaktaydı ve genellikle kendilerine ait şapelleri, kiliseleri ya da

belirli bir cemaatle ya da manastırla güçlü ilişkileri vardı. Hatta çoğu zaman bu loncalar üyeleri için mezar yerleri satın alıyor ve dernekler kuruyorlardı. Ayakta kalan loncalar “yerli, kasabalı” kimseler için sosyalleşme merkezleri olmuş, özellikle lonca evleri, fondacolar(funduklar) ve Prusyalı Artushöfler, yerliler ile yabancılar arasında sosyal temasların oluşmasına neden olmuştur (Ewert ve Selzer 2016: 71). Yabancı tüccar toplulukları da gemi kaptanlarını, katiplerini bu temaslar sırasında karşılaştıkları insanlardan seçerek belirlemiş, tüccar olmayan kimseler de eğitim ve hayır işleri için bu sosyal temaslar esnasında işçi bulmuşlardır. Bu sosyal işlevler tüccarlara uzun süre boyunca hitap etmeye devam etmiş ve onların loncaya bağlılıklarını güvence altına almıştır (Gelderblom ve Grafe 2010: 485- 486).

Sanayi Devrimi öncesi Avrupa’da loncaların ekonomik ya da diğer sorunlara yaklaşım açılarına göre şekillendiği, bu şekillenmeye politik ve ekonomik durumların da etki ettiği görülmekle beraber yüksek ticaret hacmine sahip bölgeler ve güçlü yerel yönetimler tüccarların resmi loncalardan, bireysel örgütlere doğru yönelmelerine sebep olmuştur (Greif ve Milgrom ve Weingast 1994: 773). Sosyal ve kültürel nedenlerden dolayı, tüccarların tüzel konumları da on sekizinci yüzyılda dahi varlığını sürdürmekteydi, ancak çoğu yerde işlevlerini yitirmişlerdi (Gelderblom ve Grafe 2010: 486).

Loncaların çoğunlukla erkeklerden oluştuğu bilinen bir olguydu. Kadınların, loncalara üye olma, ticarete atılma ve çalışma hakları kısıtlanmıştı. Yerel ve devlet bazında yetkililer bu durumu süregelen hale getirince onlar da kadınlara karşı sistematik ayrımcılığı devam ettirdi. Bununla birlikte kadınlar ve loncalardan ticaretten uzaklaştırılmış ailelerin kız bireyleri yasalardaki boşluklardan yararlanarak, eğitim, istihdam, ticari ortaklık ve hatta özerk lonca üyeliği konularında kendilerini eğittiler. Bu kadınlar loncalarda ustalık derecesine ulaşmasalar bile zamanla az da olsa önem kazanmaya başladılar, siyasi otoriteler tarafından fakir kadınların lonca taleplerine olumlu yanıt verildi, hatta lonca ustaları sık sık kendi ekonomik çıkarları için kadınlarla iş birliği yapmaya başladı. Orta Çağ’ın sonundan on yedinci ve on sekizinci yüzyıllara kadar kadınlar loncalarda boy göstermeye devam etti. Bazı kentlerde kadınlar bağımsız lonca statüsü kazandı ve bu loncalar kadınların işe katılımına yönelik tavırlar aldı, bu da bizlere loncalarla kadınlar arasında önemli bir dayanışmanın olduğunu göstermektedir. Birçok kadın loncaya üyelikten sonra aynı erkekler gibi haklarını savunmuş, onlarla aynı ayrıcalıklarından faydalanmıştır. Loncalardaki cinsiyet de erkek ve kadın üyeler arasında farklı algılanmıştır. Erkekler için lonca kimliği nesilden nesile süren bir ayrıcalık iken, kadınlar için lonca kimliği geçici fakat şekillendirilen bir unsur olarak ele alınmıştır. Çünkü birçok kadın loncaya katıldığı zaman

üyeliğin getirdiği kural ve maliyetlerin üyeliğin avantajlarından daha ağır bastığını fark etmişlerdir. Loncalarda kontrol kadınlara verildiği zaman onların da aynı erkekler gibi işgücünü kısıtlamak, düzenlemek gibi görevleri icra ediyorlardı (Crowston 2008: 43- 44).

Bir tüccar loncası teşkilat anlamıyla bakılacak olursa global ve glokal ticarete yönelik yerel bir tüccar birliğini temsil etmekteydi ve meslek loncalarına çok benzemelerine rağmen zaman içinde onlardan sıyrılmayı başarmışlardır. Dünyanın birçok noktasında loncalar kuran bu tüccarlar, bu loncaları kurabilmek ve onun potansiyelinden faydalanabilmek için yeterli eğitime ve sermayeye sahip kişilerdi. toplu sözleşmelerle pazarlık yapmaları tüccarları, açgözlü feodal hükümdarlara karşı korumaktaydı ve bu yöntem uzun mesafeli ticaretlerde bile güvenlik sağlayıp finansal istikrarın oluşmasına zemin hazırladı (Greif ve Milgrom ve Weingast 1994: 747; Gelderblom ve Grafe 2010: 508- 510). Böylece çalkantılı politik koşullar içinde tüccar loncaları aracılığı ile istikrarlı bir ticaret ortamı yakalansa da uzun vadede bu loncalar ilk dağılacak kurumlar olacaktı. Büyük pazarlarda lonca üyeliğinin maliyeti yüksekti ve başka alternatif de yoktu, sözleşmeler yoluyla tüccarların yasal konumlarının iyileştirilip, tüccarların loncaya bağlı kalmadan daha az maliyetle ticaret yapabildiği on altı ve on yedinci yüzyıllara gelindiğinde loncalar büyük ölçüde önemini yitirmiştir (Gelderblom ve Grafe 2010: 485). Ancak bu durum tüm tüccar loncalarının ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim ticareti kolaylaştıran bu loncalardan bazıları zamanla ticaretin genişlemesine engel olan tekelci örgütlere dönüşmüştür (Hoffman 2007: 88; Greif ve Milgrom ve Weingast 1994: 773).

Sonuç

Orta Çağ ekonomisine büyük katkılar sağlayıp, Avrupa kıtasındaki ticarete de hükmeden tüccar loncaları on dokuzuncu yüzyıla geldiğinde küreselleşen ekonomiye adapte olamamaları nedeniyle iyice zayıflamıştı. Zamanında tüccar dernekleri ile ortaya çıkan bu oluşum on altıncı yüzyıla gelindiğinde yerini yöneticilerin kendilerine verdiği ayrıcalıklardan yararlanan, rant arayışı içine düşen ve üyeliği çok zor olan tekellere dönüşmüştü. Bununla birlikte on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, resmi tüccar loncalarından, çeşitli ailelerin bireysel faaliyetler gösterdiği kurumsallaşma yolundaki şirketlere doğru bir dönüşüm olmuş ve bu şirketler on altıncı ve on yedinci yüzyıllardan itibaren dünya siyasetinde ve küresel ekonomide söz sahibi olmaya başlamışlardı. Avrupa'nın geneline yayılmış halde olan loncalar, her bölgede aynı etkiyi gösterememiş, bireysel bazda tüccarların önüne geçemezken, kendi üyelerini denizaşırı ticarete yönlendirerek korumaya çalışmıştır. Bu loncalar yönetmelikleriyle aldıkları önlemler sayesinde güvenli ticaretin zeminini oluşturmuş, kapasite olarak ticaret hacminin de

artmasını sağlamıştır. Bir süre sonra tekelleşmeye gidecek kadar sermayeye sahip olan bu loncalar, tekelleşmenin getirdiği rehavete kapılarak, teknoloji ve yenilikten uzaklık, anlaşmazlıkları baskı ve usulsüzlükle çözmeye, loncanın üyesi olmayan tüccarları dışlama gibi sorunlara sebep olmuştur. Bu tekelleşmeyi, loncalardan uzakta kırsal alanlarda tekrar atölye üretimine – yerine koyma usulü – dönerek aşmaya çalışan yerel yönetimler ise loncaların güç kazandığında yarattığı olumsuzluklardan sadece birisidir. Yine de loncalar, işletme maliyetlerini düşürdüğü, çıraklık eğitimlerinde rol oynadığı, taraflar arasında arabuluculuk yaptığı için On dokuzuncu yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüştür.

Kaynakça

- Boldorf, Marcel (2009). "Socio-Economic Institutions and Transaction Costs: Merchant Guilds and Rural Trade In Eighteenth-Century Lower Silesia", *European Review of Economic History*, C 13, S 2, Ağustos, Cambridge University Press, s. 173- 198.
- Boone, James L.- Benco, Nancy L. (1999). "Islamic Settlement in North Africa and the Iberian Peninsula", *Annual Review of Anthropology*, C 28, s. 51- 71.
- Crailsheim, Eberhard (2016). *The Spanish Connection: French and Flemish Merchant Networks in Seville (1570–1650)*, Böhlau Verlag.
- Crowston, Clare (2008). "Women, Gender, and Guilds in Early Modern Europe: An Overview of Recent Research", *International Review of Social History*, C 53, Supplement 16: The Return of the Guilds, Cambridge University Press, s. 19- 44.
- Çaylı, Murat (2017). "Geç Ortaçağ Avrupa'sında Tüccar Loncaları", *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, Kırşehir: 5- 7 Ekim 2017, s. 599- 612.
- Ehmer, Josef (2008). "Rural Guilds and Urban–Rural Guild Relations in Early Modern Central Europe", *International Review of Social History*, C 53, Supplement 16: The Return of the Guilds, Cambridge University Press, s. 143- 158.
- Epstein, S. R.- Prak, Maarten (2008). *Guilds, Innovation, and the European Economy, 1400–1800*, Cambridge University Press.
- Ewert, Ulf Christian- Selzer, Stephan (2016). "A Small World – Reconstruction and Meaning of the Hansards' Social Networks", *Institutions of Hanseatic Trade: Studies on the Political Economy of a Medieval Network Organisation*, Peter Lang AG, Bern, s. 59- 76.

- Gelderblom, Oscar (2004). "The Decline of Fairs and Merchant Guilds in the Low Countries, 1250-1650", *Jaarboek Voor Middeleeuwse Geschiedenis*, C 7, s. 199- 230.
- Gelderblom, Oscar- Grafe, Regina (2010). "The Rise and Fall of the Merchant Guilds: Re-thinking the Comparative Study of Commercial Institutions in Premodern Europe", *The Journal of Interdisciplinary History*, C 40, S 4, Bahar, The MIT Press, s. 477- 511.
- Greif, Avner- Milgrom, Paul- Weingast, Barry R. (1994). "Coordination, Commitment, and Enforcement: The Case of the Merchant Guild", *Journal of Political Economy*, C 102, S 4, Ağustos, The University of Chicago Press, s. 745- 776.
- Häussler, Ralph (2013). "De-Constructing Ethnic Identities: Becoming Roman In Western Cisalpinegaul?", *Bulletin of the Institute of Classical Studies*. Supplement, S 120, Creating Ethnicities & Identities In The Roman World, s. 35- 70.
- Hoffmann, Philip R. (2007). "In Defence of Corporate Liberties: Early Modern Guilds and the Problem of Illicit Artisan Work", *Urban History*, C 34, S 1, Special Issue: Urban Governance and Petty Conflictin Early Modern Europe, Cambridge University Press, Mayıs, s. 76- 88.
- Lamikiz, Xabier (2011). "Transatlantic Networks and Merchant Guild Rivalry in Colonial Trade with Peru,1729–1780: A New Interpretation", *Hispanic American Historical Review*, C 91, S 2, Duke University Press, s. 299- 331.
- Lucassen, Jan- Moor, Tine De- Zanden, Jan Luiten van (2008). "The Return of the Guilds: Towards a Global History of the Guilds in Pre-industrial Times", *International Review of Social History*, C 53, Supplement 16: The Return of the Guilds, Cambridge University Press, s. 5- 18.
- Menard, Russell R. (1997). "Transport Costs and Long-Range Trade 1300-1800", *The Political Economy of Merchant Empires*, Cambridge University Press, s. 228- 275.
- Mocarelli, Luca (2008). "The Guilds Reappraised: Italy in the Early Modern Period", *International Review of Social History*, C 53, S 16, Cambridge University Press, s. 159- 178.
- Northrup, Cynthia Clark (2015). *Encyclopedia Of World Trade: From Ancient Times to the Present*, Routledge Press.
- Ogilvie, Sheilagh (2011). *Institutions and European Trade Merchant Guilds, 1000-1800*, Cambridge University Press.

- Phillips, Carla Rahn (1983). "Spanish Merchants and the Wool Trade in the Sixteenth Century" *The Sixteenth Century Journal*, C 14, S 3, Bahar, s. 259- 282.
- Ryckbosch, Wouter (2015). "Early Modern Consumption History: Current Challenges and Future Perspectives", *BMGN - Low Countries Historical Review*, C 130, S 1, s. 57- 84.
- Smith, Robert S. (1934). "Recent Criticism of the Consulate of the Sea", *The Hispanic American Historical Review*, C 14, S 3, Ağustos, s. 359- 363.
- Southernnton, Dale (2011). *Encyclopedia of Consumer Culture*, C 2, Thousand Oaks, California, Sage Publications.
- Tracy, James (1993). *The Rise Of Merchant Empires Long-Distance Trade In The Early Modern World 1350-1750*, Cambridge University Press, New York.
- Ülgen, Pınar- Çaylı, Murat (2017). "Ortaçağ Avrupa Ekonomisinin Mimarları Olan Tüccarlara Genel Bir Bakış", *History Studies*, C 9, S 5, Aralık, s. 167- 179.
- Vanneste, Tijn (2016). *Global Trade and Commercial Networks: Eighteenth-Century Diamond Merchants*, Routledge Press.
- Walford, Cornelius (1881). "An Outline History of the Hanseatic League, More Particularly in Its Bearings upon English Commerce", *Transactions of the Royal Historical Society*, C 9, s. 82-136.
- Woodward, Ralph Lee (2007). "Merchant Guilds (Consulados de Comercio) in the Spanish World", *History Compass*, C 5, S 5, Temmuz, s. 1576- 1584.